Rbl. 1.90

Endla Tegova TUNGLEJAD

TUNGLEJAD

Endla Tegova

: *Endla Tegova*

TUNGLEJAD

TALLINN
«EESTI RAAMAT» 1980

E
T 36

Kujundanud *Jüri Kaarma*

Foto *Aare Vahter*

Märtsis 1979 lõppenud vabariiklikul romaanivõistlusel anti teosele ergutuspreemia

4702700200

T 70305—228 / M901(16)—80 TL—1—14—80

© Kirjastus «Eesti Raamat», 1980

1.

MUIGED

Kaarukülas tegi veoauto peatuse. Trullakas pampudega taat kobis üle kastiääre maha. Taadile mütsatas järele pikk sooniline eit, nina kookus üle huulte. Eidel olid mustad villased sukad jalas, kummid allpool põlvi pigistasid õndlad peenikeseks. Sitke eide lumivalged reied löid kastist allaronimisel kõrgelt paljaks.

Siis nägi Bret läbi vaibuva tolmupahvaka, kuidas üks paks naine lehma peksis. Iga hoobi ajal väänutas kimmel valuliselt pead. Rapsas asjatult mulgulappesse takerdunud ketijuppi. Pikad rohelised ilaniidid venisid hallile kivesaiale, millel pooleldisöödud kapsanutakas looma süüd tunnistas. Keti meetripikkune aas võimuka nooriku käes äigas kõlisevaid sirakaid lehmale vastu pead. Kiitsuke nisadenelik tilberdas nagu peotäis sallinarmaid sinna ja tänna.

Bret nägi mõlema moonutatud nägu. Nägi nende irevil hambaid ja puhevil sõõrmeid — lehmal valust, naisel vihasest löömamõnust. Roosa ja trullakas papi seisis sealsamas kivivare ääres, käed kõhul risti, ja naeratas tõmbiit.

Niisugune oli esimene mulje, mille Bret uuest kodukandist üles noppis. Ta sirutas kodinaid täis autokastis oma pikki sääri. Kaks ülejäänud sõitjat kobistasid alles oma kompsudega ja paristasid rutakat saaremaa juttu. Läbi kadakapõõsa pilgutas meri oma helkivat silma, keelitades noort inimest mitte kaotama julgust. Ja kinnituseks sellele helises äkki üle ranna puhas trompetisoolo. Rõõmsalt kihutas hõise üle rihvase ranna, nii et valjuhääldi posti otsas värises.

Breti hingamine peatus. Abi Zeideri võluhõise muutis ta samas käsituks ja jalutuks. Tungis kõrgelt üle pekstava lehma ja tigeda naise, tolmusest hallist õhust läbi Bretile otse südamesse. Rosso «Lahkumislaulu» meeliülendav viis hommikuses rannas tuli pettunud saabujale parajal ajal — see ütleski praegu talle «tere tulemast!».

Räämas autokastis oli korraga hea ja rõõmus. Bret neelas terve oma olemisega just temale puhutavat hõiset. Trompeti puhas sillerdus valgus temasse laiali nagu väsinud kehasse viin. Ja jälle meenutas...

Ent nagu kiuste oli just neil hetkedel ikka läheduses midagi inetut. Nagu ei tohiks kaunis mitte iialgi puhtana tulla. Nagu peaks miski kogu aeg hoiatama: ära usu! Ilusat ära kunagi usu!

Bret neelas kõrguses voogavaid helisid, kui nende kajagi juba üle mere oli hajunud. Alles hulga aja pärast jõudis reaalne argipäev taas temani.

Võib-olla oli mullane ketijuppki õela nüpeldaja rusika sees vahepeal puhanud? Praegu aga rehmis see endise vuhinaga vastu looma koonu. Bret sähvatas põlema. Kargas äraistutud jalgadele ja kisendas:

«Ei tohi lüüa, sa närune sadist!» Bret hingeldas. «Te ju olete loomam kui loom!» Suus ei leidunud nii vihkavaid sõnu, kui süda oleks lööjale kaela saata soovinud.

Naised ümber krusa jätsid kobistamise. Vahtisid üllatunult daamimoelist noort inimest ja märkasid alles siis toimuvat kivivare ääres. Emanda moodi paks mammi surus kulda sähvatavast suust:

«Näh! Nää-vaada, kes Rihvagu Kiutu nuhtleb! Kuuled sa, Lintsu emand! Eti! Äi püha-eesus! Mis kurja see Rihvagu keelitu loom sulle teind on! Mis sa sest lehmast lohmid — taga targemaks! Mine võta kodu va Ärmani kõrvad püüse!» Mammi vaatas kiitust ootava kutsika liputaval ilmel üles Breti poole ja pilgutas vandeseltslaslikult silma. Jälle särtsatas säemast suupoolest kuldset välku.

Mustades sukkades sooniline eit tegi kähku minekut. Õel noorik ei löönud enam. Viskas keti minema, pühkis rohutuustiga käed kuivaks ja äigas käisega üle higise palge. Lehm jooksis jalgu kahele poole pildudes adruhunnikute vahele. Roosa mehikese ümmargune selg kadus suure musta ristiga sinise ukse taha.

Auto tegi tossu ja hakkas liikuma. Bret jäi kasti, olgugi et juht teda viimaseks spurdiks kabiini kutsus.

Bret istus, selg vastu kabiini, pilk auto alt väljalibiseval maanteel. Luine rannatee raputas armutult. Meri paremal säras oma hilissuvist säramist. Kajakad naersid õhku oma hommikust naeru. Lambad kõlksutasid kadakate vahel kelli ja tõstsid autot vaadates oma lambanäod tunnistades kõrgele. Hiline pune roosatas kivivarede ümber ja lõhnas küpsusest. Saaremaa tundus lapsepõliselt kivisena ja ootavana. Meri oli nagu tookord Sõrves — armas nagu ammuammu enne tema lapsepõlve ja nooruse piirimaad...

Randkülas jäi autoloks pikemalt seisma. Sohver kerkis eest astmelauale ja vinnas kunde kohvrid kastist alla. Ajas siis sõrmed orevile, valmis kundet ennastki ülalt vastu võtma.

Bret hüppas maha kasti vastaspoolsest küljest. Juht torkas käed taskusse, nagu oleks just selleks sõrmed orki ajanudki, ja läks poodi. Küsis müüjalt, oma isiklikult naiselt, pudeli «Porterit». Müüjaks oli Sahvtra-Puudet, sohvri sõjaväest toodud «trofee».

Bret seisis kohvrite kõrval kummelilaigul ja vaatas ringi. Suvel oli ta kord siin juba käinud. Üle tee bussipeatuse pingil istus längus õlgadega mees ja hoidis kollast portfelli kaenlas. Breti pilku märgates tõstis ta tähtsalt klantsiva sääriku üle kalifeepõlve ja vahetas portfelli Breti-poolse kaenla alla.

Siinsamas aia taga toretseski Kirumetsa häärber, mille mansardkorrusele Bret elama asub. Kohe samas juurviljasia taga paukus kirikukell mingitele matustele leina. Valjuhäälti käristas kellapaugatustele sekka Armstrongi musta muusikat. Nurga tagant venitas kõhn kõrb välja poolpalja kirstu, paar kuusekrantsi ümber otsa. Peotäis mustades rättides naisi saatis kurba voori veniva lauluga: «Las ma lä-en, las ma lä-en sinna, kus ma Jeesust nä-en...»

Teine sama suur peotäis kuivalt nutuseid saatjaid seisis, käed vaheliti, poe trepil: üks loendas matuselisi kokku, teine pärgi, kolmas imetles Kirumetsa köstri punast palet.

Siis korraga avastasid naised tee ääres Breti. Pistsid pead kokku ja pöörasid matusevankrile selja: milleks vahtida surnut kui elav uudisena siinsamas. Pealegi kui see elav on uus ja imelik.

Bret tassis oma koorma Kirumetsa õue. Ukse ees lamaskles suur iiri setter, ekstra talle ehitatud suvepaviljonis. Koer keeras oma pikaninalist õpetatud pead ja vaa-

tas tulijat aristokraatse üleolekuga. Tark koeranägu andis märku, et selles majas nii tühise tulija pärast paanikasse ei minda. Kogu koera olemine eelistas vähemalt piiskopi tasemel külalist.

Kedagi muud allkorrusel kohtamata jõudis Bret üles. Pilk libises üle luitunud tapeedi, üle ookerkollase praolise põranda. Peatus suurel roostepruunil puuvoodil. See oli vana säng nii ajastu kui kulumisastme poolest. Otsad kõrged ja varbulised nagu kalmistu väravad. Seisis seal alasti, põhjalauad risti-rästi üksteise peal.

Suur paeahi oli raske ja kole nagu inimlik õnnetus. See poolitas toa kaheks kitsaks kambriks. Ahju must suu oli ammuli, kuid see suu jäi kõrvaltuppa naabrile. Neljakandilises ahjukurus konutas pika tilaga teekann, põhi tahmane.

Akna taga aga laiutas lopsakas kastan. Bret silmitses tükk aega okkalises vutlaris muna, mis tasahilju ja diskreetselt klaasile koksas.

Bret muigas. Sellesama koputaja tõttu leppis ta toaga. Ei olnudki siin kõige troostitum. On haledamaidki tube, kust noored õpetajad oma maaharitlase olemist alustavad.

Bret lükkas urbsed aknaraamid avali. Värske augustiõhk tormas uudistades tühjadesse nurkadesse. Tuba sai täis ergutavat eluhõngu. Bret mõõtis sammudega ukse- ja aknavahelist maad: seitse sammu. Piisab sellestki. Põrandalauad viuksusid näägutavalt. Bret teadis, et otse tema all vanas poeruumis elab pere tõupuhas koer. Siin, teisel pool ahju, aga kolleeg, kes veel puhkuselt pole naasnud.

Kõige keerukam saab vahekord olema trepiga. See tõusis vanapaari söögitoast püstloodis üles — kolmkümmend astet. Ülalt alla vaatajale tundus must sügavik nagu põrgu. Tuleb siin harjuda nii trepiga kui põrguga...

End pisut korrastanud, läks Bret söögituppa, et rääkida pererahvaga. Ilmus kui ingel taevast otse söögitoa keskele, helkiv lokipilv ümber õlgade.

Vana Kirumets oli matusetalituselt tagasi, kuubki juba maha aetud. Koos naisega ootasid all, tõsised näod ees. Suursugune settergi oli inimeste hulka lastud. Istus oma ilust teadliku primadonnana tikitud padjal ja vaatas tüdinult aknast välja. Breti söögituppa tulles kergitas vaid viivuks oma ülakeha, et sisseastujale ülalt alla vaadata. Perenaine meenutas talle alandlikult ta funktsiooni:

«Britannia, kušš!»

Bret tervitas.

«Noh? Kas jähite oma koltrikohaga rahule?» tegi Kirumetsa Adam jutuotsa lahti.

«Jään esialgu siia,» teatas Bret juba varem teada oleva otsuse.

«Kooli eestseisuse liikmed palusivad mind tungivalt, et võtaksin teid oma katuse alla. Minul isiklikult ju üürilisi tarvis ei ole, aga austusest kooli direktori suhtes ma vastulauset ei aavaldand. Minu majas on koolitud inimesed ennemgid eland, elate ka teie, kui tarvis.»

Adam Kirumets toppis pöidlad vesti varrukaaukudesse. Jämedat sõrme piinas sissesooniv laulatussõrmus. Kuld kiiskas lihast nagu sügavast vaost. Peremees jäi seisma, lai selg üürilise poole. Hall juukseparras keerdus kuklavõltidel kahes suunas. Jonnakas hitleritukk kukkus kulmule.

Oli, nagu ei olekski toas peale peremehe kedagi muud.

Väike Helene Kirumets toetus laua ääres ühele jalale ja näis selle tõttu oma pikkusest pikem. Hall kihar uudistas lumivalge pearäti alt pikka isekat võõrast. Silmad ja tukk olid Helenel ühtviisi vallatud, ehkki Helene oli vist vana. Ei, küllap ta ei olnudki vana — ta oli lihtsalt ammu sündinud, muidu ei oleks ta kõver.

Helene niheles ja vaatas liiga pikale venivas vaikuses ühelt teisele. Lõpuks tõi Adam pilgu õuest tagasi tuppa. Pööras end veidi ja vaatas Bretist mööda seinakellakappi. Bret märkas, et kell on õigest ajast täpselt tund aega taga. Kas endine eesti aeg? Või lihtsalt hooletus?

«Kas see teine koolipreili teid teises toas segama ei hakka?» hoolitses Adam.

«Mina pean arvestama teda, sest tema elab siin enne mind.»

«Arvestaja olen mina. Ei ole Vaike-preilna asi, kelle mina oma majja koltrivaimuks võtan,» näitas Adam peremehehambaid. «Mina olen see, kes üürile võtab, olen ka see, kes välja ajab, kui tarvis.» Jälle pööras Adam naistele selja. Talle näis meeldivat juttu ajada üle õla.

«Ja nii muuseas ütelda — poisse ja igasugu rahvast minu katuse alla tuua ei maksa. Hulkumist mina oma majas ei kannata. Tuleb teada, et Kirumetsa majas valitseb tõsine vaim.»

Helene kergitas end jälle ühele jalale. Laskus aga kohe taas kahele ja vajus hoopis madalaks. Ta kleenuke keha

kooldus ja libises laua äärde. Käed haarasid huupi tühja kausi. Veeretasid seda paar tiiru ja panid lauale tagasi.

«Meie oleme vaiksed ja vagad inimesed ning teenime pühakoda.» Oma sõnadele lisaks viskas Adam ühe liigse pilgu üle õla. Ta jäi jälle aknast välja vahtima. Laudaklaasis sillerdav päike tegi peremehele ülemeeliku grimassi, vana pigistas silmad kinni. Pannal vanamehe sünngel atlassvestil läigatas sinise jultumusega Bretile silma, nagu parastaks: said sa nüüd! Paras sulle!

Adam takseeris taevast torkivat teravat kirikutorni, nagu uuriks, kas külapoisid pole seda äkki vildakile lükanud.

Bret ei taibanud, kas jutt on lõppenud või peab veel ootama. Ta astus sammukese trepi suunas. Britannia näost oli näha, et midagi peaks veel nagu tulema. Helene kahmas uuesti kausi, kuid pani samas paika tagasi, sest Adam köhatas:

«Nii et te teaksite,» nüüd pööras peremees end uuele üürilisele silmitsi vastu. «Pastorihärra ise peab kord kuus minu majas oma öörahu, kui käib meie kogudusele jutlust pidamas. Ei passi, kui niisuguses majas noored inimesed kurssi ei pea mitte.»

Bret muigas. Vaevutajutavalt tõmbusid suunurgad ülespoole. Ent Adam püüdis selle imepisikese reageeringu kinni:

«Moigamiseks pole siin asja. Minu tüdar oli ka koolipreili, aga nojah, muidugid — siis olivad teistmoodi ajad ja elasivad teistmoodi inimesed. Siis polnud haritud rahvast tarvis ontlikule elule mainitseda mitte. Noored inimesed oskasivad ise heal ja halval vahe vahele teha.» Adam ohkas, nagu tunnustades paratamatust, et olid küll ajad ja inimesed, aga elada tuleb nüüdki.

Bret muigas endiselt. Muigas jonnakalt ja ootas, et Kirumetsa-vana sellegi muige kinni püüaks ja veel salvaks. Ütleks, millele temal oleks asja omapoolselt vastu ütelda. Aga et Helene kulmud paluvalt nii kõrgele tõusid ja käsi jälle kausi järele sirutus, laskis Bret muigel vabalt oma teed minna.

«See Vaike-preili seal ülal ei olegid minule meelepäraline koltriline,» lisas peremees. «Ta astub seal lae peal liiga valju sammuga. Kolistab pesukausiga ja lartsatab uksi. Saaks tasemini küll, kui tahaks.»

Helene oli istunud. Ta libistas kaussi tasahilju oma

süles. Bret jõudis arusaamisele, et perenaine oma suhtumist üksnes kausi kaudu avaldabki. Selle liigutusega ta nagu leevendaks oma range abikaasa otseseid ütlemisi. Oma rootuti-värvi silmade pilgu pehmuse saatis ta partnerile käte kaudu. Ei ulatunud alati seda otse silmast silma andma.

Bret noogutas. See tähendas, et ta oli teadmiseks võtnud: pesukausiga ei kolista, uksi ei lartsata, astub tasa, peab kurssi, kui pastor puhkab.

«Ja siibrit ei maksa ka kohe kinni lükata, kui tukid ära on põlend. Võib vingu sisse ajada ja alumise korra ka ära kihvtitada.»

Bret noogutas muigamata, ehkki mõistis, et selleks ajaks, kui ving alla Britannia ja vanade kallale jõuab, on ülemised juba vaiksed.

«Ja sellele teisele koolipreilile võite ütelda, et ta oma kavaleeri edespidi enam mu kotta ei tooks, seda nahkpükstega tsiklijuhti. Ameseerigu väljas, kui tahtvad. Minu maja olgu patust prii. Kui ta tuleb, tahan ma ta uuesti käsile võtta.»

«Mis nüüd sina, papa!» hakkas Helene väledasti nõusid ümber paigutama. «Las mina nimetan. Ikka nagu rohkem naisterahvaste asi...»

Peremees köhatas ega vaevunud vastama. Vanu põlvi lejuti kergitades lohistas ta oma soojades tuhvlites jalad üle lävе magamistuppa. Aga poetas enne ukse sulgemist veel üle õla:

«Tagumisest uksest hakkate sisse ning välja käima. Ocaltsamast, kust mina ja mu naine. Paraaduks on lukus. Lahti on ainult pühapäeviti, kui pastorihärra lauarahvaga juttu ajab. Nõnda et kellu üksteisend on tagant uks haakis. Selleks tunniks on majalised kodus.» Uks Adama järel kriuksatas resoluutselt kinni.

Helene elavnes. Ta kõver selg sirgus nooruslikult. Ta asetas kausi kindlalt lauale ja sinna see jäi. Silus tärgeldatud põlle sirgeks, upitas end naeratades noore õpetajanna kõrgusele ja sosistas:

«Te noor kena inimene, ega te'p hakka siin teab mis mürtsu tegema. Papa meil niisugune akuraat, sellepärast mainitseb.»

Bret noogutas mõista püüdvalt.

«Me jätsime voodi üles, see pole ju küll muidugid uue aja ase, aga kui te tahate pruukida...?»

«Magan esialgu selles, kui lubate. Ma veel ei tea, mis ema kaasa toob. Eks hiljem ostan üht-teist ise.»

«Tarvitage aga julgesti meie asju. Ega sinna üles nii kerge vedada ju polegid. Trepp kitsas ja püstakas.» Helene vajus taas maadligi. Kontrollis ust ja astus paar rutakat sammu Breti poole. Ajas end kikki ja sosistas:

«Vaike-preiliga ei maksa sellest papa ütlemisest midagid... Tal ju see naisemees, papa sellepärast. Lapsed teisel ja puha. Me kirikuinimesed, papa sellepärast nuriseb. Aga kuulama papat peab, sest ta on vali. Nii nagu ütleb, nii ka on.» Perenaise väle pilk vilksas jälle hiirekesena ukse poole. Siis ohkas ta, vajus alla ja sibas kiiresti köögi poole, Britannia kannul.

Ülal oma toas lappas Bret oma napi garderoobi tühjale voodile. Riputas siis seinale ja laotas lina üle. Kappi ta veel niipea ei saa. Ei tohi ju emal lasta kõike kodust ära tuua. Ema kannaks kogu kodu tükk-tükilt tütrele järele, kui see ainult sooviks. Raamaturiiulit ja kirjutuslauda on aga kohe tarvis.

Bret avas hellalt teise kohvri. Pilk silitas hellitavalt selle sisu. Lappas ükshaaval välja ligniinisse pakitud portselani: tassid, alustassid, taldrikud, kannukesed, toosid. Laotas lina üle pererahva laua ja kattis piinliku hoolega teelaua kahele. Vaatas, pea viltu, eemalt ja vahetas siis kõik värvikamate vastu. Hindas taas eemalt ja jäi rahule. See oli Breti rituaal. See rahustas närvi ja lõi hubase kodutunde. Kunagi ei söönud ta sellelt kaunilt laualt, see seisis niisama kodusoojuse sümbolina.

Alles nüüd lõpetas ta lahtipakkimise. Käis mööda tuba ja kujundas töötava naise algavat elu, karsket ja väärikat olemist oma isiklikus toas. Kujundas, nagu jääks siia igavesti.

Kas temast väärikat kooliõpetajat üldse saabki? Kas õpilased võtavad ta vastu? Tunnistavad omaks? Kas hakkab sobima kolleegidega? Naabriga teiselt poolt seina hakkavad koos pimedat taevatreppi tallama. Ja seda kambrit siin tuleb paratamatult võtta koduna. Päriskodu, kuhu juured oleksid maasse keerdunud, pole tal vist olnudki. Alati on see olnud mingil moel ajutine. Kuid sellelt laevalt siin tuleb ankur ehk pikemaks ajaks vette heita.

Bret võttis kohvrist šampanjapudeli. Vaatas seda vastu

valgust ja pani raamatute taha nurka. Tuleb päev ja ta teeb pidulikult paugu.

Bret istus pererahva alasti voodile ja saatis vaimu ujutama.

Mariist võõrdub ta nüüd hoopis. Oma õekesest... Kas see õekeseks saamise samm ei maksa end elus ehk kurjalt kätte? Igal jõudehetkel hakkab süda sees valutama. Ema on ju küll alles noor, tema nüüdne ellusuhtumine ka hoopis teine kui Breti kasvamise ajal, aga siiski? Bretist on ema vanem ainult kaheksateist aastat — täpselt sama arv aastaid kui Bret ise Mariist, oma õekesest.

...Nimetav kes? Marii, omastav kelle? Marii, osastav keda? Mariid...

...Saaremaal on lahtise südamega inimesed, seal muutud sa mõistlikuks ja heaks, ütles ema...

...Kas see on seesama inimesi pelgav Bret? küsisid tuttavad nüüd...

...Ema segane, isa pole, mis Bretistki loota oli, ütlesid tuttavad...

...Aga pudel lõõ vastu nurka puruks, see meremeeste komme, ütles ema...

Bret raputas end. Tõusis, korrastas juukseid ja riietus kitsasse valgesse kostüümi. Kõrged korktallaga kingad andsid ta niigi pikkadele säärtele veelgi pikkust juurde. Astmeid otsides laskus ta juba mitmendat korda trepist alla.

Breti lahkudes tuli tagatoast tuhvleid lohistades roidunud Adam. Ta vangutas pead, kui naisele ütles:

«Kas nägid, naine, kuidas sähvisivad selle tüdruku silmad? Kas nägid tema isemoodi moigamist?»

Helene ei vastanud. Astus, lüpsik käes, uksest õue.

2.

RÄÄKIMISED

Koolimajas võimutses hiljuti lõppenud remondi meeleolu. Terav värvide ving pani aevastama. Klasside uksed seisid ammuli. Seest kostis tõstmise, lohistamise ja pühkimise ebameloodilisi helisid.

Võõras astumine koridoris kutsus ligi kaks kitlis naist. Noor jäi vana, kõhna ja toimeka eide ilmest käitumiseks juhtnööre ootama. Kõhnuke lülituski suhtlemisse. Astus Bretile nii ligi, et sellel tuli otse ülalt alla vaadata. Ja ta olek oli võimukas.

«Ma otsin direktorit,» ütles Bret, et midagi öelda.

«Ju vist uus õpetaja? See imeliku nimega noor?» uuris õbluke.

«Jah. Uus,» kinnitas Bret kitsilt.

«Tulge! Ma pane teitid järje pääle!» käsutas kõhn ja hakkas ees astuma. Noor koristaja asus käsku ootamata vanale sappa. Kuskilt liitus veel kolmaski.

Karavani kannul astus Bret trepist üles teisele korrusele.

«Keik alumised lassid — esimine, teine, kolmas ning neljas on ülal. Nende pääl on Kilda.» Kuivetu osutas harjavarrega noore ja kena, aga veidi lonkava tüdruku poole. See tammus jalalt jalale.

«Mu oma jäuks on keik kõrgemad lassid. Nee on all kalidori pääl.»

Nii marsiti mööda mõlemat «kalidori», vana tõsisena ees, noor naerusena taga, Bret kõige lõpus. Kisti lahti järjekorras kõik uksed. Näidati, kamandati, keelati, hoiatati.

«Minul on sii majas keige pikem taas. Alles minu järge on direktor.» Staažikas andis Bretile aega taibata, kes majas on A ja O.

«San-epidjaam on minu ruumidega keige rohkem rahul, seest mustust Viia ei kannata. Ja Viia — see olen mina.» Viia sihtis nagu uss alt Bretile silma. «Korra pärast saab sii majas keik jooskama pandud! Teitid ka, kui tarist.»

Breti kulmud tõusid kõrgele, suu tõmbus muigele. Teised vaatasid kohkunult käskija poole. Aga et see oli parajasti seljaga, julgesid kaasa muiata.

«Mõned jah muudkut moigavad, aga ikkagid teevad sedasi, kut Viia kässib.» Viia sibis tiheda sammuga alumisele korrusele, lonkav neiu kargas ta eest kõrvale ja tegi tee vabaks. Jäädi seisma poolhämaras nurgaruumis, kus oli kolm ust.

«See on tüdarlaste kemmerg ning see poisslaste kemmerg,» osutas Viia oma sõlmelise sõrmega ustele, kus seisis suurelt ja selgelt «WC». «Kemmergute pääl seisab niisamuti Kilda.» Viia sihtis harjavarrega naeratava neiu silmade vahele. Tüdruk punastas mis hirmus. Nagu tunneks end süüdi, et selline häbiväärne paik selles koolis üldse olemas on ja et tema seda lisaks veel pühkima ja pesema peab. Ta vahetas lubjast lappi ühest käest teise ja naeratas õnnetut naeratust. Bretil hakkas sümpaatsest neiust kahju.

Lonkava tütarlapse tühipaljast pirtsutamist tähele panemata lippas Viia kiirkäigul õpetajate toa poole ja asetus uksele risti ette. Et sellel võõral ja võhikul äkki pähe ei tuleks enne sisse trügida, kui tema parajaks peab.

Bretil oligi plaan Viiast mööda astuda. Nüüd ei saanud ta enam pidama ja puhkes valjusti naerma. Viia näonahk tõmbus nina juurde kokku pahaseks puntraks. Ta pööras vihinal ümber, jättes kavatsetud seletuse seletamata. Üks tüü tulist tormi ja teine, naerev, kohe kannul, nii kargasid nad peaaegu korraga ruumi sisse.

Ruum oli päikesest tulvil ja seal istusid inimesed. Laua tagant tõusis hall daam ja sirutas kaks kätt Bretile vastu. Bret silmas laua taga veel üht lühikest naist ja pikka meest selle kõrval. Tal oli oma koomilise sissekargamise pärast piinlik.

«Irma, nää-vaada! Ma anna selle uie inimese nüüd sinule üle,» tegi kuri Viia teatavaks. «Keik sai tämale käde näidetud, et kuidas tohib ja kut on. Aga tüdruk moigab. Moigab jah mu jutu pääle. Sa, Irma, itle sellele tüdrugale, mis sii majas passib, mis mette. Anna tämale tääda, siis teab.» Viia lõi valju raksuga ukse enda järel kinni.

Korraga pahvatas Breti selja taga üks mehehääl ülemeelikult naerma. Pöördudes nägi Bret, et ruumi tühemikus istus veel üks mees, must nagu Othello. Tolle naer vallutas kogu ruumi ja Bret jäi tükiks ajaks tolle naerva kuradi suhu vahtima. Bret unustas oma sõrmed direktori pihku ega märganudki ise oma ebaviisakust. Pigistas ülemuse kätt, endal selg ees.

«Saage tuttavaks,» tegi direktor käega kaare läbi toa. «Meie uus eesti keele õpetaja Bret Allariit.»

Breti pilk tuli teiste juurde tagasi. Direktor alustas tutvustamist rea otsast, samast naerukast brünetist peale:

«Ants Loorits, kehalise kasvatuse õpetaja ja suur mere sõber.»

Puertoriikolase jumega tumedanahaline pigistas neiu sõrmi ja põletas ta pilguga poolsurnuks. Breti sisemuses valgus laiali midagi kuuma. Ja jälle unustas Bret end seda ebaharilikku meest vaatama.

«Linde Roo, pioneerijuht. Algklasside õpetaja, I klassi juhataja, internaadi kasvataja — kõike natuke, aga ühtekokku palju.»

Imetilluke neiu krapsas kahvatu hiiglase külje alt välja. Nelja-viieteistkümnene paistis ta, mitte enam. Särav ja siiras nagu sireliõis. Säravad silmad täis helesinist rõõmu, kui ta peotäie peenikesi sõrmi Bretile pihku poetas.

Pisikese tüdruku tõusmist nagu toetada püüdes ajas end sirgu ka tõsine ja kogukas kahvanägu. Laealune sai teda täis. Mehe nägu oli vormitud nõnda, et sinna ei sobinud naeratuse kriipsugi. Ja seda ei olnudki. Tundus, et seda pole elus kunagi olnud.

«Vallo Merede, meie matemaatik.» Järgnes mehe järsk kuiv kummardus ja hiiglane laskus oma tillukese naabrinna kõrvale tagasi. Peitis selle nagu mänguasja oma helerohelisse särgivarrukasse. Nende kahe kokkukuuluvus oli esimesest vaatamisest ilmne.

Bret imetles tüdruku inglinägu. Väikseke aga, märganud uue kolleegi pilku, naeratas talle seda rõõmsamini vastu. Bret leidis tema ilmest lahke pakkumise eluaegseks sõpruseks.

«Meie pedagoogide perre kuulub veel kolmaski neiu, ta on puhkusélt tulemata. Tema on ainuke pärissaarlane peale minu. Nüüd on meid kokku kuus noort inimest — mina muidugi kaasa arvatud, sest piinlik on üksi noore pere keskel olla vana,» naljatas direktor. «Veel on tulemas võõrkeele õpetaja.» Direktor näitas Bretile laua taga ta koha kätte. Andis üle eelmisest õpetajast jäänud materjalid.

«Kas jõudsite korterisse sisse elada?» küsis direktor.

«Püüdsin kohaneda,» vastas Bret ebamääraselt.

Vali telefonihelin lõikas jutuajamise läbi. Direktor võttis väärika aeglusega toru, hääl muutus veidi madalamaks kui muidu:

«Randküla 7-klassiline kool kuuleb.» Keskjaam andis linna. Ja samas muutus direktori hääl sametiseks. Ilmest kadus ülemuse jahedus:

«Ah sina oled, lapsuke! Noh? Kas unustasid midagi maha või?»

Üle toa valgus viisakas vaikus. Ent seda selgemini oli kuuldav iga sõna, mis teiselt poolt nagu siitsamast torusse hüüti:

«Memm, ae! Eks ole, Ants juba saabus? Memm! Sa ära salatse! Saabus ju? Tüdrukud ütlesid, et astunud eile Randküla bussi! Memm! Anna ta mulle! Luba ta ruttu-ruttu telefonile!»

Piinlikkust tundes tegi direktor torusse teist juttu:

«Edda-kullake, aga millal te siis ekskursioonile sõidate? Pidite ju täna minema?» Direktor pühkis higist nina.

«Memmeke-memmeke, mina ei sõitnud!» sillerdas kellukesehääl torust nagu teisest seinast. «Memmeke, mina sõidan koju!»

Liiga vaikne oli ruum ja liiga korras see vana telefonitoa. Ei tähnud kaotsi ainustki sõna. Ei leidnud direktor kusagilt äkki õigeid väljendeid, et oma tütre temperamenti maha jahutada nii, et teised sisust aru ei saaks. Ütles siis:

«Eddakene, kas tead, mul on tegemist. Me võtame praegu vastu uut kolleegi. Ja sina ära tee mul seal rumalusi.»

Aga just neid sõnu ei oleks ta tohtinud öelda. Sest ka järgnev oli siinsamas laua ääres istujaile kuulda:

«Kas teda? Bret Allariita? Noh, emmeke, kuidas ta on? Kas ta saab mulle ohtlikuks? Emmeke? Ma jooksen bussi peale! Juba ma tuleeeen!» Toru klõpsatas hargile. Asjaga kursis olev kohalik keskjaam küsis moepärast «kas rääkite?», nagu ei teaks, ja lahutas ühenduse.

Tükk aega hoidis direktor käes telefonitoru. Asetas selle lõpuks hargile ja surus pea käte vahele, nagu peaks aru.

Keegi ei osanud vaikusest läbi murda. Bret silmitses oma lauale unustatud käsi.

Ants Loorits seisis akna all, seljaga istujate poole, ja sisistas läbi hammaste meloodiata vilet. Tuima matemaatiku pilk oli tinutatud raamatusse. Ka Linde Roo püüdis oma vaatamisele sealt pidet leida.

Siis pöördus direktor ülepakutud elavusega taas Breti poole:

«Nii et korteriga jäite rahule? Seal on teil hea ja lahe.» Bretile vastamiseks aega andmata sõitis ta oma otsitud sõnade seljas ühelt teemalt teisele. Rääkis aina ja mõtles millelegi muule. Katkestas siis ootamatult ja soovitas kõigil koju minna. Bretiga tahtvat ta veel pisut neljasilmajuttu rääkida.

Kui nad juba tükk aega olid kahekesi istunud, vaatas Irma Tammik veel ikka Bretist mööda, enne kui ärkas ja küsis:

«Nii et — meie kooli? Kes soovitas teil õppida pedagoogiks? Vanemad? Klassijuhataja? Ja miks just pedagoogiks?»

Bret vaikis. Imelik neljasilmaküsimus. Kui juba ollakse, ei ole ju enam tähtis, miks.

«Ma ei kõlba muuks.»

«Üksnes pedagoogiks kõlbate?»

«Aeg näitab.» Bret tundis end narristi. Juba esimesest küsimusest tekkis trots, tema truu saatja.

«Aeg? Siis on juba hilja. Ajast peab ette jõudma.»

Neid direktori sõnu tuletas Bret hiljem korduvalt meelde, kui seesama direktor endale vastu rääkis...

«Pedagoogitee on kurviline ja konarlik. Nõuab õiglast südant. Pedagoog peab olema kunstnik — ta voolib ju elusat vaha. Peab olema ka arukas kohtunik ja tark teadlane. Peab olema tugevaist tugevam. Kas teie suudate seda kõike?»

«Olen inimene. «Homo sum, humani nil a me alienum puto.» Terentius.»

«Homo sum? Kas te teate täpselt, kes on see homo sum, kui just nii segaselt peab ütlema?»

«Ma tean, milline ta on. Humaanne.»

«Aga lihtsalt? Eesti keeles?»

«Inimlik. Igas mõttes...»

«Millisena te kujutlete inimest inimlikuna igas mõttes?»

«Ka vead juurde arvatud, nagu pakkus Piibeleht.»

«Jah. Inimesel võib vigu olla, pedagoogil mitte.»

«Tean.»

«Miks te just selle kooli valisite?»

«Ei olnud põhjust ära öelda, kui siia suunati...»

«Ja siin just tahate saada õpetajaks?»

«Õpetaja ma juba olen. Siin tahan saada inimeseks.»

Direktor ohkas. Ei olnud kerge selle omamoodi preiliga neljasilmajuttu ajada. Ei olnud direktoril praegu kerge üldse juttu ajada.

«Inimene on tunduvalt kergem olla kui pedagoog. Ja ometi on sada korda lihtsam olla pedagoog kui ema.» Jälle kadus pea kahe käe vahele.

Direktor unustas jälle inimese enda vastas. Kaunis laup hõbedase soengu all mõtles Bretile tundmatuid mõtteid. Siis vaatas ta kella, tõusis ja ulatas noorele kolleegile käe.

«Homseni. Minge tutvuge Randkülaga.» Direktor laskis noore neiu enda ees uksest välja. Bret tundis kuklas ta teravat vaatamist.

Miks ta mind siia jättis? Mida ta minult teada sai? Bret tõdes, et mida direktor temaga vesteldes otsis, selle ta ka leidis. Aga mille?

Peatrepi ees ootasid Bretti kolleegid. Tilluke Linavästrik hüples talle särades vastu. Siin väljas oli ta veel hoopis väiksem kui toas!

«Bret! Tulge meiega! Me sõidame Kaaru randa sulistama!»

Lühikest ilmega matemaatik avas teenistusvalmilt BMW ukse. Pisut eemal seisis, käsi taskus, kohvivärvi kehaline-kasvatus ja silmitses Bretti sünge huviga. Bret vastas talle möödudes silma ja tundis, kuidas tuttav kurat talle sisemuses silma pilgutas ja irvitas: oled sees, mu armas! Bret surus kihvatuse eneses maha ja ütles kahetsevalt väikesele värvukesele:

«Täna ma kahjuks ei saa. Ema sõidab mandrilt siia.» Breti suurevõitu suu naeratas vabandavalt.

Naeratus muutis Breti näo tundmatuseni. Tõsisena mitte just eriti ilus nägu muutus naeratades hoopis teiseks. Tugevad kulmud tõusid lookas üles juuste piirini. Niigi pikergused silmad tõmbusid kitsasteks piludeks. Tundus, nagu ei oleks ta näo lihastel omavahel mingit koostööd. Iga detail tegi, mida heaks arvas. Suust ilmus nähtavale

kaks pikka rida välkuvaid hambaid. See ilme jahmatas vaatajat. Naelutas esmakordse nägija otsekui maa külge. Nii ka pisikese Linde praegu. Teised ta isepärast ilmet sel hetkel ei näinud.

Bret hakkas Kirumetsa poole astuma. Tundis, kuidas ta silmad kohvijumelise mehe poole vaadata tahtsid, kuid Bret ei andnud järele. Kange kaelaga vaatas ta otse enda ette, kui mehest uuesti möödus.

«Kas teen teid ümbrusega tuttavaks?» Mees oli otse Breti kõrval. Tuline sähvakas lõi Breti elektrit täis. Kuid siis hõikas trepilt direktor ja kutsus Looritsa tagasi. Mees hakkas vastumeelselt astuma.

Koolimaja uks sulgus ja Bret läks üksi.

Ei tea miks lõikas direktor nende koosminemise läbi — tema ja tolle kummalise kuubalase oma. On see juhuslik? Või mitte?

Kelle ta nähtud ja pealiskaudselt tuttavaks tehtud inimeste hulgast endale lähedaseks elab? Vaevalt küll, et kedagi neist — vähemalt esialgu küll mitte. Bret teab, kui raske on temaga sõbraks saada. Pealiskaudseid tuttavaid sigineb tal ruttu ja palju. Aga ei kulu kuigi pikalt päevi, kui juba teatakse ja tuntakse, et Allariida lähedale ei pääse. Ei hakkagi pääsema.

Tilluke libleke — Linde Roo vist oli ta nimi — ei saa temale ligidaseks juba oma uskumatu naiivsuse tõttu. Või mängib ta üksnes beebit, kasutades ära oma alaealise välimust? Siis seda vähem! Seda vähem sobib ta sel juhul Bretile kaaslaseks. Pealegi oleks temaga puht füüsiliselt raske suhelda: kogu aeg pead sa alla kummarduma, et end talle kuuldavaks teha.

Direktor? Vana kodanliku, range kooliga daam, kes on osanud end uude aega sobitada ja sisse elada. Majas vaieldamatu autoriteet. Küllap pedagoogina igav. Kuid inimesena arvestatav. Võib-olla on temas rohkem välist väljapeetust kui sisemist sügavust? Kuid ei ole võimatu, et just sisemine suurus loobki ta ümber tabamatu sunduse teda austada.

Mehed? Meeste kohta on alati liiga vara oma arvamust avaldada. Enamasti osutuvad nad risti vastupidisteks esimesele muljele. Kehaline-kasvatus näiteks näib olevat mees, kellesse armu ülepeakaela kohe esimesest pilgust. Tavaliselt just neist lakkadki hiljem sootuks lugu pidamast. Märkamatu ja värvitu matemaatiku-jurakas võib

tegelikult osutuda just tolleks tõeliseks, kelletaolisi eluks otsitakse ega leita. Kolme kuu pärast ehk võib juba otsustada.

Kõige vastuvõetavamaks esimesest hetkest peale osutus Breti jaoks lonkav mona-lisa. Seesama punastav koristaja, kellel teiste taktituse pärast kogu aeg piinlik oli. Viia — kahtlemata kõigist antipaatsem uus tuttav — ei märganudki, et tema möödaütlemised puha Kilda südamest nagu kurnast läbi voolasid. Küllap alandlik, sest miks ta kõik see aeg aina naeratas. Vahel üsna valutava näoga, aga tõsiseks suu ümbert ei tõmbunud mitte korrakski.

Bret oli jõudnud juba kooperatiivi ette, kui tagasi vaatas. Ja ta jõudis näha, kuidas koolimaja mingist aknast tõmmu kehaline-kasvatus talle lustakalt viipas.

Bret viipas vastu. Vahemaa oli liiga pikk, et kumbki oleks sel hetkel teise ilmet võinud näha. Kuid küllap oskasid nad mõlemad seda endale juba siis ette kujutada...

Bret vajas rahu. Ei tahtnud ülepeakaela uutesse seiklustesse sukelduda. Just nimelt rahunäljas ta Saaremaale tulnud ju oligi. Kui aga seesugused šokolaadipoisid ees ootavad, ei tule otsitud rahu leidmisest vist midagi välja.

Sinuga võin ma restoranis käia ja tantsida, aga mitte abielluda, ütles Kalle...

Kas mu armastus sulle siis mitte midagi ei loe?...

Sa ainult arvad, et armastad, sest sa ju ei teagi, mis see on — see tõeline, ütles Kalle...

Mu tulmuses oled sina süüdi, ema!...

Teie tüüre alaväärsuskompleks pärineb lapsepõlvest, ütles emale arst...

Sinu pärast, ema, hakkasin ma inimesi pelgama! Mul tuli end uueks määratseda...

Ära ütle ilalgi midagi, mida sul elus tuleks valuga kahetseda, ütles ema...

Bret muutus tujutuks. Oleks vaja tegevust, oleks vaja inimesi enese ümber, oleks vaja muusikat! Siinne tolmune koledus tõukab eemale. Marii oleks siiski võinud siia kaasa võtta. Oleks pidanud võtma! Kahekesi oleks olnud kergem koduneda.

3.

TREPID

Bret jalutas aeglaselt läbi asula. Ta võttis suuna alla kalmistu poole, pööras veidi aja pärast ümber ja tuli tagasi. Hea oli minna vahel sihitult ja sunnita. Kui oli siht, ei osanud Bret aeglaselt astuda, siis mitte.

Vastutulevad naised silmitsesid võõrast häbenemata ja huviga. Läksid mööda, pöörasid pead, jäid siis hoopis seisma ja vaatasid tagant järele. Arutasid pikalt, et kes ja kuidas. Bret tundis läbi selja seda tuttavat vaatamist. Oli sellega harjunud. Imestanud oleks ta siis, kui ei oleks vaadatud. Ning see hindav järelevaatamine ei olnudki Bretile ebameeldiv.

Bret otsustas kauplusest läbi astuda: viib perenaisele karbi sefiiri. Kaupluse uks oleks pidanud juba kinni olema, aga oli lahti ja Bret sai sisse. Sefiiri ei olnud.

«Zaftra buudet,» lohutas meeldiv noorik naeratades.

Müüja oli sümpaatne noor inimene. Rääkis üsna talutavalt eesti keeltki. Tema oligi hommikuse sohvri sõjaväest kaasatoodud trofeenoorik, nagu külas öeldi. Iialgi ei kurvastanud ta ostjaid lootusetu ei-ütlemisega. Lubas optimistlikult — «zaftra buudet». Nii sai ta sõnaga oma ajutisest vaesusest üle ja ostjagi sai rõõmsaks.

Kirumetsa vanade akna all laiutasid valged floksid. Bussiootajad istusid üsna Breti akna all. Üle tee rahvamaja trepil kõõlus pikk ja vimmas mees — see oli rahvamaja juhataja Olbri Ott. Ottki kompas pilguga uustulnukat selja tagant, Bret tundis seda selgesti.

Tolm teel lõhnas õhtusest soojusest. Jorjenid eemal kolhoosi esinaise aias koogutasid punaselt oma päid. Valjuhääldi rahvamaja räästas laulis saksa keeles «Liebe

kommt und Liebe geht». Sidejaoskonnas saadi jaole ja «Liebe» kõverati järsu rõksuga kinni.

...Armastus tuleb ja läheb ja polegi olnud mingit armastust...

...Tõeline tunne tuleb ja jääb igavesti, ütles ema...

...Aga mina uskusin väiksena sinu suurt õnne ja su jumalat, ema...

...Nad pole ju kavatsenudki su juurde jääda, kõige vähem veel Robert, ütles ema...

...Patsid kasvavad sul aina pikemaks, kamm ei käi läbi, ütles ema...

Bret oli jälle Kirumetsa õues. Ta pani värava haaki. Toas seisis aken lahti ja floksilõhn laiutas ruumis. Teelaud ilutses külmalt — ennem tõrjuvalt kui kutsuvalt.

Miks hõikas direktor ennist tõmmu mehe teelt tagasi? Mida tähendas too piinlik telefonikõne? Mille uuris direktor temalt välja ennistise neljasilmajutu ajal? Kes on õieti see Edda? Ja mida ta temast, Bretist, tahab? Ei jõua veel tullagi päris ja juba jälle...

...Välja! Välja siit! Minu klass peab olema kristalselt puhas! kisas klassijuhataja, see vanatüdruk...

...Inimene on hellem kui kristall — ta isegi ei klirise kui puruneb, ütles uus klassijuhataja õhtukoolist...

...Kuhu sa küll oma lapsepõlise alandlikkuse kaotasid?! ütles ema...

Tuppa tuli mürin ja pahvakas tolmu: all peatus buss. Bussiuksel jätsid hüvasti kaks valjuhäälset külanaist. Kumbki pööras eri kanti. Kõvera sammuga komistas astmest alla nokastanud mees, kaheksakandiline kõrva peal kiiva. Viimasena hüppas teepeenrale noor nõtke neiu. Helesinises kostüümis keha kerge kui õhk.

Veel ei tunne Bret ühtegi väljujat. Varsti aga teab neid kõiki. Ainult võõras tulija hakkab äratama tähelepanu.

Vintis mees võnkus muheda jõrinaga keskuse poole. Tüse neiu seisatas ja vaatas läbi kastani Bretile otsa. Bret arvas, et talle otsa, võib-olla tegelikult ei vaadanudki. Siis astus neiu tippiva sammuga Kirumetsa väravast sisse. Küllap ongi tema korterinaaber teiselt poolt ahjumürakat. Bret seadis end ootele.

Buss söösti tolmu üles kaarutades minema ja Bret sulges akna. All kolistas Kirumetsa Helene pottidega, sest ülehomme pidi tulema pastor. Kuninglik setter all urises veidi, küllap huumori mõttes. Kiunusid uksed ja oli

kuulda hääli. Siis avati trepiuks ja astmed hakkasid lõbusalt naksuma. Tippivad sammud kerkisid ja kerkisid. Astusid ülespoole nõudliku sihikindlusega, komistamata, vääratamata.

Vaike Peeker vist oli ta naabri nimi? Peekri Vaike. Peeker, Peekri, Peekrit — number-tüüp.

Koputust ära ootamata lendas uks õhates laiali. Tumedas uksetühemikus seisis helesinine ilmutis. Veel hoopis ilusam, kui läbi kastani paistis. Noor, kaunis ja elegantne.

«Tere, Bret Allariit!» sillerdas ere unenägu ukseavas ega oodanudki seesolija vastamist. «Issand! Küll olete teie aga pikk!»

Breti kulmud kerkisid. Ei ole ta naaber just eriti peenetundeline. Seda enam, et kauni tulija pilk kiirustas uurivalt ja ruttu üle lageda toa. Peatus siis kahtlustavalt kaetud laual:

«Ootate külalist? Keda, kui saladus pole?» Samas aga hüples ta juba Bretist mööda, vaatas igasse nurka ja hüüdis helkiva lapselikkusega:

«Teil ei ole ju siin veel mitte kui midagi!» Lapsuke oli üleni üks suur imestus. «Isegi diivanit ei ole? Ei toole, ei kappi! Mitte kui midagi!» Ta vaatas arusaamatu pilguga pikale Bretile otsa.

Muidu kergesti solvuv Bret sai külalise naiivsest taktitusest naeruse meeleolu ja ta muigas lõbustatult. Breti naeratust nähes jäi kädistaja sammu pealt seisma. Takerdus perenaise imelisse ilmesse nii, et pani koti maha ja ta suuke vajus lahti. Helesinise seeliku lõhik välgutas korraks ta ovaalset põlve, kui neiuke Bretile alt üles otsa vaadata küünitas. Siis raputas tüdruk pead ja juuksed ta poisisoengus jäid väljakutsuvalt püsti:

«Te olete imeliku näoga inimene!» avaldas ta aega viitmata. «Teil on joonistatud päikese naeratus! Teate, nagu lapsed kriipsutavad?» ja ta keerutas sõrmega õhus ringe. Nüüd sai värtnake oma liikuvuse tagasi. Ta keeras ümber ja keksis ahju juurde, et perenaist eemalt seirata. Kõik selles olevuses oli kaunis ja kallis. Ka parfüüm.

Kui tüdruk pöördus, naeratas Bret uuesti ja sama rabatult jäi külaline teda ka nüüd silmitsema. Ent selles silmitsemises oli selgelt väljaloetav valvsus. Imetlus koos kiivusega.

«Tohin ma teid oma korterinaabriks pidada?» murdis Bret külalise imestamisse sisse. «Vaike Peeker, jah?»

«Vaike Peeker? Mina?» Kilinal-kõlinal lõid aisakellad külalise kurgus rõkkama. Breti eksitus tegi lapsukesele südamest nalja.

«Ma olen hoopis Edda! Edda Tammik! Teie direktori tütar! Oh teid küll! Te ju tunnete juba mu ema? Eks ole tal uhked hallid juuksed? Just nagu värvitud!» Jälle asus väike vurrina mööda tuba keerlema.

Või siis see ongi Edda? Milleks temal siia Kirumetsa üles oli vaja tulla? Bret jälgis nüüd juba tagamõttega tüdruku hüplevat kõnet ja rahutut püsimatust.

«Ta juuksed ei olegi hallid! Nad on hoopis väsinud! Kas pole? Minu emal on väsinud juuksed ja väsinud ilu! Kas te olete kuulnud enne niisugust väljendust? Ei ole? Mina ka mitte! Aga minu emal on just väsinud ilu. Just praegu ma mõtlesin selle välja! Kas pole vaimukas? Elu on mu ema ära väsitanud. Ja mina! Ma väsitan teda jubedal kombel! Aga ta on jõledamalt galantne, kas pole! Oh jumal, missugune imelik voodi! Ta on väga haritud inimene, mu ema! Kas te selles uunikumis hakkate magama? Jube!»

Tüdruku sõnasulinasse sekkus vahetevahel tilisev naer. Ta muudkui tipsis oma kontsadel nurgast nurka, seinast seina, ei ainsatki kaart ega kõverikku, ikka otse. Bret seisis keset tuba ja pööras end vastavalt külalise liikumisele. See kõik tegi perenaisele nalja.

«Ma olin piiisike-pisike põnn, kui isa kaduma läks. Bõtta, noh. Issand, missugused ranged printsiibid tal on! Minu emal muidugi. Oi-oi! Oi-oi! Oi-oi! Riiete jaoks on kappi kohe vaja, sest kuhu te muidu oma kleidid panete!» Hahvits jäi harkisjalu lina alla peidetud riideid tunnistama, käed selja taga. «Ja puhvetit ei ole teil? Aga portselan on! Kas ootate kedagi?» tegi Irma tütar katset Bretti üle kuulata. Tormas aga vastust ootamata jälle minema.

«Kui pikk te ikkagi olete! Liiga pikk! Te vist olete isegi Antsust pikem?» Siin peatus Edda ja sihtis terase pilgu Breti silmadesse. «Kas olete Antsust pikem?»

«Millisest Antsust?»

«Looritsast? Te ju ometi nägite teda juba? See tume ja valgete kihvadega tarzan!»

«Ah see!» tegi Bret näo, nagu taipaks alles nüüd.

«Loorits on minu peigmees! Issand, kuidas mu tänane tulek ta pahviks paneb! Hulluks võib ajada!» Lühike lee-

kiv naer kilksus korraks läbi toa, täis kättemaksu põnevat rõõmu.

«Mammi mul ei luba ju! Irma ütleb, et armastus segab õppimist! Sa kujuta ette — segab! Mina lähen ju abituuriumisse. Mu jumal küll, me ju abiellume! Memps on paanikas: abielu paneb lapse kängu!» Jälle kilisesid naerukiljatused nagu kristalli kokkulöömise klirin. «Eks ole Ants üle Randküla kõige ilusam mees? Üle Eesti kõige ilusam! Mu jumal! Kui metsikult palju on teil juukseid peas! Ko-hu-tav! Te ei olegi nagu tüdruk, te olete just nagu lõvi!» Väike grammofon kükitas ahhetades tühja voodi põhjalaudadele. Uuris jälle Bretti ülalt alla, kehitas kümmekond korda õlgu ja sähvas:

«Sääred on teil liiga pikad. Ja miks te küll blond olete? Mina ei kannata blonde naisi! Ants ka ei kannata. Blondid on leiged ja tuimad. Nendega hakkab igav. Mina tahaksin olla must nagu surm!»

«Te ju oletegi üsna tume,» lohutas Bret väikest välgumihklit. Hooga kapsas ta voodi raamistikult jalule, nagu rõhutades oma aktiivset soovi olla must.

«Vähe! Tahaksin olla veel hoopis mustem! Must nagu tušš! Nagu Ants Loorits! Ta ei olegi enam must — ta on tumesinine! Kas te siis tõesti ei märganud? Sa aeg küll! Valgeid mina ei kannata! Selliseid nagu teie! Minu isa oli ka must. Aga ema on hall.» Edda istus jälle. Sedapuhku Breti tühjale kohvrile.

«Muide, me abiellume salaja!» sosistas nähvits äkki, nagu oleks ümberringi kuulajaid ei tea kui palju. «Juba sel talvel. Vana-aasta õhtul! Just!» Tütarlaps kargas äkki tekkinud ideest aetuna kahele jalale. «Täpselt vana-aasta õhtul kell kaksteist! Küll te näete, ma räägin Antsule augu pähe! Ma viimistlen ta välja! Ja siis! Sa püha Jeesus! See võib alles obadus olla Irma Tammikule! Aga teie ärge talle hingake, olge diskreetne!» Edda plaksutas vaimustunult käsi. Ta tuli Bretile päris lõua alla, et veenduda, kas see ikka on diskreetne. Astus siis tagurpidi nii kaugele, kui ahi lubas, ja lõi palli hoopis teise väravasse:

«Kas te ei leia, et teil on jube imelik nimi? Bret Allariit! Aga kui aeglaselt hääldada Al-la-riit, siis ehk iluski. Luuletaja nimi. Mina ju kogun ilusaid nimesid. Kuulake: Merike Meriloo. Debora Vaarandi. Oksana Ermale. Ülle Ulla. Koidula Vigla. Eks ole meloodikad? Aga see teie Bret mulle ei meeldi. Oleks võinud olla näiteks — Hellika

Allariit. Voh! Kõhe on helisev, kas pole? Öelge ausalt, kas Ants imponeerib teile? Minu peigmees? Teate mis! Ütleme teineteisele «sina»! Kole tülikas on see «teie»! Me oleme ju ühevanused, eks ole?»

«Ma saan varsti kakskümmend kuus,» muigas Bret.

«Kakskümmend kuus!» oli Edda rohkem kui rabatud. Tema üllatumises tähendas see kakskümmend kuus sedasama mis tuhat.

«Ja mina olen alles seitseteist! Issand! Kui tore on olla teistest noorem! See on hea, et sina oled vana. Hädaoht tangeb ära. See, et Ants sinusse armub. Vana pärast ei jäeta ilalgi ju noort maha?» Nüüd tulistas see kuulipildur samm-sammult taganevat Bretti, ise talle pealetungivalt järele astudes. Sein tuli vastu ja nad jäid pidama. Bret asetas käed vaheliti rinnale ja kuulas muiates. Selle tita sõnasulin veeres üle tema nagu kausitäis herneid, ilma viga tegemata.

«Tead mis! Mulle tuli grandioosne idee! Sina mine kutsu Ants siia! Memme võib meie kohtumise kihva keerata. Ma kujuta ette — kaks ja pool kuud pole teineteist näinud! Hullutus võib minna! Suvel tahtsin Tallinna põrutada, aga memm peitis passi ära. Ta on õudne naine! Sina, Hellika, mine ja meelita mu poiss siia! Kas see kana on kodus?» Edda sihtis põrandaga üle õla kõrvaltuppa. «Ei ole? Ongi hea! Seal võime Antsuga oma asju klaarida. Sa lähed ju, eks?»

Brettile jäi mulje, et otsekohe tuleb see nädalane vasikas ja sigab märja keelega üle ta näo. Et ainult ta soov täidetaks.

«Ei. Mina ei lähe.»

«Sina ei lähe?» Helesinise neiukese imestusel polnud piiri. «Ah-haa! Ma taipan! Sa ei lähe sellepärast, et sa ise viksid talle silma peale! Mind sa juba ei peta! Ega ma loll ole! Ja kui ma tagasi linna sõidan, hakkad ise temaga suudlema, jah? Klaar!» Kiire sammuga tegi Edda nüüd paar ringi ümber toa, huuled hammaste vahel.

«Aga sellest ei tule sul midagi välja! Sind ta ei taha! Issand! Ta võib surnuks suudelda!» Ringitiirutav Edda löi käed üle pea kokku, nagu oleks suremine juba käepärast. «Nagu ratsavägi kihutaks sust üle, kui ta sind kallistab!» Jäi siis äkki surmtõsiseks ja tõstis roosa küünega sõrme püsti:

«Ants ütleb: «Ära sa, Edda, mängi tulega! Võib tule-

kahju tulla.»» Edda lõi pea selga ja kõristas kurgus üht teist — rabedamat naerukrappi. «Tulekahju! Justkui mina ei teaks, mis tulekahju! Aga mulle ju meeldib teda kallistada, oi, kuidas meeldib! Tema seisab nagu piilupart, tiivad sorakil, nägu tõsine. Nagu kodukaru, kes haiget ei tee. Memmeke noomib, on hirmu täis! Sa, Hellika, ei tunne Antsu!» Edda astus peaaegu Breti varvastele ja sosistas salapäraselt:

«Mina olen isasse, Tammikutesse. Ja see on hirmus, et nendesse. Isa oli mul — tead, kes? Donžuan. Vat kes!» Edda nägu oli omaenese uudisest põnevusest lõhkemas. «See olevatki mu suur õnnetus, et olen isasse. Tammikud on jubedamalt temperamentsed!» Edda tõi oma sooja suu üsna Breti kõrva äärde ja sosistas:

«Tammikute tüdrukud olevat armastuse pärast end isegi uputanud!» Edda tagurdus eemale ja vaatas, mis mõju ta jutt avaldas. «Sa ju lähed, Hellika, eks?»

Bret raputas aeglaselt ja irooniliselt pead:

«Ei lähe.» Bret oli sellest kaelasadanud tirtsust tüdinud. Oli juba peaaegu valmis teda uksest välja tõstma.

Edda silmad kargasid põlema. Ta lõi pea püsti ja nihvatas:

«Ei lähe? Pole tarviski! Ma lähen ise! Lähen ja jään!» Edda astus kaks sammu ukse poole. «Homme hommikul väljun ma Ants Looritsa korterist ja te kõik seisate alasti fakti ees! Eriti sina! Ja sa arvad tõesti, et Irma Tammik selle sinule andestab? Ei iialgi! Aga siis on tulekahju juba olnud! Siis on tukid juba maas! Susssssss!» Edda ajas suu torusse ja puristas sülge. Astus veel kolm märtrisammu ukse poole ja haaras põrandalt koti. Selg Breti poole, ootas oma žesti mõju. Bret akna all ei liigutanudki end, ta vaatas väänikat ja muigas. Edda pöördus:

«Sa ära arva, et ma ainult ähvardan! Kõik teavad, et teen, mida ähvardan. Praegu lahkun ma sinust kui vaenlasest. Good-bye!» Ja läkski ära. Oligi tõepoolest läinud. Bret kuulis, kuidas ta kõrged kontsad taevaredelil trotslikult kõpsu lõid, aina põrgu poole. Kui Bret pilgu lõpuks aknast välja küünitas, jõudis veel näha, kuidas helesinine kostüüm kastani sees kursi Kaaruküla poole võttis.

Bret ei teadnud, kus too Loorits elab. Võib-olla tahab väike paharet tõesti oma plaani ellu viia? Nüüd vast mõistis Bret, kui sügav tähendus oli mureliku direktori sõnadel «. . . sada korda kergem on olla pedagoog kui ema . . .».

Auto ei tulnud ikka veel. Ema oli ka ise arvanud, et jäävad hiljapeale. Kuid Bret soovis, et ema saabuks just nüüd.

Bret rinnutas aknal ja hingas sisse flokside familiaarset lõhna. Siis kääksatas trepiuks jälle. Miski mütsatas ja midagi rasket hakkas end ülespoole vinnama. Nagu kantaks õlgadel tanki. Trepp vingus ja halises tulija all. Käib siin aga palju külalisi! Ime siis, et Kirumets pahaks paneb. Bret kükitas ja tõmbas sassiaetud põrandariide sirgu. Niiviisi kükakil sisseastuja ta tabaski, sest ka see tulija avas ukse koputamata.

Esmalt esimene, mis Bret tulijast nägi, olid jalad. Suured labad, mis valgetesse rannakingadesse olid surutud. Kõige enne siiski varbad, kaks võimukat malka, keskmine suurest veidi pikem, mõlemad sõlmelised nagu pillirootüükad. Need tunglesid raevukalt läbi rihmade ja kand tagant üle tatsa ääre.

Breti pilk rebis end mööda tumedakarvalisi sääri üles ja jõudis tumehalli seelikuni, millesse olid peidetud tugevad puusad. Edasi sai pilk kätte laiad meremehe-õlad ja ühgi surulokkide juures väljas. Bret vedrutas end päkkadele. Nägu sel tugeval neiul oli rõõsk ja kena nagu ta tugev kehagi.

«Andke andeks, jäin rumalasti jalgu,» vabandas Bret. «Kas meie kahekesi oleme ühe maja elanikud või?» Ütles tulija valju rõõmsa häälega. Ta lükkas tubade vahelt esimese kõrvale.

«Bret Allarit,» ulatas uus ammusele üürilisele käe.

Vaike käsi oli suur ja niiske, külm ja raske nagu ta isgi. Kergelt nagu kühvli viskas Vaike tohutu kohvri ühest käest teise ja suundus oma poolele. Lilleline eesriie jäi tubade piirile hõljuma.

«Mina ju olin sessioonil! Astusin pedasse sisse! Eesti keelest põrusin läbi, aga tingimisi ikka võeti vastu,» kõmistas naaber läbi lillelise sitsi, nii et serviis Breti laual kilises.

«Ah nii?»

«Tammik vingus kolm aastat kallal, nüüd sai oma tahtmise!»

«Ah nii!» kordas Bret, sest midagi pidi ütlema.

«Ma jüba kuulsin, jah, kooli rahvas rääkis, et olete kangesti noobel!» hüüdis naaber oma toast, nagu hõikaks

Hiiumaale. «Öeldi, et ilus ja noor.» Miski partsatas maha ja läks katki.

««Pole meelitavamat komplimenti kui see, mis tuleb kolmanda suu läbi,» ütleb sõnameister Fielding.»

«Kes?»

«Kirjanik Fielding. «Tom Jonesi» autor.»

«Ah see!» jäi Vaike rahule. «Eks komplimendid on ju toredad asjad, kui ütleja ise ka midagi väärt on,» naeris naaber mahlakat naeru ja eesriie lõi jälle nagu puri pungi.

«Kas te Kaaru-muti juurde elama minna ei tahtnud? Seal suurem tuba ja alumine korrus?»

«Direktor arvas, et kauge. Ja siin olevat rahulikum,» märkis Bret.

«Rahulikum siin küll jah,» osatas Vaike. «Vana vöörmünder piibliga ööd ja päevad vastas. Kae veel siis, kui pastor tuleb, sa aeg! Siis peenikeste koostade kolinat ja pipstükkide vingu terve maja täis.» Jälle kukkus kolinal miski põrandale, läks ümber ja veeremise müdin valgus laiali nagu pikne.

«Kurat!» sülitas noor naaber südame kergeks.

«Pastor tuleb ülehomme,» teadis Bret kodu-uudistest täpsemalt.

«Ah siis sellepärast oligi Adamal all juba jeruusalemmasamm sees. Teretas mind nagu pihilist: mul oleks üks sundus teiega elukommete pärast rääkida. Peni ka, nina pikkas, otsib kaela sees kohta, kuhu hambad sisse lüüa! Ptüi!» Naaber raksutas suutäie vihast naeru. «Mind ta igatahes hirmu alla ei saa, olgu mureta.»

«Kas teie elate juba ammu siin?» juhtis Bret jutu mujale.

«Kõik see aeg! Kolm aastat juba!»

«Siis on teil pedagoogi-kogemused koolis ka juba olemas?»

«Kogemused sunnib Irma sulle süle ja seljaga peale, kas tahad või mitte! On järjekindel nagu kopsutiisikus. Ei tal endal väärata sõna ega samm. Hoidku jumal sind kooli au nimel komistamast!»

«Nõudlik?»

«Pedant! Tähenärija! Aga mis sest kasu? Olbri Nete tahtmist mööda ikka ei oska!» Kolinal lendasid killud kühvlilt ahju.

«Kes see Olbri Nete teil on?»

«Nete või? Kolhoosi esimees!» irvitas Vaike.

«Mis kooli direktor kolhoosi esimehesse puutub?»

«Netesse puutub kõik. See ka, kas magad kodus vasaku või parema puusa peal, kas küliti või seliti!» Pots ja pots saputas Vaike rusikaga vastu patja ja nihutas voodit.

«Kas teised õpetajad on Randkülas ammused?»

«Kõik peale Irma tulid möödunud aastal.»

«Nii palju uusi ühekorraga?»

«Tullakse ja minnakse. Rohkem ikka minnakse, kui tullakse. Mina läheksin ka, aga kodu lähedal, ainult mõnikümmend kilomeetrit. Teie olevat ka kunagi Saaremaal elanud?»

«Väga ammu.»

«Miks te Saaremaalt ära läksite? Isa olnud ju saarlane?»

«Ema ei tahtnud enam mere ääres elada...»

«Niiske õhk — jäi haigeks või?»

«Jah...» ütles Bret hulga aja pärast ebamääraselt.

«Te olete vist alles päris noor?» juurdles Vaike midagi vahele jätmata.

«Oktoobris saan kakskümmend kuus.»

«Juba oktoobris?» jäi Vaike peaaegu keeletuks. «Mina ju olen siis teist noorem, mina saan alles jaanuaris!» Kus selle rõõmu ots! Tuleb punti üks tüdruk ja see polegi noor ega teab mis ilus!

«Kas teete sünnipäeval suure peo?» uuris prokurör.

«Mina ei tähista oma sünnipäevi pidudega.»

«Miks siis? Kas teised ei pane pahaks? See on ju justkui imelik?»

«Võib olla, aga nii on meeldivam. Teised mind ei huvita.»

«Te vist ei olegi väga suur särtsuinimene?» jätkas Vaike ülekuulamist. «Tantsimas ikka käite?»

«Kui partnerit pole, ei käi. Aga kuidas siin muidu elatakse?»

«Mis siin ikka. Kes palub jumalat ja saab vaimu, kes võtab viina ja saab ka vaimu. Oodatakse viimset päeva ja kalamehed koguvad raha.»

Bret taandus oma toatühemikku. Ei osanud uuest keskkonnast esialgu mingit pilti luua. Tulevikust ammugi mitte.

«Nüüd on teil vanatüdrukuks jäämise karjäär kindel. See ju külakoolmeistrite saatus. Autojuhid ka siin juba

puha abielumehed!» parastas jutumaias kolleeg. «Koolis küll kaks pikka poissmeest, aga mõlemad paika pandud: pisike pioneerijuht ujub Merede külje all, Looritsa värbas direktor oma väimeheks!» lärmas naaber naerukalt ja raputas jälle eesriide sitslilli.

«Siis on väljavaateid vähe küll,» naljatas Bret kaasa.

«Pole ollagi! Aga tulge vaadake minu elamist ka!» Vaike tiris kardinad kõrvale. Bret astus üle läve, ehkki ta juba ennist oli sisse piilunud. Tuba oli mööblikodinaid tuubil täis.

«Ega minul ju ka veel mingit interjööri pole,» noris perenaine kiitust. «Mina ostan oma palga eest kõigepealt riideid. Söögi saan kodust, ja mis selle palga eest nii väga osta saabki.» Vaike tõmbas end vöödilise froteemantli vööga keskelt peaaegu pooleks. Ta keeras kapi lukust lahti. Sealt tulvas vastu tohutu värvide meri mantlite ja kleitide näol. Kapp oli nagu kaupluse müügisaal.

«Möödunud aastal lasksin õmmelda üheksa kleiti — neli villast ja viis siidist.» Ükshaaval tõstis omanik oma toreduse kapist välja ja silus siledaks. Ropsis serviti käega sirgu ja toppis kappi tagasi. Rõõm sellise rikkuse üle valgustas pühalikult omaniku palgeid.

«Lillat on veel tarvis, siis on mul kõik värvid.» Garderoobi perenaine jäi loodetud muljega rahule. Bret vaikis. Kapiuks pressiti kinni ja keerati lukku — kaks keerdu peale.

«Teil on muidugi palju rohkem moodsaid riideid, elasite ju Tallinnas?» Vaike astus Bretile nii lähedale, et ta kõhu soojus paitas Breti puusa. Oma suure vormika käega pühkis ta mingi puru Breti huule küljest minema. Vastik komme teist oma kätega kobada, mõtles Bret ja astus eemale.

«Ainult mõned komplektid: tänavale, tööle, peole, koju.»

«Ainult neli?» hüüatas Vaike mõõtmatu kergendustundega. «Aga poes veel seletati, et jube noobel. Et alles tuli mustas sviitris, ja juba läks valges kostüümis?»

«Ah, need mul kõik kombineeritavad,» libises Bret kõrvale.

Jälle asus Vaike asjade kallale, hakates neid ühest kohast teise tõstma. Lohistas toole, nihutas lauda, sapitses harja ja kühvliga. Tampis valjusti rõkates mööda tuba, nagu oleks Bret kõva kuulmisega. Tilgutitega laelambi kuppel tilises väsimatult.

«Ah jaa! Meile olla kooli veel üks noorepoolne poiss tulemas! Äkki on see saksa keele õpetaja ka võtupoiss, saad paarilise,» läks Vaike koduselt sina peale üle.

Bretile hakkas vastu uue tuttava kosjajuttude kirg.

«Mis te arvate, kas teil mittestatsionaaris raskeks ei lähe?»

«Kui pingutama paneb, eks siis tulen tulema,» lubas Vaike. «Aga kuidas sina statsi nii vanalt lõpetasid?»

«Oli vahepeal tühje aastaid,» põikas Bret kõrvale.

«Na-nüh,» leppis teine seekord selle vähesega, mis [illegible]. «Kas vanad all minust ka midagi rääkisid? Ei? Ime [illegible]! Eks näe, kui kuku-pai sina siin oskad olla. Leiad poisi, kuhu lips läbi.»

«Kust see poiss siin meestevaeses paigas ette satub?»

«Noh, siis naisemehe. On ilmas ju neidki, kes vana uue vastu välja tahavad vahetada.» Vaike naeris inetut naeru. «[illegible], aga siis ole kogu aeg hirmul, et äkki peab [illegible] paremaks.» Vaike uus naer oli veelgi inetum.

«Abielumees uuele kaasale on pool meest, kui mitte veelgi vähem. Vähemalt terve teine pool jääb eelmise hoolde, kui mitte rohkem...» avaldas Bret elutarkuse.

«Kui sulle saladus usaldada, siis — minul just ongi naisemees. On ju naisi, kes meeste elu kodus põrguks teevad, nagu minugi omal. On ju vahel nii, et leitakse see [illegible] alles hiljem. Mina ei leia selles küll mitte mingit [illegible]. Kas vanad ikka tõesti ei rääkinud?»

«[illegible] harjutele sattunud perekonna-papasid läheb [illegible] tagasi... Kulutab su ihu ja hinge läbi ning [illegible],» tabas Bret Vaike stiili.

«Kas sina arvad nõnda?» Seda küsides astus Vaike üle läve. [illegible] vastu piita, jäi ta Bretti vaatama: «Miks sa nii arvad?»

«Ma ei arva, ma tean.»

Vaike astus sõnagi lausumata tagasi lillelise eesriide taha. Ei kolistanud tükk aega. Siis hakkasid taburetid, [illegible] ja kannud uuesti paukuma.

Mis ta neist ometi tõstab, mõtles Bret. Ta võttis kotist pudeli, kallas pokaalidesse mustasõstraveini ja viis teise naabrile.

«Hea läbisaamise ja kodurahu terviseks!»

Naabri ootamatu žest liigutas Vaiket. Ta muutus hoopis rõõmsaks:

«Ah või seda lusti pead sa ka au sees! Mul ka pudel

kapis, vahel ootamatult vaja. Ega mina neid imalaid solke eriti ei kannata. Kui juba võtan, siis klahvi valget ja guten morgen! Elus on vahel apsud sees, siis passib pisike pits paika küll.»

Bret tuli tagasi oma tuppa. Naaber oli tal sopist soppi läbi katsutud. Kiusas mõte: kas õpetajatest tõesti veel on nii suur puudus? Aga küllap siis ikka on...

Kodunematuse tunne rõhus Breti jälle rinnuli aknale. Süda hakkas valutama. Autot emaga ei olnud ikka veel tulemas.

...Nimetav kes? Marii, omastav kelle? Marii, osastav keda? Mariid...

...Miks sa minuga samasse bussi tikud? Ma ju ütlesin, et tellisin sulle takso. Tahad, et meid koos nähakse? ütles Robert...

...Viskasin mulda! Aga pori! Pori oleks talle pidanud järele viskama...

...Miks sa mind üldse siia vedasid? Sa pole naine, vaid jäämägi...

...Sa petsid ennast, aga miks sa mind petsid, ema?...

Siinne haridusosakonna juhataja piirdus ainult vaatlemisega. Tõmbas oma lõbusad ja tillukesed linaõie-silmad naerukurdudesse ja kuulutas: «Niisuguseid võimsaid naisi on Randküla kooli just tarvis.» Ei puurinud, kas ikka ema oli usklik ja isa välismaal. Teadis kõigest, ja uskus inimesesse. Ise niisugune suur ja ümmargune. Iira. Nii ütleski: «Mina olen Iira. Täpselt teie vanune.» Kui soe hakkas neist sõnadest.

Olla inimese moodi inimene — seegi on suur kunst. Tasakaalukalt ja taltsutatult. Bret aga lööb oma paadi kohe ümber, sest ta liigutused on ette äraarvamatud, kui põhjus tuleb. Kuni kuueteistkümne aastani oskas temagi kikivarvul käia. Sosistades elada ja oodata ei tea mida. «Ole vaikne ja tasane, siis tuleb suur rõõm — siis tuleb isa!» Ema sõnad, ema manitsused. Ei. Emast peab ta elama kaugel. Koos ei saa.

Veoauto sõitis ette ja jäi kastani taha seisma.

4.

VÕRGUD

Ants Loorits sõtkus jalgratast ja vilistas. Augustiõhtu säras. Mere soolakas lähedus hellitas päevitunud kaela ja särgikäistest väljakääritud käsivarsi. Õhk oli pilgeni täis Saaremaa rannalõhna. Punetav päike värvis Looritsa sinise särgi lillaks.

Jalad vajutasid pedaale mõnusa aeglusega. Oi, kuidas taheks! Lendaks lõpmatuseni! Sõidaks aja ja maailma raamidest välja, loojangu lõõsk vastu tumedaid prille! Ühel pool teed meri, teisel pool meri! Ees meri! Ülal ja all, meheks endas — igal pool suur ja soolane meri!

Ants armastas merd erilise kirega. Võib-olla sellepärast, et meri on seotud ta esimeste ja ainsate siiralt helgete mälestustega. Merega algas ja lõppes ta lapsepõlv. Saaremaa meri on tema jaoks süütuse ja puhtuse sümboliks. Mis on üks tühine Tallinn Saaremaa kõrval! Mis loevad kõik Eestimaa rannad klibuse Kaaru ranna kõrval! Alati, kui jalg puudutab krudisevat rannakruusa, tahaks kõike seda sülega kaasa viia. Endasse imeda seda kergust ja kargust, millel pole nime. Vabaduse õõtsuvat tabamatust.

Ants hingas ahnelt sisse seda kutsuvat, mis saare ammustest poistest on meremehed teinud. Oleks ehk teinud Antsustki, kui ei oleks läinud nagu läks. Kui ei oleks kuueaastase põnnina pidanud Randküla kalmistul isa haua ääres nutma. Kui ei oleks ema pärast pidanud merekooli-mõtted maha panema. Ime seegi, et ülikooli vastu võeti. Alles seitseteist aastat hiljem on ta nüüd jälle siin. Siin, kus oleks pidanud olema kõik need vahepealt kadunud aastad. Eluga ei tohi kuskil ega kellegi jaoks hiljaks jääda. Julm paratamatus paneb sind varem või hiljem

seisma lahtise haua ette, kuhu sa oma võlga sellele lahkunud armsale enam iialgi tasuda ei saa, ja südamepiin karistab sind terve elu. Ka enese jaoks ei tohi võlglaseks jääda, ei tohi hilineda. Seepärast on Ants otsustanud jääda siia alatiseks. Kõikideks nendeks aastateks, mis kahekümne kolme aastasel mehel on ees elada. Võib-olla on neid aastaid viis-kuuskümmend, võib aga olla, et seitsekümmend ja rohkem. Siia randa ehitab ta endale onni. Veedab selles kogu oma puhkuse. Armastab selles onnis tormilise kirega oma naist ja muretseb lapsed. Kaarukülast teeb ta aga aja jooksul selle saare kauneima ja kaasaegseima paiga...

Tegelikult oleks täna Pisikest näha tahtnud küll. Ants oli bussi vastu hiljaks jäänud. Bussilt mahatulijad juba laiali läinud. Teel aga Edda talle vastu ei tulnud. Järelikult jäi linna. Tallinnas ei olnud Antsul teada, et tüdruk Randkülast juba nii vara on ära sõitnud. Küllap selleski kiirustamises oli jälle direktor Tammiku ettenägelikkust. Ega ema neid Eddaga lahku ei lükkagi, ainult et tahab nende kohtumisi pedagoogilistesse raamidesse suruda ja neid ise juhtida. Kohtumine tuleb aga varem või hiljem ikkagi, tuleb siis, kui Irma ei tea oodatagi.

Erutavalt keerukaks on kujunenud vahekord Eddaga. Meeldivast nooblist tantsupartnerist sai ülearu kiiresti midagi pruudi taolist. Edda on ilus väike mängukann, aga Antsu jaoks tabu. Mis mehes ka iganes vahel vahutas, pidi jääma mehesse. Irma Tammiku jumaldatud tütre tohtis ta omaks teha alles siis, kui see Irma Tammiku programmi on sisse võetud. Mitte enne. Seda Ants teadis ja sellest pidas ta rangelt kinni. Kaugemaid plaane iseenda ja Edda suhtes kartis Ants praegu teha. Selleks ei leidnud ta endas veel küllaldast valmisolekut. Oli küll rõõmus, kui Edda tuli, kuid mitte eriti nukker, kui ta ei tulnud või ära läks.

Koos olles aga kiskus see väike paharet meest üha enam võimatuga vastamisi. Üha agressiivsemalt seadis tüdruk tema mehisuse peibutistega silmitsi. Kiskus ta nagu naiivselt sekslabürinti, millest tuli süütult välja tulla. Ei taibanud see nähvits ehk tõepoolest isegi, kuidas ta tikkudega mängis. Aina otsis uusi vigureid, et meest pingule tõmmata. Puhuti tundus Ants Looritsale, et tüdruk on oma tempude tagamaadest rohkem teadlik, kui oletada

pääsetakse. Seepärast ei olnudki Loorits selle vastu, et Edda Tammik vahel bussiga tulemata jättis. Jõuab temaga elada, kui aeg kätte tuleb. See konkreetne aeg näis Antsu tulevikus olevat juba nüüd fikseeritud, aga ajaliselt ebamäärane. Nihkus mugavalt lahtrisse: kuskil eespool.

Täna tuli kooli see uus. Allariit või kuidas ta oligi. Bret Allariit. Küll leitakse ikka inimestele nimesid! Bret. Britt. Brikett. Barett. Ants naeris. Mammi on sel lapsel vist kirglik armastusromaanide lugeja. Kust mujalt selline nimi. Ja ise ka — kuidagi veider. Justkui ei olekski ilus. Aga kui lööb sulle oma pikergustest silmadest tuled peale! Kurat, pimestab ära! Ja ongi avarii. Judinad tulevad selga. Ants naeris. Naeris valjusti. Lõi pea selga ja naeris veel valjemini. Talle meeldis naerdes omaenese häält kuulda.

Ratta keti vahele sattus kadakaraoke ja rapsis sõtkumise taktis: naera, naera, naera, naera, naera, naera! Kui ratas vabajooksuga künkast alla kiirustas, trallitas vits vastu kodaraid: bret, bret, bret, bret, bret, bret! Ants väntas hoogu juurde ja kuulatas huviga. Oks õrritas kodaratas häbitu lustiga: allariit, allariit, allariit, allariit! Ants näitas lõbustatult loojuvale päikesele oma vahuna valgeid hambaid. Ta laulis kodaratega kaasa: allariit, allariit, allariit, allariit! Ei kartnud, et keegi võiks kuulda. Kuulgu! Ratas kandis ta uue künka taha ja sealt kui kaalutu otse merre. Otse purpurse päikese hõõguvasse laavasse. Antsu tänane erakordne kergus oli arusaamatu talle endalegi. Midagi pidi olema eriliselt hästi. Mis nimelt, ei hakanud otsima. Üldse oli ta kuidagi naiseliku hingega, ta teadis seda, ja ainult üksi olles ei tarvitsenud tal seda varjata.

Kadakad lamasklesid laisalt maadligi. Just nagu adrukünnikud. Paiguti ei olnud laiutavate põõsalaikude vahel jalatäitki murust maad.

Tee oli kahelt poolt palistatud kuivama veetud võrkudega. Need olid Merise-meeste võrgud, sest Kaarukülas kalureid ei olnud. Kaarukülas elasid enamasti vaid vanad ja lapsed. Keskealised olid kümmekonna aasta eest laia maailma kadunud. Aga näe — ikka aina võrgud. Korraks näritud latvadega männinärakad, aga võrgud maas jooksid ühtesoodu.

Kõrgema tuka tagant hüppas välja Vessiku valge korsten. Väravas valjuhääldis laulis Yves Montand «Pariisi

tänavapoissi». Meri maja taga oli laiali nagu tohutu kangas, ühes ääres päikese punane palistus.

Soojad lehmakoogid keset tolmust teed lõhnasid lapsepõliselt. Kus silm iganes kadakate vahel kuiva maad leidis, seal aina sinine paas — lademete viisi. Meri mängis ja lõi laksu üle kareda pae.

Eemal Kaaru väravas mäletses heleoranž nudipea. Mürakas nagu Himaalaja Džomolungma. Teine, sutike pisem ja värvilt kakaosem lehm tema kõrval. Neli lammast nakitsesid kivikildude vahelt liblesid, emalambal kett lohinal järel. Rattameest märgates kihutas ketiga utt elu kaalule pannes üle tee, kolm lollakat täie vaardiga järel. Ants astus viisakalt sadulast maha. Kohe kimasid kõik neli üle tee tagasi. Vahtisid koolmeistrit kui maailma esimest inimest. Ants naeris laginal villakute tobedust. Vessiku täisnuumatud uhke sarviline laskis külalise soliidselt mööda: selles majas hinnati ametimehi ja koolitatud rahvast.

Vana Vessiku Villem nokitses õues rangide kallal. Ei ole Valge küll enam isiklik hobune, aga rakmed kohendab Villem ikka ise. See on südame rahustamiseks hea rohi. Ega Poolevaksa Paavelgi tegelikult röövel ole, see Valge uus ohjamees. Ja Kaaruküla piimade meiereisse vedamine pole tööga harjunud loomale ka mingi konditapmine. Või mis vana üks kümneaastane hobune nii väga veel ongi. Nii mõtles Villem, kui külaline tuli ja ta ise rakmeid köpitses.

«Ah tere-tere näh! Et teitel ka puhkus juba läbi? Näh muidugid, koel akab ju jälle pihta. Ah meite Jaen või? Läks Poolevaksale. Paavlil olla sääl üks pisike veretöö ede vöötud, ju ta varsti tuleb. Toeta perse korraks paku otsa,» pakkus peremees lahkelt istet.

Ants seadis end istuma. Siis nägi ta Mahtat. Ants pelgas veidi Vessiku Jäntsi noorikut. Temaga oli külla tulles alati tükk tülinat: Mahtale meeldis noor koolitatud Tallinna poiss, sest ta oli peenikese hingega inimene. Ants ei oleks muidu Vessikule tulnudki, aga teistel siin läheduses mootorpaati polnud. Oli ainult Jäntsil. Aga kalal tahtis Ants ilmtingimata käia.

Juba tiirutas noorik ligemale. Palju tegelikult ei puudunudki, et Mahta oleks Antsu märkamata sadulasse istunud ja väravast välja sõitnud — hakkas kinno minema. Nüüd lükkas ta ratta aida räästa alla tagasi ja tuli linna-

mees käitpidi teretama. Nüüd, kus haruldane külaline majas, ei saa ju noorperenaine ometi ära minna. Tühja sest kinost.

Olgu Ants nõnda kena ja tulgu istugu tuppa. Et siin rehade ja vankrirataste vahel ju näotu olla. Villem, näed, ei olnud ka nii tark, et oleks käskinud võõra endaga juttu ajama jääda. Ütles hoopis, et mingu pealegi. Et siin massakad söövad käsivarred kärna.

Ants hakkas Mahta järel paraadukse ees kõhutavate paekivist lõvide poole astuma. Aga ütles siis:

«Vast ootan noorperemehe siinsamas õues ära? Ilm ju ilus nagu suvel.»

Mahtalgi ei olnud õues istumise vastu midagi. Ongi hea lahe. Mahta «s» oli jälle nagu käia peal — iga ringiga muutus teravamaks. Äigas nöörilt märja räti ja nühkis meetripikkuse pingi hoolikalt üle. Üks-kaks-kolm oli õunakorv ka pingi kõrval valmis.

«Te minge vaadake ikkagi film ära,» keelitas Ants, et Mahtast rahu saada.

«Mis mul sest kinost... Lähme parem seniks mere äärde, kui Jänts tuleb,» pakkus Mahta.

Ants istus pingile ja hammustas ilusat õunapurakat. Juttu ei olnud.

«Eile ajas korraks pilve, aga sadu jäi tulemata,» andis Mahta sissejuhatuseks kohaliku ilmateate.

«Saaremaa ilmad on alati ilusad, sadagu vihma või olgu kuiv,» arvas Ants ja mugis suisleppa.

«Ei noh, vihm pole küll miski asi,» protestis Mahta peenelt, õnnelik, et jutuotsa üles sai. «Sajuga ju keik nii hirmus märg ning läku... porine,» sai noorik hädavaevu «läkuse» hännast kinni. Et need prostoid saaremaa sõnad aina ühtelugu suhu kipuvad! Ole kogu aeg valvel, et juttu ära ei solgi.

«Kas Talina ilmad olid ka ilusad?» pitsitas Mahta.

«Oli ilusaid, oli nigelaid,» pures Ants ühe õuna teise järel.

«Küll tahaks ka Talinas elada! See ju mu elu keige suurem unistus. Juba lapsest saadik. Aga pole, kes viiks või kortrikoha sokutaks.» Mahta toetas käed pingile ja sirutas sääred kaugele ette. Tõmbas aga kähku pingi alla tagasi: sai lollisti tehtud, et sukki jalga ei pannud. Marjavartest veetud sääred puha hukkas, kärnas ja marraskil. Mahta pingutas bembergkleidi pikalt ümber põlvede, et need ei

paistaks. Annaks jumal, et Jänts Poolevaksal veel aega viidaks, jõuaks siin natuke pikemalt juttu ajada, lootis Mahta.

«Täna, jah, hommikul ka nagu korraks vidutas ja ajas pilve,» ei osanud Mahta end madalrõhkkonnast välja manööverdada. «Aga sättis jälle klaariks.» Kuradi-kurat! Mitte kuidagi ei saa õigeid sõnu kätte. Sooritas siis julge pöörde:

«Ööd ju praegu ka nii kenad ning valged. Kuu taevas ning kangesti soe.» Mahta ohkas kergendatult. Ometi! Kuu pealt jõuab ehk ikka kuskile välja. Ants ka — ise linnamees, aga juttu ajada ei oska.

«Ja-jah. Kuu on soe juba jah,» oli Ants Mahtaga nõus ja haigutas.

Mahtas särtsatas. Nüüd oli asja end Antsule ligemale nügida ja meest lorijutu eest naerukalt müksata:

«Kus mul vigurivänt väljas! Kuu sul, jah, soe küll! Talvel kuuvalged ööd need keige külmemad ju ongi!» Mahta kudrutas nalja peale pisut oma peenemat naeru, natuke ergemat kui muidu. Juhtis siis jutu kindlalt ööde peale üle:

«Ööd noortel naisterahvastel vahel need keikse mötterikkamad. Muudkut mötled ja unistad elust ning... igast asjast.» Mahta silmad piirasid vargsi väravat, aga Jäntsi õnneks veel näha ei olnud. «Inimene tahaks ikka seda keikse täielikumat önne ning...» Mahtale ei tulnud äkki pähe, mida inimene peale täielikuma õnne veel võiks tahta. Võib-olla passiks praegu armastusest ka kohe rääkida, jutt juba sinnakanti läinud? Pealegi võib Jänts iga silmapilk võimaluse käest ära võtta. Kui mitu korda on Mahta praegust momenti endale ette kujutanud.

«Armastus ja önn — eks noor inimene taha neid ju täielikult kätte.»

«Eks jah. Õnnega olevat niisama nagu palgaga: ikka on vähe.»

«Oh! Kui armastust oleks, siis võiks kohe päris muidu!» kiirustas Mahta. «Poleks mingisugust palka tarviski.»

«Kui just jah...» ei osanud Ants selle peale midagi kindlamat kosta.

«Mis loeb üks tuhat rubla raha, kui tühjus su südant sees närib.» Mahta kassinurru-hääl oli üsna Antsu kõrva ääres. Ronis kõrva ja ajas südame täis. Ta teadis kogemustest, et Mahta seltskonda on tülikas üksinda jäädа. Kuidas Vessiku Jänts selle nooriku välja kannatab?

«Teil nii karvased käed, ju ihu ka ikka parasjagu villane on?» tonksas Mahta sõrmega mehe käsivart. «Niisugusel peaks ikka kövasti önne olema.» Mahta kuldsõrmus säras mahladest rohekas sõrmes.

«Tuleb see sõrmus sõrmest ära ka, kui vahel soovite?» õrritas Ants. Lipsti tõmbas Mahta sõrmuse ära ja pistis põue. Ise seda nägu, nagu ootaks, et Ants sellele sinna järele läheks.

Ants Loorits tõusis püsti. Jäntsi ei tulnud ikka veel.

«Abikaasa jääb teil kahtlaselt kauaks?»

«Ons tedas praegu siia nii kangesti tarvis?» solvus Mahta. «Pole ju mul muidu ühtki haritud inimest, kellega vahel ilmaelu arutada!»

«Ega ilmaelu sellest õigemaks muutu, et teie seda arutate,» mängis Ants end mängust välja. Läheks randa, aga kohe on see kannul.

Onneks tuli perenaine, seaämber käes. Ants teretas ja kurtis, et noorperemehest vist täna mereleminejat ei saa. Tööl kuskil või?

«Ah Jaen või? Näh, läks Poolevaksale abise upsa ruunama,» ütles Roosi.

«Põrsast lõikama,» teadis Mahta eesti kirjakeelt täpsemini.

«Või põrsast ruunama?» naeratas tallinlane, imetledes keele köverust. Täkku ruunama — tähendab täkku ruunaks muutma. Selge ja tabav. Aga et ka põrsast ruunama — see on juba kõveram jutt. Huvitav, mida uus eesti keele õpetaja ütleks, kui homme küsiks: kuidas teie oma õhtu veetsite? Mina näiteks käisin upsa ruunamas. Loorits pahvatas laginal naerma.

«Mis see nüüd nii kangesti nalja teeb?» solvus Mahta.

Värav kääksatas ja Ants pääses vastusest. Tüüakas Jänts tampis üle õue. Nägu ülalt kuni kulmudeni lumivalge, alt tumeruske. Ninast allapoole kogu lõug laialt habeme sees. Taalimeeste eeskujul oli rannamees Jäntski endale pärismeremehe tunnused külge kasvatanud. Peremehe lai kämmal jõudis mehest kaugele ette.

«No tere näh, Talina-mees! Ah muudkut jälle tagasi? Ja kohe mu noorigu kurgu all.» Jänts ahmis Antsu käe oma joodisesse kämblasse. Upitas end päkkadele ja patsutas vaba käega koolmeistrit õlale. Jänts kippus alati

patsutama. Eriti siis, kui rääkis ametimeestega ja rannamehed vaatasid. Antsu puhul lisas tavaliselt veel juurde: «Ants-pojuke ju lööb mu noorigule külge.» Ja ise laristas naerda.

«Ma jähi pireke iljemaks. Konviskeerisime Paavli upsal need röömud ää. Piisk viina sai pääle vöötud. Oodad sa ammu juba?»

«Ei! Ta just alles tuli!» ruttas Mahta teatama. Siis vaatas noorik kella, istus sadulasse ja väntas väravast välja. Jõuab ehk «Vaterloo silla» lõpugi veel ära näha. Jänts vaatas viltuselt, kuidas naine väntadele valu andis. Küllap oleks naise sõidu seisma pannud, kui külalist tunnistamas poleks olnud.

«Äi või ühte erku naist mette minuudikskid üksi jättada mette. Kohe änd selgas ning minemas,» Jänts tegi näo, nagu imetleks noorikut.

Antsul oli täpselt teada, mida Jänts mõtles. Tal olid selles peres omad kogemused.

Enne puhkust kevadel jäi Ants ööks Vessikule, et varavalges spinningule minna. Vaevalt oli Ants Vessiku puhtatoa diivanil unesegaseks saanud, kui Mahta sisse tuli ja mööda tuba tuuseldama hakkas. Tõmbas kilinal kardinaid ette ja eest ära. Kiunutas kummuti sahtleid lahti ja kinni. Rügas kapist sületäie käterätikuid välja, luges üle, nagu kardaks vargaid — ise vilksas vaadata, kas võõras juba ei ärka. Viskas soojas toas magajale veel ühe teki peale — ei midagi. Mees diivanil «magas» edasi, isegi vist norskas tagasihoidlikult. Viimaks ei aidanud Mahtal muu nõu, kui äratas põõnutaja lihtsalt üles ja küsis — kas Ants ehk tahaks juua. Mees teki all ei pidanud vastu ja pakatas naerma. Mahta konksud olid tal ammugi selged.

«Mis juua?» oli ta läbi naeru küsinud.

«Niisama — kas taari või? Meil kena külm kaevuvesi ka...?»

Jänts, kes pidi tegelikult rannas paati valmis panemas olema, oli naeru peale äkki toas. Et mis kekutamine see ööajal olgu? Mahta kohe ähmiga seletama, et külaline küsib juua.

«Ja perenaine pakub mulle selget vett! No kas ei aja naerma?»

Siis oli Jänts ka naerda mökitanud. Aga ankru-uurdest laskis poole liitrit öömajalisele ikkagi ööseks keelekasteks.

Rannas päni peremees täna paadimootorile tuurid peale. Podinal libises Jäntsi «Tuulekala» kurgu poole. Head võtukohad olid meestel teada.

«Sa ikka tiirutad oma ülemuse süütu tütre ümber? Kas panete levad sügise ühte kappi või?» käras Jänts üle mootori mürina.

«Ei ole sellest meil veel juttu olnud,» põikas Ants kõrvale.

«Äi mis juttu sääl tarist. See asi tuleb ilma jututa kärinal käde, 'p saa mette arugid, kui titt äkist kätkis ning sõrmus sõrmes!» lärmas Jänts, nagu kõri võttis. Naeris ja virutas Antsule kämblaga mööda reit. Ka seesama kämblaga läigamine oli üks Jäntsi suhtlemisliigutustest.

«Ei ole naistel titt nii lahtiselt küljes, et silma vaatamisest kätkisse kukub.»

«Räägi sa mul jah. Jänts vana petsalist, küll Jänts teab. Need su silmavaatamised ju ka ilmarahval täädа. Ja äga pole muistne aeg, et kergu ede pakku pannasse. Uiemal ajal keik asjad lihtsamad.»

«Ei ole mul mingit naist. Süda kõrge ja kerge nagu lõokese laul.»

«Ma ootasi Kirumetsa väravas ühe õhta bussi ja nägi sääl teite uie daame ka ää. Kus ikka teisel säärt ja lakka! Sa tuhat-kurat! Keiki kut raavel-täkul. No kessele see käppade vahele satub, äi sellel mihel nalja pole! See purub ää! Laksab kabjaga kubese, kui sa nadi mees oled!» Jäntsi vaimustuskisa kostis läbi vaikse augustiõhtu kaugele kaldale. Antsul oli vastik kuulda, kuidas Jänts naise väärtusi kaalus. Täpselt samuti vaagis Jänts kaasinimesi ka nende varanduslikust seisukohast: sa tuhat-kurat! Küll sellel või teisel on nodi! Mis mees see või too ka õige on — pole raipel rahagi!

Ants teadis, et Vessiku Jänts ei ole oma elus kaua saanud kanget meest mängida. Vessiku oli Villemi venna talu. Villem, ilma kuraasita mees, oli naise ja pojaga peaaegu et sulase seisuses. Õnn oli, et peremees sõja lõpul üle vee pages, õuetäis uusi maju jäi Villemi perele. Püksipaare oli Jäntsil nooruses lihtne lugeda: neid oli napilt. Aga sai kalavärgiga kohe järje kätte ja raha hakkas tulema. Tuli kohe nii, et kooneri-kotermann lõi mehesse sisse.

«Kuule, Ants! Sa löö sellele direktori tüdrukule põlvega mulla. Tähtsust mõlemad täis, pole omal olemist ähk miskid! Pane uiele sadul selga!» röökis Jänts üle mootori.

«Ei ole see minu panna,» ütles Ants.

«Mis sa itlid?» kisendas Jänts.

«Ma ütlesin, et ei ole see minu panna!» pani Antski häält juurde. «Ma ei tunne ega teagi teda veel.»

«Mis sääl tääda! Noor emane inimene peab ikka natike perutama, muidu pole tal ju miskid väärdust mette!» teadis Jänts.

Ants keris paraja raskusega havi välja ja jutt läks riigiasjadele üle. Naistelt sai Jänts tegelikult harva oma keele kõrvale.

Mehed keerasid kala siia ning sinna ja see sahmis sabaga, nii et küll sai.

«Ma ole ikka veel mõtlend, et oleks eesti säädus paregus sees, — püünised nüüd oopis paramad, lai Venemaa tahab süüa saaja — ajaks ikka raha ropusti kogu küll. Pailukest see kalur kaloosist saab! See pireke kaub tasku ää. Sa ää arva, pole ma möni riigivastane või pekulant, aga ma räägi, mis tösi on!»

«Ma ei taipa, kuidas see võimalik saaks olla: kodanlik võim, aga nõukogulik tootmine ja tarbimine või? Kuidas su sellest mõttest aru saada?»

«Mis sääl saaja? Ma räägi umbest seda, et vene säädus võiks ju meitel küll olla, aga olga isiklik omand. Ameerika ääl oli ka itlend, et varsti nad tulavad ja keelavad Eestis kaloosi ää.»

Ants ei viitsinud Jäntsile poliitilist loengut üle mootori hõigata ja — üldse ei viitsinud. Mõtlevale mehele suudad sa midagi selgeks teha, olgu ta nii tume kui ongi, aga mõttetu on end väsitada sellega siin. Ants on vestelnud paljude meestega mitmetest rannaküladest. On leidnud hulga avara mõistusega maamehi. Teevad nad kõik siin ümberkaudu oma tööd, on kolhoosidegagi juba leppinud ega tee oma arvamisi avalikult teatavaks. Omavahel arutavad, rehkendavad, kiruvad, leiavad arukaid teid asja parandamiseks. Aga sinnasamasse, nende eneste keskele, nende arvamised jäävadki. Niisugune mees teeb koosolekul harva suu lahti. On ülemusi, kes ei märkagi selliste meeste olemasolu. Loll aga tuleb kohe lagedale ja on nähtaval. Lööb ennast lahtiselt lauale vaatamiseks. Näitab välja, mida tal peas pole. Ja just need rikuvadki palju ära. Targast ja passiivsest on vähe kasu, kuid aktiivne loll võib palju head laiali lüüa.

Kui tema, Ants, siia elama jääb — ja siia ta jääb —,

siia teab ta täpselt, mida teha ja millest pihta hakata: Kaarukülast, oma sünnikülast hakkaks ta pihta. Tükktükilt tooks ta kaasaegse elu siia paika. Koondaks inimesi enese ümber. Paneks käima mõne filiaaligi, esialgu kas või miniraamatukogugi. Lõpuks jõuaks välja selleni, et rand muudetakse vaatamisväärsuseks, omalaadseks unikumiks. Olgu või saarlastele puhkekoduks. Armastusega siinse paiga vastu suudaks ta ehk vähemalt mõtted tiikuma panna. Peamine ülesanne Antsu arvates oleks — tahkusulised järk-järgult küladest eemale organiseerida. Et nad siin segamatult mürtsu teha ei saaks. Nüüd on jälle uuesmine elavamaks muutunud. Vähemalt siin külas püüavad nad rinnutsi ennast peale suruda. Ei muuda ideoloogiat Vessiku Jäntsi «möga» ülal värava samba otsas. Palvetundide ajal kisavad inimlikud hääled Jäntsi masinast üle.

Vähem kui kümne aasta pärast on külas jälle kari noori. Mida need kõik ära ei teeks, kui oleks, kes õigesti juhiks. Oi! Küll Ants teaks, kelle ta kõik Randkülas väärt inimeste vastu välja vahetaks.

Kuid Ants teadis, et tema on vaid mõtleja, plaanide tegija, keda ei ole kellelgi tarvis arvestada. Et kõike seda ellu viia, peaks ta olema keegi teine. Ja kellegi teise või teiste poolt see kord ka ellu viiakse. Mõelda võib üks külakoolmeister palju ja kui valjusti mõtled, kutsub kohalik võim sind kohvile. Hea veel, kui ainult kohvile. Tegema peaksid kõik ja juhid peaksid oskama juhtida. Olbri Nete kaebekirjad aga on Antsugi juba puudutanud.

«Kas keerame otsa põhast lõuna või tahad sa veel püüda?» vaatas Jänts loojuvasse päikesesse.

«Paar purakat paadi põhjal — jagu nagu täis. Lähme ninugipoolest.»

Jänts pööras «Tuulekala» nina tagasi Kaaruküla suunda ja mootor hakkas neid ranna poole popsutama. Punetav meri selja taga uputas endasse päikese viimast piiret.

Ja siis korraga! Kogu mere ja taeva piir lõi äkki üleni erkroheliseks. Ainult hetkeks, ja oli kadunud. Ants jõudis näha, kuidas Jänts mustana uppus sellesse imepärasesse rohelisse nagu välku. Samas oli kõik endine ja rahulik ning päikest ei olnud enam.

«Päigese lahvatus,» ütles Jänts.

«Päigese lahvatus,» kordas Ants.

Ants teadis, mis see oli. Lapsepõlves oli ta kord seda

siinsamas näinud ja isa seletas. Selle sähvatuse oli Ants endale eluajaks meelde jätnud. Seda rohelist ei näe alati ega igal pool. Ent Kaaru rannas oli võimalik näha, sest siin loojub päike suvel merre.

Huvitav, kas Bret Allariit on näinud «päigese lahvatust», mõtles Ants. Miks selline küsimus talle pähe tuli, seda ta ei teadnud ega mõelnudki sellele. Miks just Allariit?

Kui Mahta öösel kinost tuli, teadis ta autoriteetsetest allikatest nelja fakti: see uus imeliku näoga õpetaja on lapsega tüdruk; on ühe asjamehe lahutatud naine; on kergete elukommete pärast mandri koolist minema pekstud, viimases hädas siia peitu tulnud. Ja kinno ei tulnud ta sellepärast, et on usklik.

5.

HÄLBED

Õpetajate ülerajoonilised augustinõupidamised olid üle elatud. Randküla 7-klassilist kooli plenaaristungil peaaegu ei mainitudki. Ainult ühe puuduse eest nimetati ära negatiivselt: pioneeride arv suureneb vaevaliselt ja kommunistlikke noori ei olegi. Kerge müks anti õpetajatele ka passiivsuse eest seltskondlikus töös.

Kooli negatiivne äramärkimine rajooni kolleegide ees läks direktorile väga südamesse. Ta elas põhimõtte järgi: mitte ühelegi asjale tema «firmas» ei tohi olla põhjust viltuvaatamiseks. Seepärast räägiti siin täna juba enne pedagoogilise nõukogu koosoleku algust ainult õpilaste organiseerimisest. Pisikest Linde Rood kohustati oma tööd paremini planeerima.

Seitsmenda klassi kopsakamatest lastest tuli ka komsomolliorganisatsioonile põhi alla panna. Aga kaaluti mis kaaluti — vanus ei andnud kellelgi enne kevadet välja, kui mitte arvestada kolme kuuenda klassi poissi, kes varsti olid juba sõjaväeealised.

Esimeseks õppepäevaks oli kool enam-vähem valmis. Tänane koosolek pidi ettevalmistustele ametliku punkti panema.

Kolleegid istusid ümber päratu laua ja ootasid traditsioonilist algus-sõnavõttu. Esimene koosolek oli pidulikum kui teised, mis õppeaasta jooksul järgnema pidid. Keegi ei lehitsenud plaane, ei parandanud vihikuid ega kirjutanud konspekte. Programmid olid alles tulemata, nii et ei olnudki teab mis lehitseda.

Direktor ise, helehall kostüüm seljas, istus sirgena ja viimistles mõttes oma avasõnavõtu üksikuid punkte. Kirss-

punane siidpluus harmoneeris kogu Irma isikuga. Vaevutajutav parfüüm uhkas enam ta aimatavast olemusest kui kombatavast kehast. Alati mõjus ta kohalolek kahesuunaliselt — rahustavalt, kuid samal ajal ka korralekutsuvalt. Vallatud mõtted Irma Tammiku juures peaaegu ei sündinudki, nii rangena mõjus direktor.

Väike Linde kössitas roosapunases kleidikeses leevikesena suure Vallo vasakus hõlmas ja luges sahtlist «Vallutaja Pellet». Leidis siis kohe, et see pole sünnis, ja üritas Vallo ees seisvasse «Kõrgemasse matemaatikasse» vaadata. Helevalged hiirehambad Linde üleskeerduva ülahuule all ootasid naeratust, et end näidata.

Need kulmud? Kaks peenelt joonistunud kaarekest Linde silmade kohal — kus olen ma neid näinud? mõtles Bret. Selle lapsukesega olen ma varem kuskil kohakuti olnud, oli Bret kindel.

Loorits justkui luges «Nõukogude Õpetajat», aga silmad vaatasid ajalehest üle, suu sisistas läbi hammaste hääletut vilet. See reetis, et kehalise-kasvatuse meeleolu on häiritud.

Vaike Peeker mahutas midagi niigi täistuubitud sahtlisse ja raksutas hammaste vahel piparmündikompvekki. Külm tuhin tungis naabritelegi ninasse ja Vaike pakkus ka teistele. Vaike sahtel ei läinud kinni. Ta tõmbas selle vihatsi laiali, rõhus raskusega sisu madalaks, võttis hoogu ja virutas jõuga. Nüüd raksas kinni küll, aga brošüürid kortsusid lõõtsaks.

«Kurat!» lahutas Vaike poole häälega meelt. Ja hakkas otsast pihta. Lõpuks sai asja korda: sahtel läks nii kinni, et ei tulnud kiskudeski enam lahti. Hingamine võttis Vaikel ta tegevusest innukalt osa. Vaikses ruumis oli pahinat nagu katlamajas.

Ainult Bret üksi ootas tõsiselt, käsi ja silmi liigutamata. Ta mereroheline pluus andis näole värvitu tõsiduse, juustesõlm kuklas koolipreililiku väärikuse, kuid enesetunne oli nigel.

Täpselt kell pool kümme kuulutas ülemuse kõhatus koosoleku alanuks. Kõik noored näod said kuulaja ilme.

«Lugupeetud kolleegid — mu kallid lapsed. Avan uue õppeaasta esimese koosoleku, ühtlasi ka tuhande üheksasaja viiekümne kuuenda, viiekümne seitsmenda õppeaasta. Esimese septembrini on jäänud veel paar päeva, kuid töömeeleollu sisseelamiseks soovin jõudu juba nüüd. Kogu

aastaks kannatlikku meelt ja pedagoogilist järjekindlust. Saagu meie eelseisev külvitöö viljakam mullusest. Soovin teile küllaldaselt rangust ja õiglust. Kõige enam aga tahaksin teile soovida seda erilist, mis seoks meie pisikese kollektiivi tihedaks liiduks, tugevaks nagu rannammeeste manillaköis. Et sellest ükski haru lahti ei hargneks, sest teisiti ei oleks meil jõudu.»

Direktori sõnadele järgnes viisakas aplaus, lühike nagu kõhatus. Kuulati ja vaadati ei kuskile.

«Uue pika sammu oleme jälle hävitavast sõjast eemale astunud. Kaheteistkümne aasta jooksul on ka siinsetel varemetel uus elu virgunud. Uuele vundamendile hakkate uusi seinu siin ehitama teie. Oma tõekspidamised ja ellusuhtumise olete teie saanud juba uuelt ajalt, teilt saab oma tõed uus noorus. Kuid üht ärge unustage iial, seda, mida rõhutas Leningi oma kõnes noorte III kongressil: vanast saab uus alguse. Seega uus ja vana kõrvuti — alles nii saab minna edasi. Saagu teie külvatud terad Randkülas noorte ja vanade kauni kodurahu seemneks.» Kordamööda vaatas direktor igale õpetajale silma.

«Noorsoo kasvatamine on üllas ülesanne. Mitte kõigile ei anta selleks õnne ega õigust. Olgem siis meile usaldatud töö väärilised ja andkem lastele kristallpuhast eeskuju. Et miski meis enestes ega meie vahel ei oleks lõhkine, hukkamõistetav. Et me kõik mõtleksime üht mõtet ja teeniksime üht isandat — teaduse- ja headusejumalat. Ja et me oskaksime hoida inimest enda kõrval, sest see on õilis.

Niikaua kui mina mäletan, on siia rannaaladele alati valgust püütud kanda, igal ajalõigul eri moodi. Aga ikka ja jälle on tuldud, eelmine maha lõhutud ja otsast alustatud, et uuemini ja õigemini teha. Püüdkem siis meie, et mitte iialgi enam ei tuleks vajadust lõhkumiseks ega ümbertegemiseks. Mina usaldan teid selles töös, mu noored sõbrad.» Direktor pühkis taskurätiga tumedaraamiliste prillide alt läbi — ta oli liigutatud. Viimaseid sõnu lausudes ta madal hääl värises veidi.

Lindegi tundis ripsmete all värelemist. Ta ajas silmad pärani, et vesi veerema ei pääseks. Rumal oleks heastpeast äkki üksi vesistada. Vaike õrritaks kaks nädalat tagantjärele.

Vaike nohises. Ta oli oma kõvad kingad laua all jalast ära poetanud, paljad päkad nautisid nüüd jahedat vabadust.

Ants Loorits peksis endiselt joonlauaga peopessa direktori sõnadele takti ja sisistas. Tema nagu ei oleks direktori üllast rääkimisest osa saanudki.

Bret vaatas ülemust imetlusega: suur on see naine oma sõnades, küllap suur ka eeskujuna — ülisuur inimene.

Peale pikka tervitusfraasi asus direktor päevakorra juurde. Õppenõukogu protokollijaks valiti kogu aastaks uus eesti keele õpetaja. Kõigil oli kerge tunne, et neist see karikas mööda läks.

Koosolek ise oli kuiv. Arutati läbi ja kinnitati mitmed plaanid. Üldürituste plaanis oli punkte palju. Jätkus kümneks kuuks tegevust kõigile. Terve rida tähtpäevi jäi kirjandusõpetaja ette valmistada: Oskar Lutsu, Puškini, Carl Robert Jakobsoni ja veel mitme elavagi kirjaniku juubelid. Bret protokollis ega pannud pahaks talle usaldatud vastutusrikast koormat. Ei saa ju öelda, et ma ei oska . . .

Tulevasel pioneeri- ja komsomolitööl peatuti ka ametlikult tükk aega. Kaaluti nii ja teisiti ning pisikese Linde kohustuste kandam muudkui kasvas, ehkki klassijuhatajaile südamele pandi Lindet aidata.

Veel kavandati 1. septembri iga minut. Haridusosakonnas oli rõhutatud, et esimene tööpäev olgu pidulik ja pikk — täiskoormusega. Õpetajad aga teadsid, et direktor Tammik teeb kõik, nagu nõutakse. Teeb ennem natuke rohkem, vähem mitte ilmaski. Mitte pugemise, vaid õigluse nimel. Selle järgi tuli kurss võtta ka teistel.

Kui direktor oli lugenud, ette kandnud, tutvustanud, rõhutanud, kinnitanud, teatavaks teinud ja südamele pannud, oli koosolek läbi. Sellele järgnes laua ümber reageering: Linde Roo noogutas, Vallo Merede lõi lahti «Kõrgema matemaatika», Peeker hakkas laua all kolinal kingi kinni püüdma, Loorits vihtus aga joonlauaga peopessa endiselt rütmi ja sisistas. Allariit pani protokollile allkirja alla.

Direktor Tammik ei kannatanud nämmutavaid nõupidamisi. Kõik pidi käima teatavaks tegemise ja teadmiseks võtmise stiilis. Alles pärast koosoleku ametlikku lõppu algas tavaliselt venitav vaagimine. See vältas vahel tundide viisi. Kuid selles osas võis soovija volilt püsti tõusta ja küsimata minekut teha.

Ka täna ei mindud kohe ära. Kuna istungil sihitud märkus direktori hinge torkis, avas ta veel kord pioneeriteema. Seepärast seadis ta mitteametlikus korras Lindele appi laste organiseerimisel veel Bret Allariida. Jättis aga tähele

panemata, et uus õpetaja ei ole ise kommunistlik noorgi. On varsti juba eastki väljas.

Tegelikult oli kaadris ainuke kommunistlik noor Linde Roo. Temagi kadus nagu kõrreke kolhoosi kümneliikmelise algorganisatsiooni passiivsesse puntrasse. Ei saanud aastaga kõiki kaasliikmeid tundmagi. Paberite järgi oli Randküla komsomolitöös kõik korras. Üritusi läbi viidud oi kui palju. Isegi Olbri heinatalgud, mille lõpuliikudelt Poolevaksa Paavel seitsmeks päevaks tsemendile sattus, läksid komsomoliürituse lipu all. Lillevälja Einu oli küllap selle ürituse auks oma traktori kruusaauku külili ajanud, õnn, et kari pehmeid vendi ainult ehmatusega pääses. Kõvemad upitasid ilma seadust kohale kõlistamata tehnika tagasi augu äärele.

Mis puutub liikmemaksudesse, siis need olid alati tähtajaks õiendatud. Kelle asi see oli, et sekretär Võrkaia Sirje ise kõik brigaadid jalgrattal läbi sõtkus, komnoortelt maksud välja pressis. Kannatas kohapeal kerjuseks sõimamise välja ja alles kodus nuttis peatäie otsa. Kui palju Sirje ka partorgi palus, et valitagu tema asemele keegi kuraasikam, ikka jäi paluja alla, sest Nete oli partorgist poole kangem. Viimane oli aus inimene, aga niisama pehme kui Sirjegi.

Bret loendas endale antud ülesandeid ja analüüsis: mis oli õieti see suur, mis täna siin koosolekul paika pandi? Analüüsis ja otsis, aga ei leidnud. Küllap see, mis siin räägiti, oli ennegi teada. Oli mingi poolelioleva tunne. Nagu peaks see kõige olulisem veel tulema. Aga ei, sest protokollil oli juba allkiri all.

Niisama jutuajamisel imestati lõpuks veel selle üle, et oodatav võõrkeele õpetaja tuleb Saaremaale omal soovil. Selle imestuse laskis lendu Merede ja kahetses kohe: tuleb tal varsti meelde üht kui teist. Vaike ei häbenenud välja öelda, et ega see Tooteri-nimeline uus mees ikka üks õige mees pole. Kui spetsialist siia suunatakse, ei ole temaga asjad korras, ammuks veel siis, kui mees ise siia kipub.

Ülejäänuid solvas Vaike ütlemine rängasti. Olid ju nemadki mandrilt tulnud ja hoopiski mitte raudus kätega toodud. Ants Loorits vihastas end näost heledaks. Tema oli siia lausa trüginud. Avaldus oli ammu enne ülikooli lõpetamist sees. Linde Roo oli direktori enese poolt siia toodud ja ka mitte vastutahtmist. Ainult Merede oli määratud ja selle pärast suurt märulit löönud. Ilmus kohale

alles pärast pikka ja vihast protesti, ehkki oli nüüd sisse elanud. Kuid praegu oli Merede esimene, kes Vaike ees hakkas oma reputatsiooni jalule seadma. Ta valge nägu lahvatas üleni roosaks, kui ta nõudis:

«Miks sina arvad, et mina siia sunnitöö korras tulin?»

«Mis siin arvata! Ise sa ju ähvardad iga apsu ääres: kolid kokku ja koju! Seitse asja ja Saaremaalt varvast! Seda sinu soolot on ju kõik kuulnud.»

«Kolleeg Peeker. Õpetaja Merede töö kohta võib hinnangut lugeda haridusosakonna inspekteerimise aktist. Kas pean sulle valjusti ette lugema või?» hakkas range Tammik oma paberites siblima.

«Ei, misjaoks,» tõmbus Vaike tagasi. Ta teadis, mis aktis tema enese kohta seisis. Küll just mitte hoopis hullu, aga erilist head ka mitte. «Nalja ka enam teha ei tohi.»

«Kui midagi enam ei ole, siis lähme laiali,» lubas direktor.

«Ei lähe laiali enne, kui Peeker oma sõnad tagasi võtab,» jonnis Merede, nägu roosa nagu astripeenar. Roo müksas teda rahustavalt.

«Peeker-Peeker-Peeker! Issand jumal, nagu rikkis grammofon! Ei tea, mis siin võtta on! Sa ju ei toonud oma kola Kingissepast siiagi! Vurrasid telefoniga ja kauplesid nagu täikal! Sõnad tagasi,» osatas vihane Vaike.

«Seltsimees Peeker! Meil on esimene koosolek. On vaja meeleolusid säästa!» laskis direktor õhku hoiatava paugu. See ei olnud jahedalt paitav direktor, ei, see direktor oli hoopis teine.

«Kurat!» ropsas Vaike nagu märja mütsiga vastu lauda. Kõik võpatasid. «Nüüd tuleb välja, et mina ajan sakstel närvi mustaks! Eks tulgu või olgu, pole minu asi! Kus mul patrioodid äkki välja kukkusid!» Vaike rebis vihatsi vissilt kinnilöödud sahtlit. See tuli kärinal lahti ja terve mägi kokkukägrutud paberipõhku langes talle sülle. Lauaalune oli kohevat kabinat täis.

«Kurat!» pruukis Vaike veel kord oma rahustit ja nägi siis, et rusudeks olid saanud ka ta vastlõpetatud kalendaarsed plaanid.

Tekkinud raginad õhus likvideeris Looritsa lajatav naer. See oli nii lõbus ja vabastav, et kõigil hakkas kerge.

Ants naeris tükk aega, sest Vaike vahutamist pealt vaadates meenus talle Vessiku Jäntsi õnnetu lestakott. Seesama, mille Jänts pidi linna ülemustele viima, aga kogemata sõidupeal üle autokasti ääre metsa viskas. Nimelt oli Jänts linna sõites autokasti kaks pungil täis takust kotti visanud. Metsa plaanis ta visata seda kotti, mille sisse ta kolm poodud kassi oli sidunud, et mitte kodu-ümbrust reostada... Viskas aga kogemata üle ääre lestakoti. Äärepealt pidi Jänts ülemustelt selle eest sule sappa saama. Ants teadis tunnistada, et Jänts oli siis ka niisama valjusti vandunud.

«Mis sa hirnud!» kurjustas Vaike. «Nende plaanidega passib veel ainult ahju hakatada!» Vaike silus oma dokumente ja nohises.

«Minul oleks üks probleem,» poetas Ants Loorits, kui oli end naerust välja võidelnud. Ta tõusis tõsisena. «Ühest erakordselt tähtsast asjast me läksime vaikides mööda. Aga oleks tulnud rääkida.»

Õpetajad ohkasid demonstratiivselt. Teadagi, millest Ants räägib.

«Palun, Ants.» Direktor oli mahe ja sõbralik. «Me kuulame sind.»

«Ikka seesama ateistlik kasvatustöö. Mina ei oska ka tänavu selle tööga kuskilt pihta hakata. Tahan nõu kuulda, ärge pange pahaks.»

Kolm noort inimest vaatasid nördinud mõistmisega üksteisele otsa. Merede näitas Antsule laua alt rusikat.

«Hea, et koolitöö su südant riivab. Aga mis nõu sa siis vajad?»

«Sina tegele kehalisega, jäta ateistlik Netele!» porises Merede. Ta vatised kulmud vajusid tigedalt laugudele nagu näärivanal. Mis asja see Loorits poeb! Jälle ülesandeid juurde! Kodude külastamist lisaks! Igasugu tobedaid üritusi enne ja pärast tunde!

«Selleks on omaette inimesed, las nahutavad jumalaid! Sina oled õpetaja, sina õpeta!» Vallo lappas jõhkralt oma «Kõrgemat matemaatikat», eest taha ja tagant ette.

«Ega mina ju sind sunnigi. Ma ütlen ainult, et mina ei oska, sest mina tahan seda tööd teha!» Merede naeris valju hääle ja tõsise näoga. «Muidugi tahan. Aga oma eriala spetsiifikaga ma seda tööd kokku sobitada ei oska. Ma olen lihtsalt selles küsimuses võhik.»

«Sa siis arvad, et mina oma matemaatikatunnis hakkan Martin Lutheri protestantismi analüüsima või? Eks ole?» ajas Merede jonnakalt oma joru. «Nii et kui ei suunata kõrgemalt poolt, leidub oma majas priitahtlik hull, kes

kutsub uimaseid üles suuri tegusid tegema. Vaadake kõik: needsamad viivadki meid ennetähtaegselt kommunismi! Hurraa!» Ehkki see pidi nali olema, oli sellel vihane ving man.

«Ega sina, armas laps, ometi öelda taha, et meie koolis ateistlikku kasvatustööd ei tehtagi?» Direktori nägu oli tehtult naiivne.

«Ei tehta jah.» Ants oli vihane. «Aga näe, mina tahan teha.»

Võttis enne tükk aega, kui naer maha vaibus.

«Tahan jah teha,» jäi Ants kindlaks. «Aga mind häirib see, kuidas te kõik sellele läbi sõrmede vaatate. Loeng kirja, kümme kuulajat kokku ja jälle tegu tehtud!» Antsu hääl tõusis. Direktor teadis, et kui kohe Antsu põlemisele vahele ei astu, põletabki maja maha.

«Räägime, kallis laps, peame nõu,» rahustas Irma Tammik.

«Ei noh, mis asi sind siis takistab? Ütle jõngermannidele, et jumalat pole, papid padavai põrgusse ja kirikud kinodeks ning loril lõpp!» teravmeelitses Vaike ja pilgutas Bretile silma. Bret ei tabanud nalja ja vaatas toanaabrile mõistmatult otsa.

«Käsuta Muuli tuba palvevendadest tühjaks! Mihkel, see palvevend, kotti ja üle krusa ääre metsa nagu Vessiku Jäntsi lestakott!»

Kõik puhkesid lõbusalt naerma. Vaike, heameel, et nali märki läks, punastas rõõmust. Ta lohistas kingad tooli alt välja, surus jalga ja hakkas mööda lauaalust oma kandekotti jahtima.

«Minu arvates oleme ju ateistlikku tööd küllalt teinud, kuskil ei tehta rohkem,» arvas direktor.

«Tuleks teha nii, et see tulemusi tooks. Peame loenguid, jah? Ise neid loeme ja ise kuulame. Muuli Mihkel kõnnib ka kohale, et õpetajaid käega jumalaga jätta ja kahetseda: äi oska teie taevassi asju ää seletada. Koristaja-Viia kuulab sellepärast, et lektorile lolle küsimusi esitada ja pärast mööda küla kelkida, kuidas tema kõnemehe suu kinni lõi. No öelge, mis sest kõigest kasu on!» Ants kahmas laualt joonlaua, et sellega jälle vastu päkka vihtuma hakata.

«Ütle, mu noor sõber, mida me siis tegema peaksime?» küsis Tammik.

«Nutame siin kahe-kolme pioneeri pärast, aga poole

rohkem paneme südamerahuga palveliste pinki. Lapsed kordavad meid nagu papagoid, aga teevad ikka nii, nagu nemad tahavad. Ah, mis mina...!» Ants istus.

Merede luges rõhutatud rahulikkusega oma «Matemaatikat» ega märganud, et lahtilöödud lehel oli peale pealkirja veel ainus rida: «Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn 1956.»

Linde vaatas suure imestusega kord Antsu, kord Irmat.

Vaike oli juba ukse ette jõudnud ja partsatas sealt:

«Mehed lähevad lolliks, kui võõras daam nende tarkust pealt kuulab.»

Bret luges ütlemisest välja oma aadressi ja punastas.

«Ega Ants ju ei valeta, Ants räägib tõtt,» sekkus ootamatult Roo.

Linde ehmus ka ise oma sõnadest. Tegelikult poetas ta oma repliigi ainult sellepärast, et Bretti piinlikkusest päästa.

«Äkki saab vaene õpetajakene riigilt rubla mõne tühja tunni eest,» sihtis Merede ikka veel oma targa raamatu tiitellehte.

«Mina õpin edasi, mind igatahes millekski sundida ei saa,» vaatas Vaike võidukalt ringi ja oli Irma sundimisele sel hetkel tänulik.

«Ants hüppab päevas neli tundi sügavust, peksab palli ja läheb õhtule. Viilib ennast Vessiku Jäntsiga merele — tal aega küll, las analüüsib katekismust ja kümmet käsku. Matemaatikul alles pärast tunde see tõsine töö algab, ateismi-ateismi,» porises Merede, kes ainult ärapahandatuna sõnad liikvele laskis, muidu mitte. Linde silitas vargsi ja rahustavalt oma suure kaitsealuse käsivart.

Loorits ei öelnud täna enam midagi. Ta teadis küllalt hästi, et ei võitle temagi siin ateismi eest üldises mõttes. Ta ei suuda ainult leppida sellega, et Kaarukülas, tema pühas sünnikülas, käsib, korraldab ja kasvatab see antipaatne palvevend Muuli Mihkel. Selle mehe tõdede vastu võitlemiseks ajaks ta liikvele kas või kogu inimkonna.

Vaike oli ukse ees kandekoti luku oma igavese toppimisega lõhki käristanud. Näost punetades üritas ta kotti nüüd kuidagi koomale kiskuda. Ta kahetses, et sõda enne suurt lahingut ära lõppes.

«Kas sul, Ants, Olbri Nete kohvi maik juba meelest läinud? Selle eest, et sa palvetundides piilumas käid? Ei ole Netel kraamist kahju, keedab uue laari ja kutsub jälle

rüüpama.» Vaike piilus Irma poole, sest ta teadis, kui šokeeritud see oli olnud, kui Netelt teada sai — Loorits käis palvetunnis.

«Nagunii lähen jälle!» Võttis Loorits kohe tule otsa. «Käige teie ka, siis taipate, mis töö teil tegemata jääb! Hakkate mõtlema.»

«Neid isemõtlejaid on ilma meietagi üleliia. Kõik aina mõtlevad, nii et pead paistes, aga rikkamaks ei saa,» oigas Vaike.

«Jah. Tuleb välja, et minu aeg on läbi,» tegi Tammik ohates kokkuvõtte. «On elatud, on õpetatud, on tunnustustki saadud, siis tuleb noor ja vihane mees ning su töö muutub nulliks. Et nelipühilaste sekt on likvideeritud, kas sa selles kooli teenet üldse ei näe?»

«Nelipühilased on keelatud, see on kõik. Aga me ju teame ometi, et siinsamas Kaarukülas, meie külje all, on palvemaja neid pühilasi täis! Teevad seal laste kuuldes hirmsaid hääli. Paljugi mis likvideeritud.»

«Muulil on registreeritud palvemaja, meil ei ole õigust sellele külge hakata. Kõik on seaduse järgi,» puges direktor fakti taha. «Pealegi ei ole siinsete usklike tegevus meie nõukogulikku elu seganud. Kuidas sina küll nii pessimistlikult häälestatud oled, Ants?»

«Teate, mis? Teie vaatate varju ennast, aga mina püüan vaadata varju taha...» ajas Ants Vaike arvates segast juttu.

Direktor ei olnud puudutatud sedavõrd teemast endast kui sellest, et temale lähedane inimene nii haigettegevalt võib üles astuda. Ja ta otsustas Antsuga pikemaks vestluseks kontakti võtta.

Vaike oli oma kotiga suhted klaariks saanud ja marssis uksest välja. Koridorist kuuldus, nagu marsiksid sõdurid kolonnis sauna.

Roo ja Merede olid oma isiklikku ringi sulgunud. See näitas, et Lindel oli õnnestunud Vallo uuele lainele häälestada.

Bret Allariit oli end unustanud kolleegide probleeme kuulama. Usk? Ateistlik kasvatustöö? Ei saanud ta aru, mille üle siin nii vaielda oli. Et ateistlikult tuleb võidelda — seda kõike on ta ju koolis õppinud, eksameid andnud ja diplomigi saanud. Selgemast selgem. Mida too tõmmu siis veel tahab? Direktor pole ju vastu. Ta vaatas ägedat Looritsat ja Breti pedagoogiline poolehoid kaldus

rahuliku Tammiku kasuks. Usu ohtlikkust ühiskonnale Bret ei kartnud.

Vaatamata Looritsa vastakatele mõtteavaldustele oli Bretil ometi meeldiv teda kuulata. Oli erutav vaadata ta süttimist. Eddal oli õigus — Looritsa juuksed põlesid tõepoolest tumesiniselt. Vahva oli kõrvalt jälgida ta tuldsütitavaid silmi. Bret ei pannud tähelegi, millal ta sisu jälgimiselt ära libises ja silmaga vastuvõetavat nautima hakkas. Avastas end äkki imetlemast seda koolmeistrit kui meest. Sellest avastusest hakkas Breti süda imelikult valutama...

...Välja! Välja mu klassist!...

...Lasen end kas või diskvalifitseerida, kuid mu klass olgu puhas...

...Üksnes võimsana saab olla õilis, mannetule sunnitakse puha peale...

...Kui isa koju jõuab, oled sinagi sama rikas kui teised, ütles ema...

Bret tõusis järsult.

«Lapsed, kui te lubate — mul on veel üks mitteametlik ettepanek,» pidurdas direktor minemaruttamise hoogu. Ta ilme oli jälle rahulik ja hooldav, nagu alati. «Kuidas meie uue õpetaja «sinaga» jääb?»

Näod pöördusid Breti poole. Lindel oli käsigi juba õieli.

«Meil on see tava — kõik on omavahel sinasõbrad. Sellega muidugi rõhutatakse õpetajate nooruse kõrval direktori vanadust, sest mulle nad millegipärast «sina» ütlema ei nõustu,» naljatas Tammik.

«Mina olen nõus,» naeratas Bret oma harva ja imelist naeratust.

Väike Linde jäi sedamaid kinni Breti ilme külge. Ta otse punastas jahmatusest, mitmendat korda juba. Ta kellukasilmad puistasid Breti üle sinise helgiga, kui talle oma mõlemad käed üles vastu ulatas. Nii nad neljakesi võtsidki uue õpetaja omainimeseks vastu.

Bret silmitses Lindet. Midagi hoopis alaealist oli selles kahekümneaastases neius. Tema hääles, tema liigutustes, näos — kõiges. Ja jälle näis Bretile, nagu oleks see säraküünal kuskil mujal ta ees juba säranud. Aga kus? Iga detailike selles tüdrukus kutsus end hellitama, paitama, silitama. Temaga kõneldes oli Bretil kiusatus rääkida pudikeelt. Suur ja valge Vallo Linde kõrval mõjus kohmakalt ja nurgeliselt kui lumemees, kelle ihust ei tulnud

pähegi otsida sooja verd. Kui torkaks nõelaga ja kontrolliks, mõtles Bret. Küllap niisugune tõre on kodus tüütu ja igav.

«Sa lubasid meiega koos randa sõita,» tuletas Linde meelde. «Kas sa tuled?» Linde vaatas õpetajapilguga alt üles.

«Tulen ikka, kui te nii väga kutsute,» nõustus Bret ja oleks seda öeldes äärepealt eemal seisvale Looritsale otsa vaadanud. Nagu oleks Ants see kutsuja või kaasavõtja. Bret kohmetus sellest ärahoitud komistusest ja naeratas taas Lindele. Taga hullemaks! Ikka enam ja enam kimpu ajab mind see must mees, pahandas Bret.

Enne kui väljuti, pöördus direktor Breti poole:

«Palun jää hetkeks siia.» Direktori intonatsioonis oli käsk. Loorits seisatas lävel ja vaatas küsivalt direktori poole. Ei tabanud aga Tammiku pilku ja tõmbas ukse aeglaselt väljudes kinni.

«Istu hetkeks. Ja ära muretse — nad ootavad sind.» Ise ei leidnud ta kohe kätte õiget algust. Ta silus sõrmedega meelekohti.

«Minu jutt sinuga on intiimne. Võib-olla liigagi intiimne, ent ometi pean ma selle sinuga maha rääkima. Mida varem, seda parem. Muud võimalust ei ole — ära pane pahaks.»

Bret vaatas üksisilmi Tammikule otsa ja ootas tõusva rahutusega. Ta silmad muutusid vähehaaval pikergusteks piludeks. See reetis Breti sisemist pinget. Ta ei osanud aimata, mida temast tahetakse, aga kartis, et aimab siiski... Kahekesi olid nad kord juba siinsamas silm silma vastu rääkinud, mida siis veel? Sisemise segipaisatusega ootas noor õpetaja direktori edasisi sõnu...

«Minu tütar käis sinu juures? Minu Edda?»

Küsimus tuli hoopis teisest tuulest, kui Bret oli kartnud. Ta hingas vabanemistundega. Märkas aga peagi, et ülesvõetud teema ei ole vähem delikaatne kui see kardetud teine...

«Jah. Käis.» Bret vastas oma loomupärase kitsidusega.

«Siis õppisid teda juba tundma? Seda minu last? Tead ta lugu?»

«Tean.»

«Ta vaeseke paiskas muidugi mõne hetke vältel kogu oma saladuse südamelt välja?» Direktori autoriteetne pilk uuris Breti nägu.

«Sellel tütarlapsel ei olegi saladusi. Tal ei saagi neid lial olla.» Bretki puuris oma vaate direktorile otse pupillidesse. Puuris sama terava oraga ta meeltest läbi. Ja direktor oli see, kes pilgu ära pööras.

«Aga mõtted? Kujutlused? Needsamad mu tütre suur saladus ju ongi. Just neid peaks ta hoidma. Seda tema aga oma naiivsuses ei oska, see vaene lapsuke. Rääkis ta palju?»

«Küllalt, et panna võõristama,» poetas Bret kitsilt.

«Seda ma kartsin. Et ta ka millegi üle emaga nõu peaks!» Direktor vangutas aeglaselt pead. «Imelik ja alandav omadus end välja puistata ükskõik kelle ees. Kuhu juhtub, ükskõik kelle ette...» kordas direktor masendunult.

Breti pea nõksatas püsti. Silmapiludes süttis põlastav helk:

«Mina ei ole teie tütre jaoks mitte keegi. Isegi mitte see tühine «ükskõik kes». Ka ei ole ma temalt avameelsust palunud.» Breti hääles oli tuhat teravat torget. «Ta ise puistas mu ees end laiali. Pealegi tungis ta mu tuppa kutsumata ja koputamata.» Nüüd oli see öeldud. Breti nägu hõõgus tumedalt. Solvumispuna tungis läbi päevituse, sõõrmed tõmblesid. Pilukil silmadest torkisid kaks teravat nõela direktorile südamesse.

Viivukese vaatas direktor noort õpetajat sõnatult.

«Sa oled kergesti solvuv,» nentis ta aeglaselt ja muiates.

«Ma olen kas keegi või ei keegi, aga mitte iialgi «ükskõik kes».»

«Ma vabandan oma tütre pärast. Kuid samas pean sind hoiatama: ta võib uuesti tulla. Kahjuks ei oska me kumbki ära arvata, millega ta üllatada võib.» Direktor otsis sobivamaid väljendeid, sest selle ees siin tuli oma üleolek säilitada.

«Edda on minu hiline aare. Ainuke ja väga kallis. Tema suure kiindumuse pärast on mul mure. Nii suurt armumist ei olnuks vaja. Ta on ju nii noor ja naiivne. Elust täiesti puudutamata.»

«Nii arvavad kõik emad. Kõik viimseni...» Bret tundis ise oma õelust ega rutanud seda leevendama. Veel ikka ei saanud ta aru, milleks kogu see jutt. Ta vaatas kõrgusest Irma Tammiku peale alla.

«Edda on isasse. Tammikutesse. Tuline ja tasakaalutu.»

«Tean.»

«Tead?»

«Jah. Teie tütar rääkis.»

«Ah isegi seda? Siis on pihtimus olnud põhjalik.» Direktor surus pea oma hoolitsetud sõrmede vahele. Ta vaade muutus raskeks. Ainult pooleldi kerkinud laud prillide taga takistasid ta pilgust midagi välja lugemast. Ta olek rõhus nii teda ennast kui Bretti.

«Nüüd on mul palve. Suur palve.»

«Palun?»

«Mul on piinlik, aga — ma kardan oma lapse pärast. Seepärast, kui sa iganes kuskil saad ta teelt tõkked ära hoida, siis tee seda..., ma palun sind. Olen sulle selle eest juba ette tänulik.» Irma Tammiku pilk ei lasknud Bretti lahti. Hoidis teda hüpnotiseerivalt oma võimuses nagu maotaltsutaja roomajat. Bretile tundus, et ta ei suuda oma silmi liigutada, ei saa neelata ega hingata. Tundis, et teda tahetakse psüühiliselt väiksemaks suruda, kui ta on. Temas taheti surmata vastuseisu algeid, kuid millele, ei saanud ta aru. Ja temas tekkis instinktiivne protest. Vastuhakk oli valvel. Kaks naist vaatasid teravalt teineteisesse. Püüdsid näha teineteisest läbi, ruutmillimeetritki varju jätmata. Bret veendus, et direktoril on jäised silmad nagu purikad. Või tundus see talle nii?

«Ma ei taha, et mu laps ühel päeval on sunnitud veenduma, et ta on reedetud. See aga, kas ta reedetakse või mitte, oleneb nüüd sinust. Ma usun — mul ei tarvitse seletada? Armastava ema pilk on terav. Praegu oleksin ma rõõmus, kui ma eksiksin...»

Bret oli taibanud. Nüüd viimaks oli see talle selge. Ja ta punastas meeletult. Tundis, kuidas varbadki kingades tuliseks läksid. Jahmatus lõi teda nii otse hoobiga, et tal tekkis iiveldustunne.

«Ma näen, sa said aru. Järelikult oled ka ise sellele mõelnud?»

«Ei! Ei-ei!» rabeles Bret. Ent just see rutakus kinnitaski Irma oletust. Ta nägu muutus korrapealt. Kulmukaar kaotas kumeruse, suunurgad vajusid alla. Laud kerkisid ja rippuv raskus silmade kohalt kadus. Uurija taandus otsustaja eest. Selgelt oli nüüd loetav Irma Tammiku silmade hall kõlisev teras. Suu aga rääkis endise seesmise tooniga. Rääkima oli ta sunnitud, sest vagun juba veeres, seda tuli juhtida:

«Ma ei alandaks end su ees, kui ma ei eeldaks sinus erilist intelligentsi, kui ma ei arvaks sind isiksuste hulka.»

See ei kõlanud ilusasti. Need ei olnud Irma Tammiku sõnad, sest neis oli odavat pugemist.

«Ma olen harilik inimene. Ja üldse mitte ingel,» ütles Bret jäigalt. Nüüd ei olnud tal enam ebamugav — ta tabas oma üleoleku.

Tammik muigas. Ka tema ei kahetsenud oma südamepuistamist. Ta taipas, et see pikk isekas olend tema vastas on ikkagi vaid isiksust näitlev plika, ei enamat. See, kellel on oma nõrkused, mida ta varjab ja mis ta hinda ei tõsta.

«Ma loodan su peale, Bret?»

Bret sai väga hästi aru, et Irma mitte ei looda, vaid surub oma tahte talle südametunnistusele. Tüürib selle tahte abil teda edaspidi nii, kuidas paremaks peab. Bretil oli tahtmine võimuka naise kavalus pihuks ja põrmuks teha, aga ta ei teinud seda.

«Ma usun, et Edda hakkab sinus otsima sõpra. Kuid sõprustes on ta hüplev, et sa teaksid. Solvab ja solvub ise. Teda tuleb mõista. Ta ei ole tavaline eksalteeritud olend — ta on eriline. Ebatavaline.»

Bret ei suutnud vältida pisikest muiet: kes meist tahakski olla tavaline? Kas Irma arvab, et tema, Bret, on tavaline? Või arvab Bret seda ise? Olgugi et alles praegu nimetas end harilikuks?

«Ma sooviksin, et toda kõne all olnud õhtut ei oleks üldse olnud. Mitte niivõrd hingepuistamist sulle, kui seda, mis järgnes...»

Mõlemad tõusid. Nende vahekorrad olid selged... Direktor pani käe endast palju pikema neiu õlale:

«Mine, nad ehk ootavad sind tõesti.» Selles ütlemises vilksatas lootus: vahest tüdinesid ja läksid ära. «Rääkisin sulle seda, mida ei oleks tohtinud, kuid ma kartsin hiljaks jääda.» See oli äärmiselt selgelt öeldud. Selgemini enam ei saanudki. Irma naeratas.

Ka Bret naeratas. Kuid sellest neiu kummalisest naeratusest ei tabanud tark ja elukogenud naine seda, et ta oligi juba hiljaks jäänud...

Auto vupsas pilgu aja pärast nelja noore sõitjaga tolmu üles pildudes nurga varju ja paistis varsti Kaaru randa viivalt teelt.

6.

OTSAD

1.

Kaks inimest vaatasid Randküla noorte õpetajate lustisõidule järele: direktor Tammik oma toast, eemal kardinate reetvast hõredusest, ja kokk Kaaru-mutt alumise koridori aknast.

Kaaru-mutt oli uue preili iseloomuga tutvunud juba veoauto kastis: kui see lööb, siis lööb surnuks. Mahta poolt kinost toodud uudiseid uskus mutt viimse sõnani, olgu küll et sõnumid üksteisele risti vastu rääkisid. Sedamoodi juba riideski, et üht õiget olemist sellel inimesel pole. Suur sületäis rukkipõhku peas, pole palet selle suma seast mitte nähagi. Ja kui hirmuliselt pikk! Ju naisterahvast inimesel peaks ikka miskisugune ihumood ka olema. Tütar Mahtal on selle poolest küll kõik korras, pole kellelgi ütlemist. Mis see tühipaljas kolmkümmend viis aastat — ei see mõju ühele saksemale naisele kuskisse mitte. Ja saksem Mahta on, selles pole vaidlemist. Jänts ikkagi kalapunktis juhataja, see ju seesama mis direktor. Uhke maja teisel ja traadipill väravaposti otsas. Keerab hääle umbest nii kõvaks, kui ise tahab. Aga ometi ohkas mutt sügavasti...

Ega Irma vist oma väimehe üleaisalöömist ise ei märganudki? Kas ta ülepea nägigi, et need neli paariti sõitu läksid? Ja kui nägi — hirmkangesti tahaks teada, mis ta sest asjast arvab.

Mutt otsustas all söögitoas põranda ja laua üle äiata, siis põikab korraks Irma juurest läbi, näeb ja kuuleb. Kui suur rõõm on mutil üht erku uudist esimesena asjaosalistele kätte viia! Nii magus tunne rinde all, et loobuks selle nimel kas või söömast ja joomast.

Söögist mutt muidu kergesti ei loobu. Söömine on muti jaoks püha rituaal, peenike toiming. Üldse on Kaarul kõik natuke peenem kui mujal. Antvärgim, nagu ütleb mutt ise. Puhastoa keskel suur ümmargune laud nagu tantsuväljak. Ümber selle kaheksa koolutatud korjuga tooli. Nurgas sohva ja nikerdustega riiul — pisike «piidermeier», auklik nagu siiavõrk. Sa püha Kristus! Külas pole need matsid nii peenikestest asjadest kuulnudki! Ja kus veel postamendid ning kuldnuppudega kummut! Klaasist merepoi-mürakad kiiskavad päevapiltide vahel selget tuld, kui päike peale paistab.

Raamidesse surutud suguvõsa pole mutil küll suur, aga selle-eest vaatamisväärne. Ja ei ole Kaarukülas kellelgi seesugust suurendatud laulatuspilti kui mutil Sandriga. Siit näeb iga vaataja kohe hoobilt ära, kui ilus inimene mutt veel noorelt on olnud! Just kui sõstrakisselliga pestud põsed ning kena lott lõua all.

Ja siis toas veel see kummipuu! Sa isver! See nii suur, et — kuidas see Lillevälja Voll ühekorra ütleski — see nii suur džungel, et seal võivad ahvidki pesitseda, ilma et mutt ise märkaks. Seda Volli küll oma jutuga! Lõi ka Mahtale enne kroonut külge nagu teisedki.

Mahta tuba on Kaarul tegelikult see kõige intelligendim tuba. Mahta mirdipärg ikka alles voodi kohal, kaksteist aastat juba. Ju ikka näeb, millal Mahta selle südametäiega ahju ajab? Kui noored peaksid tõesti lahku minema, siis kingib mutt laulatusleieri ka kaltsumehele, saagu niigi palju peenikest kraami. Mutt ohkas jälle.

Sandri kamber — näh, see nagu polekski Kaaru kamber. Liistud-laistid, mõõdurihmad ja tümatraadi-kerad, nahka ja nahahaisu tuba maast laeni täis. Ega see adventist polegi Kaarul enam teab kui suur asjaline.

Mutt kuivatas valgeks pestud põranda üle ja riputas läbiloputatud kaltsu siibri kaela kuivama. Las nõrgub. Ka harjadel pööras ta jõhvid ülespoole, et need märjalt kõverasse ei koolduks.

Kui vana-Sander pisutki mehem oleks, aitaks mutil noorte asjas nõu leida. Aga noh, see, kes sealiha suu sisse ei võta — ega see üks mehelik mees ju pole. Istub muudkui tagakambris, tattninas tossab igavene tuli, ja uurib murelikult oma piiblit.

Ei. Usulahud ei ole mutti eluilmaski enda poole kiskunud. On ju neid priilasi siin Kaarukülas igate sorti, ei ole mutil neist sooja ega külma. Umbest niipaljukest, et va Viiaga, Sandri õega, vimma kiskuda. On vahel palvetundi eksinud just Viia kiuste, et pärast õrritada, kuidas meheõde vaimu sai. Luteri kirik — see on hoopis midagi muud! Üks läbini sotsialistlik inimene käib ainult selles kirikus, sest seal pole suurt palumist ega tralli. Ja kuskil peab inimene ometi käima. Saab tuttavatega läbi arutada, mis «ameeriga ääles» räägitud ning lubatud on. Muti suu läbi saab maailma poliitika hoopis uue näo ja sisu. «Mutt viskab loominguliselt,» nagu ütleb Lillevälja Voll. Näh, Voll peaks ka enne jaanipäeva sõjaväest tagasi jõudma. Siis pole külas jälle rahu, hakkab oma tempe tegema.

Mutt sättis end Irma juurde minema. Vaatas ennast üle, sest ikkagi koolitud inimese juurde astumine. Ega muttki päris koolimata pole. Mitmed kokakursused läbi tehtud. Pole Kaarul nõnda nagu külas, et leib lõigatakse laua taga suutäite viisi liigendnoaga lahti, kannikas rändab käest kätte. Kaarul ikka viilukad taldrikus.

Mutt äigas serviti käega paar surnud kärbest aknalaualt alla ja heitis pilgu üle köögi: «Äi kena küll, pole sii miskid mette.»

Mutt ohkas juba mitmendat korda. Et see asi Mahtaga ka nii viltu kisub. Kaksteist aastat elatud ja nüüd topib mehe juurest minema. Juba mitu korda on mutt seda minekutuuri klaariks käinud puhumas. On last veel ikka sundinud kannatama. Aga kaua üks noor ja väge täis naisterahvas kannatada jõuab! Hing õrn ja ihu tuline, ööd kui päevad rammil. Ja keik kenamad poisid händas kinni. Looritsaga ju mineval aastal oli. Sa aeg! Suur uhke lustis mees, ihu tormi täis — näe, hakkas Mahtale meeldima. Nii hullusti läks pähe, et Loorits läks Kaarult elamast ära. Läks Käbale. Ju hakkas Jäntsist hale, mis muud.

Mutil läks ka kergemaks: polnud vaja lukuaugust piilumas käia, kas Mahta äkki kuidagi poisi tuppa ei ole pugenud. Sa aeg! Jänts lööb maha.

Mutt laksutas tahmase nartsuga üle pliidi ja viskas kaarega tuhaämbrisse. Kaht korda Kaaru-mutt juba üht jälki kohta ühe ja sama nuustikuga ei nühi. Olgu ikka! Ilmas kaltsusid küllalt.

Tütrepoeg Sveni võib mutt ka ise üles kasvatada, pole nii armetult vana veel. Aga kus selle häbi ots! Kaaru

Mahta jättis lapse ja mehe maha! Jättis ja läks tont teab kellega sohki! Ei noh!

Tegelikult tundis mutt, et Vessiku Jäntsi on Kaaru Mahta jaoks vähe ikka küll. Üks ilma koolimata jõmakas. Püksid kottis, käpad soomustega räämas. Ants — no Ants oleks muidugi tüki teisem. Eks peenemaid poisse ole teisigi Randkülast läbi lipsanud, jõuab Mahta neid kõiki taga kahetseda. Et kus mõistus küll kinni oli, kui Jäntsile läks.

Mutt ohkas. Veel ja veel ohkas mutt. Sest tema teadis, et kui mõistust tarvis läks, polnud Mahtal seda ollagi. Muudkui saaks mehele.

Oma ainsale lapsele oleks mutt muidugi sohval sirutamist soovinud. Sai hulk aastaid Jäntsi suurte rahade peale loodetud. Raha — seda Jänts teha oskab. Selles osas peab Jäntsile au andma. Aga peenikest olekut Vessikule sisse viia ei täi.

Ega see kaheteistkümne aasta jagu öid, mis Mahtal Jäntsiga magatud, üht Mahta-sugust prinki naist veel läbi lõhverdanud. Mis see tühipaljas aus magamine, oleks veel, et miskit muud moodi. Ilus teine alles ja oskab ennast ära säädida.

Aga Jänts kurivaim on kooner. Isegi hoiuarvele ei julge raha anda — äkki läheb kaduma. Ostab poest pool kilo suhkrut ja ütleb: las naised nüüd mällata, kraami käes lahve. Niisugune on Jänts. Ostab naisele paari tenniseid ja arvab, et need ongi noore naise jalavarjud. Mahta peenemad hilbud ju puha muti ostetud. Aga milleks on naisel lõppude lõpuks mees? Sai arvatud, et Mahtal see kõige rikkam. Sai naljapärast lokku löödud, et Vessikul kümnerublased korvis kassi käes mängida. Eks külainimesed kõõguta nüüd naerda. Aga teisest küljest — oma mees oleks ikka see kõige kindlam. Ikka see, kes naisest naise teeb. Kui Mahta tõesti ajama paneb, pole tal seda ka enam mis praegu. Sa issand jumal hoia-keela! Kui mitu korda mutt ise oma Sandri juurest ära on tahtnud joosta! Aga kus sa sellega! Laulatusest saadik jäi rahakott muti kätte. Ei ole mutt ilmaski kummuti sellele sahtlile võtit ette unustanud, kus muiste raha hoiti. Nüüd muti rahad raamatu peal, olgu Sandri rublad kus tahes. Ammust aega juba eraldi leivas. Sellest saadik, kui Sander adventistiks hakkas.

Mutt ju teab, et ega Mahta ning Jäntsi segadused ainult raha pärast tulnud. Ju Mahtal ikka midagi muud ka puudu

jäi. Tegelikult teadis mutt sedagi täpselt, milles see vajakajäämine oli. Või kust sa seda juurde küsima lähedki. Justkui mutil enesel Sandriga seda puudust poleks olnud. Aga mutt ajas läbi selle vähesega, mis oli.

Mahta aga vähesega ei lepi. Uue aja inimene nõuab oma jao igalt poolt kätte. Selle, mis elu ette näeb. Üksainuke elu, ei saa head asja ilmaski saamata jätta. Ja kui suureks patuks seda lugeda saabki! Siin need teised elavad ja on. Õpetajad ka. Roo ja Merede elavad armukest. Ei tea, kes seda usub, et nad ööseks oma eri tubadesse pööravad, uks vahelt ristseliti lahti. Rääkigu lollidele! Need sul jah teine teises sängis! Või see Looritski! Kihutas tunni aja eest uue preilnaga võpsikusse. Ise Edda suur kihlatud peigmees. Teada puha! Ise ka käidud ja oldud. Miks peaks nende Mahta süü teiste omast suurem olema?

Kui saaks kas või korrakski minekumõtte Mahtal peast välja puhuda? Või kutsuks Mahta koju Kaarule tagasi? Ei paistaks lahkuminek väljagi?

Et Sandrist ka natukegi asja oleks, aitaks nõu pidada! Lugegu talle kas või jumalasõna peale, ehk teeb see Jäntsist mehe.

Mutt astus pliidist eemale. Riputas kitli varna ja koputas siis Irma uksele.

Irma jäi mutile küsivalt otsa vaatama.

«Ma nüüd pesi ning pühkisi köökis keik kenasti ää ning...» Oleks et Irma nüüd midagi küsiks. Aga Irma ainult vaatas.

«Nönda et jah — nää autu mürises ka minema...» On see Irma ikka toslem! Ei tee nüüd ka veel suud lahti. Küsiks ometi, et mis autu!

«Et nad ikka neljakesti selle va pisise autupüti sisse ää mahtusid!» No nüüd on laialt sööt ette visatud. Aga ei midagi: Irma mitte ei näkkinudki. Muudkui vahib, issand jumal, nagu poleks mutti enne näinud.

«See uus keris oma kõivad autu sisse nii köveriti, et jähi pöigeti üsna Looritsa Antsu süle!» Soh! Said sa nüüd! See pauk peaks vanaeide ometi erguks ajama. Aga ei ühtigi. Irma vahtis mutti niisuguse näoga, nagu räägiks see temaga hispaania keelt.

Mutt vihastas. Astus ülemusele üsna nina alla ja sisistas:

«Pane mu sõnu tähele — see pikk on lits! Sa vaada

korraks, kuidas naerab. Sa eesus! Villvallinga vingu keik kooli tuad täis — onts söuke kellegite õpetaja! Ja oli tal tarist autus oma põlvi nii paljaks ajada! Kes siis sedasi!» Mutt nägi, kuidas Irma nägu halliks vedas. Paras! Nüüd sa said! Silmad omal hallid kui lumised varblased, aga mitte üht sõna ei lausu.

«Ega sa ometi 'p arva, et nee läksid randa timijaanisid nuusutama? Pöösud mööda kikerdama läksid.» Heh! Kui sa tark naine oled, põrutad ükskõik mis riistaga randa järele! Aga kui loll, siis...

Mutile sai samal hetkel selgeks, et Irma on enam kui loll:

«Kas te selleks tulitegi, et seda mulle öelda?»

«Sedasamma näh,» laskis muttki oma suu sassi ajada. «Ähk te's näe?»

Irma lähenes mutile niisuguse näoga, et see kähku ukse taha kadus ja alles õues endamisi sajatama hakkas. Aga mutt jahtus tavaliselt ruttu maha. Oma mure oli täna liiga suur, et end teiste peale raisata.

2.

Järgmisel ööl lendaski Mahta läbi sahvri akna Vessikult minema. Pimedas oli Mahta paraja aja passinud ja hiljukesi koos tuttava kalaautoga jalga lasknud. Jäntsil oli see komme, et ta keeras õhtuti oma käega ukse lukku, ja Mahta ei leidnud öösel võtit üles. Seepärast pigistas end läbi kitsukese akna vabadusse. Läbi une oli Jänts nagu kuulnudki, et auto lauda nurga taga seisma jäi ja uks lõmpsus. Aga ei olnud Jäntsil asja iga laksu ja mütsu ööajal passida.

Lahtijäänud sahvriaknast oli Kaaru kass sisse pugenud ja hulga sülti ära solkinud. Kena rammus sült oli olnud. Pärast rääkis Jänts külas veel hulk aega oma soditud süldist, nagu oleks sült see kõige suurem kahju, mis Vessikut tabas. Et temale, Jäntsile, pidi kangesti meeldima sülti lusikaga süüa ning et nüüd niisugune loll lugu. Et Mahta nagu tema kiuste ei viitsinud akent enda järel kinni lükata.

Niiviisi aasis Jänts, kui naise pagemine pärast jutuks tuli.

Tegelikult lõi Mahta jalgalaskmine Jäntsi hoopis jalust

maha. Jänts leidis, et ta on nagu kalapesuveega üle soristatud: iga päevaga hakkab hullemini haisema. Ja üleküla noorik oli Mahta ka, iseenesele julges Jänts seda tunnistada. Kergitas küll meeste ees natuke liiasti saba, aga eks mehed vahtisid Mahtat ka ülearu ligidalt. Vahel kohe nii ligidalt, et mees pidi ise vahele astuma.

Mis muud, aga küla rahva ees nüüd jube häbi. Mehed hakkavad rannas nöökama. Jõuad sa seal nendele vastu lõõpida. Omaenese kulul ikka kaua nalja ei tee. Mis sõnu sa neile vastu annad.

Häbine õnnetus rõhus madala Jäntsi veel hoopis madalamaks. Suur pea lühikese kaela otsas vajutas õlad alla ja surus habemeparda mööda kõhtu laiali. Mida küll neile näägutajatele ütelda? Mis nägu teha, kui nad teada saavad? Midagi, mis norijate suumulgud kinni virutaks? Muidu muljuvad autoriteedi tuhka. Sest lõppude lõpuks on Jaan Vessik kalanduses peaaegu et juhtiv töötaja ning autoriteet peab kõrge olema. Nagu siiamaani.

Vanad olid hommikul sõnagi lausumata tööjärje peale asunud, nagu ei oleks Vessikul Mahtat iial olnudki. Mure jäi üksi Jäntsi taluda.

Mees istus pinumaal paku otsas ja mõtles. Oleks mõtteidki olnud kuskilt võtta! Peas lülitus tiksuma mingi automaat, mis nokkis: ot-sas, ot-sas, ot-sas, ot-sas — aina ühtejutti. Mitte midagi ei tulnud pähe, millega oma meheau päästa. Et neile närudele näidata. Näidata, et Vessiku Jänts on mees nagu keski ei kuskil. Et pole tal piina ega pilli. Et mees kärts nagu ikka. Et astub endise jõumehe sammuga, habe naerul ja selg sirgus, sa kurat!

Kui läheks otse täna ja annaks lahutuse sisse? Loeks avalduse enne meestele rannas valjusti ette. Naeraks ise larinal sinna juurde, nii et kärin taga? Et näe! Vessiku Jäntsi eit ei anna täit mõõtu välja ning Jänts lõi jalaga ahtrisse? Kus on alles mees, nii ühe sõnaga ja akuraat! Teeb pulli veel pealegi, ei miskit tuska!

Või — kui ei teeks esialgu väljagi? Kihutaks taksoga Mahtale järele? Aga kus kuradi kohta? Või kõlistaks Kuivastu sadamasse ette, et pograd jäänika kinni nabiksid? Paneks seniks putkasse aresti, kuni Jänts ise järele jõuab? Aga mine sa kuramus tea, kuskanti põrutas!

Jänts üritas jämeda sõrmega nina uuristada, aga habe jäi ette. Vunts oli ka kauaks pügamata jäänud, aitas ehk seegi Mahta minekule kaasa? Mine sa neid naisi tea!

Tühjad mõtteräbud tõtlesid ja sagisid, sest ruumi neil oli, asja ning aega ka. Sagisid, põrkasid kõlksuga kokku ja põikasid laiali nagu porise loigu piisad matsu alt.

Või lüüa käega, et mingu kuhu tahes? Või ehk ütelda meestele, et saatis Mahta Tartu linna ülikooli? Et las õpib? Et raharaba on ja ei maksa matsi mängida, kui naisel pea jagab?

Ei, kurat! See vale tuleb varsti välja, kui see lipakas linnast kaugemale ei ole läinudki! Õhtuks uudis Kaarukülas tagasi.

No mis tonti sa ära teed! Kiri ka lollist naisearust välja mõeldud: «Ma lahkusin igaveseks. Ela õnnelikult. Sinu Mahta.» Mis kuradi õnnelikult! Mis sul siin Vessikul häda oli? Oli sul söömast või joomast puudus?

«Või pole sul pehmed asent puusa all olnd mette?» kähvatas Jänts vihaselt ja valjusti. «Aneehmed koti sees külje all. Jumalauus rehvormpõhaga raudvoodi, üksainike aasta sihel magatud, oleks veel, et küljealune köva! Raha kääs kaarutada, ead-paramad äga pää lava pääl! Suure rikkuse otsas läheb emane inimene sohki, kuramus! Või onts Jänts mõni joodik või kes! Pole eluilmas ennast päris joomaseks võttand mette. See pireke viina, mis vahel keele pääle saab lastud, kut sääl upsaruunamise juures ühe õhta oli!»

Jänts keerles väsimatult ümber oma telje. Nägi ennast äga ikka ainult päikesepoolsest küljest. Pimedat kohta Jäntsil polnud.

«Oh sa viimane raisk!» kohkus Jänts ennast paku pealt püsti. Erk valusähvatus lõikas ristluudest läbi. Jälle need kuradima ogad seal lülide vahel! Jänts ei julgenud end liigutada. Sülitas kangel seljal tšempioni täpsusega kanasitahunnikule, mis jäi nagu kupli alla.

«Kui tegi äkisti mõne poisinolgiga sääred!» See äkiline häbimõte põrutas Jäntsi nõnda, et hakkas tagasi paku poole vajuma. Jälle lõikas selga ja Jänts toetas kämblad põlvedele. «Kui pühkis, raisk, äkisti Looritsa Antsuga minema? Sellest lorupüksist võib igasugussi sigadussi ootada! Kohe esimise õhta akkas mineva sui joomaküsimisega sängi meelitama. Söbrus söbruseks, aga mädamuna tuleb varuks taskus oida!» Peaks kalapunkti minema ja koolimajasse kõlistama. Või võristaks ise sinna?

«Kui Tammigu vanamoor toru võtab, midast ma selle kääst siis uurima aka? Mismoodi ma küsi, et kas Ants möristas meite Mahtaga minema?» Jänts istus ega julge-

nud end liigutada. Nii kui nõksu tegi, nii selg sähvatas. Üks on kindel — suure kella külge oma abieluhäda praegu panna ei maksaks. Kui õige aeg käes, alles siis viruta serviti käega! Jänts mõtles oma mõtted kuuldavale ja noomis ennast kui südamesõber.

«Tuleks teha sedati, et terve rand oigaks ehmatusest. Et suud lahti vahtima jääksid. Kui saaks üle öö raalikapteniks! Vuhistaks Atlanti eeringale nii et suitseks! Könniks külas, kuldankur kulmude kuhal! Äi ütleks neile könnidele tere ega tervist.» Jänts peaaegu et tundis, kuidas kaptenimüts ta peajao pikemaks tegi. Aga tegelikult — pole.

Maailmatu maamesilase-mauk mörises rasside lillades tuttides. Tapumaal kidistasid humalad ümber roika oma ronimängu. Veriurma tallatud varred kiiskasid kollast õelust.

Kuidas ometi neile närudele näidata! Imelikul kombel avaldus Jäntsi tahtmine naist tagasi saada hoopis nõrgemalt kui soov neile rannakönnidele näidata. Nagu oleksid kõik pikisilmi ammu Mahta plehkupistmist oodanud.

Jänts liigutas jalgu ja püüdis selga nõksutada: sedapuhku polnud valus. Aga säärsaapa sees vedas jalg vastikult niiskeks.

Kui ikka saaks asjemate naiste südamed kopikatega segamini taskusse! Meestel meeled kadedust täis. Kurat! Kui kutsuks takso ette ja kihutaks esimese plikaga linna restorani! Olgu see või paljajalu! Nagu omaaegne sõrulane Vipi Mart. Rahapuudust ju Jäntsil pole.

Et rahapuudust pole, seda ei julgenud Jänts kunagi valjusti tunnistada. Teiste ees mängis Jänts peost suhu elavat rannameest. Ohtlik töörahva riigis end rikkaks tunnistada. Rahameheks muutus Jänts üksnes jokkis peaga. Seda aga — Vessiku Jäntsi jokkis pead —, seda tuli ette haruharva. Aga nüüd, kus elul mõte seest läinud, oli rikkus veel, mis mehe tegi.

Paraadtrepi ees nõksatas mees korraks seisma. See mõte, mis nüüd pähe kerkis, oli juba midagi väärt: läheb otse täna ja ostab päevapiltniku «Pobeda» ära. Selle, mis müüa oli.

Jänts hakkas keset õue abukasukat lahti nööpima. Ja kui ta siis isikliku autoga nende käbide vahelt läbi kihutab! Sa raisk! Nii et lehma kook lööb neile vastu kõrvu. Ega nad ometi äkki kulakuks arva? Oleks ehk raha tulnud

siiski hoiukassasse panna. Kuulda — reform tulemas? Aga auto ta ostab. Ja siis olgu ka vääriline proua majas. Antvärk! Mitte mõni Kaaru Mahta, vaid kooliharidusega ja tipsis emand. Kes piiknel räimi suu sisse ei võta, ja kalkuniprae lauale nõutab. Ju «Pobeda» peremehele iga naisterahvas peaks tulla tahtma? Kooliõpetajaid Randkülas otse kamaluga võtta, puha vabad ja vallalised. See uus — seesama pika lakaga — see oleks üsna aitaja eit.

Et Jänts oli ise jupina jässakas, olid tema juures hinnas kogukad naised. Mahta oligi Jäntsi jaoks ülearu pisike. Või sa seda võttes valida said... See Peekri Vaike oleks ehk veelgi etem, kena suur täisinimene, aga karakter pidi sellel kole kange olema. Hakka sellega puid ja maid jagama, Kaaru naistega neid jagatud küllalt. Aga mehe raha ja naise peenike olek — need peaksid abielu koos hoidma küll.

Jänts kraaksatas ja sülitas laraka saapaninale. Siis sorteeris ta koolmeistrid veel kord läbi ning jäi ikkagi selle pika uue juurde pidama. Et see käib küll.

Nüüd oli üks pide olemas ja Jänts vajus sügavasse mõttesse. Pikk triibulise taguotsaga tiivuline lendas Jäntsi habemesse ja jäi karvadesse kinni. Jänts ajas teda jämedate sõrmedega tükk aega taga. Tõmbas ta lõpuks tükkhaaval padrikust välja ja puistas eemale.

«Tammigu-eit ampsest ajast pintsivanuses naine, uus direktor pannasse varssi nigu niuh paika. Kurat! Kui ikka oleks, et Vessigu Jäntsi proua kooli direktor! Nähku siis!» Jänts laksutas keelt, nagu oleks juba kõik hädad otsas. Jänts oli oma hädad kergemaks mõelnud. Solvav olevik taandus korraks kuskile tahapoole, et veidi aega hiljem veelgi rängemalt rünnata.

Jäntsi säär kitsas kalifees sügeles. Et seda kratsida, tuli säärik jalast ära kiskuda. Jänts sikutas ja puhkis, kartes närvisähvatust seljas. Sirutas siis higiseid varbaid ja kaabitses kihelevat kohta. Pikalt ning mõnuga. Üks säärik jalas, teine paku kõrval maas, nii pani Jänts oma tulevikuplaanile punkti: auto ostab ära ja pikakoivalise pepsi õpetaja võtab naiseks. Pulmad teeb käraga, nii et terve Randküla kuuleks.

Nüüd tuleks kindlaks teha, kui kaugele see Kaaru Mahta õige putkas. Mida kaugemale, seda parem muidugi. Ei oleks tüliks, kui Jänts hakkab oma elu suuri samme astuma. Talutavam oleks siiski, kui ta Looritsa Antsuga

läks. Hoopis hullem oleks, kui ta mõne omakandi nolgiga jalga laskis. Aga lapsega naine — kes see teda nii väga tahtiski?

Siis järsku jäi veri Jäntsi soontes seisma: Sven! Kus on Sven? Kui äkki võttis poja kaasa! Lollisti tehtud, et poiss ühteilma sai öödeks Kaarule jäetud! Tarvis kohe ära käia, siis kuuleb. Saab ehk Kaarult Mahtagi jäljed kätte, tooks händapidi tagasi. Oma ikka oma . . .

Jänts nööpis abukasuka kinni ja vedas sääriku tagasi jalga. Võttis siis silmnäolt kursi Kaaru poole. Tegi sinkavinka jälgi kastesele härjapeaädalale.

Kaaru korsten suitses ja mutt kurnas paargu ees piima. Jänts tegi range näo ette ja ronis üle koplimulgu õue. Mulgu ülemine hirs oli Jäntsi jaoks kõrge, ta pükste jalgevahe tirises reetlikult. Jänts kaapas kämblaga hargivahelt läbi ja veendus, et õmblus on terve, sest pihku ei jäänud midagi. Koer ragistas suutäie haukuda ja mutt vaatas üles. Lüpsik muti käes hakkas vajuma, sest Jäntsi silmavaade rääkis santidest uudistest.

«Tere oomigust. Kuskohta te meite Venni panite?» nõudis Jänts otse ja õiguse korras. Hakka siin veel tseremooniat lööma.

«Teite Venni? Püha jumal? Onts Venn siis ää kadund või?» Mutt loksutas sortsu piima üle lüpsiku ääre. Ta tahtis kohe tuppa vaatama joosta. Hüüdis siis toa poole:

«Sander! Kuule, vana-Sander!»

Akna vahele ilmus Kaaru Sandri vaga pea.

«Kuule, Sander! Vaada korraks, kas Venn magab alles tagakambris!»

«Magab näh. Mis sa tast tahad?» sügas Sander kaenlaalust.

«Mis sa tast tahad?» kordas mutt nagu kaja ja vaatas Jäntsi poole. «Kus see Venn pidi sul oomiku nii vara siis olema?» Mutt uuris Jäntsi.

«Kus ja kus! Mahta andas otsad ja kargas öösse kodund ää. Kiri lava pääl ning. Ma mõtli, et viis poisi ka seltsis minema.» Jänts vahtis ämma, täis sügavat põlgust.

«Läks ää? Kuskohta siis?» Piim sorises kurvalt omanuhti kirnust mööda. Ehkki mutt asja oli ette näinud, vahtis ta ometi väimeest nagu segast, keda ei saa uskuda.

«Kuskohta? Kui mul täädа oleks, mis siis viga! Aga mina pole mees, kedast narritasse. Asi peab ää laaritud saama! Ma lähe anna lahutuse sisse,» pani Jänts mutile

pirni. «Ja Venni ma võta oma juure. Säädus jooksigule ju last ep möista mette, seda teab iga loll.» Jänts pöördus minekule. Üle õla aga andis veel surmahoobi:

«Mahtale ma lasse passi koltse pitseri lüüa, nönda kut keikidele litsidele lüüasse.» Jänts astus mehisel sammul tuldud jälgi tagasi.

Mutt kukkus lötsti pingile. Lüpsik vajus küljeli kummelitele: Muti murelik pilk jäi koormana Jäntsile selga, kui too üle ädala vantsis.

Kodust võttis mehike jalgratta ja väntas punkti. Ta keeras enda järel ukse lukku ja vajus pingile lonti nagu tühi kott. Ei jätkunud krapsakal mehel rohkem sisemist sitkust. «Pobeda» või mitte, kaptenimüts või mõni muu toredus — aga Mahta oli läinud.

Korraga olid Jäntsil meeles kõik naise hindamatud väärtused. Leidis neidki, mida ta abielus olles polnud näinud. Nüüd pole neid omadusi tema jaoks enam olemas. Jäntsi pea vajus kätele. Siin iseenesega üksi võis ta keha kui kõveriti kiskuda ja süda tohtis oma õnnetust täies suuruses tunda ning näidata. Aga õnnetus oli tohutu.

Ilusasti olid nad oma Mahtaga elanud. Oli teine küll rohkem ehteks kui tööabiks, aga mis sellest. Ikkagi kakskeist aastat ühe teki all magatud ja polnud teistel meestel seesugust käe alla võtta.

Jänts ei taibanud, kuidas üldse on võimalik niisama heast-peast mehe juurest ära minna. Kas ta ise oleks Mahta juurest minna saanud? Ei. Eladeski mitte! Aga Mahta sai. Talle oli see minemine tühiasi. Jänts oli talle nagu tallata saabas, mille võis risuhunnikusse visata. Oli talle nagu vana vitsteta tünn, mille võis loiku vettima jätta. Jänts oli Mahtale nagu need kolm poodud kassi, mida ta metsa tahtis visata. Needsamad, mis ta ülemustele viis ja naeru alla sattus. Mahta naerab nüüd ka, ainult ei tea, kellega koos.

Jäntsi pea hakkas tasapisi käsivartelt tõusma. Tal õnnestus end uuesti vihaseks mõelda. Vihasena oli kergem oma tuska taluda. Ah või Vessiku Jänts on Kaaru Mahtale nagu hunnik sõnnikut, mille võib kõrvitsamaale pilduda! Ah nii või!? Ah või Kaaru-mutt arvab nüüd, et Jänts sureb murest maha! Las kingib oma lita ükskõik kellele, Jänts igatahes elab edasi!

Ta krapsas püsti. Lõi apsatiga kõpsu vastu maad. Pühkis laia käega silmaalused kuivaks, rapsis habemelt tilgad

maha ja keeras ukse lukust lahti. Pööras siis valjuhäälди ukse kõrval nii valjuks, kui nupp lubas. Üle Merise ranna üürgas hommikuse võimlemise kõva käsklemine.

Mutt vedas lehma köie otsas koplisse. Sander sundis oma kakaokarvalist vitsaga randa. Mutt pühkis rätikunurgaga silmi ja äigas aasaga lehma. Silmavesi aga sirises lõuga mööda alla. Sander lonkas oma lonkamist ja solidaarsusest lonkas kimmelgi peremehe vitsa all, mis iialgi ei löönud.

Kui mutt oleks aru saanud, millest Sander mõtleb, oleks tal ehk kergem olnud. Aga mutt ei teadnud. Ei teadnud terve eluaja, nüüd veelgi vähem. Sellepärast tundis mutt end praegu veel enam üksi.

Kui vai silmini maa sisse löödud, tõstis mutt pea. Ta nägi, kuidas Rihvaaugu Elga jalgrattal Merise poole tampis, korv sarvis.

«Äi tea, mis maskeraadi sa selle korviga teed! Ais juba ninas või?» Mutt kebis koju ja võttis omakorda jalgratta. Sõtkus Elgale järele.

«Pole meite Jänts veel lahudud mette, et Elga-niru juba aisu ajab!» Ja mutt kihutas täie vaardiga oma tütre abielu puhtust kaitsma.

7.

SÕLMED

1.

Esimene koolipäev oli sätendavat suve ääreni täis. Randküla lihavate vahtrate roheluses ja astrite pillavas lillas ei olnud märkigi lähenevast sügisest. Päike saatis alla sületäite viisi optimismi.

Allariida ees avanes värav ta tulevasse tööellu. Saalis põrandavaasis laiutas kahar kastanioks. Direktor pidas puldis kõnet. Pidulikult väljaehitud tüdrukud ja poisid nihelesid pinkidel. Päris pisikestel eksisid sõrmedki veel suhu. Seitsmenda klassi tüdrukud pidasid end peaaegu keskealisteks ja hoidsid oma olemises vastavat väärikust.

Oldi küll pailt, aga direktori sõnade sisusse ei tunginud keegi. Nooremad ei teinud nägugi, et kuulavad. Vaadati uudistades üksteise uusi riideid. Uuriti remonditud seinu ja vahiti häbenemata uut õpetajat.

Direktori kõne oli kena ja südamlik. Sõnad noomisid üksteisega ilusasti läbi saama, riigile toekaks kodanikuks kasvama, rahvale rõõmu tooma. Ei püüdnud direktor oma noore auditooriumi ees sõnakõlksu-toredusega särada. Rääkis lihtsalt ja siiralt, lootes oma suu kaudu laste südamesse jõuda.

Vahetevahel astusid saali mõned häbelikud hilinejad. Siis pöörasid kõik sadakond pead oma kuklad kõneleja poole, silmad vaatasid tagasi. Ja direktor pidas kannatlikult pausi.

Kohe hommikul tabas Bret tütarlaste uudistavad pilgud. Koridoris astuti talle järele, kuni ta mõne ukse taha kadus. Saaliski püüdis õpetaja tüdrukute uudishimu kinni.

Silmi uuelt õpetajalt pööramata pandi käsi varjuks suu ette ja sosistati naabriga. Siis vaadati juba mitmekesi ja sosistati, silmad õpetajal. Näidati sõrmega ta kõrgetele kingadele ning unustati keskendunult suuke ammuli. Jälgiti hinge kinni pidades, kuidas uus nende kõrgete peal kõnnib. Et kas õnnestub või kukub ninali.

Pärast avakõnet pudeneti klassidesse. Rüsinal võitlesid poisid endale välja lauad klassi tagumises seinas. Kui ei saanud teisiti, tegid nad rusikatega oma kangemapoole õigused tüdrukutele selgeks. Ainult üks peenikeste patsidega plika istus keskmise rea tagumises pingis, ilma et ükski poiss teda sealt oleks üritanud liigutada. Vastupidi, temast astuti kaarega mööda. Kõik teadsid, et mida Rihva Iraida tahab, seda ta ka teeb. Ei leidu viiendas klassis mehepoega, kes suudaks ta oma võimu alla sundida. Tuli mõni liiga lähedale, lajatas Iraida aru pidamata vastu pead. Iraidal oli kõva käsi ja kindel meel. Ei lasknud endaga mängida.

Esimeses tunnis õpetaja Allariit oli nagu kammitsas. Ta teadis, et esimesel kohtumisel annavad õpilased uue õpetaja kohta oma hinnangu. See jääb jõusse pikaks ajaks, kui ta üldse muutubki. Esimeste nädalate vältel pannakse ta proovile, et mis tüüp ta on, mida temaga tohib, mida mitte.

Bret märkas, kuidas kaks tüdrukut eeslauas end ta käsi silmitsema unustasid. Pistsid pead kokku ja upitasid end paremini vaatama. Õpetaja roosaks lakitud küüned hämmastasid külalapsi ääretult.

Bret otsis sundimatust ja enesekindlust. Tundis, et see toatäis jõmpsikaid sunnib ta kogelema. Pikalt rääkimine ei olnud Allariidale iseloomupärane. Selles ametis tuleb aga rääkida ja vahel, nagu tänagi, päris üksipäini. Ta püüdis krambist üle saada, aga tundis pahameelega, et punastab. Tuttava nõrkuse äratundmine pani ta veel enam lõõskama. Tobe omadus — kohmetuse puhul lõkendada nagu plika.

Üksteise sõnatu tunnistamine venis kaunikesti pikaks. Õpetaja tabas ära, kuidas peenikeste patsidega paharet tagalauast eesistuvale poisile midagi sosistas. See turtsatas plikalikult naerma. Tüdruk ise ainult muigas ja jõllitas kahjurõõmsalt hädise õpetaja poole.

Nüüd tegi õpetaja Allariit midagi hoopis lihtsat ja ootamatut: ta naeratas. Ja see mõjus rabavalt. Jalamaid sai

ta olukorra peremeheks. Kõik kolmkümmend kuus silma vaatasid nüüd jahmunult õpetaja suhu. Ükshaaval avanesid naeratuseks kõikide laste näod. Süttisid särama nagu tillukesed tuled pikas lampide reas. Lõpuks naeratas kogu klass. Õpetaja veider ilme tegi ta neile ootamatult omaks. Iraidagi vaatas liikumatu ja ebateadliku hardusega, pea viltu, ja naeratas.

Nüüd tegi õpetaja esimest korda häält. See oli madalavõitu ja meeldiv. Sametised ja mittesaarlasliku täpsusega hääldatud sõnad kaunistasid laste meelest ta kõnet. Mannerlastele omane kõneviis, intonatsiooni langev meloodia, on Saaremaa tüdrukukesi alati võlunud. Ka suuremaid. Seda püütakse matkides endalegi suhu saada. Sõnade täpne ja meeldiv hääldamine kaunistas nende arvates ka rääkijat ennast.

Õpetaja Allariit ei pöördunud aine ega tööülesannete juurde. Ei rääkinud üldse sellest, millest oli plaaninud. Esimeseks tunniks koostatud üksikasjalik konspekt osutus kehtetuks. Ei sobinud eestleitud meeleoludega kokku. Tuli ümber orienteeruda.

Ta hakkas jutustama endast. Sõnad viisid ta tagasi lapsepõlve kaugel Sõrve rannas, kus nad kaksteist aastat emaga kahekesi isa merelt tagasi ootasid. Ootasid, kuni väsisid...

«Minu lapsepõlv oli ammu enne sõda. Siis, kui Sõrve oli veel terve ja rõõmus. Ka minu kodurannas kisasid kajakad ja tiirud ning mina teiste põnnidega koos otsisin kruusalagedalt nende pesi. Ka mina loopisin kividega lutsu ja kraapisin rannavete põhjast märga vetikat — lintsu, nagu saarlane ütleb.»

Lapsed vaatasid naerdes selja taha ja ühe hädise näoga poisi mokk vedas kõveriti.

«Näe, meie klassis ju Lintsu Villi! Seesammune, kes pilli ajab!»

Õpetaja ei pööranud mahedanäolise poisi hüüatusele tähelepanu.

«Keegi kirjamees ütleb nõnda: «Inimene pole tuul, vaid juurega taim. Teda sa juba sealt lahti ei tõmba, kuhu ta hingepidi on kasvanud, olgu see siis maa või vesi.» Nii on ka minuga. Ma armastan oma Saaremaad ja oma merd nagu teiegi. Ega teie ju ei lubaks, et meri teilt ära võetaks? Et ta teie värava taga enam ei loksuks? Ei lubaks ju?»

Lapsed raputasid innukalt päid nagu esimeses klassis.

«No nii. Ka mina ei taha merest ja rannast eemal olla. Kas te nüüd võtate mind oma mereääre-peresse eneste hulka?»

Lapsed noogutasid sõnatu ja innuka tõsidusega.

Peale selle leppe vastuvõtmist jutustas Allariit oma lapsepõlvemere suurtest laevadest, mis tulid, purjed pungil. Rääkis isa aurikutest, mis jäid nägemata, kuid millest rääkis imelugusid ema.

Bret imestas ka ise, et ta jutusse pause ei tulnud. Lapsed kuulasid ja kujutlesid omaenese suurt kordumatut lapsepõlvelaeva.

Merejutt sai lõpuks ikkagi otsa. Lapsed hakkasid end sahinal nihutama ja seadsid ootama uut juttu. Kuid õpetaja laskis igaühel end esitleda. Ta kuulas, vaatas last ega kirjutanud nime paberile, sest nimekiri oli laual ta ees.

Tutvumine sai ära tehtud, tundi oli aga ikka veel teab kui palju. Õpetaja püüdis tühimikku täita sellega, et palus lastel endil küsimusi esitada. Ei olnud küll sellesse suurt usku, sest külalaste tagasihoidlikkus oli talle teada. Oli aga üpris üllatunud, kui peenepatsiline tagant käe tõstis. Õpetaja meenutas tüdruku nime:

«Palun Iraida Rihva? Sina soovid küsida?»

«See ju oopis Rihvaaugu Iida!» rõkatas üks poiss teisest reast.

Millegipärast tundus Bretile, et teisedki on oodatava küsimuse sisust teadlikud, sest kõik pöördusid kohe vastust, mitte küsimust ootama. Bret Allariit jäi kuuldele.

«Õpetaja. Kas jumal on olemas või ei ole?»

Laste põnevil nägudesse lisandus pinge.

Et selline küsimus tavaliselt esitatakse, seda Allariit teadis, aga et kohe esimeses tunnis! Õpetaja oli kimbatuses.

«Seda jumalat, keda sina oma küsimuses mõtled, muidugi olemas ei ole. See on tarkade teadlaste poolt ammu ära uuritud.»

«Kas siis üks miski teine jumal on või?» võttis küsija sõnast kinni.

«Igal inimesel peab südames olema nõndanimetatud piltlik jumal. See vaim, mis muudab ta ausaks ja heaks — nii on õpetatud mind. See on südametunnistus, mis juhib meid elus. Nii saan mina aru jumalast.»

Õpetaja tundis, et see ei ole see. Pole vastus lapse konkreetsele küsimusele. Kinnituseks kartusele järgneski uus küsimus:

«Jah, aga kas see jumal on olemas, kes olevat inimese loonud?»

«Inimest ei loonud mingi jumal,» oli õpetaja otsustav.

«Aga kust siis esimesed inimesed ilma tulid?» oli küsija põhjalik. Kuulajate nägudel oli kiri: õpetaja on plindris!

«Eks ikka ahvist arenes,» märkis mahedanäoline poisu leebelt.

«Inimene on tohutu pika rea aastatuhandete arengu tulemus.» Õpetaja hakkas oma nappi tarkust keerukatesse väljendustesse ümber panema. Nägi rääkides, kuidas auditoorium nördinult kuulamast loobus: tarka juttu on ennegi aetud, aga — kas on või ei ole? Lapsed ootasid lihtsamat ja kindlamat.

Iraida näoke venis vihaselt pikaks. Ta näitas õpetajale avalikult, et ta ei kuulagi enam. Ajas eesistujaga juttu ja vaatas aknast välja: jälle see tobe igavene arenemine. Et ka üks oskaks midagi täpset ütelda! Kodus paneb aga moor su ette selge seletuse: inimese lõi jumal ja tegi ta sünnitajaks. Sellest ajast tulevad uued inimesed inimesest endast. Ei isa- ega emaahvi. Ja millega sa vaidled talle vastu?

«Aga kes neid pooleli inimesi näinud on? Noh neid, kes pole enam ahvid, aga veel pole ka inimesed?» nõudis Iraida. «Ahv on ahv ja inimene on inimene. Miks neid nüüd ahvidest juurde ei sigine?» Iraida ei oodanudki enam mingit vastust. Ja tema veel lootis, et paneb uue õpetaja tarkusega moori suu kodus lukku. Võta näpust! Kõik ühtemoodi!

Allariidal hakkas kahju oma sellealaste teadmiste nappusest. Puudub kompetentsus, puuduvad vajalikud religioossed ja ateismi haaravad eelteadmised, puudub vist väljendusoskuski. Seletada aga tuleks.

«Olete veel liiga väikesed. Liiga noored. Õpite tundma zooloogiat, botaanikat, anatoomiat, tutvute ka teoloogiaga ja nii edasi. Saate selgeks rakkudesse puutuva arenguteooria, siis saate lõpuks aru ka inimese pikaaegsest arengust. Aga praegu... Kas teist keegi näiteks teab, mis on rakk?» viis õpetaja jutu mujale.

Keegi ei tõstnud kätt. Õpetajat vahetevahel altkulmu

piidlev poiss sekeldas innukalt pinginaabriga. Õpetaja näitas tema poole:

«Palun, noormees? Mida sina arvad?»

Sven rapsas püsti, aga polnud küsimust kuulnud. Vaatas siia, vaatas sinna ega osanud midagi arvata.

«Kas sina oled kuulnud rakust? Mis on rakk?» kordas õpetaja.

«Seaämber!» paugatas Sven. Pool klassi pistis laginal naerma. Kahevahel oli teine pool, kes ise ka muud targemat ei oleks teadnud kosta. Need muigasid igaks juhuks, kuidagi poole suuga.

Sven sai kangeks. Vahtis tigedalt irvhammastele otsa:

«On jah seaämber! Sõuke puust!»

Tükk aega naerdi veel lihtsalt naeru enese pärast. Nii tore oli lõkerdada, kui õpetaja lubas.

Jumala juurest läks jutt, tänu Svenile, seekord mujale. Kuid tuleb päev ja küsitakse uuesti. Paistab, et neile lastele on jumalaküsimus siin põhimõtteline, olgu nad kui väikesed tahes. Kunagi oli Bret seda kiuslikult ka ise küsinud. Aga käsi südamele, ei ole seni veel selgemast selgemaks saanud.

«Teie siis arvate ka, et inimene ikka arenes ahvist?» jahmatas Iraida nagu kõueilm uue kärgatusega.

«Ahvist näh! See ju su oma palgest näha!» nähvas mahedanäoline naeratades üle klassi ja kummardus kähku laua alla. Iraida aga ei üritanudki äiata, tema oli oma probleemiga kimpus.

«Ontogeneetiline areng, evolutsioon ja kõik seesugune vihjab...» Bret Allariit jäi vait. Kus nüüd hakkas! pahandas Bret endaga. Takerdub terminites ja pillub neidki ebakohaselt. Kui see peenepatsiline juba esimeses tunnis sind ummikusse ajab, mis saab siis edasi! Isegi mujale ei osanud ta enam juttu juhtida, ta vaatas kella...

Koridoris rõkataski päästev tirin. Tujutult lõpetas õpetaja nii ilusasti alanud tunni.

Iraida oli nutma hakkamiseni pettunud. Nii ilus õpetaja, nii kenasti riides — ja niisama tume kui teised. Aga ometi on tal jonnaka vanaemaga vaidlemiseks nii hädasti abi vaja. Kõik tulevad aina oma ahvidega. Olgu kas või ahv, aga olgu selgelt seletatud! Ja just nõnda, et vana inimene mõtlema jääks, olgu kui kiuslik tahes.

Iraida venis vahetundi. Äigas ukse vahel nagu muuseas Olbri Arsile siraka vastu kõrvu ja jalutas tujutult koridori lõppu. Vaatas, kuidas klassijuhataja päkkadel vetrudes õpetajate poolele kadus.

Iraida toretsev nimi oli ema poolt kiusu pärast pandud. Tahtis tütre isa seaduslikke lapsi peene nimega üle trumbata. Astus oma tütre nimega Lintsu Ärmani pärislaste villidest-annidest-milladest üle. Poolvend Lintsu Villi oli Iraidale klassis kõige raskemaks ristiks. Alati oli tal jalus, vesine ja vingus, ning tegi Iida maruvihaseks. Nad olid ühevanused, sündinud ainult nädalase vahega ja see oli teistele lastele teada. Narrimist kui palju. See ajas Iida tormi täis. Alati ta protsessis ja virutas.

Papa Ärman oli omal ajal sellest kahekordsest isaõnnest nii paanikasse läinud, et ei osanud kummagi sünnile seletust anda. Rihvaaugu Elga mingit seletust ei nõudnudki, aga naine Eti lõi seaduse nimel laia lärmi. Nõudis tõe tükk-tükilt Ärmani suust välja.

Mis Ärmanil selgitada oli? Arg ja hale, ei osanud ise ka aru saada, kuidas asi Elgaga hällini läks. Eksisid töölt tulles tüdrukuga korraks teelt kõrvale, võsast lammaste sudimiseks vitsa murdma. Ärman oli alla andnud rohkem olukorra sobivusele kui armutundele, sest Elga oli täis tungi ja algatusvõimet. Nüüd on juba kaksteist aastat riid ja mürgel ta ainsaks koduseks muusikaks.

Tülid käisid Iraida sünni pärast esialgu ka Rihvaaugu peres. Tüdrukul laps! Hoopis rohkem pidas Rihvaaugu moor seda oma kui tütre häbiks. Külarahvas kaagutas, et Elga plaanivat Ärmanit Lintsult hoopis ära meelitada ja seaduslikule Etile pikka nina näidata. Mine võta kinni.

Niisugused sõlmed olid sees Iraida elulõngajupil. Aga tüdruk oli kange. Tema ees tundsid hirmu nii poolvend Villi kui isa Ärman ise. Ei häbenenud Iida Villit avalikult oma poolvennaks hüüda. Iidat karistada Villi ei saanud, sest Iida oli tugevam. Oma isa aga hakkas Villi selle ülekohtu eest ikka rohkem ja rohkem vihkama. Eriti tema arguse pärast. Poolõe pärast sai isa ema Etilt tuupi juba küll ja küll.

Oma emaga olid Iida suhted ka kuidagi iseäralikud. Nimetas ema Elgaks ja õrritas Ärmani pärast kus sai. Muidu suhtlesid ema ja tütar omavahel leplikult nagu head naabrid. Ema riugastest Ärmani ja Eti õrritamisel Iida osa ei võtnud. Küll aga Villi Eti poolel. Poolte õhtute kaupa tuli poisil vahel Rihvaaugu nurkade taga piiluda, kas ehk papa äkki seal pole. Koduste taplemiste tõttu

hakkas vaeseke kokutama. Tegelikult käis papa Ärman Rihvaaugust kõvera kaarega mööda. Ta pelgas Elgat niisama palju kui oma naist Etit.

Peale suure segaduse oma sünniloos olid Iidal sekeldused ka veel mooriga, oma vanaemaga. See surus oma nelipühilasevaimu visalt peale. Härdusega pooleks agiteeriti Muulile palvetundi, kuhu kange Iida veel kordagi polnud oma jalgu viinud. Moor sai kurvaks, nuttis palju. Iida aga otsis liitlast, kes aitaks tal moori jumala kukutada ja ta palvetunnid nulliks teha. Uuele klassijuhatajale, sellele ilusale, oli ta suuri lootusi pannud. Täna hullusti aga pettunud.

Iraidal oli noore õpetaja rikutud tujust kahju. Oleks ju võinud kahekesi olles küsida. Nüüd nagu oleks tahtnud klassi ees naeruks teha. Vessiku Venn, see loll, veel sekka oma seaämbriga!

Iida jäi õpetajate toa ukse lähedale valvama, et kui klassijuhataja välja astub, siis... Iraida ei teadnud, mis siis saab või on. Tuleks nagu asi heaks teha. Niisama on imelik jätta. Peaks ehk koguni vabandust paluma? Et ei arvaks, nagu oleks ta norida tahtnud.

Kell helises sisse. Koristaja-Viia raputas seda otse Iida nina all: nad ei sallinud Viiaga teineteist. Lintsu Villi, va poolvend, tuli koolikotti uhjutades ja tahtis võimalikult kaugelt mööda hiilida. Iida nägi Villi plaani läbi ja pani talle jala ette. Poiss kukkus kõhuli, nagu ette nähtud, Iida astus Villist üle ja just siis väljus klassijuhataja uksest. Et Villi oli siruli ukse taga ja õpetajal hoog sees, astus ka tema Villist üle. Poiss tõnnis juba nutta. Õpetaja aitas pillilööja püsti, aga Iida oli kadunud.

Iida päev oli päästmatult rikutud. Õpetajal samuti. Villil ka.

Ülejäänud tunnid venitas Allariit kuidagi lõpuni. Ei otsinudki enam vaimustavaid võtteid. Järgmises vahetunnis läks õppevahendite ruumi norutama, et tusast üle saada. Nagu kogemata sattus sinna ka Loorits. Lapsed ukse taga hakkasid sosinal rääkima ega julgenud kilgata.

Varsti algas suur vahetund ja võis end korraks lõdvaks lasta. Pisemad lapsed lubati koju, nende hulgas ka Breti viies klass.

Õpetaja Allariit astus trepile oma poistele järele. Paraadtrepi ees päästis Olbri Arsi puu küljest lahti pisikest katkutud koeranässi. See oli seal hommikust saadik nööri-

pidi kinni olnud ja möödujate säärte sisse klähvinud. Koer nööriotsas, hakkas Arsi minema, mõned sõbrad kõrval sörki löömas.

«Kas see on sinu koer?» küsis õpetaja, et juttu teha.

«Nonäh,» kostis poiss. «See meite Niru. Oli puu küljes kinni.»

«Miks sa ta kooli kaasa tood? Tal ju igav?» päris klassijuhataja.

«Suured koerad ju kiskuvad ta pulmas luhki!» sai Arsi kangeks.

«Kas sellepärast su Niru ongi nii narmakil?»

«Sellepärast näh. Kolm kuud järjest pulmas. P' tunne mette enam äragi.»

Asja arutamisest tahtis osa võtta ka mahedanäoline. Asuski seletama:

«Arsi lasseb ise ka mööda pulmi Niru kõrvas. Muidu oleks Nirul ammu kasukas üle kõrvade.»

Poisid silkasid oma Niruga minema. Peni asus kohe, nina maas, teed juhatama. Küllap nuuskis kuskilt pulma-aroomid välja.

Bret toetus seljaga vastu koolimaja esiust. Päike lohutas naerukalt ja laskis kiire Bretile silma. Bret pilutas ja sulges laud.

...Nagu koerapulmas on nad su kannul terve elu, hüüdis Roberti naine...

...Ju sa ise nii tark pead olema — selliste juurde ei jääda...

...Ega sa eluajaks arveametnikuks ei taha jääda, ütles ema...

Bret astus tagasi koolimajja. Ka täna, oma esimesel tööpäeval, tuli Bretil Viiaga kokkupõrge. Ennist õppevahendite ruumist tulles tabas Bret Viia uksepilust piilumast. Uks lõi Viia peaaegu pikali. Kell kukkus maha ja nüüd oli tila katki. Viia porises, et uksest tulles ette ei vaadata, ja läks keskküttesse kella parandama.

2.

Viia astus iga õpetaja nina alt läbi ja näitas katkist kella. Et kust tema võis teada, et uus õpetaja Antsuga pimedas ruumis on... Nii said kõik selsamal tunnil pikantsed uudised kätte.

Viia oskas asjad nii seada, et kogu kool tema käe järgi kujunes. Kamandas ja käsutas hommikul ja õhtul oma abilist Kildat. Saatis ära tegema ja siis ümber tegema. Kööki Viia korda looma ei pääsenud, seal oli Kaaru-mutt ees, kelle sõna ei olnud grammigi kergem. Kilda ei öelnud Viiale ilmaski vastu. Tegi töö ümber ka siis, kui see silmaga nähtavalt hästi oli tehtud.

Usklikud olid nad mõlemad. Aga Viia ei kannatanud Kilda usku. Kilda usk oli vaikne ja endassepööratult erapooletu. Viia usk aga käis kisa ja käraga, põrgutule ja väävliga. Ei olnud see Viia arvates õige päästetu, kes jumalaga salajuttu sosistas. Viia arvates pidi üks õige usk olema vihane. Täis kättemaksu ja karistust. Iga patusega Viia rääkima ei alandunudki. Ei pidanud vääriliseks ka iga usklikku.

Koolis arvestas Viia ühtainukest inimest — Tammiku Irmat. Austas omamoodi ja isegi ehk armastas, kui Viia armastust armastuseks võis pidada. Armastas sellepärast, et Kooli-Irma täitis kogu ta nooruse. Tuliselt-põletavalt oli Viia Irmat nooruses kadestanud. Aga et see oli nooruses, muutus see mälestustes kauniks. Kust küll Viia-taolisel argipäevatüdrukul see alpus oli tulnud, aga nooruses oli tal kaks säravat eeskuju olnud: Kooli-Irma ja Kirumetsa Helene. Irmaga oli Viia üheealine, Helene kümmekond aastat vanem.

Terve elu oli Viial enese eest tulnud vihast võitlust pidada. Ei tahtnud olla sõnnikuste säärtega popsitüdruk. Alati tahtis ta ette trügida, aga ikka suruti tagasi. Kui visalt Viia ka iganes Kooli-Irmast etemaks püüdles, libises Irma ikka eest ära.

Kooli-Johannes, Irma isa, oli köster ja koolijuhataja. Viia taat pops ja pärast lihtne saeveskimees. Irma rüütati uhketesse sulgedesse ja saadeti linna kooli. Viia läks villaveskisse Krausedele toatüdrukuks ja pärast saeveskisse tahveldajaks. Püüdis markadest, sentidest ja kroonidest pisikest hunnikut kokku saada, aga tema siledamad hilbud jäid alati Irma omadest alla. Ei jõudnud Viia Kooli-Irma kannulegi, ehkki vaim oli vali. See vaim aina sosistas Viiale tasakesi kõrva: saad! saad! saad! sa pead saama! Ja oma vaimu vastu ei suutnud Viia midagi. Muudkui sundis ennast kui jõuetut ratsut, et see eluhipodroomil suuremat sõitu teeks. Materdas ennast tagant. Ei vist Irma

aimanudki, et mingi Viia temaga rinnu püüab trügida, lootes kas või jalatäiegi temast ettepoole saada.

Viia taat pani kõik kokkuhoitud veeringud Sandri tarbeks. Et kui poeg kord pihta hakkab, poleks päris paljas. Viia saatuses lootis isa mingi mehe peale, sellise, kes Viiat võttes ka vähesega lepib. Kuid see mees jäi tulemata.

Randküla väärpastori Kliibergi jandiga ei oleks Viia ehk mesti hakanudki, kui poleks Irma isale Kooli-Johannesele, sellele pühale kirikumehele, jalga taha panna tahtnud. Aga ei see mõjunud kuskile.

Nüüd on ta oma uues usus ammu vägevaks saanud. Selles seisuses hakkas ta senisele hoopis vastupidiselt talitama: ta hakkas avalikult Irma eest paluma. Tahtis näidata, et nüüd on ta Irmast ometi asjemaks saanud. Viia oli esimene, kes Irmat lohutama läks, kui selle mees minema jooksis. Ainult Viia ise teadis, kui südamest ta oma jumalalt Irmale varem õnnetust kaela oli mangunud. Ja siis see oligi tulnud. Viia taipas rõõmuga, et jumala näol on tal võimas liitlane. Seega siis paluski Viia Irma oma silma all avalikult ja hardalt, et jumal karistuse Irma pealt ära võtaks. Ja ennäe! Irma mees tuli aasta pärast tagasi. Et ta nii vägevaks oli saanud, see jahmatas Viia enese üsna ära. Otse rabas. Tegi uhkusest ja ehmatusest segaseks. Kuid ta kodunes oma päratus kõrguses kiiresti. Ta vaatas usukõrgusest Irmale kui ussikesele alla ja oli oma armulikkusest valmis veel imesid korda saatma. Viia nurus Irmale oma jumalalt last. Sest vaatamata kahekümne kahe aastasele abielule Tammiku-paaril järeltulijat ei olnud. Viia proovis oma usuvägevust veel ühe imega. Ja ime sündis. Irma sai käima peale ja laps oli käes! Viia oli talle ime välja kaubelnud! Sellest ajast hakkas Viia oma pea ümber pühaku nimbust tundma. Irma silmis sai Viia suure sõpruse vääriliseks.

Uhkus uhkuseks, aga tasapisi leidis Viia ikka selgemini, et seda kõike on Irma jaoks liiga palju. Sellest, mis Irmal küllaga, ei olnud Viial endal raasugi. Õigusega hakkas Viia Eddat pooleldi omaks pidama. Edda jaoks kasvas Viia kokkukuivanud südamesse kõva tombuke omamoodi armastust. See oli kui paise, mis vahel isegi valutas. Eddas vaatas Viia ennast kui oma noorussoovide peeglist: Irmast kenam, Irmast kuraasikam, Irmast enam himustatud ja ihatud. Just selline oli Viia oma rumalusest tahtnud olla. Oma koitanud õrnust hoidis Viia nüüd üksnes

jumalikule Eddale, kes oligi just nagu Viia sünnitatud. Rohkem Viia maa pealt enam ei vajanud, mis tuleb — tuleb taevas. Ja seal pidi veel palju tulema.

Kuid tuli veel maa pealgi midagi. Midagi, mis Viia sileda elulõnga sõlme keeras. Seni oli jumal ainult ta soove täitnud, kuid polnud veel kordagi Viia usku katsunud. Nüüd tahtis jumal selle hooletussejäänud asja korda ajada: ta saatis Viiale kiusaja kaela. Saatis lihaliku mehe näol kuradi Viiat kimbutama. Viia ei aimanud oma jumala kavalust ja läks armetult õnge.

Ligi viiskümmend aastat oli luukõhn ja sitke Viia elutormidele vastu pannud ja kiusatused ära võitnud, aga nüüd andis alla. Ega tegelikult torme ta elus teab mis polnudki. Aga nii kena oli arvata, et oled ise kange ja suudad võrgutajatele vastu panna. Viia mäletas ühtainust korda, kus kius teda vist kutsus. Siis kui palvemaja rahvatihedas eeskojas keegi justkui tiris teda suurräti narmast. Viia oli tagasi vaadanud ja kangesti kohkunud: selja tagant vahtisid vastu kuradi enese silmad. Olgu küll, et need silmad olid Merise küla poisi peas. Ja Viia oli imestanud, et kuradi pilk võib ihu nii soojaks ajada. Ehmatusest muidugi. Suures vagaduses oli Viia põnevalt uut patukest oodanud, aga sikutamist enam ei tulnud. Tuli aga aastaid hiljem — tuli suur ja sünge patt ise.

Nagu varas murdis saatan õelusega Viia vagasse ellu sisse. Jumal, Viia alatine truu abimees, oli äkki sootuks kadunud. Ei kuulnud ta Viia appihüüdmist. Ega Viia päris kindlasti mäletanud, kas ta üldse appi hüüdiski. Aga patt tuli. Ja ütlemata mõnus oli Viial patu pehmetes pilvedes sumada. Nagu paljajalu villa-kaaritäite korvis. Viia nahkne ihu polnud elus paitusi saanud. Ei aimanudki see unustatud keha, et temale elust veel mingi osasaamine võiks tulla.

Nõnda oli tulnud suure sõja lõpp ja Viia pimeduseaasta. Sõjast tõbisena tagasitulnud Vessiku Villem oli Roosile vahepeal ülearuseks jäänud. Ei leidnud Villem tagasi tulles paika, kuhu pea panna. Ka poeg Jänts ei osanud isale kuskile nurka leida. Süda raske, vale poole peal sõdimise süü nagunii kaelapeal kanda, oli Villem nõutu. Siis ruttas Viia pühalt talle ulualust pakkuma. Et tulgu koolituppa, tal ruumi küllalt. Eks ligimest pea aitama. Ja Villem tuli.

Selles harjumatus olukorras kaotas Viia juba esimesel

õhtul pea. Sundis aga oma südame vagaks ja magas köögis üle mitu rahutut ööd. Siis hakkas ta õhtuti ehmepatjadega mööda nurki luusima ja justkui magamiseks paremat paika otsima. Mitte, et Viial köögis oleks halb magada olnud — oh ei. Aga kurat näitas Viiale oma karvase sõrmega tee ette ja ässitas: «Mine nüüd! Ei trehva sul elus enam nii parajat momenti!» Mis jäi Viial üle, kui vägisi aetakse.

Kui jumal ise oleks siis sõna sekka öelnud, ei oleks Viia kiusajat kuulama jäänud. Aga jumal ei teinud raskel hetkel Viiast väljagi ning Viia hing sai täis: «Kui sina ei keela, eks kahjatse siis!»

Niiviisi nagu jumala kiuste puges Viia koos patjadega Villemi juurde voodisse.

Villem ei teinud esialgu Viiat nagu märkamagi. Sõjast tulnud mehe asi. Pärast õiendas Viiale teki tihedamalt peale ja ütles: «Tömma vaibasörv puusa alla, muidu tuul puhub ääre alt sisse.» Tahtis ise nagu unele pöörata. Siis kihvatas Viiale elu sisse. Läbi pea käis tuline mõte: «Äga ma pole su juure tuulevarju tulnd mette!» Sidus oma kaks kondist käsivart vissisti ümber Villemi ja tundis, kuidas mehe hüljatud ihu kergelt võpatas. Viia sai hoobilt aru, et täna teeb ta täpselt seda, mis tema kohus. Oma senised suhted pidi Viia siia voodisse tulemisega maani maha lõhkuma ja nüüd tahab see tuim tema kõrval magama pöörata. Tema tõi Villemile oma kauase kasinuse ja nüüd ei tahtnud Viia, et seda talt vastu ei võeta.

Ta nügis end Villemile nii ligi kui sai. Varsti ei nihkunudki Villem enam ääre poole. Edasisest ei mäletanud Viia enam ise ka, kuidas ta sellest möllust välja tuli. Elu jäi sisse ja mis kõik veel!

Seda teadis Viia aga siis selgesti, et kui kahe vahel valida, siis valib Viia Villemi ja saatana. Eks jumal ole oma jao juba kätte saanud. Olgu küll et meherõõmu Viia seisuses naisele patuks pannakse, aga usurõõmu kõrval on see teine ikka tükk tahedat asja. Ei asunud Viia kahetsema. Või kes see süüdi oli, et Viia oma nõrkuse silmapilgul kaitseta jäeti.

Nõnda ajas Viia suurema osa süüst jumala kaela.

Mitu aega kõndis Viia, padi kaenlas, Villemi sängi. Mitte kordagi ei tulnud Viial mõttesse ootama jääda, kas Villem ise tuleks, kui Viia minemata jätaks. Nii kena ja kindel

oli Viial sedaviisi minna. Ihugi läks nende minemiste tõttu justkui pringimaks ja veri kergemaks.

Ära läks Villem Viia juurest kohe, kui Roosi talle järele tuli. Viia seisis küll Roosile harkisjalu uksel ees ja sõnelus oleks kestnud teab kui kaua. Aga siis astus Villem ise välja ja lükkas küünarnukiga Viia ukse eest ära. Komps käes, kõmpis Villem trepist alla.

Ainult jumal ise teab, kui palju vett võib ühe naise silmadest välja nutta. Kui hullusti süda võib valutada lootusetus kaotuse- ja vanadusevalus.

Mida kuivemaks said Viia silmad, seda kangemaks sai usk. Jumal, see üleaisalööja, andis Viiale andeks. Sellest saadik asus Viia erilise terasusega valvama ligimeste elukombeid.

Nüüd oli ta end uuesti Irmast ülemaks uskunud, temast jälle kõvemaks saanud. Selleks tuli teha suurt ja sügavat usutööd.

Viia tuli kütja juurest kellaga tagasi üles. Tila oli kindlalt sees ja võis jälle helistada.

Viimastel päevadel oli Viia virgalt uue preilna ja Looritsa kannul püsinud. Leidis nad ühtejooni teineteisele kahtlaselt ligistikku. Ikka oli neil teineteiselt midagi küsida või kosta. Olgu küll, et päris harilikke asju. Ja ikka leidis Viia nende läheduses tegevust, küll harjaga, küll tühja või täis ämbriga. Või tuustis kaltsuga mööda nurki. Midagi siin koolis kiskus sinnapoole, et Viial oli asja õelalt muiata.

Praegu ka. Teised kõik õpetajate toas, nemad kahekesi koridori akna all ja vahivad õue. Õues pole aga vahtida mitte kui midagi.

Kui tunnid kõik läbi, sättis Viia end oma toas akna alla istuma. Sealt paistis selgesti, kuidas need kaks paraadtrepil end varikatuse alla paari seadsid. Arvasid vist, et keegi ei näe.

Viia lükkas luhtakna lahti — jutt käis igapäistest asjadest. Aga hääled! Need ei olnud hoopiski mitte igapäevased! Viia taipas, mis siis lahti on, kui emane ja isane inimene teineteisega niisuguse häälega räägivad. Siin pole ju enam kasinuse raasugi!

Viia läks ja tiirutas majas ringi. Silmas õpetajate toas Irmat, kes aknast välja vaatas. Tegi aga seda kuidagi imelikult: eemalt ja läbi kardina. Viia pani tähele seda ja paljut muudki. Tõmbas harjaga, äigas lapiga, kõõrutas võidulaulu viisi ja jättis enesele karvapealt meelde, mis nurgad jutustasid. Ei lausunud kellelegi pooltki, mis teadis.

Praegu tõusid need kaks jälitatavat paraadtrepilt püsti ja plaanitsesid ilmselt kahekesi kõndima minna. Loorits ei jõudnud veel käsivart Allariida õlalt ära võtta, kui direktor akna lahti lükkas ja noored eri käskudega laiali saatis: Allariida kirju posti viima ja Looritsa saali keskelt pulti ära lohistama.

8.

VARJUD

Ants Loorits lükkas vilet sisistades mootorratta Käba rehalast välja. Ratas säras, sest ta oli uus. Ants silitas seda nagu muistne peremees oma sõiduhobust ja lõi huultega muusutavalt meelitusi.

Nüüd seisis rehala värav põõnas ja põõnal taba ees. Ka Merede Vallo BMW sai talveks Käba kuuri, sest koolimaja puukuur laoti halgusid täis.

Ants elas Käbä suures uhkes majas tänavu üsna üksi. Eelmise aasta õpetajad olid koolist ära läinud, pererahvas ise aga elutses Rootsis. Mootorratast väravast välja ajades meenutas Ants, kas uksed said kõik korralikult lukku.

Täna tundis Ants Loorits vajadust minna kuskile ära, kus ei oleks ees inimesehingegi. Kus ei oleks tarvis mitte kellegagi rääkida. Miski kiskus temas inimese täna kuidagi kaheks, surus ja rõhus ega andnud rahu.

Kui sõita mere äärde ja vaadata halle laineid? Pilduda vette kive ja kuulatada loksutavat tuult? Minna ja istuda ning mõelda oma tülikaid mõtteid? Kuid just mõtete eest ta ära sõita tahabki. Mõtete ja iseenda eest, kes talle nagu sääsed ikkagi järele lendavad. Lendavad, pirisevad, hammustavad ja tüütavad.

Ants oli nagu koost lahti võetud, üks tükk siin, teine teisal.

Direktoril on üldtuntud ja imelik komme oma inimestega igal puhul individuaalselt vestelda. Ta leiab selleks tuhat põhjust ja võimalust. Apelleerib oma tarkusest aforismide ja alltekstidega, püüa sina aru saada, kuhu tema sihib.

Tänane jutt Antsuga oli lõpu poole selge ja otse. Irma

oli endale kohustuseks teinud ette ära lahendada olevikku ja tulevikku ähvardava komplitseerituse. Nii ta sissejuhatuses ütles. Esialgu ei osanud Ants ta sõnadest konkreetset tabada. Direktor küsis Antsult küll otse, ent ikkagi kuidagi kõveriti:

«Kas sa oled Edda Tammiku suhtes endisel seisukohal?»

Ants ei taibanud, milliseks direktor tema nõndanimetatud endist seisukohta peab. Või miks ta arvab, et tal üldse mingi seisukoht tema tütre suhtes on olnud. Ants küsis koolipoisilikult:

«Ma ei saa aru? Mis seisukohal?»

«Hea küll. Kui mees ei saa aru, siis küsime mehelt veel selgemas keeles: kas sa armastad Eddat?»

Tõepoolest, selgemini enam ei saanud. Selge küsimus vajas selget vastust. Kuid küsimus oli nii ebairmalik, et lõi Antsul korraks jalad alt. Ants kogus julgust, kuid veel enam jultumust, sest asjasse järsk selgusetoomine vajas ka seda viimast.

«Jah, armastan. Aga mitte nii, nagu teie seda mõtlete.»

«Öelge mulle, filosoof, kuidas on noort tütarlast võimalik veel kuidagi teistviisi armastada!» nõudis Irma ebairmalikult.

«Nii, nagu teie seda teete.» Ants ei ebalenud enam.

«Nii nagu mina ei saa ükski inimene minu Eddat armastada.»

«Siis veel kuidagi teisiti. Aga mitte nii, nagu teie seda arvate.» Ants vaatas Irmale silma ega langetanud pilku. Ta oskas tõepoolest jultunud olla, imestas selle üle praegu ka ise. Paistis, et Antsu silmadest leidis Irma Tammik sel hetkel enda jaoks uue Antsu. Ja see uus Ants ei meeldinud talle. Ei meeldinud mitte üks põrm. Sellise Antsuga ta täna suhteid klaarima ei oleks hakanud. Nüüd aga tuli paratamatult klaarimist jätkata.

«Ma ei jaksa enam telefonisse valetada. Ei oska teda tagasi hoida. Ma ei suuda temas eneseuhkust õhutada, ma olen ta nooruse ja kogenematuse ees võimetu. Tema endast äraolek käristab mu südant. Ütle mulle, kas sa oled talle midagi lubanud?»

«Edda Tammikule ei ole ma mitte midagi lubanud. Teineteisega ei seo meid mitte kui midagi, lugupeetud direktor. Ei juriidiliselt, ei psüühiliselt ega moraalselt.» Nüüd oli juba üsna kerge jultunud olla. Ants avastas, et võiks Irmaga kas või hommikuni suhteid klaarida.

«Ma küsin nagu inimene inimeselt — kas minu Eddal ei ole põhjust teie suhetes loota loomulikule lõpplahendusele?»

Antsus hakkas tõusma viha. Kas ta siis küllalt selgelt ei vastanud, et peab kordama.

«Miks nii keerukalt? Küsige siis nagu inimene inimeselt — kas ma abiellun Eddaga. Ja ma vastan — ei. Ma ei ole selleks kohustatud.» See oli esimene kord, kus Antsul tuli Irma ees rääkida kohustusest. Ja tundis samas, et kui ka kõike muud ei ole, siis kohustus tõepoolest nagu oleks. Just kohustus.

«Kas sa ei arva, et oled end Eddaga ilma ees liialt sidunud, et nii kergelt temast lahti öelda?» Irma hääles tõstis käppa tiiger, nägu aga püüdis naeratada.

«Ei, ma ei arva seda.» Ants oleks tahtnud oma tooni rahulikumaks suruda, kuid ei suutnud. Pea töötas kõlinal nagu masin. Teravalt surus peale soov suitsetada, kuid ta pidas vastu. Hulga aja pärast küsis Irma tasa ja uskumatult:

«Kas ta sul siis iialgi ei ole südames olnud?»

«Mitte iialgi,» valetas Ants. Ainult see vale päästab ta edaspidisest. Ants ei pilgutanud etteheitva ilme peale silmagi.

«Siis ei ole meil teineteisega enam millestki rääkida. Vabanda mind. Tänast jutuajamist meie vahel ei ole olnud. Head õhtut.»

Enne kui Ants jõudis tõusta, oli Irma Tammik püsti. Selg sirge, astus ta Antsust mööda uksest välja, kange nagu monument. Astus ega andestanud endale, et ei osanud ilma end alandamata tõde välja selgitada. Oli kindlalt uskunud hoopis vastupidist lahendust. Kuid Irma suutis jääda Irmaks. Sel raskel tunnil enam kui kunagi enne. Mõttes kummardas Ants selle naise ees.

Eddat oli Ants tundma õppinud kuidagi järguti. Mitmesugustel koosviibimistel, eriti tantsudel nii linnas kui maal. Ilma Antsuta ei oleks Edda ehk oma kooli keelamisi ignoreerinud. Koos luidati illegaalselt kõrvalistes tantsupaikades. Järgnesid pikad uitamised tänavatel, siis edasi Randkülas, ka Kaaruküla teedel ja karjamaadel. Tulid istumised Tammikute õdusas kodus. Irma lähtus progressiivse kasvatuse nõuetest: andis lapsele küll vabaduse, aga viis märkamatult ka ennast kõigega kurssi. Ent siiski mitte päris.

Igas olukorras oli Edda isesugune. Tantsul ja kodus kaks täiesti erinevat tüdrukut. Tantsul võluv ja peaaegu et võrgutav daam, kodus mängiv koolieelik, naiivselt vallatlev ja ohutu.

Tervenisti suutis Edda Antsu köita ainult tantsides. Põrandal keereldes olid nad üks ihu ja üks hing: andunud, haaratud, teineteisesse sulanud ja tundus, et jäägitult armunudki. Niipea aga kui tants lõppes, ei olnud Antsul Edda lähedusest enam kuigi palju.

Esialgu ei köitnud Edda Antsu nagu naine, vaid kui viieaastane vallatu jõmpsikas. Hullas tüdrukuga, mängis nagu kassipojaga. Narritas, hellitas, kiusas, naeris ta üle mürinal ja häbenemata. Kuid aegamööda see muutus. Ja viimasel ajal leidis ta Edda suhtumises veidraid jooni: üha enam pani tüdruk mehe kahemõttelistesse olukordadesse. Ants oli tüdruku üle üha enam imestunud, sest teadis täpselt, et Edda on puutumatu nagu vastsündinud titt. Kust need vigurid? Edda ise näis aga neil puhkudel täpselt teadvat, mille poole ta oma partnerit kavakindlalt õhutab. Antsul ei olnud seda raske märgata ja ta püüdis end kookonisse kududa. Lükkas Eddat tasapisi endast eemale, kuid samas tõmbas see teda vastikult ligi. See väsitas ja vihastas meest.

Eddast kõrvalehoidumine ei olnud Irmale märgatav. Irma aga on terava silmaga naine, küllap aimas ta noorte võõrdumist hoopis millestki muust... Ei saanud ju varjata, et Bret Allariit Antsule juba esimesest kohtumisest mulje jättis. Seda olid märganud kõik ja Irma muidugi kõige selgemini. Seda ütles alguses ta olek, hiljem ta sõnagi. Antsu uus tunne arenes aga nii kiiresti ja nii sügavalt, et seda oli võimatu takistada.

Täna oli üks suhe selgeks saanud. Oli öeldud, mis öelda oli. Kuid ometi oli Antsus kõik kuidagi segi ja see tegi meeled rahutuks. See piinas ja näris, ehkki vabanemisrõõm kuskil ka end aimata laskis.

Ei tahtnudki enam Kaaru randa minna. Ei tahtnud juhuslikult kohtuda Jäntsiga ega sellega sunnitult loba ajada. Ei tahtnud kuulata, kui vähe Jänts oma ärajooksnud naisest hoolib, kui vähe ta temast üldse hoolinud on. Ei tahtnud kuulda ka seda, kuidas Jänts kambamehelikult teda oma kälimeheks tituleerib.

Ants andis mootorrattale teise suuna. Ta tuli sadulast maha ja lükkas ratast käekõrval Kaarukülast läbi linna

poole. Teedel olid selged külmad lombid, sest luine pind ei imenud vett ära.

Lillevälja Liili ja Sass kõristasid kartuleid vankrilt korvidesse. Kartulid olid suured nagu kaalikad. Liili kamandas valjul häälel ja rookis mugulaid korvi, Sass muudkui tassis, taguots kottis. Maiu istus kaksiratsa kasti jalutsis ja urgitses musta varbaga mugulates mulda. Õpetajat märgates põgenes Maiu lauda taha redusse. Piilus õlevihkude vahelt, pea salkus ja nina räämas.

Muuli Mihkel värvis väravat. Äkki keset suurt sügist pintseldas väljavärava erksiniseks. Tükk aega tõmbas pintsel sihma-sahma omapead, kuni Mihkel Antsule järele vaatas. Tõusis püsti ja sihtis käe alt.

Videvikueelne rannaküla elas oma pisikest halli elu. Rohkete kividega ülekülvatud ja justkui pestud põld laiutas haledalt narmas taeva all. Rohulibletki polnud põllu kaledas kaisus. Kõik selles külas oli merine ja kivine. Kadakane ja adrune. Ometi leidis Ants siinsest luisest rannast enda jaoks ilu. Luulet, nagu Ants ise ta sõnasse pani. Kuigi küla oli kidune ja kiiva, oli siin see miski, mis laskis maailma paista suurena ja avarana. Siin seisis inimene kui tõelise maailma lahtisel äärel. Muudkui hakka aga minema ja sa jõuad suure kera keskpaika. Lase mööda peegelhalli veepinda liugu lõpmatusesse.

Aiamaalapikestel helendas läbi uduse hämaruse koogutavaid päid.

Küla õlgkatuste tuhmide mügerike keskel uhkeldas ülesvungitud Muuli eterniit. Värava erk värv tegi paraadi. Kuid rist maja uksel seletas võimalikule küsijale kohe — see on palvemaja.

Kaaru ja Vessiku jäid eemale männituka taha. Eks sealgi oli vaadata üht kui teist. Need kaks olid äkki hakanud konkureerima, kumb saab küla asjemaks pereks. Viiskuus aastat surusid nad endis oma soovi alla ja elasid maatasa. Sõjajärgsel haavatud ajal ei passinudki teisiti. Kaaru-mutt oli villaste sallide kudumisega ja nende Venemaale müügile saatmisega hullu raha kokku ajanud, nagu Vessiku Roosi kord Antsule saladuskatte all jutustas. Aga see pind, millel need inimesed elasid, palvetasid ja teenimisnõksusid otsisid, oli Antsule kallis. Miks — seda ei püüdnudki Ants endale seletada.

Ants istus taas sadulasse Lintsu tee otsal. Ta surus gaasipedaalile. Tahtis teada, kui palju ratas võtab. Tee oli kõva

nagu betoonist valatud. Uus IŽ kihutas korralikult. Mõnus tunne oli südames ja Ants vuristas ära oma kolmkümmend kilomeetrit. Siis tundis ta, et tänaseks aitab. Ta pööras otsa ümber. Tagasi sõitis ta aeglaselt. Tuult ei olnud, aga piiskade all pahises meri pahuralt. Kuskilt Gotlandi poolt hiilis randa ka pisike iil, mis ennustas ilma muutust. Juustelt nirises sõitjale kraevahele valusat vett. Et pritsimist vältida, nõelus sõidumees osavalt vihmaloikude vahetsi.

Lõpuks oli ta tagasi Käba õues. Tõukas porise sõbra rehala ette ja läks aidaräästa alt võtit kobama. Miski sahises ja Ants võpatas. Ta otsis silmadega sahina põhjust. Tume kogu tormas pimedusest läbi räästatilkade talle vastu. Antsu nina haistis «Punase Moskva» reetlikku hõngu.

«Edda? Mida sina siin teed? Pimedas vihmaga?»

Edda vajus Antsu märja jope rinnaesisele. Külm nina puges niiskesse kaelaõnarusse. Käed sirutusid ümber mehe keha. Tüdruk oli märg, ta lõdises külmast. Oli üsna nõrkemas pikast ootamisest.

«Oled sa juba ammu siin?» See ei olnud ju tähtis, aga Ants ei osanud midagi muud öelda.

«Sul ei pääse ju kuskile sisse. Kõik puha lukkus,» sosistas Edda.

«Kas keegi sind nägi, kui tulid? Ema teab?»

«Piirivalvurite auto pani mu väravas maha. Videvikus. Ma ootan siin juba mitu tundi.» Lõdisev olend otsis mehe küljest sooja, mida ta läbi märja jopi ei leidnud.

«Oleksid pidanud tagasi koju minema. Mitte siin pool ööd passima.» Ants oli vihane. Nii vihane, et Edda käed ta ümbert lahti laskis.

«Vii mind tuppa, Ants, mul on külm.» Edda oli hädine ja välja vajunud. Suu liikus kuidagi puiselt.

Tuppa muidugi. Kuhu mujale sa selle siin panna saadki? Ants keeras ukse lahti ja saatis Edda sisse. Ise tõi kuurist sületäie puid. Tegi tule pliidi alla. Korraldas käratult ja kiiresti, harjunud tegema.

Tavaliselt sädistav ja hüplev Edda laskis mehel ennast sõnatult märjast mantlist lahti koorida. Tõstis lapsena käed, kui Ants kleiti üle pea sikutas. Seisis armetuna paljalt keset tuba, kui ta ümber askeldati. Ootas, roosa kombinee keerdus õlapaelad allpool ahtaid õlgu. Kannatas vaikides välja, kui mees ta karedasse tekki mässis. Tugitoolis

kössutades vaatas, kuidas ta südamele kallis inimene Käba pliidi ääres kannudega õiendas ja läbi hammaste oma tigedat vilet sisistas. Eddale ei meeldinud see helitu vile. Kui Ants niiviisi sisistas, ei olnud temaga midagi mõistlikku teha. Siis oli targem ta rahule jätta. Kunagi ammu ta nii ei susisenud nagu uss. See on tal hiljuti õpitud komme.

Teekann vilistas varsti peremehega võidu. Ainult et lustakamalt. Hoopis häälekamalt ja rõõmsamalt kui mees.

«Ants,» tuli tugitoolist vaevane häälitsus. «Ma tulin nüüd päriselt sinu juurde.»

Antsu käsi kannuga jäi üles õhku rippu. Mees tardus seisma, selg Edda poole, tuli lahtisest pliidiaugust nägu lakkumas. Tükk aega jõllitas aurust seina, siis pani kolksudes kannu käest.

«Kooli ma enam ei lähe, aitab mulle haridusest. Abiellume siis, kui kaheksateist täis saan. Memmel ei ole meie saatusega asja. Eks ju, Ants? Ma ju tean, et ta sind mu vastu üles keerab. Aga mina panen ise oma elule punkti. Eks ju, Ants?»

Ants seisis, nagu oli jäänud. Kohmetusest haaras jälle kannu ja pöördus lõpuks. Vaatas Eddat nagu imelooma. Jäi liiga kauaks vaatama, sest Edda hoovas end äkki kassina üle tooli korju. Roosa kombinee vööni keerdunud, sööstis ta Antsule sülle. Hüppas jalad maast lahti ja keris ümber mehe põlvede. Teekannust loksus tulist vett Antsu käele. Ta röögatas. Valust hoolimata ei saanud ta kannu käest ära panna. Vaba käega püüdis ta ründajat eemale tõrjuda. Tüdruku suu sahmis sõnu siit ja sealt:

«Ma ei taha enam! Ei taha, ei taha, ei taha! Pane kann käest ära, sa paha-paha! Miks sa mind üles ei otsinud, sa igavene paha! Ma tahan su naiseks olla!» Edda surus tulise näo Antsu särgi sisse. Ants aga seisis, nagu ei oskaks end liigutada. Siis pani ta kannu pliidile.

«Mu karu mõmm-mõmm-mõmm! Miks sa ei urise, sa paha!»

Edda libises Antsu keha mööda alla ja toetas jalad maha. Kahe kivikõva rusikaga tagus tihedalt vastu Antsu rinda. Surus kõrva vastu sorgus mehe särki ja kuulutas:

«Sul ju polegi südant, sa paha-paha! Südametu! See ei tuksugi üldse! Oi sa paha-paha-paha!» Väike põrguline kordas aina nagu katkine plaat üht ja sama. Tõmbus nagu silmus ümber Antsu kaela. Sai kuidagi mehe nina oma

pihku, hoidis sellest kinni ja surus huuled teise suule. Antsul sai õhk hingamiseks otsa. Lükkas tulitava käega Edda endast eemale ja istus. Kohe oli paharet tal süles.

«Jäta järele, Edda!» kamandas Ants tüdruku pihtide vahel. Nii olid nad ennegi mänginud, aga täna oli see sootuks teistmoodi. Mees tõusis toolilt ja surus võrukaelal jalad teki sisse. Hoidis käsi ja mässis jalgu. Nüüd istus Edda pailt ega sipelnud vastu. Vaatas süütult ja abitult Antsule otsa. Niipea kui Ants käed eemaldas, kargas jälle hõlma ja lagistas naerda. Tekk vajus sahinal põrandale.

«Täna ööseks ma jään siia, Ants. Jään hoopis sinu juurde elama. Sa ju tahad seda, eks? Magame seal toas, sinu voodis.» Edda küünitas pika kaelaga kõrvaltuppa vaadata. «Ära lase mul külmetada, noh!»

Tuline ihu rippus mehe külge mööda alla, soojendades läbi niiskete treeningute. Edda oma armetuses oli täna valmis kõigeks selleks, millest tal endal aimugi polnud. Ei tulnud ta kõike saama harjunud isekuses selle pealegi, et teda ei taheta. Lihtsalt ei taheta. Edda lähedus hakkas pikapeale Antsusse mõjuma, ehkki ta seda endast eemale tõrjus. Ta surus tüdruku tihedamalt enda vastu. Tõstis ta üles nagu sulgpadja. Edda hingamine katkes. Mees ei teadnud, mida Edda päris täpselt mõtleb. Mees seisis hetke. Astus kaks pikka sammu kõrvaltoa ukse poole, kus valendasid padjad. Astus veel kolmandagi sammu, ehkki kõhklevamalt.

«Nad ju valetavad, eks ole? Sa ju ei taha seda inetut Bretti?»

Ants ärkas. Ta pööras järsult ümber ja paiskas oma kandami tagasi tooli sügavusse. Ei. Seda süütut tobukest ei ole tal õigust oma minevikku sisse kirjutada. Et eluaeg kahetseda. Ei. Ei.

Vaevatult astus Ants pliidi juurde tagasi. Ta pühkis käeseljaga laubalt higi. Vat kus loll! Läheb vaata et selle hüpikuga veel orki. Ta valas kannust klaasi teed täis. Pani sisse veidi mett ja viina. Siis ulatas ta klaasi tulise joogiga Eddale:

«Joo! Muidu saad angiini. Noh? Võta!»

Pisike istus tummana ja sirgena. Ants tundis ta hoiakus ära autoriteetse Irma Tammiku, olgugi et see siin oli tavatult paljas. Ants hoidis tükk aega klaasi õieli käes.

Äkki pööras Edda ootamatu väledusega. Hambad välkusid tigedalt:

«Vii minema! Ma ei taha! Ei taha!» Andis klaasile hoobi ja see kõlises põrandale kildudeks. Tee pritsis laiali igasse kaarde. Tuli lambis hubises, nagu ähvardaks kustuda. Klaasiklirin puhus Edda äkkviha hoopis üles. Sellest vihast taipas Ants, et tüdruk oli kogu aeg kõigist ta mõtetest äraarvamatult hästi aru saanud.

«Ma ei taha! Ma ei joo su mürki!»

Ants pühkis kildusid kokku. Tema üsnagi ükskõikset tegevust saatis Edda ründav süüdistus:

«See on ikkagi Bret! See hirmus Bretttt! See koletu võrgutaja! Ma tapan ta ära! Ma söödan talle mürki sisse!» Edda hakkas valjusti nutma. Inetult ja kõvera näoga.

Irma Tammiku kogu valitud kasvatus oli jäägitult minetatud. Intelligendi glasuurne koorik pudenes savina. Unustades katta oma poolalasti keha, põlvitas Edda toolil ja pildus üle seljatoe Antsule näkku inetuid sõnu. Paljastas kogu oma seespidise pesematuse. Teravad hambad paljad, suu viltu, kulmud kurjalt kortsus — nii ei meenutanud ta enam millegagi endist sillerdavat Eddat. Tal oli jonniva jõmpsika hääl ja ilme. Sellisena oli ta kodus ehk mõndagi saavutanud. Ta vaatas vihkavalt kaltsuga hööritavat Antsu.

«Mille poolest on see hirmsa nimega õpetaja minust parem?»

Ants hakkas tegutsema harja ja kühvliga.

«Ta on ju vana-vana! Aga mina olen noor!»

Ants viis kühvli ja harja kööki. Viskas kaltsu esikusse ämbrisse ja vilistas, nagu ei olekski Eddat toas.

«Ta on kaval nagu uss! Ta on oma kaetud lauaga su ära meelitanud!»

Nüüd pistis Ants laginal naerma. Üksnes naeruga võis seesugustele rumalustele veel vastata. Edda aga kõrgendas häält:

«Teie tahate, et Tammiku Edda teie ees palvetaks? Te tahate, et Irma Tammiku tütar teie ees põlvili oleks? Aga seda ei ole!»

Ants andis tüdrukule võimaluse vabalt hüsteeritseda. Vahel rahustab selline ohjeldamatu purse inimese ilusti maha.

«Bret on kade, et mina olen alles nii noor ja kombeliselt kasvatatud! Aga ta ise on ammu...»

«Jää vait, loll!» Ants tundis, et on valmis seda häbematut lööma.

Edda kohkus. Ta tõstis instinktiivselt käed näo ette, sest talle paistis, et Ants teda tõepoolest lööbki. Edda kujutas ette, et juba lõigi. Tundis, et põsk sellest koletust löögist hõõgub. Ja ta surus käe oiates vastu palet.

«No löö! Löö veel! Peksa!» Edda kähises. «Ja sinusugusega olin mina valmis terve elu elama! Mina!»

«Eddakene. Sa olid kena ja armas laps — ära näita mulle ennast sellisena. Miks sa tahad, et ma sind enam ei austa?»

«Sa ära arva, et Irma Tammik sulle andestab. Ei iial!»

Korraga tekkis Eddal oma vihas idee. Ta kargas põrandale. Paari jänesehüppega oli ta uksest väljas. Tekk lohises jalus ja jäi põrandale laiali. Sedamaid oli Ants tüdrukul järel, kuid takerdus tekki. Alles välisväravas sai Ants hullu põgeniku kätte. Tüdruk kratsis ja kriimustas. Peksis poriste kandadega vastu Antsu pükse. Mees tõstis tüdruku kaenlasse ja tassis, taguots ees, tagasi majja. Keeras ukse lukku ja peitis võtme taskusse. Edda seisis keset põrandat, tuuseldatud ja mõlkis. Kangus oli maha jahtumas.

«Pane riidesse! Ruttu!» Ants võttis soemüüri kõrvalt tahenenud kleidi ja ulatas Eddale. Tüdruk oli vait ega liigutanud ennast.

«Riidesse!» paisutas Ants häält.

Edda ei liigutanud nüüdki. Ta lõualihased tõmblesid ja kurk jõnksatas. Ants hakkas elutule kleiti üle pea sikutama. Kleidi seest kostis nuuksatus. Antsul hakkas hale. Kuid ta nägi varsti, et Edda ei nuta. Ükshaaval venitas Ants külalisele hilbud ümber. Toppis käed mantli varrukatesse ja tõmbas kingarihmad pandlasse. Siis juhtis ta tuima olevuse ukse ette.

«Lähme.»

«Kuhu?» tegi elutu lõpuks häält.

«Koju. Ema juurde. Ma ise annan su üle. Et sa uusi lollusi ei teeks.»

Nüüd vajus Edda pea longu ja nüüd nuuksatas ta tõesti.

«Ma lähen ise,» sosistas murtud hääl.

«Ei lähe. Mina viin.» Ka mehe hääl oli justkui heldinum.

Sellele lapsele on ta siiski vist haiget teinud. Oleks tulnud ette tõdeda, et kõik suhted ju peavad kuskile jõudma. Ja need suhted, mis tema laskis vabalt areneda, oleks

tulnud lõpetada kohe. Praegu oli seda tõepoolest juba liiga hilja teha.

Teel oli Edda üks suur kahetsus. Ta teadis, et nüüd ei seo teda Antsu külge enam miski. Nüüd korraga pole tal enam Antsu. Kunagi ei mängi see must mees temaga enam nagu kassipojaga. Ants põlgab teda. Põlgab Breti pärast. Ei tule nagu varem — omasest omasem, vaid läheb sinna... Sinna... Edda nuttis vaikselt, ilma et Ants oleks seda märganud.

Astusid kahekesi nii oma veerand kilomeetrit, Edda ees, Ants taga. Vaikselt nagu kaks kurttumma.

Koolimaja lähedal käänakul jäi Edda seisma:

«Ära saada. Ma lähen ise.»

«Kas ikka lähed! Teed äkki veel mõne põrssateo?» Ei olnud Antsulgi lihtne praegu Irma palge ette ilmuda.

«Ära tule. Ma mõtlen ema jaoks midagi välja.»

«Anna aumehe sõna! Räägid emale kõik ära ja ma ei tule edasi?»

«Ei räägi. Aga annan sõna, et lähen kenasti koju. Sa vaata, kuni ma uksest sisse lähen,» mangus hädine Edda.

«Hea küll.» Ants jäi seisma. Vaatas tükk aega minejale järele.

Edda astus vaevaliselt mõned sammud ja peatus siis:

«Ants...» sosin ulatus vaevu Antsu kuulmiseni. Siis aga pöördus Edda järsult ja hakkas jooksma. Muutus pilvises kuuvalguses varsti ähmaseks. Kadus lõpuks kooli direktori otsauksest sisse.

Veel veidi aega seisis Ants, silmade ees Edda ähmunud siluett. Ei olnud kahju. Kuid oli mingi rõhuv raskus. Brutaalselt, vägivaldselt lõppes nende mänguvahekord. Sest muud see ei olnud. Aga mitte nii ei oleks tohtinud teed lahku minna.

Pilvedesse tekkis pisike pilu ja kuu pistis oma laia näo sellest läbi. Lage väli läks ootamatult heledaks. Ants vaatas üle õla koolimaja poole tagasi. Samas ta nägi, kuidas Edda otsaukse juurest tagasi hiilis ja tagauksest sisse puges. Trepil vaatas ta ringi, nagu oleks vargil.

Ants jäi seisma. Kuhu ta selle ukse kaudu praegu öösel minna sai? Viia juurde? Aga milleks?

Antsu samm oli aeglane ja mõtlik. Vihm leotas juukseid. Oletused tunglesid peas.

9.

SUHTED

1.

Uus keelte õpetaja tegi oma saabumise kolleegidele teatavaks hoopis iseäralisel viisil: kõndis, fotoaparaat üle õla, ümber koolimaja ja mängis suupilli. Kui ring täis, astus sisse ja esitles end imposantse galantsusega. Imelik küll, aga ka uus õpetaja oli pikk ja noor mees. Luksus, millega haruharva koolid kiidelda saavad.

Rando Tooter oli siiski juba kakskümmend kaheksa aastat vana. Seega teistest kooli meestest oma kaks-kolm aastat vanem. Riietatud oli mees elegantselt, iga asi täpselt omal kohal. Oli targa moega mees, aga tundus pisut jäänikana. Tundis aga hästi mitmeid keeli ja kavatses veelgi midagi õppima hakata. Ei sarnanenud oma olemuselt sugugi teaduste poole püüdlejaga, ennem looderdajatüübiga. Töötanud oli ta juba paaris koolis. Nüüd avastas endas suure kutsumuse — Saaremaa lapsed maailma keelte alal targaks teha...

Haridusosakonna juhataja oli Tammikut õnnitlenud, et kõvade «adjustaatidega» poiss, õpetatud ja asjalik mees. Selliseid karakteriga noormehi Randküla kool just vajavatki. Paistis, et seltsimees Volkova teadis temast rohkemgi.

Nii siis tuli see keeletark Randkülasse, suupill suul.

Ise tegi Tooter end külarahvale kohe tuttavaks. Kodunes sedamaid. See oli tal lihtne, sest sõnad lõid lausa tantsu ta suus. Pildus daamidele komplimente, kuid kunagi ei võinud nende ühemõttelisuses kindel olla. Lihtsameelsel oli teda lõbus kuulata. Vahetevahel oli ta aga

hoopis mõistetamatu. Mees sekkus kõigesse, teadis ja huvitus kõigest. Mitte igaüks ei tabanud ta rääkimistes kohe rebaseraudu. Mitmedki läksid umbropsu raudadesse sisse. Niisugune omamoodi mees oli uus koolmeister Rando Tooter.

Juba esimesel kohtumisel märkis ta ära kolleeg Allariida veidra naeratuse. Tegi samas teatavaks, et temagi olevat veider mees — ta kartvat naisi. Nende eest ta Saaremaale olevat tulnudki.

Avaldas kahetsust, et Merede on nii pikk ja tõsine. Et kas ülal kõrgel ei ole niiviisi igav olla.

Ilmutas kadedust, et Loorits on veel nii sündsusetult noor. Kuid lohutas, et see viga paranevat iga päevaga.

Linde Rood jäi Tooter pikaks ajaks vaatama. Nii kauaks, et Lindel hakkas halb. Lõpuks surus ta suudluse Roolinnukese pealaele ja Merede läks näost roosaks. Tooter märkis peenelt ka Merede värvivahetuse ära ja teised said nalja.

Pärast Vaike Peekri käe surumist puhus Tooter haledalt sõrmedele, nagu oleksid need kruustangide vahele jäänud. Direktor oli ainuke, kellega tutvumisel uus tempe ei teinud. Kummardas sügavasti ja oli vait.

Mõne nädala pärast teadis Tooter koolist peaaegu niisama palju kui direktor ise. Varsti olid Tooteriga tuttavad kõik ümbruse vanamehed, ametimehed ja Kaaruküla palvevennad. Vessiku Jänts tabas juba esimesel nädalal momendi, et Tooterit käsivarrele patsutada. Jäntsi naise ärajooksmise-lugu oli uuel mehel kõikides variantides peas.

Olbri Netega toimus tutvumine hammas hamba vastu. Nete oli kala kohe kuivale proovinud tõmmata ja küsinud, mis süü pärast mees mandrilt saarde saadeti. Mees vastu, et kolhoosi esinaiste võrgutamise pärast. Aga et siin seda häda karta polevat: kolhoosi esinaine on nii kaunis, et võrgutab Tooteri, mitte vastupidi. Seega saadi sõbraks ikkagi kohe, sai hiljem mis sai.

Uus mees oli juba mõnda aega Randküla koolis töötanud, kui kutsuti kokku lastevanemate koosolek.

Tavaliselt tulid niisugusele koosolekule vaevalt pooled vanemad. Paras peotäis viiemeeste papasid-mammasid. Kirstunaelte toitjad-katjad tulid harva oma närve rikkuma. Neile kõndis õpetaja isiklikult koju ja paljastas seal intiimses ringis laste tehtud ja tegemata teod. Koos-

olekule tulid seda sorti jõnglastel vaid ääretult kohusetundlikud vanemad. Et kurvale tõele otse näkku vaadata ja koos nõu pidada. Vahel tuli välja, et asi ei olnudki väga hull.

Alatiste käijate hulka kuulusid Kaarukülast Võrkaia August, Rihvaaugu Elga, Muuli Mihkel ja vahel ka Vessiku Jänts. Lintsu Eti tuli selleks, et Ärmanilt, oma mehelt, minekuvõimalus ära võtta. Sest Elgaga üks tee minna ja mine sa tea...

Täna oli tulijaid rohkem, sest taheti näha uusi koolmeistreid, kuna nende kohta levis igasugu jutte.

Direktor analüüsis läbi kõik üleskerkinud probleemid. Lapsevanemad kuulasid nagu ikka häält tegemata.

Klassijuhatajad ja aineõpetajad kiitsid oma kiitmisi ja kurtsid kurtmisi. Rääkisid, kui vajalik oleks, et lapsevanemad innukamalt oma laste õppetöö kontrollist osa võtaksid. Lugesid päevikust robinal hindeid ette ja ennustasid, kelle käitumist tuleb alla hinnata.

Mõned targemate laste erksamad mammad esitasid küsimusi, millele vastamine nende lapsukeste suure andekuse veel enam esile tõi. Niiviisi oleksid õhetavad ja meelitatud mammad veel ei tea kui kaua küsinud. Vaevaliselt edasijõudjate vanemad palusid tagasihoidlikult luba pärast neljasilmajuttu rääkida, sellepärast ei viitnud õpetajad imelaste imetlemisega liiga palju aega. Halvasti edasijõudvate laste vanematele oli siinne koosolek alati kui piinapinki asumine. Mõned õpetajad, nagu Peeker ja Merede näiteks, tõid laste patud ja puudujäägid kõikide ees avalikult päevavalgele. Vaju või maa alla.

Nete ootas päevakorra lõppu. Tema tahtis lastevanemate komitee nimel ka mõned resoluutsed sõnad sekka öelda. Kasvatustöö kohta nimelt.

Lõpuks sai Nete sõna ja ta pöördus Tooteri poole:

«Teie õpetate koolis ka laulmist ja annate koorilaulu tundi? Jah. Kas teie kui nõukogude õpetaja ei vastaks mulle — miks õpetate te lastele väärituid laule? Apoliitilisi?»

«Milliseid nimelt?» muigas Tooter.

«Milliseid või? Neid on terve rida. «Lepalind», «Ööbiku surm», «Aasal öitseb kannike» ja teab mis veel. Mis linnutamine ja lilletamine see olgu! Just praegu käib meil võitlus helge ja ideelise inimese eest. Aga teie? Ja siis see «Veere, värten»! No kuulge! Meie ümber keeb tormiline

areng. Kerkivad tehased ja tööstused, ja korraga teie ikka veel oma värtnaga! Muuseumis on eesti rahva värtnad, austatud pedagoog! Varsti ei tunne ükski noor enam seda teie vurisevat värtnat. Masin ketrab lönga ja koob riiet, voh! Nii et — esiteks see märkus. Ja ma loodan, et teiega sellel teemal ei tule teist korda rääkida.» Nete nägi rõõmuga, kuidas Tooter tosin korda noogutas.

Arusaaja inimene, märkis Nete endamisi. Ainult et ebateadlik.

Koosolijad vaatasid üksteise otsa, piilusid Tooteri ja siis Nete poole ning sosistasid omavahel. Loorits mugistas nurgas naerda.

«Te ärge pahandage, seltsimees Tooter, mu märkuse pärast,» leebus Nete. «Aga inimene, kes on kutsutud ja seatud meie lapsi õpetama, peab meile ka vastuvõetav olema ideelis-poliitiliselt.»

«Teiseks ei kooskölasta te oma üleklassilisi üritusi Randküla juhtivate jõududega, nagu näiteks direktor seda teeb. Ma mõtlen kooliväliseid ettevõtmisi. Korraldate lõpuklassi lastega äkki mingi kino ühiskülastuse ega küsi, kas film üldse vaatamiseks alaealistele sünnis ongi. Mingi «Vaikne Don»! Aga kas te kuulutuselt ei lugenud — alla kuueteistkümneaastastele keelatud? Ma ise lasksin juurde kirjutada. Te ju nägite filmi! Selge roppus! Hiili või häbi pärast kinost minema. Ja teie! Teie viite lapsed käekõrval seda ebamoraalset pilti vaatama?» Nete pöördus lapsevanemate poole. «Komitee on igatahes keeletu. On nördinud, seltsimees Tooter. Kas saate aru?»

Tooter tõusis. Venis koolipoisilikult süüdlase ilmel ja ütles aralt, tundus, et peaaegu nutuselt:

«Sain aru. Ja enam ei tee. Ainult, kas te lubate, üks pisike küsimus siiski veel?» Tooter oli nii hale, et Loorits kartis valjusti naerma pursata. Ta vaatas meeleheitlikult aknast välja, et pilti mitte näha. Direktori rangelt tõsine nägu ei reetnud midagi.

«Niisugune küsimus, kui te pahaks ei pane: meil on programmis — kuidas teile öelda — üks ropp lätlaste laul, mis tuleb kohe ära õppida, sest see on kevadise olümpiaadi kavas. Selle laulu pealkiri on — ei julge kohe valjusti öeldagi — «Koerad kooris hauguvad»?» Tooter surus käe suurest piinlikkusest suule ja vaatas süütus ootuses Olbrile otsa.

«Välja programmist! Mitte ühelgi juhul! Kes selle prog-

rammi koostas? Kas teie, seltsimees Tammik?» Nete aus ja vali pilk tabas Irmat.

«Ei, ei, ei! Mitte tema!» ruttas Tooter seletama. «Need on mingid tegelinskid kuskilt kõrgemalt poolt.» Tooteri nägu oli nüüd lausa nõutu. Aga lisas siiski veel. «Aitäh. Mulle on asi nüüd täiesti selge...»

Muuli Mihkel, kelle lapselaps Nete Arsiga ühes klassis õppis, tahtis Netelt üheks eelseisvaks laiemaks palvetunniks tuge saada: et Nete ära ei keelaks. Sellepärast otsustas ta Netele siin avalikult solidaarsust osutada, et poolehoidu võita. Ta palus ka korraks sõna:

«Nönda kut austud Nete Olber paregus itles, et kutsutud ja seatud meite lapsi õpetama. Aga mina tahaks teatust saaja, miks te koolipoisid pooleks nädaliks metsa laagri jättasite, kui see sefiks olemise aeg oli?» Mihkel vaatas Nete poole. Nete kuulas, kõrv valvsalt erk.

«Lapsed pidid pooled ööd puid-rontisid tule pääle tassima ning keik see aeg te rääkisite nendega saksa keelt?» Nüüd vaatas Mihkel juba võidukalt Nete suunas. Võibolla see bolševik ei teagi, mis Mihklil varuks oli. Nete pööraski teraselt pilgu Mihkli poole.

«Aga laagri jaoks olid lastel kodust toodud kirjalikud load. Teie tütrepojal Meinu Lompal teie isikliku allkirjaga. Milles on asi?»

«Ai sii pole muidugid muud miskid, aga kas see saksa keel on nii iseäranis tähtjas keel, et seda piab ööd kut päevad kogunisti metsas rääkima? Mu arvates see ka üks vaksuksi tehtud asi?» Viimase mõtte avaldas Mihkel otse Netele. No nüüd peaks luba kitarridega koosoleku jaoks käes olema. Partorg sanatooriumis, Nete see A ja O.

Kui sõnavõtja ei oleks olnud Mihkel, oleks ettetoodud faktt tõepoolest Nete poolt hukkamõistva kinnituse leidnud. Aga ei! Mihkli-taolisega Nete Olber ühte leeri ei asu.

«Keel keeleks, seda õpetatakse koolis ja seda peab harjutama. Aga üldiselt teeb Tooteri hoiak meile ikkagi muret. Just kas-va-tus-töös.»

Nali naljaks, aga Tooter ei pidanud enam vastu. Narrid oleme siin või? Igaüks ütleb, mis pähe tuleb. Ja ta otsustas oma lõppsõna kohe praegu ära öelda. Kuid mitte kohe ei asunud ta tõsiselt teema juurde. Selle «targa» tegelase tahtis ta korraks veel purki ajada.

«Kuulasin ära ja võtan teadmiseks. Kuid lisan omalt poolt.»

Tooter nägi mõnuga, kuidas Nete pliiatsi haaras ja ta sõnu üles märkida püüdis, grafiit valmilt bloknoodi lehel.

«On minulgi mu professioonis sund oma funktsiooni reglementeerida. Lapsevanem Olbri menetlus lähtub ilmselt nii patriootilisest kui eetilisest aspektist. Pedagoogika on praktikas komplitseeritud ja samas grandioosselt laiahaardeline ala, mis inspireerib pedagoogi rakendama maksimaalselt...» Tooter märkas, kuidas Nete ta sõnu kirja panna püüdis. Kriipsutas maha, proovis uuesti, tõmbas jälle maha ja loobus lõpuks. Hakkas mornilt riste ja ringe kriipseldama.

Veidi aega lollitas Tooter veel, siis astus tembutaja rollist välja. Ta ütles otse, lühidalt ja lihtsalt:

«Minu meetodeisse laste õpetamisel ja kasvatamisel palun teid mitte sekkuda. See jätke minu kohuseks ja mureks. Ei õpeta mina teid kolhoosi juhtima ega...» ta pöördus Mihkli poole, «...ega lautadele sarikaid panema, ei tule teie ka õpetajat õpetama.»

Lapsevanemad hakkasid omavahel sosistama. Ruum täitus tasaste häälte mörinast. Oli selgesti arusaadav, et Tooteri nõudmisega oldi päri. Seda tundis ka Nete ise. Ta oli seda juba mõne viivu eest taibanud Võrkaia Augusti kohmetust näost, kui ta Tooterit sarjas. Nägi Looritsa üleannetust väljavahtimisest. Sellest, kuidas Tammik kivinenult oma käsi sihtis. Ja niisuguse suhtumise leiab ta eest peaaegu et alati. Peaks üles astuma kuidagi teisiti. Aga ranguseta ju ei saa. Seda enam et isegi haridusega inimesed viskavad kasvatustöö küsimustes laias kaares mööda. Nagu too lauluõpetaminegi. Hea seegi, et Tooter oma viga tunnistab. On neid, kes teevad jonnakalt omamoodi edasi, aga samal ajal õõnestavad su autoriteeti. Paari aastaga on inimesed uskumatult julgeks, mis julgeks — jultunuks läinud. Aga Tooter on ikkagi tark mees. Temast peaks endale toe ja seljataguse koolitama. Kui ta ka poliitiliselt tugevamaks saab, tuleb ehk kunagi tema direktoriks edutamine kõne alla.

«Üks küsimus teile siiski veel, seltsimees Tooter: olete pedagoog, aga miks te kunagi teist suuremate kogemustega inimeste käest nõu ei küsi. Oleksin teid meeleldi nõus abistama.»

«Olge mureta. Igas asjas hakkan abi otsima, kuid mitte pedagoogikas. Juba homme tulen küsima, kuidas käbide

korjamise aktsioon läbi tuleb viia. Meie klassidele anti plaan.»

«No näete. Teie kui energiline mees panete Tammiku koolis veel korragi sisse.»

Irma Tammik solvus näost kaameks: tema koolis korra sisse!? Mida ta sellega mõtleb? Kas Tammiku koolis seni siis korda polegi või?

2.

Koolimaja teiste meesõpetajatega Tooter eriti ei sobinud. Ants eelistas viimasel ajal üksnes Allariida seltsi. Vallo Merede paistis olevat tuima loomuga mees. Erak. Näis ekslevat ainult kaines matemaatika-maailmas, kuhu vaid oma Roolinnukese kaasa võttis.

Naiskolleege heidutas uuest mehest eemale tema peidetud künism. Harjumuslik püüd kedagi sõnakookudega orki tõmmata. See sundis tema suhtes peale teatud reserveeritusse. Tooteri tõeline olemus selgus neile pikkamööda ja tükkhaaval.

Seltskonna puudumise korvas Tooteril koolipoiste süvenev poolehoid. Mitmetes karutükkides võis aimata Tooteri kätt, kuigi kindel olla ei saadud. Ent igas koerustükis oli oma kasvatuslik mõte. Seesama oletama panigi.

Keegi ei võinud kinnitada, et Tooter sellest joomavendade napsitamisplatsi minoerimisest juhendajana osa võttis, aga see mõte tuli mitmele pähe. Kui mehed ühel pealelõunal poe taga jälle oma joomalaari lahti lõid, hakkas istumise all kastide vahel äkki paukuma. Mehed kohkusid püsti ja lasksid oma sissejoodetud platsilt jalga. Eriti pehmes staadiumis Lillevälja Einu vajus armetult istuli tagasi. Sellepärast viisidki plekised kastinurgad ta püksipõhja koos hea tüki ihuga minema. Traktorijaamast käidi kaebuse peale otsimas, et mis põhjusel Einu traktor seisab. Aga haavad paranesid ja künnimasin pandi varsti jälle käima.

Igatahes, küsiti mis küsiti — koolipoisid ei teadnud sellest asjast midagi. Polnud kuulnudki Einu põhjata pükstest. Aga viinaviskajad jätsid avalikus kohas istumise ikkagi maha. Leidsid varjualuse rahvamaja luudade kamorkas. Sellesse pisikesse pugerikku mahtusid topkatõstjad ainult vahetuste viisi. Tüütuseni pidi järjekorda

ootama. Nii mindigi sageli käega lüües töö juurde tagasi.

Direktor Tammik ei arvanud Tooterit kaua pärispedagoogide kilda. Temale avaldas muljet üksnes inimese tõsidus. Kui ei olnud tõsist suhtumist, ranget ülesastumist, ei olnud võimalik ka autoriteet. Irma hinnangu järgi oli Tooter artist. Veiderdaja, olgugi kõrgemini haritud kui teised õpetajad. Selle mehe lootis ta kõige lähemal ajal autoriteetsema vastu välja vahetada.

Kuid ükski ei saanud sisimas salata — nad kõik respekteerisid Tooterit. Tema juuresolekul tunti end vahetevahel kidakeelsena. Eriti siis, kui miski nõudis otsustavust. Mitmel puhul pidi direktorgi Tooteri suhtes ümberhindluseni laskuma.

Kolleegide suureks elamuseks sai, et varsti olid Tooteri suhted Nete Olbriga üpris soojalt korraldatud: Nete kinkis Tooterile oma perekonnapildi. Ilus värviline pilt oli. Ei olnud koolis kellelgi Olbri perest pilti, aga Tooteril oli. See seisis tal õpetajate toas lauasahtlis. Seda vaatas ta vahel ja näitas teistelegi.

Pildil istus Nete tugitoolis, maailmatu kimp lõvilõugu süles. Pisike sametpükstes Arsi, nokatsmüts peas ja kikilips ees, tihedasti mamma külje all. Pikk Ott mahtus pildile vaevaliselt ära. Oli kuidagi kaardus ümber oma pisikese pere. Nirut pildil ei olnud. Tore lõbus pilt oli see perekonnafoto.

Enese suhtes avastas Bret Allariit Tooteri omalaadse huvi. Mitte kuidagi ei taibanud Bret selle huvi tagamaid. See ei olnud tavaline meeste läbipaistev strateegia, äratuntavate haakide ja mõistaandmistega. Tooter ütles avalikult ja koguni pisikese pilaga välja, et Bret Allariit on imelik naine. Seksapiilis ta ennem tõukab kui tõmbab. Mitte balli- ega buduaari, vaid ennem nunnanatuur. Ütles, et geneetiliselt on Allariida juures midagi segi aetud. Küllap läks sassi juba loomise ajal. Selgelt arusaadav olevat üksnes välimus, aga selleski olevat loodus mõnes detailis liialdanud.

Tooteri sõnu võis võtta nii ja naa. Eelkõige muidugi naerukalt. Kuid Bret ise teadis, kui tohutult sügav tõde oli Tooteri sõnades. Nii sügav, et Tooteri läbinägelikkus otse hirmutas Bretti. Ent ometi imponeeris Bret talle kuidagi, selles kogenud tunnetus ei eksinud. Bretil oli alati nii olnud: ühtesid kiskus ta esimesest momendist kaasa, teised ei näinudki teda nagu naist. Tooterist ei saanud ta aru.

Teda ennast kütkestas Tooteri musikaalsus. Ta ei varjanud seda. Ja mees tegi, mis mees suutis, et tema muusikat Breti ümber aina rohkem oleks. Peale tunde rõkatas klaverimäng saali lahtistest ustest läbi koolimaja. Kuid laulmas ei olnud Bret Tooterit kunagi kuulnud.

Looritsa häälestas see Breti ja Tooteri vaheline rapiirimine sügavalt Tooteri vastu. Tema ise oma tunnetega tiirutada ei osanud ja pidas kolleegi vigurdamisi armukadedalt tooterlikuks lähenemismaneeriks. Tooter muidugi taibuka poisina taipas siingi puha lõpuni ära.

Irma Tammikul oli ses mõttes süda kerge, et pedagoogiline kaader oli täielikult komplekteeritud. Töö kulges plaanikohaselt. Tunde külastades leidis ta, et olulisi metoodilisi ega muidki märkimisväärseid vigu ei tehta. Hindeid kogunes päevikuisse piisavalt ja need ei olnud halvad. Kutseta õpetajate pärast kriitikat enam karta ei olnud, kuna Peekergi asus ajaloo alal kutset omandama. Rool tegelikult algklasside kutse oli Rakveres saadud. Aga Irma suunas veel temagi instituuti: tüdruk peab kõrgema hariduse kätte võitlema. Eks seegi samm tule kooli heale mainele kasuks.

Irma Tammik ei olnud direktor, kes igasuguste uuenduste juurutamisega tahtis silma paista. Oli näinud neid kaasatormamisi ja pärastisi pettumusi. Tammik hoidus pigem vana poole. Selle poole, mis kindlalt ära proovitud ja kõlblikuks osutunud. Ning pikaks ajaks püsima jäänud. Kuid seaduse ja ülemuste ees võlglaseks jääda ta ka ei tahtnud. Seepärast luges ta suureks õnnestumiseks, kui ta tasa ja targu oli kuldsele keskteele käima osanud jääda. Kool pidi igas olukorras plekita jääma.

Niisiis kooli seisukorda arvestades võis direktor enamvähem muretuna õhtuti magama minna. Unetult viskles ta voodis hoopis teise ja hoopis suure isikliku mure pärast. Koolis tuli alluvate ees päev päeva kõrval õiglast ja erapooletut direktorit näidelda. Süda võis võimetusest kuivaks käbiks kokku kortsuda, ilma et näidata oleks tohtinud. Ei ole lähedast, kelle ees valutav hing alasti kiskuda. Kui, siis üksnes Viia. Temale enam ei häbenenud pihtida. Viia oli inimene, kes kõik Irma halva juba ammuilma ära teadis ja tundis. Inimene, kes erapooletult oma

kalgi sõnaga su murest osa võttis ja vabastas. Olgu küll, et ta su raskused jumala jalgade ette maha pani.

Oma praegusest suurest vaevast ei olnud Irma veel Viiale rääkinud. Nüüd tahtis ta seda teha, sest üksi muretsedes kippus Irma jõud otsa lõppema. Palub Viial end veel kord aidata, veel kord nõu leida.

Sisemiselt lihtsa naisena oli Irma endamisi lootnud, et Loorits Allariita ja tema Eddat kõrvutades siiski ehk veel tema tütre kasuks otsustab. Irma leidis end Allariidas kas või midagigi taunitavat otsimas. Lootis leida pisikestki nõksu, mis Antsu tast eemale lükkaks, kuid veendus vastupidises: kõik Bretis võlus Antsu jäägitult. Edda aga närbus oma õnnetuses. Irma teadis põhjalikult oma meheõdede traagilistest armuelamustest ja ta kartis Edda pärast kohutavalt. Tammiku-tüdrukuid oli omal ajal uputamiselt tabatud ja veest välja kistud. Need olid armastuse pärast püstoleid paugutanud ja muid lollusi teinud.

Et Edda tegelikult küll väga sügavalt, kuid sealjuures kiiresti oma elamused üle elada võiks, selle peale Irma ei tulnud. Ei oleks tahtnudki tulla. See oleks Edda väärtust vähendanud. Omamoodi tundis Irma südamepõhjas isegi uhkust tütre suure südamevalu üle, sest mitte kõik naised ei oska nii sügavalt läbi elada. Kuid Irmat hirmutas suur teadmatus: tütar ei pihtinud talle ainumatki silpi. Ta nagu põgenes oma ema eest. Nagu oleks tal kuskil keegi hoopis lähedasem. Keegi, kes oskas ta hinge juurde tee läbi murda. Aga kes?

Seepärast otsustaski Irma veel üks kord elus Viiat paluda, et see Edda eemaldumise raja talle kätte juhataks. Maksku mis maksab pidi Irma oma tütre endale ja muretusele tagasi võitma. Mitte Looritsat kui väimeest ei olnud talle vaja, vaid tütart! Tema meelerahu. Ja õnne.

10.

NUTUD

See päev oli hommikust õhtuni imelikke meeleolusid täis. Algas koolis juba esimeses vahetunnis laste madistamisega pihta. Rüsisid ja käratsesid ega andnud õpetajatelegi mahti närve puhata.

Suurel vahetunnil raksatas miski vastu õpetajate toa ust. Allariit lükkas ukse lahti, kuid ei tabanud kedagi. Mürajad olid juba teisele korrusele jõudnud. Ülal trepinurgal hoidis Villi käsipuust kinni, püksirihm pingul ümber kõhu, ja sõimas kedagi. Käänu taga sikutas Iraida rihmaga Villit järele. Villi tõmbus keskelt iga jõnksuga peenemaks, paistis, et varsti pudeneb ta koost ära kaheks tükiks. Iraida tiris ja täristas:

«Tule aga tule, sa va veresugulane! Veni, sa igavene viripilli-Villi! Vingerda nüüd kut mullamaoke läbi pakumaa pilu! Kas sa keerad veel lukki, sa kuradi-kurat? Kas keerad veel tabase, sa kuradi viripilli-Villi!»

Villi tiris jõuga teisest otsast ja ulgus haledalt. Päästa võis teda Iraida käest praegu üksnes imede ime.

Ime sündiski õpetaja Peekri näol, kes oma korrapidajahäälega kärkides kuriteopaigale tuli. Õpetaja krabas Villit õlast kinni ja raputas. Iraida andis silmuse järele. Õpetaja põrutas:

«Ütle, mees, mispärast Iida sind rihmapidi veab! Tee suu lahti ja vasta!»

Villi tegi suu lahti, aga vastata ei jõudnud, sest Iida jõudis ette:

«Keeras kurivaim mu sandaletid lukki ja võtme pistis püksi! Et tüdrukud käde'p saaks!»

«Poh-poh-pole ühtid püksi!» pressis Villi nutusest suust.

«Ära valeta! Mis sa valetad! Arsi ju ütles!» ragistas Iida.

«Võh-võh-võti oopis Olbri Arsi oma kääs! See ju Arsi võti ja Arsi taba ka!»

«Aga mis sa nendest rihmikutest siis kinni keerasid!» õiendas Iida.

«Jah, aga mih-mih-mis sa ih-ih-ise tegid!» Villi neelas süüdistuse koos veega alla. Nüüd võttis õpetaja ülekuulamise üle:

«Ütle, mis asja sa tegid!» röögatas Peeker, et häälega jõmpsikale hirmu naha vahele ajada.

Villi tõmbus kössi. Viis kriidise pintsakuhõlma nina juurde, et ülearust vett laiali ajada. Seda nirises aga igast urust lõpmatuseni juurde ja Villi loobus pühkimisest.

«Tee suu lahti ja pajata!» käras õpetaja.

Iida taipas, et tal on seljatagune, ja tõmbas rihma uuesti trammile. Villi ajas jalad harki, et mitte järele lohiseda. Siis aga korjas ta kokku oma ääretu viha ja sülitas Iidale pähe. Sihtis küll silmade vahele, aga läks viltu. Sellega muutis ta oma süü vaieldamatuks. Korrapidaja-õpetaja tõstis oma suure käe Villi tukale ohtlikult lähedale.

«Räägi, ütlen ma sulle! Miks sa Iidale pähe sülitasid?» Ümber Villi õla surusid end ähvardavad sõrmed. Poiss ei saanud enam aru, millisele küsimusele vastata. Püüdis midagi öelda, aga juba tuli uus kärgatus ja ajas mõtte segi.

Õpetaja Allariida lähedalolu ei märganud esialgu ükski neist kolmest. Too seisis eemal akna all ja jälgis toimuvat. Bret Allariit märkas, et Villi saapad on valesti jalas: vasak paremas ja parem vasakus. Kumbki vahtis ninaga väljapoole, nagu passiks jalgalaskmiseks parajat momenti. Villi varvastel oli ebamugav ja ta tammus jalalt jalale.

«Miks sul pätte jalas pole?» avastas õpetaja Peeker veel ühe süü. «Kolistad kooli ruumides sopaste saabastega?»

Poiss vajus aina viltusemaks ja vesisemaks. Vaatas saapaid, nagu näeks neid praegu esimest korda. Kergitas üht, siis teist jalga.

«Muh-muh-mul pole änam päh-päh-pättisid,» tunnistas siis lurinal. Iida oli rihma lahti lasknud ja pööras nüüd kahtlaselt selja. Jäi akna all kuulavat klassijuhatajat põrnitsema. Kättemaksuhimu andis ta vihases näos justkui järele.

«Kuidas pole? Pole pättisid? Kuhu need sul's jäid?»

ajas õpetaja Peeker oma joru. Kui vastus tulla ei jõudnud, tegi kohtuniku käsi liigutuse, nagu hakkaks süüaluse pead maha raiuma. Villi tõmbus kähku eemale.

«Rih-rih-rihvaaugu Iida pah-pah-pani mu pätid Vah-vah-vaksa varsa jalga!» Ometi kord oli ta selle hirmsa tõe suust välja saanud. Nüüd võis ta vabanenult ja valjusti nutta. Nii kahju oli tal oma pättidest, nii hale endast ja kurb meel kogu elust. Nii ütlemata solvav on selle pealesunnitud poolõe kius ja igavene piinamine. Ei tulekski kooli, kui oleks koht, kuhu jääda.

Bret vaatas õue ja suutis vaevu naeru tagasi hoida: Vaksa Paavli piimahobune ootas oma ohjameest, mokk rippus ja silm loojas. Varss aga patseeris ümber mära, Villi sineliriidest sussid jalas. Paelad ilusasti ümber säärte sõlme seotud. Vahetevahel nüksas varss ema udarat, kergitades kängitsetud kapju. Mära ärkas ja vahtis oma last võõrastavalt valge silmaga ning raputas uskumatult lakka. Karikond lapsi tiirutas käratsedes nende ümber.

«Mis varsa jalga? Sinu pätid? Kuskohal see varss sul siin on?» nuias Peeker väsimatult oma nuiamist. «Mis imelikku juttu sa ajad?»

«Oh-oh-olbri Arsi pidas mind kinni ja Ih-ih-iida taris pastli sõldumad lahti ning ma jähi suh-suh-sukapöistega kah-kah-kalidori . . .» selgitas Villi nii selgelt kui sai.

«Noh? Ja kus su pätid siis nüüd on?» ei saanud õpetaja ikka aru.

Selline taipamatus ajas rahumeelsel Villilgi lõpuks hinge täis. Ta käratas:

«Äi saa siis aru või? Poolevaksa pätsu jalas, noh! Ja päts läks kohe läkuauku kikerdama! Mis ma nüüd mammale ütlen!» Jälle muljus nutt Villi maha. Ta abiotsiv pilk leidis klassijuhataja, see muutis nutu veel hoopis haledaks. Villi suu oli sopiline, pikad ilaniidid venisid hammaste vahel, nagu oleks poiss lõunaajal siiavõrkusid söönud.

Ka Peeker oli nüüd Allariita märganud. Ta lõi pea selga ja sähvas oma viimaste nädalate imeliku vihaga:

«Kas näed nüüd ise oma klassi suurkujusid! See on see veenmismeetod, mille aukusid teised peavad harima!» Tuhinal kadus ta õpetajate toa ukse taha. Lapsed vaatasid olukorra tõsidust taibates kaastundlikult klassijuhataja poole. Isegi Villi jättis nutu ja uuris õpetaja nägu.

Peeker aga lükkas ukse veel korraks lahti ja viskas välja ühe vihase sahmaka tulist hukkamõistu:

«See ongi see diplomeeritud peenike peda!»

Bretil oli piinlik. Häbi pärast kippusid pisarad silma. Kohe ei leidnud ta õiget taktikat, kuidas lastega olla. Lugu jäeti ju praegu tema lahendada.

Ta kutsus mõlemad süüdlased pioneeride tuppa. Võttis Iraida õlad oma kahe käe vahele ja ütles oma tavalise häälega:

«Noh? Jutusta nüüd, miks sa Villile täna haiget tegid. Otsast peale.»

«Sellesama tabasse panemise teo pärast,» raputas Iida raudapandud rihmikuid õpetaja ees.

«Ja see ongi kõik? Aga Villi? Miks sina seda tegid?»

«Arsi ju käskis keerata. Andis taba ja ütles, et saab nalja. Ja mis see Iida siis sodib oma kohupiimaga!» sai Villi ägedaks.

«Oota, oota! Nii et enne aitas Arsi sinul Iida kingi tabasse keerata, pärast aga sinu susse varsa jalga panna? Kas nii või?» paljastas õpetaja Olbri Arsi kahekeelsuse.

Villi noogutas ja piilus altkulmu Iida poole, käisega nina pühkides.

«Võta taskurätt ja pühi nina kuivaks!»

Villi tuhnis lootusrikkalt kõikides taskutes. Nendest midagi leidmata käis jälle käisega üle niiske ala.

Õpetaja Allariit saatis Iraida Arsit kohale kutsuma. Jätkas juttu Villiga, kes teda nohisedes kuulas.

«Inimene peab ennast austama, alles siis saavad teised teda austada. Kui sa enam nende rumalaid käske ei täida, iga asja pärast tönnima ei pista, tüdinevad nad ega kiusa sind enam. On ju nii?»

Villi noogutas, täis suurt arusaamist.

Iida tõi Arsi, kelle nägu oli süütumatest süütum. Pilk kutsumise pärast täis ääretut imestust.

«Sina võtad praegu taskust võtme ja keerad Iida kingad lukust lahti,» teatas õpetaja asjast «mitte midagi teadvale» Arsile.

Arsi ilme oli üks suur küsimärk. Ometi pistis ta käe taskusse ja tõi sealt siira üllatusega võtme välja. Vaatas seda, nagu ei oleks ta iial elus võtit näinud, ammugi mitte seda siin.

«Kuidas see küll minu taskusse sai?» vaatas Arsi hukkamõistvalt õpetajale otsa, nagu oleks see võtme ta taskusse

sokutanud. Õilmitsedes lahkusest, keeras ta Iida kingad lahti ja ootas kutset uuteks õilsateks tegudeks.

«Nüüd lähed ja võtad Villi sussid varsa jalast ära.»

«Ja tehku Iida mu rihvlikarp ka kohupiimasodist puhtaks!» tahtis Villi kõiki asju ühele poolele saada.

«Pinali,» parandas õpetaja.

«Nojah pinali. Kaldas liiatsid välja ja toppis Vaksa Paula kohupiima mu rihvlikarpi.»

Iida muigas ja vaatas nurka:

«Pea suu! Tule veel meite paargu taha passima!»

«Pani piima mu rihvlikarpi ja ütles, et topime selle lolli Villi voorukit täis ja... Siis ütles veel, et... et...»

«Ütlesin jah!» nähvas Iida. «Ütlesin jah, et peas põhk, pepus pett ja olgu siis pinalis piim!»

«Pole sa ütlend ühtid, et pepus! Sa ütlesid oopis ullema sõna!» vingus Villi ja vaatas õiglust otsides õpetaja poole, suu juba jälle kõveriti kiskumas.

«See Lintsu poiss ju natuke napakas! Mis sa ta lolliga muud teed!»

«Ih-ih-ise sa oled nah-nah-hapakas!» viskas Villi pommi tagasi.

Nüüd jõudis õuest pärale ka Arsi. Keerutas paelapidi pöidla otsas Villi sineliriidest susse. Ta süütu suu seletas tulles, et küllap Villi unustas pätid õue ja varss astus ise kogemata sisse. Nii argumenteeris Arsi ja aitas Villil õige jala sussi leida. Arsi olekus oli üksainus suur soov teiste poolt sassiaetud asju ausalt korda ajada. Oli valmis Villile kas või ise susse jalga tõmbama. Nii abivalmis ja lahke poiss oli Olbri Arsi. Ainuski kriips tema näos ei reetnud, et kõik riukad temast just alguse saidki. Idee, innustus ja tegevusplaan tulid temalt, tegemine ise jäi teiste hooleks. Asja avalikuks tulekul oli Arsi üks suur hämmastus. Ta ei jõudnud nende napakate nõmedust küllalt ära imestada.

«Uh-uh-unutand jah! Koh-koh-kogemata jah!» osatas Villi. Kahekesi sidusid nad Arsiga sussipaelu, nagu oleksid nad terve elu suures vendluses seda tööd teinud.

Kui ka pinali puhastamiseks käsk antud, saatis klassijuhataja kohtualused uksest välja. Ukse taga luures olnud lastekari haaras väljujad kohe piiramisrõngasse:

«Mis ta teitele rääkis?»

Igaüks kolmest seletas küsijatele asja omamoodi. Arsi nõnda, kuidas ta ise puhtama poisina näiks; Villi rääkis

tõtt; Iida andis küsijale kergelt vastu kõrvu ega öelnud sõnagi.

Järgmine tund oli eesti keele tund ja see algas sellega, et tunni alguses seisid kõik seljaga õpetaja poole. Pailt istus ainult Võrkaia Milvi. Iida kirjutas midagi paberitükile, käsi varjuks ees. Kui õpetaja liiga kaua vaikis, vaadati tagasi ja pöörati end õigetpidi. Varsti paistsid jälle kõikide kuklad.

Õpetaja ootas ja sammus siis tagumiste ridade poole. Kibekähku püüdis Meinu midagi laua alla peita. Kõlinal veeres suur kari kopikaid mööda lauaalust laiali. Meinu nägu muutus otsata õnnetuks. Ta püüdis jalaga raha laua all kokku kaabata.

«Ma ei ole miskid paha teind,» õigustas ta end maheda näoga.

««Kes ennast vabandab, see ennast süüdistab,» ütleb kirjanik Stendhal,» uuris õpetaja Meinu jalgade alust. «Kas te teate, kuidas ütleb õpetaja Tooter tunni korra kohta?»

«Mina tean!» tõstsid poisid vastusevalmilt käe. ««Tund peab olema nii vaikne, et võib kuulda maakera pöörlemise raginat!»» Poiss, kitsi sõnaga Vessiku Sven, oli uhke oma teadmise üle.

«Vat nii,» muigas õpetaja. «Aga kuidas teil on? Mida teeb Meinu?»

«Meinu peab tagalauas laata!» teatas Iida ja kirjutas edasi.

«Mis laata! Ise sa pead laata!» kurjustas mahedanäoline Meinu ja piilus laua alla. Käis kolks ja kuljuste kõlinal veeres veel karikond münte eelmistele järele. Nagu kera kargas Meinugi sama teed ja klass pistis naerma.

«Mis kaupa see Meinu täna pakub? Müüb ehk mulle ka midagi?» naljatas õpetaja. Noppis mõned rahad pinkide vahelt üles ja pani Meinu lauale.

«Meinu müüb täna obusenaelu, viis kopikat tükk,» informeeris Iida. «Eile müüs sindlinaelu ja värnitsat!»

Meinu oli end laua alt välja upitanud. Uuris nüüd pika kaelaga mööda põrandat varju veerenud kopikate järele.

«Miks sa kabjanaelu müüd?» tahtis õpetaja teada.

«Noh, kui teisi naelu pole,» vastas Meinu.

«Miks sa üldse pead midagi müüma?» usutles õpetaja.

Nii tobedale küsimusele ei osanud Meinu enam midagi vastata. Miks sa müüd? Kuidas siis üldse saab elada, kui

sa mitte midagi ei müü? Mis rõõmu siin elus siis veel muud üldse oleks?

«Mineva-aasta müüs Meinu oma Miina lambarauad ja võimasina maha! Arsi tegi masinast veeviskaja!» kaebas õhinal Villi. Aga kohe muutus Villi õhin vähemaks, kui laua alt Arsi rusika ära nägi.

Võttis oma veerand tundi, enne kui pöördsõna tüüpkondade juurde sai asuda. Toodi näiteid kirjutama-tüüpi sõnadele. Vaieldi selle üle, kas õigem on kasutada pudenema või pudisema. Õpetaja püüdis lapsi arusaamisele viia, et keelgi on omal viisil nagu kunst. Et mitte kõik ei oska keelega ümber käia kunstniku moodi. Ilusasti keelt oma suus kõlama panna, õigeid sõnu õiges kohas kasutada. Jälgigu õpilased oma kõnekeelt ja muutku oma kõne ilusaks.

«Üks keelemees on kord öelnud, et — et me kõik tahaksime õiget keelt kuulda. Aga seal, kus keel mõnes kohas nii kenasti kõveriti on pööratud, oleks selle õigeks väänamine seesama mis Veenusele «valvel» käratada.» Oli neidki, kes õpetaja sõnade mõttest aru said ja naersid.

Siis tõmbas korrapidaja-õpetaja ukse lahti ja andis korralduse:

«Kohe lähete süstimisele! Kuuekaupa korraga! Vat sina, sina, sina ja veel kolm!» Peekri võimukas sõrm sihtis eemalt lastele silmade vahele. «Tänane süst on valus, tehke süda kõvaks!» Uks kõmatas kinni. Pöördkonnad ja tüübid tegid samuti ümberpöörd. Tund oli sellega lootusetult läbi.

Algas sagimine ja etteoigamine. Konkreetsed käsusaajad vajusid krimpsus nägudega kokku, nagu oleksid nad süsti juba kätte saanud. Pooleldi halvatult vaaruti uksest välja.

Meinu kössitas pingi otsal ja teatas, et tema ei lähe. Lõpuks tuli aga temalgi minna. Kui Meinu ukse poole astus, luges õpetaja suurelt sildilt ta seljal:

«Müüa Muuli Meinu koos vanade vikatite, värnitsapudelite ja palvemajaga, kõik kokku 1 rubla ja 50 kopikat.»

Unustati süstivalu ja naerdi, nii et küll sai. Meinu polnud mees, kes nalja peale vihastab. Naeris kaasa, kahmas müümata naelad kotiga kaenlasse ja läks, Iidat sõrmega ähvardades.

Kuna oli viimane tund, kutsus õpetaja korrapidaja-tüdruku endale appi päevikuid laudadelt ära korjama. Tahtis

need tunni lõpuks üle kontrollida. Tüdruk jooksis ukse vahele ja karjus koridori:

«Davai päevikud siia! Bret tahab ära kontrollida!»

Allariit muigas. Igale õpetajale leiavad õpilased mingi nime, tema puhul piisas imelikust eesnimestki tarbeks.

Allariit teadis, et iga päevik on õpilase nägu. Mõnel sissekanded nõuetekohaselt tehtud, allkirjad all, teisel sumas ja segi, et ei oska lugedagi.

Meinu päevik oli peaaegu tervenisti täitmata. Septembri keskel olid tunnid veel sisse kantud ja sinna järg jäigi. Lapsevanema allkirjad olid aga päeviku lõpuni ette ära antud. Iga tühja lehe all ilutses M. Lompa. Kuskilt keskelt leidis õpetaja lehe, kuhu märkuste lahtrisse oli kirjutatud: «Kaasa võtta piibel ja viiruki jaoks pann.» Sealgi oli viisipäraselt Muuli Mihkli allkiri all.

Olbri Arsi päevikus oli ohtrasti õpetajate märkusi. Alla oli eranditult võetud isa Oskari allkiri.

Õpetaja luges iseenda poolt kirjutatud märkust, mis talle tundus kahtlaselt pikana: «Arsi Olbri initsiatiivil ja ässitamisel rikuti klassi sein.» Samas aga läks järg edasi, kirjutatud Arsi oma käega: «...lõhuti maha pool koolimaja, joodi ära 30 liitrit kooli tinti ja topiti kokk korstnasse suitsuma.» All lapsevanema allkiri O. Olber. Kõik Arsi oma kätetöö.

Õpetaja ohkas. Pedagoogi puudused on alati õpilaste poolt ärakasutamist leidnud. See on nagu reegel. Kus õpetaja magab, seal on koolilapsed ärkvel. Kui ta ise oleks päevikuid pidevalt kontrollinud, oleks kõik sulitembud ammu avastatud.

Õhinal kopikaid kõlistades tuli Meinu jooksujalu sisse. Ei hoolinud, et pisike korrapidaja teda südilt vastu pead peksis.

«Tule korraks siia, Meinu!» kutsus õpetaja.

«Kes?» küsis Meinu ja toppis kopikakotti taskusse.

«Ütle mulle, millal tuleb päevikusse allkirjad võtta!»

«Mis?» küsis Meinu, pilgutades kiiresti-kiiresti silmi.

«Sina oled mul nagu nimetav kääne, muud küsimust ei tunne kui kes? ja mis?.» Õpetaja lõi päeviku peremehe silme all lahti.

«Ah see!» venitas Meinu. «Vanapapa pani kõik ühe jooniga alla, et siis pole iga nädal rassida. Unub ää ja...» Meinu on oma teenitud tulud taskusse saanud, nüüd võib lahedalt juttu ajada.

«Mis sa arvad, miks neid allkirju üldse vaja läheb?»

«Ah neid või? Rükikojas ju kohe selle tarist koht valmis rükitud. Mis sa sinna muud ikka kirjutad,» arvas Meinu.

«Kas mitte selleks, et su vanaisa sinu tööga kursis oleks?»

«Selle jaoks ka, kus muidu,» nõustus Meinu tindist soolatüügast mudides.

«Kas sinu vanapapa teab, kuidas sinu asjad koolis lähevad? Päevikut ta sul ikka vahel loeb?» tüütas õpetaja.

«Ah vanapapa või?» venitas Meinu. «Loeb ikka küll, kui juhtub vaatama...» luiskas Meinu.

«Kas ta ka seda kohta juhtus vaatama, kus piibel ja pann kästi kaasa võtta?» Õpetaja näitas poisile reetliku koha kätte.

«Ah see! Selle nalja eest Olbri Arss mu käest veel saab!» suurustas Meinu. Tegelikult teati, et Meinu ei kolgi mitte kedagi.

«No näed nüüd, milline lugu,» võttis õpetaja jutuajamise kokku. «Kord peab olema, Meinu! Kas sina, väike võrukael, üldse tead, mis kord tähendab?» näpistas õpetaja naljatamisi poisi lõuga.

«Kord või? Miks ei tea! Kord on see, et sa tohid või sa ei tohi.»

Õpetaja hakkas naerma. Poisi tindine suu püüdis õpetaja naerule kaasa naeratada. Soolatüügas oli mudimisest juba verine.

«Minu sõber Colas Breugnon ütleb korra kohta vaat niiviisi: «Kord tähendab, et sa ei saa teha seda, mida teha tahaksid, ja pead tegema seda, mida sa teha ei tahaks.» Sina tabasid mõtte hoopis lühemalt. Tubli. Pea siis endalgi kord majas.» Õpetaja saatis poisi ära.

Ukseni astus ärimees viisakalt mõõdetud paipoisi-sammuga. Ukse taga aga pani müdinal jooksu ja karjus, kui kaugemale jõudis:

«Minu sõber Kolja Prinjonn! Kolja Prinjonn pridjott!»

Tunnid olid tänaseks läbi. Veidi aega parandas õpetaja veel kirjandeid, kuid töö ei hakanud istuma. Mõte ei püsinud vihikuis. Ta lappas kirjandid pakki ja võttis koju kaasa.

Antsu ei olnud läheduses näha. Millegipärast näis Bretile, nagu väldiks ta meelega koolis kahekesijäämisi.

11.

ÕHTUD

Kodus võttis Britannia Breti kui nimekaimu haigutades vastu. Oli kord majas muidu küll laitmatu, aga seda sorti pisikesest etiketiveast kuninglik peni lahti ei saanud: kui tuju rõõmus või millestki hea meel, ajab lõuad laiali. Ja teeb sealjuures ise mingit ebaviisakat häält. Bret vangutas laitvalt sõrme ja setteril hakkas piinlik. Puges häbenedes oma sooja nurka ja heitis tikitud padjale pikali. Kui Bret selja pööras, volksas altkulmu vaadata ja näitas keelt. Õnneks õpetaja seda enam ei näinud.

Britannia oli uue üürilise lõpuks omaks võtnud: ta leppis tema olemasoluga. Sõprust Britannialt aga oodata ei olnud.

Perenaisega oli õnnestunud soetada sõpruski. Helene oli elav ja oma ea kohta uskumatult temperamentne. Kogu oma nooruse oli ta Bretile ära rääkinud. Isegi selle, et Adamaga ei abiellunud ta armastuse, vaid kiusu pärast. Mitte enese, vaid teiste kiusamiseks.

Oli nagu ikka naisevõtuealise uhkemat sorti mehe ilmumise puhul ennustatud, ei tea, kelle ta võtma peaks. Võib-olla selle, võib-olla tolle, aga äkki hoopis vaat selle-tolle. Aga et vana pastoripaari toimeka toatüdruku — selle peale ei tulnud ükski. Kui kosjadest kuuldi, naerdi valjusti ega usutud üldse. Helene Adamat ei tahtnud, aga läks kiusuks. Armastus ei jäänud pärast tulemata.

Bret viis teekannu üles ja hakkas kirjandeid parandama.

Vaike nuttis kõrvaltoas. Hulk õhtuid oli ta voodis kummuli ja nuttis. Õhkki toas oli rõskeks nutetud. Naabri ahastus ronis lahtise lae alt läbi, üle ahju Breti tuppa.

Ühtviisi lärmakalt mõjusid nii Vaike rõõmustamine kui kurvastamine. Tuli lambiklaasis lupsas suitsu.

Terve nädala on Vaike juba nutnud. Algul ajas hirmu peale, kui vahetundideski nutuga uksest välja jooksis. Paar päeva ei ilmunud kooligi.

Bret nägi sellist asjade kulgu ette kohe, kui armuloost teada sai. Juba siis, kui Vaike võidukusest lõkendades oma armukese naist kiusakalt laimas. Ju siis midagi oli, mis piinas ja praalima sundis. Pidas end mehe kordumatuks õnneks, osutus aga ainult tallatavaks kõrvalteeks, kuhu abielumehed vahel uudsust otsides eksivad, et kodutee varsti taas kätte leida. Jalutavad tagasi oma tuttavasse interjööri.

Nüüd ulub ta seal ja terve maailm on tema õnnetuses süüdi.

Bret ei saanud töömeeleolu kätte. Ta kallas endale pool klaasi sillerdavat sõstraveini. Hoidis klaasi tükk aega käes ja neelas siis kõik korraga alla. Suhu jäi mõruhapu vettinud maik.

Bretti segas eesriide tagant kostev nutusahin. Ei kuulnud ta esimest korda taolist ahastust. Oli olnud juhus samasugust üsna lähedalt vaadata . . . Teadis üht, kes magas kolme kuu jooksul suure joovastuse tilgatumalt maha, magas maha kõige otsemas tähenduses. Magas ja arvas, et kogu elu ongi ainult üks suur õnnelik magamine, võõra mehe käsi pea all . . . See oli Breti enda kurb kogemus.

Bret tõstis vihikuvirna endale lähemale. Nutusse teispool eesriiet tuli jälle paus: Vaike kuulatas tänaval möödu vat mootorratast. Ka see, nagu kõik eelmisedki, sõitis mööda. Ja jälle hakkas voodi väänleva keha all kräunuma.

Parandamata vihikute virn oli veel kõrge. Ainult üksikud tööd olid punasega läbi tikitud. Õpetaja tähelepanu aga uitas ringi. Mõtted tiirutasid väljaspool Kirumetsa seinu. Rohelise kumaga lambikuppel töölaual pigem soodustas kui takistas mõtete ulalendu. Kaunilt kahele kaetud teelaud esteeditses oma puutumatuses. Tassid, kannud, toosid ja puhtusest sillerdavad klaasid seisid tühjalt. Nagu oodates omasid, kes ei saabu ega saabu. Oma lõbuks kattis ta laua igal hommikul uuesti ja teisiti. Õhtul jälle. See tema rituaal lõi optimistliku kodutunde. Vaike halamine aga pühkis kodu minema. Kuidas inimesel küll jätkub tahtmist nii vastikult nutta!

...Sa oled ammu täiskasvanud inimene, pead teadma, mida teed, ütles ema kahekümnendal sünnipäeval...
...Küllap oleksin sulle vahel pidanud vitsa andma, ütles ema...
...Olid ikka nii vagur ja vaikne laps, et kõik imestasid, ütles ema...
...Ise juba passiga daame, aga ikka veel pelgab poisse, ütles Klaus...
...Mis sa seal kodus ühteilma passid! Jääd igavusest lolliks, ütlesid klassiõed...
...Maailm sulle rõõmu ei too. Isa armastab kodus kasvavat last hoopis rohkem, ütles ema...
...Kui lõikaks su patsi maha, kamm ei käi enam läbi, ütles ema...

Võib-olla oleks Bretki pidanud pisut vesistama, meel oli nukker. Aga Bret ei osanud nutta. Nutetud nutud — need jäid kaugele lapsepõlve lõppu, lapseea ja nooruse piirimaile...

Nüüd lõpuks on Edda haiglast kodus. Raske kopsupõletik on möödas. Saatus on Irmale ta enesevalitsuse ja magamata ööde eest halastanud. Kuigi ta igal pühapäeval haiglas tütre voodi ees istus, oli ta koolis nagu tavaline direktor. Inimene, kellel isiklikke muresid iial ei ole. Aimates ülemuse hingevalu, käidi koolis kikivarvul. Külastati Eddat. Antski võeti paaril korral kaasa. Kutsuti ka Bretti.

Küllap ei ole Irma kõiki niidikesi tütre ja Looritsa vahel veel katki rebinud? Neil Antsu minekukordadel lehvitas Bret aknast naeratades bussiastujatele järele. Ise murdis aga valuliselt sõrmi. Siin nelja seina vahel võis ta end enesele näidata, nagu ta oli. Üksindustunne muserdas Breti noil kordadel läbi nagu märja pesu auravas vannis. Enesega olles võis muretseda mureliku näoga, küllap nii nagu Irmagi. Valutada südant, vajaduseta valulemist naeratuseks mängida.

Kui palju on Breti süda elus valutanud! Kes ütlesid, et Allariida Bret on külm ja halastamatu naine, need ei teadnud, mis nad räägivad. Ligi seitseteist aastat valules ta ema pärast, ema tühja nooruse pärast. Tegi kõik, mis ema iganes palus. Et ta näeks — teda armastatakse. Ja hiljem — kui mitmed usaldused teda petmistega peksid!
...Ta ei olegi lits. Ta teeb seda mingi kangekaelsusega, kaitses Klaus...

...Kas see on tõesti seesama Allariida plika? imestasid tuttavad...
...Teie tütrel on ammu kujunenud alaväärsuskompleks, ütles emale arst...
...Truu, kurat, nagu Allariida Ärta! Ei tea, kellele seda tarvis on? ütles naabrimees...
...Frigiidsus. Võib-olla paraneb välja, ütles arst...
...Mu jumal, Klaus! Ka mina tahan ju naine olla!...

Kui ka Ants ei ole see päris? Kui ta loodab minust rohkem? Pettub? Aga suur jumal, kuidas ma temast sees olen! Abielluda on vaja, ütles arst. Sobiva, hea ja ausa mehega. Püsivalt kiinduva mehega. Ennast ju Bret tunneb — rängalt armub ta ja on siis omadega läbi. Läbi mis läbi! Aga selle eest tuleb hoiduda nagu katku eest.

Bret kallas endale veel tilgakese klaasi. Vein ei tundunudki enam nii väga lahtununa. Bret läks siiski ja loputas suud.

Nüüd jääb Edda koju, kuni on päris terve. Mis siis, kui Ants juba ammugi ta kõrvalejätmist kahetseb? Ihkab tagasi ta juurde? Häbeneb kahevahet joosta ja ainult sellepärast näitleb armunut? Kõik nad ju enamuses näitlevad. Alguses mitte, aga hiljem. Linde matemaatik vahest küll on truu ja õige. Hea seegi, et üks konkreetne näide on olemas. Aga Ants? Tema ka. Nii hullusti ei saa ma ju ometi eksida. Ei ole ta ju hoopiski esimene mees mu elus.

Vaike riietus ja läks sõnagi lausumata uksest välja.

Juba mitmendat korda luges õpetaja Sveni kirjandi pealkirja, jõudmata sellest kaugemale.

«Minu õhtud.

Minu õhtud on kõik kenad ja ühtemoodi. Kui ma koolist lahti saan, siis ma lähen Vessikule. Kui ma olen tükk aega Vessikul olnud, siis ma lähen Kaarule. Seal on Kaaru-mutt ja vanaisa Sander. Kaaru-mutt on minu vanaema Alviine. See on väga lõbus. Kui Vessiku vanamamma mu vanapapa Villemiga riidlema hakkab, siis ma lähen randa. See riid on kohloosi pärast, et miks nemad peavad telgast ja rangisid parandama. Kaarul riidleb vanaema vanaisaga reedese päeva ja lehma pärast, et miks teisel lehmal rohkem heina on. Ja piimaraha pärast. Siis ma lähen jälle randa. Kui ma söönd olen, siis ma lähen vahel punkti Jäntsi juurde.» Sõnale «Jänts» oli kriips

peale tõmmatud ja kohale kirjutatud «isa». «Siis ma õpin ja lähen varsti magama. Vahel Vessikule, aga nüüd enamasti Kaarule. Minu õhtud meeldivad minule. Ma tahan saada kasulikuks kodumaale.»

Õpetaja sulg jäi punaseid jooni tõmmates toppama. Oskamatult ritta seatud lausetel ei olnud isa Jäntsi sõnasaju värvikust. Kuid sisust võis välja lugeda mõndagi. Koolis sulgub tõrges Sven oma kesta. Kuid kirjasõnas vallanduvad temagi pisikesed vaevad.

Breti silmad ekslesid üle vihiku. Sven läheb oma mures randa. Tema õpetaja aga tuleb siia, üles. Mõlemad selleks, et olla endaga.

Mis siis, kui Ants on ikkagi kergesti armuv nagu poisike? Miks peaks Bret uskuma, et mees temale on lähemal, kui oli Eddale? Kuid ometi ta ju usub seda. Inimene on imelik: tohutult kergem on tal uskuda seda, mis talle on meeldivam.

«Minu õhtud.

Pääle selle, kui mu tükid saavad õpitud, siis ma hakkan oma meeldivaid tegusid tegema,» kirjutas Meinu, see usin kaupmees. «Kõige meeldivam tegu ja ajaviide on, kui ma hakkan kopikaid peegli peal unnigusse lugema. Ma panen nii, et viielised ja kolmelised ja ühelised ja kõik eraldi unnigusse. Ja katsun, et unnik ümber ei kukuks. Mul on juba ulga kopikaid korjatud. Usutundide eest saan vanaisa käest siis rohkem, kui ma külalapsed ka oskan tundi tuua. Iga lapse eest saan 20 kopikat. Aga Vaksal on neli last ja Lintsul suurtega kokku viis. Ma ise saan 50 kopikat tunnist. Niiviisi saaks ühe palvetunniga kokku 2 rubla ja 30 kopikat. Ühekorra ma saingi. Aga Vaksa Paula ei tule, Lintsu lapsed vahel käivad. Lillevälja Maiu käib niikuinii ja Maiu eest minule kopikaid ei anta. Aga nii kena on õhtati kõhuli põrandal raha unnigusse lugeda. Peegli peal paistavad unnigud poole suuremad.

Mina soovin, et kõik läheks paremuse poole. Ja et poleks nagu tsaariajal, kus lapsed pidid tööd orjama ilma rahata ja nälgas nihg alasti olema.»

Selge. Inimene teab, mille nimel ta elab. Bret muigas. Talle meenus, kuidas ta Meinu kord vahetunnis õunu müümast tabas: 50 kopikat maksis õun. Ja imelik küll — kaup osteti niuh ära.

Halastamatu õpetaja kritseldas Meinu «unnigud» punasega läbi. Tõmbas stiilikõverikud äärtele ja looming kuivas üsna kokku.

Nii siis teeb Meinu külas palgalist misjonäritööd. Jaa. Laste kodudes on vaja ära käia. Vähe on sellest, et sa vanemaid poe juures käega teretad. Vihik rändas parandatute virna.

«Minu õhtud.»

Paula Vaksa käekirja oli lust lugeda. Leheküljed nagu kunstniku käe alt tulnud. «... kuid pimedat aega ma internaadis ei armasta. Seal on mul tunne, et mu järel luuratakse. Ka ei meeldi mulle internaadi ööd, kui kõik magavad, aga mina üksi olen ülal ..... ja tädi Kilda nimetab mind pisikeste õdede väikeseks emaks, sest pärisema meil enam ei ole ...»

Bret teadis, et nelja orvu isa Vaksa Paavel vahel napsitab ja tempe teeb. Aga oma lastele on ta hoolitsev isa. Paavli õde Kilda on usklik neiu. Ka mitte iga õde ei hakka oma lesest venna orbusid kasvatama. Aga Kilda kasvatab.

«Minu õhtud ei ole kenad,» pihtis oma kirjandis vesine Villi.

«Ma tahaks elada kuskis metsas täitsa üksi, nõnda et poleks ühteainigest inimest ning et poleks teissi peresid ning et poleks poissisid, kes kiusavad ning et ei peaks kõik see aeg aidade taga passima, nii et sõrmis ja varbus külm ja ema ikka veel riidleb, kui koju lähen ja papat veel pole. Ja et ei peaks sõjaväge minema, mind lüüakse kokutamise pärast kartsa ja antakse vett ning vilet, kut poisid ütlevad, aga kui ma pisike olin, siis ma ei ole kokutanud, aga nüüd ikka rohkem. Minu õhtud pole väga kenad. Aga ma paluks, et sa seda kirjandit kellegitele ei näitaks.»

Õpetaja pani sulepea kõrvale. Ei suutnud enam Kaaruküla laste õhtutesse vaadata. Kurjustame nendega ja nõuame pedagoogi vääramatu õiguse nimel ülesannete täpset täitmist. Aga kui täita ei saa? Ei suuda? Siin istub pedagoog praegu ise ega oska elu pisikese keeru seest välja pugeda. Laste abitusele mõtlevad õpetajad lubamatult vähe.

Bret seisis silmapilgu kaetud teelaua ees. Sõrmitses roosat krüsanteemi vaasis ja pööras õie näoga ukse poole. Nagu oleks sealt kedagi oodata. Kastan koputas naljatades vastu akent.

Tuleb olla õige klassijuhataja, õige kollektiivi liige, õige inimene. Võib-olla veel keegi? Bret jalutas toas, käed rinnal vaheliti.

Kastan nakitses jälle vallatult. Tahtis, et Bret vaataks ja naerataks. Kribis veel ja tüdines. All lõi kell kuus pauku.

Juba teine õhtu hingematvas ootuses. Ei visata kivikesega vastu klaasi. Siis klõpsatab aken hoopis teisiti kui praegu. Bret on ammu õppinud vahet tegema, millal koputab kastan, millal kivike...

Siia tuppa Ants veel astunud ei ole — Adama pärast. Ometi ootab Bret teda õhtust õhtusse. Ootab mehe omavolilist tulemist.

...Ööde viisi ühtejärge — kas sa teed seda armastusest? küsis ema...

...Välja! Välja! Minu klass peab olema kristalselt puhas! kisas vanatüdruk...

...Aga kuidas ta ikkagi läks! Küürakil, nagu paistaks selg siis vähem...

...Miks ta sind avalikult ei näita, aina salaja? küsis ema...

Käed vaheliti rinnal, jätkas Bret mööda tuba kõndimist.

Edda paneb ikkagi imestama. Tema eksalteeritust arvestades on nüüd mõistmatu tema tagasitõmbumine. Kordagi ei ole ta tulnud ja teatavaks teinud oma suhtumist. Ei oleks Irma pisikesest nähvitsast niisugust tagasihoidlikkust osanud oodata. Kohtumisi ta isegi väldib. Pöördub kõrvale, kui tekib oht teineteisele vastu astuda. Vahel tunneb Bret endas kiusu — ise Eddale vastu kõndida ja vaadata, mida ta teeb. Edda rahulikkus muutis Breti rahutuks. Või on Edda ikkagi isiksus? Kes endale vaid vaheldureks mõnikord kerglust lubab?

Liiga palju on Bret oma lühikeses nooruses salakavalust ja valelikkust näinud. Kuidagi ei saa uskuda, et äkki üks vahekord on selge ja lihtne. Ei too mitte kellelegi komplikatsioone. Kõik asjaosalised on endaga rahul ja õnnelikud. Nii peaks küll olema, aga nii ei ole ju iialgi olnud. Vähemasti tema elus mitte. Kui ei petetud teda, siis oli ta ise petja. Aga kuidas ta sealjuures vihkab aususe puudumist! Bretile on korduvalt öeldud, ikka jälle meelde tuletatud, et elab valel ajal. Aga mida saab tema sinna parata! Et pettub! Aina pettub ja pettub. Kõiges.

Isegi selles pettus, mida talle instituudis õpetati ja mida ta ise pidi õpetama hakkama. Et Friedebert Tuglas eesti kirjanduses ei vääri austamist? Et Šostakovitši muusika on Nõukogude-vastane? Ja et Johannes Aavikul ei ole eesti keele rikastamisel mitte mingit osa? Aga Bret pettus. Kaotas pideme: kas siis kuskil mingit püsivat ei olegi? Millele toetuda? Millesse kindlalt uskuda?

Ka kõik tema suhted, lähedastena näivad vahekorrad, olid vaid žestid. Et kellelegi näidata! Kellelegi kätte maksta! Kellele? Või mille eest? On ennast raisatud ja rikutud. Ja usku on veelgi vähem.

Ka ema, Allariida Ärtat, ju peeti vooruslikuks ja tugeva karakteriga naiseks. Aga mis selgus? Ema, see kangelaslik Eurydike, kes aina ootas oma ainsat Orfeust, ei olnudki naine. Normaalse naise meelelisuse, kire ja kihkude puudumise dekoratsiooniks sobis kõige paremini imeteldav voorus. Jääda kaheksateistkümneaastase nägusa noorikuna meest meredelt ootama, tütar südame all! Oodata ligi kakskümmend aastat ja mitte väsida — see vääris orcooli. Ime siis, et ta ka ise hakkas end pühakuks pidama. Ainsaks usaldusmeheks oli Jeesus, ja tema on diskreetne, selles kahtlust ei ole. Aga tütar? Kord pidi ju ometi saabuma päev, millal kõik päevavalgele tuleb.

Ent ometi, elu on näidanud, et liiga suurele truudusele tasutakse sageli reetmisega. Alatu ehitab ustavusest endale püsiva silla, millele taanduda võib, kui ees elulaine üle pea lööb. See on Bretile ajapikku saanud elutõeks. Niisugune ennastunustav ustavus on alandav. Bret selline haletsetav hing olla ei tahaks.

All haigutav vaikus segas rahutut Bretti. Seinakell söögitoas tiksub oma mahajäänud aega. Breti küsimusele, miks kella õigeks ei panda, vastas Adam kord, et igal kellal oma aeg. Nii raksutabki see seinal teiste aegade sabas.

Bret jäi kuulatama: treppi mööda astusid oskamatud jalad.

Ja siis äkki seisis Ants suurena tumedas uksetühemikus, sinised juuksed uduvihma pisarais. Tuppa levis välisõhu jahe kargus.

Üksainus samm, ja oligi Bret mehe niiske mantli all. Kahekesi nii koos! Maailmast eraldi ja täiesti omapead! Üle mitme aja!

Huuled kareda mehe võimuses, õndsalt ja õnnelikult oli

Bret valmis kaasa minema kõigega, mis tulla võis. Siit ehk — Antsu juurest, leiab ta puuduva ja püsiva. Selle, milleta tema, Bret, elada ei saa. Aga kui ei leia? Tühja sellestki! Ei ole see halvem eelmistest!

Ants haaras ta sülle ja hakkas kuhugi kandma. Nüüd kohe otsustub mu elu, kogu tulevik, vasardas Breti peas.

All raksatas uks. Vaike rasked sammud hakkasid ülespoole astuma.

12.

TÕED

1.

Täna tõi direktor Tammik Tooteri õppenõukogu ette. Algatus tuli Nete Olbrilt, Irma Tammik viis läbi. Tooter ise oli ettenähtud õhtul esimesena kohal. Püüdis vaikivaid kolleege oma tavalise sõnamänguga nakatada ja ta näost oli näha, et tänane saun ei heiduta teda põrmugi. Rääkis edasi raadiost kuuldud päevauudiseid, kommenteeris maailma poliitilisi sündmusi, nagu ootaksid nad siin laua taga ühiskonnateaduste-alast sümpoosioni.

Teised ei tulnud täna kuigivõrd kaasa, kõik istusid kuidagi reserveeritult, erapooletult. Isegi Vaike ei laksutanud veel oma sahtlitega. Linde Vallo hõlma all ajas kuuldamatult nurru.

Siis pistis koristaja-Viia oma kuivetu pea ukse vahelt sisse:

«Kuule, Irma! Sa pead sellele Kaaru-mutile köökis ühe miskisuguse korra sisse panema! Teeb sääl oma tahtmist mööda säädussi sisse. Mul möned lapsed, kellele ma söömaaegade vahel kaanadist vii — mutiraip käsutab mu toiduse renni päält minema! Sa mine ja tee sääl vahe vahele, kut peab olema!»

«Kes need lapsed on, kes internaadi söögist söönuks ei saa?» nõudis Irma.

«Nee mu omad lapsed. Paulale ja Meinule ning Lilleväljа Maiule ma ole vahel ikka viind. Ja ju see mu era asi on, kellele ma oma kapist vahepalugest anna.»

«Selge. Sinuga räägin ma õhtul. Praegu algab mul koosolek.»

«Aga muti ma saaguta paregus kohe läbi, nönda et sa siis tead.»

Viia hõredajuukseline pea kadus ukse taha. Tooter naeris vabalt ja laialt:

«Viia-preili loodab tulevased palvevennad koogi ja moosiga varakult sisse sööta. Ise seisab vaevalt jalul.» Keegi ei öelnud midagi. Tooter ei paistnud reageeringut ootavatki.

Tammik tõusis. Tooter manas näole olukorrale vastava ilme.

«Kolleegid, mu lapsed,» mässis direktor alluvad oma emalikku hellusse. «Minu püüdluseks on alati olnud — äratada ja süvendada teis üksnes head. Ma ju tahaksin, et mis me iganes teeme, oleks kaunis. Õpetajate töö on eriline töö. See on küll loominguline, kuid vastutusrikas ja raske töö: meie ju kasvatame. Kas-va-ta-me!» silbitas Irma sõna tükkideks ja tõstis lõua kõrgele. Koos lõuaga tõusis ka hääl.

«Et õigesti kasvatada, peame olema väärilised kasvatajad. Vähe on selles töös ainult kõrgema kooli diplomist või koguni kahest — siin on vaja rohkemat. Siin on vaja südametunnistust. Sü-da-me-tun-nis-tust!» hakkis direktor taas oma ütlemise. See sõnade juppimine oli märgiks, et Irma Tammik hoiab end vaevaga vaos. Tammiku poos ennustas, et sissejuhatus tuleb täna eriti pikk.

«Kahjuks tuleb mul tõdeda, et mitte kõigil meie pedagoogidel ei jätku südameausust. Ei ole...» Irma kõne lõigati pooleks:

«Lubage, seltsimees direktor.» Tooter tõusis tõsisena.

Linde oma Merede kõrval kohkus. Kunagi ei või kindel olla, et Tooter midagi hoopis imelikku ei ütle.

«Hiljem! Te räägite siis, kui mina teile sõna annan!» raius Irma.

Tooter kummardas, nagu tal viisiks, šikilt, kuid vait ei jäänud.

«Ärge pange pahaks, lugupeetav direktor, kuid milleks karistada teisi? Jutt tuleb ju ainult minust ja oma paljude sõnadega panete teenimatult ka nemad süüpinki. Minul ju üksi ei ole teie fikseeringu järgi seda obligatoorset südameausust ega distsipliini, mis pedagoogile vajalik. Minule te olete oma moraali aga juba peale lugenud, seega — austagem siin teiste autoriteeti ja hinnakem nende aega. Kas lubate, ma seletan ise?» pöördus ta kol-

leegide poole. Säärasest ennekuulmatusest šokeerituna vajus direktor istuma, teised ei öelnud musta ega valget. Vaatasid vaikivat Irmat.

«Mu kaastöötajad. Direktor süüdistab mind ammu kindlaks kujunenud pedagoogilistest tavadest üleastumises, traditsioonide ignoreerimises, õpilaste ja õpetaja vahelise distantsi mahalõhkumises, lastevanemate ja õpetajate suhetes revolutsiooni tõstmises. Selline on kokkuvõtlikult minu peale tõstetud kaebuse sisu. Sellele süüle karistuse kohaldamiseks teid täna kokku kutsutigi. Õige, direktor? No-voh. Mina kui süüdistatu tahan aga ennast oma töökaaslaste ees kaitsta. Mis siis, kui mina pean siin valitsevaid pedagoogilisi tavasid trafaretseteks? Paindumatuiks ja aegunuiks? Kui mina pean teie siinseid traditsioone kivinenuiks, ühiskonna arengut pidurdavaiks? Kui mina pean õpilaste ja õpetajate omavahelist inimlikku lähenemist õigemaks, kontakti loovamaks? Kui ma ei ole nõus nende lastevanematega, kes oma lapsi religiooni roostetanud kaelavõrusse suruvad? Ei lepi nendega, kes laste õpikute vahele Jeesuse ja inglite pilte kombineerivad, et neid koolis levitataks? Kui mina ei ole nõus nende heade tädidega, kes usukalduvustega lapsi režiimivastaselt hõrgutavad, nende jaoks eri söögikordi sisse seavad — ise praegu kuulsite? Kui see kõik käib minu pedagoogi-põhimõtetele vastu? Kas mul ei ole siis õigust vastu hakata? Te võite ju öelda, et ka teie ei kannata seda, aga millest see paistab? Või pean ma vastu oma tõekspidamisi ja printsiipe kõik hallitanud arhailise omaks võtma odava kodurahu huvides? Ei, tänan. Siis ei ole mul mõtet õpetaja ollagi. Oma printsiipidest mina ei loobu ja kujutage ette, ülemus Tammik, printsiibid on mul olemas!» Tooter surus oma surmtõsise näo madalale, puudutades küünarnukkidega lauda. Ta nagu tahtnuks direktorit oma intonatsiooniga läbi laua, alla jalgade sekka suruda.

Irma istus, pilk enda ees laual, sõrmed hõõrusid meelekohti. Oli kuulda, kuidas teised vahetevahel sügavalt hinge tõmbasid.

«Te olete alatu,» ütles Irma nii tasa, et see kostis ähvardusena.

«Mida te mulle veel ette heidate? Kas seda, et olen fideistide suhtes leppimatu? Või seda, et püüan tungida keskkonna mõjutuse olemusse? Arengut suunavate era-

kordselt erandlikesse teguritesse? Mina ei taha lapsi nagu lambaid matraga tee ääri mööda taga ajada! Mina ei taha neid teie poolt maasse uuristatud kitsaid radu mööda tammutada! Mina tahan teie harjumusi uperkuuti lüüa! Teie äraelanud arvamusi teelt eest ära lükata ja teha lastest lapsed. Seda tahan mina, austatud direktor. Minu protest ongi teie silmis kogu mu vääratus. Minu süü on selles, et ma tahan teisiti, kui teie seni teinud olete. Teie ei ole vist kordagi sellele mõelnud, et isegi Makarenko õpetused võivad aja jooksul vananeda? Ometi oli ta oma aja suur õpetaja ja on seda praegugi. Suur eeskuju jääb, aga seda tuleb arendada. Vana töötaja oma kogemustega on ju tohutu jõud, kuid ainult siis, kui ta progressiivsega kaasa läheb. Kas te tahate mulle vastu vaielda?»

Tooteri hääl oli vaikne, kuid salvav. Ta ei lõkendanud hasardist, pigem oli ta pilkav. Muigav ja sellega veelgi enam solvav.

Direktor sai Tooteri iga sõnaga oma tasakaalu pikkamööda tagasi. Ta ilme omandas vaikiva üleoleku. Kuid tegelikult tundis ta end mahamuljutuna. Keegi selles majas ei olnud temaga veel niiviisi rääkinud.

«Mida sina oma haritusega nii väga korda oled saatnud?» päris Merede irooniat peitmata.

«Ma võin lühidalt informeerida, milleni Tooter oma ha-ri-tusega on jõudnud,» võttis Tammik kolleegilt irooniа üle. Ta lappas lahti täiskirjutatud paberi. «Siin on lapsevanemate kaebekiri. Teen kokkuvõtte. Esiteks: õpetaja Tooter ässitab lapsi oma vanemate vastu üles. Siin kaevatakse, et ta pöörab kiuslikult ja näotult nende kodused sõbralikud suhted pahupidi. Kui inetu!» tõstis Irma silmad paberilt. «Ässitab lapsi oma vanemate vastu ja irvitab laste koduste elukommete üle. Kui laiduväärne! Alla on kirjutanud kuus isikut. Seega kollektiivne kaebus.»

Tooter vaatas direktorit iseäraliku muigega:

«Teie ei pane pahaks, kui ma täpsustan? Kirja autor on nimelt esimene allakirjutaja — Kaaruküla ülempalvevend Muuli Mihkel. Teised allakirjutajad tema koguduse liikmed, kellel lapsi koolis ei käigi, kui Koosta Liili välja arvata. Sinna on kaasa arvatud ka seesama Viia, kes äsja siin korda käis loomas. Ja nüüd konkreetselt, kuidas ma nende kodurahu ja nõndanimetatud koduseid elukombeid rikkusin? Vaat nõnda: ma viisin lapsed Kaaru randa

merre loojuvast päikesest rohelist kiirt ootama. Istusime rannakividel ja vaatasime vetepiiri hinge kinni pidades — kõik neliteist Kaaruküla last. Ma loodan — te teate, mis on roheline kiir ja kus ta tekib? Kaebuse teravik aga sihib sellele, et täpselt samal ajal peeti Muuli toas suurt palvetundi, importvennad ja muu selline seltskond. Kõik Kaaruküla lapsed olid kirjalike kutsete kaudu kohale palutud, neile selleks «peoks» isegi uusi riideid õmmeldud. Lapsed aga istusid palvetunni asemel minuga viiskümmend meetrit eemal rannas, viimne kui üks. Isegi Mihkli oma lapselaps Meinu pilgutas meiega koos ärevalt silmi. Ja me nägime seda kiirt! Ime küll — peaaegu kõik me nägime seda esimest korda. See roheline üürike ime sai lastele sõnul seletamatuks elamuseks. Muidugi ei saanud vaenlane mind nii suure võidu eest karistamata jätta.

Rääkisin lastele loodusnähtustest, seaduspärasustest sellega seoses, valguse murdumisest, kaksikmurdumisest, mitmetest optilistest atmosfäärinähtustest, rääkisin lihtsalt ja sakohaselt ning nad kuulasid õhinal. Muide, mu kallis Merede, — seda õpitakse füüsikas. Muidugi hiljem, mitte vilendas klassis... Kuid roheline kiir oli minu plaanis ainult abinõu. Ma usun, mul ei ole vaja seletada, mis oli mu tegelik eesmärk? See läks mul tookord korda: Muuli Mihkli poolt laialt ettevalmistatud noorsoo palvetund läks nurja. Lapsed veendusid, et tolleõhtune roheline ime trumpas tema igava usukõne kindlasti üle.»

«Kas te minuga selle käigu enne kooskõlastasite? Ei.»

«Tõsi. Ei teiega ega lugupeetava Nete Olbriga. See on muidugi mu süü.»

«Aga kaebekirjad jõuavad haridusosakonnani välja.»

«Teie kohus on seletada ja õiglus jalule seada.»

«Hästi, Tooter. Ise ehk arvate te oma tegu originaalseks, aga kui palju pahandust see meile kaela toob. See on ju laste ässitamine oma vanemate vastu. Mitmeid neist lastest kasvatavad vanavanemad, ja teie hakkate neid üksteise vastu üles kruvima? Armas aeg, kas te siis aega sugugi ei usalda? Aeg ise teeb oma töö. Usule ei ole ju meie ajas juurdumiseks enam pinnast.»

«No kuulge, lugupeetav direktor! Mina ju ometi ei karda usu lokkama löömist. Ma lihtsalt ei saa lubada, et lapsi nende eas püütakse religiooni abil kõveraks väänata. Saavad suureks, leiavad ise oma tõekspidamised. Kui usu-

vad, siis usuvad. Aga nad on ju lapsed, neid ei tohi nagu kassipoegi solgutada! Pardon!» Tooter kummardas.

«Omapead tegutseda ma teil ei luba! Mina ei luba!» ütles direktor.

«Muidugi. Te olete hellatundeline inimene.» Tooteri hääles oli võõras toon. «Te vaatate uppujat kaldalt ja imetlete hardalt — oi kui ilusasti ja vaikselt vajub! Milleks te seda nimetaksite, humanismiks või sadismiks? Teie ju tapate oma tummusega!»

Toolilt kargas püsti Ants Loorits. Silmadest välku pildudes astus ta ainsa sammuga Tooteri ette:

«Palu vabandust! Ma loen kolmeni — sa palud vabandust!» Ta hääles oli nii vägev viha, et end istuma asutanud Tooter uuesti hämmeldununa tõusis.

Bretist sähvis läbi tuline juga: ämmale astuti varba peale, ja kohe särtsas põlema.

«Meie direktor on kauem õpetaja olnud kui meie maailmas elanud! On lugupeetud inimene, ja sina julged! Meie, tattninade ees! Otsekohe sa vabandad! Kuulsid?» Ants astus akna alla ja pani suitsu. Vaike pidas naeru: Sa heldus! Kus sellel on särtsu!

Tooter astus lihtsalt laua tagant välja, kummardas ja palus vabandust. Tegi seda ilma mingi pingutuse ja piinlikkuseta. Kuid nii Irmale kui teistele oli selge — Tooter oma mõttest ei tagane.

«On ikka kena kuulda küll, kui targad inimesed tarku asju sassi ajavad,» pani ka Vaike pingele oma panuse.

«Kus neid kangeid mehi küll kasvab? Tooks mõne veel majja,» tegi täna isegi Merede mitu korda järjest häält.

«Oi, Vallo! Ära sina sega! Sina ei tea ju neist asjust midagi,» pidas Lindegi vajalikuks piinlikku olukorda kuidagi lõdvendada.

«Teate mis,» naeratas Tooter solvumata. «Keegi on kord öelnud: «Ma ei väida, et kõik demokraadid on hobusevargad, kuid kõik hobusevargad on vist küll demokraadid», — kas olete kuulnud? Ei ole? Mis parata. Mina aga parodeerin seda ütlemist nii: mitte kõik sõnadetegijad pole Randküla koolmeistrid, aga Randküla koolmeistrid on sõnadetegijad. Tuumani tuleb tungida, mehed-vennad!»

«Kas nüüd kuulsite, tatraveskid?» naeris Vaike.

«Muide üks pisike erand: Roo ja Allariida kohta see veel ei käi. Nemad kohalikku rutiini veel langenud pole.» Tooter muigas.

«Me tulime täna korraks kokku, et arutada tõsist asja. Ka selle oskas Tooter komöödiaks keerata,» ohkas Tammik. «Tema näitas meile koha kätte ja ta ei häbenegi.» Direktorile andis seljataguse trump, et tema võis oma ütlemises kasutada sõna «meie», vastane aga «mina».

«Tõsi. Häbematus on minu kaasasündinud defekt, te püüdke harjuda. Aga ma tahan olla maa sool! Soolane sool. Kui teie mind magedaks mõtlete noomida, siis teatan ette — ei lähe läbi. Võin ma minna?»

«Minge. Kuid ärge unustage: määrusi, käskkirju ja otsuseid ei tee teie. Ma loodan, te teate, kust need tulevad ja kes need teeb?»

«Tean, direktor. Need teeb Olbri Nete. Head tervist.» Ja läkski.

«Kuradi mees!» naeris Merede mehe kohta üsna magedat naeru.

«Ta ajab mulle vahel hirmu peale!» ajas Linde silmad suureks.

«Kas tundsite, kuidas Looritsa-poiss raksatas!» imetles Vaike.

«Aga Tooteril oli ometi õigus. Mina tunnustan tema anomaaliat,» teatas Loorits. Irma vaatas Antsu nagu teisedki ega saanud tast aru.

«Sellised on need uue aja prožektorid. Vanad lambid nurka, mingu või tuli surnuks,» naljatas Irma. «Tulevad vabatahtlikult Saaremaa kolkasse ja saavad selle eest kiita. Sina aga kannata nende tembud kõik rahulisti välja.» Ta hakkas oma pabereid sahtlisse pakkima.

«Mul oleks veel paar sõna ütlemist, enne kui laiali läheme,» lausus Ants.

«Oi, Ants-pojuke, lase aga käia! Sul jäi purtsatusest veel tuld üle,» õrritas Vaike ja ringutas.

«Mina ei suuda leppida sellega, et Viia koolis töötab. Nelipühilane!»

«Jah!» hüüatas Bret endalegi ootamatult.

Üle direktori näo käis rutakas vari. See kadus niisama kähku kui Breti huulilt see ühesilbiline sõna. Kuid kinni võttis direktor just sellest tillukesest hüüatusest:

«Räägi, Bret, kes sa veel meie rutiini langenud ei ole? Mis tähendab see sinu «jah»?»

Bret neelas torke alla, kuid ütles nüüd kavatsetust teravamini:

«Ka mina ei pea õigeks, et Viia kipub kasvatustööd üle võtma.»

«Ta ju käsutab, direktor, teidki,» lisas Ants.

«Jah!» hüüdis Bret jälle.

Direktori vaade vilksatas vaenulikult üle Breti.

«Koristajad võtab kohale ja vallandab direktor, mitte õppenõukogu koosolek.» Jäiselt Antsust mööda vaadates kõndis direktor oma paberitega uksest välja. Läks, nagu ei oleks alluvaid olemaski. Kunagi varem ei olnud ta kolleege endale nii mõistmatult järele vaatama jätnud. Uued ajad murravad meie direktori maha, mõtlesid nad. Tujutus rõhus.

Midagi jäi kurjasti poolikuks. Jäi hoopis käsile. Aga keegi ei osanud endale ära seletada, mis see täpselt oli.

Bret astus Kirumetsa poole masendatuna ja tülpinuna. Antsuga oli ta täna kohtamisest keeldunud, ise ka teadmata, miks.

2.

Kirumetsa õuest leidis Bret eest pastori mootorratta. Köögis liikus Helene pühapäevaselt ja toimekalt. Libises tuulena pliidi-, puhvetkapi- ja lauavahelisel ringteel.

Õhtul, kui Vaike ja Bret ülal küdeva ahju ees hämarust nautisid, astus Helene sahinal trepist üles. Tuli üürilisi alla õhtusöögile kutsuma. Et pastorihärra oli kangesti preilisid lauda soovinud.

«Käigu see papp põrgu!» soovitas Vaike lühidalt. Selle peale andis solvunud Helene oma targal moel mõista, et Vaike-preilit nii eriti ei kutsutudki. Et eeskätt paluti just Breti-preilit.

Bretki valmistus ära ütlema ja otsis selleks viisakamaid sõnu. Mõtles aga ümber ja nõustus minema. Leevendas oma nõustumisega ka naabri jõhkrat keeldumist.

«Täname kutsumise eest. Tervitage kõrget külalist — meie tuleme mõlemad!» otsustas Vaike ootamatult ümber.

Helene sirutas end hetkeks välja ja sosistas:

«Te ärge mõtelge midagid halba. Pastorihärra ka üksik ja haritud mees. Eks tema taha ka koolitud inimestega viisipäraselt aega viita. Ega pole meie ususeaduses ju keelatud inimestel omavahel sõprust pidada. Ta kena ontlik inimene, ega ta ju paljast jumalasõnast ka ela ega räägi. Papaga küll, aga te noored inimesed.» Helene kadus varjuna trepikoja pimedasse kurku. Ei kobistamist ega kolinat, juba oligi all.

«Kui mind nagu eriti ei kutsutudki, siis mina just lähengi!» seletas Vaike. «Olen ennegi pastorit õhtulauas lõbustanud, tuttav töö. Aitab seegi ajaviiteks, kui paremat pole. Saab vähemalt vanal Adamal närvi keerdu keerata.» Vaike kiskus kapiukse lahti ja hakkas kleite sorteerima. Valis lilla villase, lill rinnas.

Bret riietus musta kostüümi. Riputas siis jaki tagasi, selga jäi roheline siidpluus. Nagu leek sähvis tuline juuksejuga haljal taustal. Bret takseeris end Vaike suurest peeglist. Vaike hingas talle tagant sooja tuult selga, seiras teda hindava pilguga. Tuli siis ligi ja nühkis midagi Breti nina juurest maha. Vastik komme inimesel, alati kaasvestleja näos midagi kohendada.

«Sa oleksid muidu päris kena tüdruk, ainult juukseid peaksid kuidagi teisiti kandma. Vist lühikeseks lõikama või mismoodi.» Vaike silitas rahulolevalt oma kimaraid. Bret särtsas:

«Miski ei takista mul lühikesi aurulokke kandmast, aga proovigu keegi kanda nii nagu mina!» Selles Breti nähvamises oli parasjagu parastavat õelust: kus mul asjatundlik soovitaja!

Vaike pööras selja ja kolistas veidi aega ahju ees kühviga.

Pastor Rannamaa võttis preilid trepiotsal isiklikult vastu. Õnnelikult, nagu tuleksid nad juba praegu patusest maailmast ära taevasse. Ülima seltskondlikkusega talutas hingekarjane tütarlapsed lauda. Jooksis ise perenaisele appi salatit lauale kandma. Liikus särava iseendastmõistetavusega ümber laua ja rääkis. Aina küsis nõu, et mis ja kuidas on parem ja meeldivam ja õigem ja moodsam ja segas oma askeldustega perenaise tegemisi. Kuldsete servadega pokaalides sädeles juba Kirumetsa-ema koduvein. Pastor kohtles neidusid nagu sünnipäevalapsi, kummardades neile ette ja taha.

Lauas vestles kirikuõpetaja ladusalt küll sotsiaalsetel, ühiskondlik-poliitilistel, moe- ja kunstialastel teemadel. Ka pedagoogiline sai haaratud. Oli kõikjal kodus ning jagas (alel määral kaasaja haritlase seisukohti. Viskas nalja, pildus komplimente. Isegi anekdootidest ei öelnud ära. Perenaisest lauas veel ei olnud ja kõik kolm külalist tundsid end sundimatult.

«Kallid tütarlapsed. Kas olete kuulnud anekdooti Peetrusest ja Gabrielist?» vaatas pastor Rannamaa Bretile otsa. «Mitte itaalia 16. sajandi heliloojast Gabrielist ega ka mitte prantsuse 18. sajandi arhitektist, vaid peaingel Gabrielist?» täpsustas pastor.

Bret silmitses meest võõrastavalt. Ta ütles, et ei ole kuulnud. Kirikumehe silmad helkisid kelmikalt, kui ta alustas, pooleldi sosinal, et pererahvas naljast osa ei saaks:

«Jumal taevas nägi, et usk maa peal muutus leigeks. Saatis peaingel Gabrieli maale põhjusi välja selgitama. Gabriel läks ja kadus. Jumal saatis Mikaeli tagantjärele, Gabrieli kadumist välja selgitama — ka see läks ja kadus. Siis saatis jumal omaenese asetäitja ja võimehoidja Peetruse — ka see läks ja kadus. Nüüd saadeti taevast alla kirjalik järelepärimine Peetruse kohta. Sedamaid saadi taevas Peetruselt telegramm: «Živ i zdorov. Komissar Petrov.»» Puändi juures naeris Rannamaa ise nii ülemeelikult, et tõmbas teisedki kaasa. Ei mingit teeseldud ega pärisvagadust.

Naersid preilid nii nalja kui pastori pärast. Bret pani tähele, kuidas kirikuõpetaja ta naervat ilmet vaatles, ja oli rahul.

«Kui teie tohite rääkida anekdoote riigijuhtidest, ilma et selle juures midagi halba mõtleksite, siis tohib hingekarjane ka ateistlikku nalja vahel vürtsiks visata. Eks ole?» Jälle pöördus õpetaja konkreetselt Breti poole.

Pererahvast ei ilmunud veel. Paistis, et pastoril ei oleksk midagi selle vastu, kui nad niipea ei tuleks. Kui neil näiteks lauda istumise asemel muud targemat teha oleks. Kuid ei.

Uks kääksatas ja Adama tõsine kuju vajus lauda. Lumivalge särgi peal sitikmust vest, istus ta laua otsa ja pani käed kõhule kokku. Väike Helene seadis end mehe kõrvale ja uuris hindavalt lauda, kas äkki midagi ei puudu.

Ka pastor pani käed kokku ja vaatas kristlikult üle laisa seinakella kullatud sihverplaadi. Tütarlapsed talitasid teiste eeskujul. Pastor luges laulva häälega söögipalve ja saatis rahu kõigi südameisse. Edasine vestlus lauas toimus vaikselt ja väheste sõnadega. Pastor pakkus, pea viltu, mõlemale naabrile üht kui teist. Ta hääl ja pilk olid talitsetult malbed. Endine ülemeelikus oli jäljetult kadunud.

Adam andis vabas vormis aru, kui palju lauarahvast end homseks on kirja pannud. Tõstis nurinat, et ühtepuhku

jääb neid vähemaks. Oli vali lahkusuliste aadressil, kelle palvetundidesse inimesed jälle sürje hakkavad kippuma. Kurtis, et maksud on paljudel maksmata. Ja et leerilapsi tuleval suvel vist enam sootuks ei tule. Jutu vahel nosis Adam kinnise suuga seapraadi süüa ja pühkis suure ruuduline rätiga lõuga. Ta pühapäevavesti taskust venis üle rinna jäme keerdus kett. Kullatud hõbe, ei midagi vähemat. Juuksed olid libedalt vasakult säemale kammitud, pumatiga viisipäraselt läikima võitud.

Helenel oli ilus valge rätt peas, must pitskraega kleit üll ja põll ees. Isegi lauas ei võtnud ta ilusat põlle ära. Pastor tundus piduliku pererahva kõrval juhusliku öömajalisena. Ei mukitud ega võitud. Ei ketitatud ega kullatud. Laineisse hoiduvad hallisegused juuksed ümber hästi säilinud vanapoisinäo oli ta ainus peoehe. Ta oli harilik, nagu ainult ilmalik inimene olla saabki. Sümpaatne ja endataoline.

Õpetajad ootasid sobivat momenti, et üles jalga lasta. Kui nad minekuks tõusid, keelitas Rannamaa neid veel jääma. Ei olevat veel saanudki nendega teab mis rääkida. Oleks meeleldi tahtnud preili Bretiga kirjandusest vestelda. Ja et ka preili Vaike võiks oma hobidest jutustada. Pöördus aga kohe jälle Breti poole, et kuidas preilile Saaremaal meeldib. Et oleks huvitav vaadata tema pisikest raamatukogu, aga et see oli ülal, ei tulnud selle vaatamine kahjuks kõne alla ... Bret vastas ühesõnaliselt. Helene noogutas Bretile laua otsast julgustavalt peaga.

Adam istus oma kohal, käed risti kõhul, ja hoidis suud pingul koos. Ta pilk sihtis kõveriti issandat ei millekski pidajate poole. Adam oli kohe märganud, et tema kirikumureline jutt pastorit sootuks nii ei huvita kui nende kahe patuse mulin. Adam köhatas. Tatsas siis oma tuppa, andes sellega mõista, et miski talle siin meeltmööda pole. Samal hetkel pastor nagu vetrus ülespoole. Õlad tõusid kõrgele ja ta pöörles noorelikult siia ja sinna. Häälde tulid tagasi vallatud noodid. Ta valas neidudele karahvinist veel kord pokaalidesse sätendavat punast eluvett ja lausus toosti:

«Imelise nooruse, imeliste tunnete, imeliste silmapilkude tervisega! Best need on vahel sama heledad kui jumalik valgus.» Rannamaa tõstis punaselt sädeleva klaasi kõrgele. Ta vaatas siniti Bretile silmadesse. Aeglaselt kissitas Bret oma silmad säravateks piludeks, neid pastorilt pööramata. Ta nägi kogenult, kuidas too end unustas ja ta ära-

proovitud trikki kinni jäi . . . Siis jõid kõik neli oma pokaalid tühjaks. Süütu Kirumetsa marjade mahl täitis kõigi sooned kihinaga, mis ergutas elama.

Helene pani tühja klaasi valgele linale ja ütles kelmikalt:

«Inimene ei tohiks iganes mitte vanaks jääda. Võiks ju kaheksakümneaastaselt ka ikka veel noor olla.» Siis ta vabandas ja läks kööki.

Vein oli Vaike julgemaks teinud. Ta küsis otse:

«Öelge, seltsimees pastor, kas te ikka tõepoolest usute jumalat?»

Pastor ei vastanud hulk aega. Vaatas Vaiket pika pilguga, ütles siis:

«Igaühes meist on oma jumal — umbes niiviisi on kuskil vist öelnud Tammsaare. Ka minus on oma. See jumal, kes on minus, ei tarvitse olla see, kes on näiteks teis. Aga ta on olemas.»

«Kuid kirikus palvetate te ju kõik ühe ja sama jumala poole?»

«Kirikus palvetame me selle poole, kes suunab meid võitlema kõige kurja vastu. Meie jumalaist on nähtamatult kasvanud üks jumal, suur ja võimas.» Jälle pöördus pastor Breti poole.

Vaike aga ei jätnud oma joont:

«Tähendab seda Maria ja Joosepi poega te tegelikult ei tunnistagi? Seda imedetegijat teie arvates nagu konkreetselt polnudki?»

«Konkreetne oli Jeesus Kristus Jumala poeg.»

«Noh, olgu kes ja kelle poeg tahes. Aga kui te teda palute, kas te siis ka usute, et ta teid aitab?»

«Kui ma ei usuks, mis mõtet oleks siis paluda? Palumine on ikkagi midagi paremat kui, käed rüpes, oodata,» vastati armulikult.

«Nii et igaks juhuks?» Vaike tundis end võitjana. «Teate, mis! Te lähete kirikusse vaid selleks, et kari inimesi oma südamerahu kätte saaks, ja ongi kõik. Teie võimuses on see neile lollidele anda ja te ei ütle ära. Kas pole nii?» Vaike tõusis ega vajanud enam mingit vastust. «Sellepärast ongi kirik meie ühiskonnale vastuvõetamatu, et usk õpetab valetama,» ütles Vaike ukselt.

«Kas tõesti üksnes sellepärast?» üllatus pastor. «Ma kahtlen. Küllap pannakse kirikule hoopis suurem süü kui see pisike vale, mida isegi võimatu on kindlaks teha.»

Ka Bret pöördus minekule. Ta jäi ukse juurde seisma. Pastor astus talle ette ja palus, et ta veel ei läheks. Bret ei liikunud paigast. Vaatas liikumatu pilguga pühale vanapoisile otse silma. Ta nägi, kuidas see lihalikult ärevusse läks, teda käega puudutada püüdis. Pastori juba ennist äraproovitud kindlus oli Bretile praegu naljamäng segi lüüa ja kuradi soovitusel tahtis ta selle siinsamas teoks teha. Siis avanes uks ja kambrist kõmpis taas välja Adam. Pastori Breti poole sirutunud käsi kõverdus nagu iseenesest rinnale nööpi kohendama. Siis taskurätti rinnataskust võtma ja otsaesist pühkima. Ta kummardas ja ütles taevaliku häälega soovi rahulikuks ööpuhkuseks. Vaatas tagasi, võttis ometi korraks neiu käe ja sosistas:

«Ma ootan teid homme teenistusele. Tulge ja võtke sõbranna kaasa. Teie ju ei tarvitse sealt midagi omaks võtta. Pealegi ei õpetata kirikus midagi halba. Ma tean, pedagoogidele on keelatud, aga — tulge ikka. Kohtumiseni jumalateenistusel.» Pastori käsi värahtas Breti arvates ta peos. Kuid võib-olla näis see ainult nii . . .

Oma toas naeris Bret valju surutud häälega. Vaike ei reageerinud. Bret kuulatas. Talle tundus, et naaber nutab jälle.

«Vaike?» sosistas Bret eesriide vahelt. Ei vastatud. Bret hõikas veel korra. Kui ka sellele ei vastatud, tundis Bret, et Vaike nutab tõepoolest.

«Mis juhtus? Mis su meeleolu ära rikkus?» Vaikus. Bret taganes oma tuppa. Siis kostis voodist Vaike sumbunud häält:

«Mis ja mis! Kes sind siia mind suretama kutsus!» Naaber ajas end sahinal istukile. «No mille poolest olen mina sinust vähem? Et mind ei palutagi? Ikka sind! Ikka sind! Kas ma olen siis inetu või?»

«Ei. Sa oled ilus,» hämmeldus Bret.

«Hah? Aga niipea kui sina tulid, nii kohe muudkui Allaviit ja Allaviit. Isegi taga ei räägita mind nii vihatsi kui sind. Mille poolest sa minust tähtsam oled? Räägi, kuidas sa seda teed? Õpeta mulle ka!»

«Mida?»

«Mida, mida? Kui ma teaks, siis ma ei küsiks.»

Bret läks tasa ja rusutuna oma tuppa. Ta puges pimedas teki alla.

13.

KAHTLUSED

Kirikust tuli Bret tagasi enne jumalateenistuse lõppu. Jalutas kaugele kodust mööda ja alles siis tagasi. Kiriku omamoodi hõng ja helid olid teda imelikult raputanud. Kõik oli teisiti kui väljaspool noid kiviseid seinu: inimeste liikumine, käitumine ja hääled. Eriti oli muutunud pastor, eileõhtune Rannamaa.

Kodus palus perenaine end ivake aidata. Et pastor kirikust varsti tulemas, aga laud alles katmata. Et papa juba tuli, aga õpetaja jäänud koguduse inimestega veel juttu rääkima.

Perenaine andis preilile valge põlle ja räti. Bret asus lauanõusid üle pühkima. Perenaine ise hakkas praadi lahti lõikama. Bret kuulis Britanniat pimedas poeruumis niutsuvat ja ust kraapivat.

«Papa pani ta aresti. Indlemise ajal temaga ju igavene tegu. Juhtub uks poikvele jääma, nii hiilib minema. Pole ju tõupuhast paarilist mitte. Küla krantsidega oma puhtatõulist setterit ära ei tohi narrida. Poegi ju himustaksid mitmed linnatuttavad.»

Viimaks pani Helene lihanoa lauale. Korda kolm kergitas ta tarretiseliuda. Viimaks küsiski:

«Papa ütles, et preili Bret oli täna kirikus olnud?» Perenaine vaatas üles, et näha oma noore abilise ilmet. Klaaskauss tarretisega värises kergelt süles, kui Helene vastust ootas.

«Olin.»

Helene rahkis pisut aega vasikalihatüki kallal, siis seisatas nuga:

«Kas ka ikka jutlust kuulamas või?»

Bret ei rutanud vastama. Perenaine jõudis noa korda kolm lauale panna ja uuesti pihku võtta.

«Jah. Jutlust kuulamas.» Bret ei vaadanud Helene poole, ehkki märkas selle uurivat vaatamist. «Jutlust kuulamas ja pastorit vaatamas,» lisas ta nagu kiusuks.

Jälle istus perenaine, nuga püsti pihus, terav ots ähvardavalt ülespoole:

«Siis oli papal ju ikkagid õigus? Aga mis te tast kirikus vaatasite? Te ju nägite teda õhta einevõtmise aegu juba küll?»

«Tahtsin veenduda, kas kirikus on seesama Rannamaa kes lauas.»

«Noh? Ja kas oli?»

«Ei olnud. Kirikus oli hoopis teine mees. Tükkis-hoopis teine.»

«Teine mees? Tükkis-hoopis teine?»

«Teine jah.» Breti käed liikusid, õlad õõtsusid.

Bretil oli kirikus igav hakanud. Talle tundus, et neil vanadel naistel ja meestel — et neil kõigil on igav. Venitasid oma koraale ja peletasid und eemale. Mõned tukkusid hääbenemata. Kui kirik võiks noori oma rüppe meelitada, siis see kirik küll mitte. See päriskirik peletab uudsust otsija endast eemale. Selles oli ta kindel.

«Inimese pärast läheb kirikusse ainult usule võõras,» ütles perenaine kõlatult. «Aga muidugid — seda te ju olegid, preili.» Imelikult pettununa jätkas Helene oma tööd. Nagu oleks Breti kirikuskäimisest teab mis lootnud.

«Huvitav, millal too Rannamaa päris ta ise on? Kas lauas seltskonnas või kirikus häält väristamas? Kumbasid ta õieti petab?»

«Oi preili! Miks peaks pastor kedagi petma?» ehmus Helene. «Ta nii usklik inimene. Me käime temaga juba selleat saadik läbi, kui ta Saaremaale tuli. Kogudus kiidab, et kena kõnemees ja . . .»

«Eile õhtul lauas oli ta nagu inimene ikka, pastori kohta ehk veidi edevavõitu. Igatahes läbinisti kaasaegne kavaler. Kirikus aga venitas sõnu ja tembutas häälega. Mina arvan, et kui saatan on olemas, siis oli ta täna kirikus sellesama pastori sees.» Bret piilus pisikese kiusuga perenaise nägu.

«Kas te varem ilmaskid pole kirikus käind? Kiriku tuunet tundnud?»

«Kümneaastasena käisin ja kord hiljem ka. Siis imetlesin kiriku kõrgust ja ilusaid värvilisi aknaid.»

«Aga nüüd leidsite kirikust saatana. Küll räägite teie imelikult!»

Bret oli ka ise kuidagi pettunud. Rannamaa oli talle sümpaatse inimesena tundunud. Laheda esinemismaneeriga ja ei mingi vagatsejana.

«Aga äkist oli see sedaviisi, et te saatana kirikusse ise kaasa viisite?» Helene oli isegi pisut muiul, kui nõnda ütles.

«Ei vaidle vastu. Aga miks pastor teda minema ei ajanud . . .?»

Perenaine ei teinud jälle tükk aega suud lahti.

«Meis kõigis on omajagu saatanat sees, sest me oleme lihalikud inimesed. Aga inimene peab selle vastu võitlema. Ega mina ju ei arvagid, et see on miski loom saba ja sarvedega. Oh ei-ei! See on niisugune kiusatus, mis sunnib inimest paha tegema. Seda ei tohi ju inimeses olla, olgu ta usklik inimene või mitte.»

«Ega selleks ei pea just nimelt kirikusse minema?»

Helene vaatas korraks kartlikult magamistoa ukse poole ja ütles siis kuidagi poolihääli:

«Pastorile oleks elukaaslast tarvis. Mis elu see üksi on! Nelikümmend aastat mees vana, aga sobilikku paarilist pole veel leidnud.»

«Vanapoisi vigurid! Sellepärast ta altari taga tembutaski.»

«Oi-oi-oi! Kui papa seda juttu kuuleks!» Ometi naeris Helene Breti vallatute sõnade peale pisut oma nooruslikku naeru.

«Vaatasin eile, et see mees ei ole millegagi elust lahti öelnud. Minu ema usus oli vagatsemist rohkem.»

«Kas teie ema on ka luterlane?»

«Ei. Nüüd ei ole ta kuskil. Aga oli kaua metodist.»

«Oooo!» oli Helene ääretult pettunud. Istus ja vaatas Bretile otsa.

Bret märkas, et Helene silmis kukkus ta tükk maad allapoole.

«Papa ütles jah, et te olite kirikus olnd,» tegi Helene teist juttu. «Küljeuksest vist natuke tagapool?» uuris perenaine.

Bret noogutas. Tõstis ülenühitud asjad kandikuga serveerimislauale.

«Seda papa ütles jah ka. Et pastor muudkui vaatas küljeukse poole. Ta oli siis oreli kõrvast alla vaadand, et kas

mõni kontroll või. Aga näind siis, et hoopis preili Bret.» Helene hakkas lauakesel peenleiba viiludeks hekseldama. Harjunud käed toimetasid vilkalt.

«Te ärge papale pahaks pange, kui ta vahel . . . ülearu järsult . . . Tal ka omad suured mured. Eks kirikuasjade pärast ja muidu ka. Lapsed kaugel, elu külm. Kirikus ole ise köster, kellalööbija, organist ja tee kõik muud tegemised ära. Inimesel ligi kaheksakümmend seljas — see ju tükk vanust. Aga hing on tal oma kiriku külges nii kangesti kinni. Rahva hulkas hakkab ju usk nõdraks jääma. Riigisäädus ei toeta — kõik see teeb ju meelehaigust. Kirikuasjandus inimesele kätte usaldatud ja papa tahab aus teener olla.»

Ühetasased viilud libisesid noa alt nagu suveniirid. Peene kodupüülise lõhn levis meeldivalt üle söögitoa. Kõik laual vihjas perenaise koolitatusele. Viimane kui ese tubades tõestas korraarmastust ja maitsekust. Ligi seitsekümmend viis eluaastat olid Helene olemusest puudutamatult üle libisenud. Ainult ta keha oli aeg armutult kooku kootutanud.

«Ära pane pahaks, aga uueusulised segavad ammustaega pärisusku. Saksa-ajal hakkasivad nad tükkis-hoopis hulgusti möllama. Nelipühilased või kes nad siin on. Ise hüüdvad ennassi priilasteks. Aga papa ütleb, et niisuguse nimega lahkusku pole olemaskid. Nende palvemajad peaks valitsus küll kinni panema, sest see pole usk ehk midagid. Löövad muidu oma tralli ja teotavad jumalat.»

«Eks neil ole seesama jumal mis teilgi, perenaine?»

«Kus ta seesama on! Ei kirikuinimesed neid tembutajaid kannata.»

Bret pidas oma perenaisest lugu, aga ometi oli tal täna tahtmine Helenet veidi kiusata. Seda eriti ema pärast, kelle perenaine nagu kaudselt riivas oma usujutuga.

«Teadus on ammu kindlaks teinud, et jumalat pole olemas ühtegi.»

«Aga ometi usutakse. Usutakse kindlalt ja usutakse kahtlusega. Kas teie kunagi kahelnud ei ole? Et kui jumal siiski olemas on?»

«Ei. Kahelnud ma ei ole. Emaga koos uskusin kindlalt, — kuni kuueteistkümne aastani —, et ta on olemas. Alates sellest ajast olen jälle kindel, et teda ei ole. Kahelnud pole ma enne ega pärast.»

«Siis olete küll õnnelik, kui kahtlust pole . . .»

«Kas teie siis kahtlete, perenaine?» Bret puuris perenaise nägu.

Helene otsis laualt, millele pilku kinnitada. Leidis selle ja ütles aeglaselt ning tasa:

«Ei. Mina olen selleks juba liiga vana. Minu eas enam ei kahelda. Ei ole selleks enam aega . . . Kahtlused käivad üle inimese siis, kui noorus hakkab lõppema. Pärast peab asi selge olema.» Helene pilk lendas läbi akna vana lupjamata kiriku suunas. Pilvede taustal konutas hall saja-aastane torn oma mahajäetuses. Helene silitas kiriku laigulist seina nagu mälestustest läbiimbunud kodukotust.

Juttu ajades oli Helene märkamatult terve leiva viiludeks lõiganud. Tabas end äkki ja viis ülearuse osa korvikeses sahvrisse.

«See kirik siin on näinud õnnelikke ja suuri päevi. Iseäranis suur rõõm oli meie rahval siis, kui sõjaajal tuli meie endine pastor Samuel jutlust pidama. Oli mitmete aastate eest ära Saksamaale läinud, siis, kui neid oma maale tagasi kutsuti. Tema oli siinsamas Randkülas sündind ja kasvand, aga kui kutsuti, läks ära. Sõjaväe mundris juhtus siia tagasi. Ja nõndasama mundris ta ka oma jutlust pidas. See oli minu elus kõige õndsam moment. Sest meie ju olime Samueliga seltsis lapsed olnd. Mõlemad siinsamas Randkülas. Teisel hommikul läks ta jälle väega edasi, ei tea tast enam midagid.»

Helene ohkas. Ei saanud Bret jaole, kas kordumatu elamuse või kaotatud lapsepõlvekaaslase pärast. Perenaise pilk oli hall ja kauge.

«Aga hirmsad ajad olivad siin kolmekümnendatel aastatel, need ususõja ajad. Kui teab kust tulnd Kliiberki taheti pastoriks panna. Polnud ta pühitsetud kirikuõpetaja ega midagid.»

Bret ei olnud kuulnud ei Kliibergist ega ususõjast siinmail.

«Kus nüüd teie! Olite alles nooruke ja siit kuulmata kaugel. Oli see alles hull aeg! Usu pärast läksivad perekonnad riidu ja lahku. Aga ilus ja vali mees oli ta küll. Oskaja kõnemees oli. Pole teada, kas ta ise jumalat uskuskid — ega vist. Aga kogudus läks karjas ta järele. Kindlad kirikuinimesed, nagu meie papa ja Irma isa — need teda kirikusse ei lasknud. Aga ei tema jätnud! Õnnistas oma leerilapsed seltsimaja seina ääres lah-

tise taeva all, kõne kostis üle terve valla. Oleks niisuguse sõnaga mees päris pastor olnud!»

«Mis sai sellest Kliibergist?»

«Mis ikka. Sai, nagu aganatega ikka: tuul puhus laiali. Kogudus tilkus tükkhaaval meie kiriku juurde tagasi, saba jalgade vahel. Nõnda et luteri usk, see pärisusk, on kannatand küll siin külas.»

Laud oli kaetud. Üht-teist oli sahvrist veel kohale kanda. Aga pastorit veel ikka ei olnud. Bret ei tahtnud täna Rannamaad kohata. Ta tundis ennast. Ei suuda end pidada ja ütleb võõrale inimesele midagi ülearust. Ta kiirustas põlle ära võtma, et enne õpetaja tulekut üles jõuda.

Siis kääksatas kambriuks tuttavlikult. Vana Kirumetsa tuiakas kogu vajus pilvena ukseraami. Britannial õnnestus ukselink lahti kaabata ja end vangikongist välja võidelda. Kaks suurt ja vägevat võtsid Breti eneste vahele.

Mamma taipas papa hoiakust, mida see öelda plaanitseb. Kuid ta ei jõudnud enam ohtu ära hoida. Adam köhatas traditsiooniliselt:

«Mis valu preili täna kirikusse kihutas?» Juba küsimus ise oli karistus. Mis sõnu veel edasi võib oodata? mõtles Bret.

«Kas tulite nuhkima? Või õpetajahärra meelt-mõistust segamini pöörama?» Seekord ootas vastust Britannia, mitte Adam, sest tema pööras selja. Tunnista üles või muidu löön hambad reide, ütles kuningliku koera kohtunikupilk.

Valvas perenaine ajas end kohkunult sirgu. Vedas oma vaevatud selja nii pikaks kui sai. Pilk pendeldas ühelt teisele.

Bret ei vastanud. Sees kihvatas ja oleks tahtnud teravalt torgata. Kuid ta üksnes muigas, kuna teadis, et see tema muie ärritab veel rohkem vihale kui lihtlabane ütlemine.

«Kui teie arvate, et pühakoda silmaripsutamise paigaks on, siis pole te väärt minu katuse all elama.» Adam sõrmitses väärikalt oma pikka ketti kõhul. «Vat niisugune on kord selles majas.» Vastust ei tulnud.

«Pettitööks on Kaaruküla palvevendade koda paras paik, aga hoopiskid mitte püha luteruse kirik. See on mu sõna ja seda ütlen ma teile üksainike kord.»

«Kuidas sellest aru saada?» küsis Bret jultunult. Bri-

tannia koeranägu oli imestust täis: ennäe nähvitsat! Seleta talle veel teist korda!

«Või ei saa arugid? Pastor on ka lihalik mees ja ei pruugi teda hullutama tulla. Vat nõndamoodi tuleb sellest aru saada. Ise olete koolitud inimene, aga ei jäga, kus miski passib, kus mitte.»

«Kas on selge?» tiksus aja sabas sõrkiv seinakell oma kapist. Helene tegi minekut.

Peremees astus akna alla, et visata ülevaatlik pilk kellatornile. Ta surus oma trullakad käed seljal pihkupidi kokku, nii et küünarluud pingutusest ragisesid. Tegi näo, nagu ei läheks see tühipaljas talle enam elades korda.

Bret jäi solvumisest tummaks. Aga enne, kui ta trepist üles hakkas astuma, naeris ta ühe suutäie oma kurja naeru. Seda tegi ta kõige rängema solvumise puhul, kui kuskilt äkki polnud sõnu võtta. See naer kestis vaid sekundi, kuid tegi oma töö:

«Ah või meie naerame selle mainitsuse üle? Või meie teeme pühadest säädustest laadanumbri? Kui nõndaviisi, siis pean ma teiega pikemalt rääkima.» Adama lopsakas nägu oli punetama löönud. Hall hitleritukk oli jälle laubale libisenud, silmad kulmude alla ära uppunud. «Siit majast pole ilmaskid veel kiimaliste mõtetega kirikusse mindud — mul pole seda häbi lausuda —, ei tohi seda teha ka teie.»

Bretile sai sedamaid selgeks, et selle mehega siin ei tule tal eales enam heanaaberlikke suhteid. Mida tema, Bret, siis õieti inetut on teinud? Et kirikusse läks? Seda loevad süüde hulka hoopis teist sorti inimesed, mitte köster. Bret ei kahelnudki, et Nete ta juba homme enda ette kutsub ja seletust nõuab. Aga see siin? Adam peaks ju rõõmu tundma, et üks kuulaja kirikus rohkem!

Papa sõnade ajal oli Helene ukse vahel nagu kivi alla kahele jalale kukkunud. Ta vaatas õnnetu näoga Bretile järele, kui see aeglase sammuga trepist üles astus.

Bret otsustas kohe pakkima hakata. Sellesse majja ta enam jääda ei taha. Vanamehele ei andesta ta enda haavamist kunagi. Kas ta on millegagi tema kodukorra vastu eksinud? Kriipsu võrragi kõrvale kaldunud kehtivatest eeskirjadest Adama majas? Ei. Mitte ilmaski. Ja nüüd korraga selline süü?

Bret teadis ülihästi, millest Adam turri oli läinud. Märkas seda juba eile õhtul, kui pastor avalikult ja ilmse poolehoiuga peremehe tema vastu välja vahetas.

... Välja! Välja mu klassist! vingus vanatüdruk ...

... Minu klass peab jääma kristalselt puhtaks! ...

... Miks sa mu elu hävitada tahad? Mul on ju perekond, ütles Robert ...

... Pori! Pori oleksin pidanud talle järele viskama ...

... See Allariida-tüdruk on sutt imelik — kardab inimesi, ütlesid tuttavad ja naabrid ...

... Ema nii vaikne ja korralik inimene, kust see tüdruk küll võetud on, ütlesid tuttavad ...

Bret pikutas pisut aega jahedas toas. Tusk läks mööda ja pakkimine jäi pakkimata. Kuhu siit minna ongi? Parem end rahulikuks sundida ja tühipaljast pirtsutamisest üle olla. Vanal Kirumetsal on ilmselt seda tüüpi karakter, on harjunud, et teda arvestatakse. Seda on ju Helenegi käitumisest näha. Kui perenaisel on midagi ilmekamat mõne asja kohta öelda, piilub alati enne ukse poole.

Helenega võib elada. Ta on peenetundeline ja haritud. Omamoodi kaasaegne ja samal ajal vanamoodne. Kindlasti saaks temast toreda sõbranna, kui ta kakskümmendki aastat noorem oleks. Ka sel juhul oleks ta Bretist kolmkümmend aastat vanem, aga see ei loeks.

Bret leidis riiulilt poole pudelit veini. Pudel oli soojavõitu, sest riiul seisis ahju külje kõrval. Bret pani hommikumantli selga ja viis pudeli trepikotta külmaveeämbrisse jahtuma.

Kuni vein jahtus, vahetas ta oma tühjal teelaual katet. Endiste asemele pani ta nüüd helelillad linikud ja tumeliilad tassid. Keskele pika süngelt lilla klaasvaasi, millesse oli torgatud hall sammaldunud oksatüügas. Bret vaatas esmalt suurepärane värvide kooskõla! Ta läks ja nihutas oksa veidi teise nurga alla. Selle oksa üle pidi Vaike end möödunud nädalal surnuks naerma. Kas tõesti looduses enam haljaid oksi ei ole! Inimene toob vana repetanud oksa ja paneb tuppa vaasi.

Aga Bretil loendamatuid tasse ja alustasse, pokaale ja taldrikukesi imetleb Vaikegi. Miks tal küll neid nii palju ja mitut moodi on? Oleks veel, et ta nende pealt sööks või jooks! Aina katab ja vahetab teisi! Et parem tikiks või hergeldaks sel ajal!

Oma säästukestest, kui neid oli, ostis Bret alati port-

selani. Hoidis kokku riietusesemete arvel ja ostis savikola, nagu ütlesid teised tüdrukud. Kui ühiselamus vahel mürgliks lahti läks, oli Breti esimeseks liigutuseks — tassid laualt kappi.

Vein oli külm. Bret nautis klaasitäit pikalt ja mõnuga.

14.

TALENDID

Nete oli väga tujust ära. Seda ei juhtunud sageli, sest Nete oli end aastaid kasvatanud tujudest üle olema. Aga kui ta tuju oli kord räsitud, oli ta seda põhjalikult.

Täna oli meel pilvine Arsi pärast. Ainus laps. Hellitad ja armastad, noomid ja kasvatad teda, aga tuleb ja teeb sulle haiget: «Emm! Sind lastakse varsti kolhoosi esimehest lahti!» Ise nii magusa näoga, nagu tuleks sünnipäevaks õnne soovima.

Nete teab väga hästi, et need ütlemised on ta külast kuulnud. Lapsed toovad kodused jutud kooli kaasa ega häbene laiali rääkida.

Nõukogude võimu esimestest päevadest peale pärast sõda on Nete korra kasuks võidelnud. Tegi seda juba hoopis ennem. On range kasvatustöö nimel oma isikliku elu unarusse jätnud. Mõnedki inimlikud salasoovid alla surunud. Ja nüüd niiviisi.

Kuidas ta rõõmustas, kui ta partorgiks sai. Kogu hinge pani ta sellesse töösse. Kogu elu! Kuidas kiideti Nete aktiivsust ja mitmekülgsust, rangust ja printsipiaalsust. Pidevalt trükiti ta pilti lehes. Kuhu korda looma eales teiste võimeid ja autoriteeti napiks peeti, sinna saadeti Nete. Valimised, riigilaenu organiseerimine, kolhoosidesse agiteerimine — kõike oli Nete teinud ja teha osanud. Ankeet on tal puhas, sotsiaalne päritolu peaaegu proletaarne. Mitte kuidagi ei saa Nete aru, miks teda tasapisi keskse juhtimise juurest hakati kõrvale nihutama. Ligi kuus aastat oli ta partorg, siis valiti teine. Et olevat isegi liiga pikaks ajaks jäänud. Sai külanõukogu esimeheks. Aga paari aasta pärast valiti asemele Võrkaia August. Ikka

kaugemale ja kaugemale oma meelepärasest päristööst. Siis valiti kolhoosi esimeheks, kuhu ta mitte sugugi ei tahtnud. Öeldi, et ajutiselt. Aga nüüd juba viies aasta. Siis korraga tuleb su oma jõmpsikas ja teatab: emm, sind lastakse lahti. Mis tähendab — lastakse lahti. Esimeheametist tahab Nete ammu lahti saada. Mitte kellekski muuks ei taha Nete kui tagasi partorgiks. Praegune on haige. Käib sanatooriumist sanatooriumisse, eks töö ole väsitav. Ja nagu kogu oma töönaise elu, tahab Nete ka praegu oma poliitilise põhjalikkusega näidata, et ta oskab ja tahab kasvatustööd teha.

Haridust muidugi peetakse juba väheseks. Aga kas neid küll ja küll ei ole, kes samasuguse kuueklassilise kooliga juhivad ja hoopis kõrgematel kohtadel toime tulevad? Või on Nete Olber ainsatki seminari vahele jätnud? Ainumatki rida paberile panemata jätnud, mis sellistel puhkudel räägitakse. Või ainsatki, ühtainumatki korraldust, uuendust või ettepanekut ellu viimata jätnud? Või pole tal valvsust olnud? Kriitilist meelt? Kõike on. Ennem veidike rohkem kui vähem. See ju on kõikjal teada. Ümbruses tuntakse Netet läbi ja lõhki. Annab nõu, vestleb, suunab. Kui vaja, kutsub printsipiaalselt korrale — ja ometi! Nete tunneb ja näeb, et tema haare aheneb.

Praegu, kus partorg ära, tunneb Netegi endist tegevustulva. Vanast harjumusest küsitakse nõu ja abi ikkagi temalt. Hea on seegi, et autoriteediga kohalik rahvas siiani arvestab. Tema veel näitaks, kuidas poliitilist kasvatustööd tehakse. Poliitringis on õppurid temalt kui palju tarkust saanud.

Aga täna korraga see naakmann Arsi: «Emm!...»

Kultuuritööga Randküla rahvamajas ei ole osakond linnas rahul: tegevus ühekülgne, juhuslik, ringid ei tööta koormusega. Ainuke, mida Randkülas rohkem tehakse kui mujal, on loengute pidamine. Miks ka mitte, sest loenguid peab Nete ise. Ott, Nete abikaasa, on rahvamaja juhataja kolmandat aastat. Sellest ajast peale, kui kalapunktis Jäntsiga vahele jäid. Nete tõi Oti materiaalse vastutuse juurest ära soliidsema ameti juurde, kus Nete oma silm pidevalt peal. Ega Otil rahvamajas kerge ole. Tuleb koletu palju inimestega mässata, igasuguseid üritusi üritada. See töö Otile suurt ei passigi. Õnn on selles mõttes Otiga, et tal on kultuurilise kutsumusega naine. Otilgi peeti haridust väheseks. Aga see Netele muret ei teinud: terve maa

vähese haridusega kultuuritöötegijaid täis. Ei tea, miks Ott peaks esimene olema, keda ta kuue klassi pärast hakatakse kohalt lahti kangutama. Nagu oleks haridus kellegi töö ära teinud. Vana hea eestiaegne kuus klassi on etemgi kui nüüdne keskkool. Oli Nete muidu nii tõeline nõukogude inimene kui oligi, kuid haridusest rääkides toonitas ta ikka «vana head eesti kooli».

Selle kõva kooliga tuli Otil nüüd kultuurile kähku jalad alla panna. Kultuuriosakonna juhataja Raieste oli isiklikult kohal käinud ja Otile säru teinud. Netel tuli mehele appi asuda. Seda tegi ta meeleldi. Kõnepult, püüne, koosoleku juhataja laud — need olid paigad, kus Netel meeldis olla. Masside harimine oli reeglite järgi kohustus number üks. Kevadel kavatsetavast esimesest ülerajoonilisest agitbrigaadide ülevaatusest peab Oti rahvamaja maksku mis maksab osa võtma. Nii plaanitses Nete.

Nädala sees üheks õhtuks kamandas Ott abikaasa käsul kamba inimesi kokku. Nete oli öelnud, kutsugu aktiiv kohale ja arutame läbi. Nii et kes poes Otile ette jäid, said käsu õhtul rahvamajja tulla. Enne algust lootis Ott mõned veel külavahelt kinni nabida.

Inimesi kogunes saali oma tosin ja isegi rohkem. Poolevaksa Paavel tuli pungis klaastaara kotiga. Kirus, et Puudet pani liiga vara poe ukse kinni. Paavel oli nalja armastav inimene, tema ei jäänud kuskile tulemata.

Tulid ka Tooter ja Peeker. Tooter sellepärast, et ta tundis sügavat huvi siinse tegevuse, juhtimise ja harrastuste vastu... Üha enam hakkas teda huvitama Olbri Nete isik mitmes mõttes. Tooter ei pannud enda jaoks paljuks isegi kaasa lüüa, kui asi huumorit tõotas tuua.

Jõuti otsusele, et on vaja aasta lõpul maha mängida üks nõukogulik näidend. Sügavalt patriootiline ja päevaprobleeme puudutav. Tingimata pidi näidend olema võitleva sisuga, sügavalt kasvatav. Nete mainis korraks «Kremli kellu», kuid leiti samas, et aeg jääb väheseks. Pealegi ei olnud peale Kaaru-muti ainsatki kohalikku korüfeed, kes laval end varem suureks oleks mänginud. Kuu oli ainult harjutamiseks aega, sest jõulude ajal tuli mäng maha mängida. Siis on ettevõetud üritusel ka ateistlik taotlus seen.

Otsiti mis otsiti — tee mis tahes, peale «Kroonu onu» ei tulnud Netele endale ühtki tükki meelde. Siis soovitas Tooter Lutsu «Kapsapeale» hambad katseks sisse lüüa.

Nete Tooteri ettepanekuga ei soostunud: kulakliku kapsamaaga nemad laval tegelema ei hakka. Nete eesmärgiks oli, et laval käiks võitlus, olgu siis klassivõitlus või päris paukudega madin.

Õhtu lõpuni jäi näidend leidmata. Kuid rollidesse arvestatavad inimesed tuli siiski läbi kaaluda. Korralikult vaagida, kes kelleks sobib, kui vaja peaks minema. Nete hakkas igaüht üksikult uurima.

Tema arvates võis Tooter edukalt mängida mõnd professorit või doktorit. Vaike Peekrist saaks rahvavaenuliku kulaku-perenaise, kui vaja. Looritsast, kui see viitsiks tulla, saaks ohvitseri. Allariita Nete paika ei pannud. Temaga olevat tal hoopis teised jutud. Kuid ennast arvas Nete passivat naispartisaniks.

Kaaru-muti kaasamängimine otsitavas tükis oli enesestmõistetav. Juba praegu mängis mutt pingireas naabritele midagi ette, need kiskusid naerda.

Ka oma Oti oli Nete valmis mängu panema. Ott, pikk mees, võis lavale astuda mõne ülemuse või kontrollina. Muidu nii kuulekas Ott raksas vastu, et tema ei hakka. Nete teadis ette, et Ott ei hakka — ei saagi hakata: Ott ei saanud ju rahva ees rääkida, Ott hakkas kohe nutma. Nii kui suu lahti tegi, nii mokk viltu ja vesi larinal taga. Kooperatiivi koosolekul ju viimati oli. Ott tahtis liikmemaksude kohta midagi küsida. Sai ainult kaks sõna suust välja, kui juba kurgus kõõks! Suu kiiva ja mitte silpigi rohkem. Maksuasi jäi küsimata ja Ott ise nuuskas terve koosoleku aja taskurätikusse nina. Nagu oleks matuselt tulnud.

Täna jäeti Ott igasuguse butafooria eest vastutavaks.

Ja äkki, just enne laiali minekut, tuli Nete päästvale ideele: tema proovib näidendi ise valmis kirjutada. Olevat kooliski midagi selletaolist kunagi katsetanud. Mis siis! Las käia! Rahvas oli nõus ja läks laiali.

Täis energiat ja suurt loomisrõõmu, jalutas Nete Oti käevangus koju. Hommikune tusk Arsi totakate sõnade pärast oli ammu möödas.

Kolme õhtuga oli Netel kahevaatuselise näidendi esimene variant valmis. Kaks ruudulist vihikut tihedat kirja täis. Tükk tundus särtsakas. Täis püssimehi, paukusid ja ideelisi ütlemisi. Pealkirigi oli paljulubav: «Kolm vintpüssi pauku». Lugemisel aga leiti, et paukusid piiril tuleb üle mitmekümne. Tooter soovitas pealkirjas parandus teha ja

panna «Kolmkümmend vintpüssi pauku». Lõpuks hääletati näitemängule nimeks «Paugud piiril».

Proovide käigus tekkisid uued tõrked: Loorits näidendisse tulema ei nõustunud. Sai teada, et Allariita kohvilt kohvile kamandati ja seetõttu ignoreeris Nete teatrit avalikult. Tooterist sai piiririkkuja. Vaike Peekrist vanemleitnandi naine, Moskvast kohale lendav noorik. Kuna aga Loorits leitnandi rolli ära ütles, siis Vaikel paarilist polnudki. Kaaluti ja sõeluti läbi kõik läheduse sirgemad mehed — leitnanti ei leitud.

Vessiku Jänts oli küll veel ilma osata, pealegi sättis ta end tüütava järjekindlusega Netele ette, et ta olemasolu märgataks. Aga Jäntsile Nete leitnandi rolli ei andnud, viksigu Jänts oma säärikud kui särama tahes. Kümme korda kergema südamega oleks Nete oma Oti Vaike kätte kägistada andnud kui Jäntsi... Aga Jänts Nete südame salamõtteid ei teadnud, ei osanud ära arvata.

Lõpuks pakkus Jänts end ise välja. Et on elus piirivalvureid rannas patseerimas nähtud küll ja küll. Et mis see leitnant tal teha pole.

Vaike sai hirmu täis, et äkki pannaksegi madal Jänts talle partneriks. Ta sõdis Jäntsi kandidatuurile käte ja jalgadega vastu. Nete andis Jäntsile mängukippumise eest karistuseks nihvaka ära: ta tegi teatavaks, et Jänts räägib jubedas Kaaruküla murdes. Mis ohvitser see seesugune on. Jänts solvus, aga jäi ikka lähedusse passima. Passis, kuni pandi lava taha paugutajaks, kui laval ragin käib. Tõelise kunstihuvilisena ei alahinnanud Jänts tagasihoidlikku osa. Peaasi et võis õigusega proovidele tulla...

Leitnandi suhtes sai Nete lõpuks Lintsu Etiga kaubale. Eti lubas oma abikaasa Ärmani ainult sel tingimusel, kui Ilihvaaugu Elgat mängu ei võeta. Kuna seda polnud Netel mõtteski, asus Ärman platsi. Kodust väljapääsemise võimalusest kinni haarates oli Ärman ise üllatavalt kähku nõus. Alles rolli asudes sai ta aru, missuguse silmuse ta endale kaela oli tõmmanud. Polnud elus teab mis teatrit näinudki. Ei teadnud seepärast mänguviguritest mitte kui midagi. Kui Nete selgitas, et tal tuleb laval püstolit lasta, läks Ärman ähmi täis. Et tema polevat elus pauku teinud. Nete lohutas, et küll Jänts teeb. Ja et temal, Ärmanil, tuleb põlvili kukkuda, kui Tooter talle säärtesse tulistab. Palju ei puudunud, et Ärman sealsamas oleks

surnult kokku kukkunud. Läks tükk aega, enne kui vanemleitnandile vajalikud teatrinõksud selgeks said.

Kaaru-mutt oli mures, et kas tema osas annab ikka kõvasti nalja teha. Tegelikult teadis mutt kunagise seltsimaja näitlejana ammu, et üks õige näitleja oskab igas osas nalja teha. On ennegi tehtud.

Vaike tuli Moskva-nooriku osaga üsna keskmiselt toime. Kokkumäng Ärmaniga läks muidu ka, aga musustseen ei tulnud kuidagi välja. Noorik tuli üle pika aja kordonisse, seepärast ei saanud musuta kuidagi läbi. Niipea kui Vaike, käed laiali, ukse eest tulema hakkas, läks Ärmanil silme ees mustaks ja ta suri välja. Kümneid kordi oli Nete Vaiket sisse ja välja sõidutanud, tulemusi ei olnud.

«Vaike ründab kut ärjavõitleja, lämmatab kas ää,» halises õnnetu leitnant. «Jätame musukoha välja.»

«Mine põrgu!» vihastas Vaike. «Musi selle stseeni kõige lüürilisem koht ongi, muud siin suurt midagi polegi! Ja sinu pärast jäta välja!» Järjekordselt tormas proua kiitsakale abikaasale peale. See muudkui taganes ja rahustas ühtepuhku:

«Kuss-kuss, Vaike, ää tule sa nii suure rüsinaga!»

Niisugustel puhkudel oli paugumees Jänts alati silmitsi läheduses. Vahtis kiirgavi silmi ja jagas õpetusi. Ergutas ja andis hoogu nagu köievedajatele.

Vaike kannatuste mõõt oli täis saanud. Ei saa ega saa saama see saamatu vennike! Vaike krabas sealsamas vahtival Jäntsil kraest kinni, kergitas mehikese kämbla jao maast lahti ja väänas kaissu. Jänts ragises igast õmblusest. Aga päratu musi lajatas kartmatu Vaike Jäntsile kõigi silme all ära. Pani siis sasitud Jäntsi tagasi jalgadele.

«Kas nüüd nägid? Vat niiviisi käib see asi, mida sina ei oska!» käratas noorik oma saamatule mehele.

Naeru ja kommentaare jätkus hulgaks ajaks. Tragi Vaike äratas aukartust. Jänts jalutas ringi, rind ees, süda uhkusest suur. Aina kõndis Nete järel ja kuraasitas:

«Kuule, Nete! Lasse, ma vaheta va Ärmani välja. Meitel istub see Vaikega kak naada.» Nete nägi isegi, kuidas istus, aga ei teinud väljagi.

Töö kurnas koledasti Nete vaimu, nii vastupidav kui ta oligi. Osalistele tuli iga samm ja žest ette näidata. Ühtainustki pööret ei lubanud Nete omapead teha, kõik käis

ettenäitamise järgi. Loeti hoolikalt põrandalaudu, mitmenda peal Nete lubas pöörata.

Tooter tegi kord tõsise ettepaneku — mõni asjatundja kohale kutsuda. Kogu lugu ise oli algusest peale üks suur jama ja nüüd mäng veel tagantotsa. Selle mõtte niitis Nete kohe maha: kõik viimseni teeme ise. Nagu me ise ei suudaks. Sellega asi jäigi.

Nete tahtis tükki maha mängida jõululaupäeva õhtul. Enamus arvas, et see kukutab peoõhtu läbi. Vana tava kohaselt paljud sel õhtul kodust välja ei tule. Lükati oma teatrit siia- ja sinnapoole.

«Teeme toomapäeva õhta. Siis mul ölled ka valmis,» pakkus Jänts. Sellest mõttest haarati kinni. Pealegi on päev sümboolne: hakkavad ju toomapäevast päevad jälle pikenema.

«Enne etendust teen mina päevakohase avaettekande. Niipea kui ma hüüan moto: «Toomapäeva pimedusest vastu valgusele!», läheb eesriie lahti,» rääkis Nete. Asja algus paistis teoreetiliselt võttes päris moekas.

Osalised läksid laiali. Nete ise jäi lavale lõplikke mõtteid mõtlema. Mundrid ja puupüssid muretseb ta pograde käest ise. Ei ole tükil muidu nagu vigagi, aga massistseenid jäävad mannetuks. Need paar konservivabriku poissi ei näita ju armee võimsust ega suurust. Tulevad koperdavad laval, näod häbelikult nurka pööratud — mis jõudu niisugused sümboliseerivad. Kaks proovi veel, ehk saab nad kuidagi liikuma, lohutas end lavastaja-autor.

Jänts hiilis enne teisi rahvamaja uksest välja. Jäi Kirumetsa väravasamba varju Vaiket passima. Sasis pahaaimamatu Vaike värava vahel ootamatult kinni ja pressis vastu tuulekoja seina. Vaike röögatas ootamatusest. Arvas, et Britannia on välja pääsenud. Ründaja ära tundnud, vaatas ta korraks ringi ega kippunudki nii keevaliselt tuppa kui eelmisel õhtul. Puges ainult rohkem nurga varju, et tänavalt poleks näha.

Seisid akende vahel, põlved vastamisi ja sõrmed vaheliti. Jäntsil oli taskus 200 grammi karamellkompvekke. Ta toppis neid söömise järjekorras Vaikele pihku. Vaike lutsis komme ja kannatas Jäntsi välja. Kui kavaleri kämmal Vaike puusale liiga pikalt pidama jäi, raputas Vaike korraks keha ja kämmal kukkus alla. Pärast ei pannud ta enam nagu tähelegi, millal Jäntsi käsi jälle ta ümbert

kinni võttis. Ülejäänud maiustused toppis Jänts suure raamlemisega Vaikele põue.

Loll ikka loll, mõtles Vaike ja urgitses kommid põuest välja. Tükk aega hiljem ei teinud Vaike Jäntsi sahmerdamisest enam teab mis numbrit. Ei teinud ka siis välja, kui Jänts taskust veel komme leidis ja pisut sügavamale toppis. Üsna uut moodi tunne oli, kui suur kämblajurakas nagu külm kurikas põue puges. Pani ihu imelikult võbisema. Aga see oli ainult korraks. Sest kohe tõukas Vaike rähkleva mehe endast eemale. Mine tea, mis veel äkki mõtleb.

Aga — äkki vihastab ja paneb minema? kahtles Vaike. Kelle muuga siin ikka, võiks ju temaga siin natuke olla, ega see tükki küljest ära võta. Aga jutust ei tulnud suurt midagi välja, Jänts ainult raamles ja nohises. Kuid niisama jututa oli ka hea soe olla. Mis siin nii väga rääkida ongi. Jänts nagu korra ütles, et peaks vist raha ikkagi linna raamatu peale panema. Et uuest reformist kaagutavad küla kanadki juba... Et neljakümne seitsmenda aasta reformiga sai mööda pükse, et raha kodus pidas.

Vaike ei öelnud selle peale midagi. Mis temal Vessiku Jäntsi raamatuga asja. Lubas aga Jäntsil nüüd käed kaugele mantli alla ajada. Inimesel käed paljad, hakkab ju külm.

«Mu rahast saab vist üsna mütu raamadutäit,» arvas Jänts.

Vat kus keksib, muigas Vaike ja nõtkutas põlved natuke allapoole, et Jänts huulte juurde ulatuks... Proovisid, kuidas näitemängu raske koht neil tegelikult välja kukub. Kukkus kenasti välja küll. Vaike oli isegi nii lahke, et laskis Jäntsil ennast natuke kurgu alt hammustada. Niisama naljapärast. Jänts imes ennast kaela külge nagu parm, kas või veri väljas. Aga mis see tilgake verd, kui nii mitu hoiuraamatut ja teab mis veel...

«Eks sa tea ise... Raamatu peal ehk kindlam,» andis Vaike sosinal nõu. Kui ausalt ütelda — ega ju Jänts nii hirmus jässakas polegi, mõtles Vaike ja istus trepi serva peale.

Jänts nuias, et kui läheks Kirumetsa üles? Et hiiliks sokipöiseli? Et hommikul vara teeks vehkat, kui vana Adam magab? Et ajaks üleval juttu, räägiks ilmast ja maast? Siin seina ääres ju külm! Jänts loperdaski korraks suuga nagu hobune. Justkui väriseks suurest pakasest.

Üles viia Vaike Jäntsi ei tahtnud. Ei tahtnud üldse, et keegi tema olemisest Jäntsiga teada saaks. Ega tema ju Vessiku Jäntsiga teab mis plaanitse! Niisama ajaviiteks...

Siis pistis Adam pea õhuaknast välja ja näägutas:

«Ah nõndaviisi, et kohe minu akna all! Pole enam ööhingamist ega päevarahu! Üks köhimine ning kidistamine sees- ning väljaspool seina.»

Vaike ja Jänts nihkusid teineteisest kaugele lahku.

«Minge seltsimaja ula-alustesse, mis te minu maja uksepiitasid kiiksutate!»

Aken tõmmati kinni. Jänts pidi ühe soolase suutäie vastu hõikama, aga Vaike surus peopesaga Jäntsi suu kinni.

15.

ELAMUSED

Olbri Ott kiskus rahvamaja trepil suitsu ja uuris ilma. Rohmakad pilved panid kartma, et rikub peole tulekuks ilma ära. Detsembri porine õhtu vedas varakult hämaraks. Üksikud suured helbed liitusid raskeks sajuks. Hall laotus ülal oli täis esimest ränka lund, tulvil suurt tuhinat möll lahti lüüa.

Peolisi hakkas varakult kohale tilkuma. Trambiti trepil vettinud jalgu, ropsiti riietelt värskeid ebemeid. Räägiti valju häälega ja ulatati tuttavatele tere. Ka üleaedseid teretati käega nagu kiriku ees. Ott asus uksele, sest tema kontrollis pileteid.

Tulemine venis pikka aega. Tuldi üksiti ja paariti. Tuli kaugemate külade nokastanud poisse, kes ütlesid tüdrukutele käratsedes oma vaimukusi. Tuldi hobustega ja jalgsi. Tuldi ka veoautodega, vineerist furgoonilobudik peal. Tuldi hullust peast isegi jalgratastega, saagu tagasi kuidas tahes. Võrkaia Sirje, kes eeskojas pileteid müüs, kuulis jommis poistelt head ja paremat.

Niiviisi tuldi tund ja teinegi. Väljakuulutatud algusest oli tunnikest pool juba möödas, aga tulemine kestis ühtesoodu.

Näitlejad seegasid laval ja olid hirmsasti närvis. Lintsu Ärman oma pagunite all oli näost ära. Sellele läks Jäntsil korda lonks viina sisse joota. Tooter jalutas, diversandivildid jalas, käed seljal ja piiririkkuja-nägu peas. Nautis muiates kaasnäitlejate rambikrampi. Seni oli oodatav peoõhtu tõotanud talle kordumatut nalja, seda enam et Nete näidend oli sisult suur jama. Ootas lustakalt publiku reageerimist. Nagu seisaks ta ise asjast kaugel, kuskil pealtvaatajate hulgas. Bret imestas, et Tootergi kõrvuti teistega Nete numbris kaasa lööb. Loorits teadis: Tooter tahab nalja saada. Nüüd aga, kus etteastumine käegakatsutavas kauguses seisis, leidis Tootergi oma kuuluvuse teiste hulka.

Nüüd tuli tal maksimaalselt pingutada, et asja õnnestumisele panus panna, kui siin midagi üldse eriti teha annab. Pabistajatega oli Tooter täna solidaarne.

Õpetajad tulid kohale täpseks ajaks. Nad istusid rivis kolmandasse ritta. Bret ei saanud aru, miks Irma Tammik üksi tuli. Edda ju ometi tuli õhtul bussiga koju. Kas pidas kohalikku pidu enda jaoks madalaks või vastas kõmu Edda palvetundides käimistest tõele?

Ants Breti kõrval ilmutas rahutust: iga klõpsu puhul vaatas ukse poole. Bret võttis mehe käe oma pihku. Sitked sõrmed sulgusid ümber Breti randme. Ants naeratas tehtult ja jäi eesriidesse vahtima. Edda jäigi tulemata ja Ants rahunes maha.

Veel ikka ei alustatud näidendiga. Viimasest reast kostis tükati tüdinud trampimist. Vahel paisus see üle poole saali protesteerivaks müdinaks. Lõpuks löödi lahti aplaus. Eesriidetagune hakkas ärevalt liikuma. Kuskilt puhkenud tõmbetuul paisutas sametist riided nagu purjed pungi.

Pinkidel oli veel tühje kohti. Esimeses reas laiutas Lintsu Eti üksi. Praegu tohtis Eti häbenemata peole tulla, tal oli järjekordne usu vaheaeg. Oli ajutiselt jälle nelipühilaste hulgast välja langenud. Eti ei saanud järjepidevalt usklik olla, sest ilmalikud sekeldused surusid pidevalt peale. Ärganud oli ta mitu korda.

Rihvaaugu Elga oli Etiga koridoris rinnutsi kokku sattunud. Tegid siis ümberpöörd, üks sisenes saali ees- ja teine tagauksest. Praegu nende vahel erilist tüli ei olnudki. Kui suvel see viimane madin Lintsu loigus toimus, oli Eti Rihvaaugu aknad sisse peksnud ja nüüd kestis vaherahu pikemat aega.

Eesriie ei avanenud ikka veel. Tantsule tulnud nublud rõkkasid riidehoius Sahvtra-Puudeti puhveti ümber. Neil jäi aega hullusti üle, sest olid liiga vara kohale jõudnud.

Vanemate inimeste jaoks oli õhtu mõneti sobimatu. Valmistuti ju ikkagi jõuludeks. Tööd enam-vähem valmis, aega pühi pidada. Vorstitoppimine, õllevillimine, süldikeetmine — need olid tavaliselt veel selle õhtu tööd. Seepärast olid peolised enamasti noorema rahva esindajad. Kuid tuli teatrihuvilisi vanugi kohale.

Siis lähenes möirates kurdiks raputav traktori märatsemine. Lillevälja Einu parkis oma künnimasina otse saali akna alla. Taarus ise tüki aja pärast traktorijaama-mehe raskel sammul saali sisse. Hüüdis üle publiku: «Rõõmsaid jõulupühi!» Akna all vallutas karikond klutte Einu NATI selsamal pilgul. Traktor oli nagu mesitaru poisse kubinal täis. Roniti, rüsiti ja lükati üksteist masina seljast alla. Mõni lõi juba nutupilli.

Lavakardinate taga andis Nete kümnendat korda viimaseid korraldusi. Veeres oma trullakatel jalgadel ühe juurest teise juurde ja tuletas meelde. Artistid lasksid Nete sõnad ühest kõrvast sisse, teisest välja, sest närv oli peal. Millegipärast kobistas kümmekond tõelist piirivalvurit rasketes saabastes lava taga ja Nete väänas nendega oma vene keelt.

Netele tegi kõige rohkem muret see, et tükk oli toores. Teist vaatust oli ainult etteütlemise järgi tehtud.

Vessiku Jäntsil olid paugutamise värgid kindlalt taskus. Tema hoiak ütles selgesti, et vähemalt siin pole hädavaresega tegu. Tal oli paukudega vaja märul lahti lüüa alles teise vaatuse keskel. Nii et aega ähmi minna veel oli. Mees aga muretses oma isiklikku muret: Vaike ei andnud millegipärast ligi.

Ärmani vuntsi vahele tilgutas Nete veel piisa kolloodiumi. Kõik osalised olid enam-vähem tundmatuks püütud grimeerida. Vaike suu oli kui pussihaav, põsed ergult punased.

Anti ära esimene kell. Ott käis ralistas kella ka koridoris. Et etenduse ajal tunglema ei hakataks. Kohe kepsutas eesuksest kuljuste kõlinal sisse Kaaru Mahta, Jäntsi jooksikust naine. Tütre oli mutt pealinnast ekstra peo jaoks Randkülla tellinud. On teine üles mukitud kui pulmahobune, hindas Mahtat Lillevälja Einu. Kette, litreid ja rõngaid täis riputatud.

Siis tulid teineteise kannul kohe teine ja kolmas kell. Ligemale tund oli väljakuulutatud algusest möödas.

Nete surus end eesriiete vahelt pulti — ta oli ülimalt pidulik. Läikiv lamee ta puusa ümber oli rikkalikus krookes. Aurulokid olid kahe kena kammiga kõrvade juurest turri löödud. Nete alustas peene põial-liisi häälega:

«Randküla näitering tervitab oma külalisi kõrge kunsti nimel.» Poolevaksa Paavel võttis kärinal tere vastu. Peolised hakkasid vastuseks plaksutama, nagu tava nõuab.

Nete ütles oma tervitusettekandes, et kunst kuuluvat rahvale. Ja et tänase esietendusega astub ka siinne rahvas kultuuri eredasse ajajärku. Suurelt ja heledalt hakkab... ja nii edasi. Netel jätkus viisimäärusi veel mitmeks ülevaks loosungiks. Ent ometi tegi Nete täna oma etteastele lühikese lõpu. Ta tõstis käe ja hõiskas Otile parooli:

«Toomapäeva pimedusest vastu valgusele!»

Sedamaid keris Ott eesriide lava eest ära. Artistid, kes olid ametis eesriide aukudest külaliste piilumisega, polnud arvestanud Nete kõnele nii kiiret lõppu. Nad jäid hunnikus lahtisele lavale ja kargasid kiljudes kardinate varju.

See tõi saali esmase elevuse ja katki polnud midagi.

Esimese kuue lehekülje pärast Nete muret ei tundnud, need olid peas. Aga et Ärman pidi kohe alguses laval olema, kadus järg üsna kohe käest ära. Pooleldi minestunult marssis leitnant nurgast nurka ja täitis kramplikult Nete käsku: mitte mingil juhul laval seisma jääda. Ärman muudkui patseeris ega saanud nurgast saadetud märkidest mitte tuhkagi aru. Nii Nete kui näitlejad lava taga muutusid higiseks.

Eti sattus esimeses reas oma Ärmanist kohe vaimustusse. Pööras ennast siia ja sinna ning sosistas poolvaljusti:

«Nää-vaada, see ju meite Ärman!» Nagu ei tunneks omakandi inimesed Lintsu Ärmanit.

Kuskilt sai leitnant uuesti otsa kätte ja Netel läks kergendustundest süda pahaks. Näitlejad astusid kordamööda lavale, rääkisid, tammusid eespidi ja tagaspidi, ühesõnaga — mäng käis.

Kohal, kus kolm konservivabriku poissi pidid piirivalvurite mundris sisse tulema, kobis ootamatult lavale tosinajagu tõelisi piirivalvepoisse. Tulid sisse, lõid Ärmani ees kulpi ja vajusid kirsasid kolistades tagasi lava taha.

Nimelt oli Nete efekti puudumise mures tänaseks tõelised sõdalased välja kaubelnud. Need tulid ja tegid eksprompt, mida režissöör käskinud. Niisugune mass laval avaldas igatahes muljet.

Ärmanile aga tuli asi liiga ootamatult ja vaikus asendas uuesti teksti. Tooter raputas eemalt Nete poole rusikat. Ka rahvas saalis ootas pingelises vaikuses.

Siis aga said klutid akna taga Einu NATI-le hääled sisse. Inimesed pöörasid sedamaid pea aknast välja vaatama ja Ärman tabas kuskilt mingi repliigiotsa kätte.

Einu kargas vandudes üle pinkide uksest välja.

Kuid kulisside varjus tunti kohkudes ära, et see, mida Ärman nüüd räägib, on juba teise vaatuse keskelt. Kohe tuleb Vaikel kohvriga sisse astuda. Ligemale pool tükki jääb vahelt vajaka.

Vaike sisenes otsustavalt ja hooga. Krabas vapustatud leitnandi jõuliselt kaenlasse, enne kui see jõudis vastu punnima hakata. Musiga ei tulnud mingit janti, kõik toimus nagu päris.

Õlle-elevil poisid sattusid saali tagasopis vaimustusse. Tõusti pinkidel püsti ja hõigati Ärmanile tunnustusi. Stseeni menu oli igatahes suur.

Aga paraku hakkas näidend juba otsa saama. Oli algus, paistis, et tuleb ka lõpp, aga keskpaik jäi vahele. Ees oli veel üksnes piiririkkuja kinninabimine.

Vessiku Jänts teadis, et tema paukudeni on aega veel küll ja küll. Marssis koridoris, stardipüstol kummaski käes, ja ajas Sahvtra-Puudetiga veidi aega lora. Jänts ähvardas, et läheb nüüd lavale ja laseb oma püssid lahti. Et hoidku Puudet suu ammuli.

Aga et lugu kiirendatud korras läks ja Jäntsi oma kuulipildujaga platsis ei olnud, virutas piiririkkuja leitnandile püstolipäraga pähe. Et niisugust asja polnud ette nähtud, hakkas Ärman elu eest vägivallale vastu. Nii kukkuski võitlus välja enam kui ehtsalt. Vaimustuses oli Nete ja vaimustuses oli publik saalis. Karikond piirivalvepoisse tuli uuesti lavale. Tooteril seoti käed ja jalad kinni. Moskva-noorik langes põrutada saanud kaasale õrnalt kaela ja vähemalt lõpp paistis oodatust paremini õnnestuvat. Ainult et asjaga mitte päris kursis olevad võõrad sõdurpoisid jäid pisut liiasti jalgu.

Tekst nägi ette, et pärast keeruliste sagimiste õnnelikku laabumist astub haavata saanud Ärman kangelasliku žestiga ette ja hüüab saali lõppsõnad. Nii ka sündis. Sidemes peaga leitnant astus ette ja hüüdis:

«Siitpeale ei tohi ükski pauk me rahva rahu rikkuda!»

Ott kahmas vända, et eesriie ruttu ette kerida. Rahvas plaksutas, pooleldi juba püsti.

Siis juhtus aga midagi hoopis ootamatut.

Kohalejõudnud Jänts taipas rabatult, et on oma paugukohad maha maganud. Püüdis päästa, mis annab, ja laskis raginal oma suurtükid tühjaks. Terve rahvamaja karjatas. Tundus, nagu oleks dessant sisse murdnud. Halli

tossu oli saal täis. Roheliste vormimütsidega poisid kukkusid sagima. Nende sõjamehe-südametunnistus sundis neid Jäntsi sisse piirama.

Saalis aga istuti kõheldes tagasi, kuna arvati, et näidend edasi läheb. Nete ise läks ja andis vändale valu — eesriie sahises ette.

Saalis tormlevale aplausile tähelepanu pööramata vajus Nete taburetile kössi. Rikkusid tüki ära, kus häbi ots!

Laenatud sõdurpoisid tulid rahvamaja ülemuselt küsima, et kas neil veel on vaja midagi teha. Nete peataolek oli nii suur, et saatis need süütud sõdalased vihaga uksest välja. Saalis aga skandeeriti ja hõigati Ärmanit välja.

Parajate naakmannide laviin kargas lava uksest sisse ja nõudis müristajaid näha, et neid käega katsuda. Nete, see alati autoriteeti arvestav isiksus, lõi lava poisipõnnidest lagedaks.

Pidulik osa oli läbi — saalis ei plaksutatud enam. Kostis pinkide lohistamise ja uste kääksutamise helisid.

Mehed vaatasid kõheldes ringi ja kadusid Oti kamorkasse grimmi maha võtma. Varsti tiirutas pudel käest kätte. Soolasiig oli seliti keset lauda, hõlmad laiali, liigendnuga püsti ribide vahel. Ikka häälekamalt vahetati muljeid. Iga uue sõõmu järel leiti, et mäng oli vägev. Et Nete on kihvt kirjamees. Mis need tühised viperused! Nendest ei saadud saalis arugi. Isegi Ärman ütles välja tõe, et nüüd alles hakkaks mängima. Et ihu soe ja tekst peas nagu kodune aadress. Ka tema mekkis väikselt viina ja tundis suurt loomingulist rahuldust. Tavaline jänes oli pükstest kadunud.

Jänts iga ringi ajal pudelit ei puudutanud. Sellest ajast, kui ta habe jommispäi põlema pisteti, ei julgenud ta meeste keskel end vinti võtta. Selle-eest ta aina organiseeris. Käis korra ära ja tõi kuskilt välja «Benediktiini».

Hapukurk lahati siia kõrvale, hatule murtud krakovi vorst rändas pudeli kannul käest kätte. Laud oli meeleolukalt räämas ja natüürmort oli päevakohane. Tasapisi muutusid ka meeste hääled laulukamaks. Jänts oli lai mees ja kamandas:

«Laulame ühe saaremaa-eestlaste vägeva laulu!» Ja alustas aega viitmata ning viisi pidamata:

«Sääl, kus-e Lääne-ga mere-ga lained-e randuvad...!»

Kamorka seinad vappusid kunstiinimeste ülevast meeleolust. Siis sai jaole Nete ja kihutas mehed laiali.

Saalis oli vabastatud ruum algavale tantsule. Pingid seisid mööda seina äärt. Poisid vajusid esikusse suitsetama ja Sahvtra-Puudeti manu meeleolu-õli välja manguma. Tüdrukud traavisid neljakaupa kolonnis tualettruumi uksest sisse ja välja. Tõmmati nurga varjus sukaõmblusi otseks ja vaadati tüdimatult peeglisse. Kaarumutt kössutas eesriide taga nurgas ja töinas vihast: tema roll oli viimse sõnani näitemängus vahele jäänud. Pühkis siis näo kuivaks, pani pisut puudrit ja läks Mahtat otsima.

Ants suitsetas trepil, Bret ootas teda ukse lähedal. Linde Valloga olid kohe koju läinud — Vallo ei viitsinud tantsida. Teise ukse juures vestles kohalikega huvitav paar. Bret oli neid juba enne peo algust uudistanud. Mees oli noor, säravate juustega ja õlakas. Naine tema käevangus oli soliidne igas mõttes. Kõik neis viitas sellele, et nad ei ole kohalikud. Ometi teretati neid kui omasid. Hüüatati. Imestati, et jälle nii üle hulga aja.

Jänts nägi eemalt, kuidas Mahta võõra mehe käevangu võttis. Pitsitas suust oma peenikest tallinna keelt. Mahta oli muide end linlikult vaatamiseks välja pannud küll: plastmassist rõngad rippusid kõrvades vaata et õlgadeni. Kingade kannarihmad olid kümnes keerdus ümber säärte võrutud. Kaelas kiiskas viht klantsivat ketti, teist niisama palju tilises ümber käsivarre.

«Mahta nii metalli sees, et köliseb kut raudrüütel,» takseeris Jänts eemalt kaugelt. Likööris ergutatud Jänts trampis raksuva sammuga mitu korda Mahta lähedalt mööda ega teinud endist naist tundmagi. Jänts tegi näo, nagu oleks tal täna siin suur asjaajamine ja vastutus. Nagu oleks kogu pidu siin tema kamandada ja juhtida. Andis puhvetis valju häälega käskusid ja korraldusi, kuni Sahvtra-Puudet ta potilaadale saatis. Mahta aga sillerdas taevalikult oma linnainimese-naeru ja vaatas võõrale mehele ingli pilguga silma. Jäntsi polnud tema jaoks olemaski.

Saali põrand oli jalgadega kaasatoodud lumelopast laiguline. Tüdrukud istusid seina ääres. Nad tegid näo, nagu ei huvitaks neid põrmugi ukse juures tunglev poiste parv. Sosistati, käed suu ees, naerdi mitte millegi üle ja piiluti altkulmu ukse poole. Ukse ülemisest osast tossas sisse sinine suitsumült ja kõvade meeste kõva kõne. Ka seal tehti häält selleks, et vastasseinas neid märgataks.

Tantsuajaks uudishimutsema jäänud vanad naised istu-

sid ümber päratu ahju. Oletatavad armupaarid olid juba risttule alla võetud.

Akordion konutas laval taburetil, rihmad ripakil. Ootas julget meest, kes mängima tuleks. Pärispillimeest Randkülas polnudki. Lillevälja Voll küll mängis, aga see mees oli ikka veel sõjaväes. Vennas Einu kääksutas ka ja kui kedagi paremat ei leitud, kulus Einugi kägin hädapärast ära.

Einu oskas ainult kolme lugu: «Lutika Viiut», «Tädi Annat» ja «Raksi Jaaku». Kui kõik kolm läbi mängitud, hakkas jälle otsast pihta.

Tüminal tirisidki tüdrukud Einu saali. Surusid istuma ja tõstsid pilli sülle. Einu upitas rihmad üle õla ja hakkas passidega toristama. Pani parema kõrva vastu lõõtsa ja venitas pilli parinal pikaks. Kingakand hakkas põrandal põntsudes takti lööma. Kõigepealt kiskus Einu pillist üle kivide ja kändude «Lutika Viiu» välja. Passid jõurasid valjult ja vihaselt nagu kolmekuised sõnnid: mõrrat-ta, mõrrr-at-ta, mõrrr-at-ta! Tüdrukud nihelesid. Kuid poisse ei pannud Einu «Viiu» veel tantsutuuri. Muusikamees mängis solvunut ja pani pilli ära. Ta teadis täpselt, et nüüd kohe tullakse teda tagasi paluma. Ja tuldigi. Einu istus tagasi ja hakkas «Raksi Jaaku» mängima. Ta tegi seda harjumuspäraselt üliväga kiire tempoga. Kui püüdis kiirust maha võtta, läks lugu kohe käest metsa.

Nüüd kerkis esile ka esimene tantsurüütel: eemal nurgas seadis end rünnakuvalmis Vessiku Jänts. Astus mürtsuva sammuga diagonaalis üle põranda. Viimase võimaluseni viksitud ja nühitud säärikud kiiskasid. Tumesinised kalifeed olid uhkelt puhevil. Naiste pilgud läksid Jäntsi sihikindlale astumisele uudishimulikult järele. Vaike ees tegi Jänts kniksutaolise keerulise koogutuse, käsi vastu südant. Tulipunane Vaike vaatas vasakule ja paremale, ehkki teadis täpselt, et paluti teda. Ta oli vihane. Inimesel aru peas! Siin teiste ees demonstreerima! Ta tõusis nagu vastu tahtmist. Ahju juures olid eitede pead tükk aega koos. Paari jälgivad silmad nägid palju rohkem, kui seal tegelikult oli.

Ja siis läks tantsuks lahti! Jänts krabas kogukal partneril keskpaigast kinni ja põrutas saapataldadega paar raksu vastu põrandat. Varsti oli saal tuiskavat Jäntsi täis. Polka ajal pöörles Jänts kandadel, siis varvastel. Kükitas maha, viskus õhku, äigas kämblaga paar laksu vastu pükse ja

huilgas. Just nagu küla talgutel kakskümmend aastat tagasi, mõtlesid vanemad vaatajad tunnustavalt.

Vaikel oli vaev end tasakaalus hoida. Tantsukergust temas ei olnud, seepärast istus ta enamasti seina ääres. Täna tuli aga end nagu etendusel näidata. Soolane vesi nirises mõlemal mööda nägu alla. Einul aga ei tulnud mõttessegi lugu lõpetada. Ikka jälle kadusid Jäntsi madalad õlad Vaike käe alt ära ja ta kartis, et kukub pikali. Ta hoidis varvastega kingade põhjast kinni, et need jalast ära ei kaoks. Siis viimaks lõpetas Einu pika lõrinaga oma polkaloo.

Lõhkemiseni punetav Jänts talutas hingetu partneri pinki tagasi. Vaatamata saadud pargile sooritas veelgi uhkema kummarduse. Kuivatas kaela ja pasundas üle saali:

«No kurat! Oli see alles paaru! Änam kut reherabamine!»

Seinaäärsed naersid ja panid soolopaari auks aplausile pihta. Jänts kummardas keskpõrandal nagu estraadil. Täna oli pidu tema tänavas. Volksas altkulmu korraks Mahta poole vaadata. See aga oli kahest võõrast nii hõivatud, et ei teinud Jäntsi mehetegusid märkamagi. Oli kuidas oli, Jäntsi hoogu see täna maha ei võtnud. Ligemale kümme aastat ei olnud ta siin põrandal niiviisi mehe eest tantsu vihtunud. Noorpaari-põlves ei olnud Jänts rahvamaja põrandal teab mis tantsija. Polnud veel riideidki seljas. Nüüd, kümme aastat hiljem, võib ta tantsu lüüa, oma väärtust teades ja tundes. Pole siin mitte Vessiku Juuljuse paadipoiss, vaene sugulane, vaid on ise rahadega rannamees. Ainult et ükski neist ei tea, kui palju Jäntsil raha on. Täna tantsib ta koolitatud preiliga. Kui peenike Kaaru Mahta ka iganes on, haridust pole tal mitte kopika eest. Kaaru-mutt, tähtis naine, isegi magab, käed puusas, aga oodaku vaid! Jänts veel näitab!

Kui suureline Jänts täna oligi, kuidas ta ka oma sisemuses ärples — Mahtast oli tal südamest kahju. Mitte kuidagi ei saanud ta silmi ukselt ära. Nii iseäralikult ilusana polnud ta oma naist elades näinud. «Sa tuhat-kurat! Kut töumära! Pole seda mette ennem aru saandkid mette!» Veel ilusamini Jänts mingi naise kohta enam öelda ei oleks osanudki. Nende sõnadega oli ta Mahta mõttes jumalannaks kiitnud. Magab see naine täna öösel kus

tahes, kindel on, et mitte Vessikul, oma endises sängis. Ja sellest oli Jäntsil ikkagi kahju.

Einul oli «Tädi Anna» juba pilli sees valmis pandud, kui tundis kellegi kätt õlal. Einu vaatas üles.

«Vabandage, pillimees. Te ei pane ehk pahaks, kui palun korraks «härmoonika» enda kätte? Prooviksin pisut.»

Einu libistas rihmad vastumeelselt õlalt alla. Talle ei meeldinud, kui kuskilt uusi pillimehi tekkis.

Tooter ei istunud Einu taburetile. Ta jäi lava ette seisma ja alustas ammust lihtsat valsilugu. Nagu käsu peale pöördusid peoliste silmad mängija poole. Jäädi imestunult kuulama. Saali laskus vaikus. Vana ja läbinisti narmaks lauldud viisike muutus Tooteri sõrmede all imeteoks. Pani kuulaja südame mõistmatult valutama. Tooter ise laulis tundelise tenoriga kaasa.

«Juba ammu roosid õitsnud,
sügis koltunud lehtedes.
Õnne üürikest nad maitsnud —
nüüd on juba koltund aas.»

Esimest korda kuulis Bret Tooterit laulmas. Ta hääl otse sulatas end kuulaja südamesse. Tegi oma tundekülluses haiget. Kiskus hinge pahupidi, kergitas mälestused kuskile üles, kus nad hinge matsid. See siin, see laulev Tooter, oli uus ja imeline Tooter.

Kui Tooter salmijao oli mänginud, viis Loorits Breti tantsima. Vilunud tantsijana juhtis ta neidu nii osavalt, et see oma füüsilise olemise käest kaotas. Ükski ta lihas ei liigutanud end käsu korras, vaid kuuletus rütmile.

Pudenes põrandale veel teisigi paare. Tooter liikus mängides ja lauldes tantsijate vahel. Libises Antsu selja taga Bretiga kaasa, pilk kinni tema pilgus. Bretti oma vaate võimusest vabastamata eemaldus ta teiste paaride sekka. Lähenes taas ja tiris tantsivat Bretti nagu magnet partnerist eemale, enda poole. Bret teadis, et see on Tooteril jälle mingi haak. Võimalik, et lihtsalt Antsu õrritamiseks? Kuid ometi — Tooteri üleolev kullipilk oli praegu nii pehme. Tungis sügavale Breti tundmuste peidikusse. Aga võib-olla on ta lauldes alati selline? Heldeke! Siis peaks ta iga päev laulma. Ja Bret oleks ta jalgade ees...

«Ütle, kuusk, miks ikka õitsed
teiste õitega sa koos?
Ütle, kuusk, miks õnne maitsed
siis, kui juba koltund aas?»

Võlutuna jälgis Bret Tooterit. Avastas äkki laulu sõnade lihtsusest suure ja sügava mõtte. Milleks küll on Tooteril praegu seda mängu Antsu selja taga vaja? Või on ta kuskilt midagi kuulnud? Ei tahaks! Ei tahaks, et keegi siin kuuleks ta mürtsuvast tudengielust. Ta paljudest meeletutest mölludest mitmes Eesti linnas. Ei tahaks...

«Ütle, kuusk, kas õitsed mulle?
Miks su latv nii kõrgel on?
Kummardu, siis ütlen sulle,
miks su okkaid armastan!»

Tooter liikus otse Antsu selja taga. Ta hüpnotiseeris Bretti ärritava jultumusega. Kutsuvalt? Veenvalt? Küsivalt? Proovivalt?

Breti jalad takerdusid komplikul põrandal. Ta surus end vaevu-vaevu Antsu vastu. Mehe öömustadest silmadest käis kiire välk üle Breti näo. Ta pööras pead ja tabas Tooteri pilgu. Osavalt juhtis ta partneri teisi paare riivamata Tooterist kaugele eemale.

Kuid ka eemalt kandus Tooteri laul Bretini. Ja üsna varsti lähenes taas ka mees ise. Jäi muiates eemale, aga hoidis Bretti ikkagi oma orbiidis. Lollitab! Nüüd teadis Bret täpselt, et Tooter on oma tavalises rollis. Ainult et seekord hoopis uut moodi.

Siin ei olnudki enam midagi mõistatada. Bret avastas ammugi juba, et Tooter on üks neist meestest, keda tema magnet ei tõmba. Kes temaga kunagi lõpuni kaasa ei tuleks. Hirmus oleks niisugusesse kiinduda! Tooter seisis eemal, ei laulnud, kuid vaatas. Ja nüüd! Nüüd pilutas Bret oma silmad tuttavalt kitsasteks, kiirgavateks piludeks ja nõelus Tooterist läbi. Mees kergitas kulme. Kas tõesti? küsisid kulmud. Mehe nägu muutus. Ta hakkas taganema ja mänguloo lõpuks oli ta lava ees.

Tantsuvõlu haihtus. Tooter lava ees oli jälle endine üleolev küüniline Tooter. Ants viis Breti kohale, vabandas ja läks välja suitsu tegema.

Vaike pöördus rinnutsi Breti poole ja pühkis ta silma alt mingi kübeme. Bret tõmbus eemale.

«Jah, see elu halastamatu edasimarss... Ajab otse hirmu peale...» Bret vaatas küsivalt korterinaabrile.

«Aasta tagasi tantsisid Ants ja Edda siinsamas saalis. Täpselt samamoodi. Ikka iga tants... Aina esimestena põrandal. Ilus paar oli.»

Breti silmade ees lõid kukerpalli tuhat tulist rõngast.

Kõrvus kõlises kolm-neli korda järjest: iga tants, iga tants, iga tants... Tähendab, oli ikkagi midagi enamat. Võib-olla veel hoopis rohkemat? Ants salgab, et ei olnud. Valetab? Aga ta ju ei olegi veel midagi öelnud. Eddast mitte ainsat sõnagi. Aga ometi, kas Ants valetaks?

Breti nägu muigas ega reetnud Vaikele midagi.

«Aga teie sobite hoopis paremini. Nii kenasti, et kadesta kohe,» silus Vaike oma torke pealtpoolt siledaks.

Et kadesta kohe! Sa aeg! Kust see heldus äkki!

Tooter alustas aeglast valssi. Bret märkas, kuidas vahepeal kaduma läinud Jänts tagapool taas esile kerkis ja sulgi soputas. Oli ilmne, et Vaiket ootas uus katsumus.

Bret ei soovinud nüüd Antsuga tantsima minna. Ta tõusis ja väljus lava ukse kaudu. Robinal jooksis Vaike talle kandu, soovides Jäntsi vaateväljast kaduda.

«Päris normis selle Vessiku pärishärra mõistus vist pole,» ütles Vaike, kui õnnelikult ukse taha oli jõutud. «Ütleb mulle äkki tantsu ajal, et kuramuse mehka oleks, kui see meite pulmapolka oleks.» Vaike itsitas. Eriti vastumeelselt see avaldus talle vist ei mõjunudki.

Terav okas Breti sees torkis edasi. Lükkas Antsu temast kaugele eemale. Õhtu võlu sülitati minema.

Bret kaalus, kuidas mantel garderoobist märkamatult kätte saada ja ära lipsata. Riidehoiu ukse vahel jättis võõras paar tuttavatega hüvasti. Kaaru-mutt kutsus neid mahedalt mett sööma. Et tulgu ikka Eerik ja tulgu Anna ka. Mahta kauples, et seesama Eerik oma autos ta tagasi Tallinna viiks. See aga vastas, et kooli direktori tütre viib ta ka, ruumi on. Nüüd korraga taipas Bret, et noormees on legendaarne Muuli Eerik. Mihkli kasupoeg. Naine Eeriku kõrval Miina õde Tartust. Bret püüdis mälust üles leida, mida talle Eerikust on räägitud. Ei meenunudki muud, kui et oli lapsena sõjaga segi kodust ära jooksnud. Võõrad väljusid. Mahta läks tagasi saali.

Bret riietus ja astus kähku uksest välja. Trepil astus Ants talle vastu. Bret seisatas hetkeks ega teadnud, kuidas edasi käituda.

«Miks sa põgeneda tahad? Mis juhtus?»

Bret oli kimpus. Oli minekuga valesti arvestanud. Ei tulnud sellele, et Ants võiks trepil olla. Huupi otsustatud äraminek oli ju tõepoolest imelik. Bret ütles:

«Ma lihtsalt tahan minna.» Milline jonnakas viieaastane!

«Mis tahtmine see äkki selline on?»

«Harilik.» Veel tobedam, mõtles Bret.

«Aga tegelikult?»

«Mulle sai äkki peost villand.» See oli juba tõe poole.

«Aga miks siis nii salakavalalt? Üksi? Kokku leppimata?»

«Arvasin, et läksid ära. Jäid nii kauaks,» luiskas Bret.

Ants võttis sõnatult mantli. Ta astus Breti järel trepist alla. Süütas seisatades sigareti, aga kustutas kohe ja viskas urni.

«Oleksin tahtnud sinuga veel palju tantsida.»

«Iga tants, iga tants, iga tants!» sumises Vaike hääl Breti peas.

«Head ööd!» surus Bret läbi hammaste ja jooksis üle tee. Impulsiivselt, ilma ette kavatsemata. Sumas läbi lopase lume Kirumetsa väravast sisse. Tundis, et käitub tobedalt, kuid jooksis edasi. Nüüd juba sellepärast, et oli enda pärast häbi. Jälle see taltsutamatus, kahetses Bret. Kui palju on ta sellega ära rikkunud.

Rusutuna riietus ta ülal lahti. Vaiket ei olnud veel — tantsib saalis oma Jäntsiga pulmapolkat.

... Miks te valetate? Miks te kõik valetate? Sina ka, ema!...

... Sõnadega löömine on tavaliselt valusam kui vitsaga, ütles ema...

... Ikka jälle minu juurest kuskile tagasi... ikka tagasi...

... Saaremaal on head lihtsad inimesed, seal põed välja, ütles ema...

... Aga sa ju teadsid, ema! Teadsid kõik need aastad!...

... Kas jagate oma ema religioosset veendumust? küsis mandaatkomisjoni tegelane...

... kõige tavalisem, lapsepõlves arenenud alaväärsuskompleks, ütles arst...

Bret viskus voodile. Ta püüdis viimast pooltundi oma tänasest päevast välja kiskuda. Milliste silmadega vaatab ta homme koolis Looritsale otsa?

16.

JUMALAD

Kaaruküla lapsed ei tulnud ka nende jõulude ajal kooli. Muuli Meinu oli kogemata tulnud, aga seegi hiilis keskpäevaks minema. Loomulikult ei puudunud Rihvaaugu Iida, Võrkaia Milvi ega Vaksa Paula. Vaike oli kuri, sest tema pisemad põnnid olid puha puudu.

Bret otsustas kohe täna kodude külastamise Kaarukülas ette võtta. Irma keelas. Narr olevat pühade ajal lapsi kooli peksma minna. Et nii olevat tehtud neljakümne viiendal aastal, kus terve kool tühjaks läks. Et külastagu kodusid mõni teine kord.

Bret ei kavatsenudki Kaaruküla lapsi kooli peksma minna. Tutvub kodudega ja küsib muidugi ka seda, miks nad kooli ei tulnud.

Tee oli halb. Lumi lopaks muutunud, enamasti üldse veeks sulanud. Bret ei armastanud hoogu võtta. Ta tahtis kõik ettevõetu kiiresti lõpule viia. Kauast plaanimist ta ei kannatanud. Antsuga erinesid nad ses suhtes täiesti. Minek ja tegemine olid Bretil tülikaks vahelüliks kohalejõudmise ja valmissaamise vahel. Ants naudib minemist ja tegemist ennast. Päralejõudmine olgu kui tahes pikkade aega taga. Bretil peab kõik kohe selge olema. Liiga rängalt oli ta pika ootamise eest elus peksa saanud. Oli end tahtlikult teiseks treeninud. Päris pärale ei ole ta praegugi veel kuskile jõudnud, kui välja arvata pedagoogi kutse ja kõrgema hariduse diplom. Tuli sellegi eest üksjagu võidelda. Juba mandaatkomisjongi lõi kahtlema, kas ikka võtame uskliku ema lapse õpetajate kooli õppima. Ja pärast need eksmatrikuleerimisähvardused muudel põhjustel... Siin, Saare-

maal, pind jalge all enam kõikuda ei tohiks. Kindlust ju otsima ta siia lapsepõlvemaale tuligi.

Kümme aastat tema elu keskel on teda ennast veennud, et kindla pidemeta pudened enesel käest ja sind lihtsalt ei ole enam. Nagu ema. Kuigi ka temal oli mingi kindel oma siht. Uskus ja arvas, et jumal ja ta jenoveevalik voorus kord talle õnne toovad. Uskus? Kas ikka uskus? Bret ei ole ka nüüd veel saanud lahti kahtlusest, et ema oli samasugune frigiid või hullem — oli seksuaalselt ebanormaalne. Kavalusega oskas selle omaduse vooruseks mängida. Rikkus sellega oma lapse hinge ja elu. Lõpuks sai naeruväärseks ka ise.

Kauneid lapsepõliseid mälestusi on Bretil vaid Saaremaast. Siin oli ta pisike. Siin ei osanud ta muret tunda. Siin olid teised lapsed. Oli meri ja mereäärsed mängud. Siin olid pikad ja viljatud mereäärsed ootamisedki, kuid need ei tüüdanud Bretti. Oma pisikese südamega ei osanud ta oodata nii, et see oleks talle valu teinud. Nad lihtsalt seisid emaga Mõntu sillal ja siimitsesid merd. Bret ootas, et merepiiri tagant kerkib üles midagi hoopis kummalist, ja oli ärev üksnes selle ilmumise pärast. Teadis küll, et nad ootavad isa, keda tema polnud elus silmaga näinud.

Kuid mida vanemaks, seda enam hakkas Bret mõtlema — miks? Kui kaua? Kui ta kaheteistkümneaastasena Sõrvest Pärnu elama asus, oli ta juba kujunenud ema poolt ettetõmmatud jooni mööda: ole vooruslik, vihka maailma ja maailma inimesi, siis tuleb õnn. Ja õnn — see on I S A. Ta on tulemas ja ta tuleb. Sest jumal aitab.

Arsti juurde läks ema temaga siis, kui ta hüsteerikasse sattus. Põhjus oli, kui praegu võtta, tühine: klassivend võttis käest kinni ja kutsus metsa mustikaid sööma. Ja võib-olla tõepoolest ainult mustikaid sööma. Sest ta oma suu oligi juba must. Inimestega kontaktidest hoidumine oli oma töö teinud. Kuigi ema, jah, võis mõnes mõttes tema pärast muretu olla. Aga kui seegi oli kavalalt ja teadlikult tehtud? Et ta ise tüdruku puberteedieast raskusteta üle saaks? Ja siis ühel päeval oli ema talle võõramast võõram . . .

Praegu läbi lopa sumades mõtles Bret, kui palju muretum ja kergem oleks teisiti. Rõõmu tunda vaid meeldiva tunnetamisest enese ümber nagu varem. Lüüa käega kõigele, mis kohustab. Lasta end viia tänase päeva tuhinast,

nagu ta tõeline loomus tahakski . . . Kuid seda ta ei tohi. On end visalt kasvatanud seda mitte tohtima . . .

Bret püüdis endale lirtsuvat astumist meeldivaks teha. Ta üritas kõndida õõtsuva sulnidusega, aga ei tulnud midagi välja, botiku luku vahelt tuli vesi sisse. Antsu ettepaneku teda saata oli ta tagasi lükanud. Bret ei olnud torget hinges veel tuimaks suutnud mõelda. Pinge nende kahe vahel püsis. Koolis kohtlesid nad teineteist kõigile silmahakkava jahedusega. Vaike köhatas kahemõtteliselt. Linde vaatas kurva ja abipakkuva pilguga. Irma nagu ei märganud midagi. Tooter muigas. Merede vist ei olnud veel nende suhetest aru saanudki. Teadis ehk ainult niipalju, kui Linde talle pajatas . . .

Bretile tundus, et ta oma loomupärase seltsimatusega tõrjub endast eemale selle ainsagi lähedase — Antsu. Ainult see inimene oli osanud talle väga ligidaseks saada. Oli talle kuude jooksul sõnahaaval usaldanud endast kõik.

Lindet, seda südamlikku last, ei võtnud Bret tõsiselt. Sõprusesse, mida ta pakkus, suhtus Bret kui liivakastisõprusesse — see ajas teda naerma. Linde rakendas kõik oma naiivsed meetodid, et neid Antsuga rutem perekonnaseisubüroosse juhtida. See soov oli sedavõrd väljaloetav, et kutsus kelmilt kaasa mängima. Ta leidis nende kokkujuhtimiseks üha uusi vigureid. Aina küpsetas ja hautas oma hõrgutisi ning kutsus neid maitsma. Seadis paari igale poole kõrvuti istuma. Keeras raadio lahti ja kraamis toa keskelt lagedaks — suunas nad tantsima. Tekkis küsimus — miks nad Valloga ise veel abiellunud ei ole. Seda enam, et Kaaru-muti eestvedamisel neid ammugi seljataga klatšiti. Kaaru-mutt viis kõik oma oletused kindlate faktidena rahva hulka.

Bret teadis, et Lindel ja Vallol ei olnud veel nii palju raha, et ilusaid pulmi teha. Ematu-isatu, nagu Roolinnuke oli, ei tahtnud ta oma suure elupeoga tädi kaelapeale minna. Tahtis oma jõu ja nõuga pärale jõuda ning sundis selle mõtte ka Vallole peale. Nii järjekindel oli see pisike leevilinnuke.

Direktor hoidis väikest Linde Rood. Hoidis eriliselt. Kinkis talle tähtpäevadeks hinnalisi asju. Oli isiklikult ta siia kooli tööle toonud, et teda, vaeslast, aidata. Ometi kartis Linde Irmat. Puges ta eest sügavale oma Vallo külje alla ja ka direktor ise nagu surus teda sinna.

Linde oli iseloomult avali nagu ajaleht. Bret teadis te-

mast kõik. Kuulas pisima detailini ära, ise midagi vastu pihtimata. Bret teadis, et Vallo on Lindele kogu ta maailm. Mis ta eales tegi või tegemata jättis, sündis Vallo pärast.

«Mind ei olegi olemas, on üksnes Vallo,» rääkis Linde endast. «Mina olen talle õhuks, et ta hingata saaks, veeks, et ta ei närbuks, mullaks, et ta juurduks. Kõik minus on tema päralt. Tema pärast läksin ma pedasse. Tema pärast olen siin koolis. Tema pärast õppisin kuduma ja õmblema, et kellegi muu käte puudutus ta ihuni ei jõuaks. Tahan pesta sama seebiga, süüa sama lusikaga, millega tema. Tahan tema missiooni ja huvisid, sama ruutmeetrit lapikest seismiseks! Tahan olla sisemiselt tema suurune, ehkki väliselt pisike. Tahaksin olla üks osa temast, et mitte hetkekski, mitte ealeski temast eemal olla! Et ta mind sammu võrragi ei saaks endast maha jätta! Ainult selles püüdluses on minu elu. Minu saatus ja õnn.»

Selle nii jäägitu kiindumise ees tundis Bret jubedust. Bret oli Lindet valmis ta isiksuse puudumise pärast põlgama, vihkama.

Kas üks inimene on nii suurt enese mahasalgamist väärt? On see ohvrimeelsus või mis? Aga võib-olla mitte? Võib-olla on see hoopis suur oskus saada enda kätte mehe üle jäägitu võim? Sihipäraselt väljaarendatud polüteism — kummardumine omaenese tunnete, aga samas ka võimu ees? Ja hoopis Vallo on ohver?

«Aga kui sul tuleks elada temata? Kui ta sinu elust kaoks, anna andeks, kas sinu elu siis sealtmaalt jääks elamata? Lõpp?» oli Bret kiusakalt küsinud.

«Jah. Minu jaoks ei oleks siis enam midagi,» oli Linde hirmunult sosistanud. «Mitte midagi, ja ei ole ka mind ennast.»

«Sa oled nagu katuseta maja, kuhu kõik ilmastikuveed sisse sajavad. Sind tuleks selle eest põlata, Linde.» Bret peaaegu et põlgaski.

Bretis kihises tookord soov anda sellele lapsele valus hoop, et teda kuidagi äratada. Niiviisi ju inimene hukkub . . .

Bret ei osanud kuidagi neid kahte omavahel siduda. Õhuliselt kergena ja muretuna tunduv liblikake ja see leige, igav ja pleekinud mehemürakas, kes vist ei oskagi kiinduda. Aga keegi suurvaim on ju öelnud, et erinevad iseloomud tõmbavad üksteist ligi ja täiendavad vastastikku.

Samalaadseid inimesi seob sõprus harva. Küllap just selle tõe pärast toimus ka nende lähenemine Antsuga.

Kadakase mäekünka tagant tuli nähtavale Kaaruküla algus. Valjuhääldi Vessiku väravasambas ragistas suust välja midagi segast. Jäntsil on hakkamist. Vedas traadid Merise kalatööstusest siia ja pirngi põleb teisel toas laes.

Kaarul ja Vessikul on Bret mitu korda käinud. Täna sinna erilist asja ei ole, sest nii Jänts kui mutt — mõlemad jooksid hommikul kooli teatama, et Sven jäi eile haigeks.

Iga pere värava kohale oli suurte trükitähtedega maalitud pere nimi. Leidlik ja omalaadne. Võõral hõlpus üles leida.

Vessikult-Kaarult tuli natuke veel edasi sumbata, siis algasid Kaaruküla teised pered. Esimese värava peal oli suurelt «Lillevälja». Kõrvetatud vilja ving teatas, et peres keedeti kohvi.

Lillevälja Maiu puudus juba mitu päeva. Võib-olla on haige? Maiul — armetukesel ei ole ema nagu Muuli Meinulgi. Rääkimata isast. Ema oli sõja lõpul üle laia vee suurde maailma kadunud ja tütrepabula vanadele jätnud. Maiu vanaema solvumine tütre suhtes oli olnud suur: ta läks ja registreeris Adelheidiks ristitud tütretütre külanõukogus Maiuks ümber. Nüüd on Maiu vanaema Liili oma.

Liili põdenud mingit nimede muutmise maaniat. Ega teda ennastki tol hallil Nikolai II ajal Liiliks ristitud. Enne oli ta olnud Leen. Koosta Leen. «Koosta» suhtes oli ta juba abielludes vastikust tundnud. Lillevälja Voll, see praegune sõdurpoiss, Liili oma poeg, pilas vahel: oleks su nimi Lusikas olnud, poleks sa siis seda vist muutma läinud. Voll oli irvhammas.

Õnneks tuli siis see nimede eestistamise kampaania ja Koosta Leenust sai Lillevälja Liili. Abikaasa Sass jäi endiselt Koosta Sassiks. Selle koha pealt jäi vedelavõitu Sass kangekaelseks. Alguses olevat Liilil kahtlus südames olnud, et äkki hüüavad kenast nimest hoolimata Leenuks edasi. Läks aga just risti vastupidi: Leen muutus Liiliks üleöö. Küllap sellepärast, et Liili juures midagi lillelikku ega liilialist ei olnud. Vastuolu nime ja isiku vahel oli nii suur, et esimesel vaatamisel otse ehmatas.

Kuid Bret oli Liilit juba näinud: olid koos ühes ja samas kruusakastis sügisel sõitnud. Liili oligi see mustades vil-

lastes sukkades sõnakehv mammi. See, kes pahuralt koju kiirustas, kui Lintsu Eti Rihvaaugu lehma peksis.

Praegu kükitas Liili ahjusuu ees ja tõukas panni ahju. Sabaga pann oli leivalasna peal, suur seapea küpsetamiseks valmis pandud. Kihutas siis vorstipanni seapeale järele. Kui ta ahju ees püsti tõusis, ulatus Liili peaaegu laeni. Nägu oli Liilil suur. Kõike nagu kuidagi liiga palju. Nina, hambad, suu — kõik olid suured. Sirged hallid juuksed olid kuklas ümber tsinktraadi kõvaks rulliks keritud. Sitskleit ta seljas oli pesus käimata, pidulik ja uus.

«Tere-tere. Jeesus teiega kallite pühade aegu.» Hääl oli Liilil kõmisev. Otsustav ja kindel.

Köök oli puhas ja pühademaiguliselt pandud. Õhk aga kärtsamise suitsu täis. Uks tagatoa vahel oli paokil ja kägises kahtlaselt. Pilust piilus kellegi silm. Kui õpetaja pilk sinna sattus, vajus uks koomale. Üürikese aja pärast tabas Bret varitseja jälle.

«Nää, ma pani makid umbest ahju. See pireke aega, mis nee küpsevad — te maitsete ka meite jõulutoidust,» pakkus Liili külalislahkelt. Ta toppis tahmase kaltsu ahjukurusse ja äigas serviti käega laua purust puhtaks.

«Aitäh. Kuid mina ei tulnud lihtsalt külla,» tegi õpetaja Allariit otsekohe parandamatu vea. «Tulin hoopis Maiu pärast.»

Uks krigises ja pragu selle vahel vajus korraks kinni.

«Mis Maiu siis koolis nii ullu ää tegi, et õpetaja kalliste pühade aegu täda taga peab ajama?» Liili teadis, miks õpetaja tuli.

«Miks Maiu koolist puudub? Kas ta on haige või peab pühi?»

«Siis sellepärast,» ohkas Liili. Ta vajus koldepingile istuma. «Ütlen teitele kut aus inimene — Maiul on pühad. Ma tean, mul on täädа, et kommunisti sääduse järge on usk riikis priitahtlik asi. Kaibtust ähk karistust uskumise kohta pole.» Liili ei olnud vihane, Liili ei olnud lahke — Liili lihtsalt ütles tõsise häälega, mida ta teadis.

«Ega ma karistama ei tulnud,» kihvatas Bret. «Ma tulin Maiu koduse olukorraga tutvuma,» tegi Bret teise taktitusvea.

«Mis on teitel sii tutvuda? Keik silma ees nähja. Pole ülearust rikkust ähk ää matetud ka miskid. Aga jumalasöna on meitel majas, see on siitpere rikkus.» Liili ütles

oma sõnad häälega, mis oli valmis vastutama. Mida Liili ütles, ütles ta rahulikult. Ei läinud tormi.

«Aga organiseerite oma lapse põhjusetut koolist puudumist?» läks õpetaja nüüd hoopis kursist välja.

Liili sirgus leivalabida najal pliidi eest uuesti püsti. Venis päratult pikemaks kui ennist. Bretil tekkis tunne, et ta võib lõpmatuseni venida. Liili pruunid elavad silmad pilkusid kümmekond korda kiiresti-kiiresti. Mehelikus näos oli aga otsustav ilme:

«Kui inimene külase tuleb, võiks vähepärast viisakam olla.»

Bret punastas üle terve ihu. Ja kihvatas nagu ikka. See vastakas eit tuleb talle kombeid õpetama! Kuid kahetses ometi, et ei vaevunud sõnu valima. See naine siin võis roobi võtta ja ilma suuremat häält tegemata teda uksest välja kihutada. Kuid Liili ei teinud seda.

«Mina võtan pühade ajaks oma lapse koolist priiks, tehka teised, kuidas arvavad, ja lausuga õpetajad, mis tahtavad.»

«Nii tänapäeval lapsi ei kasvatata.»

«Mina äi tea, kuidas teie oma lapsi kasvatate, aga mina kasvatan sedaviisi. Säädus itleb ka, et . . .»

«Miks te kogu aeg seadusest räägite? Ise rikute seadust, sunnite lastele peale . . .»

Kuid ka Liili oskas rääkija lause katki lõigata:

«Äi riku. Pange puudumisele rahviraha pääle, ma tule ja maksa kinni. Politseiga pühade aegu ähvardada äi passiks.» Oleks Liili korrakski häält tõstnud! Aga ei. Ütles oma ütlemised kõminal, aga rahulikult. Liili üleolek oli nii suur, et Bretil hakkas paha. Ta tõusis. Liili kummardus pliidi ette ja hakkas kirvega tuletegemiseks laastusid täksima. Kolistas ahjusuule peldi paremini ette ja hüüdis eestuppa, kus ukselpragu üsna laiaks oli vajunud:

«Maiu! Tule siia! Ütle õpetajale tere kut kord on.»

Maiu venis, külg ees, pea norus, kööki. Piilus läbi tuka õpetaja poole ja muigas. Tere ütlemisest ei tulnud midagi välja.

«Ütle tere. Ja mine vii lehmale lauta pühadeleiba. Võta sahvreist see pehme kakk ning riputa soola pääle.»

Maiu ütles nohinal tere. Tõmbas maailmatu suured kalossid uhiuutele sinistele tennistele peale ja kossas köögist välja.

Bret oli minekul. Ei osanud siin enam suurt midagi

öelda. Jättis hüvasti ja soovitas lapse kooli saata. Seda enam, et laps on ainetes väga nõrk. On kindel, et kui koolis ei käi, jääb klassi kordama.

«Teie õpetage koolis, mis teite osa, mina kodus, mis minu osa. Kahju, et te meite söömaaega ära 'p ooda mette. Jeesus teiega.»

See oli nii küllakutse kui väljaviskamine ühel ja samal ajal. Liili oskas seda suurepäraselt teha. Kuid jäi väljapeetuks lõpuni.

Maiu ei olnudki veel lauta jõudnud. Konutas, uus sitskleit seljas, valged soonilised villased sukad jalas, lauda räästa all ja passis õpetajat. Bret ei saanud aru, mida Maiu õieti näha tahtis. Iialgi ei saanud sellest tüdrukust aru. Oli jonnakas, kinnine ja vahel isegi justkui debiilne. Bret kaldus uskuma, et ta ongi seda.

Uks selja taga rapsati lahti. Liili hõikas lauda ees konutavale Maiule:

«Mis sa sääl külmetad! Mine vii leib lehma käde! Saad sulunuhtluse, siis kõrvad ka kohe aiged!» Maiu kadus lauta ja Liili kööki.

Tujutuna mõtles Bret kodude külastamise katki jätta. Ei oska ta, nagu välja tuleb, kontakti luua. Loomulikult ei jõua ründamise ja surumisega kasvatuses kuskile. Aga ometi, Koosta pere usklik perenaine oskas ta uksest välja suruda. Tegi suurelt ja tasaselt. Mine tea, äkki oli tol kõmiseval Liililgi oma õigus. Seadusi ta on kuskilt tundma õppinud, aga mitte lõpuni.

Väravat haaki pannes vaatas Bret toa poole tagasi. Kardina varjust vahtis lame habemeta nägu talle järele. Breti pilku jäädes laskis kardinaserva alla. Nüüd õiendas Sass vaadata läbi marli.

Breti tuju langes veelgi madalamale.

17.

NÄOD

Bret silmitses Muuli korstnajuppi eterniitkatuse harjal. Hoidus vimma, nagu istuks peremees ise üleval halli taeva all. Juba väiksena oli Bret tähele pannud, et maal on majade korstnad oma peremeeste moodi. Siin samuti. Muuli esiuksel seisis valvurina pikk tume rist.

Oues hakkas karvane koeranäss märatsema. Bret kõhkles: kas oodata abi või võidelda end ise õuest esikusse. Kedagi ei tulnud. Saagu mis saab!

Muuli eeskojast tulvas vastu kalakuivatamise elupõlist hõngu. Mitmest uksest õiget otsides kuulis Bret seest kostvat valju laulu. Kiledatele tiiskantidele lõi sekka mehe põrin, ebamäärane osa oktaavist naishäältest allpool. Bret imestas, et niiviisi üldse laulda on võimalik. «Hirmus, aga meisterlik,» meenus kellegi ütlemine.

Bret ootas laulmise vahet, et koputada. Seda ei tulnud tükk aega. Viis kargles päratu lustiga, nagu oleksid usklikud pisikese auru all. Bret tundis lauldavaid viise. Oli lapsepõlves neid küllalt kuulnud.

Koputamist ei võetud esialgu kuuldavaks. Koera meeletu riid ei olnud sees lauljaid ärevusse ajanud. Korraks kihvatas Bretis mõte: võib-olla teevad meelega? Kuid siis kutsus mahe mehehääl ta sisse.

Bret astus üle kõrge läve palderjanilõhnalisse suurde tuppa. Seinte ääres sirutasid ootavalt selga pikad pingid. Keset tuba laiutava laua ääres istusid kaks naist: perenaine Miina ja koolimaja Viia. Kiiktooli seljatoel lebaskles peremees Mihkel, sõrmed ristis kummis kõhupallil. Mihkli näo lõuata alumine pool lõppes ümmarguse musumaia suukesega. Näost vaatasid vastu äärmine tahtejõuetus

ja malbus. Bret aga teadis kuulduste kaudu risti-vastupidist... Kõigil kolmel olid lahtised lauluraamatud ees.

«Tere ja jumala rahu olgu sinuga, kallis külaline,» vastas terele peremehe kahisev hääl, nagu luua sahin läbi värske lume. Perenaine tõusis ja lohises toa tagumisest nurgast tooli tooma. Siis istus sõnatu Miina oma kohale tagasi. Kõik temas oli liikumatu: nägu, keha ja ka liikumine ise. Nagu ei olekski ta elav inimene, vaid kaltsunukk, sirge ja sorgus.

«Jeesus on meile suurte pühade ajal oma sündimise auks kalli külalise saatand,» lausus Muuli pestud peremees sahinal. Koogutas ise Viia poole, nagu teataks sellele suurt saladust. Viia pigistas suu õhukeseks ja kehitas end närviliselt. Just nagu istuks ohakapõõsas, muigas Bret.

«Tee oli vist raske ja vaevaline? Aga jumala abiga jõudsite ikka kenasti kohale?» muretses Mihkel armsalt, nagu oleks ta ise Breti tänaseks külla kutsunud.

«Ei olnud viga,» ütles Bret, millegipärast samuti sosinal nagu peremees ees. Mihkel naeratas mesiselt.

«See on äraütlemata kena pruuk, et inimesed pühade aegu üheteisel võõrusel keivad,» veeretas Mihkel kõhul pöidlaid teineteise vastu. Ta vesihallid silmad vaatasid vagalt Bretist mööda, pitsist laudlina sisse. Ümarik kõhumügarik kerkis ja vajus rääkimise taktis. Bretile meenusid kuuldud episoodid endisest eluvennast Külakorra-Mihklist, tema jumalavallatust minevikust. Kuid siit musta vesti ja valge särgi seest vaatas vastu rahumeelne küla vanahärra. Mees, kes magab kaua ja oleks nagu terve elu end munapudru ja ternespiimaga toitnud. Kogu ta olek tundis elust mõnu.

«Nää, meite kallis poeg Eerik käis Tartu linnast võõrusel,» ei saanud kasuisa end oma rõõmus pidama. «Eks täma ole ammetiasjade meelevalla all, juba söitis tagassi. Andku jumal tämale kerget teekonda.» Kui Mihkel peenema rahvaga rääkis, püüdis ta ikka öelda «tagassi» ja «edassi».

Miina noogutas, sest poeg ju kuulus ikkagi üksnes temale. Valge sitsrätik silmadel torus, terav buratiinonina pikalt ees, nii elas see liikumatu nägu mehe jutule kaasa. Ta kondine ja muljutud kuju mõjus tubli kümme aastat vanemana, kui ta tegelikult oli.

«Kuidas meite kallis Irma ka elab? Kas issanda abiga ikka terve?» hoidis Mihkel oma halli pilgu Bretist eemal.

«Pole Irmal äda ühtid!» rabistas Viia vahele. Nagu kardaks, et Bret kuidagi teisiti vastab.

«Seltsimees Irma Tammik on üks väga lahke inimene. Aus ning viisipäraline naine. On meite lastele tark õpetaja. Meie, palveinimesed, sooviksime, et köikidest noordest ka nöndasamma väärt inimesed tuleksid,» sosistas Mihkel, silmad suletud.

Viia hoiak oli valvas. Pilk püsis Mihkli trullakal suul. Ikka nagu kartes, et sealt midagi ülearust lipsab. Ilmselt ei tahtnud ta, et räägitakse Irmast.

Miina istus, nagu ei oskakski rääkida. Nagu ei saaks arugi, mis teised räägivad. Teda peaaegu ei olnudki üldse toas. Õieli nina puuris lauas ühtainsamat punkti, nagu hakkaks ta sinna kohe auku uuristama. Ei olnud raske ära arvata, et selle naise elu pole meelakkumine olnud.

Koeranähvits hakkas õues jälle sajatama. Juba oli esikust kindlat tulemist kuulda. Breti imestuseks kummardus ukseavast sisse Lillevälja Liili. Bret ootas, et Liili kõminal oma seadusemehe-häälega teretab. Suur oli ta üllatus, kui see ennistine resoluutne seadusetundja tasa nagu surija sosistas:

«Jeesus olgu teitega ja teite majaga.»

Jälle lohises kaltsunukk tooli tooma.

«Ma mötli, et öhtse tunnini veel pireke aega. Et ma ete lähe korraks Muulile, laulaks seltsis möne laulu,» lalises Liili. Tõi hõlma alt lauluraamatu ja lõi lahti. Bret ei kahelnud hetkekski, et Liili tuli nimelt talle järele. Et koos ta siin ette võtta.

Mihkli pehmed päkad potsatasid lillelistesse muhu susside. Ümmarguse, justkui villase sammuga liikus ta jõulupuu juurde. Võttis laualt pisikese raamatu ja veeres tagasi.

«Mina ja mu pere on jumala armust lauluarmastajad inimesed. Keik, kes minu kotta astuvad, on mu ligimeseks saand. Sellepärast laulame paregus oma Jeesus Kristusele ühe kalli laulu.» Ja Mihkel pani lauluraamatu Bretile lahtiselt sülle. «Meite laulud on röömsad laulud ja noored inimesed armastavad neid laulda.» Mihkel juhatas naistele numbri kätte.

Bret vaatas nõutult raamatut oma süles. Liili alustas kõminal:

«Olen noor, küll on hea,
et ma murest ei tea.
Kui üks linnuke laulda ma võin.
Taeva poole ma läen,
kus ma jumalat näen,
peastja jälgedes röömuga käin.»

Alles kolmandas reas jõudsid teised Liilile järele. Bret tundis seda laulu. Oskas peast kõiki salme. See oli talle lapsepõlves väga meeldinud. Kui kord teises klassis õpetaja laste lemmiklaule teada tahtis, ütles Bret selle.

Praegu aga lõõritasid kolm vana naisesuud õnnelikult lustilist nooruselaulu. Roosa mees kiiktoolis jõristas suletud silmil kaasa. Säema jala suur varvas lõi roosilises sussis mõnusalt takti. Bret aga nägi, kuidas läbi ripsmete piiras Mihkli valvas pilk teda.

«Olen noor, olen prii,
ei ma orjata või
patupaeltes kui õnnetu vang.
Jeesus surnud mu eest,
tema haavade seest
leiab rahu ja röömu mu hing.»

Nüüd surus Mihkel tõntsi lõua vastu vesti. Siit edasi laulis ta valju helkiva häälega teiste ees korduse osa:

«Üleval kodumaal —
oh mis rahu ja röömu mul seal.»

Liili suur suu liikus innukalt. Viia tegi enda oma vaevalt lahti. Kasinast pilust vihises hääl välja nagu veotuul. Muuli perenaise suu seisis torus nagu lüpsiku nokk. Vahetevahel tabas Bret ta viiliti visatud pilgu. Kõik neli laulsid raamatust, tegelikult oli laul neilgi peas.

«Olen noor, küll ma tean,
et ma kandma ka pean
risti, vaeva ja teotust siin.
Siiski kindlaks ma jään,
kuni peastetud saan
ilmavaevast, siis lõpnud mu piin!»

Bretile ei antud mahti asjast rääkida. Laulule järgnes laul. Viimaks pöördus peremees ise külalise poole:

«Meie nooruse kallid laulud ei lõpe. Kas ka teie nendest röömu leiate?»

«Neil on huvitav rütm. Ilusad viisid ja kuidagi väga ilmalikud.»

Eided ohkasid. Mihkel lõi raamatu kinni. Kaalus seda

väheke käel, nagu tahaks grammi pealt ta raskuse ära öelda:

«Selle raamadukese raskus on ähk üks tuhandik osa sellest, mis täma vaimliselt kasu annab. Ta annab inimesele väärduse ja önne.»

Ometi lõpuks oli Mihkel sinna välja jõudnud, kust Bret võis alata.

«Kui need laulud teitele meelepärased on, ma võiks ühe raamadu teitele seltsi anda. Mul neid mütu. Tulete ehk vahel siia meite seltsi laulama, kui ilmatööst tüdimus tuleb. Usk ep nõua teite kääst laulmise eest mette kut midagid. Ma ju või Meinuga kooli söna saatada, kui meitele siia kogu tullasse . . .»

Bret katkestas kasvatamatult peremehe pehme jutu:

«Kas Meinut praegu kodus ei olegi?»

Nüüd pööras Lillevälja Liili toolil end rinnaga Bretile vastu. Vattpehme usuõde asendus rõhutatult enesekindla Koosta perenaisega:

«Laste õpetaja tuli sääduse nimel neid kooli käskima.»

«Tohohh!» hirnatas Muuli Miina. Miina pearäti viilu kolmnurga all kiskus laup veelgi sügavamalt kortsu. Nina tungis kui tääk kaugele ette. Suur usuline hukkamõist vajus neljast kandist Bretile peale.

Mihkel suunas kihisevatele naistele oma pehme pilgu. Üksnes Miina teadis, kui terav ora selle pehmuse taga peidus oli.

Mihkel naeratas siidiselt:

«Naabriperenaine on missestkid valesti aru saand. Nii noor ja kena preili äi aka ilmaskid säädusega irmutama. Sest säädus pole ju meite vastu. Nönda et, mis teitel öieti mureks oli? Kas Meinu teeb vahel koerust või?»

«Puudub põhjuseta koolist. Nagu tänagi.»

Mihkli roosipõsed vajusid kurvastusest lotti.

«Kallis preili. See ju nii kena, et te laste pärast muret tunnete. Aga tänase põhjuse ma või teitele otse ää itelda: usklik rahvas jättas oma lapsed koju, et kooliõpetajad ka ingata saaksid. Nämad ju tegavad oma igapäist rasked möistuslikku tööd, ölpu pole ollagid. See oligid tänaseks põhjuseks.»

«Las elavad saksad usklikkude rahvirahast,» kädistas koristaja-Viia vahele. Rahu pooldav Liili vaatas hoiatavalt Viiale otsa. Ka Mihkli silmasähvatus oli Viiale sihitud.

Kuid Viia ei vaadanud hoiatajate poolegi. Vahtigu Liili ja Mihkel viimsepäevani Viia otsa.

«Minga ja aukuga omasuguste ulkas!» Bret teadis, et Viia oskas mõelda ja rääkida ainult kurjalt. Ta vist isegi magab vihaselt.

Kuid nüüd oli Mihkel nagu välk toolilt püsti. Liiligi ehmus, kui Mihkel Viiale sisistas:

«Öde! Sa pea suu!» Pöördus kohe leebelt noore külalise poole:

«Olga, et see jutt oli öde Viial niisama nali. Selle unutame ää. Aga jumala käskudest tahame meie ka ikkagid kinni pidada.» Mihkel astus Bretile üsna ligi. Nii ligi, et mehe õieli põlvenukid Breti sääri nüksasid. Pani käe Breti õlale ja ütles sügava mõistmisega:

«Ma ju saan aru, kulla laps. Eks teitel ole oma ilmalik säädus ja kord, mida peate teenima. Irma ise ju mulle sellest mütu korda rääkind. Meitel jälle omad pühakspidamised, mille Irmale oleme sedasammaviisi selgeks teind. Elame igaüks oma moodi ja rahu majas. Sellepärast on meite lapsed ka ikka alati pühi pidand ja pole itlemist olnd. Te olete paregus uus ja alles noor, kes teab... Võibolla nõuate ühekorra sedasamma jumalat taga, kelle vastu te paregus võitlete...» Mihkel vaatas vilksti üle õla, et naised vahele ei segaks. Siis lausus tasemini:

«Kui läheks, preili, ja räägiks natike teises tuas, kahesti omavahel. Te õpetatud inimene, te saate maailma-asjust paremini aru kut mütmed teised.» Mihkel nõkutas peaga selja taha nende «mütmete teiste» suunas.

Bret tõusis. Jutt Meinust jäigi praegu lõpetamata. Ei olnud lusti Mihkliga eraldi veel millestki rääkida. Bret vabandas ja astus hüvasti jättes ukse poole. Kuid Mihkel sai jaole:

«Äi, äi, kallis preili! Miks köögiuksest! Meitel ju külaliste käimiseks laasist kallerii!» Mihkel juhtis Breti verandale.

See oli sisustatud nagu väike tuba. Mööbel oli üllatavalt ajakohane. Bretil vilksatas läbi pea — Eerik? Aga ei. Eerik ei ole siin ju ammuilma elanud? Mihkel märkas Breti uudistamist. Ta oli rahul. Tõmbas kentsaka kavalerlikkusega laua alt tooli ja surus Breti sellele. Ise istus neiule vastu, põlved peaaegu põrkasid kokku.

«See keik sii vend Laaneluha möistust ja juhatust mööda pandud. Ta keib linnast meitel koosolekutel. Selles

tuas ta puhkab ja märgib oma könesi. Tulge vahel ka, näete vend Laaneluhat, kena noor ülikoolis öppind mees.»

Mihkel pilgutas Bretile paljutähendavalt silma. Bretil oli piinlik. Äkki vupsatas Mihkel püsti. Tõi aknalt õitseva alpikannipoti ja pani lauale kahe vahele. Tunduvalt rohkem kergust oli praeguses kallerii-Mihklis kui tolles endises, kes eestoas toolis selitas.

Veidikeseks tekkis vaikus. Bret märkas, et vanamehel on tema ea kohta erakordselt mustad ja kaares ripsmed. Nagu Meinul, meenus Bretile. Mihkelgi vaatles Bretti isukalt. Uputas oma poisiliku pilgu Breti silmade kahtlasesse sügavikku ja nautis mõnusat vajumist. Veniv vaikus teda nähtavasti ei häirinud.

Bret tahtis veel Meinust rääkida ja otsis sõnu. Kuid Breti sõnu ei läinud vajagi. Mihkel teadis ise, kust jätkata:

«Kallis noor roosiõieke, kut te jumala poolt loodud olete. Kas teie ütleksite minule, mis on teite elu põhjusmõte?»

Bret jäi kimpu. Mis pagana põhjusmõte?

«Nooruses paistab ju elu nii pitk ning magus. On täis lilleõitsid, et muudkut nopi neid aasa murult ning nuusuta. Punu krantsi ning vajuta pähe? Aga lilledest krants närbub ja võib ennast kibuvitsakrooniks vahetada. Nagut see, mis lunastaja pea verele torkis. Siis akab inimene kahjatsema, et on oma elu ää raidand. Sest inimene pole ju Jeesus, kes kannatas teiste pattude pärast. Inimesel on aina omad patud. Ja noores eas on ju nii äbemata mõnus ning kerge pattu tehja.» Mihkel nihkus natuke ligemale. Ta õhetavast näost luges Bret, et Mihkli arvates ei olnud praegugi veel hilja pisikesele patule päkad silma ajada.

«Ma ju ise oli ühekorra ka noor ning räägiti, et kena poiss. Minulgid olid oma nihvid ning armastusekonksud.» Mihkel pilgutas jälle silma ja nihkus Breti jahmatuseks päris ligi. Bret põrkas eemale ja Mihkel märkas seda. Nihkus peopesa võrra uuesti kaugemale.

«Aga mida see keik minule andand on? Mette kut miskid! Ma ole laaberdaja olnd ning valelik. Ma ole kut ulgus kaltsudes ning nälgas olnd ning süda oli mul tühi. Mu meel-möistus oli saadana küüste vahel ja ihus oli ühtejooni tahtmine uude pattude järge. Kui pailu raidasid usklikud mu pääle kalleid sõnu! Ja siis äkisti tuli vaim mu pääle! Kui ma kajuselediste ääres põliti seisi, üüdas

üks ääl minule kaju põhast: Mihkel, ää üppa vede! Veel on su pääsemine ees! Ja näe, oligid! Keski justkut pidas mind vissisti kaju külges kinni. Mu ümber laulsid inglid ning taevased väed pekleitisid kannelde ning kitarredega. See oli nii kallis-kallis! Kui te teaksite, kuidas see mu ussitand südant kosutas!» Mihkel kahmas kahe käega Breti käsivarred oma kätte. Mudis pehmete sõrmedega Breti randmeid ja silmist sirises tõeline vesi.

«Nagu välk oli löönud läbi mu ilmaliku ihu ja ma sai nägijaks sel tunnil. Sain Kristuse viinapuu üheks oksaks, millel elumahl ta väest sees on. Oh Jeesus! Sestsammusest pääle on mu majase õnnistus tulnd! Minule sigines vaimlist jõudu ja maapäälne rikkus on mu juure tee leidand, ehk seda küll kogunisti tarist pole! Eterniitkatuksega maja mul on, siligaadiunnigud ootavad panemist! Mööbel on mul sihes ja rahu südames.» Mihkel nihutas istmikku, et mööbel selle alt selgemini paistaks. Mihkel tõusis ja nükitses end sellesama tooli servale, kus istus Bret. Bret tahtis tõusta, aga käed olid tugevasti peremehe peos.

«Tule! Tule, kallis preili, ja ma aita sul paluda...»

Uks kriiksatas ja Miina vaatas sisse. Mihkel andis käed vabaks.

«Ikka ja jälle ojatab mind Jeesuse ääl, kui mu tee kaheks aruks lahku läheb. See ojatas mind suure söja ajal, kui mihi kut kasteeinakörssi siia- ning sõnnapoole kukkus, ja mind jääti rahule. See ojatas mind vene sääduse ajal, kui pursuidega arveid laariti. Ääl üüdas minule ülalt: «Ära karda, Mihkel, mu poeg! Mina olen sinuga ja sul pole ühtegid süüd! Nõndaviisi on ta mind puhtaks pesnud.» Mihkli usuvaimustus hakkas Miina sekkumisest maha jahtuma. Varsti kaunistas nägu jälle roosa rahu. Ta asetas oma peopesa üsna korraks neiu põlvele.

«Meitel palvelistel pole äi muret ega meeleaigust. Üks suur rööm kannab meitid oomigust õhtani. Sellepärast küsin ma sinult, mu kaunis laps — mis on sinu elu põhjusmõtteks?» Mihkli hall pilk väreles. Käsi surus vaevuaimatavalt Breti liikumatuks kõverdunud põlve. «Ütle minule ja ma aitan sinul leida õige tee.»

«Minu põhimõtteks on — elada kaasaegset elu. Tunda end inimesena ja teha tööd, mis mulle rahuldust pakub. Luua aja jooksul oma isiklik õnn. See on lühidalt kõik.» Bret raputas juukseid.

«Aga kui sa äkist leiad, et sellest on vähe? Äi töö, äi ilmlik riigikord, äi seltsimajas need vigurid, äi oogtööpäävad, äi maine arm ega ihulõbud — miski äi anna seda õnne, mida annab Jeesus!» Mihkli ilmalik käsi surus end sügavale Breti põlvelihasse. Bretil oli piinlik vanainimese kätt ära lükata.

«Mida ma siis teie arvates tegema pean?»

«Paluma! Paluma ja veel kord paluma!» hõiskas Mihkel ja surus põlve. «Sest eks teilgid ju ole juba oma pisikesed patukesed? Jah? Eks sedasi kut igal noorel ergul inimesel, mis sest äbeneda. Andeksandmine tuleb viimaks iseenesest, kui õpite paluma. Tulge, siis te õpite. Meitel käib Randkülast teisigid peenemat rahvast... Kui üksi sant tulla, saatke Meinuga söna, küll ma tule vastu.»

«Jumalat paluma mina siia ei tule!» vihastas Bret.

Mihkel surus lauluraamatu Bretile pihku, kui see tõusis.

«Lugege läbi ja tooge ise tagassi. Ärge Meinuga saatage.» Mihkel murdis potist alpikanniõie ja pani «Tallekiituse» vahele. «Olga see teitele mu poolt määlestuseks.»

Mihkel lükkas Breti õrnalt ukse poole. Juba oli ta trepil, juba õues, «Tallekiitus» käes. Mihkli pehme käsi lehvitas aknal. Seest kostis naiste kiirguvat laulu. Ka siin oli Bret lüüa saanud.

18.

HÄÄLED

1.

Lopsaka spiraalina keerdus Rihvaaugu korstnast suits. See tunnistas, et koldesse aetakse kadakaid.

Siia peresse ei olnud täna vajadust minna, Iida oli koolis. Aga kui juba kord värava taha seisma jäädi, astub ka sisse. Isegi ööseks oli Iida täna internaati jäänud. Teised läksid koju, aga tema jäi. Iida tahtmistest ei saanud mõnikord keegi aru.

Bret jäi kuulatama adruhunnikute poolt kostvat valju sõjakisa. Kadakatuttide vahelt ukerdas välja karikond mütse. Varsti kerkisid nähtavale ka kisakõrid ise. Poolpaljastena ajasid Kaaruküla desertöörid üksteist rannaväljal taga. Lopane vesi tuiskas üle pea. Vessiku Sven, see «raskesti haige», kihutas ruudulise särgi väel. Ta hiilis Lintsu Villile ligi ja virutas sellele külmast kõva adrulahmakaga mööda läkiläkit. Meinu üritas lumepalliga parajasti üle aia ronida, kui märkas õpetajat. Nagu niuh oli ta vaateväljalt kadunud. Samas kadusid kõik. Põgenejate kummargil turjad kerkisid puhuti kaugemate kadakate tagant, kui nad võpsikusse lidusid. Kari pisemaid mahajääjaid käratses pagejatele järele.

Bret tegi, nagu ei oleks midagi märganud, ja astus edasi. Pööras siis järsku. Terve rodu pikki kaelu tõmbus aia varju tagasi. Nüüd astus õpetaja otsustavalt poiste poole. Muist põgenesid ka nüüd veel minema, enamik aga taipas selle mõttetust. Muuli Meinule jäi üks klutt jalgu, nii oli ta õpetajal esimesena peos. Longus päi jäi Meinu karistuseähvardust ootama. Krabas siis rutuga mingi nokata sõdurifuraska peast ja kummardas.

«Tere, Meinu. Kuidas käsi käib?» küsis klassijuhataja.

«Kenasti.» Meinu, see väle ja kaval kaupmees, tammus jalalt jalale.

«Kas jalad märjad ei ole?» Bret silmitses poisi nõrisevaid pükse.

«Ooh! Mul ju kummikud!» rahustas poiss. «Lintsu Villi ju sussidega!» Meinu kiskus sääriku jalast ja kallas vee sorinal välja.

«Niiviisi võib kergesti kopsupõletiku saada,» manitses õpetaja, katsudes poisi punaseid kõrvu.

«Nääh, mis põletikku!» muutus Meinu julgemaks. Tõmbas ninaga lurinal ülespoole ja naeratas mahedalt. «Ma vahel päris ligemärg, pole nohu ega miskid!» praalis Meinu.

«Kas õppeülesanded homseks valmis?» võttis jutt Meinu jaoks ohtliku pöörde. Meinu äigas käisega ajavõitmiseks nina alt läbi.

«Ah need või? Ooh-jaah! Neid ma pidi nüüd umbest tegema hakkama!»

«Aga tänaseks? Kas need tegid valmis?» oli klassijuhataja armutu.

«Need või? Need juba ammu tehtud!» oli Meinu kindel, et praegu siinsamas seda kontrollida on võimatu.

«Miks sa kooli ei tulnud? Sa ei ole ju haige?» küsis õpetaja järsult ja jälgis poisi vilavaid silmi.

«Ah ma või? Ma... vanapapa ja Miina... ää... seesammune vanamamma ütlesid, et mis sa sõnna ikka nii kangesti lähed, et... püksid pesus ja...» leidis poiss lõpuks mõjuva argumendi.

«Sul ju püksid jalas. Miks sa nendega ei tulnud?» piinas õpetaja.

«Ah need või?» oli Meinu ka ise üllatunud, et tal tõepoolest olid püksid jalas. «Need pole ju need! Need ju hoopis vanapapa püksid!» keerutas kaupmees ja tiris pükse rohkem lonti.

«Eks ole, Meinu, sa ju valetad praegu? Tahtsid jõuludeks koju jääda ja ongi kogu lugu?» Õpetaja leidis, et sellele punase ninaga poisile siin ei ole mõtet pikemalt loengut pidada. Ütles ainult veel:

«Homme hommikul oled koolis. Ütle mu sõnad ka teistele edasi.»

Nüüd astus õpetaja Rihvaaugu õue. Siin hakkas kohe silma mehekäe puudumine majas. Korsten oli lupjamata, värav traatvõruga samba küljes. Paargu katusel lahtised

lauad, niisama üle aukude veetud. Naiste osas aga näis kõik korras olevat: pühitud, kasitud, pestud. Hirred ja roikad varjule tõstetud. Virna laotud laudadele vana paat kummuli peale veetud. Ootama, vahest tuleb majja kord ehk siiski mees, kes nad paika paneb.

Koputusele vastas seest vana ja hale hääl. Teregi võeti kurva halinaga vastu. Akna all puusohval külitas ruudulise suurräti all ilmselt haige vanainimene. See pööras end ägisedes teisele küljele. Tundus, et vanainimene oli hiljaaegu nutnud.

«Mina olen Iraida klassijuhataja,» püüdis Bret end tuttavaks teha. Naine tõusis istuli, kuid vastus oli nii tasane, et Bret aru ei saanud. Ta arvas, et vanainimene ehk ei kuule, ja kordas oma sõnu valjemini.

«Mis sa kisendad! Ega ma kurt pole!» tegi eit üllatavalt valju häält.

«Vabandage,» ehmus Bret. «Sooviksin Iida emaga rääkida.»

«Mis te sest lapsest taga kiusate?» noomis eit nutuselt. «Las ta rahus olla, mis ta teitele teind on.» Nüüd hakkaski vanaeit asja ees, teist taga nutma. «Igas kohas aetasse lapsi matraga taga, mis nad maailmas kurja on teind, sa issand jumal, oja-keela!»

Bret ei saanud vanainimese kurbusest aru. Aga kurvastus näis suur olevat, sest vanainimene nuuskas larinal nina ja kuivatas silmi, mis aina sirisesid.

«Kui palju on ilma-maad mööda laiali emaarmust ilmajäätud vaeseid lapsi. Aitage param paluda, et nendest inimesed saaksid! Et ilma-maa neid ää 'p neelaks mette.» Eit nuttis valjusti.

«Kas Iraida ema ei ole kodus?» Bretil hakkas kõhe. Ja ta tahtis ära minna.

«Elga kodu. Mis Elgal äda — Elga oma ema juures. Aga poisid...» Vana naine hakkas nii härdalt nutma, et Bret jäi nõutuna vaatama.

«Iga aasta kallite pühade aegu, kui me jumala poja Jeesuse sündimisest röömu tunneme, peab Rihvaaugu poiste ema nuttama. Issand jumal, oja-keela, mis pattu siis täma nii kangesti teind on, et ta lapsed ää vööti.» Eit laskus kõhuli sohvale ja vappus nutust.

Bret libistas end tagurpidi uksest välja. Esikust lipsas ta kähku õue. Iraida ema Elga tuli laudast, piimalüpsik piimaga käes. Ta jäi õpetajat imestusega vaatama.

Bret pidi piinlikkusest maa alla vajuma. Elga tabas teda momendil, kui ta kummargil üritas vanaeide aknast mööda hiilida nagu varas. Sest ta oli kindel: vanaeit on vaimuhaige. Kuid Elga taipas:

«Kas moor hirmutas teid ära või?»

«Tegelikult... mulle tundus... ehmusin küll, jah...»

«Juhtusite halval ajal. Pühade aegu ta nutab ikka. On meelest ära. Ega tal nendel nutuaegadel vist päris korras pole ka. Aga ta muidu hea ja lahke inimene — ta ju mu ema.» Elga lükkas ukse lahti. «Tulge lähme kööki. Sääl kena soe istuda.»

Bret piilus toaakna poole, kuid ei näinud midagi. Elga pesi ja kuivatas käed ära ning teretas külalist kättpidi. Pani võõra sooja seina äärde istuma, kui mantel seljast varna pandud.

«Ega moor ju — külas kutsutakse teda mooriks — ega ta hullumeelne pole. Ta muidu õnnetu inimene, ju te seda juba külast kuulnud olete? Ah pole? Vana pögenes ju söja ajal vabrikust ühe rändlitsiga Rootsi. Isa ikka. Tühja minul sest vanast, aga ema tegi õnnetuks, va loll. Ta ju võttis kaksikud poisid seltsi, mu vennad. Mis jõmpsikatel, said laevaga söita, ega nemad osanud sellele mõelda, mis edasi tuleb. Issand! Moor pidi ennast surnuks nutma. Kaksteist aastat nutab juba. Ikka on tal tunne, et lapsed on kuskis haiged. Püstipaljad või nälgas. Ema süda, see ju teada. Sellepärast vahel maja nii nuttu täis, et upu või ära.»

Valju häälega juttu ajades kattis perenaine lauda.

«Ma pakun teile küla toitu. Külas peetakse veel ikka jõulupühi. Pidid teised olema vanad eesti paganate pühad, nönda räägivad suuremad teadjad.» Elga tõstis lambaguljaši keset lauda. Bret tundis sedamaid, kui tühi on ta kõht. Elga suur kohmakas keha askeldas kergelt laua ja pliidi kitsas vahes. Ei kõlksu ega kolinat.

«Näen jah, pühad külas veel täies aus,» ütles Bret.

«Mis meie kehvakesed! Vessiku ja Kaaru veristavad seks puhuks sea. Tõstke endale siit liha. Näe, kena läbikasvand tükk! Meitel ju omatehtud leib, ma annan teile pärast kostiks tüki kaasa. Kuuled sa, emm? Tule ka sööma! Liha kenasti soe. Pärast hangub kõvaks, lambalihal pole siis enam miskid maiku!» hõikas Elga nagu pasun teise tuppa. Esialgu ei kostnud kutsele vastuseks ühtki krõbinat.

Külaleib lõhnas kui ammune lapsepõlv. Bret sõi isukalt nagu isikliku laua taga. Nii koduselt häälestas teda perenaise sundimatu külalislahkus. Küllap Iida oma avala otsekohesuse emalt on saanudki. Aga kust kanguse?

«Mis mulje meie Kaaruküla vöörale jätab?» tahtis Elga teada.

«Kummalise mulje. Igas peres isemoodi olemine. Loodus on siin ilus!»

«Eks rahvas ela teistest kaugel ja eraldi. Kui omal ajal juutide saeveski veel rannas töötas, siis oli siin inimesi laialt. Üle terve Saaremaa oli neid koos. Elati külas korterites. Laadimiste ajal oldi öömajal. Vöörakeelseid laevamehi oli rand ilmast ilma täis.

«Usku, eriti lahkusku, on siin palju rohkem kui mujal.»

«Jätkub. Lilleväljal ja Muulil te juba käisite?»

«Käisin. Lillevälja perenaine on väga tõsimeelne inimene?»

«On temalgi elus eksimus nagu mul. Noorem poeg pole tal ju mehega. See Voll tal kaitseväes, suur uhke ja ilus poiss. Pillimees ja puha. Aga las tuleb kroonust jälle koju, siis on Liili ilus elu läbi.» Elga naeris nakatavat naeru, nagu ootaksid Volli tulekuga ees teab mis üldised toredused. «Voll jah polegid Koosta Sassi poeg. Einu on, aga Voll pole. Voll laualaadimise ajal puusadamast saadud. Liili tegi korraks Volli isaga putket, jättis Sassi kahe lapsega maha. Tuli siis ühekorra, põllealune punnis, Sassi juurde tagasi. Sass röömust lolliks minemas! Oiab seda sohi-Volli oopis rohkem kui oma Einut.» Siis muutus Elga korraks tõsiseks. «Kui keski siin Kaarukülas oma naist armastab, siis on see Koosta Sass. Tema jumaldab oma irmulist Liilit nagu pühavaimu.» Ja jälle pistis Elga laksutades naerma:

«See Volli-mürakas jah! Pistis tantsule minnes ühekorra endale nastiku pöue, sa issver! Tüdruk tunneb, miski kipub poisi küljest tema tisside vahele. Piilub pöue, sa püha issand! Uss! Tüdruk või lolliks jäämas. Voll pidi äärepealt seitse päeva saama!»

«Nii taevamaigulistel inimestel nii põrgumaigulised lapsed,» tegi Bretki ivake nalja.

«Tulge, ma viin teid ühekorra palvetundi! Siis te alles näete!» tasandas Elga häält. «Meil ju siin need üppajad!» Pidas veidi vahet ja lisas justkui häbenedes: «Ma ju ise

käisin lapselt ka tundides. Kuskohta ma moori käest pääsesin!»

Bret ei öelnud midagi. Pani sõnatult «Tallekiituse» lauale.

«Kust te selle saite?» imestas Elga.

«Muuli peremees andis. Näete, lill ka lehtede vahel.»

Elgal oli naerukaid kommentaare nüüd hulgaks ajaks.

Bretil oli tunne, nagu oleks ta päev päeva kõrval, ammusest saadik, Rihvaaugu laua taga söömas käinud. Oli soe ja kodune. Elga ei andnud hetkekski mahti võõrastuse tekkimisele.

Siis aga tabas Bret Elga näos uue ilme. Elga avas õhuakna ja hüüdis õrritava häälega tänavale:

«Häid pühi sulle! No astu, astu sisse! Kuhu sul nii kiire hakkas? Räägi ikka naabrinaisega natuke juttu ka! Ega Eti kohe kaikaga kannul pole!» Elga tõmbas akna kinni ja naeris laginal.

Bret märkas, et see, keda nokiti, oli Lintsu Ärman. Mees lisas sammu ja kadus kiviaia taha. Samal ajal kerkis kummuli paadi äärde alt Villi valge pea. Poiss lidus silmnäo maad isast paremal ja jõudis enne teda Lintsu õue.

Bret poetas kaasapandud külaleiva käekotti, soovis häid pühi ja hakkas Lintsu poiste isale järele astuma. Ärman oli sammu lühendanud, nagu kardaks õue astuda. Ja samas ehmatati nii Ärman kui Bret sammu pealt seisma. Lintsu värava samba tagant astus välja Eti, seesama, kes sügisel lehma peksis. Õhku tõusis Eti suust sõjakas kisa. Ärman pääses mingist august õue sisse ja läks pooljoostes toa poole. Üle küla kajasid talle järele naise kasimatud sõnad:

«Sa kuradi koer! Nüüd käiakse juba päise pääva ajal Rihvaaugu väravate ja aide taga passimas! Ah nüüd pole änam argipevadest küll, nüüd vöötasse jõulud ka abiks armuasju ajama! Kasi koju!»

Ärman oli juba esikusse varju jõudnud, aga Eti rõkkas talle veel ikka järele. Nüüd pööras Eti ennast Bretile vastu. Lõi ühe käe puusa ja teist raputas Breti pea kohal nagu tapakirvest. Eti suu ei säästnud vastast, keda Bret oma selja taga tähele ei osanud panna. Suu sülitas nii uskumatult inetuid sõnu, et lõi tummaks. Eti tahtiski nagu, et terve küla teda kuuleks. Ta isegi vaatas ringi, kas juba ei astuta ligemale asjast osa saama.

«Rihvaaugu punker tuleks pölema pista! Tuli otsa, muud ühtid! Külarahvas, tulge keik! Lähme pistame selle lita koopale tule räästasse! Las kurat körbeb!» Eti rusika rappumise saatel lõid tantsu ta narmendavad kampsuni käised.

Bret oli surmani kohkunud. Ta ei saanud aru, miks Eti tema peale karjub. Siis ta pöördus ja nägi oma selja taga Elgat. Elga oli talle lihtsalt järele kõndinud. Võib-olla haistis eelseisvat nalja.

Elgale tegi asi nalja. Ta ei häbenenud sugugi, mida Eti talle kaela valas. Ta oli kõige sellega harjunud nagu külagi. Pealegi ei läinud Lintsu hädine Ärman talle üldse korda.

Kuidas see ema küll kodus oma lastega räägib, imestas Bret, kui Eti sõnadele ei paistnudki lõppu tulevat.

Külas hakkasid koerad haukuma. Lintsu õrrel kriiskasid kanad, karjusid Eti lapsed. Hämaruses käuksusid külaperede uksed. Bret astus eemale nii kiiresti kui sai. Üle Lintsu aia hakkas lähedusse sadama kaikaid, saapaid, korve, ämbreid, kaltse. Vihinal lendas höövel, sarv püsti, ja potsatas loiku. Mingi hõlst jäi aiahirre otsa kõlkuma ega teadnud tükk aega, kumba külge kukkuda. Selline asjade loopimine üle aia pidi ilmselt tähendama Ärmani väljaviskamist majast. Kuid kogu selle mitmekesise vara korjas tönniv Villi loigust kokku ja tassis Lintsule tagasi. Ärahirmutatud Ärman tuli tagaukse kaudu majast välja. Istus kummulikeeratud toobrile ja jäi, pea käte vahel, sinna konutama.

Etil ei olnud momendil Ärmaniga enam asja. Ta nägi enda ees ainult konkurenti.

«Sa vanatüdrugu-näägudis! Muudkut pesed ja peeletad, riigid ning rullid, muudkut saaks aga mihele! Aga nää! Sellegite poolest pole saand ja 'p saa ka mette! Äi tea, kes söukest poolpeetud küna tahab! Äi taheta! Nää, mette äi taheta!» lõi Eti taas käed puusa.

«Tahetakse ikka küll! Tule ja vahi — tahetakse jah!» parastas naerune Elga vastu. Rind ees, astus ta sammsammult Lintsu väravale lähemale. Etil olid jalad maa sees nagu sambad.

«Tule jah! Tule, loll, nüüd otse koju järge! Nää, minul on mees — aga sinul pole kassi ändagid vaiba ala võttada!»

«On ikka küll! Tule ja uuri — on ikka võtta minul ka! On jah!»

Elga õrritamine tegi Eti tulivihaseks. Elga teadis seda, sest ega nad esimest korda teineteist «vaimukustega» pildunud.

Õnnetu Eti oli end ammu naeruväärseks teinud. Elus ei uskunud Eti ega tulnud selle pealegi, et Ärman võib ilma igasuguse süüta olla. Ta lootis, et suudab õnne koju tagasi sõimata. Vihatud rivaali reputatsiooni jalge alla tallamine oli armukadedale Etile saanud peaaegu et elu mõtteks.

Kaaruküla inimesed ei teinud tülist väljagi. Olid sellega harjunud. Isegi koerad lõid ainult poole lõuaga kaasa. Et ei arvataks, nagu ei oleks nad asjast teadlikud. Naiste oma asi, las kisuvad.

Ainult Poolevaksa Paavel rinnutas oma õueaial ja kuulatas kurvalt. Paavel soovis kogu hingest, et Elga ei laskuks Lintsu Eti tasemele. Aga seda ei saanud Paavel ometi Elgale ütlema minna. Paavel ei teadnud, kas Elga tedagi Lintsu Etist kõrgemalt hindab...

Bret oli masendatud. Kogu esialgne Elgast jäänud mulje oli poriga üle paisatud. Soe kodusus, mis endisest Elgast vastu kiirgas, vajus sopaste jalgade alla.

Elga ise ei märganudki enam Bretti. Kogu ta tähelepanu oli vastasel. Inimesel, kes teda ennast millegipärast inimeseks ei pidanud. Aastaid olid nad külarahvale oma riiuga nalja teinud, ilma et selleks asja oleks olnud. Kord mingi tobeda juhuse tõttu sellesse abielusse hetkeks sekkunud, ei lastud tal enam kõrvale tõmbuda. Ikka jälle kisti teda tagasi sinna, kuhu ta sugugi minna ei tahtnud. Eti oma rumaluses ei märganudki, et tõukab ise meest üle loigu Rihvaaugu poole. Ei enam au ega häbi. Riid oli muutunud vajaduseks kahe vahel. Ja häbi — see on imelik nähtus. Ta ilmub alati liiga hilja. Alles siis, kui temast enam midagi kasu ei ole... Kui see, mille ta ära oleks pidanud hoidma, juba on olnud. Bret oli veendunud, et Etit häbi ei kimbutagi. Aga Elgat? Elgat kindlasti? Tingimata?

Bret ei teadnud, millest või kellest tal on kõige enam kahju, kas rikutud õhtust, neist kahest naisest või Ärmanist. Aga võib-olla hoopis lastest? Iraidast ja Villist?

Vaksa poole kõndides leidis Bret loigu teiselt kaldalt üksiku kummiku. Paarimehe oli Villi arvatavasti juba koju talutanud. Kadakatuti taga ligunes vettinud soni. Küllap leiab homme seegi kodutee kätte.

2.

Vaksa õues tõusis aialatilt vaikne Paavel ja astus Breti ees majja. Kilda oli venna jõnglastega külalisel uksel vastas. Kõik neli ruttasid õpetajale istumist otsima. Taburetid rivistati Breti ees üles. Kilda ise tõi tooli. Õigluse ees ei tekkinud lastes mingit vastuseisu.

Selles majas siin ei elatud, kuidas juhtub. Kord ja puhtus oli püüdlik. Valitses mingi omaloodud stiil: kõik, mis teha andis, oli nikerdatud puust. Toolid, kapid, pildiraamid, isegi köögis toiduainete purgid. Laste mänguasjadest rääkimata.

«Need Paavli tehtud. Õppis omal ajal tööstuskoolis. Puidus. Talle meeldib sehandune nikerdustöö.»

Bret vaatas piinlikkust tundmata ringi ja imestas üha enam.

«Paavel tegi köögist veel ühe toa juurde. Nii hirmuliselt suurt kööki pole ju tarvis.» Kilda naeratas nagu alati.

«Meie isa toob Lümandast vanaema meile!» teatas ukselt kõige väiksem. «Hakkab meid karjatama, kui tädi Kilda suurte ödedega koolis on.» Laps oli oma suure uudise öelnud ja läks tagasi tuppa.

Juba sillerdasid laual klaasid, helkis punaselt keedis. Lauale võluti ruuduline lina. Bret ei raatsinud keeldumisega Kildat solvata.

«Saaremaa rahval sehandune komme.» Naeratades ja kergelt longates talitas Kilda oma perenaise-talitusi.

«Kas te oma koormat paljuks ei pane? Nii noor ja nii suur pere?»

Kilda naeratas. Ta naeratas pidevalt. Suunurgad kaardusid tal sünnipäraselt ülespidi, need ei võimaldanudki tõsist nägu.

«Töö ja pere, need mu elu ongid. Muud mul pole.»

«On olemas veel ka isiklik elu.»

«Minu isiklik elu seisab selles, et ma hingan. Selle võrra olen mina nende vaeslaste emast rikkam.»

Bret teadis Kilda vennanaise varasest surmast. Lastele oli Kilda emaks. Bret imetles, kuidas õde Paula pisikesi sööma pani. Andis teeklaasid ja moosikuklikesed kätte. Väikesed suud hakkasid liikuma. Ükski lastest ei nurisenud millegi üle. Joodi luristamata, üksteist jalgadega laua all toksimata. Kolm paari suuri silmi vaatasid üle klaasi Paula õpetaja poole. Ja need on Vaksa Paavli lapsed!

«Kui mulle anti õnne elama jääda, siis annan mina ennast tänuks neile ilma emata lastele.» Kilda silitas kõige väiksema juukseid.

Kui uks tagapool liikus ja Paavel majast välja oli astunud, küsis Bret naljatamisi:

«Kas te pulmi oma peresse ei sooviks ka? Et ise vabaks saada?»

Kilda viivitas vastusega.

«Paavel on hea vend ja hea isa. Head paarilist nii paljude laste isale naljalt ei leia. See peab armastama ka tema lapsi...» Hetkeks õnnestus Kildal oma nägu tõsiseks saada. Bret hämmastus: tõsisena see nägu otsekui nuttis. Kuid see võõras vine vilksatas ainult hetkeks.

«Ärge pange pahaks, olen ammu tahtnud küsida — kuidas te...»

Kilda tõusis nii järsku, et Bretil jäi küsimus suhu kinni. Kilda kutsus ja saatis lapsed teise tuppa. Bret hammustas huulde: delikaatsus! Ta kahetses oma viga. Ära ikka arva, sa väike filosoof, ja Bret lõpetas lause hoopis teisiti, kui oli kavatsenud ja Kilda kartnud.

«Olen tahtnud küsida, kuidas teie... nii kauge töökoha valisite?»

Kilda ilmesse laskus kergendus. Bretis võidutses päästetud üleolek.

«Mis kohta mul siit ligemalt võtta olekskid! Või mida muud ma nii väga teha saakskid.» Igavene naeratus säras murelikul näol. Heledad juuksed olid teekeemise aurus kergelt krussi löönud.

«Kas jalg mõnikord veel haiget teeb?»

«Ei tee. Aga ta on ju teisest lühem,» naeratas Kilda.

«Seda viga peaaegu ei märkagi,» lohutas külaline.

«Märkad või mitte, täie inimese eest ikka enam ei võeta.»

«Teie naiselikkust ei vähenda see pisike viga mitte sugugi.»

«Mis mul sellest. Kõik seesugune minule enam ei loe.»

Bret sai aru, et ennist kõrvalepööratud küsimus hoidis Kildat ikka veel pingul. Kilda aimas, et sellest küsimisest ta täna ei pääse. Aga Bret ei küsinud. Otsustas, et jätabki küsimata. Ent siis lõdvestas Kilda ise pinge ja ütles otse:

«Usk jumalasse andis mulle tagasi mõlemad jalad ja

elu. Mis sellest, et nad ühepikkused pole. Vestmanni Laura ju lonkas ka...»

Nüüd naersid vabanenult mõlemad. Laura lülitas pinge välja. Ja nüüd võis juba kõigest rääkida.

«Eks terveks tegid teid arstid, mitte jumal,» kahtles Bret.

«Arstid tegid, mida suutsid. Kui enam ei suutnud, aitas edasi jumal. Just teda tuleb mul eelkõige tänada.»

«Te siis usute kogu südamest temasse?»

«Kogu südamest. Üks usklik sanitar aitas mul haiglas jumalat leida. Ta usaldas mulle kõik, mida arstid minu eest varjasid.»

Ja-jaa. Need jutukad ja kõiketeadjad sanitarid! Need, kes on targemad tohtritest ja teadlikumad teaduses, mõtles Bret.

«Mu haigus ei allunud enam ravile, mind ootas kõige halvem.»

«Siis palusite ja saite terveks?»

«Kõik usklikud palusid minu eest. Palusime, et jumal vaeslastelt nende viimast tuge ei võtaks. Ta kuulis palvet ja ma olen terveks eluks Tema oma.» Kilda sõnades oli nii palju kindlust, et Bret Allariit tundis end oma uskmatusega nurka surutuna.

«Aga kui te ära väsite? Kui te äkki ei suuda enam?»

«Ma palun, et ma suudaksin. Teie ärge kartke, mu usk puutub ainult minusse endasse. Teistesse see ei puutu. Ei vennasse ega tema lastesse. Minu usk on niipalju minu oma, kui ma ta omaks uskuda suudan. Ja nüüd räägime millestki muust.»

«Ainult niipaljukest veel: ma tunnen üht usklikku naist... mulle lähedast inimest. Ta ütleb, et iialgi ei tohiks usklikuks hakata ahastuse hetkel, elu viimases meeleheites. Täbaras olukorras leitud jumala jätad sa hiljem jälle maha. Usklikuks võib saada ainult selge pea ja avali mõistusega. Usku teadlikult omaks võttes usud igavesti. Aga see'p see on, et teadlikult uskuda on võimatu. Usk on nagu uni, ta tuleb siis, kui sa ta vastu võitlemisest oled väsinud...» Bret võpatas. Oli vist liiga pikalt rääkinud.

«Kui mind ainult koolist ära ei aetaks! Kuhu mul siis minna.»

«Kes teid koolist ära ajab?» imestas Bret.

«Ähvardused käivad. Lillevälja Liili kutsub Merisele

kalasoolamisse, aga seal külm ja niiske põrand. Eks taevas ise tea, mis nõu tal minuga on. Nete ju aina kaebab ja temal on võim.»

«Mul on teile nüüd üks kiusuküsimus,» naljatas Bret. «Mis saab siis, kui te äkki silmini-kõrvuni armute? Ja see mees ei olegi usklik?» Bret pilgutas Kildale kavalalt silma.

«Mis te nüüd? Kellesse siis?» kohkus Kilda. Ta näkku tuli hirm.

«Ükskõik kellesse. Kas seda küllalt ei juhtu?»

«Kahekümne kuue aastasel vigasel naisel niisuguseid katsumusi ette ei tule. Olen selle vastu kindlustatud.» Kilda tõusis, võttis harja ja hakkas pliiti pühkima. Pühkis üht ja sama kohta tükk aega. Pühkis sedasama rõngast ka siis veel, kui ütles:

«Annaks jumal, et teil muresid ei tuleks. Ainult see, kes on ahastuses olnud, tunneb Jeesuse äraarvamatut jõudu.»

Oli ammu aeg minema hakata. Juba oli pime. Bret teadis, et tema pärast oli Kilda tööleminekuga hiljapeale jäänud. Nüüd lähevad nad Randkülasse koos.

Esikus kobistati ja koputati uksele. Tulija oli Võrkaia August.

«Kuulujutt käis, et õpetaja liigub külas. Ootame ja ootame — ei ole tulemas. Mu perenaine käskis vaatama minna, et äkist saite Lintsu lahingus haavata,» naljatas esimees.

Bret tegi Augustile selgeks, et täna ta neile enam külla tulla ei jõua, et hakkavad Kildaga kohe astuma. August kutsus ööseks neile, et hommikul viib hobusega Randkülla, et tee halb.

Lõpuks võeti vastu Augusti vankumatu ettepanek, et ta viib nad juba praegu Paavli piimahobusega tagasi. Tee halb ja pimedas paha minna. Et reega ikka hõlpsam.

Üürikese aja pärast oli Valge ree ees ja asuti teele.

19.

INIMESED

1.

Hobune loopis kapjade alt lumekobakaid sõitjaile sülle. Naised vaikisid reel ja August ree kõrval. Ainult ta saabaste tönts kopsimine rikkus hobuse astumise rütmi. Vastikult mõjus luust ja lihast läbisaagiv reetaldade kriiskamine. Bret oli mitmesuguseid muljeid nii üleni täis, et ei tahtnud suud liigutada. Ebamugavaks muutus varsti sõnatu sõitminegi. Ja ikkagi oli Bret see, kes viisakuse pärast vaikuse katkestas:

«Küllap külanõukogu esimehe töö on üks keerukas töö?»

«On näh!» haaras küüdimees varmalt jutuotsast kinni. «Miks ta pole. Aga esimestel aastatel pärast söda oli poisim oopis! Igast asjast oli puudus ja köiksugu ädad.»

«Rääkige midagi Kaaruküla inimestest!» pani Bret ette.

«Kas te neid täna veel vähe nägite?» naeris esimees lustiliselt. «Näh-näh! Nägite ju küll ja küll.»

«Jah. Kuskil ei ole ma seni kohanud nii mitmekesist rahvast kui siin. Kas nad alati on seesugused olnud?»

«Mis inimestel veaks! Inimesed nagu ikka, aga ajad on inimesed ära rikkunud, selles on äda. Inimestest on topised tehtud, vat sellepärast.» August uhjutas laisa Valge ergutamiseks ohja-aasa.

Bret oleks tahtnud, et August ise räägiks, ilma tema õhutamist ootamata. Et tal endal tarvitseks vaid kuulata ja vaikida. Aga enne tahtis ta Vessiku Sveni kodustega ka korraks rääkida.

Vessiku aknad särasid üleni valguses. Kummas peres

Sven ise just praegu võiks olla, kas Kaarul või Vessikul? Vaataks nende «puruhaiget» poissi ja valelikke vanemaid. Vessikust mindi siiski mööda, sest Bretti huvitas Kaaru Sandriga kokku saada. Mutt nagunii alles tulemata.

Kaua kolkis ja koputas Bret uste ja akende taga. Tuba leekis valguses, aga välja ei tuldud. Siis viimaks tõi oma näo akna juurde prillidega vanamees. Tunnistas kaua kardina vahelt, enne kui otsustas. Viipas viltuselt käega ukse poole ja sealgi ootas Bret veel tüki tühja aega. Lõpuks avanes maja tagauks kämbla laiuselt ja mees pistis oma prillitatud nina prao vahelt välja:

«Kes sii kolgib ja mis tarist läheb?» Uksepilust väljapigistatud hääl oli väga Viia hääle sarnane. Bretile meenuski, et Kaaru Sander on ju Viia vend. Viia vend ei lükanud ust laiemalt lahti, rääkis läbi selle prao, mis rääkida oli:

«Mis äda teitid kolkima ajas?»

«Mina olen Sven Vessiku klassijuhataja. Poissi ei olnud koolis. Teie naine valetas mulle, et Sven on haige. Mida teie ütlete?»

Läbi lahtise prao teatas peremees sama lakooniliselt kui küsija:

«Mina ei ütle midagid. Kui poiss koolis ei olnud, on see alb. Kui mu naine valetas, siis on see veel alvem. Minul on täna kallis reedene õhtu, jutule ma kedagid ei võta. Tulge kas pühabe või nädali sees, siis räägime.» Uks pandi seestpoolt uuesti haaki.

Bretis kihvatas soov püha mehe akna vastu rusikat põrutada. Läks aga kombeliselt ja istus tagasi rekke. August võttis õpetaja muhedalt vastu:

«Kust see ime tuli, et Kaaru adventist teiega rääkima tuli! Muidu pane või tuli räästasse — tema reedel majast välja ei tule.»

«Ta kartiski, et lõhun maja vundamendi pealt maha,» arvas Bret.

«Reedesest päigese loodest kuni laubase päigese loodeni Sandri jutule ei saa. Aga teie kolin oli köva näh. Vana arvas vist seda, et Peetrus juba inge tuli pärima. Aga üldiselt peetakse Sandrist ju lugu. Kena lahke meelega vanamees.»

«Nüüd rääkige inimestest,» kordas Bret oma palvet.

«Inimesed nii ja naa, igal pool omamoodi. Söjaajal puha laiali läind ja kaotsi jäänd. Mina üksi tulin korpusega

tagasi. Suur osa külast pani mootorpaatide ning purjelaevadega üle vee. Eestlugeja Aakriku Taavi keige ees, teised kut lambakari tagantjärge.» August sülitas. Täksis mitu tikku vastu karbi külge puruks, enne kui suitsule tule otsa sai. «Nendes peredes, kus te täna käisite, igas pool oma vaevad olnd.»

«Huvitav, kuidas Muuli Mihkel siia jäi? Koos teistega ei läinud?»

«Mihkel? Siin oli lootus rikkaks saada. Aakriku Taavi pani Mihkli oma vara valvama. Seniks, kut ise tagasi tuleb. Mihkel oli kaval, lootis kahe möisa peremeheks jääda. Aga mis tal nüüdki kahetseda. Aakriku keldritest ja aitadest kandis keik Muulile. Rikkust maamunal ning lunastust taevas, vat seda imustaks Mihkel.»

«Pisike küla, aga inimesi on siin palju olnud?»

«Las ma aka otsast pihta. Kes siit minema panid? Vessiku Villemi vend Juuljus perega, Vaksa vanad, Rihvaaugu vana oma kaksikutega. Jättis moori tütrega maha. Egas moor muidu poolsegane poleks. Kena moekas naerune naine oli ennem. Siis Lillevälja Rita tegi ühe ohvitseriga säärеd. Aakriku läks tühjaks — suuruke see küla nii väga ongid. Möned jäid nagu juuretiseks vanast tainast.» August hakkas jälle tikkudega rapsima.

«Sellest külast saaks romaani, kui oleks, kes kirjutaks.» August pajatas pikalt-laialt, kuidas küla enne sõjaaegu liikvel oli olnud. Kui Kaaru rannas saeveski ja puusadam veel tegutsesid. Boris Minkovi ja Malkov-Panini töölisi oli rand täis. Kõik jooksid tormi, et mõne krooni taskusoppi saada. Iseäranis suur tormamine oli laevade laadimise aegu. Kui lahe kurgult auriku suits või purjelaevad paistma hakkasid, kihutati üksteist või surnuks ajades sadamasse ootama, et laadimislandile pääseda. «Vahel laaditi neli ööd-päeva järjest ilma nahka silmale saamata. Ei oolitud kodustest küljidest-kündidest, ei niidust ega loost. Sügise leigeti kivide vahelt odranibusid kas või kääridega. Ja paljukest sealt kroonisidkid saadi. Kroonid pistis vana Aakriku Taavi oma tasku. Tema oli ju ettevõtja — tööle kaupleja ning palgamaksja. Aga põld on seda sorti mehike, teda peab passima. Ise näete, kivi kivis kinni, mis sa tast kehvast narrida saad. Aga kartul kasvab siin kena. Eks seesama rannamehe inge sees oidiskid. Lambad nakitsesid oma suise korra kadakate vahelt kätte. Talvel saare-

lehekimbud ja männioksad abiks. Sedamoodi elas Kaaruküla rannamees.»

Bret kuulas ega liigutanud ennast. Seda oli ta Antsult juba kuulnud. Antsu isa oma perekonnaga Aakriku Taavi majas korteris ju oligi. Vanaemal kogu siinne elu peas.

«Aakriku Taavil ei olnud teab mis suurt puumaad. Viiskuuskümmend tiinu kenad rammusat mulda. Aga oma perega ei pand Taavi sellel maal körtkid risti. Keik ta tööd tehti muidu ära, et aga Taavi ees heas kirjas olla ja tööle saada. Rikkamat meest polnd terves vallas. Ja upsakamat ka mitte. Rehkendada oskas. Ikka nii, et rohkem kukkus oma taskusse kui töölisele.»

«Teadagi siis, miks minema kiirustas,» muigas Bret.

«Nä-näh. Kuulda, et kuld oli ammu ette ära saadetud.»

«Aakriku Taavi asemel on usuasjades A ja O samuti Mihkel?»

«Nä-näh. Selles asjas ka. Ja oskab selles töös ka löigata küll. Tema, pagan, pole usklik jumala pärast. Aga ometi on temale usk aina kasu toonud, just nimelt meeleparanduse möttes. Eks usku siin omal ajal ju vaesuse pärast akatud. Tuli uus usk üle vee — ehk annab see ometi leiba ja leivale kõrvast! Kui vanad usud elujärge anda suutnud ei ole, ehk annab uus. Niisugused on inimesed. Aga inimesed siin on rikutud. Kui lapsed kasvavad, neist ehk tuleb teise elu tegijaid. Vanad ei oska. Nad ei tahagid osata. Minusugused neljakümneaastased kasvavad ümber, aga Koosta Sass enam ei kasva. Parem las usub, kui ta sellega ennast önnelikum tunneb.»

Bret silmitses läbi pilvise kuuvalguse puude musta müüri. Nagu oleksid nad ei tea kui suures laanes. Kaugel kurgu pool meri jääs ei ole. Ei jäätu iialgi, vaid kohiseb. Laulab, nagu ütleb Ants. Võib olla, et majakas Merise nukas ei plingigi tühja plinkimist.

«Rand on siin suvel ilus. Hoopis teistsugune kui mujal Saaremaal. Kaugatoma rannas on pleekinult kiviklibune, Mändjalas liivane nagu Peipsi ääres. Pagilas koguni murune. Kaarukülas korraga helesinised paelahmakad, klibu ja kogu rand nagu üle värvitud. Kadakas roomab mööda maad nagu roheline plüüs. Ka siinne meri meeldib mulle.» Bret tundis, et ta ei räägi oma, vaid Antsu sõnu.

«Aga töötegijad saavad otsa. Kes kaela kannab, see kaugemale läheb. Kas või ainult Merise konservivabrikusse.

Ei ole mina veel kuulnud, et keski siia oleks tulla tahtnud. Keik aina lähevad.»

«Mina tean üht, kes siia ihkab jääda.»

«Tohoh? Kes siis?»

«Ants Loorits.»

«Või sedasi? Ta on siis isasse. Edgar Loorits tahtis Kaarukülast kuurordi teha. Läksid Aakriku Taaviga puruksriidu. Selle mötte pärast. Sest mis tegija üks kooliöpetaja siin olla saigid. Või poeg austab ka meie randa?»

«Ta peab Kaaruküla oma koduks.» Seda öeldes oli Breti hääl nukker.

«Koduks näh. Ta ju sündis siin. Aga meie korra ajal läheb see möte ehk läbigid. Saaremaa rahvale sanatoorium! Ära sa mötle!»

«Huvitav, kuidas kolhoosi esimees sellesse mõttesse suhtuks?»

«Nete ei suhtu üldse,» täksis August jälle tikke. «Nete suhtumine jäi sinna kohta, kust ta neljakümne neljanda aasta oktoobris pihta hakkas. Mitte sammu ei nihku ta edasi.» Nõnda ütles August.

«Ja mina arvasin, et teie Olbri Netet autoriteediks peate?» imestas Bret. Ta oli seda tõesti arvanud.

Kilda kuulas ega rääkinud sekka ühtki sõna. Nagu ei olekski teda reel. Bretil oli Kilda ees piinlik. Oli rumal arvata, et nende jutuajamine Augustiga Kildat ei riivanud. Alles tüki aja pärast, kui juba vaikides mindi, küsis Kilda äkki:

«Miks sa, August, Mihklist sedaviisi räägid? Ta pole ju kellegile paha teind. Pisine lihtne inimene nagu me kõik.»

«Nä-näh. Paha või mitte, aga ma räägin nönda, nagu mina teda tunnen. Sina, uus inimene, pole Mihklit sel ajal näind, kui ta veel Külakorra-Mihkel oli,» ei taganenud August.

«Mihkel pole seda halba aega oma elus ju valeks ajandkid. On seda mitmed korrad palvekoosolekutelgid tunnistand. Ju see peaks olulisem olema, kes ta nüüd on. Ei ütle kellegile eateost ära.»

«Tösi mis tösi. Mihkel sai oma elule usust abi. Tahtejõudu sellel mehel jätkus. Kust ta selle sai, ei ole see minu asi uurida.»

Kilda ei rääkinud nüüd jälle midagi.

«Umbest et — noorte naiste ligi ei või Mihklit ka praegu

lasta . . .» salvas August. Mihkli-taolisi mehi August ei sallinud ja selle ütles ta ikkagi välja.

Siis norsatas Valge. Pidi ree ees päris seisma jääma, nii et regi talle kandu libises. Keegi astus mööda krabisevat teeäärt teelistele vastu. Taskulambi ere sõõrik võttis reelised hetkeks oma võimusesse. Siis viis Ants valguse endale, et ta ära tuntaks.

Bretist sähvatas läbi tuline juga. Ta oli Antsu vastutulemist endamisi kogu aeg lootnud. Ja nüüd oli ta siin. Praeguse tulemise eest oli Bret valmis talle kõik andestama.

«Tere õhtust, loomapiinajad!» hõiskas tulija. «Mul hakkas mure huntide pärast, kellele koolineiud võivad hirmu nahka ajada!»

«Nä-näh. Undid arad loomad,» oli August naerukalt naljaga päri. «Naisest suuremat kiskjat ep pea olemagid.»

Reejalaste peal tegid kaks meest veel veidi sõitu. Siis lubati Augustil Valgega koju tagasi pöörata.

2.

Kilda võttis otserajal silmnäolt suuna koolimaja poole. Bret ja Ants jalutasid mööda maanteed Kirumetsa suunas. Tasapisi rebis trots end Bretis taas võimule. « . . . aasta tagasi Eddaga täpselt samamoodi . . .» parastasid kõrvades ikka veel Vaike sõnad.

Jälle! Ikka jälle! Vaevalt saad inimesesse uskuma hakata, kui miski tuleb, mis kahtlema paneb. Niiviisi ei saa ju elada! Ei ole ju tarvis eluaegset südamevalu. Milleks see vabatahtlikult kaela võtta. Las see jääb süütute kogenematute osaks. Tema, Bret, ei tohi enese ees lolliks jääda. Bret veenis end veel edasi kahtlema. Ta teadis, et kui nüüd uuesti heldib, on ta lootusetult läbi.

Bret oli nende leppimist mitut moodi ette kujutanud. Muidugi oli ta valmis ka jäädavaks lahkuminekuks. Pea oli viimased päevad nii segi olnud, et tööstki ei tulnud suurt midagi välja.

Praegu kahekesi minnes püüdis Bret oma trotsi ülal hoida. Mees ta kõrval vaikis samuti. Ants ei saanud ega saanud aru, kuidas nende suhted Bretiga nii lootusetult sassi olid läinud. Nii äkki? Kas Tooter? See veiderdaja oma pilliga saalis tema selja taga? Ega ta loll ei ole! Ta ju nägi, mis melodraamat ta lauldes Bretile mängis. Aga isegi möte

sellele ajas Antsu naerma. Ei või olla. Ants kannatas. Nii mehine kui ta ka iganes väliselt paistis, hingelt oli ta lüüriline kui tütarlaps. «Armuvalu» tappis teda.

Millegipärast tundus Bretile, et Ants ta kõrval naeru kudistab. Naerab endamisi ta tunnete pohmeluse üle. Kui see nii ometi oleks, et naeraks! See avaks tüütu paise ja kogu soga nende vahelt jookseks välja. Tulitav vaev südamest kaoks.

Kuid Ants ei naernud. Tee aga lühenes iga sammuga. Võimalus naerma pahvatada jäi aina väiksemaks. Juba jõudsid ümber kaupluse nurga, juba sammusid rahvamaja eest mööda... Juba puudutas Breti kinnas Kirumetsa värava haaki. Britannia verandal sapsutas sabaga, haistes majalise tulekut. Breti pea kumises, kõrvas pinises peenike vile: nüüd, nüüd, nüüd... Otsekohe sulgub värav nende vahel ja siis ei leia enam nii kergesti võimalust teineteisega rääkida.

Värav kõlksatas haagist lahti ja vajus küljeli lumele: sagar tuli sambast välja. Kummardusid kahekesi väravat tõstma. Ja siis, kummargil kiiva värava kohal, said nad kokku.

Antsu sülelus oli tormiline. Rängalt valutanud süda andis kätele jõu. Sigareti kerge aroom nõrgus nagu narkoos Breti sõõrmetesse. Veel ei suutnud Bret uskuda, et sein on kokku varisenud. Et lahendus on tulnud. Ta alistus hetke hurmale ja tundis, kuidas liikmed Antsu lähedust omaks võttes lõtvusid. Keha vajus raskena mehe vastu, valmis märga lumme libisema.

«Kallis! Sa ju tapad mu ära! Mille eest sa mind karistad?» sosistas Ants. Ta lõug oli kare-kare, nagu alati.

Möödas! Möödas on rahutud päevad! Möödas! hõiskas Breti süda. Kahtlustega on raske, aga sinuta, Ants, on võimatu! hõiskas süda. Ole milline iganes tahes — ma tahan sind! hõiskas süda. Ja Bret oli vait. Mu jumal, kui lihtne ja kerge see kõik on! Ei ole vaja seletavaid sõnu! Põhjendusi! Süüdistusi! Veenmisi! Korraga on kõik kerge ja hea.

Bret oli siiamaani oodanud plahvatust, mis neid hoopis teineteise omaks peaks tegema. Hoidus hirmuga neist võimalustest eemale. Oli põlenud ja kartnud kõrbemist. Leek nende vahel võttis hoogu iga koosolemise korraga juurde, kuid Bret kartis põleda tuhaks. Ta ei mänginud vanamoodsat voorust, ta kartis oma elu maha põletada. Sest seekord oli mängus just elu. Terve tulevik — Bret tahtis seda

loota. Bret ihkas vulkaani. Tervet tulemerd oli talle tarvis, aga ta ju ei teadnud, mida arvab temast Ants...

Kas ei ole eelmistest juba küllalt õpetusi? Raiskamisi — kättemaksuks saamata jäänud nooruse eest. See polnud armumine, mille pärast ta esimest korda lõpuni välja läks. See oli viha. Siis pettumine. Korduvad pettumused. Siis, jah, tõepoolest armumine. Kordumatu, nagu sel puhul ikka arvatakse. Siis meeleheide ja lõpuks hoolimatus. Demonstratiivne enesepillamine. Hing ei ole peaaegu midagi saanud. Alatised avastused, et aina petetakse. Bret ei harju ilalgi teadmisega, mida temas süvendada on püütud, et tegelik elu just niisugune ongi. Breti sajand on möödas, tal tuleb olla samasugune kui need, kes on ta ümber. On end harjutanud samasugune olema. Või on ta juhuslikult sattunud sellistesse seltskondadesse? Siin, Saaremaal, juba veendubki ta vastupidises. Kas ei ole Linde ja Vallo vahekord üks neid näitajaid, mis suhete puhtusesse uskuma paneb?

«Ma ju võitlen endaga, Bret. Et sind mitte endast eemale hirmutada. Sa oled teistsugune kui teised — sa oled puhtam,» sosistas Ants Bretile juustesse. «Või oled sa kurat?»

«Ma olen kurat, Ants...» Breti käed vajusid alla.

Mees pööras Breti niiske näo enda poole. Soojad käed ümber Breti põskede, ütles ta salaja, nagu kardaks, et kuuldakse:

«Ma ei saa enam sinuta. Mitte ainustki minutit ei saa.» Oma palava suuga oli Ants Breti nagu pooleldi alla neelanud. Laskis lahti, haaras nagu nälginu uuesti ta järele.

Bret oskas end lõpuks osavalt Antsu haardest välja libistada. Ta hüppas õue poole väravat, mis jäi nende kahe vahele. Siis pistis Bret naerma. See ei olnud solvav, vaid vabastav naer. Britannia haugatas. Oksalt kukkus lumemütsakas Antsule pähe. Üle värava ulatas Bret mehele mõlemad käed. Ütles head ööd ja kadus kiiresti nurga taha. Alles trepil ta seisatas, ilma et oleks rutanud ust lahti keerama. Kui ta ülalt aknast läbi pimeduse alla puuris, nägi ta, et värav oli sagaras. Antsu ennast enam ei olnud.

«Ma kas abiellun Antsuga või — mitte midagi rohkem ei tule.» Bret ütles need sõnad valjusti. Ta teadis, et on täna majas üksi. Vaike on ära ja Kirumetsa vanad läksid kuskile võõrusele. Hommikul aga tuleb pastor. Täna on ta peremees majas.

Bret süütas küünla ja pani ahjukurusse alustassile. Küü-

nal kukkus ümber. Bret sulatas veidi ta alumist otsa, siis jäi püsti. Toas levis vaigu lõhna: Vaike toas laual oli jõulukuusk.

Helekollased mustade kõrvadega tassid pruunil linikul kutsusid teed jooma. Bret lõikas sidruni lahti, isu tal ei olnud. Kastis sidrunit suhkrusse ja näksis tulihapusid viilusid.

Pool vaarikanalivkast oli veel järel. Puuduva poole oli ta eile üksi ära joonud. Ta kallas ka nüüd šampanjapokaali pooleli ja jõi tühjaks. Siis kooris end riidest lahti. Sukad olid märjad, varbad kriimud. Ta pesi neid trepikojas külma veega.

«Mida ütleb Ants Marii kohta, kui kuuleb . . .?»

. . . Nimetav kes? Marii, omastav kelle? Marii, osastav keda? Mariid . . .

. . . Need kaks sinus ei passi kokku — loomus ja maneer, ütles Tooter . . .

. . . Ma ei tahagi ei tantsule ega kinosse, mul koduski hea . . .

. . . Kui tuleb isa, on tal rõõm, et tal on nii korralik laps, ütles ema . . .

. . . Teie tütrel on ammu välja kujunenud alaväärsuskompleks, ütles arst . . .

Küünal tossas veel ainult suitsu. See segunes kuuse, märgade sukkade ja vaarikanalivka lõhnaga. Õnneks oli ahi kütmata.

Parem, kui Vaike niipea ei tuleks. Öösärgi jahe sits paitas ihu. Oli tunne, nagu oleks suplemast tulnud. Bret tundis, et miski on temas tervikuks saamas. Või hoopis pooldunud? Antsu sisemine ilm on veel sootuks hellem kui tema oma, nagu välja tuleb. Aga mis siis nüüd ikkagi saab? Lihtne on öelda — ma armastan sind, olen nõus, jah, abiellume. Aga pihtimised? Issand, kui palju neid tuleb! Ja sellest olenebki, mis edasi saab.

Ta ei oleks tohtinud lasta Antsul minna. Täna mitte. Finišisse on vaja jõuda. Võidujooks enesega lõpetada. Mitte nii, nagu oli emal: oodata mitukümmend aastat ei tea mida või keda.

Breti hingamine peatus, kõrv kuulatas: keegi viskas vastu akent. Viskas hoopis tasa. Mitte nagu Vaike, et kas või raamidega koos klaas sisse. Bret püüdis pimedusest pilguga läbi suruda. Kastani all aimas ta ähmaselt tumedat kogu. Bret pigem tunnetas kui nägi, et puu all on Ants. Tuli tagasi? Käsi kiirustas akent avama, et märku anda — tule sisse. Meelekohas tundis Bret vere meeletut sööstmist. Uut märguannet oodates oli ta hingetu. Siis kõpsatas aknale teist . . . kolmandat . . . neljandat korda.

Nüüd! Nüüd avan ma akna ja kutsun ta sisse! Ja siis . . .!? Kui ta veel viskab! Kas või üks kord veel viskab, siis jooksen alla ja teen ukse lahti! Viska! Viska ometi veel! Viiendat korda!

Ei visatud enam. Kõik jäi vaikseks. Kuskil eemal pandi käima mootorratas. Kuskil kilkas koer.

Heledalt kumas teekann ahjukurus. Heledalt ja külmalt. Ka tuba oli külm. Bret istus akna alla triibulisele põrandariidele. Oli väga kurb olla.

. . . Kas sina tead, ema, mis meist Mariiga nüüd saab? . . .

. . . Küll me kuidagi saame, me ju kõik noored, ütles ema . . .

. . . Ma ei tee seda mitte sinu haletsemiseks, ma teen seda, et näidata parastajatele — nii võime meie, ütles ema . . .

. . . Ja niisugune otsustav on minu ema? . . .

. . . Kas te oma ema religioosseid tõekspidamisi ei jaga? küsis mandaatkomisjoni tegelane . . .

Kui Bret oleks keegi teine, siis nutaks ta ehk praegu natuke. Põhjust otse ju ei ole, aga hinge puhastamise mõttes. Naised ju vahel teevad nii. Ent Bret ei osanud nutta. Ei olnud peaaegu üldse tundnud pisarate leevendavat nõrgumist. Kui ta üldse on nutnud, siis vihast. Suurt nuttu on ta nutnud ainult üks kord elus — see oli kümme aastat tagasi. Ema kolmekümne viiendal sünnipäeval . . .

Kui Bret lõpuks teki all uinus, tuli uni tume ja tinane. Mässis ta endasse, kus ei olnud minevikku ega olevikku. Ärkas siis, kui Vaike hommikul pesukausiga kolistas.

Ärgates oli ta rõõmus ja reibas. Imelikku tsüklonit öösel pimedas akna all nagu ei oleks olnudki.

All söögitoas istus pastor. Ta punastas, tõusis ja teretas. Õhinal ruttas Helene Bretile seletama, milline suur arusaamatus öösel oli aset leidnud: pastor ei saanud Kirumetsale sisse. Sõitnud hilja õhtul kohale, aga keegi ei tulnud avama. Küll oli peksnud kivikestega vastu Breti-preili akent, aga ei kuuldud. Ööbis siis koolidirektori juures.

Bret pistis kohatult ja valjusti naerma. Naerdes läkski uksest välja.

Imelik inimene vahel see Breti-preili, pahandas perenaine omaette. Naerab äkki nii sündsusetus kohas, et päris piinlik kohe.

20.

SÕNAD

1.

Direktor ei soovinud, et talle sünnipäev korraldatakse. Kaaru-mutt aga kogus õpetajatelt rahad kokku ja pidu valmistati ette.

Viimastel nädalatel oli direktor tujutu. Mure näris salapäraselt ta hinge kallal. Edda kohta liikusid ebamäärased kuuldused, kuid Irma kõrvu ei olnud need kandunud. Nii või teisiti oli Irma närvi vaja tuulutada. Seepärast taheti talle õhtuga korraldada pisike üllatus.

Olid esimesed päevad pärast poolaasta vaheaega. Lapsed olid läinud kes koju, kes internaati. Õpetajad kogunesid isolaatorisse, kuhu peolised parajasti ümber laua istuma mahtusid. Mutt oli teinud rikkaliku laua. Direktori kõrvale pandi tühi tool Eddat ootama. Kaks kallaõit ilutsesid vaasis, korrektsed ja külmad nagu hällilaps ise.

Kui Irma oli kohale kutsutud, kolleegid püsti ümber laua, muutus ta ülemuslik nägu varsti leebemaks.

Kaaru-mutt tuuseldas ringi tähtsana ja toimekana ning oli sügavalt oma sõiduvees. Tõstis pidevalt täisvaagnaid ligemale ja kaugemale. Sundis sööma ja noris toitude laitmisega endale kiitust.

«Ega see meite laud sii pole ju antvärkide laud. Kui te kuuleks, mis meite Mäki Talina linna peenistest laudadest räägib, sa isver! Mäki resturan ju Talinas see keige peenem kõrts. Äga siis Mäki ep pese ainult nõusid! Kui vabad õhtad, keib ise ka laudas istumas.»

Mutt ei saanudki muud rääkida kui oma Mäkit. Ainult sellest, miks Jänts äkki nii kibekähku lahutuse sisse andis

ja end Mäkist vabaks tegi, mutt ei rääkinud. Aga see oli teada asi, sest selleks tuli ju Mäkil-Mahtal Saaremaale sõita.

Mäkiks muutus Mahta sügisel üsna varsti. Kui mutt kirjade alt ja saatja aadressilt «Maccy» leidis, ei osanud ta seda kuidagi välja lugeda. Proovis nii ja teisiti: korra ütles Matsi, siis Maki, siis Mätsi ja lõpuks Matsu. Selleks ajaks, kui Mahta ära seletada jõudis, et hüüdku teda nüüd Mäkiks, olid küla keelemehed ta ammu Kaaru Mökuks ristinud.

«Mäki teenib Talinas kenasid rahasid, kenad riided ning keik. Nii ea, et elujärg kää. Oleks ammu pidanud Vessigult ää minema.»

Tekkis oht, et ainult Mäki ümber sünnipäevajutt täna keerlema jääbki. Selle ohu likvideeris esialgu Tooter.

Mees tõusis ja tõstis pokaali, ootas hetke ja kummardas:

«Meie austatud ülemus, tänase päeva lugupeetud täht — lubage, et nimetan teid sel tunnil kalliks Irmaks. Ollakse harjunud, et Tooter lobiseb alati. Täna aga tulevad mu sõnad suurest sisemisest sunnist. Tahan öelda oma ja meie kõikide mõtte.

Autoriteetsete inimeste auks tõstetakse tavaliselt tooste maailma kuulsate inimeste ütlemiste saatel. Alustatakse Lomonossovist, Sokratesest, Pythagorasest või vähemalt Mikluhho-Maklaist. Täna oleks ehk sobiv meenutada, mida on öelnud näiteks Krupskaja või minupärast kas või Komensky. Kuid ei, mina kordan lihtsa tööinimese August Võrkaia sõnu. Tema suust libises kord niisugune ütlemine: «Õiglane inimene karistab nii valjusti, kut süda lubab, mitte aga nõnda, kuidas käsi lüüa jaksab.» Parodeerides Augustit ütleksin mina: tõeline kasvataja silitab üksnes nii hellalt, kui mõistus lubab, mitte aga nii, kuidas armastus tahaks. Tuleb osata mõõta nii hellust kui karmust, jagada seda õigetes annustes. On üks, kes seda oskab — see on Irma. Kõik omadused, mis pedagoogi õilistama peavad, on koondunud sinusse, mu direktor. Kõike püüame meie kuuekesi teha sinu mõtet ja mõistust mööda, kui me oma isiklikus tarkuses kindlad ei ole. Olla nii vääratusteta kui sina, on raske. Inimene jääb inimeseks. Kuid suur on see inimene, kes on tugevam iseendast.» Tooter kummardas. «Meie oleme tänulikud sulle, sest sa annad meile palju, ehkki valgust rohkem kui soojust. Ja oma tänu paneme su jalge ette koos nende lilledega siin. Tugevnegu ja stabili-

seerugu meievahelised suhted sinust uhkava printsiibikindluse kaudu veelgi. Sinu suur ja üllas inimlikkus on meile püha. Meile kõigile on teada, et kui koolis on kõik korras, loetakse seda tubli kollektiivi teeneks. Kui kool lonkab, kritiseeritakse direktorit. Tahaksime, et see viimane jääks alati olemata nagu seni. Ja et me ise kasvaksime nagu võrsed välja sinust, kuid õitseksime oma viljakaid õisi — igaüks oma värvi ja lõhnaga . . .»

Väike Linde tõstis lillekorvi direktori jalgade ette. Irma silitas Linde pead.

Tooter tõstis täidetud pokaali silmade kõrgusele:

«Tõstan klaasi igavese valguse ja igavese õigluse terviseks! Valvsa ja erksa tulehoidja Irma Tammiku auks!»

Klaasid helisesid pidulikult kokku ja tühjenesid siis. Irma Tammiku silmad sädelesid kahtlaselt. Ta tänas lühidalt, tasa ja väärikalt. Lauldi «Ta elagu». Siis alustas Vaike valju häälega laulu noorusest, mis iial tagasi ei tule. Pinge oli minetatud, hakati kergitama kausse ja liudu. Varsti lasti end veidi lõdvemale, sest seda võimaldasid kokkukantud poolpehmed toolid.

Jutuajamise tühemikud nuuskis Kaaru-mutt kohe välja, et oma Mäki elust-olust sisse poetada. Vaike silmad vedasid neil puhkudel tigedaks. Pupillid torkisid teravalt laua ümber seeravat mutti.

Direktor pidas vajalikuks veel midagi öelda ja ta tõusis:

«Mu kallid noored kolleegid. Ärge kartke, ma ei hakka kõnet pidama. Avaldan vaid oma suure soovi, et te alati ja ennekõike arvestaksite kogemusi. Et kahtlane iialgi kindla asemel jõusse ei pääseks. See on mu südamesoov. Ma tänan teid, lapsed.»

Varsti hakkas seltskond juba paariti juttu nurutama. Peo põhjustaja jäi ikka enam kõrvale. Juba räägiti tööst ja plaanidest nagu ikka siis, kui on otsustatud just nendest mitte rääkida. Vaikis üksnes Irma Tammik. Kuid vaikis ka Loorits. Koha Irma ja Antsu vahele oli mutt tühjaks jätnud. Iga kõpsatuse puhul vaatas Ants närviliselt ukse poole. Oli ilmne: Ants kartis, et tuleb ka Edda. Täna see Bretti ei häirinud. Temast uhkas kaisutavat rahu, sest tervisenapsid olid oma töö teinud. Üle laua seiras ta sigaretti imeva Antsu ilmet.

Linde Vallo kõrval õhetas ja särtsatas. Kädistas ja naeris. Surus näokese õnnelikult oma partneri käisesse. Ka Vallo paekarva põsed olid jumet juurde saanud.

Tooteri paremal käel hävitas Vaike oma esimest taldrikutäit kartulisalatit. Breti ja Vaike vahel istuv Tooter hakkas tasapisi purju jääma. Vintis Tooter aga tundis veelgi suuremat vajadust rääkida kui kaine Tooter. Pidevalt võttis ta sõna ja sundis teisi endaga polemiseerima. Kui kaasalööjaid ei leidunud, rääkis kõigiga korraga. Alles hiljem hakkas ta iseendaga vaidlema.

«Teile, lugupeetav Allariit, ei ole ma muidugi võrdväärne naaber. Minu ponnistus teid vestlusse tõmmata kukub läbi, sest meie sõnad ei haaku. See ei tule niivõrd minu kidakeelsusest kui depressist. Aheldatusest, mille teie ürgnaiselik natuur minule peale surub. Pealegi tunnen ma end piiririkkujana kahe valvsa prožektori paljastavas tules . . . Iga mu liigutus on kirbul. Lobamokk Tooter on fookusesse võetud . . . «Inimesed, olge valvsad!» Fučik. Aga ma olen nõuks võtnud teiega rääkida, et teie minust, vanast sipelgakarust, aru saaksite.» Tooter tõstis klaasi, vaatas Bretile oma pilava pilguga otsa ja sosistas kõigile kuuldavalt:

«Juuditi terviseks! Varem või hiljem kannab ta sisse oma Olovernese verise pea!» Tähendusrikkalt pungitas Tooter Antsule üle laua silma vaadata. Tõsteti klaasid. Küllap ei mõelnud ükski Tooteri sõnade mõttele. Üksnes Antsu pilk tõmbus veel tumedamaks. Klaasi tõstmata puhus ta suitsu läbi sõõrmete lakke.

«Millegipärast seavad haritud daamid oma meheideaaliks vallutava Apollo. Kui aga minul oleks võimalus elada naisena, ei võluks mind mehe lokid ega profiil, vaid mõistuse avarus ja füüsiline võimekus. Armastaksin mehist meest, olgu ta või näotu nagu Quasimodo. Vat, teate mis: Picasso nägu ja Peeter Suure kere — see vast oleks mees! Naist peaksid võluma Kristjan Raua horisondihiiglased, nurgelised kui graniit. Mitte aga niisugused voolitud vennad nagu Ants Loorits. Mehed kivist ja rauast, lihast ja verest nagu mina!» Tooter põrutas endale rusikaga vastu rinda. Kogu seltskond pahvatas naerma.

«Kas teie, Allariitus, ei ole mõelnud, et isegi Tooterit on võimalik veidi armastada? Tema väljaveninud torsole ja kongus ninale vaatamata? Ei ole? Näete siis, tõmmud dändid on teie juures rohkem hinnas, mis parata.»

Bret ei pahandanud Tooteri peale. Mis asja sa siin ikka . . .

Vallo Merede üritas midagi Breti päästmiseks vahele öelda ja sedamaid võttis Tooter tema oma hammaste vahele:

«Ja-jaa, matemaatik Merede. Allariitus on kardetav naine. Selle oled sina juba ammu välja peilinud, olgugi sul pidevalt põuetaskus isiklik plastmassist nukk. Lamav tiiger kõhutab meie süütute kaskede all. Ei, mitte see joonistatud, vaid päris.» Ta pöördus jälle ja jälle Breti poole:

«Kas te ei märka, et teie kõrval istudes hakkab Tooteri verel soontes kitsas.» Korraks pöördus Tooter ära. Tõstis ette kuhja peedisalatit ja põrnitses mõnda aega punasele hunnikule otsa.

«Teie kummardate oma Colas Breugnoni — aga miks? Mille poolest on see vana burgundlasest puusepp teid rikkamaks teinud? Mida teie temalt talletamiseks saate?»

«Kogu oma optimismi.»

«Vaat kuidas? Ja-jaa. Aga mina leian poeetilist rahuldust suurelt Feuchtwangerilt. Selle juudi sõna jõud võib minusuguse mehe pööraseks teha! Pöö-ra-seks! «Die Judin von Toledo». Algkeeles. «Erfolg». See mees lööb uimaseks igas keeles. Ja milliseid naisi on ta kirjandusse sünnitanud! Sa issand-Jeesus! Kastiilia kuninganna dona Leonor! «. . . olen sulle truum olnud kui su lossi müürid . . .!» No teate!» Tooteri pikad käed tegid õhus ülevust markeeriva liigutuse.

Teisedki olid üksnes Tooterit kuulama jäänud. Tooter märkas seda:

«Loorits vaatab mind nagu toreadoor härga. Kas näed, kuidas pegasus praegu mu sees kabjaga maad kraabib? Ei näe? Sina, Loorits, oled kanapime. Minul on kahes küljes tükk tulist ihu, ja mulle peab hing sisse jääma! Aga Tooter ei sure, sest Tooteril on sõnad. Ja sõnad on inimesele antud mõtete varjamiseks. Oli see ikka Malagrida, kes selle tarkuse ütles?» pöördus ta taas Breti poole.

Bret ei viitsinud Tooteri pöördumistele enam vastata. Kuid see ei heidutanud jutumeest:

«Kõik me pürgime elu eest millegi poole, terve see punt siin ja teised ka. Matemaatik näiteks mugava abielu poole; direktor igavese pjedestaali poole; Peeker raha ja rikkuse poole; Ants Loorits aga hoopis põrgus põlemise poole. Võid mureta olla, selle põlemise sa saad.» Tooter laksutas keelt. «Rando Tooter inimese äratundmise poole. Aga teie, Breetus Allariitus, mu arm?»

««Ma elan vaid Rooma võitmatuse nimel,» ütles Caesar.»

«Ja-jaa,» muigas Tooter. «Püüan aru saada. Ometi ei

saa ma aru sellest, kuidas Loorits ei väsi jäntimast daamiga, kes temaga suhtleb vaid geeniuste vahendusel. Kelle sõnadega saab üks kehaline-kasvatus talle vastata? Ei ole kuulnud, et Lurich midagi surematut oleks ajalukku lausunud.»

«Sõnadeta jutt on vahel see kõige selgem jutt,» teadis Vaike. Kohe hakkas Tooter kinni uuest ohvrist. Ta vaatas tükk aega kalkunit pussitavat Peekrit ja ütles siis:

«Teie vaigistage oma koloratuuri, sest te takistate mul allumast poeetilisele gravitatsioonijõule.»

Kaaru-mutt tuli köögist ja pigistas end tooliga Tooteri kõrvale. Lõpuks sai temagi aega ja hakkas isukalt sööma. Kohe võttis Tooter ta fookusesse:

«. . . sest vaadake, kallis Kaaru-proua, poeetide keel on vaimustav keel, sellest tuleb osata aru saada. Küllap taipate, sest teie, Kaaru-proua, olete avara mõistusega inimene.»

«Mine ikka! Mul selge eesti keel suus, aitab sellest küll!» hüüatas avara mõistusega inimene.

Tooter vaikis tükk aega mõtlikult ja vaatas pasteeti vitsutavat kokka. Ütles siis sügavamõttelise kahetsusega:

«Kui mina oleksin olnud Juudamaa prefekt Pontius Pilatus, ei oleks ma röövlite vahele naelutanud mitte Jeesus Kristust, vaid sinu, kallis koka-proua.» Täis nördimust pööras Tooter mutile selja ja taastas kontakti Looritsaga:

«Ära karda, Loorits, mu noor sõber, minu suhtes su Poeesia vedu ei võta. Olen proovinud. Minu ja tema vahel seisab too Romain Rolland. See suurkuju oma burgundlasega . . .» Tooter kaotas teema käest ja heitis käega.

Kuulati ja oldi heade andestavate nägudega. Irma Tammik üksi oli ära kuskil kaugel. Linde Vallo külje all punetas nagu sarlakites. Seda märkas Tootergi. Linde peitis pea Vallo käsivarre taha.

«Sina, mu väike värvuke, — kas sa ka tead, et naine pääseb üksnes mehe veresse, mitte hinge? Küllap Allariit teab, kes need sõnad ütles. Sinu jaoks igatahes on neil sünge tähendus. Aga just sina, mu pisike, peaksid hinge välja trügima, sest veres upud sa väetike ära. Vaata oma matemaatikut! See on suur tündritäis vedelat verd, olgugi et see on valge kui pett. Aga see lööb sul pahinal üle pea ja valmis. Donnerwetter.» Tooter mõtles veidi. «Don-ner-wet-ter — veetlevalt vannuvad Bismarcki poisid. Meloo-

diliselt! Mõnuga! Mis on eesti matside kidur «kurat» selle kõrval!»

«Sinusugusel pole verd ega vandumist. Jahmerdad maailma keelte käändkondades ja pöördkondades,» andis aeglane Merede Tooterile hilinenud lopsu. «Omal sul veri kui «Orto» liim. Võiksid teised rahule jätta.»

Vaike naeris valju häälega. Kohe asus Tooter talle kallale:

«Ah Peeker saluteerib siin jälle nagu kakssada kahurit? Kus teil see direktor Jänts täna on? Ajab aina riigi rahalisi asju — sassi muidugi, kuidas teisiti . . .» Nüüd oli Tooter juba täiesti purjus. Vaatas laiade silmadega laua keskele. Ta artikulatsioon muutus üha ümmargusemaks.

«Meie Mäki kahjatseb, et pole Svennile Aivar nimeks pand, keik ütlevad poisi nime ukkas välja,» poetas mutt jälle ennast vahele.

«Ilm oli hukas, Kristus siis sündis,» sonis Tooter pooluniselt.

Üle toa trallas piduliste vindine naer. Kaaru-mutt tõstis Tooterile taldrikusse kuhja lambaraguud.

«Kuulge, Kaaru-proua! Kui jumal lõi inimese oma näo järgi, miks tahate teie meid oma näo järgi ümber teha? Kõlistage parem lüürat, sest ma tunnen tungi hõisata!»

«Ära hõiska sa midagid sii ausate naiste vahel! Söö parem!» keelas Kaaru-mutt.

«Ma tunnen ainult kolme ausat naist! Dolly Oblonskaja, Penelope ja Solveig. Nende mehed olid rämps. Neljandaks loen ma sind, väike Roolinnuke . . . Kuššš!» raputas Tooter suu ees hoiatavalt sõrme. «Ei Stiiva Oblonski, ei Odysseus ega Peer Gynt olnud oma naisi väärt.» Tooter sirutas käe ümber Breti õlgade. «Eks ole? Siin ilmas on ikka nõnda, et donžuanidel on ustavad naised, aga ausatele meestele treitakse sarvi. Lindel ei maksa seda uskuda, tema kohta . . . see ei käi.»

Paistis, et Tooter vist jääb magama. Aga veel kamandas ta üle laua:

«Maast lahti! Kui kaua magab see Randküla maasool? Teeme nägusid, nagu kasvataks noorust! Aga tegelikult norskame! Irma Tammik, see talendikas simulant, õõtsutab varbaga hälli ja uinutab! Meil pole kool, vaid superfosfaadilasu! Sulab!» Tooter põrutas rusikaga vastu laua äärt. Kahvel ja nuga hüppasid parinal põrandale.

Kohkunud näod ei julgenud Irma poole vaadata. Direktori ilmes aga ei muutunud midagi.

«Kui tahad meest tundma õppida, jooda ta purju,» põlastas Ants.

Tänaseks oli Tooter läbi. Mittemidaginägevate silmadega vaatas eikellelegi otsa ja valmistus tõsiseks tukkumiseks. Ja kohe hakkas teistel igav. Polnud kellegi vastu sõnasõjas end relvastada.

Vahepeal väljunud Kaaru-mutt tõukas äkki meelitleva kädina saatel uksest sisse Edda. Kibekiiresti hakkas ta Antsu kõrvale kohta panema. Irmale tuli elu sisse. Ta poetas Edda endast mööda ja jäi ise Eddale mõeldud platsi.

«Kuidas siis sedasi, et teised peavad tema emakese sünnipäeva, aga laps uitab üksi mööda maja. Linnast tulnd, köht tühi ning.» Mutt kamandas liialdatud perenaselikkusega Edda ümber.

Ants otsis taskust sigaretipaki.

Edda istus sirgelt ema kõrval ega vaadanud kuhugi. Pakutavatest toitudest ei maitsnud ta midagi. Kohev poisipea oli välja kasvanud, huuled kahvatud, nägu liikumatu. Tumesinine kostüüm avar.

Peomeeleolusse tuli ebameeldiv vaikus. Vajus pähe nagu tihe kott. Askeldas ainult mutt:

«Ma ju teadsi kohe, et Eeda tuleb. Omad keik ees ootamas, kuidas saab laps tulemata jättada. Ma ise ka noor olnd, ma ju tea. Ma määleta küll, kuidas sa mineva-aasta sünnipäevale tulid. Nii kena löbus pidu oli . . .» Mutt muudkui rääkis ja rääkis.

Oli karta, et mutt jookseb oma jutuga hoopis rappa. Bret aimas Antsu olemisest, et see on püsti hüppamas. Ka Eddal oli ebamugav. Ta ei tõstnud pilku oma sülest kõrgemale. Õhku kogunes äikest.

Kuid nii rumal mutt ei olnud, et oleks laeva hoopis põhja pommitanud. Ta teadis isegi, kustsaadik ta tohib paati kõigutada. Leidis, et alguseks aitab, ja viis jutu gastronoomiale.

«Nää, ma pane sulle siit valget kastet. See ju peenike sakste soust. Mäki ja Jäntsi pulmas pidid selle sousti pärast kausid laua pääl ää puruma.» See pomm oli pandud Vaikele.

«Aitäh, ma ei taha,» ütles Edda. Korraga tõstis ta lõua üles ja vaatas Bretile otsa. Need olid ema Irma jäised

hallid silmad, mis Bretti vaatasid ja jääks külmetada tahtsid. Mitu pikka sekundit hoidsid tõsised selged silmad Breti pilku oma küsivalt külmas haardes. Bret tundis judinaid, kuid pilku ära ei pööranud. Tal oli tahtmine sellele kenale õnnetule lapsele naeratada. Kuid siis lõi Edda pilgu taas maha.

Tooter norsatas. Maigutas suud ja ärkas:

«Nii nad tapsidki meie Ferdinandi,» lausus ta kurvalt enesele põue. See tuli õigel ajal: oli põhjust naerma pursata. Naerust sai Tooter päris ärkvele, ta vaatas ringi. Ta udused silmad tunnistasid Eddat ja tundsid ära:

«Õigus! On aeg alaealistelgi elust õppida. Kuulge, laps! Olete ehk teiegi läbi katsunud Hau-ter-forti asekrahvi elutõe,» sihtis Tooter pika sõrmega küll Looritsa poole, aga silmadega hoidis kinni Eddast ja rääkis just temale: «Krahv teadis, et armuöö vanded kehtivad üksnes hommikuni... Ja-jaa. Kõik on seaduspärane siin õnnetus ilmas.» Tooter kavatses ilmselt uinakut jätkata, sest silm vajus looja. Põrutas aga siis, nagu jaksas: «Pidu on läbi! Laud kummuli ja laibad lahkamisele!» Kargas püsti ja röögatas:

«Püsti, mu härrased, kui daamid haisu lasevad!» Vaatamata sõnade labasusele ei häbenenud keegi naerda. Siis lõi Linde käed vastu põski:

«Oi! Kuidas ma küll unustasin! Lapsed! Ma ju pidin nad magama panema!» Linde puges rutuga toolide vahelt välja. Vallot kättpidi järele tõmmates tegi endale teed ukse poole.

«Ma ise tulen sinuga,» ütles Bret ja läks Lindele järele. «Oota, Linde!» Juba nad olidki läinud. Mutt jäi käsi laiutama, sest pidu ei oleks tohtinud nüüd veel laiali minna. Nüüd mitte...

«Kuidas ma ometi! Vanaks jään või!» Linde pooleldi jooksis.

Sõbratar püüdis kasvatajat maha rahustada. Mis seal mõne tunniga ikka juhtuda võib? Madistavad pisut kauem internaadis mis sellest.

Joostes jõuti vana internaadimaja ette. Breti süda vasardas millestki hoopis muust. Kas Edda rõõmustas tema äratuleku üle?

«Aga ometi me ju tahtsime direktorile ilusa peo teha,» kahetses Linde ei tea mille pärast. «Alguses Tooter, siis mutt ja lõpuks Edda...»

2.

Internaadi ukse lähedal seisatas Bret ja võttis Lindel käest:

«Pime. Aga kas tõesti uskuda, et magavad? Kas on ikka nii paid?»

«Padjasõda käib kindla peale,» arvas Linde ärevalt.

Eeskojas tundsid mõlemad, et keegi seisab nende lähedal. Bret püüdis taskulambi valgussõõri nurka hoiduva Viia.

«Mis see maksab nende nuppudega niksutada. Ega ma ju pole vargas mette. Ööaeg kääs, lastel tarist magada, aga pole, kes paneb.» Vihane Viia pilgutas eredas valguses oma pisikesi silmi. «Mis see olga! Peetasse pidu, möllatasse, lapsi pole öömajal kedagid kaitsemas mette. Viia saab palka pühkimise eest, mette laste valitsemise eest. Pühkimist isegid küll ja küll.»

«Kelle süü?» lõikas Bret. «Ise võtsite internaadi Kilda käest vägisi ära, nüüd pühkimist palju.» Bret astus Viiast mööda. Viia hõikas:

«Et kus see Kilda suur ajatagavara! Kodu oma internaat! Meel veel röömuskid, kui keski abise akab.» Lindel oli oma lohakuse üle häbi.

«Midast üks ep tee, selle peab teine ää tegema.» Viia lahmis ukse enda järel kolksuga kinni ja astus tiheda sammuga kooli poole.

Õpetajate sisse astudes oli magala vaikne. Ülimalt vali nohin reetis, et toas ei magata. Sekka purskuvad mehised norsatused katkestasid puhuti hingamise hoopis. Vaikus oli äraootav. Iga hetk oli karta naeruturtsatusi. Kuid selle asemel kostis kapi tagant hoopis tagasihoitud nuttu. Allariit kobas pimeduses voodite vahelt kuuldud heli poole. Enam ei hingatud, enam ei norsatud, oli hauavaikus.

«Paula? Mis sul on? Kas oled haige, Paula?» Kasvataja Roo istus Vaksa Paula voodi äärele. Ei mingit häält. Ometi tundis Bret, et Paula ei maga, püüab kuuldamatult sisse hingata.

«Miks sa nutad, Paula? Sa ju ometi nutad?» juurdles kasvataja.

Siis ei suutnud Paula enam teeselda. Ta hakkas tagasihoidmatult nuuksuma. Kogu magala kuulatas. Ja selles kuulamise vaikuses kostsid nuuksed veelgi valjemini.

«Ma ei saa magada, ma kardan!» ahastas Paula.

«Kardad? Mida siis, Paula? Mida sa kardad? Toas on ju nii palju lapsi,» rahustas klassijuhataja. «Ka meie oleme siin. Ei ole sul ju midagi karta.»

«Ma kardan . . .» surus õnnetu Paula pea patja. «Ma kardan . . . kõiki . . .»

«Kõiki?» imestas kasvataja. «Mind ka? Õpetaja Allariita ka? Aga meie ju hoiame sind, Paula. Või kardad sa pimedust?»

«Ma kardan kõiki,» kordas Paula visalt ja surus linanurga luksuvale suule. Mõlemad õpetajad olid nõutud.

«Kas sa ammu niiviisi kardad?» usutles Allariit ettevaatlikult.

«Kõik see aeg,» sosistas laps. «Päeval ei ole, aga ööseti . . .»

«Kas alati? Igal ööl?»

«Kui Iida on siin, siis ei karda. Ja kodus ei karda,» surus tüdruk läbi lämmatava nutu. Haaras siis kahe sooja käega peaaegu niisama väikese kasvataja kaela ümbert kinni.

«Nukuke, vaeseke! Nutunina-Paulake, rumaluke!» silitas Linde lapse sooja särgi sees külmetavat selga, valmis ka ise nutma hakkama. Ta kohendas kurvale inimesehakatisele teki ümber.

«Ja Iida on su kange kaitseingel, sa rumaluke küll,» ütles Bret.

Linde aga muudkui paitas ja silitas nutvat last, kuidas oskas:

«Kas Iida siis ei karda?»

«Iida ütleb, et põrgut pole olemaski. Et pole jumalat ega põrgut ja et seal ei saagi keegi põleda,» nuttis õnnetu Paula.

Hetkeks lakkas Linde käsi paitamast. Ta tundis, kuidas Bret pimeduses ta pilku otsis. Sai aru, et nad mõlemad taipasid.

«Kas Viia-tädi . . .?» ei jõudnudki Bret küsimusega kaugemale. Paula hüppas istuli:

«Ei! Ei-ei! Mitte Viia! Rihvaaugu emm ütles juba ammu ennem! Juba siis, kui ma usust ära tulin, et . . . Ei, Viia ei ole!» Nagu vannutades püüdis tüdruk end õpetajatele usutavaks teha. Isegi nutmine lakkas korraks. Peaasi, et Viia kahtluse alt pääseks . . .

«Viia-tädi kässib ainult nutta. Et siis läheb hirm mööda. Ärge te Viiaga küll pahandage. Ja nutu ajal kässib paluda, muud midagi.»

«Hea küll. Jää nüüd magama, Paula. Põrgut ei ole, Iidal on õigus. Ei ole ka põlemist. Miks peaksid lapsed põlema? Niisugune tore tüdruk nagu sina — see peab ainult rõõmus olema ja naerma. Nutta ei maksa. Need on halvad inimesed, kes sind nutta käsivad. Neid ära usu. Kuula Iidat, Iidal on õigus.» Õpetaja Allariit mässis lapse uuesti teki sisse, selle pea vajus padjale.

«Jah,» ütles Paula alistunult. Tõmbles nuuksete järelvappumisest ja sulges kuulekalt silmad. Õpetajad istusid veel kaua voodi äärel ja läksid ära alles siis, kui magaja hingamine rahulikuks muutus.

Antsu ei olnud väljas ootamas. Võib-olla ei otsigi ta täna kohtumist, nagu tavaliselt teistel õhtutel . . .?

Kas Edda tõesti on usklikuks hakanud, nagu külas räägitakse? Breti arusaamisse see ei mahu ja ta ei usu.

21.

SAMMUD

1.

Kuuldused vastasid tõele: Tammiku Edda käis tõepoolest palvetundides. Oli juba usklikukski hakanud. Juba mitmendat kuud sõitis linnast bussiga Kaarukülasse ja vahel ei tulnud isegi tagasi minnes Randkülast ema poolt läbi. Kui jutud lõpuks avalikult lahti läksid, nii et need Irmagi kõrvu jõudsid, oli Edda juba staažikas palvetundides käija.

Koolimajas valitses nagu raske lein. Räägiti sosinal, kui direktor läheduses viibis. Välditi temaga silmitsi sattumast. Ühe terve päeva pidas Irma end kodus luku taga. Siis tuli taas ja oli nagu ikka: jahe ja rangelt emalik.

Nüüd hakkas Ants end suure süüdlasena tundma. Kolleegid ei olnud oma vihjetega kokkuhoidlikud. Poes ja külavahel poetati samuti märkusi.

Sedamaid läksid keeled liikvele. Korraga teadsid paljud Edda salapärastest sõitudest linna ja Kaaruküla vahet. Korraks olevat oldud arvamisel, et Eddal on piirivalves peigmees. Imestama pani see, et Edda usukäikusid oli siiski suudetud küllalt suures saladuses hoida. Imeosavasti olid õed-vennad Edda konspiratsiooni osanud korraldada. Vahelesegamise kartusest peeti kinnisi koosolekuid, kuhu lobamokkasid sisse ei lastud. Oldi ilmselt ärevil, et äkki pannakse Edda ärkamisele jalg ette. Nii õnnestuski Eddal mitu kuud saladuses olla.

Irma oma emapimeduses seda karta ei osanud. Ta kartis hoopis midagi muud. Edda usklikkus võis aga kahjuks tulla nii talle endale abituuriumis kui ka emale direktoriametis. Enne asjast kuuldasaamist oli Irma Viiale oma tütremuret pihtinud. Ei aimanudki, et paljastab end oma mures otse vaenlase enese ees. Et siis, kui ta Viiaga juttu ajas, võis Edda sellesama ukse taga ema lahkumist oodata. Et ise alles hilja öösel koju hiilida. Nüüd muidugi avanesid Irma silmad ja tõid paljussegi selguse.

Tagantjärele meenusid teistelegi kummalised kohtumised Eddaga. Kaaru-mutt ütles ennast nüüd täpselt näinud olevat, kui tihti Edda Muulil oli käinud. Olid teda mitmed teisedki näinud. Niiviisi lipiti-lapiti kokku terve Edda ristikäik detsembrist kuni tolle päevani. Jutud levisid ja võtsid üha värvikama iseloomu.

Esimeseks ametlikuks liigutuseks oli Irma Tammikul nüüd Viia vallandamise käskkiri. Ei mingit avaldust, vaid otsad lahti päevapealt. Motiveerimiseks oli põhjusi enam kui küll. Ei enam vähimatki soosingut. Ei mingit leebust mitmekümneaastase truu teenistuse ega teenete eest. Ainsa käeliigutusega tõmmati kriips peale kogu olnule.

Vallandati ka Kilda. Ainult selle vahega, et omal soovil.

Eddat mõjutasid ema otsused nii, et ta ei sõitnudki enam Randkülasse. Irma kõhnus ja vananes. Tema kaunis soeng pleekis ja vajus längu. Ei usukski, et paari nädalaga võib inimene nii väikeseks väsida. Ent ei ainsatki sõna, ei ainsatki ohet tulnud Irma suust reetma tema suurt murdumist. Tema käed olid niisama hoolitsetud, kolleegidele antud korraldused niisama ranged ja resoluutsed nagu enne. Säilis seesama üleolev emalikkus, mis ennem tõrjus kui lähendas.

Viia läks nüüd poes käies Irmast teretamata mööda, suu valge ja vahe nagu vikati tera. Need kaks seni kokkuhoidunud üheealist olid terve senise elu teineteise varju peal kõndinud. Üks teist vihanudki, aga samas teise lähedusse hoidunud. Nende hilisem koosolemine oli nende üheaegset noorust meenutanud ja neid tagantjärele liitnud. Kuid nüüd oli lõpp. Liiga kallilt on Irma selle soojuseta sõpruse eest pidanud protsente maksma. Nüüd on see sõprus Irma pankrotti viinud. Ühtainsatki ukse taga koputavat palvevenda ei ole ta jutule võtnud. Neilt isegi küsimata, mida nad soovivad.

2.

Tooter oli täna Muulil ärkamisnädala esimesel palvekoosolekul. Praegu astus ta tagasi Randküla poole, süda täis segadust. Ei oleks Tooter täna palvetundi läinud, kui ei oleks Võrkaia Milvi vihiku vahelt leidnud seda sedelit. Ei usu Tooter, et Milvi õpetajat oma sedeliga provotseeris. Küllap unustas palvetunnikutse vihiku vahele. Kutse oli käsitsi kirjutatud ja seal seisid sõnad:

«Kutsume sind osa võtma Muulil toimuvast evangeeliuminädalast. See leiab aset 20. veebruarist kuni 5. märtsini igal õhtul kell 8 (20). Lugupidamisega.»

Allkirjana all mingid konksud. Teisel poolel aga:

«Evangeelium on hea sõna Jeesusest Kristusest, kes tahab tulla meie ellu, et meid õnnelikuks teha. Ta kingib meile rõõmu, mis on puhas. Rahu, mis on jääv. Elumõtte, mis on sügav.» Ja kõige selle lõppu otse ning lopsakalt: «Kes otsib, see leiab.»

Tooter ei uskunud, et see koolis oleks ainuke selline sedel. Küllap on neidki, kes selle kutse peale lähevad. Ja Tooter veendus, et oli.

Milvit ennast palvetunnis ei olnud. Kuid truult olid kohal Lillevälja Maiu, pererahva oma Meinu, Lintsu Villi koos noorematega, keda Eti kättpidi järele vedas. Oli neidki lapsi, keda Tooter ei tundnud.

Koolilapsed vaatasid õpetajat ja hoidusid varju. Ainult Meinu ütles õpetajale koduselt tere. Maiu piilus terve palvetunni aja oma vanaisa Koosta Sassi varruka varjust. Ei saanudki muud teha kui piiluda.

Koosta Sassiga oli Tooter ammu kokkusaamist otsinud. Ikka oli Sass Tooterist kõrvale osanud hiilida. Tahtis rääkida Maiu õppimise üle. See oli vilets. Jääb kevadel istuma, pääsu pole. Kuskil eespool ta ongi juba ühe klassi topelt teinud, on teistest vanem. Liiliga rääkida ei saa. Tema saadab õpetaja kohe jumala jutule. Küll see aitab, kui vaja.

Järeleaitamisele Maiu ei jää. Laseb jalga otsekohe, niipea kui saab.

Täna oli Tooteril õnnestunud Sass kinni püüda. Oli tema suust sõnadki välja pigistanud, millega teised toime ei tulnud. Tooterile meenus Jäntsi jutt Koosta Sassi kahest pikast «kõnest».

Üks oli olnud eesti-ajal Aakrikul masinarehel, kui Sass

söödilaualt oma mütsi kogemata oli masinasse söötnud. Oli olnud mere äärest leitud välismaa müts. Ja Sass oli sellele peaaegu et masinasse järele sumanud: «Mihed, kuradid, kiskuge välja! Pange mootor seisku! Massin lasseb mu mütsi ju sodiks!» Oligi lasknud sodiks. Tulnud põhuga koos masina taguotsast välja, auklik nagu ämma armastus. Siis Sass veel usklik ei olnud.

Teine «kõne» oli olnud rannas lambapesemise-aegu. Sass olnud lastel abiks lambaid võrkaia nurka hoidmas, et naistel oleks kergem neid nabida ja merre vedada. Üks agar emalammas oli Sassi pikali rüsinud ja karjaga üle Sassi randa laiali kimanud. Siruli sõrgade seas, oli Sass lammastele hüüdnud: «No mis te kuradid risute, umbest kut kuradi lambakari! Kas teitel inimesemöistust pees pole mette!»

Lambad olid tookord küll pesemata jäänud, aga Sass sai kuulsaks kui kõnemees. Muidu ei saanud isegi naine Liili ta käest seitset sõna järjest kätte.

Täna, kui Tooter Sassile oli oma mure ära rääkinud, oli Sass talle osavõtlikult vastanud:

«Näh-näh, raamadu sisse vaatamist vähe näh. Näh-näh, tuleks ikka pireke rohkem näh. Näh-näh, tösi näh, ikka rääkida, näh. Muud ühtid, kut ikka näh.» Niiviisi olid nad teineteise aitamises kokku leppinud. Kuidas see Sassi nähhitamine Maiu indu tõstab, eks seda näe varsti. Küllap istub ka edaspidi tunnis, nokk kinni, valmis iga valjema sõna korral aknast välja lendama. Mitte hirmust, vaid sünnipärasest kangusest.

Paludes liikus Sassi alumine mokk võbinal, nagu raputaks ta selles ajaviiteks herneid. Tooter imestas, et ennist palvetades oli Sassil sõnu kui palju. Rinnuli pingil, lai nägu sile ja sopita, alumine huul pikalt ees — nii vaatas ta lakke ja robistas sõnu, punkte ja komasid millekski panemata:

«Nä-näh et see kes tuleb üheteismendamal tunnil ikka ka oma teenariraha saaks nönda kut sa ise ojad ja aitad ning ää laskag tuisku-tormi liidipuude pinusid metsas umbe ajada või kuidas sa arvad oh Jeesus aga ilmalikkus elus tarist lastele tuba soojutada kut sa ise tead ja tehja võtad ning et lambal see maksatöbi ää praaviks või kuidamoodi sa teed ning toimetad . . .»

Sass laskis nagu vokk sorinal ühtesoodu. Songerdas ega pidanud aru, kas jumal temast aru saab või mitte.

Paljud suud olid oma igapäevased mured poolsosinal avalikkuse ette toonud. Juhtivad vennad aga palusid peamiselt mitte enda, vaid patuste ligimeste eest. Et nad issanda armukutset kuulda võtaksid. Kui nad lõpuks põlvedelt üles tõusid, higised ja vanunud, hakkasid nad nagu rasket koormat kandes ukse poole vajuma. Tooter võrdles seda massi soost pealevajuva uduga, mis pani köhima. Ei leidnud Tooter väljujate nägudelt seda paljukiidetud vabanemise valgust. Üksnes väsinud ja palvest vaevatud palged, millel kas usklikkuse või siis teeskluse alandlikkus.

Astus uksest välja ka teistsuguste nägudega inimesi. Tuli õndsusest roosasid, silmades mahe rahulolu. Enamuses olid need kuulutajad, lugejad-vennad. Nende suu küljes rippusid kergeusklikumad veel uksest minneski. Higine tuba öökis endast välja nii lunastuse otsijaid kui selle lahkeid lubajaid.

Ometi tuli ka tõsiseid usuinimesi, kes olid tulnud, et saada eluks rahu ja meelekindlust, ning selle ka said.

Palvetamise ajal oli Tooter vaadelnud põrandat mööda laialivajunud elavat abitust ja tal hakkas kurb — inimväärikuse puudumise pärast. Eluaeg on need vanad tööd rüganud, lapsi kasvatanud, laia ilma saatnud ja isegi matnud. Võimukate ees on selgi ja põlvi nõtkutatud, et elada. Ja nüüd, kus neid püsti tõsta tahetakse, ei taha nad tõusta. Peavad aitajaid vaenlasteks. Mõtlevad endale ise välja sundusi, et põlvili jääda. Miks küll? Miks tahab inimene olla pigistatud ja piinatud? On see alistumistung tõesti ainult ammuste aegade pärand? Kui jah, siis — kui palju kulub veel enne aega, et ka need inimesed oma pimedusest välja hakkavad püüdma? Et nad enam oma mõttetut tunglemist ei tungle? Või on selles kummardamises tõesti oma võlu? Midagi, mis rahuldust pakub?

Tooter teab, et temal ei ole mingit õigust olla ükskõik kelle usuliste tõekspidamiste vastu. Las usuvad, see on nende isiklik asi. Vägivaldselt tema kellelegi oma uskmatust peale ei suru. Kuid siin nähtud enesealandamist ei suuda ta mõista. Ei ealeski mitte!

Ka Tammiku Edda oli palvetunnis. Niisiis sõnumid, et Edda viimasel ajal juba vähem Muulil käivat, võis ka kuulujutt olla. Täna kössitas ta põlvili pingi ääres, toetus pingile surutud küünarnukkidele. Hoidis pead longus, Viia terase valvurina kõrval. Edda ei vaadanud ei siia ega sinna, pilk sihtis elutult pingi sisse. Ei ta nutnud ega hüüd-

nud Jeesust, trotsis ainult pinki. Kas ta üldse kellegagi oma südames rääkis, seda teab üksnes ta ise. Võib olla, et tõesti jumalaga? Või iseendaga? Või hoopis Looritsa Antsuga, kes talle koha enda kõrval üles oli öelnud. Tooter ei tundnud Eddat peaaegu üldse ja seepärast ei osanud ta ära mõistatada ka Edda elamusi ta üksinduses.

Üksijäämise ja hüljatu tunnet ei olnud Tooter elus tundnud. On vahel mõelnud, et kui see tunne peaks tulema, mida ta siis teeks. Küllap rändaks ringi, lõõbiks ja püüaks asjast üle olla. Igal juhul läheks ta ise enne ära, kui tema juurest minna jõutaks. Norutama ei hakkaks tema ühelgi juhul. Seepärast ongi teiste longujäämine talle mõistmatu ja taunitav. Jumala juurde ruttamine ei tuleks igatahes küll pähegi. Seepärast peab Edda olema kas kergesti mõjutatav, religioosse eelsoodumusega või pisike tuuletallajavigurivänt.

Kuid miks hoiab jumal enese ja oma äravalitute vahel sellist ületamatut distantsi? Usklikud võiksid ju oma jumalaga rääkida püstipäi? Pihtida nagu sõber sõbrale? Miks niigi võimsale on vaja inimese madalust? Tooter teab, et sektantlus on saartele tulnud kaugelt üle merede ja mitte väga ammu. Levis peamiselt rannakülades, kus vaesemalt elati. Ei ole rikkust mingit praegugi. Rahvas alles hakkab majandusele jalgu alla ajama. Tulevik aga surub peale, kui ainult õigesti juhtida osataks. Et pidevalt ei peaks rumalust välja naerma.

Tooter pani käed torusse suu ette ja huikas. Vaatas ringi ega näinud lageda kadariku keskel hingelistki.

Meelega oli ta oma tee pikemaks teinud. Et mõelda. Silme eest vilkusid veel kord mööda õpilased, kes palvetunnis istusid. Püüdis ära mõistatada, kes neist tulevikus hakkavadki Muuli pinke nühkima. Võib olla ei ainuski? Aga võib olla, et enamus? Ei! Käigu põrgu pessimism!

Kuule, poiss! Mida oled sa teinud ise, et Muulile ei mindaks? Ah? Anna aru, miks ei ole sul, va volask, kooli lastekoor veel kuigi kaugel järjel? Ei tähenda, et sa klaveri häälestusse andsid! Miks lasksid rahvamajja kokkutulnud laulukoori laiali minna? Sa saamatu! Ise sa ta ju kokku kutsusid? Vasta, sa laiskvorst! Kes lubas sul Netele järele anda! Tooter! Küll oled sa tegelikult vedel vend! Ausalt!

Aga hõiskad hurraa-meestega koos! Et vaat, mis me kõik ära teinud oleme! Tõmbad ülemuse sünnipäeval nina täis ja ütled teistele lollusi! Kes sul lubas, va kretiin! Ja

täna tuled palvetunnist nagu aus poiss! Aga mida öeldakse selle eest Irmale?! Vaksa Paavel kutsutakse viina pärast kohvile, Tooter palvetunni pärast, aga mis on sellest kohvist kasu! Nete paugutab puldist publikut kriitikaga nagu haavlitega. Nõuab haridust, aga ise ütleb «kohloos» ja «ditsipliin».

«Me teeme nägusid!» karjus Tooter, nii et külm veebruar kõlises. Tuuliku katuselt tõusid varesed saagutades lendu. Kari hakke kädistas teeäärse kuivati õuel vahtra otsas. Künnise kõrval kräunus kass kurja häälega.

Inimene, see kuradima väänikas, ei viitsi ennast välja panna, et ühiskondlik asi rutem liiguks. Tooter pani käed torusse suu ette ja röökis tühja õhtusse, nii et helkiv ehakaar võpatas:

«Auru juurde, sa igavene vedelvorst!» Tooter vaatas ringi. Pöördus kolmsada kuuskümmend kraadi enese ümber ja silmitses õhtust teed, kas pole ta ulakusel äkki tunnistajaid. Ei olnud. Väli oli lage ja oleks võinud veelgi valjemini karjuda. Kuid nüüd astus Tooter vaikuses kogu ülejäänud tee. Heitis mandrimehe põgusa pilgu lume all uppivatele varisenud kiviaedadele, tühjadele lagunenud majadele, mille sarikaribid seisid taevasse püsti. Määrdunud hange sees keset põldu konutas unustatud randaal, või milleks maamehed teda nimetavad. Unustatud, puha aina unustatud.

Kooli uus puukuur ehitati pooleli ja pooleli ta jäigi. Õpetajate maja vundament pandi aasta eest paika — seal ta seisab. Miski pole tehtud päris lõpuni. Lagunemine ja viltuvajumine algab töö tegemise keskelt pihta. Justkui kamandaks mingi vaenumõttega tegelane pidevalt hoolsate tegijate selja taga. Nagu sokutaks koorma käänakul meelega kraavi. Tööinimene kõike ise ei jõua, ootab käsku. Näeb, kirub ja lööb käega. Nagu turist, kes bussiga mööda sõidab.

«Plats puhtaks asjameestest, kes juhtida ei oska!» mõtles mees pooleldi valjusti. Tooter ei ole seda sorti vedur, mis aina paigal seisab ja vilistab, Tooter on harjunud, et kogu ta aur sõidule kulub. Aga Nete arvab, et — kas Tooter pole äkki klassivaenlane? See, kes ei maga? Kes see protsessija muu olla saab, kui püüab aegadest läbiproovitud bolševiku tööstiili kritiseerida! Temaga, Netega, rinda pista! Kas Nete selleks oma südameverd on valanud, et tuleb Tartust mingi nolk ja annab mõista, et Nete on tobe? Seesugust suhtu-

mist Nete Olber ei andesta. On Tooteri suhtes püüdnud kõrgemal pool silmi avada. On andnud signaale suuliselt ja kirjalikult. Valgustanud ülemusi allkirjaga ja anonüümselt. Aga kõrgemal pool seisvad seltsimehed on lubamatult liberaalsed, vaatavad Nete antud häirele kui tüütule kõlakale. Tõsi küll, Netele nad seda otse ei ütle, aga Tooterit korrale ka ei kutsu. Ja Nete valvsus muutub päevpäevalt teravamaks. Tooter märkab ja teab seda kõike ega peagi Netele erilist viha: las rassib, mis tal muudki teha.

Tooter keeras vilet lüües Käba mõisa ukse lukust lahti ja astus oma poole peale. Lõngutas korraks ka Antsu ukse linki, aga naabrit ei olnud järjekordselt kodus.

Tooter ei igatsenud oma poissmehetuppa erilist seltsi. Puhuti tundis end viimasel ajal aga siiski üksi. Eriti kui Loorits oma ukse lukku keeras ja kuhugi kadus. Vile suul, läks kergelt ja lustiliselt. Jah. Loorits lööb vilet, Edda aga vahib äraolevate silmadega Muuli pingi sisse. Kuid Antsu teguviisi Tooter hukka mõista ei saa. Säästa tüdruku tundeid ja abielluda temaga kui valelik — see oleks Tooteri hinnangu järgi hoopis ebaausam. Mees ütles Tammikuneiule oma suhted sõnaga selgeks ja otsustas kindla kiindumuse kasuks.

Tooter ei teadnud päris täpselt, kas ta ise iialgi on kellessegi kiindunud olnud. Ei vist. Vähemalt vere mühinal kelleski kinni olnud ta ei ole. Sümpaatseid naisi on ümberringi muidugi küllaga. Neid on isegi oi kui palju! Niisuguseid, kes Tooteri verre vahel erku on pildunud. Kes teda kergelt seksmöllu on meelitanud ja end isegi päriseks pakkunud. Selles liinis on vahel üsna keerulisigi olukordi tekkinud. Kuid Tooter on end neist sasipundardest alati lahedasti välja libistanud. Need pole olnud südamevalu-vahekorrad, sest naisedki on alati kuulunud kergesse vahusesse massi. Oma senistest partneritest pole ta kunagi kuigi palju pidanud. Suhtleb nendega naeruselt, ehkki mitte väljanaervalt. On daamidele siiralt tänulik ilmekate hetkede eest ja kõnnib, muie suul, uude värskesse miljöösse. Elupõletaja-donžuan Tooter ei ole. Midagi kellelegi ei luba ega luiska. Kuid meeleliselt hõrgutava, mida pealegi kimbutavalt serveeritakse, võtab Tooter alati kummardusega vastu. Ei ole vist veel kunagi ära öelnud. Ega ka kahetsenud mitte. Aga et ta ise mõne naise pärast oleks rahutut und maganud või hinge närvutanud — seda küll mitte. Armatses ühtedega, austas võib-olla hoopis teisi, imetles

kolmandaid, aga oma südant hoidis kindlalt peos. Et Tooteril ekraanikangelase nägu peas küll polnud, loodi temaga suhteid ometi meeleldi. Ainult siin Randkülas — tõepoolest, siin tal suhteid ei ole. Kui kergelt möllata soovis, sõitis Kingisseppa.

Viimasel ajal märkas Tooter murega, et on muutunud tavatult tõsiseks. Naiste suhtes isegi koomiliselt ettevaatlikuks. Ligi kaks kuud tõmbus ta nagu oma urgu, kust üles ei leitaks. Tooter teadis täpselt, et niisugune ootamatu muutus temas toimus seoses Sigade-Meeri tulekuga Käbale. Seal ta teisel pool seina praegugi meelitavalt kobistab. Kolhoos nimelt pani Tooteri ja Looritsa naabrusse tühja tuppa elama mandrilt saabunud loomavelskri. Millegipärast ristiti ta kolhoosirahva poolt sedamaid Sigade-Meeriks. Meeri, see originaalne naine, võttis Käba meeste elu juhtimise enda kätte. Nimelt tungis tuppa sisse, kui lahtiunustatud uks vähegi võimaldas, olgu öö või päev. Ründas võrdse innuga nii üht kui teist naabrit. Juba esimesel visiidil tegi selgeks, et on kolhoosi spetsialistidest kõige noorem. Iialgi ei unustanud ta seda toonitamast ka igal järgneval kokkupuutel. Näost Meeri noorust muidugi oli võimatu välja lugeda, seepärast arvaski Tooter, et Meeri enese selgitus on hädavajalik. Ega Tooteril ja Looritsal Meeri naabruse vastu eriti midagi poleks olnudki, kui see oma armupaelu otse avalikult välja poleks pannud. Järjekindlalt koputab kord ühe, siis teise ukse taga. Kuid Meerile arusaamatul põhjusel olid uksed viimasel ajal aina lukus. Ja kui Meeri sisse hõikas, ei vastanud keegi.

Tooter ajas suu ammuli ja naeris paukudes, püüdes matkida Meerit. Jälle tõusid varesed ehmudes õhku ja Tooter jäi vait.

Eks Sigade-Meerigi tungle seltskonna poole, sellest saab Tooter aru. Eriti kerge see tal oma välimuse ja olemise tõttu muidugi pole. Otsib ju temagi oma õnne. Sest Meeritaolisel oma õnne ootama jääda oleks riskantne. Nii juhtiski saatus ta Käbale, kus kaks poissmeest oma ustega kohe kõrval. Meeri poolt oli küllalt arukas mõlemad mehed korraga ette võtta. Nii ei saagi päris aru, kumba Meeri õieti peilib, kas Looritsat või teda, Tooterit.

Tooter sidus kodukuue vööga koomale ja külitas kušetile. Lõi käed kukla alla, tõmbas kopsud pingule õhku täis ja laskis pika pahinaga tühjaks. Oma tuba, oma luba. Kes oli see tark, kes snepperluku välja mõtles! See juba naljalt lahti ei jää.

Sigade-Meeri uks kõrval lõmpsus ja kohe koputati Tooteri uksele. Meeri kuulatas ja müristas uuesti. Tooter muigas: no mürgelda, mürgelda, mind ei ole kodus. Meeri, see solvamatu, kobis tagasi oma poolele. Kuid enne lõngutas ta igaks juhuks ka Looritsa linki.

On vist vapustav olla armu ihkav naine, kui su läheduses eemale hiilitakse? Võib-olla ei olekski Meeri nägu nii vastuvõetamatu, kui tal ei oleks seda õnnetut lõuga. Näo alumist poolt.

Tooteri arvates võiksid naised kõik ühte nägu olla. Kas või Meeri-taolised ilutudki, kui pehmelt öelda. Ei oleks kellelgi ta välimuse pärast mingit eelist ega meestel trügimist ilusate ümber. Naistel ei konkurentsi ega kiivlemist. Neid võetaks lihtsalt ilma valikuta. Kõik omadega rahul ja närvid korras. Milleks üldse vaja Allariida-taolisi segaduse tekitajaid või Roo-taolisi nukke!

Ega Lindegi tulevik rõõmu ennusta. Sattus see sinisilmne Merede õnge. Ei taipa pisike, et Meredest talle meest ei saa. Ei tea, et hoidub vale mehe külje alla . . . Kui taipab, on hilja. Aga minna ta juurde ja öelda näiteks homme oma arvamus — kohe saaksid need kaks talle eluaegseteks vaenlasteks. Parem las usub oma ilusat valet. Sigade-Meeri külje alla juba vale mees ei loovi. Kui läheb, siis on tal selleks mingi kindel eesmärk, mis vaevalt armastust tähendaks.

Kogu päev on Tooteril täna olnud kuidagi vastukarva. Juba see palvetundi minek ise. Kartus näha seda, mida ta nägi: lapsed reas nagu pääsulinnud telefonitraadil. Mammadel silmad pahupidi peas. Kodust olemist segab ikka enam Meeri «salaluure-teenistus». Tavaliselt on Tooter mees, kes ikka esimesena, pea ees, tundmatus kohas vette hüppab. Sumab seal sisse, kus teised pika kaelaga äärde vahtima jäävad. Aga nüüd äkki on tema see, kes pakku poeb. Tooter, mu poiss! Kas see on ikka lihtne kartus Meeri tüütamise ees? Ei oleks sa varem risti ette löönud! Küllap kardad, et Meeri oma kavaluses sind, vana kala, üle trumpab? Sind millessegi soovimatusse kisub? Soeta endale või ainult selleks intiimtüdruk, et Meerist lahti saada. Ega vist aitaks seegi, sest Looritsal ju on tüdruk.

Tuleks Muuli Mihkel ja agiteeriks koolmeistrite aktiivse naabri tallepruudiks! Aitaks talle ehk taevalikust peigmehest?

Tükk aega sahmerdasid Tooteri mõtted veel unesega-

ses peas, enne kui uni võimust võttis. Kuid ka siis leidis Meeri tee pelglikuks muutunud naabri juurde.

Tooter nägi unes, kuidas toatäis palvelisi Muuli põrandal põlvitas. Nemad Sigade-Meeriga kahekesi aga lendlesid, käest kinni, kõrgel lae all ja lehvitasid pisikesi tiibu. Tiivad kõditasid rangluid, Tooter kratsis, aga Meeri hoidis nagu tangidega ta käsi kinni.

Tooter ärkas ja puges vihaselt jahedasse pidžaamasse.

22.

RISTID

Nüüd varsti toob suursugune Britannia ikkagi pojad. Kirumetsal paanika nii suur, nagu oleks kiriku lagi sisse langenud.

Kui Bret koolist koju tuli, kukkus kogu õnnetus talle juba ukse vahel kaela. Mõlemad vanad halisesid korraga. Tükk aega ei saanud Bret aru, mis on juhtunud ja milles tema isiklikult süüdi on. Siis taipas ja hakkas naerma. Solvas pererahvast sellega mis hirmus.

Bretile meenus nüüd koolipoiste ennistine sörk kuuseheki taga. Vessiku Sven ja Olbri Arsi kihutasid talle poeteel vastu, Niru rihmapidi ees — õigemini olid poisid Nirul rihmapidi järel. Nirul näis koledasti kiire olevat, sest poisid jooksid, mis jalad võtsid. Bret, tõsi küll, oli sedagi märganud, et heki ääres karikond koeri kargles. Küllap oli pulm juba täies tujus. Hilinejad sellepärast nii tulistvalu lippasidki. Et pererahva Britannia ise seal peakangelaseks osutus — kust võis Bret seda teada. Suur kergemeelsus oli see igatahes eliitkoerast küll.

Nüüd suutsid Kirumetsa vanad faktidega tõestada, et Olbri Nete poiss oma näritud Niruga nende Britannia ära oli paaritanud. Arsi, vastsündinu süütu meelega pojuke, oli Nirule maailmatu peo välja teinud. Ja ikka jälle kippus Bretile naer peale.

Kirumetsa kodune pahandus tuli eelkõige jultumuse pärast, et koerte seisuste vahedest ei hoolitud. Bret sai pahandada selle eest, et koolis korda ei ole. Nagu oleks V. klass organiseeritud korras Britannia pulmast osa võtnud.

Bret püüdis perenaist lohutada, et vahest ehk ei ole Niru asjas osalenudki.

«Me saime ju papaga ise jaole, egas me omast peast! Aga juba oli hilja!» ahastas Helene.

Ka õpetajate toas saadi selle loo arvel mõnda aega nalja. Vana Kirumets oli koolis kaebamas käinud ja Arsile ranget nuhtlust nõudnud. Vahetundides kõlises koridor uudisest, et Niru teinud Britanniast Suurbritannia, ja kangelasele viidi kastani alla tükksuhkrut. See tegi Niru nööri otsas olemise üsna mõnusaks. Äkki oli Niru üle Randküla kuulus koer, Arsi koos temaga. Vahetundides praalis Arsi pulma üksikasjadega ja sai tüdrukute käest kolki. Asi püsis päevakorral üsna tükk aega.

Allariit oli kimpus: direktor nõudis vana Kirumetsa surnud Arsi noomimist. Aga mis sõnadega selle koeratembu pärast pihta hakata? Pealegi, nagu kinnitasid kuuldused, ei olevat Britannia ise madalast soost Niru enese jaoks hoopiski alandavaks pidanud.

Tooter tuli Bretile appi. Kuid Tooter, seesama laste poolt nii hoitud õpetaja, tegi ühe taktilise vea: ta hakkas poiste üleannetust analüüsima tütarlaste kuuldes. See vihastas neiuohtu tüdrukud välja. Eesotsas Iidaga peeti plaani ja otsustati Tooterile ta taktituse pärast kätte maksta.

Tunni alguses märkas Tooter kohe, et tema juures vist ei ole kõik korras: V klassi kõik kolmteist tüdrukut vahtisid õpetaja pükste nööbitavale esitükile ja muigasid. Tooter vaeseke ei teadnud, et eelmisel aastal olid VII klassi tüdrukud niiviisi ühe antipaatse asetäitja tunnist välja vahtinud. Mees oli paanikasse sattunud ja õpetajate tuppa ennast peegli ette kontrollima läinud . . .

Läks tükk aega ja külmavereline Tootergi muutus närviliseks. Muudkui põrnitsevad, jultunud plikad! Üksikud kippusid juba isegi turtsatama. Võrkaia Milvilt nõudis ühisele asjale kaasalöömine suurt pingutust ja enese mahasalgamist. Tal oli otsata piinlik kokkulepet täita, kuid ebasolidaarne ka täitmata jätta. Nii ta siis vaatas ega vaadanud ka. Tooteri pilku kohates lõi punastades silmad kõrvale. Seesama Milvi ähmisolemine õpetaja verest välja viiski. Lõpuks pani Tooter raamatu lauale, lõi käed laiali, vaatas alla pükstele ja käratas täiel häälel:

«Mis kurat te siin ometi näete? Kas on õige nööbid lahti läinud või?»

Reageerimine oli täpselt tooterlik ja see võitis karistajate südamed. Sellega oli luba käes avalikult naerma purtsatada. Ei lasknud Tooter end päris lõpuni üle trumbata.

Selle eest olid tüdrukud talle salajas isegi tänulikud. Õpetaja väikesest segadusest ja kimpusattumisest piisas neile kättemaksuks täielikult. Asi loeti sellega klaarituks ja tund läks normaalselt lõpuni.

Ühel päeval tuli Tooter aga õpetajate toas lagedale ennekuulmatu mõttega: tema läheb Allariida klassiga kirikusse ekskursioonile. Peaaegu terve õpetajate tuba oli šokeeritud.

Mõte ise oli tulnud juhuslikult. Vahetunnis oli V klassi ukse taga tekkinud madin: Kaaruküla lapsed läksid riidu. Tüli oli põhimõttelist laadi ja käis inimeste ristimise ümber. Keegi oli kedagi paganaks sõimanud. Nõuti südilt sõimajatelt seletust, kes see pagan õieti on. Teadjate poolt tehti selgeks, et pagan on ristimata inimene. Samas tuli aga ilmsiks seegi, et ristimata on koolis palju lapsi. Ja neid on mitut liiki. Kaaruküla sektantide lapsed loodeti ristida suurtena, kui nad pühast ärkamisest juba on osa saanud. Seesuguste hulka kuulusid Lillevälja Maiu ja Muuli Meinu. Lintsu Villi sattus paganate nimekirja muide täiesti teenimatult, sest ema Eti oli poja püha veega üle lasknud piserdada siis, kui tal oma nelipühilikus usus oli järjekordne nõtruse hetk. Villi oli siis juba 8-aastane. Seda fakti püüdis Villi nüüd kokutades teistele tõestada, aga tagajärjetult. Suur osa lapsi oli juba titena ristivette kastetud ja need pidasid end kohalike kommete järgi kõige õigemateks. Rõhuv enamus koolilapsi oli aga ristimata sel põhjusel, et neid ei kavatsenudki keegi ristida. Sõnelemine klassi ukse taga oli vali ja ähvardas kasvada ülekooliliseks ristisõjaks. Tooter klassi seespool küljes kuulas asja huviga.

Maiu ja Meinu kamp oli küll kõige väiksem, aga selleeest oldi seal suured pühakirja tundjad. Nemad lõid vastased pahviks niisuguste terminitega nagu: testament, osasaamine, evangeelium, prohvet, tallepruut, ristilöömine, sakrament ja muud seda laadi tarkused. Kuid teisi oli seevastu rohkem. Liiati mängis Meinu kahekeelse-poliitikat ja põrutas otsustaval hetkel palli meelega oma väravasse ning hüüdis:

«Lollid! Jumalat pole üldse olemas!»

Luterlaste kaitsjatel polnud usuasjadest tegelikult mingit aimu. Need lahmisid sektantidele vastu oma kirjude pühademunadega, jõuluvanaga ja kirikukelladega. Selle peale protestantliku kallaku esindajad osatasid ning näitasid keelt. Sest need tarkused olid neilegi teada.

Arsi ja Iida olid täna juhuslikult ühe mütsi all ning sõimasid vastu uskmatute seisukohalt. Nad kutsusid üles kõiksugu palvemaju ja kirikuid maha lõhkuma, aknaid sisse pilduma ja torne alla kiskuma. Lubasid ühe seesuguse aktsiooni varsti ette võtta. Toetajaidki oli neil kõige arvukamalt.

Tunni sissehelisemise ajaks jõuti selleni, et Iida eestvõttel läks kirikulõhkujate kildkond tallepruutide kildkonnale käsitsi kallale. Ka issand ise oleks nende vahel lõhki tõmmatud, kui ta tegelikult olemas oleks olnud. Tunni alguseks ei jõutud oma maiseid ja taevasi tõdesid paika panna. Sellesse arhailisse probleemi tuli sekkuda Tooteril endal. Seda sorti küsimus ise aga võis esile kerkida üksnes Randküla koolis, kus lapsed väge täis.

Ja otsustaski Tooter lastega kirikus ära käia.

Direktor Tammik vaatas Tooterile otsa nagu vaimuhaigele. Ta andis kategoorilise korralduse: ei mingit minekut! Pahandusi niigi üle pea, nüüd veel ka kirikusse, otse koolist organiseeritud korras! Hullumeelsus! Mis ütleb Nete!

Netele tõi luure andmed aegsasti kätte. Säärane ennekuulmatus õhutas Nete-taolise võitleva ateisti tegutsema. Siin avanes võimalus ennastsalgavaks suureks paljastamiseks. Hea, et vastaseks on Tooter ise. Mees, keda Nete pidas alguses peaaegu helgeks inimeseks. Mingu või sõprus, aga Nete astub kui Lehola Lembitu võitlusse risti vastu. Selle kirikunalja eest saavad sule sappa mitte ainult Tooter ja Irma, vaid vaata et kogu kohalik aktiiv.

Tooter aga läks jultunult siinsetest tuldpurskavatest mägedest mööda. Enne üritust ennast püüdis vastuseisjaid kuidagi asjast aru saama panna:

«Kas te veel ikka ei taipa, et keelamisega üksi ei kasvata? Inimene on tõrges olend, mõttetu keeld tekitab temas trotsi, mõttetu käsk keeldumise. Kui jumal ei oleks Eevale õuna ära keelanud, pikutaksite kõik Paradiisis palmide all ja imeksite läbi pilliroo viigimarja-kokteili. Aga näe! Keelas ära ja kohe oli madu platsis. Ninatarka hirmuga eemale ei peleta. Külas pistetakse valele kohale kükitanud kass ninapidi sisse ja ennäe, enam ei tee. Inimesele peab andma vabaduse veenduda, et temal ei ole õigus. Kui teie sellest aru ei saa, ei ole minul mõtet teid veenda. Täna lähen kirikusse ja kõige eest vastutan ise.»

«Ja niisugune tahab olla nõukogude kooliõpetaja!» hüüatas Nete täis nördimust.

Tooter pidas korraks plaani helistada loa saamiseks haridusosakonda. Mõtles ümber ja annulleeris kõne. Võib-olla ei seleta sealgi asja sügavuti ära? Kui ei, siis ta ka sealt luba ei saa.

Kohapeal tuli ületada veel üksnes Kirumetsa Adama vastuseis. Erilist piikide murdmist siin aga ei tulnudki. Ehkki Adam end pikaks ajaks mõtlema seadis, otsustas ta lõpuks ürituse kasuks. Lubas ise kirikusse kaasa tulla ja tuli ka.

Adama mõte liikus aga omas suunas:

«Noored inimesed saaksivad kiriku seestpoolt ikkagid vaimliselt rohkem kui uulitsal kiriku tornist vareseid vinides. Kui nemad peaksivadkid pühaduse poolest jumalakojast tühjalt tagasi minema, siis kiriku sisemisest ilust saaksivad nad ikkagid mõnesugust vaimustust. Püha õhk kutsub nii mõnedki ehk eespidi jumala templit uuesti külastama. Mine sa tea, ja kahju ei sünni sest minemisest mitte kellelegi.» Niiviisi arutles Adam ja keeras kirikuukse lukust lahti.

Kõik olid elevil. Ainult Lillevälja Maiu keeldus põhimõtteliselt üle «Kirumetsa kiriku» läve astumast. Lõpuks oli ta aga Meinuga kuidagi kaubale saanud, et see Liilile kodus ära ei kaeba. Tegelikult oli nelipühilasest Maiul kange tahtmine uskmatute templit seestpoolt vaadata.

Nete oli kiriku väravas vastas ja manitses:

«Seda ma sulle ütlen, Rando Tooter, et õpetajaameti paned selle nalja peale minu ees maha.» Muud pikemat ta ei lisanud. Sumpas oma trullaka sammuga kontori poole tagasi. Poe nurga juurest vaatas üle õla ja nägi veel ainult poega Arsit, kes oma Nirut kiriku väravas lasipuu külge sidus. Siis kadusid kõik.

Nete oli abisaamise lootuses kõik kõrgemad kohad juba läbi helistanud kuni ALMAVÜ-ni välja. Otsest ärakeelamise käsku polnud kuskilt saanud. Ühed arvasid nii, teised naa. Kõik mõjukamad soovitasid toetuda õpetaja enda autoriteedile ja vastutusele. Aga kus sa sellega! Sel juhul jäi ju Nete enese autoriteet Tooterile alla.

Kirikusse mineku eel oli Tooter lapsed klassis teoreetiliselt ette valmistanud. Eakohasust silmas pidades valgustas ta neid ristiusu sissetulekust alates. Tuletas meelde ajalootundides õpitud detaile. Andis põgusa ülevaate Saaremaa kirikute arhitektuurilistest väärtustest. Läks kiri-

kusse mitte kui pühakotta, vaid kui kohalikku unikaalsesse hoonesse.

Kui kirikusse sisse astuti, mängis vana Kirumets ülal orelit. Kõrge ja avar koda oli helisid üleni täis. «Oh võta mind, mu jumal, käe kõrvale» tungles üleva voogamisega kõrgel löövide all ja haaras väikesed kirikulised all oma võimusesse. Kõik jäid üllatunult, suud ammuli, kuulama. Oli neidki, kes varem korduvalt olid kirikus käinud. Need asusid kohe võhikutele seletama, et see, mis mängib, on orel.

Vana Kirumets oli tabanud psühholoogilise klahvi ja keeled õnnestunult helisema pannud. Tooter imetles vana köstri taibukust. Aga mäng lõppes ja lapsed tulid maa peale tagasi.

Samas andis õpetaja seletuse kiriku orelite ajaloo kohta. Kõrvutas neid «Estonia» kontserdisaali võimsa pilliga, millest tal oli pilt kaasas. Rääkis kirikuoreli sünnist 11.—13. sajandil. Poetas mõne lause kuulsate orelimeistrite Terkmannide ja Kriisade tööst, näitas samuti nende pilte. Seletas akustika imelist saladust. Tõi kogu Adama poolt pealemängitud pühaduse alt lagedale tegeliku töö ja kunsti. Tooter märkas rahuldusega, kuidas lapsed ta sõnu neelasid.

Külma kalkusega kõlisesid laste sammud kirikus vastu. Õpetaja rabas Olbri Arsi peast mütsi. Oli ju ometi enne kokku lepitud, et austatakse vana inimest ja tema pühakoda ning ollakse viisakad. Olbri Nete poeg ja äkki Kirumetsa ees müts maas? Olgu ikka! Nii seletas Arsi käsust möödahiilimist enesele Tooter. Ometi toppis häbelik kirikuline oma rumm-mütsi põue.

Juba klassis oli õpetaja lastele rääkinud, miks on Randkülas kaks kirikut — üks luteri ja teine õigeusu kirik. Oli seletanud, miks nimetab rahvas teist vene kirikuks. Oli rääkinud sellestki, miks Randküla luteri kogudusest 19. sajandil ligi 30% oli keisri usku üle läinud. See kirik siin aga oli suhteliselt uus kirik, millel arhitektuuri seisukohast erilisi väärtusi ei ole. Ent siiski, sest ka vale-gooti stiil on mingi stiil, mida annab seletada. Ja Tooter seletas.

Seda, kuidas Randküla kiriku kogudus oma esimese kirikuõpetaja sai. Kuidas siia 1600-ndate aastate keskel suur mõis ehitati. Selle mõisa tarbeks sundis kirik talurahvast rikkusi välja töötama. Kehvad söepõletajad ja tõrvaajajad, lubjategijad ja kiviste põldude kündjad lootsid oma harimatuses ainult jumalale. Kiriku kaudu pidi see jumal nad elujärjele aitama. Tooter jutustas ilmekalt, kuidas seesama jumal rahvale abi asemel hoopis Põhjasõja laskis kaela tulla. Ja pärast veel katku tagantotsa. Isegi siinsele kirikuõpetajale ei halastanud jumal — laskis ka selle katku ära surra. Tõved tegid laudad loomadest tühjaks.

Lapsed ahhetasid nördinult.

Tooter aga jalutas vaikselt mööda kirikut ja rääkis pehme häälega. Lapsed püüdsid astuda tasa, et kaja õpetaja sõnu ei sööks.

«Ehitati uued kirikud, vahest ehk ikkagi hädad lakkavad. Aga ei. Töö, töö, ränkraske töö! Vaesusest, hädadest ja viletsusest kirik välja ei aidanud.»

Tooter pani oma mõtted nii lihtsatesse sõnadesse kui oskas. Lapsed kuulasid, keegi ei leidnud mahti teise toksimiseks ega muuks viguriks. Vaadati ülespidi, imetleti lühtrite kulda.

Vana Kirumets oli ülalt alla tulnud. Jalutas nüüd, käed seljal, lastele altari poolt vastu. Ta köhatas kõlinal, sest tema kuulmist mööda kaldus jutt justkui kirikust kõrvale. Tuli alla, et paremini kuulata. Siis pööras ta tagasi ja jäi seljaga laste poole. Ta vaatas Jeesuse viltust pead altaripildil ja nõkutas omagi lõua allapoole. Adam ohkas. Kas need lapsepõnnid eales taipavad, mida see pilt inimese igavikust jutustab. Ei taipa need lapsed, ei taipa ehk kogunisti ka õpetaja ise. Adam jäi lähenevaid lapsi altari ukse ette ootama, et mõni neist mõistmatutest püha aia taha ei poeks. Läheks korraks käärkambrisse sooja, aga mine sa tea . . .

«Kirikus käivad inimesed ka praegu, mitte küll kõik, aga mõningad siiski. Aga kas jumal rahva palvet nüüd rohkem on hakanud arvestama?» küsis Tooter oma vestlust lõpetades.

«Ei ole!» kisasid lapsed ja imetlesid oma kaikuvat häält.

Adam pöördus ümber. Ta saatis oma kurja pilgu üle prillide lastekarja keskele. See oli asjata: lapsed ei kilganud enam.

«Meie peame aga kirikut austama kui inimeste kätetööd. Kaarma, Karja, Valjala ja Kihelkonna kirik — need näiteks on mitmete väärtuste poolest üleliiduliselt hinnatud. Kui ajalugu, kui kunst. Hoidma me peame oma kirikuid, mitte lõhkuma. Kirikutest ei lähe me otsima

jumalat, vaid inimest. Tema tööd, tema annet, tema ammust elu,» ütles Tooter tasa ja veenvalt. «Nüüd palume onu Kirumetsa, et ta meile tutvustaks selle kiriku olulisemaid väärtusi. Kas onu Kirumets on sellega nõus?»

Vana Kirumets hakkas ligemale astuma. Ta samm kõlksus nagu kivilõhkumise haamer põrandat mööda. Tõmbas siis käega lapsed ligemale ja sammus sõnagi lausumata suure taimeornamentidega ristimisnõu juurde. Lapsed piirasid Adama sisse. Napilt mainis Adam nõu kunagist otstarvet ja et seda juba ammu enam ei kasutata. Poetas kogemata välja tõe, et tänapäeval vanemad oma lapsi enam ei ristigi. Et see olevat vana komme, muidugi vanemate arvates. Ütles oma meelest küll irooniliselt, aga ikkagi ütles. Nii pani Kirumets tahtmatult oma panuse ateistlikku propagandasse ja Tooter surus mõttes ta kätt.

Vana kirikumees leidis, et tänasel päeval on tema neid inimesehakatisi suutnud ikkagi vaimselt rikkamaks muuta. On neile mõne mõtte suutnud jumala suunas pähe panna. Vana köster imetles endamisi õpetaja õpetatust. Teab palju ja on oma käitumiselt viisakas. Kahjuks püüdis Kirumets õpetaja vestlusest vastukõlisevas kirikus liialt vähe kinni, aga oli kuulda, et rääkis vagalt ja vaikselt. Kui see mees pastor Rannamaaga kokku viia, saaks ehk kiriklikus kasvatuses ka midagi ära teha. Õigesti oli Kirumets enda arvates arvestanud, et kui inimene juba kiriku uksest sisse astub, siis tema sealt ka miskisuguse valgussähvatusega välja läheb. Päris külmaks nad ikka ei jää. Oli ju näha, kui rõõmsalt nad nõus olid, kui õpetaja lubas nad Saaremaa vanadesse kirikutesse õppereisile viia.

Kui ka tornis oli ära käidud, kuhu poisid kohe alguses kippuma hakkasid, olid südamed rahul. Õues sadas küsimusi õpetajale kaela, kõige rohkem aga kellatorni ja oreli kohta. Isegi Maiu, kes oli jonnakalt tumm, ütles, et kui paludes nutetakse — küll selles kirikus võib siis palju kisa olla.

Svengi oli oma uudishimu rahuldanud. Ammu oli vanaema Roosi teda tahtnud kirikusse kaasa viia, aga ikka oli papa Jänts jaole saanud: lastakse su kirikuskäimise pärast veel ametikohalt lahti. Ena tattnina! Nüüd oli Sven ära käinud ega tahtnudki enam minna. Kui just jälle torni lastaks, siis teine asi. Kui võiks jälle ülalt alla sülitada.

Laseks mõnele pähe, ja keski ei arvaks ära, kust see tohlakas tuli.

Kui Tooter õpetajate tuppa astus, ootas solvumisest kaame Irma teda ees. Ta tegeles laual oma asjadega ega võtnud Tooteri tulles vaevaks peadki tõsta. Selle-eest aga vaatasid teised teda seda suurema tähendusrikkusega. Õhust oli tunda, et temast oli siinse rahva hulgas juba juttu olnud.

«Õpetaja Tooter,» alustas direktor peaaegu pühalikult. «Te ei ole ju rumal inimene. Aga öelge mulle, miks te seda kõike teete? Teile ju on teada, mida õpetaja tohib, mida mitte. Te panete ju niiviisi oma pedagoogi-reputatsiooni küsimärgi alla.»

«Ma ju olengi küsimärk. Kas te pole märganud?»

«Ärge vigurdage!» ütles ärapahandatud direktor tüdinult. «Te ju ometi tunnete kohalikku suhtumist. Olbri Netet teie ignoreerida ei saa. Selleks on ta Randkülas liiga suur autoriteet. Temast kui optimaalsest tulevasest partorgist oleneb palju. Ja ka teda tuleb mõista. Mis te arvate, et ta teile selle kirikunalja andestab!» Tammik läks sihikindla sammuga kapi juurde ja tõi klassipäevikud. Lõi lahti saksa keele leheküljelt ja vaatas paljutähendavalt Tooterile otsa:

«Mis need siin on? Kas pliiatsiga tohib päevikusse mingeid kõverikke teha? Küsimärgid, konksud, hüüumärgid?»

«Kui olen kõiges kindlal seisukohal, kaovad ka nood hieroglüüfid,» rahustas Tooter. «Mitte ainustki hinnet ma enne välja ei pane, kui ei ole kindlalt veendunud, mis hinnet mees väärt on.» Tooter võttis Tammikult päeviku ja lõi kinni. «Muide, mis need minu märkmed praegusesse jutuajamisse puutuvad?»

«Puutuvad ses mõttes, et kui täpsemalt teie pedagoogiks sobimist uurima hakatakse, tuleb arutluse alla ka kõik muu.»

«Nii et otsite haake, millega Nete taotlust toetada?» Tooter oli valmis Irmat mõistma. Nete lootused haige partorgi asemel sügisel uuesti valitud saada olid reaalsed. Kuid siis olenes Irma juba tõepoolest ennekõike Netest. Netest ja veel kord Netest. Tal lihtsalt tuli Nete taotlustele kaasa aidata. Seda enam, et Nete ei teinud midagi isiklikku kasu silmas pidades. Nete tegutses ühiskonna puhtuse nimel. Õigluse, moraali, kultuuri ja klassiteadlikkuse juurutamise nimel.

«Kohvilkäimisi» Nete juures võttis Tooter huumoriga. Pealegi ei olnud Tooter kaugeltki pedagoogidest ainuke, keda Nete «kostitas». Nete uuris enne su eluloo ja sugupuu juurtest ladvani läbi, alles siis hakkas noomima. Tegi seda alguses emalikult. Siis ikka enam ja enam ülemuslikult. Lõpuks jäi peatuma teadlikkuse ja ebateadlikkuse kahele tasandile. Sellelt kõrguselt rääkiv Nete oli tõeline Nete. Sest Nete o l i teadlik. Erilise kontrolli all olid tal need, kes oma lapsi ristida lasksid, laulatamas käisid või lihavõttepühadeks mune ostsid: äkki värvivad ära ja panevad lauale. Vaike kutsuti Nete juurde aru andma möödunud aastal selle eest, et vanaema matusetalituse kirikus kaasa tegi. Tooteri arvates talitas Nete siingi omamoodi õigesti, vähemalt oma südant ja veendumust mööda: kui puha igandlik käib nii nagu enne, keegi uut suunda ei näita, ei jõuta ju millalgi uue juurde välja . . . Netet tuli mõista.

«Ei ole kahtlust, teie väärtus õpetajana tuleb vaagimisele. Mina isiklikult püüaksin teid mõista, kui sügavuti võtta, aga ma ei saa aru, miks te kõike peate nii avalikult ja demonstratiivselt tegema.» Direktor ei olnudki niivõrd vihane kui nõutu. «Teie tõmbate endale risti kaela, ja mina ei saa ju teile appi tõtata.»

Uksele koputati ja astuski sisse Nete Olber. Nete nööpis oma kulukarvalise hõberebase kurgu alt avali ja lükkas salli kuklasse. Soe sall oli Nete lokihilbakad ümber pea tihkeks klimbiks litsunud. Ta nööpis palitu lahti. Tõstis oma roostes reinuvaderi õlgadelt ära ja Tooter aitas need kõik varna riputada. Kummardas ja tõi tooli istumiseks lähemale.

«Nonii, söber Tooter! Võtame teie eluloo korraks ette. Teete vigureid, mis on naljast kaugel.» Nete võttis kotist prillid ja pani pähe.

«Missuguses kodanlikus koolis te õpetajaks õppisite?»

23.

NAERUD

Bret ruttas, uute raamatute kandami raskuse all poolviltu, bussilt koolimaja poole. Otsustas täna õhtul raamatukapi kallal veel tüki tööd ära teha. Kataloogid olid eelmistel aastatel üsna uisapäisa jäetud. Hulk raamatuid üldse sisse kandmata.

Eemalt koolimaja nurga varjust kepsles äkki välja Tammiku Edda. Bret võpatas ainult veidi. Kuid ei kiirendanud sammu, et enne Edda päralejõudmist koolimaja uksest sisse pääseda. Seda ei olnud vajagi, sest Edda viipas juba eemalt Bretile energiliselt käega. Et Bret teda ootaks. Ise hakkas hüpleva sammuga Breti poole jooksma.

Bret seisatas. Pani oma raske kandami trepibarjäärile ega osanud asjast midagi arvata. Pärast augustikuist visiiti Kirumetsa üles ei olnud nad teineteisega sõnagi rääkinud. Ei olnud juhust. Mis plaanid Eddal nüüd äkki võisid pähe tekkinud olla?

Edda tuli näo särades nagu kõige parem sõbranna. Silmades ega olekus polnud võõrastuse varjugi. Õhetavad põsed olid jälle ilusad ja ümarad. Heegeldatud suurmoebarett kükitas koketselt Edda vasakul kõrval. Ei mingit jälge pettumustest, usklikkusest ega kurvameelsusest.

«Tere, Hellika!» sillerdas Edda heatujuliselt. «Ära arva, ega ma sinu peale viha ei kanna! Tead, Looritsa Ants ei olegi üldse mu maitse! Korra nagu oli, aga nüüd tagantjärele ajab naerma!»

Vaat kus leidis, mida võõrale inimesele seletama tulla, mõtles Bret ega naeratanud Eddale vastu.

«Tead, Hellika! Lähme sinu juurde Kirumetsa üles!

Ega vanad ei pahanda! Mul on sulle nii palju rääkida! Helene on ju minu ristiema! Kas sina ei teadnudki?»

«Mul on plaanis oma raamatutega veidi töötada,» ütles Bret.

«Tööta, kullake! Siis lähme sinu juurde raamatukogusse? Eks? Ega Ants seal su juures ei käi? Ma ei tahaks, et ta tuleks!»

Bret punastas. Hakkas kinnastatud käega lõua all salli siduma.

«Issand, kuidas sa punastad! Aga mulle on see sinu Ants täiesti ükskõik! Ta ei ole mulle vist üldse eriti meeldinudki. Aga ütle ausalt — sina arvasid, et ma olin tast täiesti sees? On ju? Kõik arvasid seda! Kõik-kõik! Tegelikult olin ka.» Edda naeris oma sillerdavat naeru. Üldse oli ta täpselt seesama sädistaja kes sügisel Kirumetsal.

«Tegelikult olen ma juba abielus!» purskas Edda ja jäi ärevil Breti üllatumist ootama. «Mehele läksin, Hellika!»

«Kas te usklik enam ei olegi?» ironiseeris Bret.

«Mina? Oh ei! Juba ammugi mitte! Ega ma päris usklik ei olnudki. Viia kutsus ja tekkis kange tahtmine kometit mängida! Solvumisest, noh! Sinule ja Antsule ja memmele kätte maksta!» Jälle naeris Edda oma heledat naeru. «Aga pisut ikka olin ka. Tead, lähme meile! Memme on õpside toas, jamab paberitega. Piirivalve auto viib mind pärast linna. Lähme, eks? Siis ma räägin sulle, kui õnnelik ma olen!»

«Ei. Parem juba lähme raamatukogusse.» Nad läksidki.

«Ja sina arvasid ikka tõega, et olen baptist? Tegelikult ma tahtsin usklikuks saada küll, aga ei saanud. Aga siis ma armusin, sa isver küll! Näed, siit saadik!» Edda tõmbas sõrmikutega endal üle silmade. «Eerikusse, noh! Muuli Eerik ju ongi mu mees! Kaks nädalat juba! A-bi-kaa-sa! Vahva sõna, eks?» Edda tiirutas paar tuuri üle toa. «Praegu on see siin saladus! Memm üksi teab. Tema arvab, et nüüd on ta minu pärast murest lahti! Ja ongi lahti!» Edda naeris, aina naeris.

«Kuidas see teil kahekesi nii üleöö käis?»

«Üldsegi mitte! Ta meeldis mulle kohe, kui ta jõuluajal mind oma autoga linna viis. Hakkasin kohe ta järele igatsema! Siis ta tuli jälle ja jälle! Eerik oli ju memme koolipoiss. Sa ei tea, kui imeilus kukal tal on! Kogu tee autos vahtisin! Ja hääl! Nagu muusika! Ja veel käed! Isver! Sa, Hellika, ei ole elus niisuguseid sõrmi näinud!» Edda rapu-

tas ja võngutas oma käsi, et Bret aimu saaks, kui ilusad on Eeriku sõrmed. «Ja kuidas ta särke oskab valida! Tõesõna, sa ei tea, kui põnev on abielus olla! Varsti ma saan võib-olla ehk lapsegi. Nii kuskil sügise poole. Ega ma ei tea, aga see oleks nagu normaalne. Ainult et kole tüütu on. Me ju elame praegu lahus. Mina Kingissepas, Eerik Tartus. Ja sa tõesti ei ole kuulnudki?»

«Mina teadsin, et te olete usklik,» kiusas Bret armutult.

«Ma ei saanud usklik olla. Usk ei tulnud peale. Ma ei saanud nutta. Omaenese kurvastuse pärast sain, kodus voodis. Aga usu pärast ei saanud. Viia sundis, aga siis ei saanud ma enam sedagi mis sundimata. Aga Kilda ütles, et ärgu ma siis nutku, kui ei saa.»

«Aga midagi erilist te ju ikkagi tundsite?»

«Üldsegi mitte! Mitte mingit tunnet ei olnud.»

«Ja ometi te ju ärkasite? See on ju üldiselt teada?»

«Ei tea. Ma ei usu. See oli mu haiguse järele ju. Mul läks silmade ees äkki mustaks. Noh, ja ma hakkasin kukkuma. Nemad tõstsid mu kohe üles ja ütlesid, et nüüd ongi ärkamine olnud. Kõik hakkasid valjusti tänama ja kiitma. Ja siis ma nutsingi natuke. Sest mul oli paha olla.»

«Ja teie tänasite naistega koos?» pilkas Bret.

«Miks sa mind kogu aeg teietad! Me ju leppisime sügisel kokku, et sina. Ja sa ära kiusa mind selle usuga! Ega ma Antsule nagunii ei oleks mehele läinudki. Olin temast ainult sellepärast sisse võetud, et siis ma ei olnud veel Eerikut näinud. Eerik just see õige oligi! Tema ütleski, et ei olnud see mul mingi ärkamine. Et see oli vaid autosugestioon. Et midagi muud seal ei saanudki olla. Oi, Eerik on tark! Memme ei tea siiamaani, et mina Eeriku pärast hakkasin Tartus käima! Memme arvas, et ülikooli pärast! Ma sõitsin «metsavahiga»! Sa isver, kuidas kõigutas! Ja siis veel ja veel üks kord! Kas tead, mulle tulid mates kahed sisse! Memme kutsuti kooli! Aga siis tuli Eerik ise ja seletas memmele ära. Noh, et armastus! Ja nüüd abiellusime Tartus! Kahju, et sina, Hellika, mehel ei ole. Oi! Sa ei tea!»

«Miks kahju?»

«Oi Bret! Sa süütu lapsuke! Sa ei tea, sa ei tea, sa ei tea! Sa ei tea, mida ihkab su rind!» lullitas Edda vanaaegset laulu ja tõstis Breti raamatuid, ilma et neid oleks vaadanud. Ja jälle naeris.

«Aga memme vist lastakse usuasjade pärast direktori-

ametist lahti. Memm ju kutsuti linna — sa ei teagi? Nete kaebas. Ja Tooter lastakse ka. Ja sind Nete samuti ei kannata.»

«Või nii?» imestas Bret.

«Memmel on mitu süüd. See minu ärkamise lugu. Ja siis veel see allkiri Kirumetsa onklile. Onu Adam ju korjas inimeste käest palvekirjale allkirju! Et ehk saaks rahasid kiriku remontimiseks.»

«Ja direktor kirjutas ka alla?»

«No ikka! Kõik ju kirjutasid. Ega tema ei tõrgu, kui külarahvas palub.»

Ähmaselt oli Bret Helenelt midagi kuulnud, kuid ei mäletanud.

«Aga ega Tooter ju ei kirjutanud. Miks siis tema?»

«Tooter või? Oh ei! Tema ju hakkab Netele vastu!»

«Ja mina?» Bret muigas.

«Sina ei meeldi Netele niisama! Sa ei meeldi paljudele! Minule sa ka alguses ei meeldinud. Sa ei tea, kui vihaseks läks Ants, kui ma . . .» Edda jäi äkki vait. Bret mõtles oma mõtlemist.

«Aga kas tead! Ma ei tahaks Saaremaal elama hakata! Eerikut ju kutsutakse Tartust ära. Ainult Tartus või Tallinnas tahaksin ma mehel olla! Saaremaal on ju kõik nii harilik. Aga tead, mis! Meie sinuga hakkame koos käima! Saame sõbrannadeks! On ju? Neljakesi. Mina ja Eerik, sina ja Ants. Vahva, eks? Koos mõtleme oma lastele nimesid.»

«Alles te ise ütlesite, et mind aetakse Saaremaalt ära?»

«Oh ei! Ma ütlen Eerikule, ei nad lase! Eerik on arvestatav isik! Ta on proletaarlane! Ja haritud. See loeb praegu väga palju.»

Bret naeris valjusti ja südamest. Solvumata vaatas Edda Bretile suhu ja oli haaratud ta naerust.

«Küll oskad sa originaalselt naerda! Kuidas sa seda teed? See on vist raske, eks ole?» Ja Edda proovis oma nägu Breti moodi naeruseks seada. Kergitas kulme ja venitas sõrmedega silmad pikaks. See oli nii naiivne ja nooruslik, et Bret naeris veel teisegi nakatava sõõmu. Nüüd ei osanud ta Eddast enam mitte kui midagi arvata. Hellitatud titake? Aga ikkagi keskkool lõpetatud! Pealegi, kui ta juttu uskuda — ka abielus! Tõsise ja range Eeriku naine? Uskumatu. Antsuga veel, aga Eerikuga ei osanud Bret neid kuidagi kokku mõelda. Nii palju oli

Bret Eerikut talve jooksul küllalt nägema juhtunud, et ta iseloomu enam-vähem ära arvata.

«Kilda ütles mulle kohe, et minust ei saa mingit õiget usklikku. Ütles, et teen ainult vigurit ja olen kiusu täis. Ei tea, kuidas ta taipas? Sest tegelikult tahtsin ma memmele kätte maksta. Tema ju ütles kogu aeg, et sa oled noor-noor-noor! Kilda noomis mind mis hirmus! Aga arva ära, kus ma olin, kui ma õhtuti Randkülasse ei tulnud? Ahhaa! Aga just Kilda juures Vaksal ma ööseti olingi! Ma keelasin Kildale ära, et ta memmele ei räägiks. Kilda riidles minuga ja nuttis minu pärast, aga ära ei rääkinud. Isver! Memm oli hulluks minemas!» Edda naeris oma üleannetut naeru. Selle üle, et memm oli hulluks minemas ja Kilda tema pärast nuttis.

«Olete raskesti kasvatatav laps ja peaksite koloonias olema.»

«Aga tegelikult ma ju tahtsin usklikuks saada! Tõeliselt. Tahtsin ärgata. Viia rääkis, et see pidi vahva tunne olema. Ma pingutasin mis hirmus! Sa kujuta ette, tervelt kaks kuud katsusin usklik olla, aga midagi ei tulnud välja. Tegelikult on nad vastikud, kui nad paluvad. Aga ega ma Eerikuga niiviisi vigurdada ei saa. Ta arvab, et ma ei oska kavaldada, et olen naiivne kui süütu lapsuke. Aga tegelikult olen ma hoopis kavalam kui tema. Kui ma talvel Tartusse nii sageli ei oleks sõitnud, ei oleks Eerik mind ehk võtnudki. Eks ole? Neli korda käisin! Kas pole kaval?» Edda astus Bretile lausa nina alla. Ähvardas sõrmega ja sosistas salapäraselt:

«Naised peavadki meestest kavalamad olema. Mehed ei tohi naiste knihvidest midagi taibata. On ju? Eerik igatahes on aumees. Abiellus enne, kui jutud memmeni jõudsid. Oi Bret! Ega sa Antsuga väga õnnelikuks ei saagi. Mina tean. Ta on niisugune . . . niisugune, noh . . . Aga Eerik on hoopis teistsugune! Hoo-oo-pis teine!» Edda tiirutas paar tuuri ümber raamatupakkide. See oli seesama tuttav tulekera, kellena Bret teda juba teadis. Ja kes nüüd kohe ta lõpuni ära tüütab.

«Memm ütles, et mitte keegi ei jõua nii palju kui mina. Jõudsin haige olla, jõudsin usklik olla, jõudsin kurameerida ja nüüd olen juba abikaasa. Aga memmel ei ole põrmugi kahju, kui Nete ta lahti laseb. Ütleb, et lasku. Ainult huvitav, kes asemele pannakse. Merede või?» Edda naeris. «Selle lamba! Ausõna, Merede on väga lamba moodi. Nagu

päris ei usugi, et ta üldse mees on. Kuššš!» Edda surus sõrme suule ja vaatas luurava koomikaga ringi. «Nii ju ei sobi rääkida. Ta on ju selle pisikese utekese peigmees.» Edda turtsatas jälle. «Kas sulle imponeerib Linde? Minule küll mitte. Ta on pisike lollike. Ei tunne elu. Aga sina oled hoopis teist tüüpi.»

Edda oleks ei tea milliseid lollusi veel suust välja ajanud, kui Bret ei oleks märganud meenutada:

«Mis kell see teie auto pidi tulema?»

«Sa isver! Vaata et sõidabki ilma minuta ära! Aga ära sa meie jutuajamisest mitte kellelegi hinga! Memmele kõige vähem! Tema ju tahab mind diskreetseks kasvatada. Aga ei lähe läbi, sest mina ju olen Tammikutesse. Ma just tahangi Tammikutesse olla!» hõikas Edda, kui oli juba pooleldi uksest väljas. «Pakaa, Hellika!»

Ja oligi jälle läinud too kummaline Edda. Läbi hämara akna nägi Bret varsti, kuidas Edda kombekalt ema käevangus poe varju kadus.

Nii et Edda on juba mehel ja mind lastakse kohalt lahti. Imelik, mitte teist tunnetki ei teinud see ootamatu uudis Bretile. Ei lobisenud Edda päris omast peast. Küllap kodus olid Nete ponnistused jutu all olnud. Nii et ta on Netele kõrvalekaldumatult vastunäidustatud. Aga selline vastunäidustatus teeb tegelikult ju üksnes au. Mitte ühelgi juhul ei tahaks Bret end Netele meelepärasena tunda. Aga et Nete Tammiku küljealust õõnestab, seda aimas ja märkas Bret sügisest saadik. Ei leidnud seni nii tugevat haaki, millest kinni hakata. Nüüd siis leidis. Allkiri must valgel kirikumehe palvel all ja küllap on kõrgemal poolgi neid, kes Netega ühiseid arvamusi arvavad. Aga mis siis, kui Irma süda arhitektuurilise väärtuse lagunemise pärast valutab? Kas vaevutakse kõike sügavuti läbi uurima?

Nüüd oli Bretil Irmast korraga kahju. Ei anna tütargi talle just eriti rahulist olemist. See ju lausa sihilikult traumeerib oma ema.

Millega Tooter Nete nii ära on pahandanud, et õhku puhtaks tahab puhuda? See mees juba solvununa Nete eest ära ei lähe. Nete võiks vähegi arukamalt oma vastaseid valida.

Bret jaotas oma raamatuid hunnikutesse. Alguses autorite, alles siis muude tunnuste järgi. Süda ei valutanud sugugi. Edda sädin jooksis tal üle selja nagu peotäis herneid. Kuid Edda enda juurde jäid mõtted pikemalt peatuma. Kas peab tõepoolest uskuma, et ei elanudki Edda oma sügisest südamemurdumist nii eriti üle? Kui inimesele otsekohe vigurimõtted pähe tulid, olid olulisemad mõtted juba eest ära kadunud? Kiusata? Aga ometi ju käis Edda detsembri- ja jaanuarikuus usinasti jumalat otsimas? Veebruari alguseski veel. Aga sellesama aja jooksul oli ta ju jõudnud ka uuesti armuda?

Mis Eddal Antsuga sügisel omavahel juhtus, seda Bret ei teadnud. Et Ants Edda haiguses mingil viisil osaline oli, seda märkas ta Antsu olekust. Aga kuidas? Sel nimetatud ajal ei olnud tal endal Antsuga veel mingeid suhteid. Kui pealiskaudne sümpaatia välja arvata. Ei hakka Bret selle loo jälgi mehelt ka nüüd enam ajama. Oli kuidas oli. Kui aga kogu nende vahekord nii imelihtne ja tühine oligi, nagu Edda otseütlemistest selgus, ei ole ju temal mingit süütunnet tarvis tunda. Ja ka Irmal ei ole mingit alust temale viltu vaadata.

Oli juba hilja. Bret pani raamatud süstematiseeritult kappi hunnikutesse. Ei viitsinud enam töötada. Suhtus ta Eddasse ja tema hüplevatesse teemadesse kui ironiseerivalt tahes, ometi segas ta vaterdamine mingil määral töösse süvenemist.

Bret käis tualettruumis käsi pesemas. Kammis ennast ja riietus. Lukustades raamatukogu ust, kuulis ta läbi kinniste uste muusikat. Saalis mängis Tooter klaverit ja laulis. Bret kuulatas hetke. Tooteri tenor võlus teda alati. Huvitav, tavaliselt on tenorid lühemat kasvu tüsedad, isegi paksud mehed. Aga Tooteril on bassi kasv ja kõhnus. «Õnn, miks varjad end . . .» helises igatsevalt läbi seinte ja Bret toetus korraks vastu ust. Kuulas Tooteri laulu lõpuni, alles siis läks otsauksest väljapääsu otsima.

Bret teadis, et Tooteril oli õhtul lastega lauluharjutus. Tavaliselt jäi ta alati veel üksinda musitseerima. Kuulduste kohaselt tegi ta seda vahel poole ööni.

Bret väljus välisuksest ja pidi kellelegi peaaegu otsa komistama. Ukse kõrval saali akna all pakk-kastil õiendas Sigade-Meeri saali sisse vaadata. Breti ootamatust tulekust ehmununa tahtis muidugi kaduda, kuid komistas ja jäi jalgu. Bretil viis piinlikkusetunne tere-sõna suust minema ja see jäi mõlemal ütlemata.

«Ah koolmeistritel käib kurameerimine kohe klaveri saatega?» mainis Meeri oma põlve triikides.

Bret ei tabanud Meeri sõnadest torkamist otsekohe. Oli alles koomilise pealesattumise mõju all.

«Nii et lasete kohe kahe kohaga! Loorits ühel ja Tooter teisel õhtul!»

Nüüd sai Bret Meeri ütlemisest aru. Imelik, et Sigade-Meeri solvamine Bretilt nii palju aega võttis, kuni teadvusse jõudis. Mitte ainsagi sõnaga ei austanud Bret esialgu Meeri vaimukust. Meeri ilmselt arvas, et Bret ei kuulnud. Siis aga astus Meerist palju pikem Bret Meeri ette ja küsis väga tasa:

«Ega te ometi minuga ei riidle? Millegipärast tundus mulle nii?»

«Ma ei riidle, ma räägin,» proovis Meeri naerust nägu ette teha. Bret vaatas Meerit ja mõtles: «Parem ole juba vihane. Naeratus teeb asja hoopis hullemaks, sa õnnetu inimene.» Kuid Meerile ütles ta sama tasa ja leebelt kui ennegi:

«Teiega ei ole minul mitte midagi rääkida. Nii et — head ööd.» Astus paar sammu eemale, tuli siis tagasi ja lisas: «Muide, kast on madal. Te tooge esikust tuletõrjeredel, näete paremini.»

Siis oli Bret nurga taha kadunud. Sigade-Meeri hõikas Bretile midagi järele, kuid sõnade sisu läks kaduma. Nii ei saanudki Bret teada, et Meeri oli talle meestepüüdja kõlava nime tagantjärele hüüdnud.

Meeri peale Bret ei pahandanud. Ta oskas teda isegi mingil viisil mõista. Tavaliselt kompenseerib loodus ise oma lüngad ja puudujäägid. Kui inimesel üks omadus puudub, siis teist on selle võrra rohkem — kui positiivset arvestada. Kuid millegipärast oli Meeril niiviisi sündida lastud, et ta tasakaalureeglite alla ei mahtunud. Paraku sai Meeri sellest vist ise aru ja küllap ka kannatas selle teadmise all. Bretil endal oli elus kogemusi olnud alaväärsuskompleksiga. Oli selle vastu mitmel sobival ja sobimatul viisil võidelnud ja sellest välja tulnud. Ka Meeri põdes ja kannatas ilmselt sama häda. Kuid oma kompleksist välja murda tahtes ei leidnud ta muud teed, kui et tegi näo, nagu oleks ta teab kes. Ja oligi omadega läbi. Mängis tarka ja paljastas sellega oma rumaluse. Võidutses oma sarmi ja võluga, kuid igale vaatajale oli vastupidine seletamatagi selge. Mis sai Meeri sinna parata, kui temaski oli kõik niisamuti kui igas teiseski naises. Et soovis sedasama, tungles ja püüdles sellesama poole — naiseliku rahulolu ja rõõmu poole. Midagi ei saanud Meeri parata, et temagi vajas vastassugupoole seltsi, püüdles armastuse ja tavalise abieluõnne poole, ja rühkis selle poole omal viisil. Ju tal siis muid teid ei olnud.

Bret ennem kahetses kui põlastas Sigade-Meerit. Valikut Meeril oma pürgimises ei olnud. Kes lähedusse sattus, selle piiras sisse, saagu mis saab. Käbal oli saatuse poolt talle koguni kaks võimalust ette mängitud — Tooter ja Loorits. Ja Breti arvamist mööda oli Meeri poolt üsna inimlik Bretile pahane olla, sest tema ju oli see, kes ühe võimaluse Meeri eest ära napsas.

Teine lugu oli Eddaga. Seda tüdrukut ei mõistnud Bret üldse. Meeri iseloomu oli ehk kujundanud tema õnnetu välimus. Aga mis oli Edda karakteri ja suhtumised nii võimatult isepäraseks teinud? Et ta oli Tammikutesse, nagu ta ise uhkusega ütleb? Seega pärilikkus? Aga seda ju ei saa uskuda. Instituudis õppides eitati pärilikkust peaaegu absoluutselt. Kasvatus? Ei saa olla! Irma Tammik kasvatab oma tütart eeskirjade ja kogemuste, pedagoogika ja muude suurte teaduste järgi. Aga ikkagi — mis siis? Kui inimene nii imelühikese ajaga saab ühest tundest teise, ühest armumisest järgmisse hüpata, siis tal ju tundeid ei olegi? Ja see kius ema suhtes?

Inimesed on keerukad olendid. Bret oli neist alati püüdnud kuidagi aru saada, inimeste imelikke tegusid põhjendada, ajenditest taipu saada, aga üha segasemaks asi läks. Nii nagu Bretist endastki väga tihti aru ei saadud.

Ent ometi on just inimese mõistmine üks põhiline nõue, mis temal, Bretil, pedagoogitöös peab olema. Muidu ei tule ju midagi välja. Muidu ei pääse ta noorte inimhakatiste lähedalegi. No kuidas sa siis veel kasvatad! Ei, inimestega on Bretil raske.

24.

SILMUSED

Lillevälja Voll ilmus sõjaväest ootamatult koju. Oli haigeks tunnistatud ja saadeti enne õiget aega minekut.

Viimase poole aastat oli Voll Vaksa Kildat kirjadega pommitanud. Kiri saabus kirja kannul. See viis Kilda lõpuks ahastuse äärele. Ehkki Voll alguses oma saatmisi külanaiste eest riugastega peitis — pani saatjaks teab kelle —, peiliti saladus varsti välja.

Kui Kilda esimesed saadetised siira hämmastusega läbi luges, siis järgmisi ta varsti enam ei avanudki. Ladus kirjad hunnikusse sahtli põhja. Peitis ära ka iseenda eest. Ei olnud kokkugi lugenud, kui palju suurt armastust sahtlisse vangi jäi. Volli sulaselge nöökamine tegi Kilda lõpmata õnnetuks. Ta ei osanud ära mõistatada, mille eest jumal talle selle karistuse on peale pannud. Ja vähe veel kirjadest! Viimasel nädalal enne tulemist kirjutas Voll oma armastuse lahtisele kaardile. Kogu küla võis seda Võrkaial postil käies lugeda. Võrkaia perenaine sai liiga hilja jaole. Peitis kaardi võõraste vaatajate eest sahtlisse alles siis, kui mitmed seda juba lugenud olid.

Kilda ei teadnud end Vollile halba teinud olevat, nagu ei kellelegi teisele ka kuskil mujal mitte. Need mõned aastad, mis Kilda Kaarukülas üldse oli elanud, ei olnud nad Volliga teab mis kokkugi puutunud. Ja nüüd korraga säärane pilamine. Nagu ei oleks Vollil teisi, kellega nalja teha. Kilda ootas hirmuga aega, millal Voll sõjaväest lahti peaks saama, ega teadnud, kuhu eest minna või mida teha.

Nüüd oli Voll korraga kodus. Esimene temp, mille ta kohe tulekusoojaga tegi, oli see, et vahetas Lintsu ning Rihvaaugu väravad ära. Hommikul kükitas Rihvaaugu

viltune kiigats Lintsu laia õueaugu ees, suurelt ja selgelt «Rihvaaugu» ülemisel laual. Kõikus teine kõveriti ja kiiva, sest haak ei ulatunud aasa. Lintsu suur väravalahmakas aga varjas Rihvaaugu ahtakese sissepääsu nii ära, et kui moor tahtis hommikul Vaksale minna, vinnas ennast värava kõrvalt üle aia. Ei märganud jahmatuses jalgväravatki kõrvalt üles otsida.

Vähe väravate vahetamisest! Vahetatud olid ka nende kahe pere paargute uksed. Need ulatusid kumbki enamvähem paika, olgu küll, et sagarasse ei passinud. Lösutasid niisama lohevil ukseaugu ees ja ootasid perenaiste hommikust reageerimist. Et meeldejäävad ütlemised tulemas olid, seda Voll teadis, sest nende ütlemiste ootel ta nad ju vahetaski.

Kui Lintsu Eti hommikul Rihvaaugu ukse oma paargu eest avastas, pani ta seaämbri loksutades maha ja sumas sajatades üle loigu. Sõimas Elgat, nagu oleks see ise oma ukse Lintsule vedanud. Pööras siis end ringi ja seadis sõimusuu Vaksa poole. Et kes see muu, eks Poolevaksa Paavel neid seatempe siin külas tee. Kui pahaaimamatu Paavel Eti mahlakatest sõnadest tolku sai, tõmbus ta suu laiale naerule: ta tundis ära sõbra kordumatu käekirja. Heasüdamlikult kannatas Paavel Eti kisa välja ja kui see taas Lintsu õue taandus, jooksis Paavel Lilleväljale sõpra tervitama. Selle rõõmu eest oli Paavel valmis hullematki välja kannatama.

Nii et Voll oli kohal jah. Ja sestsinasest tunnist ei võinud külas keegi kindel olla, mis pöörasele poisile idee võis anda.

Eriti suurde segadusse sattusid Muuli Mihkel ja Vessiku Jänts. Ehkki need kaks iialgi ühte ei hoidunud, olid nad Volli silmis ühtviisi ebasümpaatsed. Need kaks olid Volli kroonussemineku eelõhtul miilitsa kimpu andnud. Ja küllap Voll oleks ehk seitse päevagi saanud, kui ei oleks soldatiteed jalge all olnud.

Lintsu Eti süü oli vanem. Väravate vahetamine käis selle eest, et Eti oli ühel õllejooma õhtul lambarauad Vaksa aknast sisse saatnud. Eti arvas, et Rihvaaugu Elga tema Ärmaniga Vaksa köögis pummeldab, luuras maja ümber ega saanud selgust. Siis haaras terariista ja kihutas läbi klaaside. Õnn oli, et Kilda sel momendil kapi ees kummardus ja lapse susse otsis. Peaaegu et oleks Eti poolt

enneaegu taevasse saadetud. Seega ilutses Rihvaaugu silt üsna asja eest Eti valduste väravas.

Kilda oli Volli tuleku tõttu endast väljas. Niigi on usuinimesed ta hinge noomimistega verele närinud, nüüd ei teagi, mis tuleb. Millega on tema, vigane tüdruk, poisi tagakiusamise ära teeninud? Merisele tööle minnes ja sealt tulles püüdis ta liikuda hämaruse varjus. Tallas endale perede tagant ranna äärt mööda uue raja, mis viis kaares Lilleväljast mööda. Kõik selleks, et Voll teda ei märkaks. Voll aga märkas ja vaatas eemalt. Tükk aega ei sattunud ta Kilda teele. Kuid päevad läksid pikemaks ja valgemaks — kui kaua sa ennast oma kodus peidad! Imelikul kombel ei tulnud Voll ka Vaksale, ehkki varem oli ta oma vempude verevennaga ilmast ilma ninapidi koos.

Selle-eest aga sattus Lillevälja Liili alalõpmata Kildaga vastamisi. Tuli Kilda kust tahes — Liili seisis jälle tee peal ees. Otsis juttu, oli ristiemalikult lahke ja magus. Nii magus, et ajas Kildale hirmu peale. Kilda püüdis ära arvata, mida Liili temast tahab, aga ei arvanud ära.

Täna tuli Kilda töölt hilja. Astus Rihvaaugult läbi, et moorile talvise lastevalvamise eest palk ära anda. Moor võttis raha vastu ja mõmises midagi, aga jumalagajätule vastu ei öelnud . . .

Koduvärava pani Kilda enda järel hoolikalt haaki. Lehm inises lüpsmist oodates. Siis äkki astus laiade vahtrate alt Kildale vastu pikk mees. Kilda nõksatas paigale. Kogu ta keharaskus vajus tervele jalale ja ta kaldus veidike viltu. Kilda tundis, kuidas tulise kannul külm ta selga mööda alla judises. Mees seisis Kilda ees, käed rippus mööda külgi.

«Miks sa mulle vastu pole kirjutand?» nõudis mees.

«Tere, Volli,» kostis Kilda kohmetult. «Aga miks sina pimedas inimesi ehmatad?» Nutule lähedal, tahtis Kilda mehest mööda minna. See põikas teele ette. Astus päris lähedale.

«No tere. Unustasin ähmiga ära. Sa ära pane pahaks,» pakkus Voll kätt ja ei olnudki nagu ta ise.

Kilda puudutas aralt Volli sitkeid sõrmi ja tõmbas käe kohe ära.

«Ma tahaks teada, miks sa ikkagid mulle vastu pole kirjutand? Üheainsama ju ikka oleks võind kirjutada. Et ära sa, loll Voll, mulle enam sirgelda. Kas või niipaljukest. Aga mitte üks kriips.»

«Miks sa mind nende kirjadega kiusasid? Mis ma sulle alba olen teind?» sosistas Kilda ja pööras pea ära.

«Kuidas alba?» ei saanud Voll aru. «Ega ma sulle söimukirju pole saatnud, need olid ju oopis . . . olid oopis . . .» ei julgenudki kange mees otse välja öelda, mis kirjad need olid. «Kui mul südamega see atakas oli ja surmamaik suhu tuli, löi pea selgeks küll. Tuli möte, et kui minek ees — kellest köige rohkem kahju akkaks? Ja siis ma need kahe aasta jao kirju tagantjärele kirjutasingid. Ju ma seda oleks pidand ammu tegema . . . ega see mul siis teadmata polnd, kui väge läksin . . .» Küla kardetud tembutaja oli korraga keelega kimpus. Otsis sõnu ega leidnud õigeid. Silitas nagu talleke oma haledate silmadega Kilda ärapööratud palet.

«Mis ma sulle teind olen, et sa mind narrid?» kordas Kilda oma kurba küsimust ega vaadanud Volli poole. Pea teisale pööratud, hakkas ta toa poole lonkama. Voll ei põiganud tallę enam teele ette. Pööras tüdrukule järele ja hõikas poolihääli:

«Ma akkan usku, kui sa mulle naiseks tuled!» Kilda nägu astus veelgi kiiremini. Vastust saamata lonkis Voll väravasse. Lõksutas veidi aega haagiga ja astus siis väravast välja.

Köögis laskus Kilda pliidi najale, mõtted ei kuulanud sõna. Vahetas siis riided ja läks lauta, sest lehm ootas. Laudas istus ta kaua lüpsipingil, enne kui märkas udara kallale asuda. Piim plärises vastu lüpsiku põhja, nagu killud lüpsja enese südames. Need veristasid valusasti. Oh jumal, jumal küll! Kilda toetas pea vastu Ruske õõtsuvat kõhtu. Poetas oma neitsiliku südamevalu pisarate näol sooja sõnnikusse. Ruske pööras hingamist katkestades pead, nuusutas perenaise märga nägu ja äigas nutjal kareda keelega üle põse. Pikk ilanire jäi juustesse rippuma. Küllap Ruskegi taipas, et Kildal pole kerge ei temaga, ei vend Paavliga, Paavli lastega ega terve külaga. Nüüd Voll veel tagantotsa.

Kilda lüpsis ja nuttis. Raske öelda, kumb suurema paisu all sõõrdus, kas piim nisasse või silmavesi laugude alla.

Viimaks lõppesid mõlemad, nii udarast piim kui silmadest kuum vesi. Nukker perenaine tõttas tuppa, kus lapsed, mikihiiretassid õieli käes, teda juba ootasid.

Hilja õhtul, kui tegemised tehtud, juuksed lahti kammi-

tud, koputati uksele. Kilda kangestus. Kas Volli? Koputati uuesti ja naisehääl sosistas läbi ukse:

«Ää karda, mina olen. Tee lahti, ma taha korraks rääkida.»

Kilda pani Lillevälja Liili laua äärde istuma, ise jäi korstnajalale toetudes seisma. Liili oli juba paar korda ohanud. Ohkas ka Kilda. Liili ohkas veel ja veel. Alles siis hakkas rääkima:

«Oh Jeesus jah.» Ta kantis suurrätiku neljakandiliselt kokku ja pani põlvedele. Vedas pingi pliidile ja Kildale ligemale.

«P'saa sind ka änam milgid ajal käde mette. Ühtepuhku sul nii tiidus. Ma tahtasi sugu Volli pärast rääkida . . .» Liili harutas suurräti taas lahti ja lappis tagasi kokku, otsides õigemaid sõnu. Kildat ta tundis ja teadis, et siin võib vale sõnaga asja ära rikkuda. Selle eest tahtis ta täna eriti hoiduda.

«Et kui sa ikka võtaksid Volli oma valitsuse ala? Ta ju sind tahab, keik see aeg oo tahtand . . . Terve küla su kaardid läbi lugend, täädа keigil, mis mõtet ta mõtleb . . .» Liili andis aega, et Kilda midagi ütleks. Jõudis paar korda räti lahti ja kokku lappida, aga Kilda ei öelnud veel ikka midagi.

«Kui sa ähk kohe naiseks ep taha tulla mette, ähk meelitaksid omaga seltsis vahel Muulile tundi. Kui sina üüaks, ähk ta siis tuleks? Lauldes ning paludes on ennegid pöörassi inimessi pöliti pandud ning ää päästetud.» Liili oli ühe soojaga oma programmi maha laulnud ja tahtis kohe ka vastust saada. Ka nüüd ei teinud Kilda nagu kuulmagi. Alles hulga aja pärast soigus:

«Miks ta mind kiusab? Mis ma talle alba olen teind?»

«Mis alba? Voll tahab ju sind ää võttada, kas sa siis aru p'saa? Ju sa tämale siis meelepärane oled. Näe, salmi ma leidsi ka veel kimmasorka tasust, see ju ka su jäuks tehtud . . .» Liili urgitses jakitaskust plokilehe ja õiendas Kildale. «Loe, sul selged silmad!» Kilda luges poolkustunud kirja:

«Sa oled kui küünal,
mil leegitseb taht.
Ei jäta sind iial,
ma valvan kui vaht.
Sa üleni minu, su suu ja su silmad!
Las olen ka sinu, mu südame Kilda.»

Alla oli kirjutatud laialt ja keerukalt käänduva sabaga «V. Lilleväli. 1957 jaanuar».

«Seesamune salm oli sul ühe kaardi taga ka, ju sa ise lugesid?»

Kilda ei teadnud, mis kaartide taga oli, ta ei olnud neid lugenud. Ta ei julgenud neid lugeda, seepärast ei teadnud.

«Ei ole minust Vollile paarilist . . . Mida see noor müraja minusugusega teeb? Ega siis naljateoks naist ei võeta.» Kilda tahtis, et Liili ära läheks. Aga Liili ei läinud veel. Liili ei olnud päris sinna veel jõudnudki, kuhu jõuda tahtis.

«Ta ju meitele mölematele armas. See pole ju tösi, et sina sugugid ta poole'p oja mette? Kui saaks ta kuidagid ukatusest ää päästada. Su va vend Paavel ristib ta jälle õlletoobiga ühte. Aga kui Volli jälle teitele tuleb, olga küll, et Paavli või õlle pärast, ää ajag teda siis minema. Kui ehk tuleb juttu rääkima, siis katsu ta ää kuulda ning kannatada. Ehk on Jeesus sinu armud just täma jäuks oidand, kust see sinule paregus täädа on. Ep panda seda taevas sulle ka süüks mette, kui sa täda vähepärast oma lisidale lasseksid . . . Sest üks talleke päästa on rohkem väärt, kut — sa ju ise pühakirja tunned ja tead. Sa katsu sedasi, et ehk tuleks juba kessiku sinuga seltsis tundi. Sa ää irmutag täda tagasi, kui ähk tahab vahel . . . kuidas itelda — mönda musu või miskidsugust muudmoodi . . . Isaste inimeste asi — need akkavad ju varsti musu ja söukessi asju käde tahtama. Ajalikkus elus on ju sedasi, olga kedast tahab . . . Räägi taaga ikka kut oma naine. Ju ta sul südames on, äga sa muidu'p ütleks Volli kut ma ise. Teised ju itlevad keik Voll.»

Kilda oli valmis häbi pärast ahju alla pugema. Üleni punane, nägu nutuselt naerul, nii ta seisis ja korstnajalg hoidis teda püsti. Midagi nii hirmsat polnud temaga keegi veel rääkinud.

«Mis minul temaga juttu või . . .» tegi Kilda nagu kõhurääkija häält.

«Sul paistab ta üle võimust olavad. Ega me muidu . . . Meite va Sass ütles ka, et kui Kilda nõuse akaks või sedasi, et annaks ühte ja teist elamise akatuseks. Miskisugused tagavarad meitel ju Volli jäuks varuks on, pole päris paljad mette. Metsavaht ka oma koguduse inimene, saaks ehk uie eladismaja jäuks palkisid ning . . . Mihkel

saab jumala abiga ehiduste kõrvast ka killu ning teise, sest äga see pole miskid vargus, see keikide oma.»

Liili ootas, et suurejooneline pakkumine Kilda silmad särama paneb. Kilda aga toetas korstnajalga, sorus nagu luud nurgas. Keerutas kampsuni nööpi ja vaatas maha. Muigas nagu kummist nukk.

Liili otsustas välja panna kõik, mis tal hinge taga oli:

«Mul Volli nimel viis suurt sordilammast. Vana emalammas ja kahed kaksigud talled. Kaks mõlemad kenad kimarad jäärud. Lasse ää ruunada, siis ep aja ennast lahjaks. Saaksid kas või kangast tehja või kuidas sa ise arvad.» Nüüd oli Liili rohkem välja pannud, kui ta tulles oli plaaninud. Ta tõmbas oma suurevõitu nina pahinal õhku täis ja uuris minia-tohmani nägu. Ei midagi. Muigab ja vahib maha. See ei hakka tänumeeles ka kõige paremast pakkumisest lõõskama. Ega Liilil ole mingit häda kogu seda rikkust Vaksa Kildale peale sundida, kui see ei taha. Võtku ainult Voll ja meelitagu õigele teele. Et see miilitsasse ei satuks ega vangi ei pandaks. Olgu nii kena ja saagu aru, et Lillevälja Volli taolist kosilast Poolevaksa Kildale teist ei tule. Aga ega sa Kilda-sugusele ju asja ära ei seleta, ohmu, nagu ta on. Kui ta loll Lillevälja Volli endast alamaks peab, siis — no siis lonkab ta surmani Poolevaksa lastekarja keskel. Võib abielunaise õnne ainult unes näha.

Niiviisi mõtles Lillevälja Liili, kui märkas, et Kilda Volli kosjadest vaimustusse ei satu.

«Oh Jeesus, Jeesus, Jeesus!» sajatas Liili tüdinult.

Kilda naeratas ja ootas endiselt, et Liili ära läheks.

«Ega meite Volli pole ju ka teab mis köhuäärne narmas mette. Sile silmnägu, kena lauluääl ja keik. Ristiinimeste laps, meel-möistus olemas, mis isasel inimesel veel tarist külge panna. Eks söukest vaada asjemadkid tüdrugad, kut sa oled.» Liili hoiak muutus suurelisemaks. Lükkas juuksed räti all kõrvade taha ja viskas suurräti uhke kaarega ümber õlgade. «Me iljaaegu rääkisime ödedega, et su usk akab ka justkut leigemaks jääma. Paula meelidati su oma käte vahelt usu juurest ää, ega seegid süü kessegite muu kut su oma pääle pannasse. Õiget palumist pole sul ampsest ajast änam. Ju sa vist ikka vähe nutad ja palves käsi kogu paned. Või onts möni muu mees su südame ää võitand?» Liili luurajapilk kobas Kilda ülalt alla läbi, jätmata vahele ainustki õnarust.

«Kui sa pattu lisidal tunned, siis aitab nutt ja palumine, siis tuleb kahjatsus kergemini.»

Soo. Nüüd oli Liili ka hirmutamise ära proovinud. Ta astus longuspäise Kilda ette ja surus suure käe tüdrukule pea peale. Liili peopesa tundus läbi juuste sooniline nagu katuselasn.

«Jeesus on armuline. Sa ää laskag usku oma sees ää jahtuda. Pattu tagasi langemine on ullem kut patune olla. Silmavesi seletab emase inimese inge, iseäranis kui veel noor ollasse. Sa näida Jeesusele oma ustavust ning vii Volli ka usku. Siis annab Jeesus su südamele kinnidust. Need ongid mu sõnad ja sa mõtle ennem järge, kut sa Volli enesest ää lükad.»

Liili suurräti hõlmad olid põrandale vajunud. Ta kergitas räti käsivartele. Võttis vakstukotist neli-viis sildita plekk-karpi ja poetas lauale. Kausitäie kalu tõi ka kotisopist lagedale.

«Ma tõi lastele möned karbid konservi. Sehhist võttasi, mis see pireke riigile teeb, sa ju ise ep võta raasugid mette. Sul kari sööbijaid majas. Näe, kausi sihel värsked räimid, ma laskasi verisoolast läbi. Tahenda ahjus ää ähk keeda nõndasamma. Volli immustab neid kangesti, ju need teite perele ka passivad. Pane kappi ää.»

Kilda ei lausunud ka nüüd midagi.

«Olgu jumal sinuga. Ma tule sind vahel jälle vaatama. Pea ikka mu sõnu ka meeles!» Ukselink Liili järel hüppas paika tagasi.

Kilda vajus hetkeks valusasse vaikusesse. Põlved tundsid vaigistamatut vajadust põrandalaudadele laskuda, pea rinnale murduda. Süda soovis end jälle kergeks nutta.

Leides, et võõrast enam ei ole, tulid lapsed tüminal tädi ümber kokku. Tagasihoidliku kilkamisega asuti lauda.

Alles siis, kui lapsed olid igaüks oma väikeses voodis, võis Kilda oma ahastusele voli anda. Kambris vajus ta põlvili põrandariidele, surus küünarnukid voodi kahisevatesse õlgedesse. Siin pimedas oli ta üksi enda ja oma kõigekõrgemaga.

«Jeesus! Jeesus! Jeesus! Ma ju usun sinusse, Jeesus! Olen enese sulle andnud terveks eluks. Aga ära nõua minult seda, mida ma teha ei või! Ära nõua, et ma Paula peaksin su juurde sundima, kui ta oma süda selle vastu on! Sisenda temasse usku, et ta ise su juurde tagasi tuleks.

Ja mind aita lahti sellest Vollist! Ära lase mu noorusel tumestada mu mõistust! Võta ära rahutus mu ingest! Hoia ära see, mis mu südamesse tulla tahab, oh Jeesus!» Kilda alustas otsast ja kordas uuesti ning ikka jälle oma suurt ja sügavat palvet. Kilda huuled sosistasid, põlved valutasid. Juuksed rippusid märjalt ta nutetud näo ees. Kaunis nägu oli paljudest pisaratest pondunud. Kaua põlvitas ta veel õhukesel põrandariidel, küünarnukid kalki madratsisse surutud.

Kui ta viimaks vaiba all väsinuna und nägi, oli seegi hirmutav: Voll ulatas talle kolm valget pusurohuoksa. Need kõikusid kaua-kaua ja ähvardavalt Volli näppude vahel, aga Kilda ei võtnud neid vastu. Siis vajus Voll mingisse mustavasse sügavusse, aga käsi kõikuvate pusurohtudega paistis ikka veel.

Kilda ärkas ega julgenud enam magama jääda.

Kildale oli teada, et uskliku inimese tee ei kulge mööda siledat pinda. Ta teadis sedagi, et kaasajal usku ei pooldata, peetakse aegunuks ja usklikke iganditega inimesteks. Kildat see ei heidutanud. Mida mõtlevad temast inimesed — sõbrad, sugulased, tuttavad või võõradki, see ei läinud talle ammu enam korda. Kui tema oma aususes on meelepärane jumalale, ei saa ju inimesedki teda millegi eest hukka mõista. Oma tundeid, oma sisemist sundi end usule pühendada on ta ainult endale hoidnud, mitte kellelegi maailmas ei ole ta seda tõekspidamist propageerinud. Tõekspidamist, et ta usub jumalasse ja tema kõikvõimsusse. Miks tahavad inimesed tema ümber teda ta usu pärast nüüd kellegi või millegi eest vastutavaks teha?

Et vennatütar Paula usku hakkas, selles ei ole vähimatki teenet tädi Kildal. Rihvaaugu moor hoidis Vaksa lapsi ja tegi Paulale selgeks, et kui see pisike värvuke palvetunnis ei nuta, on ta emal teisel pool hauda väga raske. Vaev ei anna Paula emale asu ega lase tal mulla all magada. Laps oma tohutus leinas nuttis niigi ööd ja päevad. Ime siis, et ta ka palvetunnis ahastama hakkas. Ei pidanud Kilda väikese vennatütre usklike hulka arvamist päris puhtaks. Ei teinud ta ka takistusi, kui laps teiste laste hulgas mängides ja olles uuesti rõõmsaks muutus. Lapse asi — ema läks meelest.

Kilda arvates oli usust arusaamine ja sellele andumine midagi tavatult suurt. Midagi hoopis sügavamat kui lihtne ahastus oma isikliku õnnetuse pärast. Õnnetus viis küll

üsule lähemale, aga usk ise pidi sind jumala juures hoidma, mitte ajutine häda ja aitajate puudumine maa peal. Ei olnud Kildale ette juhtunud inimest, sellist noort meest, kes teda oleks köitnud. Vaatamata oma aastatele oli temast see nii normaalne tunne nagu kiindumine vastassugupoolesse kuidagi mööda libisenud. Küllap aitas sellele külmusele kaasa ka enese pidev veenmine, et on vähem väärtuslik kui teised.

Kilda loendas juba mitmendat, võib-olla mitmekümnendat korda pimedas toas laelaudu, mida väljast imbuv valgus aimatavaks tegi. Vend Paavel oli kodust ära. Kilda teadis, et Paavel ei olegi alati õllejahtis, kui teda õhtuti kodus ei ole . . . Aimas aga ka seda, et venna saladus on vist saladus ka venna enese ees. Et ta veel ei tihka tunnistada Kildale oma mõtteid, sest ei tea ju, kuidas Elga otsustab. Küll oleks Kilda soovinud, et vend Elga hoole alla saaks. Võib ju nii minna, et teda januvaevast hiljem ei saagi enam päästa. Vend on hea, on hoolitsev ja õiglane, aga iseloomutu. Usu kaudu on mõnedki kombekale elule tagasi toodud, aga vend Paavel ei usu jumalat. Niisama kindel, kui Kilda on jumala olemasolus, on Paavel jumala olematuses. Tema ümber peaksid olema tugevad, olgugi et ilmalikud inimesed. Vend on Vollist üle kümne aasta vanem, aga sobivad kokku, sest mõlemat kisub kaasa hullamine, tembutamine ja lollused.

Nüüd korraga tuleb sellesama Volli ema ja pakub poissi talle meheks. Räägib ei tea mida. Voll on mees, keda ta kõige rohkem oma majast tahaks eemal hoida, ja nüüd korraga, et Kilda ärgu ajagu teda ära. Siin peab jumal ise talle tuge andma, sest tal tuleb asuda võitlusse inimeste vastu. Seda ei ole Kildal veel iial tulnud teha, et hakkab inimesi enda ümbert eemale peletama. Kuid nüüd peab ta seda. Peab, vaatamata õe Liili palvetele . . .

Kilda pani silmad kinni, et mitte midagi pimedas toas näha. Niipea aga, kui ripsmed laugudele vajusid, nägi ta Volli. Nii, nagu ta hämaras õues enne ta ees seisis. Ehkki Kilda oli siis kohkunud, ei saanud ta enda ees salata, et koos kohkumisega käis temast läbi ka mingi muu tuksatus. See oli võõras vilksatus, kuid Kilda oskas endale aru anda, mis see oli: see tuksatus andis märku, et ei olnud kõik ilmalik Kildas veel minetatud. Et mingi naisele igiomane oli valmis Vollile vastu naeratama. Vastu Kilda tahtmist.

Ei. Ei eluski mitte ei tohiks Kilda seda teist signaali kuulama jääda. Tal peab jätkuma kindlust endas see aimus maha salata, seda mitte endas kasvada lasta.

Kilda kuulis, kuidas eesõue värav haagist lahti võeti ja tagasi haaki pandi. Kilda teadis, et tuleb Paavel. Tal ei olnud tarvis tõusta, sest uks oli peaaegu alati lahti. Kilda kuulis, kuidas vend tasakesi esiku ukse avas ja kobistamist vältida püüdes sisse astus. Läks läbi eestoa ja jäi seisma Kilda ukse taga. Kuulab, kas ma juba magan, tegi Kilda oletuse.

Siis tõmbas tulija ukse lahti. Kilda jäi kuulatama. Tulemises oli midagi teisiti kui peaks. Oli midagi nagu võõriti. Sest miks pidi Paavel äkki öösel tema tuppa tulema? Polnud seda ilmaski niiviisi salamisi teinud. Ikka hõikas enne või hakkas kohe rääkima, kui asja rääkida oli. Nüüd aga seisis ukse ees ega hinganudki.

«Kilda . . . Oled sa siin, Kilda?»

Nagu välgust oli Kilda voodis püsti. Kust ta küll teki nii ruttu endale ümber sai, ei tea, aga lõuani teki sees, nii ta seal seisis ja hüüdis:

«Mine välja! Mine välja, kas kuuled, Volli!» Ta tundis, et veel üks niisugune karjatus ja ta vajub surnult maha. Süda kloppis otse suus. Pahvis verd pealuust välja. Raius nagu kirvega.

Silmad pärani ja hing kinni, kuulas ta, kuidas Voll enne ühe, siis teise ukse sulges ja lõpuks värava haaki pani. Alles nüüd vajus Kilda teki seest välja.

Unest ei saanud niipeagi enam juttu olla, rahust ammugi mitte.

25.

VÄÄRTUSED

Vaike ja Vessiku Jäntsi pulm tuli äkki nagu kärgatus. Kurjad keeled ei jõudnud kuigi palju lendu lasta, kui kuldkirjadega pulmakutsed juba kätte tulid. Kaaru-mutt oli nii endast väljas, et paaril päeval jäi lastel lõunagi poole keetmisega. Jooksis veel mis joosta jõudis, et laim liikvele läheks. Tellis Mahta kohale asja ära keelama, aga Mahta ei tulnud.

Jänts tahtis tegelikult oma pulmad enne ära pidada, kui Lillevälja Voll kroonust koju tuleb. Jäntsil võttis põlved nõrgaks, kui ta väravate vahetamisest kuulis. Ei olnud nüüd pääsu, pulm tuli uues olukorras ära pidada ja juhtida pidu nii, et Voll vähem ohtlikuks saaks: tuli ta pulma kutsuda.

Kaarukülast ei olnud peale Võrkaia Augusti pere kedagi kutsutud. Selle-eest oli linnast ja pealinnast ninasid terve laviin. Oma kümmekond kutset jäeti esialgu reservi, et kui mõni tegelane veel peaks meelde tulema. Ja tuligi. Siis aga olid tagavarakutsed korraga kadunud ega leitudki üles. Kuidas kutsed Lillevälja Volli kätte sattusid — ka sellele ei leitud pärast seletust.

Nõnda siis oligi, et päev enne pulmi said ka mõned Kaarukülа palvevennad kuldtähtedega kutsed nagu kõik. Lillevälja Liili ja Sass jäid ilma ning olid üpris solvunud: kes sinna pulma oleks minna tahtnudki, aga kutse oleks võinud ikka saata.

Ja kui pruutpaar sel tähtsal tunnil linnast tagasi sõitis ja Vessiku väravas Merede BMW seisma jäi, jalutasid kopli väravast sisse Muuli Mihkel ja Miina. Mihkli kutsele oli nimelt veel lisatud, et ta pulmi oma kõnega aus-

taks. Ilmalikest üritustest Kaaruküla palvelised muidu osa ei võtnud. Aga palutud lauakõne pärast tuli seekord minna.

Vallo lõi BMW ukse lahti, Jänts ronis kange seljaga seest välja: ristluu oli jälle sähvatama hakanud. Tegelikult oli Jäntsil varem plaanis noorik kätel autost tuppa kanda. Aga nüüd tuli see mõte maha matta. Üldse soovis Jänts, et tema teine pulm oleks sootuks teisiti kui eelmine. Ajad teised, pruut teine ja Jänts ise ka teine mees. Vessiku uhke Juuljuse vennapoeg oli ise Vessiku toreda maja peremees. Oli endise kodu — rehega ühe katuse all olnud vana maja — maatasa teinud. Mis sest, et enne seal kakskümmend kolm aastat oli elanud. Isa Villem, tasane vanamees, oleks seal edasi tahtnud elada, aga Jänts lõhkus maha. Polnudki Villemil sõjast tulles esialgu peavarju. Täna pidid kõik nägema, milline on Vessiku peremehe pulm. Et pärast tükk aega veel taga ah ja oh öeldaks. Vaike astus oma pikas luikvalges krepdešiinis isikliku mehe käevangus pulmaliste pilkude kadalipu alt läbi. Ei olnud siinmail ammuilma enam maani kleidis pruuti nähtud. Käidi niisama, peaaegu igapäevaselt. Nüüdne abiellumine oli kaine ja ametlik toiming. Veerand tundi ja paar valmis. Abielutunnistuse sai niisama kähku kätte kui mullikamüümise loa. Viuh uksest välja ja uus paar ette.

Vaike oma igatsetud suurpäeva niisama lihtsalt läbi ei lasknud. Kleit, lohiseva sabaga loor, mirdipärg ja sõrmused — kõik pidi tipp-topp olema. Ja oli ka. Aga perekonnaseisubüroos oli parajasti remont. Uhke paar ei passinud kuidagi redelite, tellingute, värvipottide ja pintslite vahele. Kipakal laual olid rohelise kattepaberi nurgad villal ja rullis. Seguämbrite vahel pidi kogu aeg kleidihõlmu peos hoidma. Loori kandvad jõmpsikad jäeti hoopis ukse taha.

Aga selle-eest oli raekojaesine elukutselisi pruudivahtijaid tungil täis. Seega läks suursugune rüü ikkagi asja ette.

Kikivarbail tippis Jänts nooriku kõrval. Sirgelt kui kindral, sest ta teadis — pulmaväed vaatavad. Kui Jänts nägi, et pulmanaised voki ja lõugutiga pruutpaarile ukseesise kinni panid, jäi Jänts seisma: olgu kõik kodinad kadunud eest! Ega tema naine pole mingi rannaeit, et oskab linu lõugutada. Naised koristasid kohkunult pruudi

proovimiseks toodud tööriistad ära. Ja takistusteta sammus noorpaar kiviste lõukoerte vahelt läbi tuppa.

Pruudikambris rapsas Jänts Vaike kaissu. Kuradi tore tunne, kui sihuke proua kodus on! mõtles Jänts. Mis jääb temal endal puudu koolitarkusest, selle võrra on tal rohkem raha. Täna ta ei häbenenud seda näidata, saagu homme mis saab. Praegusel pühalikul momendil tahtis Jänts midagi ilusat öelda. Ja ta ütleski:

«Sa kurat, kas tead! Sa oled üle Randküla keige kallim naine!» Ta jalutas ümber nooriku, hindas teda igast kandist. «Sa oled keige kallim naine üle Saaremaa, kui ma keik karvapäält kogu rehkenda!»

Heldinult vaatas Jänts oma uut naist. Ja kogu see ligemale sajakilone haritud mass on nüüdsest peale tema oma? Sa kurat!

«Leit, leier, pesu, kingad, sõrmus, kuntskividest kudrused — äi noh — nii kallist naist pole terves Eesti riikis!» Mõttes liitis Jänts veel kingiks ostetud kitsenahkse kasuka, pikad botikud ja käeuuri. Suurest vaimustusest laksatas Jänts laia käega vastu pruudi reit. Vaike tõmbus tagasi ja vaatas mehele juhmilt otsa.

«Kas tead! Lähme õue ja teeme auringi,» tegi Jänts ettepaneku.

Nad läksid. Tegid tiiru mööda liivatatud teed. Kaks linnajõnglast kandsid pruudiloori sleppi ja tegid teineteisele lõusta.

Õu oli originaalselt välja ehitud: eesõue ümber oli veetud võrgulina. Paraadnas, paekivist väljatäksitud lõvimurjamite vahel, rippusid pärjad. Nende kohal «Elagu noorpaar!».

Pulmalisi oli palju. Tubadesse neid ära ei mahutatud. Sellepärast oli pool õuest puldani alla veetud, kus seisid lauad. Mai alguse kohta olid ilmad õnneks haruldased. Suur suvi oli nagu käes. Käekaartsedki juba ajasid oma kollaseid ninasid tupest välja. Koerliblikad lehvitasid tiibu ja kärbsed trallisid panipaikade ümber. Piduehtes pulmalised seisid troppides ja andsid toope käest kätte. Õlletoobid sõitsid nii üksteise kannul, et Jäntsil hakkas mure: kas ikka jõuab terve selle laagri täis joota nagu kord ja kohus. Äkki jääb õllest väheks? Sai teda keedetud mitmes jaos ja teos, aga mine tea. Mees on ju arutu, kui teise pere vara äärde satub. Joob nagu hobune. Käib võpsikus ära ja hakkab jälle kannu kergitama.

Vaike oli siiamaani oma suurpeoga üsna rahul. Ainult kahju, et linnas pidulikkust polnud. Sõrmuste panemine jäi hoopis vahele. Ei küsitudki, kas neil sõrmused on. Pärast Merede autos toppisid sõrmused teineteisele sõrme. Ja laulatus — see peab ka tulema!

Võrkaia August tegi karjaaia väravas suitsu ja vaatas, kuidas pildistamiseks ettevalmistusi tehti. Linna priimafotograaf oli oma aparaadi mitmesse paika üles seadnud, ikka polnud Jänts kohaga rahul. Peigmees tahtis, et lõvid ilmtingimata peale jääksid. Aga fotograaf teadis, mis passib, mis mitte. Lepiti kokku, et lõukoerad pannakse koos lähemate sugulastega teisele pildile.

Üsna päris oma jalge ette laskis Jänts meestel tassida sajase õllekeha ja kirjutas kriidiga otsa peale «200 toopi».

«Kirjuta liitrites, saad rohkem!» soovitas Jäntsi kõrvale siginenud Lillevälja Voll. Aga toop jäeti toobiks.

Vaike pidas aru, kas olla tõsine või natuke naeratada. Aga siis lõi õlleankur viki eest ära ja pruut jäi, silmad pahupidi, aparaadi sisse vahtima. Muidugi tehti mitu võtet veel.

Söömine oli nii sätitud, et pruutpaari lauda jäävad asisemad inimesed. Tegelikult kaeti linna- ja ministeeriumimeestele laud tuppa. Aga saksad ei tahtnud üksi olla ja kolisid ka puldani alla üle.

Nüüd läksid kohad segi ja istuti, kuhu juhtus. Tooteri oli Jänts enda vastu istuma pannud, sest Tooterilt tellis ta lauakõne. Suur oli noorpaari jahmatus, kui üle laua Muuli Mihkli roosa pale neile vastu vaatas. Mihkli võitud tukk oli osavasti vasakult paremale üle pealae raiesmiku kammitud. Istus, käed süles, ja ootas oma aega. Torus olemisega Miina istus mehe kõrval kui surnuvankri kutsar.

Tänasel ilmalikul ja üsna sündsusetul peol lootis Mihkel nii mõnegi kõva südame pehmeks rääkida.

«Kes kurat need siia kutsus?» pöördus peigmees pruudi poole.

Vaike ei teadnud. Ét Jäntsis tormi maha suruda, soovitas ta vaadata, mis edasi saab. Jänts leppiski esialgu, et eks pärast kuule. Ta noogutas Tooterile, et see pulmakõne lahti päästaks. Tooter ei teinud Jäntsi näoviguritest väljagi, Tooter teadis ise, millal alustada sobib. Nii siis sündiski, et Mihkel tõusis ja hakkas rääkima. Kaugemad istujad küünitasid kaelad pikaks, et midagi kaduma ei läheks, ei sõnas ega pildis.

«Kallid sõbrad, kes te keigevägevama armust siia kogu olete tulnd. Meie tänase peigmehe maja on otsekui üks Saalomoni koda, mida see tark mees kolmteisend aastad ehitas. Ja täma ehitas oma koja Liibanoni metsast. Sada küünart oli täma pitkus ja viiskümmend küünart täma laius.» Mihkel tõstis palge ülespoole, nagu mõõdaks pea kohale trimmitud puldanpresenti. Jänts oli ootamatusest halvatud.

«Ja seedripuu-palgid olid täma sammaste pääl. Ja viis viitkümmend olivad need sambad, mille pääl täma tuad seisasid. Ja kolm rida aknaluukisi, et üks luuk oli teise pääl kolmes kordas . . .»

Mihkli kõne venis nagu õppinud heegeldaja pits, õrn, õhuline ja lillemustriline. Sõnad keerdusid õhksilmadeks ja aasadeks.

«Ja siis sündis, et kuningas Saalomon kogus Iisraeli päämehed ja vanamad oma juure Jeruusalemma kogu. Keik tulid ja kandasid laegast, kus pühakoja peenemad riistad sees olid. Nöndasamma oleme meie täna Vessigu kotta tulnud, otsekui ühed äravalitsetud vanamad. Ja Jaan Vessik on kut tark Saalomon, kes tarku otsussi teeb.»

Nüüd pöördus Mihkel otseselt noorpaari poole:

«Austud paarieitajad. Täna võttage kuulda usus eetud tarku sõnu: «Mees jätab oma ema ning isa maha ja ojab oma naese poole.»» Mihkel seletas, miks see nii peab olema, ja pööras siis jutu üsna ülemeelikuks:

«Mina ise, väeti ussike Jeesuse jalgade ees, olen paarirahva magusa meekarika üsna põhani ää maitsend. Sellepärast võin ma itelda, et äi ole miskid seda väärt, mis üks ableluinimeste ühte-elamine jumala vää läbi.»

Miina buratiino-nina lõi rõõmust higiseks. Ta nühkis seda kokkukanditud taskurätiga ja vahtis puiselt sülle.

«Ja kui jumal on abielu önnistand, äi keela täma ka maist vara, ehk sellel küll vaimu kõrval väärdust pole, aga misseta ajalikkus elus ometi elada 'p saa. Nönda on täma ka minule ustavuse eest maist önne andand. Eterniitkatusega eladismaja ja kallid silikaadist kivid on mul õues unnikus. Ning ma äi nurise mette.

Aga kes olin mina enne usuärkamist? Üks paljas kaltskaabakas olen ma olnd! Mööda roojast maamulda olen ma kikerdand! Õlut ja viina olen ma ohtrasti pruukind! Ja piland olen ma neid, kes ennast issandale on ehtind. Olen

koer olnd ja koeratükke olen ma teind! Otsekui see irvitaja Koosta Voll, kes keik naeruks teeb!»

Mihkli heledasse häälde tulid müristamise märgid. Voll vaatas talle ukselt maheda naeratusega otsa, valge põllehakatis ees ja kandik käes. Jah, Voll oli tõesti seal ja kuulas — seda Mihkel sooviski. Siis tõstis Mihkel käe üles loosungi poole, kus seisis suurte tähtedega: «Naine mehe peresse, õlled-viinad keresse!»

«Vaata üles, sa vaevatud inimene! Sind kutsub Jeesus, kellele su vaev aiged teeb! Siin sina oled oma jõleda lustiga, puhute pillisid ning pasunid ning ukka olete te möistetud! Aga ma itlen teile — alastus on olemas! Veel äi ole taevas oma armu ää võttand! Täma äraarvamata elde meel on veel lahti! Veel võite te tulla issanda viinapuuaida, sest tämal pole pölgtust äi variseeride äga liiakasuvõttajate, äi riigi raha raidajate ähk muude petiste vastu, kui nämad Jeesuse ees oma süüd kahjatsevad. Need sönad on jumal täna minule suhu pannud ja ma . . .»

Jänts oli kogu aeg otse Mihklile suhu jõllitanud. Nüüd lõi ta rusikaga vastu lauda ja ütles:

«No kurat!»

Mihkel aga ruttas oma kõnet lõpetama:

«Önnistagu issand meite tänast leivavõttamist ning . . .» köhatas korra kahtlevalt, «. . . ning kasinad keelekastamist, mis mette kurjast ep tule.» Ta vajus pingile. Kuivatas laia ruudulise rätikuga pealage ja ajas hoolega ritta seatud karvad lootusetult segi.

Mitu korda oli Jänts Mihkli kõnet tahtnud vait käratada. Ikka oli nooriku võimukas käsi ta püksipidi tagasi istuma tõmmanud. Kuid pokaali oli ta kõne kestel korduvalt täis kallanud ja põhjani kummutanud. Vaike müksud selles suhtes ei mõjunud. Kui Mihkel oma kallist silikaadihunnikust mööda jõudis, kargaski Jänts püsti:

«Kui könemeest pole, siis räägib Jänts oma pulmas ise! Jäntsi pulm on ausa kalamehe pulm! Pole siin petissi ega riigi raha raidajaid! On pulmad, kus lava taga istuvad ausad inimesed! Üks miskisugune Muuli Mihkel tuleb koerkäpaliseks ja akab peremehe pulma pilkama! Kurat! Kas Jäntsil pole silikaati? Sina räägid Saalomoni sammastest, aga nää-vaada, Jäntsil möiravad löukoerad väravas! Keik ausate kalamihe-kätega teenitud! Jänts võiks oma öue kullatud purtskaevudega ää piirada, aga Jänts on lihtne töömees, ep mänga tola!»

Jänts tõmbus müksavast ja piinlikkust tundvast noorikust veidi eemale, lõi rusikaga vastu rinda ja purskas:

«Jänts võib oma proua suu kuldambud täis lüüa, ja üks Külakorra-Mihkel tohib sellest särast ennast pimeks vahtida! Vat seda sorti mees on Vessigu Jänts!» Jänts istus ja vaatas uhkelt üle pulmaliste.

Jäntsil oli harjumatust esinemisest suu kuiv ja võhm väljas. Vaike oli häbi pärast nutma puhkemas. Kõige meelsamini oleks ta lauast minema jooksnud.

«Vaene Vaike,» ohkas Bret Antsule kõrva.

«Teadis täpselt, mida tahtis — nüüd sai,» sosistas Ants. «Kauka igatahes mängib ta mehe taskust varsti oma valdusse.»

Öeldi tooste noorpaari, siis veel ühe ja teise terviseks. Sumin läks suureks. Karjuti tüdimatult «kibe» ja Jänts ei saanudki muud kui musutada, mida ta üsna meelsasti näis tegevat. Ta ruske nägu, mis kaheksakandilise noka alt oli lumivalgeks jäänud, hakkas punetama. Jänts palus oma nooriku auks üht südamlikku laulu. Kaks kalamajanduse ministeeriumi meest laulsid püsti seistes «Oi mu suur toomepuu» ja pruudi süda läks härdaks. Kohe otsa väristasid häält kaks Merise konservitööstuse tüdrukut «Oobella-bella-donna» kallal. Kui teise salmi keskel hääleväristajatel enam sõnu ei olnud ja «lal-lal-laa-ga» kuidagi lõpuni kombineeriti, tarisid rannapüügi-mehed otsa eneste kätte. «Sõrve põualaulu» sõgedad sõnad olid meestel viimseni peas ja laul läks mis mürtsus.

«Kõlav keel see Eestimaa saarlaste keel,» tunnistas Tooter.

Peigmehena unustas Jänts täna oma habet valvata ja jäi varsti purju. Kes seni ei teadnud, veendusid varsti, et purjus Jänts on hoopis uut moodi Jänts. Ei vaju ta longu, nagu näiteks isa Villem, kes poolunekil teisel pool pruuti nevastas. Jänts selle asemel tundis endas jõuvarude kasvu. Tegude tulv tõstis ta pruudi kõrvalt püsti ja kihutas laudade vahele. Ta viskas pulmapintsaku Vaikele sülle, kääris Rootsist saadetud nailonsärgi käised üles ja hakkas oma pidu juhtima. Tooteri vastu jäi ta pidamata pulmaköne pärast vimma:

«Istud ja vahid mind kut sönn kanepikuhja! Kas Jänts lubas sulle köne eest kaalu ahjulesta? Lubas! Mötled: ene tühja! Jänts juuatäis jömakas ja jätad ära? Aga kas sina,

mees, tead, miks Jänts täna joomaseks üldse jähi? Vat nää, äi taipa see tark Tooter nii pisist nihvi!»

«Kes Archimedese seadust tunneb, küll see teab . . .» ütles Tooter. Kuid Tooter alahindas Jäntsi teadmiste taset:

«Ah või mõni mees laiutab oma argimeedesega! Seda aga teab Jäntskid, et kui ta pilgeni täis pativanni sisse sumab, läigatab Jäntsi-jägu vett üle vanni ääre. Pole siia tarist su argimeedest. Seda pea sina, vennike, meeles, et Jänts on Kaarukülas ainike mees, kellel pativann üleüldse majas on! Sa, va Käba koltrivaim, ää tule oma tarkusega keksima! Jäntsil ka nüüd aridus majas!» Jänts sihtis eemalt oma «haridusele» sõrmega silmade vahele.

Nüüd otsustas Vaike: jooksen ära! Tal oli tahtmine väravast välja ükskõik kuhu minema tormata. See siin praegu on alles asjade algus — mis saab veel edaspidi!

Keegi ei pannud tähele, millal Muuli paar pulmast ära kadus. Kära paisus. Rannamehed õrritasid Jäntsi, et pole ta miski Vessiku peremees. Et kireb lell Juuljuse vara otsas, ise ikka seesama endine tiivil kukepojuke. Mehed tabasid õigesse kohta: Jänts lahvatas tule külge. Sai vihaseks ega teinud enam vahet, kelle kallale ta kärinal kargas. Kahetses, kui ränki rublasid sai pulma sisse magama pandud. Kirus, et ta igasuguseid nadisid siin lakutama peab. Siunas kalavalitsuse mehi, kes töömeeste verd imevad ja selle eest palka saavad. Jänts hakkas äkki tundma, kuidas teda terve elu on taga kiusatud. Kuidas just nüüd kõige kangem kiusamine alles käima hakkas — nüüd, kus ta on rikas.

«Olen jah sini-musta-valge mees, mis te teha saate! Olen Laidunäri poiss! Üks õige eesti mees!»

«Õige eesti mees» hakkas kärinal «Eestimaad, su mehemeelt» laulma ja läks viisiga kohe metsa. Kamandas puldanialuse rahva püsti. Rahvas naeris mis mürises ega tõusnud. Laulja ise hakkas läkastades nutma. Ninast nirises vett mööda habet alla nailonile. Jänts rebis särgi koos nööpidega eest lahti ja peksis rusikaga vastu rinda. Lips jäi juhmilt ümber alasti kaela.

Siis puges laudade vahele pereema Roosi, kiskus poja pinkide vahelt välja ja meelitas tuppa magama.

Noorpaari toas nuttis Vaike, kummuli roosas pulmavoodis.

Pulmalised aga leidsid, et üle hulga aja jälle üks mehine

trall. Jänts, ega Jänts pole paha mees! Aga Jänts pole viinaga harjunud.

Nüüd läks lahti rõõmsaks mustjala pulmarongiks. Tooter asus pilliga ette. Kõik, kes liikuda suutsid, võtsid üle õla üksteise kätest kinni ja «rong» hakkas liikuma, igaühel oma sõnadega laul saatjaks. Ligi sajapealine huilgav rodu sõitis igale poole, kuhu nupukas esivedaja ta viis. Käidi läbi lamba- ja lehmalaudad, roniti redelit mööda üle paargu katuse, siis kartsast mööda rehala lakka ja tuldi sama teed mööda tagasi. Jommis vanamehed jäid ronimisel jalgu ja need varisesid redeli alla siruli maha. Teised astusid neist üle ja sõit läks üle härjapeapõllu Kaaru mesipuuaeda! Oli plaanis ka Muuli kirikus ära käia, aga mesipuuaias hakkas pulmarahval äkki kiire. Lasti kätest lahti ja kihutati lambakarjana pulmamajja tagasi. Küllap Kaarumutt, käed puusas, oma trepil naerdes parastas.

Enne Kaaru aeda jõudmist astusid Bret ja Ants rongist välja. Nad jäid teistest maha ja pöörasid mere äärde.

2.

Oli juba hommikuselt hämar. Rannas virvendas imeline soolakas soojus. Raske männi ja vettinud meremuda lõhn. Unest ülesehmatatud kiivitaja tiirutas kisades paar ringi ümber uitajate peade. Pikatüveliste männinoorukite diskreetne vaikimine ütles noortele, et nad on siin omade keskel. Nemad kolmekesi: Bret, Ants ja Meri.

Meri oli nende mõlema kasvukaaslane. Antsul sõbraks olnud nii siin kui Tallinna sadamas. Seal, kust lai vesi ta ema kolmteist aastat tagasi Rootsi viis. Bretil Sõrve rannas, kust ta isa kaugetele maailmavetele kadus, jättes Breti emaihusse idanema. Meri viis ega toonud kumbagi tagasi. Ometi ei vihanud need kaks merd enda orvuks jätmise eest. Mõlemad igatsesid oma suure mühava sõbra järele.

Ants viskus siledale rannarihvale ja sirutas jalad üles. Toetas turjaga küngast ja jalataldadega taevast. Bret põlvitas Antsu kõrvale ega hoolinud uutest sukkadest.

«Bret? Oled sa kunagi mõelnud sellele, et sul on hea elada? Kerge ja kaunis? Muidu leitakse seda alati tagantjärele. Oled?»

«Ei. Ei ole . . .»

«Aga kas sa oled tundnud, et õnn lõhnab?» Ants tõm-

bas Breti risti üle oma kõhu. «Lõhnab nagu vetikad? Nagu võrgud ja muda! Nagu soomused?» Bret kõõlus laisalt üle Antsu ja urgitses pulgaga kruusa. Ta naeris omaette: seespidiselt on see must mees tüdruk mis tüdruk.

«Õnn lõhnab nagu paaditõrv — kõige armsam aroom maailmas!»

«Tõrva hais?»

«Tõrva lõhn, mitte hais. Missugune on sinu meeldivaim lõhn? Naturaalne?»

«Mul on neid mitu. Sinu lõhn. Sügisese mere lõhn. Esimese ussitanud õuna lõhn. Kondiitrivabriku läheduse lõhn. Nöörilt toodud puhta pesu lõhn. Värske leiva lõhn.»

«Tõsi. Aga veel?»

«Põlevate küünalde lõhn. Esimese heina lõhn. Kadakase kannu lõhn. Imeva beebi lõhn . . .» Bret vaikis. Ants vaatas teda veidi kõrvalt.

«Helid?» Nõudis Ants peale üürikest vaikust. «Noh?»

«Esimese lõokese lõõritus. Metssalu tenor. Georg Otsa «Taiga». Eino Baskini naer. Abi Zeideri trompet. Kivi kopsatus vastu akent . . . Beebi häälitsus . . .»

Ants pööras end kõhuli. Käed lõuale toeks, nõudis ta:

«Kõige inetum? Vastikumatest vastikum?»

«Teise laimamine enda reklaamiks. Lapatiga kärbsetapmine. Purjus naine. Lolli targutamine. Korrastamata käed. Raiped. Leesikalehetee. Kiitmine kiidetava juuresolekul. Sõlmed kingapaeltes. Pugemine. Kaltsud. Peenutsemine. Sõrmus kasimata sõrmes. Kallid ehted ümber, endal dress seljas. Siis veel hambapuuri surin . . . Enam ei tule meelde.»

«Sinu loetelu järgi paistab, et halba on elus rohkem kui head.»

«Ju elu mulle niisugusena on ette jäänud.»

«Elu ei tohi lihtsalt ette jääda, elu peab endale tegema!» Ants haaras kinni Breti naerukohast ja see rõkatas viseldes naerma. Rullis end kiljudes Antsu käte vahelt välja. Põlved varisesid kubemeni paljaks. Parastavalt särasid tripilukud, kuid Bretil ei olnud põrmugi piinlik. Meri hakkas ärkama ja tasapisi häälitsema.

«Mina armastan merd septembris,» ütles Ants, otsekui ei olekski ta vahepeal jäntinud. «Siis, kui ta mängib juba hallilt. Kui piisku puistab kaldale, vastu leesikavaipa nagu Vaigurannas.»

Kui ta ei oleks Ants, ma ei armastaks nii naiselikku

meest, mõtles Bret ega vastanud. Liiga ühtemoodi oli nende varjatud olemus.

«Sügis muudab mere arutuks ja kuidagi võimukaks,» uneles Ants.

«Millegipärast ootasin mina oma isa kõige enam kevaditi.»

Lapsepõlised mereäärsed ootamised — tagantjärele tunduvad nad nüüd lõpmata kurvad. Siis olid nad ärevad ja rõõmsad. Käsi päikese eest silmadel varjuks vastu Riia lahe hommikut või Läänemere õhtut. Kitsal Sõrve poolsaarel. Kiirgava veevälja taga pidi olema imeline välismaa, kust isa ühel päeval pidi tagasi tulema. Käsi ema peos, lehv juustes, vahtis ta üle augustikuiste rändangerjamõrdade, üle bottengarnide. Nõnda võtsid nad vastu Saksamaa sumplaevu ja lehvitasid sadamast lahkuvale «Eestimaale». Bret ootas, ja meri muigas: oota, oota. Aga see, kes tulema pidi, oli midagi nii suurt ja kallist, et ei mahtunud viieaastase kujutlusse.

«Ema ka nüüd enam ei oota?» küsis Ants.

«Ootas juba niigi meie mõlema elu nüriks . . .»

Bret mäletab ka tollest saatuslikust momendist ema nägu: see naeratas, nagu ta kõik kuusteist aastat oli Bretile naeratanud. Ei ehmunud. Ei minestanud ära. Ei teinud mitte kui midagi ebaharilikku.

Ema ootas ja ootas oma suurt armastust. Ta jaoks ei olnud maailmas ühtainsatki meest peale oma, kellega ta vaid kaks kuud oli abielus saanud olla. Meremees, teadagi. Tulid sõjad, mehi läks ja kadus. Aga ema ootas. Teda imetleti ta truuduse eest, ilus ja noor, nagu ta oli. Põlvitas oma jumala ette — tegid tihti seda kahekesi koos, et imeline õnn rutem saabuks.

Bret ei tahtnudki teiste tüdrukutega koos kuskile minna. Ja veel poistega! Eluilmaski mitte! Bret kartis poisse. Häbenes. Ime siis, et öeldi — totakas Allariida-tüdruk. Kõigest ilusast oli Bret oma imeliku ootamisega ilma jäänud. See tema oodatav isa ei olnud Breti kujutluses tavaline, nii nagu teiste laste isad. Breti isa pidi kuidagi sarnane olema ema jumalaga. Ja oodata oli nii magus.

Bret seadis kõik oma ilusamad riided kappi ritta — paneb selga, kui isa tuleb. Ei lubanud emal ust lukku keerata — äkki öösel tuleb isa. Vallatused ei tõmmanud teda, sest — isale ei meeldi vallatud lapsed. Isegi oma näkkadeni ulatuvaid lollakaid patse kandis Bret nurinata, sest —

isa armastab patse. Bret kandis nende raskust alistunud paratamatusega nagu sunnitööline raudu.

Isa saabumist kujutas ta ette sadades variantides: kord leidis isa ta rannast vahuga mängimast. Kord suudles koidueelse une ajal ärkvele. Kord kohtusid nad imelikul viisil Pärnu—Tallinna bussis või hoopis loomaaias. Siis oli ta juba neiuhakatis, kui nägi isa tulemas Nõukogude kõrgema ohvitserina hoopiski mitte vee, vaid maa poolt. Bretil oli üksainuke tulevik — I S A.

Bret ei kahelnud isa tulekus, ema ustavuse suuruses ega ootuse suures mõttes. Kahtluste kübetki ei tulnud Bretisse, ehkki imelikud vihjed ta kõrvadest mööda ei läinud. Vahel viisid need Breti segadusse. Nagu tookord, kui jõhkravõitu naabrimeest kuulis oma kana kiruvat: «Truu, kurat, nagu Allariida Ärta! Ei tea, kellele sihukest tarvis läheb! Kael kahekorra ja kastrulisse!» Bret teadis, et naabri kana jättis uue kuke ajal munemise järele.

Ja siis korraga need kaks Saaremaa naist! See oli Breti elu hirmsaim päev. Hirmsaim, ehkki oli ema kolmekümne viies sünnipäev. Naised olid Pärnus käimas ja tulid emale külla.

Bret aga tuli oma kingiga ja iga-aastaste sünnipäevasõnadega:

«. . . ja et kallis isa sel aastal koju jõuaks!»

Bret mäletab Saaremaa naise näos iga kriipsu, kui see lajatas:

«Äi, taga targemaks! Mis isa sa änam oodad! Sul, Ärta, ju ammu tääda, et tal Dortmuntis kaksigud pojad ning! Äämelinna soomlane naiseks ning! Mis sirkust sa tüdruga ees teed?»

Aga ema naeratas. Ema ei kohkunud üldse. Ta siis teadis kõik see aeg!?

Ka seda mäletab Bret ähmaselt, kuidas ta üle värava naabrite õue hüppas, kus talgutega keldrit kaevati. Mäletab kuni sinnamaani, kuidas ta puskarilikööri pudeli võttis ja tühjaks jõi. Sealt edasi jäi ta elust tükk vahele.

Miks ema seda talle ometi tegi? Miks ta pettis? Ta pidi ju teadma, et kord tuleb see ikkagi ilmsiks? Tähendab — ema imetles end oma ootaja osas? Kandis vooruse-oreooli pea ümber ja nautis oma füüsilist puhtust? Oli ebanormaalne? Aga laps? Aga tema, Bret? Isa ei olnud ju ammu enam! Ei olnud mingit isa tegelikult olnudki! Ja kui juba

isa, kui niisugune isa petab, mis teevad siis veel teised?! Ja isegi ema!

Bret uskus tookord, et sureb meeleheitest. Aga ei surnud. Mitte sinnapoolegi. Bret uskus, et nüüd ta alles hakkab elama . . .

«Kas sa jäid tukkuma?» Ants näpistas Bretti kõrvanibust.

«Ei. Ma vaatasin.»

«Vaatasid? Mida siis?»

«Mitte mida, vaid keda. Ma vaatasin Bretti.»

Ants naeris, nagu ainult tema naerda oskas.

«Kust see niisugune nimi sul? Mõnest romaanist või?»

«Ei. Mina olen laev. Neljamastiline purjekas.»

«Ja-ah? Kui suure veeväljasurvega?» uuris must ninatark.

«Ole vait. See on mu isa viimane laev, enne kui ta . . . kulvale jooksis.» Bret väänas Antsu nina. Antsul jäi hing korraks kinni.

«Sinu taat oleks ikkagi võinud tulla. Nüüd oleks mul merekarust äi. Kas poleks vahva — pika piibu ja musta habemega äi!»

«Mina sündisin isata, sina elad äiata.» Breti hääles murdus pisike pilliroog. «Räägime nüüd millestki muust.»

«Jah. Mind vihastab, et meie avaldused nii kauaks sisse jäetakse. Kuu aega! Kas nad büroos remonti enne valmis ei saa. Registreerigu kuskil mujal!»

«Oled kärsitu? «Jo jõvab,» ütleb hiidlane.» Bret naeris.

Ants haaras Breti ümbert kinni ja nad rullisid rihvakünkalt alla kadakate vahele. Kukeharjad kivide vahel vajusid nende raskuse all kiiva. Naerdes püherdasid nad pleekinud adrul ega hoolinud pulmariietest. Mõlema juuksed olid mulluseid okkaid täis, need torkisid. Ja siis tuli tülekahju . . . Nii, nagu ta mitmed-mitmed puhud juba tulnud oli. Bretile tundus, et Ants neelab ta ära. Oli meeletult hea tunda, kuidas Ants teda otsekui õgis. Ta endasse mahutamiseks ikka tihedamalt ja tihedamalt kokku rullis, ahtamaks pigistas. Kuidas ta sellesse mehesse sulas! Hoopis olematuks muutus!

. . . Tele frigiidsus algas lapsepõlvest päritud alaväärsuskompleksist, ütles arst . . .

. . . Võib-olla möödub, kui leiate partneri. Kuid te olete erisugune, ütles arst . . .

Oli taevas. Oli mändide ja mere vaikiv valvsus. Oli vere suur ja võimas müha. Oli lõpmata suur rõõm.

Olid nemad kaks. Oli veel midagi, millel ei ole nime.

Ants viskus selili ja lõi käed laiali üle pea. Aiatagusest kartulisaadust kerkis värsket künnilõhna. Breti sukk oli katki ja põlv marraskil. Antsu ülikond sambla, adru, kadakate, kruusa ja igasugusest muust maailmas ülearusest kübemeid täis.

«Meie abiellumise juurde tulevad ainult kolm lähedast? Kas?» ütles Ants.

«Kes?»

«Marii, sinu ema ja minu vanaema? Ma tahan, et oleks väga vaikne.»

«Jah.»

«Aga Marii me võtame ikkagi endale. Eks, Bret?»

«Jah».

«Ja nüüd kohe tõuseb päike. Näed, tuline serv hakkab varsti tippama merepiiri tagant!»

«Jah.»

Nad tõusid. Teineteise ümbert kinni hoides varitsesid nad päikesetõusu momenti.

Ja siis korraga! Punane merepiir plahvatas korraks erkroheliseks! Sekundi jooksul pildus sädemeid üle mere. Siis oli kõik endine. Kitsa terana kerkis päikese tulitav serv.

«Päikeselahvatus,» ütles Ants ja nad hakkasid astuma.

Otsustati pulma täna mitte tagasi minna.

«Kas tead, kuhu lähme? Muulile palvetundi!»

«Ma olen lapsepõlves palvetundides küllalt käinud.»

«Kuid Muulil mitte. Siin näed sa midagi sellist, mida mujal ei ole.» Ants sattus oma minekumõttest hasarti. Unustatud oli, mis pärast tuleb, kui Nete teada saab. Tal oli ainuke eesmärk — teisteski seda sorti olemiste vastu vastikust äratada.

26.

KIUSUD

1.

Lillevälja Einu istus kodu — Koosta tagaõues ja nuttis. Einu nuttis alati, kui kõvasti purju jäi. Nuttis niisama enese lõbuks, sest mida sa jõmmis peaga muud targematki teed. Poisipõlves Einu nuttu ei tundnud. Oli väiksena pisaraid valanud ainult üks kord. See oli siis, kui kanapesade rüüstamise eest isa Sassi käest rihma sai. Nuttis ülekohtu äratundmisest, sest tegelikult tegi pesad tühjaks vend. Voll. Ometi ju ema teadis seda, kuid ei takistanud Sassi rihmaga vehkivat kätt.

Nüüd vesistas Einu sageli, niisama heast südamest. Täna muutsid Einu haledaks ilus ilm ja eilne palgapäev. Einul oli silmaveega seltsis parem puhata. Tukkus kalade kuivatamise redeli ääres ja ta pilk eksis vahetevahel Muuli õue. Vaatas ikka enam arusaamatult, sest seal toimus imelik liikumine. Läbi uduste silmade ei saanud Einule selgeks, miks Muuli Mihkel ja Miina mööda õue saalivad, tiidsasti-tiidsasti kuuri ja koja vahet sebivad ning justkui tassiksid midagi.

Einu ei teadnud, et Muuli vanad öösel oma majja sisse olid müüritud. Kallis silikaadihunnik oli varikatuse alt viimse kivini kadunud. Majal polnud ei esi- ega tagaküljes enam ühtki ust, ees oli vaid valge müür. Krants haigutas kuudi ees, lõuad pärani, ega tundnud oma valvuriametis mingit süüd.

Hommikul oli Mihkel majas asjata rüsinud ega saanud ühestki uksest välja. Ronis lõpuks aknast ja venitas Miina kättpidi järele. Lõhkus siunates müüri maha. Palehigis

kandsid nad nüüd kalleid kive kuuri luku taha. Tassisid suure kastiga kahe vahel, Miina-poolne ots üsna ligi maad. Palvelised olid aga juba varsti oodata.

Miina noorus oli olnud rõõmutu. Kuid kõik muutused tema elus olid tulnud äkki, ehmatavalt nagu salaküti pauk. Kui Kaaruküla teised ilmasõjaaegsed tüdrukud oma noorel verel vemmeldada lasksid, puusadamas laudu tahveldades lõkerdasid, jäi Miina pelglikult koduõue varju. Sinna Miina noorus jäigi, jõudes aastatega üle kolmekümne.

Siis äkki sündis Muuli Miinele poeg. Kust see tuli, ei osanud keegi ära arvata. Teadis ainult Miine ise. Ei olnud ta nägus ega erk, ei kaval ega kahekeelne. Kergetest elukommetest ei teadnud Miine tuhkagi. Ei teatud ta armastusest ega märgatud ta raskejalgsustki kuni lõpuni välja. Läks Kaarukülast läbi üks mingi mees. Küsis ühest perest piima, teisest õlut, kolmandast külma vett. Ja selle tõttu pikutas Miine ühel päeval sängis, laps kisades kõrval. Ei haletsejat, ei nõuandjat, ei abi. Õde Anna oli mõne aasta eest vabriku meistriga abiellunud ja Tartusse elama asunud.

Poiss siputas, roosad varbad orevil, voodiks kohendatud villakorvis ega tundnud südamepiina. Veel vähem sai ta aru Miine häbist. Kisendas ja nõudis armu, mida Miinel polnud anda. Miine ise oli kummuli voodis, hing koos pisaratega patja nutetud. Nii nad ägasid mõned kuud, üks salamisi, teine nii lärmakalt, kui kurk võttis. Siis rahunesid maha.

Armastust selle vägisi sülle trüginud poisi vastu Miines ei tärganudki. Ehkki Miinet külas peaaegu ei märgatud, oli tal enese silmis au olemas. See au seisnes eelkõige Miine korralikkuses, mida külas just liiasti ei olnud. Puusadama tüdrukutel olid kõigil seljataga seiklused, millest kaugematel talutüdrukutel aimugi polnud. Oli tehtud asju, mis karsked sisemaa neiud oleks õhku ahmima pannud. Miinegi teadis nüüd, et poiss on karistuseks ta elu ainsa eksimuse eest. Ja seda, et see karistus ennast ööd kui päevad talle meelde tuletas, ei saanud Miine sellele armetule andestada.

Alles küpses eas oli Miine juhuse tõttu ja ainsa korraga aru saanud, mis lusti elu ta eest seni oli peitnud. Siis tõmbas see hambutu kisakõri kõigele uuele kriipsu peale. Ei olnudki Miinel, mille eest teda armastada. Elu tuli elamata jätta.

See kidur olemine, mida Miine eluks pidas, tegi ta kadedaks ja kurvaks. Pisike Eerik aga kasvas, isa toeta ja ema armuta. Pesa jahedusest hoolimata muudkui sirgus. Kasvas korvist kätkisse, kätkist sängi, kuni hakkas väravastki välja kiskuma. Ainult üks inimene tundis Eeriku rõõmutu saatuse vastu emalikku huvi, see oli Miine õde Anna. Vaatamata vahemaale kutsus Eerik Annat emmeks, lihast ema aga Miineks. Emme pidas Eerikuga tihedat sidet. Miine jaoks aga muutus Eerik oma trotsis olemisega üha tüütavamaks.

Siis lõi välk uuesti Miine tuima ellu sisse: talle tuli kosilane. Külakorra-Mihkel, üks puusadama saepuru-poiss, tuli Miinet endale naiseks küsima. Mihkel Lompa oli selle ringikollaja nimi. Ümberulamisest lõppemiseni väsinud, tuli ta Muuli Miine juurest rahu otsima. Mihkli kannul jõudis kohe ka ta kuulsus Kaarukülla. Oli oma kodukülas lolle tempe teinud. Näiteks müünud ta kodutalu katuse viinaraha eest võõrastele maha, hoolimata sellest, et peretäis inimesi majas sees elas. Raha taskus, käskinud kohe harjalt maja lõhkuma hakata. Et ei maksa seda vaimuhaiget vanameest arvesse võtta, kes võib ehk riidlema tulla. Nii oligi isa protesti kestel katus ülalt alla sumatud, paljad nälginud sarikad jäänud püsti.

Niisugune kosilane tuli Miinet tahtma. Oli sel Mihklil valda mööda etemaidki pruute olnud ja kuulu järgi kuskil isegi laulatatud naine. Aga ühel õhtusel tunnil seisis see väsinud mees ikkagi Muuli väravas, haak peos. Astus sisse ja jättis haagi lahti, et tagasitõrjutuna lihtsam oleks minna.

Miine seisnud kaevu kõrval, kõrendid õlal. Ja sealsamas ettepanek ära tehtudki. Et kui Miine tuleb, tulgu kohe, ilma pikemalt mõtlemata. Et temal, Mihklil, ei olevat aega oodata. Kui Miine nägi, et mees vastust saamata tagasi värava poole pöördus, ruttas ta otsustama: «Äi miks ma'p tule, ma või tulla küll.» Mis pidi Miinel minemise vastu olema, kui see oli ta elu esimene niisugune küsimine. Kolmekümne viie aastaselt võib kosilasi ninaga pilduda üksnes see naine, kellel tahtjaid käes sorteerida. Miinel ei olnud seni ainsatki. Nüüd läks ta ise ja pani värava haaki. Köögis kallas tassi rõõska piima täis, lükkas Mihkli ette ja ütles: «Võta natike kannadist, õhtaks ma keeda limpisi.»

Nii hakkaski Miine abielu sellest õhtust pihta. Ei hoolinud Miine talle kähku kättetoimetatud kuuldustest. Ei

oleks hoolinud ka siis, kui need veel hoopis hirmsamad oleksid olnud.

Laulatus oli ilma pulmadeta. Saialeiba ja sülti oli, õlut oli ja peigmees jõi end abielu esimesel õhtul üksi purupurju. Öösel ärkas ja hakkas «vöörast rullingueite» sängist enda kõrvalt välja sõimama. Ei saanud hommikuni aru, et on selle naise seaduslik mees.

Eerikule Mihklist isa ei saanud, Miinele meest samuti mitte. Eerik sai Muulil nüüd veelgi ülearusemaks kui enne, ehkki uusi lapsi ei tulnud. Teda nagu ei oleks peres olnudki.

Mihkliga oli niiviisi, et ega ta halvemaks muutunud, kui ta juba oli. Ta jäi endiseks Külakorra-Mihkliks, kes jõi pärmini välja kõik ümbruse õlled. Ajas puskarit, jõi end aeg-ajalt jaburaks ja jootis teisi, nii et külanaised tema tõttu ka Miinet kirusid. Peksis naist ja kakles küla nadimate meestega. Ei teadnud kaasa, kus ta öösiti kolas. Läks õhtul hobust koplisse viima, kadus vahel päevadeks ja öödeks. Siis ühel hommikul ilmus, hobune päitseidpidi järel, nagu oleks kogu aeg teda oheliku otsas hoidnud. Kui Miinelt vahel küsiti, kus Mihkel on, laulis see nagu kukk peast — läks hobust kopli viima. «Obuseviimine» sai külas ulalkäimise sünonüümiks.

Oma naiseseisust pidas Miine kalliks. Ei käinud ta oma elu üle teistele nutmas. Mihkli «obuseviimine» võttis ta näost sellegi vähese puna, mis sinna oli jäänud. Ahastas ennast peast halliks ja silmist tuhmiks. Igatses Mihklit ja vihkas Eerikut. Ainult üks kord oli Miine Mihklit meeleheitel ta salakäimiste eest ohjadega löönud. Siis oma tegu ahastavalt kahetsenud ja põlvili andeks palunud. Kuid igatsetud õnne majja ei suutnud ta peksta ega paluda.

Ja siis — jälle nagu sähvatus keset sünget ööd — tulid Miinele ühel kõledal pühapäeval külalised. Tulid nagu kolm tarka Hommikumaalt Miinet kummardama: tulid jumalalapsed kannelde ja kitarridega. Miinet lohutati tasasel häälel ja lubati edaspidiseks suurt ning sügavat õnne. Miinel oli tarvis vaid paluda. Külalised läksid ja lubasid jälle tulla. Tulidki uuesti ning Miinele hakkasid nende käimised meeldima. Tulid nüüd ka Kaaruküla omad palvelised, keda sinna aina rohkem ja rohkem sigines.

Uus täht säras Muuli õue kohal ja Miinest sai usuõde. Ristiti ühel nelipühade kenal õhtul. Sellest peale olid kõik Mihkli tembud Miinele teisejärgulise tähtsusega. Kui Mihkel jõurates koju tuli, läks Miine tagakambrisse ja laulis,

kuni hingerahu kätte sai. Läbi ukse kostsid Miine kimedast häälest küsivad sõnad:

«Miks sa purjetad maailma merel
paksus udus ja pimedas öös?
Kas sul ankrukett katkend on marus
või sind kaljule on paisanud torm?»

Eestoas ragistas udus ekslev Mihkel oma puskariröhitisi ja maailma meri ei ulatunud talle isegi mitte põlvini. Kui ta veidike erksam oli, vandus ta palvevendi sõgedate sõnadega. Kumbki oli oma isiklikus usus kange.

Eerikut nende jaoks polnud ammu enam olemas. Mihkli jaoks oli naise poega nii vähe, et ei suvatsenud poisile isegi põrgumärga pakkuda. Teistel nolkidel oli juba uksel kruusiga vastas.

Eerik aga kasvatas südant. See sai tal kange ja kõva. Ei olnud ta omatahtsi siia maailma tikkunud, aga kui ta siin kord juba oli, nõudis ta endale kohta. Ise vaikis nagu vana lõhmuspuu paargu taga, mille all ta oma jonnakaid istumisi istus, kuid pidas plaani. Ei ulatunud ükski ta südamesse vaatama. Külarahvas arvas, et Miine on Eeriku tuimaks nuhelnud. Aga tegelikult oli Eerikule kurjust hoopis vähem näidatud kui ükskõiksust.

Miinele oli jumal Muulil nüüd kõvasti võimu juurde andnud. Lüüa Mihkel naist enam ei julgenud. Kui Mihkel kämbla tõstis, jäi Miine harkisjalu mehe ette seisma. Tõstis käed taeva poole ja nõudis: «Mu Jeesus sääl kõrgel! Alasta ta pääle! Tee selle önnetuma silmad nägijaks! Valgusta täda seest, sest sa nääd, täma on kurjast vaimust vaevatud!»

See, et Miine oma kurjale mehele taevalt halastust nurus, võttis Mihkli rusikast võimu välja. Ja Miine usk sai kinnitust juurde. Noorpõlves saamata jäänud au kinkis jumal talle nüüd tagantjärele. Ka saamata jäänud ärmu jäi Miine jumalalt ootama. Tuli ka see . . .

Mihkel aga muudkui trallis. Tagaselja palusid usklikud talle päästmist, uskmatud said naeru ja nalja. Paar korda oli Mihkel pohmellis peaga juba nöörigagi ringi luusinud ja ülespidi vahtinud. Ikka oli Miine jaole jõudnud ja selle tembu edasi lükanud.

Siis ühel palmipuudepühal — jälle äkki, nagu kõik Muuli pere muutused — sai Mihkel keset valget päeva vaimu täis. Hobuse jootmise ajal otse kaevurakete peal sai Mihkel päästetud. Oli oma igaveses tuuris tahtnud

ämbri kõrvalt kaevu karata. Aga õnnistegija oli — ta oma jutu järgi — talle alt vastu vaadanud. Terve Mihkli ihu olevat äkki nagu röntgenist läbi valgustatud ja kolm sülda kuiva kaevu olnud pühasid hääli täis. Vaksa vanamees oli avalikult imestanud, et kuidas see taevane võim seda-korda alt ülespidi vahtis? Et Muuli Mihklil kõik asjad vaksuksi, taevas ka teisiti. Aga Mihkel ise oli omas kindel. Valju häälega oli Mihkel tol imelisel hetkel käsi kokku peksnud ning heldelt kiitust ja tänu ülespoole saatnud. Miinele olnud pilt kohe selge. Hüpanud kohale ja Mihk-lit hõlmast allapoole sikutades oli ühtejooni sundinud: «Lasse pöliti, Mihkel! Lasse pöliti! Täna, Mihkel! Kiida valju äälega!» Ja jõudmata ära oodata Mihkli reageeri-mist, oli Miine ise küna kõrvale kummuli laskunud ning käsi ringutanud. Kohe olnud platsis ka omaküla õed ning üheskoos tõstetud rõõmsalt häält. Viimaks ometi!

Sel tunnil läksid Muuli Mihkel ja Miine kaevu juurest kahekesi tuppa, hoides teineteise ümbert kinni. Vaarudes nagu kaks purjus pulmalist. Hobune jõi küna tühjaks ja läks kapsamaale kikerdama, päitsed lohinal jalus. Nõnda jutustas Vessiku Villem.

Õnn oli Miine ikkagi lõpuks üles leidnud, ligi kümme aastat pärast pulmi. Sellest ajast jäid Muuli hobuse val-jad ööseks varna. Mihkel magas süütult oma sängis. Elu hakkas tasapisi korda minema. Muuli suurtuba sai neli-pühilaste kooskäimise kohaks ja laulu ning nuttu oli majas kui palju. Ainult et nüüd tuli see suurest rõõmust.

Mõni aeg hiljem kõmises pikne jälle Muuli kohal. Ei tea, kust pärapõrgust tuli Mihkli seaduslik tütar Reesi. Tuli titega papa juurest ulualust otsima. Ei küsinudki, kas teda siia tahetakse või mitte. Kahe kuu pärast laskis jalga ja jättis väikese Meinu vanade meelevalda. Nii alga-sid Meinu ukerdamised üle Muuli kõrge lävepaku. Võõ-rasse mulda oli istutatud uus taim. Aga selle-eest pidi keegi ära minema . . .

Mineja oli Eerik. Usus üksmeelseks muutunud vanapaar võttis uue lapse omaks. Koos kiruti Eerikut, siunati küla-rahvast. Koos söödeti hobust ja lehma, koos loeti ja lauldi. Looajal tõsteti kahasse mõni tuust heina ka naabrite järje pealt oma labusse. Ega pattu ju polnud palju, aga kahe-kesi koos oli nii kena ka üleannetust teha. Mõlemad tead-sid, et mida suurem usklik, seda kangem katsumine ja kurja kius. Korraks variseda ju võis, sest nagunii suutsid

nad kiusu kohe jälle võita. Selle võrra, mis Mihkel usu tõttu paremaks sai, muutus Miine trotsimaks. Usuõdede ja -vendade näol tekkisid neile sõbrad, teised said imelikul kombel põlastamisväärseks. Miine muutus Miinaks.

Sõda oli vahepeal Kaarukülaski oma tihedat tööd tei-nud. Peksis küla inimestest hõredaks — ühed siia, teised sinna. Muuli Mihkel aga kosus jumala abiga iga võimu ajal.

Kui sõjamürin sel vabastamisaastal jälle Kaarukülale lähenes, viskas Eerik koti sokkidega selga ja kadus suitsu ning segadusse. Leseks jäänud emme näol ootas poissi kodust kaugel ainus inimlik lähedus ja sinna ta läks. Miina oli pojale pliidisuu eest järele hõiganud: «Katsu, et sa söömaajaks koju jõvad! Kes see sinu jäuks suppi soojutama akab!» Nagu oleks keegi kunagi Eeriku jaoks üksi suppi «soojutanud». Ühegi pennita, ülearuse hilbuta, suutäie leivata — nii oli Eerik segaste aegade keerisesse kadunud. Oleks vale arvata, et Miina süda sedaaegu ei valutanud. Valutas küll, sest ei teadnud, mida jumal sel-lest imelikust minemisest arvab. Ja ikkagi oli ta ju poeg.

Nüüd tassis Miina kalleid silikaadist kive uude hunni-kusse ja mõtles pojale, kes viimasel ajal südamesse oli kinni hakanud.

2.

Mihkli tuju rikkus see üleannetu sissemüürimine otsata ära. Nüüd keeras ta ukse kivide taga lukku ja seadis end sutikeseks puhkama.

Kuid võta näpust. Ei olnud Mihklil tänased vintsutused veel lõppenud. Kui ta suurt võtmejurakat parajasti tas-kusse toppis, seisis Lillevälja Liili ähvardav nägu oota-matult ta ees. Üldiselt hoidusid Kaaruküla usklikud kokku, olid nad mis -istid nad olidki. Igaüks pidas küll oma usku ainuõigeks ja Liili ka. Kuid Liili oli leplik. Niipea aga, kui Liili lapsi riivati, oli õearm kadunud. Oma poiste eest oli Liili valmis issanda endaga käsitsi kokku minema.

«Või sina keid mööda patuste pulmi! Minu lapsi taga rääkimas!» ründas Liili ilma tere ütlemata. «Seda ma sulle itle, kuule Muuli Mihkel! Ennem võib meite Vollist vaga inimene saaja, kut sina oma siatembud taevas andeks saad!»

Müürivangist pääsenud Mihkel oli tassimisest alles vaevatud. Ta vajus kaevukünale kooku ja sõlmis käed kõhule vaheliti. Liili ei andnud talle aega jumalaga kontakti võtta. Emaarmastusest ülesköetuna surus ta läbi hammaste süljega pooleks:

«Kes sind on käskinud usuinimeste isiklikkusid asju ilma kella külge panna! Kas oled sina ühte ainigest last ise üles kasvatand! Oma kasupoja kihutasid majast välja! Või kas on meite Volli kuskis sinu kallale toppind? Sina söimad minu last ilmalaaberdajaks, just kut teised ep teaks mette, kes sa ise olid!»

Liili suust lendas märga ümber Mihkli niigi higise pea. Liili ei röökinud nagu Lintsu Eti. Liili torkas osavalt ja teravalt nagu heinahangu haruga. Sahinal otse südamesse. Enne kui Mihkel jõudis vagalt vastata, astus Liili pika sammuga juba Koosta poole tagasi. Liili tuli ainult ütlema, mitte Mihkli seletust kuulama.

Mihkel kössitas väsinult ja mõtles oma mõtteid. Ta teadis täpselt, et öösine müüriladuja just sealtsamast Liili tiiva alt tulnud oligi. Ainult et Mihkel ei leidnud teed, kuidas see saatan moraalselt maha lüüa. Et enam ei kiusaks, aga Liiliga riidu ka ei tuleks. Karistada nõnda, et see nolk tunneks, aga ilm aru ei saaks.

Korraga nägi Mihkel läbi sarapuupõõsa Vaksa Kildat Võrkaia poole astumas. Mihkel kerkis nagu torkamisest püsti. Kabinal läks ta läbi kopli Kildale karjamaa väravasse vastu. Kahetses minnes, et ta musta vesti polnud särgile peale tõmmanud. Nüüd nagu otse teki alt tõusnud, pintsak üle õla. Piilus natuke Lintsu ja Rihvaaugu akende poole. Mõõtis sammu pikemaks ja andis jalgadele valu. Kilda astus aeglaselt ega vaadanud tagasi. Vaatas alles siis, kui hakkas kopli väravat võrusse panema.

«Tere ja jumala rahu olgu sinuga!» lõõtsutas Mihkel.

«Rahu ka sinuga, Muuli isa,» vastas Kilda ja laskis Mihkli läbi.

«Kallis laps. Ma oli umbest parati oma maja ees palves, kui üks ääl ülalt mind sundis pead pöörama ja ma sind nägi, mu laps. Ja ennää, ma tuli, et sinuga ta ilmutamisest rääkida.» Mihkel lõikas Kildal tee eest läbi ja õiendas istmiku madalale saaretüvele. Potsatas istuma ja õhk vajus pahinal ta kopsudest välja.

Kilda naaldus vastu kipakat väravat, see varises kääksudes küljeli. Mihkel ropsas nagu poisike jalule, et väravat püsti aidata. Talutas siis Kildagi enda kõrvale mahasaetud tüvele. Kilda toetas teise jala kännule ja vaatas küsivalt teisepere isale otsa.

«Vaada sedaviisi,» puhus Mihkel toruli suuga kännult puru eemale. «Kallil oomigul pole sinul ka nõnda tiidus mette, et ep jõva mu sõnu paregus ää kuulda. Sest mida ütleb Jeesus variseeridele: kui oleksite teie pimedad, siis ei oleks teite pääl miskid pattu. Aga et teie nägijad olete, siis tuleb patt teile pääle. Nõnda on ka minuga. Ma nään ja mu suu piab rääkima.»

«Mis Muuli isa minust tahab?» Puna tõusis Kildale näkku.

«Jumal tahab minu läbi sind nägijaks tehja. Et sina, täma poolt äravalitsetud noor inimene, seda ilmajooksigud Koosta Volli mette kuulda'p võtaks.»

Kilda nägu muutus nutuselt tõsiseks. Mihkel aga naeratas:

«Kui sa paregus sedaviisi mu kõrvas istud, siis minu vana mehe elatand silm vaadab sind üsna immuga. Kena jumekas pale sul ja silmavaade ning keik. See sinu öilmitsev ilu paneb ju mihele patumõtted pähe. Mis siis veel Vollist, sellest pilajast ning ümberkargajast rääkida. Mina muidugid räägin sellest kut usuinimene,» ruttas Mihkel seletama.

Kilda nihutas end Mihklist veidike eemale. Ta tahtis tõusta, et oma teed minna, aga Mihkel võttis tal käest kinni:

«Sa ää pane seda pahaks, et ma sind ojatama tuli. See ju kõrgema käsk, et me üheteise eest ead seisaksime. Sest kuidas ütleb Jeesus Johannese raamadu kümnendamas peatükkis? Täma ütleb nõnda: varas ei tule muu pärast kut varastama ja tappama ja ukkama. Mina aga tulen kut ea karjane, kes jätab oma elu lammaste pärast. Nõnda et see Voll murrab väävõimuga su südamesse sisse, aga mis on tämal sõnna asja? Kas üks päästetud neitsi öitsetab oma öitsid selle ilmaulguse ja külakargaja katkuda? Sest ega ju tämasugusel pole üks ähk kaks küljesoojaks kääs. Täma tahab, et naisi oleks tämal mustad miljoonid. Ja äga ju sina pole ka just tääve eest. Vassak pöli sul pooliti sirge või kuidas ta on. Üks noor mees ikka vaadaks pigem vigadusteta ihuliikmid. Ilmaliku mihe vaatamise seisukohast on see ju ikka sedati. Ilmaliku mihe meelest oled sa sant ja vigane. Sest täma tahab viina ja õlut pruukida. Joo-

mase pääga siis naise seltsis tantsu kaarutada. Tahab, et teised mihed muikus suuga ta naise jalasääri vahiksid ning kaded meelt tunneksid. Ma ju ise ka ilmalik mees olnd, ma ju tean. See priiskaja Koosta Voll teeb sind eluks ajaks teiste naeruks. Aga jumala vaimu läbi meeldid sa minule . . . ja teistele usklikkudele nönda kut sa oled. Sellest vigasest jalast pole minul miskisugust tähtsust. See teeb sind mu meelest veel pühamaks, kut sa muidu oled.»

Mihkel õiendas oma pehme käepadjaga Kilda põlve poole. Võttis tal siis pühalikult sääremarjast kinni:

«Ooda, ma katsu, kust see jalg sul nönda aige on.»

Kilda tõmbas järsult jala ära.

«Pole väljastpoolt miskid iseäralikku nähja.» Mihkel ei ulatunud enam silitama ja tõmbus tagasi.

«Ega ta ju polegid enam aige. Terve ammu,» nihkus Kilda veelgi.

«Mu meelest see pöli sul üsna ehteks kohe. Minule oled sa meelepäraline ja ma võtaks sind kas või täna . . .» siis jäi Mihkel vait. Vägisi kippus Muuli vanamees end jumala asemele seadma, nagu oleks tema arvamus jumala oma arvamus. Unustas ära, et ta pole messias. Et on vaid Muuli Miina mees, kes öösel häbiväärselt sisse müüriti sellesama külanarri Volli poolt.

Kilda lükkas haige jala ette sirgu ja tõusis püsti. Ta kadus kergelt longates hiirekõrvu kikitavate poopuude hallikasse vinesse.

Mihkel hingeldas krobelisel tüvel veel veidike. Upitas end viimaks põlvi nagistades püsti. Mudis ristluid ja hakkas sandaale lohistades tagasi Muuli poole venima.

Süda raske ja nutt kurgus, kiirustas Kilda piimamannerguga Võrkaia suunas. Kui kerge oli tal seni olnud elada. Tagantjärele mõeldes ei teinud isegi haigus talle nii palju muret kui need praegused vaevad. Äkki jäi ta nagu kõigile jalgu. Igaühele teele takistuseks ette. Igaüks võis teda solvata, kui palju tahtis. Kuid iseendaga oli Kildal kõige raskem . . . Enese eest ei olnud tal kuskile joosta. Ja jumal ei aita. Ei kuule üldse, kui Kilda teda oma kahtlustes toeks palub olla. Kuri Kilda selja taga on aga kange. See oli ju kiusaja ise, kes sundis Kildat nüüd tagantjärele Volli kirju läbi lugema. Poisi ulakusi, poisi pilamisi värinaga uurima. Nüüd on Kilda need kirjad juba mitu korda läbi lugenud, ehkki alguses tõotas, et ainult korraks vaatab. Ja ikka vähem leidis ta sealsetest sõnadest pilkamist.

Ta ei leidnud neist üldse mingeid narritamisi. Mitte ainukestki ei leidnud ta, ja see oli veel kogu loos kõige halvem.

Oma segaduses ei leidnud Kilda ka ainsatki usklikku, kellele oma mure usaldada. Viimases pinges valis ta välja Viia. Taipas liiga hilja, et just seda ei oleks tohtinud teha. Viia silmis muutus ta hoobilt roojaseks. Nii vastikuks, et Viia hoidus teda käega puudutamast. Samal ajal aga uuris ja nuuskis ta üksikasju. Vihastas, kui Kildal midagi rohkemat pihtida polnud. Nutta Kilda enam ei suutnud ega tahtnud. Leidis kohkumusega, et hinges hakkab juuri ajama senitundmatu trots kõikide vastu.

Kilda tuli piimaga tagasi. Oksa murdumise raginast ehmatatuna põikas ta sarapuude varju ja vaatas teele.

Voll tasandas käiku ja astus jalgratta sadulast maha.

«Tere hommikust, Kilda!» hõiskas poiss.

«Tere.» Kilda rohkem mõtles kui ütles selle tere. Ta sammus kiiresti põõsa tagant välja, aga Voll lükkas jalgratta ta kõrvale.

«Kilda. Ma tahaksin sinuga rääkida.» Nii tasane hääl oli sel trallijal korraga.

«Eks sa räägi,» sosistas Kilda ja lisas sammu.

«Kus ma's räägin, kui sina kihutad, nagu jookseks viimase praami peale,» naeratas Voll aralt.

«Räägi siis, ma seisan,» peatus Kilda, seljaga Volli poole.

«Mul on sinuga üks tõsisem jutt, aga sina litsud iga jumala kord ees. Nagunii paned täna ka ajama.»

«Mul on kiire,» valetas Kilda.

«Mul veel kiirem — ma tahan sind endale naiseks. Nii ruttu, kui sa vähegid saad! Ennem, kui palvevennad mind su ees muldmustaks jõuavad määrida. Mihkel vist juba lugeskid oma sõnad peale?»

Kilda pööras ümber ja vaatas Vollile otsa. Vaatas oma tõsise ja nutuse näoga Vollile nii valjult silma, et see punastas.

«Volli, sa oled kiusaja. See sinu jutt pole ju minu kõrvade jaoks.»

«Kuidas pole?» sai Voll kangeks.

«Mina olen invaliid ja olen endale valinud hoopis teise tee. Selle, mis minule sobib. Sina, noor ja lustis mees, terved jalad all — otsi omasuguseid. Teised naeravad sind minu pärast.» Kilda kurb nägu naeratas. Ta tegi jälle minekut. Kartis, et jääb liiga kauaks Volli silmadesse vaa-

tama. Sest nendes silmades oli tema jaoks nii imeliselt palju pehmet. Jah ... ja koguni kallist ...

Voll oli Kildal uuesti kannul:

«Kilda, kas tahad, ma tulen sinuga tundi? Tulen juba täna, aga ...» Voll lükkas ratta ainsa tõukega põgeneda tahtvale Kildale risti ette. Poetas enese Kilda ja jalgratta vahele. Ütles siis pisut liiga valjusti:

«Ma ju armastan sind, tola! Kas sa siis veel ikka aru pole saand? Ampsest ajast juba!» Kohkus siis oma kurjast häälest, haaras Kilda käed ja ütles tasa:

«Sa oled mulle armas, ammu-ammu juba. Nii ammu, et ise ka enam ei määleta, mis ajast. Armas nagu kassipoeg ...» Kilinal kukkus jalgratas Volli selja taga küljeli. Kilda vaatas Volli lapselikke silmi — ta ei leidnud neist pilkamise raasugi. Mitte ainust vääratust, mis võinuks tõgamist reeta. Volli silmad olid nagu tallel, kes süütuna peopesalt kartuliliistakuid näsib. Nii usaldavad ja head olid Volli silmad. Nüüd tegigi Kilda selle vea, et jäi liiga kauaks Vollile otsa vaatama. Nii kauaks, et Voll usaldas oma käe Kilda õlgade ümber sirutada, ta õhetava näo oma huulte lähedale tõmmata ... Nii lähedale-lähedale, et ...

Ja siis avastas Kilda Volli hingamises eilse pulma lõhnad. Otsustavalt lükkas ta Volli endast eemale ja hakkas jooksma, läks see tal korda, kuidas läks. Voll jäi talle löödult järele vaatama. Tõstis siis ratta üles ega sõitnud enam Kildale järele. Ratast käekõrval talutades liikus ta vilistades Randküla poole.

«Täna saab palvetunnis pulli tehtud!» otsustas Voll ja viskas jala üle raami.

Kui Kilda nägi, et ta üksi jäeti, jäi ta seisma. Vajus põõsa taha mättale kummuli ega teadnud, kas oodata nuttu või naerda. Süda keksis ärevalt ja tahtis põuest välja hüpata.

«Siis on su süü iseäranis suur, kui juba silmavesi tõrgub tulemast,» oli Viia kime manitsus Kildal kõrvades. Veel veidi ootas Kilda, küünarnukid pehmes mättas, aga leidis end nutu asemel mõtlemast hoopis millelegi muule: Volli sõnadele. Imelike tunnetega tõusis Kilda ja astus Vaksa õue. Põlv ei seganud põrmugi ta kerget astumist. Lõokese laul kõrgel kivise põllu kohal kõlas nagu maailmatäis muusikat. Kilda tundis toominga pungade erutavast aroomist kõditavat mõnu. Toas lükkas ta akna mõlemad pooled lahti ja hingas. Hingas! Kümmekond sõõmu

ahmis ta sisse rõõmust kihisevat hapnikku. Oli tahtmine hullata. Kahe käe harali sõrmedega kellelegi pikka nina näidata.

Siis jõudis mõistus kepsutavatele tunnetele järele ... Süda jäi justkui seisma ega pulbitsenud enam.

Kilda tõmbas aknad koomale ja vaatas läbi halli klaasi halli ilma. Istus toolile ja kobas riiulilt «Tallekiituse» kätte. Muuli õues pööras linnavendade «Moskvitš» parajasti ristiga ukse ette.

27.

JANUSED

Küllap oli Jeesusel üleval rõõm vaadata kahe koolmeistri tõttamist pühakoja poole. Ilm oli südasuviselt palav. Metsaalune vinetas sinililledest. Õhkus soojade okaste ja sipelgahunnikute hapukat lõhna. Õhus laiskles lammaste sõrgadest ülestõstetud tolm, viitsimata alla vajuda. Kajakad ja kiivitajad kaklesid lustiliselt.

Eks niiviisi naljaviluks olid paljud tänased usklikud enne oma ärkamist palvetundi tõtanud ... Lõpuks nende kilda kadunudki. Läks omal ajal Lintsu Etigi. Läks Lillevälja Liili, läksid mitmed teisedki niisama vaatama. Eti tuli ja läks, ärkas ja uinus, oli poolte aastate kaupa usklik ja ilmalik. Rohkem oli aga neid, kes tulid ja jäid, kes tahtsid usklikuks saada ja said. Oli neidki, kes tulid ega tahtnud usklikuks saada, aga said siiski. Igasuguseid on olnud siin Kaarukülas ja küllap saab olema ka edaspidi ...

Kui Bret ja Ants kohale jõudsid, oli Muuli suurtuba juba usurahvast täis. Bussiga tuldi kaugemalt, tuldi aga ka jalgsi ja jalgratastel. Astuti vaikselt üle läve, tasaselt, nagu kardaks kedagi unest äratada. Sooviti üksteisele Jeesuse abi hariliku tere asemel. Massiliselt tuli naisi. Kuid tuli ka mehi, toodi kaasa lapsigi. Tuldi mitmetel põhjustel: Jeesuse ja usu enese pärast, võõraste vendade ja igavuse pärast, uudishimu pärast, mure pärast. Tuldi ka nalja pärast. Naljahimulised seisid ukse kõrval püsti, et tüdimuse korral kergemini välja pääseda. Aeg-ajalt ohati siin-seal poole häälega: «Oh Jeesus!» Vahel koguni kolm-neli korda järjest. Nuusati pühalikult nina, ikka ja jälle ohati. Ants vaatas muigamisi ringi.

Viia istus kolmanda rea pingis ja volksas pidevalt ukse poole, nagu kedagi oodates. Ähkides põntsatas pinki Lintsu Eti, lauluraamat juba kodust tulles lahti käes. Vajus nagu sammas poolest saadik maa sisse. Eti ohkamine oli hääle-kam kui teistel. Ka Jeesust kutsus ta rohkem nagu käsu korras. Kutsus Jeesust ja ise vahtis uudishimulikult ringi, nagu otsiks hüütavat siitsamast naiste vahelt.

Naiste külje alla oli end pigistanud ädalapikkune Koosta Sass. Liilit täna tunnis ei olnud. Rihvaaugu moor trügis jõuga ettepoole, Lillevälja hädine Maiu kättpidi järel. Maiu nagu tõrkus. Klassijuhatajaga silmitsi sattudes pööras Maiu näo ahju poole. Nii laskiski end järele vedada, kukal ees. Moor surus ta poolelt sammult enese kõrvale põlvili.

Muuli Meinu lösutas esimeses reas üsna üksi. Mõnusalt kommi lutsides vahtis ta ringi ja kõigutas muretult jalgu.

Randküla noori õpetajaid märgates pistsid naised pead kokku, ohkasid sügavalt:

«Oh Jeesus! Oh Jeesus, Jeesus!»

Siis tuldi ja kutsuti noori ette istuma. Need tänasid ja jäid taha. Lauluraamat aga pisteti Bretile ometi pihku — «oma» oli ta maha unustanud. Uuesti ja jälle paluti neid ette ja nad pidid tüütuseni oma keeldumist kordama.

Kilda jäi hiljaks ses mõttes, et kohad olid juba täis istutud. Eest kapsas püsti Viia ja tõukas Kilda ette, saates minnes õpetajatele hävitava pilgu. Naeratades kummardas Kilda oma pea palvesse.

Uksel seisjad trügisid tagant selga ja lükkasid õpetajaid üha ettepoole. Toolid laua juures seisid alles tühjalt.

Aeg-ajalt hõikasid usklikud lauluraamatust numbreid ja laulsid. Vägisi kippus jalg rõõmsate laulude rütmis kepsu lööma ja Bretil hakkas tantsutuju. Lauldi innu ja andumusega aina uusi laule.

Siis kääksatas kallerii uks lahti ja Bret nägi Mihklit astumas palvetuppa. Ümmargune turi tegi ukse taha aupaklikke kummardusi. Tema järel sisenes pikk prillitatud mees. Ilus ja noor oli see tulija. Moodne ja seltskondlikult solidne. Mihkel näitas kahe käega talle tugitooli kätte. Istudes lõi mees säravpuhtas kingas jala üle põlve. Kõrgemal kerkisid nähtavale ülikonna toonis kallid sokid. Peen pahkluu jäi poseerivalt püksisääre ja kinga vahelt paistma. Kõik selles mehes mõjus ilmalikult, nagu meeli-

taks endaga baari. Vanad naised ohkasid hoiatavalt ja kutsusid Jeesust pühadust paika panema. Ka mees ise sosistas Jeesuse nime.

Võõra järel vankus tuppa perenaine Miina, rätikunurk terav ja torus kui kiriku katus.

Siis korraga märkas Mihkel Bretti. Nagu nööp veeres ta Antsust mööda, pinkide vahelt lähemale ja teretas käega. Nähes, et kohti enam ei ole, lohistas Meinu abiga kalleriist tuppa kaks korvtooli ja surus vastuvaidlejad istuma. Naised pistsid pead kokku ja ohkasid.

Nüüd oli Bretilgi palvetoast täielik ülevaade, sest istus näoga teiste poole. Ta märkas nokastanud Lillevälja Einut naiste vahel, koduselt nagu oma pere inimest. Piida najal jälgis morni näoga Voll.

Mihkel keerles ümber laua ja lükkas linnavennale pühasid pabereid käepärasemaks. Istus siis, pani käed kokku ja naelutas pilgu tükiks ajaks naela otsas rippuvasse kaabusse. Siis pani ta palvetunni käima. Poetas hoolikalt prillide nikkelaisad kõrvade taha ja asetas pea viltu. Juuksed sirasid õliselt ja välgutasid valget pealage. Must vest luikvalgel särgil tegi mehe pidulikuks nagu külakapelli kandlemängija. Volli meel muutus naerukamaks. Mihkel tõusis:

«Me täname sind, Jeesus, et sa meitid jälle oled laskand siia kogu tulla, et üheskoos pühas palves su ede kummardada. Tahame sind tänada tervise eest ja selle eest, et sa meite söömalavad oled rohke toidusega kattand ja et ihutoidusest ning joomaajast pole puudust mette. Ja et elajaloomad ning lojused pole aiged ning et kaloosis ja Nõukogude riikis keik asjad kenasti edenevad.» Silmanurgast viskas ta poole pilku korraks Antsu poole. «Ole tänatud, et sa laskasid kalli venna kaugelt Kuresaare linnast meite koosolekut kaunistama tulla ja enesega sinust meile osa tuua.

Akatuseks tahan ma teitele lugeda jumalasõna püha Johannese ihvangiljumist: «Ja rahvas tuli lootsikuga Kapernauma ja otsis Jeesust. Ja kui nad olivad täma leidand, siis Jeesus ütles neile: Mina olen eluleib. Kes tuleb minu juurde, see äi pea mitte nälga nägema. Ja kes usub minu sisse, sellel ei tule iialgid mitte jänu. Keik, mis isa minule annab, see tuleb minu juurde ja kes minu juurde tuleb, seda ei lükka ma mitte välja.»» Mihkel tõstis kahe käega prillid eest ja pani lauale. «Nönda on itlend Jeesus rahva

vastu. Ja nönda itelda keik meie ärapäästetud janused oleme issanda joomaaega joond ja täma leiba söönd. Täma roogadest katetud lava taga anname meie oma ihule väge ning rammu. Ning tugevaks on täma meitid teind — ilmaski pole sellel missegitest puudus, kes palub. Ja elujärje maa pääl annab ta oma lastele käde senniks, kut armuaega on antud. Nönda kut minulgid ka — uhke eterniitkatukse ning kalli silikaadiunnigu . . .» siin jäi Mihkel kimbatuses toppama. Manööverdas end aga kohe tupikust välja: «. . . kaadiunnigu on täma laskand mind enesele muretseda, sest see on suurest tööst ja meelepärasest elamisest. Mis ahnusest ja kurjast, seda täma ju ilmaskid ep önnista mette. Ja jumala arm on küll ilmlöpmata, aga ilmlikkus elus ometi üürike. Ruttama peaksivad need, kes pole veel päästmist leidand mette. Sest täma ütleb, et ühtegid äi lüka täma välja. Nönda et ärge tehke täna südant kõvaks, kes te ilmast siia Jeesust otsima olete tulnud! Laske oma meel ärda palvega pehmeks minna, et kahjatsus teitele pääle tuleks. Andage ennassi täma ooleks, sest täma on kut üks ihukaitsemees, kes kaitseb oma kunninga ihu!» Nutusegase häälega ja hallitanud pilguga rõhus ta otse Bretile peale.

«Nüüd laulame meie ühe laulu.» Mihkel juhatas «Tallekiitusest» laulunumbri kätte. Alustas ise ja valjusti tuli kogu tuba talle järele, hoogsalt ja rõõmsalt.

«Tule, oh hing, just nönda, kui sa oled,
ennast sa ise parandud ei saa.
Kui oma süüga peastja juurde tuled,
ta veri võib sind patust puhasta.»

Korduse osas lõi võõras vend kaasa võimsa improviseeritud bassiga. Ta hääl sundis meest imetlusega vaatama.

«Jeesus sind kutsub, rutta, oh hing!
Jumal, su isa, veel võtab vastu sind!»

Kõik salmid lauldi üha kerkiva vaimustusega läbi. Lauraamatu kõrvale pannud, kummardas Mihkel korraks Laaneluha poole ja ütles palvelistele:

«Täna tahab kallis vend Ervin issanda abiga meitid püha sõnaga kosutada.» Mihkel kummardas veel kord võõra poole.

Külalisest vend tõusis. Bret imestas, kuidas laealune sai teda korraga täis. Läbi paksude klaaside vaatas ta kõigile

toasolijatele nagu ühekorraga silma. Sõbralikult, vennalikult. Mehine suu naeratas, pikad sitked sõrmed olid tihedalt ristis. Ta seisis ülevalt ja nagu nägi inimestest läbi.

«Mu kallid.» Nende kahe sõnaga mees otsekui kaisutas kuulajat. Temast kiirgas teesklematut soojust. Mehe meeldiv bariton vallutas.

Külaline astus tugitooli taha ja toetas käed seljatoele. Oli suur ja õnnis vaikus. Suur ootus. Ja lootus ülimat pühadust hinge saada.

«Mu kallid,» kordas mees pärast pausi. «Mu õed ja vennad issandas. Kallid kaasrändurid suurtel ja tühistel ilmalikel teedel! Jah. Need meie oleme — rändurid tühistel teedel. Me läheme hommikuti kiiruga. Koos päikesetõusuga läheme meie ja tuleme rutates taas loojangu kumas. Me tõttame ja meil ei ole aega. Me otsime üha, sageli isegi teadmata, mida me otsime. Me oleme rahutud ja igatseme maa peal aina rohkem ja paremat. Me elame joostes oma lühikest elu, oma ilmalikult kaunina tunduvaid päevi. Aga meie päevad on täis tuhandeid kutsuvaid kiusatusi, mis ilm inimesele ihaldamiseks välja on pannud. On täis naudinguid, mida me ruttame maitsma ja millest me hämmastavat rahuldust tunneme. Aina uuesti läheme neid hurmasid otsima. Vaevleme üha uues janus nende järele. Oma tormamises ei ole meil aega mõeldagi, kui üürike on elu. Sünd ja surm teineteisele nii lähedal — me ei oska tajuda elu suhtelist hetkelisust maailma ajas. Kuid lühike on ta selleks, et kätte leida õige tee. Tee, mida mööda minnes eksimist ei tule. Tee, mis ilmalikkudest rõõmudest viib kaugelt mööda, kuid juhib meid igaveste rõõmude juurde. Ent ometi on aeg küllalt pikk selleks, et meid hukatusse viia.»

Bret laskis end sümpaatse Laaneluha häälest ja sõnadest kaasa kiskuda. Teda vallutas mingi kummaline seksuaalne erutus, erootiline ärevus, nagu hoiaks mees teda oma embuses. Mehe hääl hällitas, tegi haiget ja hellitas. Roiutas ja samas äratas meelelisi tundeid. Kuid — jumalast kaugele eemale.

Breti silmad klammerdusid võõra mehe säravatesse klaasidesse. Pilk haakus ta tõstetud käte pikkadesse sõrmedesse. Üleni kiskus endasse teda see püha mees. Mees, mitte tema sõna sisu. Praegu oli temal just niisugune tunne, nagu ta aastaid oli end harjutanud tundma. Et olla naine, lihast ja verest, nii nagu teised temaealised.

Bret ohkas sügavast südamepõhjast. Ants müksas teda. Bret ärkas ja vaatas ringi. Ta nägi norgus nägusid, venna suu küljes rippuvaid silmi. Kuulis ohkamiste katkendlikku pahinat.

«Teed ilmalike rõõmude juurde on laiad ja avarad. Nad on nagu magistraalid suurte linnade vahel. Ent vaatamata nende laiusele jäävad nad tõttajaile kitsaks. Neil toimub tunglemine ja tõuklemine, komistamine ja rasked avariid. Ei hoolita üksteisest ega nende hädadest. Omaenese ihaldused ja ilmalik eesmärk on ainutähtsad.

Teekäija aga januneb juua. Ta otsib maailma kaevudest vett. Kuid maailma kaevud on sageli kuivad ja katki. Neis ei ole vett just siis, kui teekäija on nõrkemas janust. Ka ei paku keegi talle oma kruusi: äkki jääb mulle enesele väheks. Pole aega hoolida teisest, sest tuleb rutata! Aga kuhu? Kuhu ruttate teie, küsin ma teilt? Teilt küsin ma, maailma-lapsed. Tee ju lõpeb kord ja enam ei ole midagi! Teie jaoks on tühjus!» Vend Laaneluha hääl oli paisunud valjuks. Ta prillid lõid välku. Ükshaaval vaatas ta «maailma-lastele» silma. Tuba undas halamisest, ohkamisest ja Jeesuse nime hüüdmisest. Siis tasandas vend oma äikest täis tämbri sametiseks:

«Aga mitte kõik teed ei lõpe tühjuse ees. On olemas üks, mis viib õndsusse. See tee on kitsas ja konarlik. On väheste poolt otsitud ja veel vähemate poolt leitud. Just sellel kitsal ja vaevalisel teel toetatakse üksteist. Seal ulatavad tugevad nõrgale käe ja nõrkki muutub tugevaks. Usus on inimesed sõbralikud ja solidaarsed. Iga üksik leiab kaitset kümnete ja sadade poolt, kui võõrad nad väliselt ka oleksid.»

Ohkamine ja nuuksumine ähvardas kõneleja hääle matta.

«Teie, mu õed ja vennad Kristuses, olete õigele teele jalg maha pannud. Teie ees särab igavene päike, mis meie maapealsetki elu valgustama ulatub. Jeesusega peame me kõik kord paradiisis rõõmsad olema. Kurb on mõelda, et mitte kõik koos seal ei astu.»

«Oh Jeesus, Jeesus! Oh Jeesus!» hüüdsid hääled.

«Ma loen teile apostel Pauluse esimese kirja teisest peatükist ette ühe lõigu: «Seepärast manitsen ma, et peab palveid peetama, eestpalumisi palutama, tänamisi tehtama teiste ja kõigi inimeste eest, kuningate ja kõikide eest, keltel ka ülem meelevald on. Sest on olemas üks jumal, üks

vahemees jumala ja inimeste vahel — inimene Kristus Jeesus.»» Laaneluha hääl oli jälle sulnis.

«Ma näen, et teie hulgas on neid, kellel mure südant on murdmas. Kes kuskilt lohutust leidmata suleb oma ahastuse endasse. Teie hulgas on õnnetuid, kellel halastamatu elu toe käe alt ära on murdnud ja ta vaeseke vangub. Nende hing kisendab, lootes kuulajat, kes oskaks aidata ja rahunemist anda! Kuid ta ei leia, sest ta ei oska otsida. Ja ometi on abimees talle nii ligi! Ligi, et kannataja hinge nagu allika veega soolasest murest puhtaks pesta. See, kes kõigi ohked ja oiged ära kuulab — ka need, mis kinniste huulte taha on peidetud.

Mu kallid! Mida teie ometi teete? Miks ei pane teie oma valu Jeesuse jalge ette, et ta selle olematuks teeks? Miks ei toeta teie oma väsinud õlga usuõe või -venna hoolitsevale käsivarrele, sest temale on teada, milline õnn on issanda arm.»

«Halleluuja!» põristas Koosta Sass ootamatult sekka. Bret ehmus.

Valus nutt vuhises üle kummargil peade. Keegi naiste seast halas ahastavalt ja häbenemata. Õhk oli hingamistest raske.

Vend Laaneluha hääl üksnes sosistas veel. Tuli olla väga tasa, et teda kuulda:

«Mu kallid. Nüüd alandume palvesse oma issanda ette. Et ta oma armu meile jagada saaks, meid uueks nädalaks õnnistaks ja kosutaks.»

Kõik kookuvajunud kujud varisesid pinkidelt põrandale. Korraga oldi madalas maas nagu ristikheinaloog. Ainult ukse ees tagumistes ridades jäädi püsti.

Kilda ei heitnud kummuli maha. Ta põlvitas sirgelt kummardajate vahel, pea longus nagu nurmenuku pung.

Bret ei teadnud, kuidas olla. Tõusis ja jäi Antsu kõrvale seisma. Oli kuidagi piinlik olla kummardajate keskel ainsana püsti. Oleks tahtnud ära minna, aga ukseesine oli umbne.

Vend Laaneluha põlvitas laua ees. Ta sihvakas kogu ilmutas ennem armulikkuse lubajat kui selle anujat. Ühe käe asetas ta silmade ette, teise rinnale:

«Meile kõikidele kallis Jeesus Kristus. Ole ka täna meie ligi, nagu sa alati meie ligi oled olnud. Päästa ka täna õnnetute südamed valla, et sa oma jumaliku soojuse saaksid sinna sisse kallata. Tule ka nende juurde, kes sind

siiamaani leidnud ei ole, oh Jeesus! Tee, et nad juba täna su püha lähedust tundma saaksid ja sinu sirutatud kätt märkaksid, oh Jeesus! Aita neid, sest nad hukkuvad! Ole armuline haigele vennale Sandrile, kes küll meie usku ei tunnista, aga kes ometi su tuge vajab. Oma ilmalikus perekonnas on tal raske. Tee, et ta haigus taganeks, ja anna talle veel armuaega, oh Jeesus! Aamen!» — «Aamen,» ütles ka Mihkel.

Kohe järgnes teine ja siis veel mitmes ja mitmes, kes valjusti palvesõnu ütlesid.

Vahedate sõnadega oli Laaneluha haavu lahti lõiganud. Oli sisse murdnud valutavatesse hingesoppidesse. Tema sõnadele reageeriti põlvili olijate hulgas kõige aktiivsemalt.

«Jah! Jah! Ja-jah! Töösti jah!» kinnitas Mihkel Laaneluha sõnu.

Rihvaaugu moor palus oma südames Jeesuselt ikka üht ja sedasama, mida kõik kolmteist aastat: et ta lastel kaugel kõhud täis oleksid ja riie seljas. Et keegi nendele haiget ei teeks ega halvale teele ei ässitaks. Et Iida hukka ei läheks, nagu Elga läks ja lapse sai. Et Jeesus ta oma kaugete lastega kunagi kokku viiks. Sellega ta tavaliselt oma palvetamise lõpetas. Kõik oma palvemõtted pani ta jämedasse jorinasse, millest keegi sõnakest aru ei saanud. Kuid seda polnud moorile vajagi. Tema rääkis üksnes oma jumalaga.

Lillevälja Volli pilapilk rändas palujalt palujale. Voll seisis ukse ees, ta ei nihkunud ei sisse- ega väljapoole.

«Oh Jeesus! Oh Jeesus Kristus! Oh Jeesus, Jeesus!» ladus Lintsu Eti umbropsu üksteise otsa ja upitas oma mürakat keha paremasse poosi. Voll oli kindel, et just praegu mõtleb Eti tegelikult sellele, kas Ärman äkki Elgaga kuskil nokkapidi koos pole.

«Ära karista! Ära karista! Ära karista!» kraaksatas Rihvaaugu moor Etile kraevahele ja Voll muigas: paras Etile!

«Armas Jeesus, aita! Näh, nä-näh, aita ikka!» andis isa Sass pingi jalgade vahelt moorile valangu. Tegelikult oli Vollil kahju kasuisast, kes teda nagu pärispoega armastas. Ei olnud Voll midagi Einust, Sassi pärispojast, vähem saanud, mida anda oli.

Lillevälja vesine Maiu oli peadpidi Rihvaaugu moori kaisus. Tüdrukust paistsid Vollile kätte ainult tutt juuk-

seid ja tennise tallad. Voll oli peaaegu et valmis õetütart moori pigistusest välja kiskuma minemas. Voll keelas Maiule tundi tuleku ära, aga siia toodi ta ikkagi. Emaga on sellepärast ütlemist kui palju.

Nüüd oli Eti moori kõrval peaaegu kõhuli maas. Nurub seal märja larinaga, et teised talle päästmist paluksid, aga õhtul läheb sõimab jälle Elga läbi, mõtles Voll oma patuseid mõtteid.

Voll vaatas jälle Sassi. Pöidlapikkune papa oli kahe vägeva vahel õhukeseks litsutud nagu saapa sisetald. Sassi jalad olid surnud. Ta püüdis neid liigutada, aga ei saanud, sest Eti oli rinnuli nende peal. Vaene vanamees. Eks istunud kodus ja lugenud lehte!

Nüüd võttis Voll vaatluse alla Viia. Viia oli tal Mihkli kõrval vaenlane number kaks. Oli teine endale lageda territooriumi kätte vallutanud: koogutas teistest eemal vendade laua ees. Selle tõttu oli Viia ka täie toredusega näha. Istumise ajaks oli Viia seeliku kahekorra käänanud, et ära ei kortsuks. Unustas tehtud liigutuse hiljem ilmselt ära. Nüüd olid ta erkkollased makopüksid üsna kõrgelt isegi püsti seisval Vollil vaadata, mis veel põlvitajatest rääkida. Viia-vaeseke, see kiitsuke ja kõhnuke, kiikus palvemühinas nagu piibli vahel kuivatatud saialill. Volli suu vajus laiale naerule.

Merise naised otse Volli nina all olid kenas korrapärases rosetis: pead koos ja istmikud väljapoole. Hea, et ema täna ei tulnud, mõtles Voll. Ema jöriseb alati liiga valjusti nutta. Rihvaaugu mooriga paras paar.

Venda Einut märkas Voll alles tükk aega hiljem. See vennike oli vist ahjunurka magama jäänud. Silm loojas, tegi ta näo, nagu ei tukuks. Vennas läks eile liigutegemisega liiale, täna sellepärast soss.

Meinu, see argipäevade asjalik ärimees, jälgis asjade käiku laua alt. Kükitas seal ja pilgutas silmi. Vanapapa kinganina kontrollis pidevalt, kas ta on alles. Täna oli Meinugi kahe autoriteedi vahel: ühel pool vaga vanapapa, teisel pool kooliõpetajad. Et need ennast nagu saatuse nöök just täna siia ajasid! Laseks jalga, aga kuidas sa saad? Tänase tunni eest on pool jalgratast sama hästi kui käes. Teise poole saab nelipühade eest, kui lapsed palvetundi oskab tuua.

Meinu liigutas ennast Mihkli kinganinast tasahilju kau-

gemale. Kohe kopsas king talle järele ja lõi vastu reit. Tee veel minekut!

Vanapapa Mihkel ise istus laua taga, sõrmed harali silmade ees. Tal oli tervest palujate perest ülevaade olemas. Lillevälja Volli oli ta juba tüki aja eest ukse kõrval avastanud. Süda kihvatas: või siia ka juba ennast vedanud! Oli karta, et Mihkli ametki ehitusel läheb Vollile.

Luid-konte nagistades seadsid põlvitajad pärast palve lõppemist end tagasi pinkidele. Mihkel oli roosa nagu saunaline. Programmis oli tal koosoleku lõpul rääkida natuke noorte inimeste ilmalikust armastusest. Et sellega Kildale pisike nihvakas anda. Aga Volli ilmumine andis mõttele teise suuna: vend Mihkel otsustas selle suli maatasa teha. Selle ametijärje käestkiskuja.

Voll oli tõsine. Ta pidas silmas veel ainult Kildat.

Vend Laaneluha ettepanekul lauldi veel üks kallis laul.

«Õnnelik süda, kes noorusepäevil
Jeesuse omaks end annud ju on.
Ja seda kartmata tunnistab köigil',
et Jeesus on tema vara ja önn.»

Nüüd elati laulule sootuks teisiti kaasa kui tunni alguses. Elavalt ja valju vaimustusega kiiguti laulule kaasa.

«Maailma täius ei maksa küll ära
önne, mis leidnud ma Jeesuse sees.
Otsata suur on see rikkus ja vara,
mis taeva ruumides ootab mind ees.»

Viia oli lauldes püsti tõusnud. Ta vaatas väge täis näoga ringi. Laul aina rõkatas edasi. Bret leidis end laulu rütmis õõtsumas.

«Ennem siin kannatan risti ja häda,
kui et maailmaga hukka ma läen.
Jeesus, oh aita sa kindlaks mind jääda,
kuni ma taevas sind igavest' näen!»

Laul lõppes ja Mihkel kapsas püsti. Ta alustas kohe alguses kileda ärritatud häälega. Ta lõuata näomügerik sai pühast pahameelest jumet juurde. Kui palju Mihkel ka rahule end sundis ja usklikule paslikke noomimissõnu otsis, lipsasid siiski sisse joomavendade käibesõnad. Ta sõitles küla topsivendi saastasteks lammasteks, kes «öös-

seti määgavad tänakus elajalooma äälega». Nimetas neid «läkusteks kut maamuld», kes tahavad «pühasid neitsisid roojaseks muutada». Palvevend Mihkel oli oma sõnades nüüd üsna lähedane endisele Külakorra-Mihklile. Mitte kuidagi ei suutnud Mihkel silmi Vollilt lahti kiskuda, nii et kõigile oli selge, keda Mihkel sajatab. Mihkli vaim lõi mässama seda enam, et Voll ukse ees irvitas.

Külalisvend Laaneluha vaatas Mihklile mitu korda hoiatava pilguga otsa. Mihkel oma hasardis ei märganud venna valju pilku. Kui aga Mihkel sõnudes kalli silikaadihunniku juurde jõudis, mille abil Jeesuse-inimestele tahetud palvemajja teed kinni panna, tõusis Laaneluha järsult püsti. Mihklile karistavalt silma vaadates võttis ta vagalt ja vaikselt sõnad üle:

«Selleks on issand ise, kes näeb ja karistab, kui on vaja.» Ei jäänudki Mihklil muud üle kui tõtsti toolile istuda.

Meinu oli juhust kasutanud ja jalga lasknud, ilma et vanapapa ta puudumist oleks märganud. Kilda oli juba ammu punastades istujate varju vajunud. Voll seisis nagu nael seinas, ei mõelnudki Muulilt enne lõppu ära minna.

Ka Viial oli kavas ühele patusele ust näidata: see oli Bret. Kükitab siin, mokad võõbatud, venna poolt pakutud pehmes toolis ega taipa, kuhu ta sõge trügib. Viia arvates sõitles Mihkel liiga pehmete sõnadega. Kõige meelsamini oleks Viia näha tahtnud, et jumal ise ülalt alla hüppaks ja Bretile äigaks. Ei või Viia kannatada, et iga jumalasalgaja siia pühasse kotta sisse ronib. Tehku koolimajas oma näovigureid, aga mitte siin pühade vendade ees.

Viial ei olnud õelikku halastust. Kui kõik teised usuõed ilmalastele päästmist palusid, neid vaevast vabastada tahtsid, siis Viia mitte. Ei, mitte ealeski Viia! Viia arvates ei ole terves maailmas isegi ühtainust usklikkugi, kes kõigekõrgema tähelepanu vääriks. Igatahes kui tema ise oleks Jeesus, siis... Viia ei teadnud, mis ta siis teeks. Kindlasti midagi nii vägevat, et keegi paradiisi tükkima ei julgeks hakatagi. Niisugune oli Viia.

Missugune oli Viia, seda nägi Laaneluha kohe, kui Viia poole pilgu oli heitnud. Ei julgenud seetõttu vihane Viia suudki paotada. Laaneluha prillid oskasid teda vaos hoida.

Võeti üles uus laul ja ärritatud usuinimesed ei rahunenud maha. Ühelt laulult teisele üle minnes saadi iga salmiga vaimuväge juurde. Juba hakkasid naised laulu rütmis pingil hüplema ja käsi kokku peksma. Juba läksid

üksikud viisist välja. Juba tõusis üks ja siis teine-kolmas püsti. Rätid hakkasid naistel kuklasse vajuma.

Voll nägi, et püha vaimusaamine ei lase end enam oodata. Lintsu Etil olid juuksed juba narmakil üle näo. Kergelt nagu suleke tõusis ta pingile püsti. Äkki oli tal pearätt peos, käed lae poole laiali ja kilas meeletu rõõmuga:

«Tuleb! Tuleb! Nää-vaada, ta tuleb! Oh issand, sa tuled! Nää-vaada, tuleb! Tuleb!» Mittemidaginägevate laiade silmadega vahtis Eti kapi otsal konutavat kõrvitsat. Balansseeris kui köietantsija kipakal pingil ega kukkunud alla. Siis viimaks vajus ta väsinult ja vaimu täis õdede kätele. Jälle kord oli Eti päästmist leidnud.

Päris vaimuta ei olnud enam kedagi. Bret vaatas kummalist hullumeelsust ega saanud millestki aru. Endine nutune ja udune mass oli korraga liikvele läinud. Kõik pürgisid kinnisi või lahtisi silmi aina üles lae poole. Viia laulis, silmad kinni, ja peksis valjult oma kuivetanud käsi kokku. Ta naeratas imelikku tardunud naeratust.

«Oh kiitus! Oh õndsus! Oh lunastus! Oh kiitus, kiitus, kiitus!» laksutas üks Merise-naine ühtesoodu ja pigistas õnnelikul ilmel Muuli tusase moega Miinat.

Miinalgi oli rätt rangluudele vajunud. Juuksed olid kõvast krunnist välja hargnenud. Suured kõvad käed silmade kohal koos, kõikus ta nagu tuulest tõugatult edasitagasi. Esimest korda nägi Bret selgesti Miina nägu: see oli kõva ja kolmnurkne nagu triikraua põhi. Sellest näost võis raskusteta välja lugeda lihtsat maainimest räsinud eluvaevad. Kuid praegu — otse uskumatu — praegu naeratas isegi see ilmadest uhutud paene nägu. Selles näos helkis see õndsalik osasaamine, mida Bret ei osanud tunda.

Rihvaaugu moor nuttis ja nuttis. Ringutas käsi, pluus nööpidest lahti, nii nuttis ta lahinal teiste naeruse rõõmu sekka.

Siis korraga röögatas keegi ahjunurgas ebainimliku häälega. Lillevälja Einu vehkis korraks käsivartega, lõi silmad valgelt üle pea ja vajus kokku. Sedamaid tõstsid usklikud ta kätele ja piirasid tihedalt ümber. Seda rõõmu! Lillevälja Einu, see alati jõhmis traktorijaama-poiss, oli ärganud! Nüüd alles läks hõiskamiseks lahti. Einu ümber tehtud elavast tarast ei olnud võimalik kellelgi läbi pääseda. Nii tihe oli see.

Kuid ometi oli üks, kes pääses: Voll lükkas naised jõhk-

ralt laiali ja haaras venna sülle. Seisjad tegid talle teed ja Voll kandis Einu kaevule. Peale kastmist hakkas ta otse üle põllu Koosta poole astuma, pooleldi teadvuseta poolvend süles. Paar sammu Vollist eespool jooksis nuttu tönniv Maiu ja vaatas iga paari sammu järel üle õla tagasi.

Bret ei saanud millestki aru. Ei taibanud, miks linnamees sellele vaimuhaigusele lõppu ei tee. Miks ei kutsu keegi välja miilitsat? Kiirabi? Vend Laaneluha aga istus rahumeeli oma pehmes toolis ja laulis. Ukse ees seisjad seisid edasi: kes muigas, kes oli morn.

Tasapisi vaibus märatsemine. Üle toa oleks nagu laastav pööris käinud. Oldi higiste ja vintsutatud nägudega. Eti lõõtsutas. Rihvaaugu moor raksutas köhida. Vesi nõrgus endist nõrgumist mööda põsekurdusid alla. Muuli Miina pühkis pearätiga kaela. Ka Meinu istus jälle oma esimeses pingis, nagu ei oleks hüppes käinudki.

Ants juhtis Breti toast välja. Mihkel jooksis siblides neile järele, et ärgu veel mingu. Et tuleb ka järelpalvus.

Õues jäi Bret aia äärde seisma, oli tahtmine oksendada. Ta pööras selja ja sülitas. Nüüd oli ta nelipühilaste tõelise, sealjuures aga üsna tavalise palvetunni ära näinud. Selles külakeses see märatsev usuüritus suure vaimusaamisega tavaliselt vaibuski. Võrreldes endiste aegadega, oli külas vaimu vähe järele jäänud. Ema palvemajades Bret midagi tänase taolist näinud ei olnud.

«Ja nägid? Lapsed on selle pulmaga harjunud. Ainult Maiu nuttis, aga tema nuttis oma Einu pärast,» meenutas Ants.

«Ma lähen tagasi,» teatas Bret. «Mina lähen sinna veel kord tagasi!» Antsu keelamisest hoolimata jooksis ta palvemaja uksest sisse. Kui Ants talle järele jõudis, seisis Bret juba Mihkli ees ja sisistas talle näkku, ise näost ära:

«Kuidas te julgete! Te ju tapate lapsed ära! Te ei tohi! Teid tuleks laiali saata!»

Viia visati nagu vedrust püsti, kuid Bret oli juba läinud.

Antsu tähele panemata läks Bret väravast välja. Taas trepile tulnud Mihkel nägi teda ainult eemalt:

«Preili! Ootage natuke, preili!» ta hakkas trepist alla astuma.

«Ei ole ta teile mingi preili. Ta on õpetaja Allariit,» salvas Ants ja astus Mihklist mööda.

Bret ootas Antsu karjamaa mulgu ees. Ta oli kaame ja tujutu, nagu oleks temagi kaarulaste pühast rõõmust osa saanud.

«Lähme Randkülast ära. Ma ei saa niisuguste inimeste lapsi õpetada,» ütles Bret väsinult.

«Ah või nii läbi võttis sinu see vaga toiming?» nöökas Ants. «Piinavad lapsed ära, muud midagi,» tõsines mees.

«Mina olen vilets pedagoog. Mul pole pidureid. Kui ei kännata välja, löön puruks. Pärast on mind võimalik nagu plastiliini kägarasse mätsida.» Tusaselt lonkis Bret Antsu kõrval. «Kui miski mulle lõpuni vastik on, siis tunnen tungi ära hävitada. Niisugune ju kasvatajaks ei kõlba.»

«Defineeri mulle, mu lugupeetud kolleeg, mis on õieti e-ne-se-kasvatus. Kas sina ka kuidagi sellest üritusest osa võtad?» Antsu hambad välkusid õrritavast näost, kui ta Breti vastu oma külge surus. Ants tundis ära suure iseloomusuguluse Bretiga ja see tegi talle nalja.

«Imelik mees too Laaneluha. On ta riukamees või usub ta tõesti? Sõnad ja pilk oleksid nagu usklikul, aga väliselt nii ilmaliku mehe moodi. Tead, kui ta ennist rääkis, tundus mulle äkki, et minagi olen usklik. Sinu müks äratas mu üles.»

«Sinust fanaatikut ei saa. Sina lähed jumalale küüntega kallale.»

Värske õhk tegi imet. Meeled rahunesid maha. Ants tuli koos pruudiga Kirumetsale, kuhu tal nüüd ausa mehena õigus tulla oli. Vana Adam teretas teda kättpidi kui väimeest ja rääkis ilmast. Helene hakkas sabinal lauda katma, et einet pakkuda. Ilmselt oli vanapaaril rõõm, et majja noorpaar elama asub. Noor aus abielupaar majas toob ehk nendegi ellu raasikese soojust juurde. Suure avastuse tegi Bret Adama suhtes: Adam oskas ka naeratada! Bret ei oleks seda iialgi julgenud uskuda. Aga tõepoolest! Lauas nendega juttu ajades naeratas Adam nagu tavaline inimlik inimene. Tema maja ei ähvardanud enam mingi jumalavallatus ega häbitus . . .

28.

HOOBID

1.

Istuti õpetajate toas ja joodi teed. Oli olnud loominguline päev: ennelõunal spartakiaad, pärast tammeallee istutamine koolimaja suure tee äärde. Vaarikatee oli lauale võlunud Linde, direktor ise vahvliküpsised. Tooteril oli klaasidesse lisamiseks mingit salapärast vedelikku. Rüübati tembitud teed, ülistati ümbruse ehtimise suurt algatust ja tehti rahvamajja minekuks aega parajaks. Direktor pidas minikõne ja talle hüüti ülemeelikult «Vivat, Irma!».

Viimasel ajal mõjus Irma kuidagi pidulikult. Talvine muserdus oli jäljetult kadunud. Oli lendlev ja noortega nagu üheealine. Pruutpaariks saanud Breti ja Antsugi suhtes ilmutas emalikku heatahtlikkust.

Direktori eluhoog nakatas teisigi. Ainult Vaike istus tujutult käsipõsakil ja silmitses hajameelselt kuldsõrmust oma sõrmes. See sätendas praalivalt ja tuletas end harjumatusest meelde. Ärgu teised õpetajad seda kandku, kui kardavad, aga Vaikele just sõrmus abielumõtte andiski. Milleks mehele minna, kui sõrmustki kanda ei juleta.

Vaike kahetses, et oli tolle totra ümbriku avanud. Oli tal vaja uudishimulik olla. Aadressil seisis ju selgelt Jaan Vessiku nimi. Aga adresseeritud oli saadetis ometi koolimajja. Nagu nimelt avamiseks Jäntsi noorikule. Kui Mahta tõesti kiilu nende abiellu taguda tahab, ei takista teda miski ka edaspidi taolisi nõkse kasutamast. Visa intrigeerimisega on ennegi palju pahandust suudetud ära teha. See siingi on juba kolmas saadetis. Sven viidi Vessikult kohe

ära Kaaru-muti kasvatada. Tühja Svenist, aga need tobedad pildid! Ja Jaan ka imelik. Hoiab neid põuetaskus nagu reliikviat tööl kaasas. Miks mees üldse nii rüsinal lahutama kippus! Ja siis temaga abiellus? Kui mees ivakenegi targem oleks, ei keksiks ta fotodega rannas meeste ees. Aga kus seda! Jänts ju usub, et on naistele mees number üks. Et näe, uus noorik sai voodisse võetud, aga eelmine läkitab armastuses ja ahastuses seeriate viisi ihualasti fotosid. Otsi külast veel teist nii tahetud poissi! Jälle pildid põuest välja ja lauale laiali. Mehel au kui palju. Ei taipa see vennike, kuidas ta oma uut abielu sellega solvab. Ent ometi on ta Vaike mees ja tuleb ta tobedused välja kannatada. Vähemalt esialgu. Alimendid pealekauba.

Vaike silmitses vargsi Mahta fotot oma süles. «Igaveseks määlestuseks truult ja ainsamalt abikaasalt Maccylt.» Mahta kunstipäraselt ülesmukitud näolapp tilulilu-lokkide vahel oli diivalikult naeratav. Must-valgel võttel mõjus mingitud suu süsimustana. Kulmukriipsud nagu alustassi järgi tõmmatud. Nii palju kui keha paistis, oli see alasti. Kui mitte riideks arvata lõdvalt üle õla rippuvat rebasetopist, mis veidike rindu riivas. Lõust!

Vaike aevastas. Pilt libises põlvedelt põrandale. Jäigi, must suu laiali, ülespidi itsitama. Vaike surus vihatud näole oma raske jala ja hõõrus pilti vastu põrandat. Nägu muutus poriseks.

«Vat sulle «igaveseks määlestuseks»,» parastas Vaike südames.

Direktor kiirustas teejoomist lõpetama, sest rahvamajas ootas ees Nete loeng. Tooter seisiski juba laua ääres otsel — tema ei lasknud kaotsi Nete ainsatki fraasi, nii pentsikut vaimustust tundis Tooter selle aktiivse naise ettevõtmistest ja rääkimistest . . .

Vaike piilus laua alla: Maccy murjaminägu tegi talle nalja. Muidugi on Mahtal omad eelised: ta tunneb Vaike meest detailideni. Teab, kust Jäntsi pigistada, et Vaike valu tunneks. Vaike tõstis pildi maast üles. Süles tükeldas ta selle tuhandeks tükiks, tõusis ja viskas ahju. Kõrbe siin oma alasti ihuga, soovis Vaike talle järele. Ta kohendas end peegli ees, pea viltu, ja jäi rahule.

Seati end minekule. Siis aga ütles Ants äkki meeleolule ja momendile midagi hoopis sobimatut:

«Imelikul kombel läksime kõik tollest Muuli palvetunnist sõnagi lausumata mööda. Laste suhtes tuleks ju

midagi ette võtta? See, mille hulka neid kistakse, on vastuolus mitte ainult kooliga, vaid ka seadusega, eetikaga, esteetikaga — millega iganes tahate! Meie ei tohi seda lihtsalt pealt vaadata!»

«No ära siis vaata! Kust sa käsu said sinna vahtima minna?» teravmeelitses Vaike ja tabas Merede soosiva muige. Vaike lartsatas naerma.

«Juba jälle. Ja mida sina meil teha soovitaksid?» ei lasknud direktor esialgu oma meeldivat meeleolu häirida.

«Kui ma ainult teaksin! Igatahes Viia ja Kilda koolist ärasaatmisest on vähe. Sedagi tegite te üksnes suurest emalikust vihast, mitte üldkasvatuslikust põhimõttest.» Ants kohmetus hetkeks. «Keegi ei suuda ära mõõta, kui sügavale ulatub meie tegemata töö. Meie rutiin ei pane üksnes südant, vaid terve keha valutama. Saage ometi aru — üksi ei tee siin keegi midagi ära, siin on tarvis tervet ateistide armeed! Vallo, sina ära irvita!» põrutas Ants ja pani sigaretile tule otsa.

Direktor säilitas vägivaldselt oma endise hoiaku, kui nentis:

«Nii et ikkagi — direktor on äraelatud aja jääkprodukt?»

«Jutt ei ole teist, vaid meie ühisest hoiakust. Muide, joondumine toimub, jah, teie järgi.» Ants puhus suitsu aknast välja.

«Ka mina olen mõndagi taipama hakanud,» toetas Bret Antsu.

Alles Bretil õnnestus õilmitseva direktori meeleolu minema pühkida. Selleks tarvitses Bretil vaid suu avada.

«Sa ütlesid, Bret, et sina taipad? Ei. Sina ei taipa veel niipea mitte kuigi palju, andesta mulle. Kaheksa kuud mingis keskpärases seitsmeklassilises koolis ei ava sulle veel pedagoogilise töö suuri saladusi. Olen õpetaja varsti pool sajandit, kuid kasvatustöö keerukamatest sõlmpunktidest hakkan otsi leidma alles nüüd. Palju jääbki taipamata. Nii keerukas on kasvatus tegelikult. Küllap süüdistate mind igandite sallimises. Teadagi, vihane noorpõlv. Kuid üks on sõnad, hoopis teine on elu ise. Inimesed hoiavad tavadest nagu vetikad kividest kinni — nagu lints, ütleb kaarulane. Võib-olla olen mina terve elu sellesama kivisse juurdunud lintsu sees sõrmipidi sikutanud? Peaga vastu müüri jooksmine ju purustab tõesti, kuid puruneb pea, mitte müür. Rannaäärsetes külades pole kunagi ära-

tajatest ega uinutajatest puudu olnud. Aga ometi on rahvas siin kehvadel rannamaadel sotsialismile lähemal kui näiteks mandri sisemaal. Kas või suhtumises eraomandisse.»

«Ses suhtes on direktoril õigus. Mina kui mandri-mees tean.»

Irmal oli hea meel, et Merede teda toetas.

«Rahvas saab rikkamaks, igandid surevad välja, usk kindlasti.»

«On igandeid, mis rikkamaks muutumisega süvenevad,» poetas Ants.

«Ärgem olgem kärsitud. Aeg näitab, mis saab,» rahustas Irma.

«Aga lastest saavad ajaga inimesed! Kuidas te sellest ometi aru ei saa!» Ants oli nii nördinud, et isegi ei vihastanud.

Vaike tuustis kammiga soengus ja mõtles aina oma abielumõtteid. Kohe alguses hakkab elu kiiva kiskuma.

Bret mõtles samuti musti mõtteid: juba teist korda oli Nete ta endaga vestlema kutsunud. Ütles üsna otse, et sügisel, kui ta ametlikult jälle partorgi austava ülesande enda kanda võtab, ei kavatse ta leppida, et Randkülas töötavad usulembelised õpetajad.

Kogu aeg vaikinud Tooter sirutas käed kõrgelt üle pea ja haigutas. Tegi seda nii matsi moodi, et Irma kohkus. Tooter! Ja korraga niiviisi! Vaike nägi Tooteri talupojahiigutust peeglist. Juukseklamber hammaste vahel, sekkus ta jutuajamisse:

«Tooter ei pillugi täna aforisme?»

«Kui soovitakse minugi sõnavõttu — miks mitte!» Tooter tõmbas pintsakuhõlmad sirgu. «Te lubage, ma kaitsen oma direktorit. Noorus on südametu. Ei tuleta meelde, et direktor on tõsine tööinimene: ei kulda ülemuste ees kupleid üle, ei varja kõrbenud kohti istumise alla. Ei oota temalt, käsi õieli, selle surumist. Loorits, noor, aktiivne, impulsiivne, agressiivne ja teab veel milline mees, tema ihkab võitlust, olgu või härjavõitlus, peaasi et madin käiks. Mehele on ülikoolis öeldud, et tema teha on tulevik. Ja tema tahab suure tuhinaga pihta hakata — saaks kiiremini õhtule. Direktor aga, kogemustega autoriteet, tema usub aastatuhandetega äraproovitud aega. Tee siin vahet, kumma asi on õigem. Aga kuulake!» Tooter tõstis sõrme ja jäi pingsalt kuulatama. Teisedki hoidsid hinge

kinni ja jäid samuti, kõrv kikkis, kuulama. «Kas kuulete, kuidas aeg astub? Tik-tak, tik-tak, tik-tak! Aga niisuguseid tik-takke kuulates jääb inimene magama. Seega tähendab ootamine — magamist! Magada nüüd, kus ma elan oma ainukest värvikat elu — no lubage! Seda ma ei tee!» hõiskas Tooter ja kargas paar sammu ukse poole. «Marss Nete loengule! Sest mees peab tarkust taga nõudma!» Ilma et korrakski oleks ringi vaadanud, astus Tooter uksest välja. Teised läksid talle järele. Vaikus vallutas õpetajate toa.

Direktor istus veidi aega üksi. Nii et Ants andis hoobi, mõtles ta ega kurvastanudki väga. Võib-olla on tal isegi õigus? Vaatamata oma püüdlustele ei oska ma vist kaasaegselt mõtelda. Ma ei ole usklik, aga ma ei saa ka seda uskuda, et usk inimest rikub. Tee mis tahes, ei saa. Ometi olin ma surmani õnnetu, kui oma lapsest sai usklik. Tuleb välja, et ma ei ole üks ega teine. Ma kõigun kahe aja vahel?

Irma seadis peegli ees soengu korda. Silus sõrmeotstega suunurki ja silmaaluseid. Möödunud paar-kolm rasket kuud on jõudnud teda tublisti laastata. Tekkis kiusatus veidi kulme värvida. Irma harjas neid pisut ülespoole, et kaar nähtavam saaks. Midagi ei ole parata, ühe inimese suur elu saab elatud. Keerukas ja raske elu, aga kas õnnelik? Küllap mõneti ka seda. Vähemalt praegu on ta tõepoolest õnnelik. Tööga ollakse rahul. Positsiooni haridustöös ei ähvarda eriti miski. Kui juba viiekümnendate alguses kohale jäeti, kus vana kooli direktoreid vähe sõelale jäi, siis nüüd ollakse vana hariduse suhtes respekteerivamad. Kindlustunne annab iseteadvuse ja ka rõõmu. Ometi on tööasi täpe selle rõõmu kõrval, mis Eddaga seoses Irma omaks sai: Edda abiellumine. Olgu küll, et pisut liiga kähku ja tormakalt, aga mees on Eddat enam kui väärt. Mis peamine, otse sikutas tütre usupaeltest välja. Edda ei jõudnud veel mingeid usuveendumusi omandadagi, selles oli kiire abiellumise positiivne külg. Muuli Eerik on kõrgesti haritud ja juba positsiooniga mees, olgugi noor. Pealegi kommunist.

Irma tunneb, et jumala üle võib vaielda. Kas ta on või ei ole — selle probleemi kallal ei ole Irma kunagi oma pead vaevanud. Kuid saatuse olemasolus on Irma kindel. Mis sa eales elus head või halba oled teinud, mõõdetakse sama mõõduga tagasi. Sellepärast on Irma kogu elu saatusega püüdnud heatahtlik olla, teda lepitada. Lindet, oma mehe armukese tütart, patroneerima asudes lootis ta saatusega kokku leppida oma isikliku tütre Edda õnne suhtes. Kui ta orvuks jäänud tüdrukut nagu oma last kohtleb, ei saa ju saatus ebaõiglane olla ja Edda ellu raskusi veeretada. Irma pani peegli ees käed kokku ja sosistas:

«Armuline jumal. Ma tean, et sind vahest olemas ei ole, ent mul on kedagi vaja, keda oma rõõmu eest tänada. Seepärast tänan sind, et sa mu lapse usuvangist vabastasid, ta saatust juhtisid.»

Imelik küll, aga peale oma pisikest tänu oli tunne, nagu oleks ta midagi vajalikku korda ajanud. Umbes nii: soo, see töö on ka tehtud. Irma võttis kerge salli ümber, keeras sahtli lukku ja väljus.

Vaike oli jooksusammul teistest küll ette tõtanud, kuid jäi siis maha. Oli Jäntsi ennast kooperatiivi nurgale ootama käsutanud, aga seal meest veel ei olnud. Vaike tahaks, et mees suhtlemises veidigi haritumat juurde õpiks. Seepärast alustas Vaike sellest, et viib mehe niihti kui võimalik seltskonda. Maa kõmises, kui noorik astus.

Vaike komistas. Kinganina jäi mingi mügeriku taha kinni. Palju ei puudunud, et noorik oleks kõhuli kukkunud. Tegi hooga kolm raksakat sammu ja jäi püsti. Tolm sööstis üles nagu veoauto rataste alt.

«Kurat!» kergendas Vaike südant nagu ikka ja vaatas ringi. Ei oska teemehed teid teha! Et inimesed käia saaksid! Aga Bret! Sa aeg! Kargleb üle konaruste nagu teivashüppaja, pea püsti. Kuidas ihaldaks küll Vaike sama kerguse ja paindlikkusega liikuda. Astuda, istuda, tõusta. Tõmbab kindaid kätte või käest ära, avab käekoti ja otsib taskurätti, nööbib mantlit kinni — kõike teeb Bret kuidagi kuninglikult. Vaike võrdleks mõne muu sõna abil, aga ei leia sobivamat. Ja kõik märkavad seda, et Bret liigutab end teisiti kui näiteks Vaike. Temal, Vaikel, venib trepist alla astudes pea ette ja istmik taha. Bret aga tuleb, puusad ees ja käik nõtke. Isegi Jaan märkab nende olemises vahet, selle on Vaike terane silm ammu ära vaadanud. Ei ole ta ei ilus, ei noorgi nii väga, ei kallilt riides nagu Vaike, aga alati nähakse Bretti enne kui teda. Kui temagi hakkaks Breti kombel silmi pilutama ja puusi nõtkutama, peetaks teda lihtsalt litsiks. Aga Bretti ei peeta.

Ükskord ta õpetajate toas ju Tooteri ees proovis. Tõukas tõustes puusad ette ja väristas rindu. Tooter jäi nagu tola talle otsa vahtima ja küsis lõpuks: «Kas tundsid seksuaalset tõuget? Või lõi pepusse kramp?» Püüa siis veel. Ja kõik see tühine rikkus vahel hullusti tuju. Bretiga koos ei tahtnud kuskil liikuda. Ja mitte midagi pole parata, ka vahekord jahtus selle tõttu juba nende kooselamise ajal.

Alateadlikult tippis Vaike praegugi tavalisest tihedama ja kergema sammuga. Kuid keha oli tanki moodi raskelt roomama harjunud. Varsti lajatas tald jälle vastu maad ja konts kraapis mööda kruusast teed kroops-kroops-kroops. Korra proovis ta end põlvedest nõtkutada — unustas ära ja astus jälle pots-pots, kroops-kroops.

Vaike jäi Jäntsi kooperatiivi nurgale ootama.

2.

Nete oli jälle lektorirollis. Värvipliiatsiga Oti poolt tapeedilarakale kirjutatud kuulutus poe ees plangul kutsus kuulama. Teatas, et täna on teemaks «Sotsialistlik moraal». Lektor Nete Olbri nime oli Ott jutumärkidesse pannud, et rohkem esile tõuseks. Suurte trükitähtedega oli allpool öeldud sedagi, et näidatakse ka filmi ja töötab einelaud.

Nete oli alati püüdnud, et tema läbi endise Randküla valla rahvas teadlikumaks saaks. Teadlikumaks ja kultuursemaks. Poliitiliselt mõtlevaks. Kohe pärast sõda oli ta kasvatustöö juhiks tõusnud masside keskel. Oli ise Merise küla inimene, tundis inimesi ja tunti teda. Kohe algusest peale jätkus temast kõikjale, kõike võimalikku juhtima, organiseerima ja otsustama. See oli Nete elu ja teisiti ta ei saanud. Ei osanud elu elada ilma täit panust panemata. Netel ei olnud enesearmastuslikku püüdu olla esimene viiul külas. Ei, seda mitte. Nete ainuke ja ühtlasi õilis eesmärk oli — muuta Randküla inimene nii ruttu kui vähegi võimalik uueks. Sotsialistlikult mõtlevaks ja tegutsevaks inimeseks. Nete teadis, et ta seda suudab. Et inimese kasvuraskused tõepoolest oleksid kõige suuremad raskused, seda pidas Nete klassivaenlaste lobaks. Takistavad ja tõmbavad hoogu maha ja muud ei midagi. Ja sellised teooria-mehed tuleb paljastada.

Viimasel ajal aimas Nete südamevaluga, et pisitasa nihutatakse teda masside kasvatamise juurest samm-sammult eemale. Ei hooli Nete oma kaelakukkunud esimehe-ametist. Kuid ideoloogilise töö juurde on ta vanast harjumusest ikka jäänud. Eriti veel nüüd, kus partorg pikemat aega oma reumaga haige.

Ka ei meeldi Netele rahva vaim. Tuim! Ei tule järele! Ikka vähem koguneb neid loenguid kuulama, tee reklaami kuidas oskad.

Täna toob kino inimesi ehk rohkem kohale. Lillevälja Voll, uus rändkino-mees, oli filmikettad juba kamorkasse tassinud. Üksjagu mehehakatisi tagus riidehoius kaarte nagu ikka. Õllepudelid käisid suult suule ja paistis, et rahvast tuleb. Õlled-viinad oli Nete puhvetis rangelt ära keelanud, sellepärast müüs Sahvtra-Puudet seda kraami jalatsikappide taga.

Loenguid oli Randküla rahvamajas palju olnud. Mida targem ja keerukam teema, seda enam uskus Nete sellest rahvale kasu tulevat, lihtsat teab igaüks ju isegi. Raadio soovitusel oli Nete isegi niisuguse julgustükiga hakkama saanud, et luges maha teema «Suguelu probleemid koduses kasvatuses». Kui kompetentne Nete antud asjas ise ka iganes oli, ei leidnud ta loengut pidades moraalse inimesena õigeid sõnu. Saalist hakati punastama panevaid käibesõnu sekka hõikama. Palju ei puudunud, et laudanaised oleksid Nete sel korral puldis ära kägistanud.

Tänane loeng oli just risti vastupidine tollele mainitule: täna tahtis Nete propageerida moraali, milles ta ise oli enam kui kodus. Loengu oli ta üles ehitanud kohalikke olusid arvestades. Ta oli hiljuti seminarilt tulnud, kus eriist rõhku oli kästud panna kriitikale kui edasiviivale jõule. Täna tahtis Nete kohe soojalt oma uue tarkuse masside ees käiku lasta.

Kavalalt oli Nete tänase õhtu kavandanud. Ta otsustas alustada filmiga. Sellesse siis keskel pausi sisse lasta, loeng ära pidada ja alles siis film lõpuni näidata.

Voll laskis kamorka-august ekraani valgeks ja «Lõbusad semud» hakkasid tegutsema. Parajasti siis, kui lõvi üht hirmunud daami oli alla neelamas, katkestas Voll Nete käsul näitamise. Möll ja trampimine pääses protestiks valla. Kuid Nete rahustas, et kino jätkub. Et kohe pärast loengut seiklevad semud edasi. Suur osa saalisolijaist läks kino järje ootamise eesmärgil Puudetiga juttu puhuma. Ott läks neid tagasi sisse särutama.

Nüüd lõpuks saabus ka Vaike oma mehega. Jäntsil uus pulmaülikond seljas, lakknahast laulatuskingad jalas. Kael kitsavõitu krae sees ajas üle ääre nagu kerkiv saiatainas. Uue ülikonna ja oma seljavalu tõttu marssis Jänts jäigalt. Nagu oleks tulles pootshaagi värvli vahele pistnud, arutas Lillevälja Voll.

Algul ei pööranud Jänts pead siia ega sinna. Tooter ta kõrval imestas Jäntsi figuuri ebaproportsionaalsuse üle. Istudes üsna mehise pikkusega Jänts nagu monteeriks seismise ajaks mõned lülid oma alumisest poolest välja.

Jänts märkas Tooteri naabrust, õiendas taguotsa uppi ja teretas käega. Torkas siis igale koolmeistrile viis pihku. Pulmadest saadik tervitas Jänts kõiki suurema kooliga ametiisikuid kättpidi.

Olbri Ott lõgistas puldi juures karahviniga. Soristas sellesse kopsikust liitrijao vett sisse. Kappas üle lava ääre ja läks koridorist käratsejaid saali sumama.

Nete ootas võbisevas puldis. Oma välimuse eest tavatses ta sellistel puhkudel eriti hoolt kanda. Nete tundis endal auditooriumi koondpilku ja täisväärse naisena püüdis muljet jätta. Tänagi oli ta endale kaunikesti aega kulutanud. Lokke hoidsid kahest küljest koos alt ülespidi torgatud kammid. Valge pitspluusi kaelus oli sametpaelaga kenasti kohevasse krookesse kistud. Üleni volditud seelik jäi kahjuks puldi varju. Rõhutatud proletaarlasena Nete kõrinaid-kudinaid ei kandnud. Kõige rohkem vihkas ta sõrmuseid. Aga seevastu parfüümiga ei koonerdanud Nete kunagi. Tänagi tungles «Valge sireli» ving juba tagumistes ridades.

Nete lehitses oma tarku pabereid. Täna tuleb jutt enamasti peast. Kirjas on ainult punktid, millest loeng koos seisab. Nete kallas klaasi kilinal vett täis ja kummutas tilgatult tühjaks.

«Nää-vaada, Olbri Nete pani seatapule põhja pääle!» märgiti tagumistes ridades üsna tasa.

«Joob ennast pultis luhki!» muretses teine sama vaikselt.

Kuulajad vaatasid lõbustatult tagasi. Aga Voll ja Paavel istusid viimases reas, seljad vastu seina, surmtõsised näod ees.

Nete oli meeste vaimukustega harjunud. Ta pühkis suu kuivaks ja kinnitas pilgu korraks Jäntsi habemesse. Sealt kindlust saanud, alustas ta normaalsest palju peenema häälega:

«Lugupeetud seltsimehed.» Nete pidas pausi, kuni Ott viimased mõlkis einelauas olijad uksest sisse tõukas. Siis jätkas:

«Täna tahan ma teile rääkida meie ühiskonna inimese moraalist.» Nete tegi selgeks, et tänase loengu sisu erineb kõigist eelmistest selle poolest, et see on üles ehitatud kriitiliselt, kohaliku materjali põhjal. Et kriitika on edasiviiv jõud ja mida rohkem ja teravamalt seda anda, seda rohkem on inimesel sellest kasu. Nete jutt jooksis üldiselt sorinal, nagu ütlesid kuulajad, kuid omajagu pani teda takerduma õnnetu «k»-täht. Nete kuidagi köhatas selle tähe kuskilt kurgu sügavusest välja ja see tegi uudsetele kuulajatele nalja. Ühes kunstialases loengus oli tal kord sõna «rokokoo». Siis köhis Nete terve loengu maha nagu kopsuhaige.

Kui pikk sissejuhatus läbi, asus Nete sisu kallale. Sissejuhatuses oli lõikusid ja tsitaate «Nõukogude Õpetajast», «Eesti Bolševikust», kolhoosi põhikirjast ja muust kirjavarast. Luges lõigu Arsi V klassi lugemikust ja kargas tiraadi lõpul ootamatult eesti keele õpetamise metoodika valdkonda. Olid tsitaadid ja lõigud nii isevärki kui olidki, siht oli sealt ometi väljaloetav: peksupingile oli Nete tõmmanud õpetajad. Õpetajad kergitasidki juba kulme ja jäid kuulama.

Taga nurgas aga oli üks väsinud loengukuulaja juba ühinakule asunud.

«Ma toon konkreetsed näited,» jätkas Nete. «Õpetajate töö ja väärikus saab riigi rahadega kinni makstud, kuid mida ei ole, on väärikus!»

Õpetajate järel hakkasid ka teised hinge kinni hoidma.

«Mis siin rääkida väärikusest, kui kooli direktor ise oma tütre baptistiks kasvatas, usulehtedele allkirju annab. Ja istub häbenemata saalis ateistide hulgas.»

Irma tundis külma hoogu üle selja jooksvat. Õnneks tegid kaardipõrgulised teisel pool seina kära ja Irma peale pöördunud pilgud keerasid kähku tagasi teise kanti.

Edasi sõelus Nete pedagoogilise kaadri personaalselt läbi, Sai Loorits, kes sügisel Nete näidendist keeldus. Sai Tooter, kes lapsed nagu pardipojad enda järel kirikusse vedas, Said Roo ja Merede, kes kõigi silma all moraalivastaselt vabaabielu elavad. Eriti sai Allariit, kes esimest ühiskonna hoiatust millekski ei pannud, vaid koos Looritsaga veel ka teist korda jumalateenistusele läks.

Saal oli nii vaikne kui ei iialgi Nete ajal enne. Oldi nagu puuga pähe saanud. Nete oskamatus inimesi kohelda oli üldtuntud. Aga niisugust mõtlematut materdamist ei osatud isegi Netest oodata.

Joomased «ateistid» jätsid tagaseinas oma tookimise: nad mõistatasid härmas silmil, kas Nete jõurab nende või kellegi teise kallal. Rahunesid maha ja tukkusid edasi.

Irma nägu oli dolomiithall. Linde püüdis oma leekivpunaseid põski Vallo varrukasse peita. Ta oleks hoopis ära sulada soovinud, nii häbi oli tal. Antsul valutas pingutusest kogu keha — et mitte minna ja see eit puldis maha lüüa. Koos Bretiga tõusid nad püsti ja astusid käevangus saalist välja, aeglaselt ja väärikalt. Saalisolijate pead pöördusid neile järele.

Selline distsiplineerimatus oli Nete Olbrile liig. Kui juba õpetajad nii ebanõukogulikult kriitikasse suhtuvad, mida teevad siis edaspidi veel teised!

«Näete! Ei kannata välja! Ka kriitika vaikiv mitteomaksvõtmine on tegelikult kriitika mätsimine. Kuid ma olen veendunud, et siin ei ole ainustki inimest, kes niisuguse käitumise oma kaitse alla võtaks! Kes julgeks seda teha!»

«On küll.» Tooteri hääl pani Nete võpatama. Mees näitas saali keskelt pika sõrmega peaaegu ebaviisakalt Netele näkku:

«Kes lubas?! Kes andis teile õiguse inimesi peksta? Mille eest?»

Saal vaikis esialgu sekundi viie võrra hämmeldunult. Siis läks lahti nii tunnustavaks aplausiks, et eesriided lava ees lõid hõljuma.

«Seda nimetatakse nõukogude töötajate avalikuks laimamiseks, mitte kriitikaks!» Tooter tasandas häält. «Et midagi mõista, on vaja mõistust. Et õpetada, on vaja õpetatust. Kui kumbagi ei ole, tuleb need rasked asjad rahule jätta.»

See ei olnud üldse täna tavaline Tooter, kes igal võimalusel sõna võtab, pilkab või muidu lobiseb. See oli uus, kas teine või koguni kolmas Tooter, kes siin Netele vastu hakkas. Ja seesama tänane Tooter tegi endale ridade vahel teed ning jalutas samuti saalist välja. Pead pöördusid ka temale järele.

Nete suu kuivas. Sest nüüd pöördusid näod ukselt tagasi ja tal tuli öelda need sõnad, mis temale ühiskonna au ni-

mel õiguse jätaksid. Neid seesuguseid sõnu polnud äkki kuskilt võtta. Küllap ei oleks maksnud Tooterit puudutada. Pealegi on ta linnast oma kirikunalja eest sauna juba kätte saanud, selle eest hoolitses Nete ise. Tegelikult ei teadnud Nete, kui valju sauna Tooter linnast üldse sai. Talle ei ole sellest kahjuks enam signaale tulnud.

Nete veendus, et vana ja vaenulik Randkülast niipea ei kao. Kui just kasvatusalal väike puhastus läbi viia. Kolhoosi esimehena tal praegu seda voli pole, aga on loota, et sügisel ta selle voli saab. Allariit koolist minema. Roo ja Merede abielluma sundida. Loorits annab ilma Allariida lähedaloluta ümber kasvatada. Ainult et Tooteri toest on kahju. Seda meest vajaks Nete endale abiks. Nete arvas, et näitab Tooterile konkreetselt ta puudused kätte, see saab aru, muudab end vastavalt ja asuvad võitlema õlg õla kõrval. Aga näe, mis selgus! Tooter on samasugust Irma vaimu täis nagu teisedki. Olgu lõpp!

«Paistab, et Randküla koolis on hädavajalik kaadrid ümber paigutada.» Nete sõnade järel tekkis saalis pisike paus ja siis sahin.

Pausi Nete suus otsustas ära kasutada pidulik Jänts. Ta leidis, et just praegu on tema tund tulnud. Nii paslikku momenti kui praegu naljalt enam ei juhtu. Pealegi märkas ta ära, et tema naine oli õpetajatest ainuke, kes Nete poolt puutumata jäi. Jänts kapsas püsti.

«Nõnda et seesammune — seltsimees Olbril on õigus. Jah. Kaatrid tuleksid koolis ümber paigutada küll. Ma ise ole selle ka ammu ää vaatand. Pareguse koolidirektori silmavaade igatahes . . .»

Vaike sikutas kogu jõuga abikaasat hõlmast allapoole. Mees aga ajas jalad harki ja seisis kui sammas jalul.

«. . . pole igatahes see, mis tarist. Meite laste koolitamine piaks ühe suure vaimuanniga inimese juhtida olema. Nõnda kut Nete, või seesammune seltsimees Olbri Nete mainis, kui kankreetselt itelda. Piaks välja vaatama ühe noore ja tösise vaimuga naisterahvast inimese. Ühe abielus mihe naise, kellel poistemõtet ka änam segamas pole mette. Ma lihtne kalamees, ma räägi lihtsas keeles. Nõnda et sõuke lahtise silmavaatega naisterahvas ju Randkülas ennal olemas ja . . .» Jänts kohkus suu vait. Tundis, kuidas ta uus ja alles puine püksirihm keelest lahti läks ja Vaike sikutamise tõttu kogu krempel vajuma hakkas. Jänts pressis käed vastu külgi ja istus kähku.

Vaike hoidis häbist higise pea maas ja sõimas meest sosinal.

Sedamaid võttis Nete Jäntsi poolelijäänud jutust järje üle:

«Kui juba õpetajatest jutt, siis möni söna ka Vaike Peekrist. Need kaks — Peeker ja Vessik, Jaan — võtsid nõuks ja läksid saladuskatte all Tallinna kirikusse laulatama. Vaike kannab avalikult sörmes laulatussörmust, otse kui väljakutseks meie korrale. Ise pedagoog, aga ei ulatu . . .» Nete tahtis öelda, et ei ulatu ühiskondlik-poliitiliselt ja nii edasi, aga Jänts näppas Netel sõnad suust. Punetav Jänts, kes oma arvestusega rappa oli jooksnud, nüüd Netele armu ei andnud. Ta pidi oma prestiiži jalule seadma.

«Ah või Jäntsi naine äi ulata! Vaike Vessigul pole kultuuri või? Pole nii palju kultuuri kut Netel, jah? Äi oska lugeda või, jah? See on Nete ise, kes ep ulata! Kaloosi dokumendid su ainike kirjavara oligid, need pistis ka Kirumetsa kits nahka, kui sa kunturi ukse lahti unutasid! Vessingu Jänts ostab kirjandust kaaluga kut lesti, käsi igatahes äi värise. Itle otse, kuskohta mu naine 'p ulata mette! Sörmus on minu raha eest ostetud, seda sina sörmest ää 'p saa tömmata mette.»

Oli üldiselt teada, et kui Jäntsil jutuots suus ja hing täis, ei saa teda naljalt vait. Oma ülesastumisele pani Jänts puändi sellega, et võttis Vaikel käest kinni ja marssis samuti ukse suunas. Aga enne lahkumist hõikas:

«Poisid! Paneme minema!»

«Poisid» tagant reast ajasidki end püsti ja tegid minekut. Trobikond teisi siit ja sealt asus neile sappa. Saalis jäi üsna hõredaks.

Nete oli löödud. Nete oli väga-väga nördinud. Ikka rohkem kaotab ta massidega kontakti. Ikka ja jälle hakatakse vastu, kui tema printsipiaalselt midagi ette võtab. Mida ta siin siis valesti tegi? Mitte midagi. Tegelikult mitte kriipsu võrragi. Oleks ehk võinud nimesid nimetamata? Aga mis kriitika see siis oleks? Kodanlik mentaliteet istub inimestel liiga kindlalt veel veres. Kus on siin see kriitika tervendav mõju?

Valus on Netel mõelda, kuidas suhtumine temasse on muutunud. Veel mõned aastad tagasi lõid ülearugi rapsakalt kandu kokku — just nii, saab tehtud! Midagi on kuskil lohisema hakanud. Partorgipäevil Nete toe järele vajadust ei tundnud, esimehepõlves aga küll. Inimene peab

olema inimene oma kohal, mitte et kirjade järgi teed üht tööd, tegelikult ja tahtmise järgi hoopis teist.

«Ott! Saada Sahvtra-Puudet sedamaid siia. Teised on vabad. Olgu puhvet kinni ja Puudet siin!»

Ometi leidis oina, kelle villa katkuma hakata, mõtlesid mitmed, kui saalist väljusid. Kino teine pool jäi esialgu näitamata.

29.

KILLUD

Antsu matused olid möödas. Randküla surnuaial lösutas lillekuhila all värske kalm. Ammusel ristiplaadil uue, dolomiittahvli kõrval seisis Edgar Looritsa nimi. Kunagise Randküla koolmeistri lähedale tuli puhkama ta poeg, järglane ja mõttekaaslane. Ülekohtuselt vara oli elulõng katki lõigatud mõlemal.

Antsu ei olnud enam. Oli üksnes suur halvav jahmatus, mis ei vabasta ümberseisjaid ega eemalolijaid veel niipeagi. Noort elujõulist inimest korraga ei olnud enam. Vuristas hommikul rõõmsana minema ja õhtul ei tulnud, vaid toodi.

Ka Bretti ei ole enam. On ainult veritsev vaikiv valu. On tomp, mis ei näe, ei kuule, ei ela. Kõik on surnud — temas ja väljaspool teda. Bretil ei ole nagu sellest midagi, et elu ei ole. Ta silmad ei olnud nutnud ainsatki piiska. Suu ei halisenud ega otsinud tröösti — Bret ainult istus ja vaatas. Istus kõik need päevad midagi nägemata, kedagi kuulmata. Ainult tühjus, tuimus, suur ja haigutav pimedus. Hall ja mitte midagi tundev hingitsemine keset mitte midagi tähendavaid päevi, mitte midagi muutvaid öid. Selle nägemine oli lähedastele hirmsam kui surm ise või suremine.

«Ränk on, et sünni eest surmaga maksad,» kordas Tooter Ibseni sõnu, oskamata Bretti lohutada. Antsu vanaema sõitis Tallinna tagasi, sest üks ei olnud siin teisele toeks. Ka Breti ema oli läinud.

Linde ja Vallo tegelesid ja toimetasid. Liikusid ja libisesid juba teist nädalat ümber Breti, et teda ellu äratada. Linde oleks rõõmustanud sellestki, kui Bret mõne kõpsatuse puhul peadki oleks pööranud. Oleks, et ta nutakski.

Ikkagi talutavam, sest see oleks märk elust. Linde tiirutas pidevalt ümber õnnetu sõbranna. Tegi seda kärarikkalt, et tähelepanu äratada. Rääkis, vilistas, kolistas, paugutas uksi. Bret muudkui vaatas, piklik pilk sihitud kardinasse. Neil puhkudel suitsetas Vallo tavaliselt kušetil ja pööras Linde iga müra peale närviliselt pead. Breti ilme ei reetnud mingit reageerimist. Siis tõusis Vallo, jalutas nurgast nurka. Läks alla, tuli üles tagasi ja suitsetas jälle. Bret ei teinud teadmagi.

Õhtuti laskis Bret end Lindest kušetile juhatada. Kuid nad Valloga teadsid kõik need ööd, et Bret ei maga. Hoolega on nad valvata püüdnud, et ta Kirumetsale ei pääseks. Kartsid, et äkki ei too nad teda sealt enam välja. Murelikuna oli ema Mariiga ära sõitnud, töö ootas kodus. Bret vist ei olnud näinudki ei ema ega Mariid.

Linde asetas Breti ette tassi kohviga ja keelitas jooma. Bret jõi joogi masinlikult ära. Linde tänane päev oli akendega, seepärast oli tal veel aega. Kohe pidi Vallo tulema sööma.

Tänagi konutas Bret hommikust saadik akna all ja vaatas välja. Siis helises kell suurele vaheajale. Linde ruttas kotlettide praadimist lõpetama. Päevad olid tal tihedamad kui muidu, sest pidi ära andma ka Breti tunnid. Kolleeg ei mäletanud, et on õpetaja ja et peab tundi minema. Vahetevahel tuli talle seltsiks kutsuda alt teisi vabu õpetajaid, et Linde ise ja Vallo saaksid tundides ära käia.

Astmeid vahele jättes jooksis Vallo üles. Uksel võttis pliidituline tulevane kaasa ta vastu. Särtsuvast hunnikust oli ta kotleti kahvli otsa torganud. Sel ajal kui Vallo käsi pesi, söötis kokk mehele mitu tulist kotletti sisse. Vallo ähkis ja veeretas tulist suutäit lõuast lõuga, siputas jalgu ja hüples. Hüpatas siis tüdruku lae alla, nii et see sosinal kiljatas. Kahe tulise käsivarrega surus Roolinnuke peigmehe rinnakorvi, sest kõrgemalt ei ulatunud. Nagu varastatud hellusega surus Linde oma ninanupu istuvale suurele Vallole kõrva. See oli nende kahe meeliskallistus. Selles asendis ei öelnud nad teineteisele midagi. Kõik oli neil omavahel juba öeldud, oli selge ja lihtne. Ühtekuuluvus oli liiga ehe, et seda sõnadega kulutada... «Ei ole suur see tunne, mis sõnadesse mahub,» oli Bret kunagi tsiteerinud ühe suure mõtleja sõnu. Kui võid teise kõrval lõpmatuseni valkida, tundmata piinlikkust, siis on see teine sulle enam ei tea kui paljust. Kuid neil ligi kahel õnnetul nädalal

Linde nagu eemaldus Vallost. Tal oli ebamäärane häbitunne surmani haavatud Breti nähes oma suure õnne pärast. Alateadlikult näitles ta selle väiksemaks. Breti nähes ei hellitlenud nad omavahel, nimetasid teineteist kainelt Lindeks ja Valloks.

«Me peaksime tema pärast veel kord arstiga konsulteerima. Meie oma velsker ütles küll, et antagu talle aega, see läheb mööda, aga...» sosistas Linde Vallole kõrva. «Tuleks arstiga rääkida, meil on ju tohutute kogemustega tohter, pealegi tuttav.»

«Ma juba rääkisin,» vastas Vallo.

«Rääkisid? Noh?»

«Ei midagi. Tohter tahaks teda näha, temaga vestelda.»

«Vestelda? Bretiga? Me ju ei tea, kas ta oskabki enam rääkida.»

«Me kutsume arsti endale külla. Tuleb nagu juhuslikult koos abikaasaga. Ma usun, et see mees oma tarkuses võlub ta rääkima.»

«Ütlevad siin, et kaob lein, kaob ka apaatsus, aga Breti lein ju ei ole üldse veel alanudki. Ta ju nagu ei mõistakski oma õnnetust. Kui ta ometi nutta suudaks!» Linde ise hakkas jälle nutma. Kogu Breti leina on Linde oma silmadest läbi välja ahastanud. Nüüd, kus nad Breti siinviibimise tõttu Valloga koos magavad, on ta Vallo korduvalt keset ööd voodist välja nutnud.

Linde kuivatas silmad ja hiilis kikivarvul uksepraost vaatama. Lõunavaheaeg oli lühike, Vallol tuli kohe oma poiste juurde tagasi joosta. Linde hooleks jäi Bret endaga sööma agiteerida.

Linde küünitas kaela pikaks, pistis pea lõpuks ukse vahele:

«Vallo! Teda ei ole! Bret on läinud!» Linde ümmargustes ehmunud silmades oli hirm. Ta tõmbas vaheukse pärani: tuba oli tühi. Vallo krapsas püsti. Haaras joostes varnast pintsaku.

«Ta on läinud, Vallo! Kiiresti Kirumetsale! Lukustab end jälle üles ega lase kedagi sisse!» Linde jooksis nurgast nurka, vajus heitunult taburetile. Tõusis jälle ja surus põski kahe käe vahel nagu hambavalus.

«Mul on poistel järeleaitamine — mine seniks nende juurde!» Vallo kahmas autovõtmed ja jooksis välja. Linde nägi läbi akna, kuidas BMW majade vahele kadus. Saaks ta ometi enne, kui Bret tuppa jõuab! hoidis Linde

närviliselt oma põski. Tühjad ruumid seal ülal ja asjad! Igas nurgas, igas seinas on tal midagi Antsust. Kõik seal meenutab, tuletab õudusega meelde.

Linde on nende muret täis päevade vältel veelgi väiksemaks jäänud. Nende oma noor õnn — abielueelne õrnutsemiskihk — on nagu mingisse pimedikku peidetud. Sõprade õnnetuse tõttu on see justkui olematuks saanud. Breti tuim klaasine pilk hirmutas ära õnne ja õrnused.

Bretti ei olnud Kirumetsal. Helene oli uksel mures ja kohkunud.

Pikkade hoogsate sammudega astus Bret mööda mändidevahelist teed kalmistu poole. Kirumetsast möödudes ei vaadanud ta üles oma aknasse nagu tavaliselt. Ta ruttas, nagu kardaks hilineda.

Irma Tammik, kes Breti väravast väljumist läbi akna jälgis, ohkas: näib, et inimene hakkab jälle elama. Ei muud, aga väsitab ja kurnab Linde ära. Ei soovi Irma hoopiski, et Linde kuidagi vintsutada saaks, et ta kuidagi ohtu satuks. Bret on tugev, kannatab oma õnnetuse välja, aga Lindet on vaja hoida. On pidanud ka teised toibuma, ei ole Allariida õnnetus teiste omast hullem. Inimene on tugevamaks sündinud, kui arvata võib. Õnnetuses vallandub varuenergia, mille olemasolust aimugi ei olnud. Ise peab endast jagu saama ja saabki. Kallitest inimestest on tulnud igaühel loobuda, on tulnud matta küll elusalt, küll surnult. Elusa matjal on ehk kümme korda valusamgi kui sel, kes matab surnut... Kõige hullem on teadmatus, ehkki siis leina ei ole. Ligi kuusteist aastat ei tea Irma, kas ta on lesk või mitte.

Bret astus, pea püsti, pilk kõrgilt jalgade ees maas, selg sirge, nägu kivine. Esimest korda pärast tröötstitut matusepäeva astus ta tuttavalt krudiseval kruusal. Suure õnne hukkumine oli viimseni välja nutmata. Tulised pisarad põletasid silmi, kuid ei pääsenud valla. Valu kõrvetas keha seest ja väljast.

Siin, sellel teel on nende mõlema jäljed. Ta tundis läbi paksude kingataldade oma astumiste hiljutist soojust. Neis ammu astutud jälgedes arvas ta ära tundvat Antsu taldade mustri. Tee oli kirjusid jälgi nagu üleni täis. Muld, tolm, kruus, tee rohtunud servad — kuhu Bret iganes astus, kõikjal tundis jalg viimase aasta astumisi. Nagu ei mahukski sinna muid, nagu ei tohikski seal tolmus muid märke olla. Käsikäes olid nad sellel teel läinud ja tulnud,

valges ja pimedas, kuiva ja märjaga, kingades ja paljajalu, jalutades ja joostes. Pimedas olid nad iga kahekümne sammu järel suudelnud. Ants tegi sohki: luges viieteistkümneni ja kahmas Breti kaenlasse. Et temal olevat pikemad jalad ja kakskümmend sammu olevat temal viieteistkümnega täis. Terav löök raputas Breti südant lõikava valuga: Antsu suudlus! Ei olnudki see nagu suudlus. See oli midagi sellist, mille eest Bret vahel kogu jõust jooksma pistis. Nagu hirmust oma armastuse ees ... Ja ta jõudiski ära joosta: seda ei tule iialgi enam ...

Bret hakkas ka nüüd jooksma, lähemale talle, sellele olematule! Pikkade saledate jalgadega andis ta endale hoogu nagu hirmutatud metskits. Jalgrattal möödasõitev Olbri Nete astus sadulast maha ja vaatas hullule jooksjale järele. Kui ta nägi, et tüdruk kalmistu väravast sisse keeras, vuras ka Nete vändates kähku minema, et Irmale sõna viia. Mine sa tea, mis või kuidas ... Segane teine nagunii.

Bret jõudis kiiresti hingates haudade vahele. Aeglaste sammudega lähenes ta pudenevate pärgade kuhilale. Õitsvate ja närbunud lillede alt ei paistnud mitte midagi. Mitte midagi! Isegi mitte liiva. Bret seisis hetke ja viskus siis kõhuli üle närtsinud künka. Ta hakkas nutma. Meeletult. Valjusti. Inetult röökides ulgus ta. Närbuvasse, kõduselt lõhnavasse hunnikusse paiskas ta oma mõõtmatu valu. See oli kogu kehasse nagu mürk laiali valgunud. Tavaliselt iga oma liigutust kontrolliv naine püherdas kalli inimese haual, hoolimata nägijaist, nagu pooleldi tapetud loom. Õisi pihkudes puruks muljudes kraapis ta maad. Nägu mullast must, andis ta pisaratele voli. Tema tuliselt tuikav süda, kogu elu — kõik oli nüüd siin, Breti valutava keha all. Peale tühjuse ei ole talle enam midagi jäänud. Bret tundis, et miski ei takistaks tal praegu Antsule järele minemast.

Pisaraid oli palju. Bretile näis, et temas ei olegi enam muud kui pisarad, mis ei lõpe.

Pikkamööda vaibus valuline voogamine. Aegamisi kuivasid laud. Pea tuikas tasapisi rahuneva südame taktis, nagu taotaks vasaraga vastu küngast. Ei olnud tahtmist tõusta. Niiviisi, siin sellel närbuval künkal, oli ta oma elule kõige lähemal. Kuskil kaugemal ei olnud enam midagi.

Vallo istus varjulisel pingil ja tunnistas Breti ahastust.

Auto ootas väravas. Lõpuks ometi saab see õnnetu nutta! Olgu ahastus ükskõik kui hirmus, on see ometi parem kui lohutu tuimus. Pisarates on elu, on vabanemine. Nende päevade vältel oli Bret kogu tähelepanu endale pärinud, ei jätkunud mahti sõbra kaotamisse süveneda. Küllap see nii oli paremgi. Kurbuse teravad servad lihvib aeg ümmarguseks nagu laine kivi, oli öelnud Tooter. Küllap Bretki leiab jälle kätte enda, leiab ka kuskilt uue lähedase ... Tammik kaalus isegi Breti ümberpaigutamise küsimust ... Kui Bret peaks seda soovima. Ikkagi uus ümbrus, võõrad, uued inimesed ja muljed. Ainult et Bret ise ei võtnud mitte millestki osa.

Vallole tundus, et Bret kalmukünkal magab. Ettevaatlikult astus ta lamajale lähemale. Ta kummardus Breti kohale, see võpatas. Ehmunult tõstis ta määrdunud ja paistes laugudega inetu näo.

«Bret, lähme nüüd koju?»

«Mine ... üksi,» sosistas must kuivanud suu võõra sosinaga. «Ma tulen pärast.» Vallo vaikis viivukese.

«Linde palus, et tuleksin sinuga koos,» ei liikunud Vallo paigast.

Bret ei vastanud midagi. Laskis pea tagasi hauale vajuda.

«Ma viin su autoga kohale. Sa ... su välimus ... sa oled veidike korrast ära ...» Vallo püüdis Bretti mitte vaadata.

Bret upitas end pikkamisi püsti, lükates eemale Vallo abistava käe. Vallo leidis taskust räti. Ta hõõrus Breti määrdunud näo nii puhtaks kui sai. Nad hakkasid sõnatult värava poole minema, Bret ees, Vallo järel.

Kui palju kulda tal ikkagi peas on! Vallo vaatas Bretile kuklasse. Kammimata sülem oli tavatult segi ja veel rikkalikum. Vallole näis, nagu oleks ta ees astuv neiu endale lõvi naha üle selja visanud. Okkad ja murdunud õie-ebemed ekslesid selles sädelevas padrikus. Vallo teadis Kaarumuti kiivatest seletamistest, et Breti-preili pleegitab oma lakka. Et nii kollaseid juuksekarvu ei olevat maailmas olemaski. Samas teatas ta, et need olevat Bretil valtsjuuksed. Et traalimehed pidid neid Roomassaare sadamas müüma. Vallole meenus see ja ta muigas, kuid tõsines kohe. Muti fotodel oli ta oma Maccy kord must, kord valge. Tegelikult jõudis Kaaru Mahta ruttu linnastuda. Kodunes

üsnagi kähku kosmeetikas, milleta ei tulnud sööklas, hiljem restoranis töötamine kõne allagi.

«Näh! Kaaru Mökul juusid või miskid! Püütäis repetand ölgkatuse karva narmud! Aga vaada, kus on Vaikel lokid!» Niisugustesse võrdlustesse valas Vessiku Jänts igal parajal momendil oma solvumise välja. Tarvitses vaid kellelgi Mahta nime nimetada.

Vallo tundis kiusatust praht Breti soengust välja noppida, kuid ei tihanud. Tegelikult peaks seda siiski tegema, mõtles Vallo.

Mees tegi autoukse lahti. Kuulekalt istus Bret esiistmele. Auto oli seest kuum ja haises polstri järele. Breti süda kippus läikima.

«Mu sall jäi kalmistule,» meenutas Bret ükskõikselt.

«Ma toon ära,» katkestas Merede käivitamise.

«Pole vaja. Küll homme saan kätte.»

«Kas sa ka homme siia tuled?» Imelik küsimus. Muidugi tuleb. Kuhu ta mujale veel läheb kui mitte siia. Keda Antski muud ootab.

«Aga sina ära homme mulle järele sõida. Tahan üksi tulla.»

Vallo noogutas. Praegu astus ta siiski autost välja ja tõi salli ära. See oli seesama pikk must õhuline sall. See, millega ta matuserongis astus, pea kohutavalt püsti.

«Kas sul nüüd on kergem?» Vallo kahetses, et küsis. Millest kergem?

Bret ohkas. Vaevukuuldavalt.

Vaikides sõitsid nad lühikese maa Randkülani. Vallo mõtles omi mõtteid, Bret omi.

Breti karakteri keerukuses ei ole Meredel asja olnud uidata. Ainult imestanud oli ta Antsu üle, kelle Allariit nii pikaks ajaks oma võimusesse oli võtnud. Peaaegu aastaks! Nii pikast kiindumusest ei saanud Vallo aru. Nii pikast ja sügavast. Ta ise armastas elus vahekordade lihtsust: sul on inimene, kes ei väsita ega koorma, kuid hoolitseb ja on hea. Väike hell ja alistuv naine on see, kellest eluks piisab. Igapäevaseks rahulikuks eluks. Naine, kellele ta ise on nagu tüveks kõrval. Et tunneksid pidevalt — sind hooldab keegi. Ja et «ei» tema suust tähendaks «ei», «jah» tähendaks «jah». Siiralt, alltekstita. Sest selline lihtne ja paindlik tüdruk tal oli. See tüdruk oli tegelikult naine, kellele võis alati kindel olla. Kes pealegi kohendas end vastavalt mehe hoiakule ja iseloomule. Hea

väike kuulekas Linde, kelle hinge keerukus sind ei väsita. Sellist omada on mugav.

Aga see siin? Kui talle otsa vaatad, lööd tahtmatult pilgu kõrvale. Ei tea sa iial, mida ta sinust arvab. Temaga rääkides ei või kunagi kindel olla, kas ta sind äkki lolliks ei pea. Muigab. Mõnda aega oli Vallo arvanud, et Bret Antsu ninapidi veab. Liiga ruttu ja liiga tihkelt jäi Ants temasse kinni. Seda arvas isegi Linde, kes muidu iga näilist puhta kullana võtab. Ehkki Linde leidis, et Bret armumiseks ongi nagu loodud, ei osanud ta endale seletada, kuidas suutis Bret Eddalt armsama üle lüüa.

Kolleegid pidasid samuti Breti-Antsu vahekorda lühikeseks flirdiks. Kaaru-mutt kuulutas mööda ilma, et Breti-preili magatab Antsu ja varem või hiljem heidetakse ta kõrvale. Käis selle kohta Kirumetsa Helenelt isegi andmeid hankimas. Sealt sai pika nina.

Ainult Irma arvas kiivalt ära, kuidas asjad tegelikult võivad minna. Kuid tema oma arvamust teistele ei avaldanud. Vallo arvates Breti-taoline abieluks ei kõlba. Sobiks niisama käia...

Linde, see Roolinnuke, kiindus kolleegi esimesest momendist nii, nagu üksnes tema kiinduda suudab. Linde meelest oli temast viis aastat vanemal ja kolmkümmend sentimeetrit pikemal kolleegil kõik, mis tal enesel puudus: ilu, enesekindlus, tõsidus, intelligents ja kasv. Viimast oleks ta eriti kadestanud, kui ta kadestada oleks osanud.

Siin see omadustega uhke inimene nüüd istub, ja sa ei taipa, mis ta sees tegelikult toimub. Ei ole Randküla naised talle andestanud, et ta peigmehe matuse rongkäigus ühtainustki pisarat ei poetanud. Oleks pidanud seda tegema kas või nendesamade naiste ja sündsuse pärast. Kalk! Südametu! Kirstu järel kõndis ta, pea kuklas. Pilk kivist raiutud näos üle kirstu kandjate kaugel ees, maanteel. Nagu ei kantakski tema ülimalt kallist inimest, vaid laulupeo embleemi. Pikk õhuline sall lehvis kõrgel üle matuseliste peade. Nii ta astus, pikk ja jäine, kauge ja võõras. Vaike pakutud käevangu lükkas kõrvale. Kõndis üksi, otse kirstus kinni, südames see, mida ei mõistetud. Kaastundeavalduste eest ei tänanud, ta vist ei kuulnudki neid. Õudne oli teda vaadata, kui ta niiviisi musta salli lehvides läks, veel kaugeltki nähtav. Nagu astuks tuleriidale, hetk veel elada. Võõras võõraste hulgas. Ta on tuim!

Külm! Sellega Ants ei olekski elanud! Kergemeelne! Pakuti välja sel korral muudki kohatut. Mõisteti ühiselt hukka. Ainult Kaaru-muti arvamuse poole kaldus punt naisi nõusolemisega: Breti-preili on kenasti hull.

Vallo unustas end hetkeks Bretti vaatama. Neiu liikumatu pilukil pilk paistis läbi esiklaasi mitte midagi nägevat. Killud. Ainult killud on jäänud suurest särast. Killud õnnest ja elust, killud inimesest.

Päike punetas vastu silmi. Ka Vallo nägi läbi tumedate prillide ainult hädavajalikku. Breti käsivars ta küünarnuki kõrval õhkus mullast soojust nagu maa . . .

Vallo tagurdas auto puukuuri ette, mille ta suveks jälle garaažiks oli kohendanud. Vanake ohkas ja jäi kõikudes seisma. Bret viskas oma pikad jalad autouksest hooga välja. Harjunult, nagu teeks ta seda iga päev. Selle liigutuse eluline hoog rõõmustas Vallot ja ta lausus:

«Põlved ära ei surnud ka?» Ei saanud oma sõna sabast kinni. Ei harju ära, et iga sõna pead enne kaaluma ja valima, kui Breti kuuldes välja ütled. Poodu majas ei räägita nöörist, leinaja kuuldes suremisest. Bret ei lausunud midagi. Vallo astus eemale. Lõi kapoti asja ees, teist taga lahti ja virutas samas kinni.

Bret kadus trepilt esikusse. Jälle takerdus Vallo pilguga ta juuksesülemisse. «Nagu hangutäis rukkipõhku,» välgatas Kaaru-muti võrdlus läbi Vallo pea. Juba mitu nädalat ei olnud Bret neid soengusse kamminud. Kogu ta ülakeha kadus heledasse puhma nagu põlevasse põõsasse. Kuidas need küll tunduvad, kui neid silitada . . .?

Sisseastujat tähelepanelikult silmitsedes võttis Linde soojalt ta käe ja ütles lihtsalt:

«Tule nüüd sööma, Bret!»

Nendes neljas sõnas oli kõik: mure ja heameel, hoolitsus ja kiindumus, lootus ja lohutus. Nad istusid lauda Vallot ootamata. Linde korraldas pisut liiga agarasti nõusid laual. Tõstis toitu Bretile ja endale taldrikule ning hakkas liialdatud isukusega sööma. Tegi kõik, et Bretti ümbritseks igapäevane muretu kodusus. Bret aga hoidis kahvlit käes ega vaadanudki taldrikule.

«Kas sa oskad ette kujutada, millega Olbri Arsi eesti keele tunnis hakkama sai?» hüüatas Linde, täis teeseldud töörõõmu ja elamusi. «Ma lasksin koondlauseile kirjalikult näiteid tuua ja korjasin vihikud ära. Aga pärast loen Sven Vessiku vihikust: «Afid, roogutillid, orangu-

tankid ja gael-girjagud irmutasid väljamaa hinimest.» Linde ise purskas lustiliselt naerma, ehkki ta juba küllalt oli naernud, sest oli Sveni vihikut kõigile õpetajate toas näidanud. «Ma ju tundsin Arsi käekirja ära. Pealegi kurtsid sina alati, et ta seda sorti tükke teeb.» Bret vaatas endiselt aknast välja — ta isegi ei naeratanud. Linde lootusrikas nägu muutus nõutuks.

Bret tilistas kahvliga tasa vastu taldriku äärt. Paistis, et ta ei kuule Linde tööjuttu pingutustest hoolimata. Linde otsis uut võimalust tähelepanu tõmbamiseks. Võttis kahvli, torkas kotletisse ja tõstis Breti suu juurde. Siis liigutas Bret ennast. Ta võttis Linde käest kahvli kotletiga ja pani taldrikule tagasi. Ta ütles, vaadates läbi akna eemalt vilkuva Käba katuse poole:

«Ma olin täna seal.»

Linde ei osanud midagi mõelda. Kus seal?

«Lilled ei ole veel kõik närtsinud. Hortensiad õitsevad edasi.» Breti viimased sõnad kadusid pisaratesse, pea vajus longu. Mööda helehalli pluusi veeresid veeterad alla ja imbusid riidesse. Kuigi Linde teadis, et nutt oleks Bretile praegu vajalik, et oli ise Breti nuttu pikisilmi oodanud, oli tal sõbranna pisaraid ränk taluda. Ta otsis kõneainet, mis mõtted hoopis mujale ajaks. Ja nii ta prahvataski äkki:

«Tead, Bret, mina vist olen rase.» Ise jahmus ta oma valest sedavõrd, et jäi ammuli sui Bretile otsa vaatama. Lõi laksatades käed põskedele ega taibanud isegi, mida tegi või ütles.

Breti kulmud kerkisid kõrgele märgade silmade kohal. Pisarad lakkasid veeremast. Linde nägi, et nüüd oli liiga hilja tõde uuesti jalule rääkida. Kust see tobedus küll suhu tuli! Kuid Bret laskis end kurbade mõtete juurest ära tõmmata.

«Ma küll kindlasti ei tea, aga kõik on nii sedamoodi. Süüa ei taha ja . . .» Linde mõtles häbenedes kahele pannitäielе kotlettidele, mis ta siinsamas pliidi kõrval oli tuliselt ära maitsnud. «. . . ja mõne toidu järele on äkki õudne isu ja . . .»

«Aga su õppimine pedas?»

Ometi tuli kaasa! Nüüd improviseeris Roolinnuke sädinal edasi:

«Küll mina juba jõuan! Ega mind töö ei tapa, ennem vastupidi! Peale sessi me ju abiellume nagunii.»

See viimane oli kõigil teada. Bret ise oli aidanud Lindel pulmakutse teksti koostada, siis ei ole suvel muret.

Pilv vajus uuesti üle Breti näo. Linde ehmus: jälle valed sõnad!

«Ma olen nii hullusti mures, sest ma ei tea, kuidas olla. Ei taha ju kellelegi öelda ka . . . Ainult sulle praegu. Kui ma kindlasti teaks . . . Aga kõik on ju veel nii kahtlane . . .»

«Mida Vallo ütleb?»

«Oh ei!» ehmus Linde end krampi. «Tema ei tea veel midagi! Esialgu ma temale sellest ei hinga, eks pärast näe. Tal isegi tegemist küllalt. Võtab minu poputamisega lisakoorma kaela.» Et vale veelgi suuremat sasipundart kokku ei keerutaks, jäi Linde segasena vait. Surus oma nina Breti kõditavasse juuksepahmakasse ja noppis okkad välja. Bret vabastas end ettevaatlikult ja astus akna alla. Väljas lukustas Vallo suure võtmega puukuuri ust. Pöördus ja vaatas üles, naeratas ja tõstis käe.

Vallost saab Lindele hea hoolitsev mees. Linde saab endale müüri, mille varjus on tuulevaikne ja soe. Küllap abielumehena on temas vist kõik ideaalne: tõsidus, hoolitsus, truudus . . . Matemaatiku napp sõnapruukki tuleb abielule võib-olla kasuks. Aga on vist külm? Küllap puudub see tuli, mis naisest mehe kõrval naise teeb. Lindel peab hõõgu jätkuma kahe eest.

Bretile meenus Antsu tulisus. See hakkab teda olematuna veelgi valusamalt kõrvetama kui varem teineteisega olles. Antsu ei olnud võimalik nagu kassi silitada, ilma et ta oleks hammustanud . . . Siinne paar aga kudrutas tund tunni kõrval ühesuguse toasoojusega. Küllap nende elugi tuleb üks pikk ja leebe paitus. Kord aastate pärast tulevad nad ehk Bretile külla — ei tea küll, kuskohta, aga tulevad neljakesi: Linde, Vallo, laps ja BMW.

All astus Vallo pikkade sammudega üle õue. Veel kord vaatas ta üles ja kergitas kätt. Bret noogutas talle ülalt vastu.

Selleks ööks läks Bret vastuseisule vaatamata oma Kirumetsa korterisse magama.

Kui Linde alla jooksis, peatas teda Irma ja noomis Breti poputamise pärast.

Linde nõksatas seisma. Irma pilk oli pahane, kui ta ütles:

«Oled otsustanud end enne eksameid lõplikult ära kurnata? Kellegi õnnetus ei ole nii suur, et sellest omal jõul

üle ei saaks.» Irma astus ligi ja silitas sirge käega nagu joonlauaga üle Linde juuste. Linde tõmbas solvunult pea eemale. «Tugevad kannatavad üksi. Võib-olla sa hoopis tüütad Bretti oma liigse hoolitsusega. Pealegi lased sa ennast temast türanniseerida. Bret kasutab sind ära, pane tähele.»

«Bret tugev? Praegu? Niisuguses olukorras on iga inimene nõrgemaist nõrgem! Kuidas teie seda ometi ei mõista!» Millegipärast tundis Linde direktori vastu äkki talle nii võõrast viha. Otse vihkamist. Sellepärast ütles ta veel ja väga valju häälega:

«Teise valu peab tundma iseoma valuga, siis alles saab sellest aru!» Linde seadis jalgu, et külma direktori juurest ära joosta. Ei, direktori südamesse ei mahu vist küll kübetki võõrast õnnetust. Mida see naine iganes teeb, teeb ta kohustusest. Enese kiusuks ei jooksnud Linde ülemuse juurest minema. Ta lisas veel ja sama valjusti:

«Breti ümber on soojust vaja luua! Muidu ta külmub meie läheduses ju ära! Tal ju ei ole enam kedagi lähedal!» Ta jooksis ukse poole, aga tuli tagasi. «Tema ju ise teiste tule äärde ei tiku, ta on uhke inimene! Kuidas te seda ometi ei näe?» Nüüd jooksis ta minema ja tundis, nagu oleks ta koolimaja akna katki löönud. Niisugune paha lapse tunne oli tal. Sest Linde ei olnud harjunud kellelegi vihaselt peale karjuma. Ta jättis Irma endale mõtlikult järele vaatama. Kange tahtmine oli nutma hakata. Aga Linde ajas huuled prunti ja silm jäi kuivaks. Tükk aega ei tulnud talle meelde, miks ta õieti alla jooksis. Siis meenus, et tahtis koridori aknast lahkuvale Bretile järele vaadata.

Irma oli ammu veendunud, et vaatamata veidrustele on Tooter mees, kelle arvamusi tuleb respekteerida. Tema arvamuse kohaselt ootab kooli uues olukorras ees rida raskusi . . . Mitte ehk niivõrd töö-, kui muid tõrkeid. Ants Looritsa surm vist lõhkus siin hoopis rohkem kui ainult Breti südame . . .

30.

PÜÜNISED

1.

Bret avas kapi ja vaatas sisse — ei olnud. Kammimata juuksed kahelt poolt üle õla salkus, põlvitas põrandale ja uuris raadiolaua alust — ei olnud enam. Tugitooli kõrval, seal kus ikka, ka enam ei olnud. Tegelikult oli küll, aga pudel oli tühi.

Bret heitis atlassmantli hooletult toolikorjule, et pesta ja poes ära käia. Lõi pilgu kellale ja taipas, et enam ei jõua. Ta losutas kušetiservale ega osanud mõtteid koondada. Siis tabas kõrv trepikojast kobistamise.

Nagu hall kass surus Viia end uksepilust sisse. Breti käsi haaras mantli. Silmad tunnistasid segaselt imelikku tulijat. Viia naeratas. Esimest korda nägi Bret Viia naeratust. Oli seni näinud vaid vihkavat nahkset nägu. Nüüd korraga tõmbus see nahk veidralt krimpsu. Pisitillukesed hõredad hambakõksid vajusid korraks alumise huule peale ja kadusid sama ruttu suhu tagasi. Kui tooli ei pakutud, kõpsis Viia akna juurde: ta tahtvat Breti filodendri küljest võsu. Kiitis Helene lille, millel midagi kiita polnud, sest see oli kuivama hakanud. Ainult roheline roots veel püsti, paar lehte küljes.

Viia piilus ohates ringi. Vaatas põlastavalt purke ja topse peegli ees laual. Viimaks toetus ta ühe näkaga tooliveerele, pani soonised sõrmed süles risti. Küsis tasasel häälel, kuidas Breti-vaesekese meeleolu nüüd on ja kuidas mõtleb edasi elada. Viia oli nagu triikraua alt tulnud, sile ja soe. Bret istus ja hoidis hommikumantli hõlmu koos. Ta kehitas õlgu. Viia silus end veelgi libedamaks ja

kruttis hääle tasaseks. Tõmbas tooli kušetile lähemale. Sai sõnaotsa kätte ja hakkas vuristama. Viia hingamine vingus läbi kitsaste kopsude, kui ta rabinal rääkis. Nagu korrutaks vigase vokiga lõnga. Vuristas üürikesest noorusest, inimeste tigedusest ja maailma õelusest. Viia ragistas läbi suu isegi niisugused hellad mõisted nagu arm, hing ja igatsemine, justkui oleksid need kolm kõik tal endalgi olemas. Jõudis üsna ruttu süüde, pattude ja igavese põlemise juurde välja. Täristas pikalt ja monotoonselt, nagu kõristaks kõrva ääres pooltühja tikutopsi. Bret ei osanud kartagi, et kivisel Viial nii pikk rodu sõnu võib suus olla. Ja et ta nii ühesuguse sorinaga oskab nad suust välja ajada.

Bret ootas, et ta lõpetaks. Võtaks filodendri koos potiga ja astuks uksest alla. Bret tahtis endaga üksi olla ja meeled valla lasta. Aga külaline täksis nagu kirjutusmasin oma kiretu kädinaga. Ja üldiselt ei olnudki see tuntud kontkõva Viia. Täna tuli temasse veel midagi songitut. Ülesleotatut ja nätsket. Nagu jahtunud jahupuder, leidis Bret võrdluse. Soojus ja siledus olid kadunud. Asemele oli pugenud seesama vettinud Viia kes palvetunniski.

Bretti hakkas vaevama uni. Palju oli unevõlga välja magamata. Viia jutusorin keris ja keris, kuni silmad vajusidki kinni. Siis sai tukastaja korraga Viia mõtteotsa kätte ja kuulatas:

«. . . nönda et sedasi, siis sa tead. Kui sa üksi metsaliste ulkas oled, pole sul kessegite poole üüda. Südamemures ilmainimesed sind äi aita. Närivad ning urgitsevad. Igaüks tahab su kääst seda viimast käde, et naerda ja irvitada. Keik on kurjust täis, nii äästi see Irma kut teised. Lämbuga noor inimene oma äda sisse kas või ää. Aga mina tuli sinule abi tooma, mis aitab.» Viia sõlmeline sõrm sihtis lakke. «Täma saadab umbest oma keige pühamad saadigud, kut ma ise paregus su juures ole, säält ütles ta mulle oma äälega: mine, Viia, ja tee armutööd selle önnetuma juures! Nönda et tee oma süda silmaveega pehmeks. Nuta patt inge päält sulama. — Siis äi jäta ta seda tähele panemata. Kangeid Jeesus ei kannata. Lunastaja nende juurde äi tule. Inimesel peab pehme ja alandlik meel olema.»

Bret põrnitses ülalt alla Viiale pähe. Suure kõvera kammi kiskjahambad olid Viia hõredad juukseidud peaael salkudesse kiskunud. Roosakas nahk nukrutses oma kiilakuses ning püüdis peitu pugeda. Pillatud korrapära-

tuses ekslesid heledad kõõmahelbed nagu salati seemned peenral. See mureliku moega pea oli aga aitamismõtteid pilgeni täis.

Viia istus toolilt kušetile ümber. Õiendas oma kondise käsivarre ümber hädalise puusa. Bretil oli tegemist, et hõlmu vaheliti hoida. Ninna imbus soola ja pipra vänget vingu, nagu hoitaks ta nina all lahtist vürtsikilukarpi. Kleepjalt ja niiskelt litsus Viia end Breti külje alla.

«Sa mõtle oma armpsa Antsu pääle. Just paregus võib ta igaviku kõrge kohtu ees seista. Tämal on sääl iseäranis ränk, sest sina ju aitasid tämal patukoormad raskemaks tehja. Sina ju olid, kes täma Eeda läbi õnnetumaks tegi ja alvale teele aitas. Sina olid see ka, kelle pärast Ants kaugelt teekonnalt selle sikliga tulemas oli. Sa ise jõvaksid oma ingega maa pääl asjad ää laarida, kui sa ruttad, aga Ants on juba paregus vaevas. Sa pead silmili maas paluma, et täda aitada. Palu Jeesust, palu silmili maas jumala poega!»

Bret oli oma hirmuäratavad pikad silmad Viia poole pööranud ja see nägi, kuidas kurat neis imelikkudes pildes saba võngutas. Viia pusis end Bretile veel enam külje alla, et see õel oma põrgulise pilguga eemalt talle otsa ei saaks vaadata. Ja ärgu oodaku! Ei lähe tema siit täna enne, kui tüdrukul nutt lahti, olgu ta või kange kui käiakivi. Kui nutt lahti, on kahetsus ka varsti käes.

«Sa ju nääd, kuidas patt igas pool su ümber määratseb. Kui keik kanged nii öiged oleksid, miks nad siis oma rahu käde'p saa mette? Päästetud inimeste südames on önn ning rööm. Sii sa ise ägad ilma südamesoojata. Pole sul änam, kes su juusid silitaks või suud annaks. Sul polegid jäänd änam muud teed kut umbest palumine. Sest pole sul kedagid änam kuskist oota, pole sa nii noor ka änam mette. Ööd kut päävad üks tühjus ja südamepiin. Su ing kuivab kogu kut käsn, kus pole röömu tilkagid änam sees mette. Aga palumine aitab.»

Samas rabas Viiat rõõmus võpatus: juba nutab! Sa helde Jeesus, juba nii ruttu!

Bretti läbis tõepoolest kuiv nuuksatus. Teda masendas, et igasugused tüübid võivad nüüdsest peale ta kallal närimas käia. Ei ole inimest, kelle selja taha varju minna. Kõik seesugused arvavad endal õiguse olevat tedagi omataoliseks pidada, keegi ei astu ta eest välja. Üksindustunne masendas ta selle nahkse ees maani maha.

Kas tõesti see kange juba alla annab! Viia läks rõõmust väge täis. Ta rõnksatas kušeti äärde põlvili maha, sirutas käed üles ja kuklasse visatud peaga kisendas lae poole:

«Tule, mu suur ja vägev, ning aita seda väetikest maamunal! Oh Jeesus! Jeesus! Jeesus! Päästa selle pörmu eidetud inimese silmavesi kahjatsedes lahti! Täma on otseküt üks lesknaine, kellel arm südame küljest ää kistud!» Viia sikutas palve vahel Bretti hõlmast allapoole ja käsutas:

«Lasse pöliti! Tule parandale mu juure, ma palu su eest!»

Bret ei nihkunud paigast ja Viia palvetas veel valjemini:

«Oh Jeesus! Tee täma umbest paregus nägijaks nägijate ulka. Tee, et mu tänane teekond siia mette asjata poleks! Oh Jeesus! Oh Jeesus, Jeesus!» Viia anus suletud silmil. Juuksekahlude vahelt Breti poole piiludes nägi ta küll selgesti, et selle pea oli longus, aga tilka vett ta paletel märgata polnud. Ja Viia andis vihase käsu:

«Nuta! Karju suure äälega, see aitab!» Ise toksis ta vesise ninaga vastu Breti sääri. Tüdimusest ja alandusest hakkasidki õnnetul inimesel tulised tilgad laugude all valutama. Mõistus süüdistas südant, et see keelas vanale naisele ust näitamast. Tavaliselt oli Bretil vaja vaid purset ja kõik vaenulik lendas hooga silmapiiri taha. Kuid praegu pole Viia vaenlane. Omal viisil tuli Viia talle abi pakkuma. Sellise sihiga sisseastunud inimest Bret ukse taha saata ei saa. Pea longus, nii konutas Bret kušetil ja pisarad veeresid hommikumantli põue.

Siis avanes uks. Ukse tumedas tühemikus seisis Helene — sirge ja suur, nagu ei olekski ta Helene. Pöördus seljaga vastu piita ja käsutas:

«Mine välja mu majast, Viia!»

Viia pea kerkis. Ta toetas käed vastu põrandat ja tõusis uskumatult kähku. Konte nagistades sai ta end valutavatelt põlvedelt imekiiresti jalgadele. Ta pisikesed silmad roostes laugude vahel pilkusid Kirumetsa suurele perenaisele kohkunult vastu.

«Mine välja, ütlesin ma sulle! Sa näed, laps isegi õnnetu, ja sina tuled teda siia kiusama! Näed? Uks on siin!»

Äraarvamatult kähku kadus kange Viia trepikoja põrgukurku. Pärast häälekat kolistamist ja ukse mürtsumist jäi all vaikseks.

Helene oli jälle madal. Ta istus Breti kõrvale. Pehme kortsus käsi libises üle pika preili juuste. Suu vaikis tükk aega.

Bret luksatas. Haaras pisikese Helene tervenisti oma sülelusse ja andus ahastusele. Ühegi hinge sülle polnud ta seni oma suurt nuttu nutnud. Bret tundis, kui vajalik on see süli praegu talle. Just sellepärast voolas silmadest vett nii laia valuga, et hella emasoojuse eest leidis. Vana hea ustav Helene, kes mitte iial vist pisikesi lapsi petnud ei ole... Suur ja uhke Bret nuttis end tillukese perenaise põlle sisse sama tillukeseks. Siin ei olnud tal vaja end kangeks näidelda. Siin tohtis ta olla väike ja õnnetu. Siis, kui ta kuueteistkümneaastasena oma isa mälestust taga nuttis, ei olnud tal sellist ustavat süle kui praegu. Tungleva pahinaga vabanes vesi ja vabanes kehast koletu paine. Koos pisaratega kuhjus nutu sekka unine raskus, tinane magada tahtmine.

«Ära kuula, laps, neid tuulest pillutuid! Need tulevad su juurde jumalat naeruks tegema. Jumal on suurem, kui meie suudame ära arvata. Tema ees ei tule nende kombel põrmus ringutada. Tema teab ja tunneb su häda ning aitab sind. Teeb seda äraarvamata viisil. Muidu ei olekski ta ju jumal. Sa ei ole ju miskit kurja teinud, miks peaks ta sind, head last, põlgama.»

Helene kohendas Bretile padja pea alla ja laotas teki üle.

«Puhka natuke, see kosutab. Ma lähen lippan, toon alt sõstratarretist, see kena lahke süüa.» Nagu oleks ta vaid kerge tuuleke toas, lippaski Helene trepist alla. Libises sulena söögituppa, uks sulgus ta järel. Bret jäi üksi, kuid hingel ei olnud enam nii kibe. Ei tundnud enam vajadust klaasikese portveini järele. Midagi ei olnud praegu vaja.

Bret õiendas raadiolaualt pildi ja võttis raamist välja: «Et meil Sinuga jätkuks päikest, siis on ka meie lähedastel soe.» Antsu hoogne käekiri, lähedane, ja nüüd nii kauge.

Väljakannatamatu valuga purskusid pisarad uuesti. Antsu pühendus pildi taga vajus vee sees laiali.

Mis saab minust nüüd, mu kallis? Mis tuleb edasi?! Mina ei suuda üksi! Ma olen nii mannetu maailma ja enda ees! Ja Marii? Bret peletas nuttu.

...Nimetav kes? Marii, omastav kelle? Marii, osastav keda? Mariid...

...jätkuks päikest, siis on ka meie lähedastel soe...

...Mariil niisamasugune parukas peas, kamm ei käi läbi, ütles ema...

...Kas ka teie jagate ema religioosset ellusuhtumist?...

...Aga miks miilits just sind selle neetud rokenrolli pärast saalist minema käsutas? küsisid kursusekaaslased...

...Käid käest kätte nagu pol-öki-konspekt, ütlesid kursusekaaslased...

...Minu suur õnn on ehk üksnes Vallo kaheldamatus truuduses, ütles Roolinnuke...

Marii, kas sa tahaksid Saaremaal elada? Tuleksite emaga koos? Seaksin sind kohe alguses eluga silmitsi, siis ei oleks sul hiljem eluks jõust puudus? Läheksime sinuga mööda... madalaid... kad...

Tühi pildiraam vajus magavale Bretile lõua alla ja murdus tapist lahti. Niiske pühendus jättis Breti põsele sinised tagurpidi jäljed... «...lähedastel soe».

2.

Viia oli ukse all meelega kinni mürtsatanud. Ärgu nad siin vähemasti seda arvaku, et Viia läheb Kirumetsa pööningult minema, kummargil nagu kerjaja. Oleks tahtnud välisust veel hoopis valjemini kinni paugutada, aga sellele oli kirves vahele torgatud. Just nagu oleks Adam ära aimanud, et Viia siia täna tuleb uksi prõmmima.

Õues põikas Viia otse üle Kirumetsa juurviljaaia. Pääses niiviisi kohe Kaaruküla teele välja. Muidu kõnni koolimaja akende alutsi.

Jumalast juhatatud paras palvetöö moment lendas täna vastu taevast. Viia sülitas lopsaka suutäie Kirumetsa tillide vahele. Ei seda tüdrukut tohi nüüd omapead jätta! Ta on praegu nii ütlemata meelest ära. Ja kui vahetpidamata käia talle abiks nutmas, küll ta lõppude lõpuks ikkagi jumala juurde jõuab. No see vast oleks alles pirn Liilile ja Rihvaaugu moorile, kui Viia selle puru-upsaka Allarilda-preilna jumala jalgade ette surub! Edda on selle kõrval nali. Edda oli titeke. Kohe esimesel korral langes põlvili ning hakkas paluma. Aga meesterahva meelitusel kukkus varsti usust välja. Oh pattu!

Edda — jah... Tuli, oli ja läks. Tükk aega sai arvatud, et ta mehe kõrvas ka ikka veel usklik on. Miina ju ise

ütles, et Eerik ehk varsti ka, kui naine juba on. Aga näe! Välja langes.

Viia rügas ennast üle kivesaia. Mis see kolm-neli kilomeetrit — ega see Viiale raske minna pole. Ihu Jeesuse abiga alles noor ja kerge nagu hingeõhk. Pole liikmetes veel Kirumetsa Leene kõverust. Taevas aitab, et pole nii kookus ja kiiva. Ihutervis käes ja meel õnnis, elamenäeme. Viia hüppas nagu varblane üle vagude, varbad peaaegu ei riivanudki mulda. Ei suuda Kirumetsa Leene sedaviisi astuda!

Täna läks Viia solvumine üsna ruttu mööda. See polnud neil Helenega esimene kokkupõrge. Neid oli elus olnud teab kui palju, kõik aina usu pärast. Terve elu teineteist Leenega kumbki oma usus eest ära ajanud. Kooli-Irma oli Viial pinnuks silmas ilu ja uhkete riiete pärast, Kirumetsa Leene usu pärast. Luteri usk kartis ju uut usku nagu katku. Üks põhjus vist see oligi, miks Viia uude usku läks.

Randküla suure ususõja ajal, kui Kliibergi-jänt käis, oli Viia tema esimene jünger. Kiskus end luteri kiriku küljest lahti ja hakkas väärpastor Kliibergi järel sammuma. Ilus ja tore mees oli, mis viga sammuda. Viia oli ka see, kes Randküla kirikus oma uue õpetaja selja taga ässitas, kui Kliibergi altariaeda sisse ei lastud. Kanged luterlased seisid rinnutsi ees. Viia koos Kliibergi ja teistega löödi kirikust ikkagi välja. Löödi jah välja küll, aga peaaegu terve kogudus tuli temaga koos. Nii võimas mees oli Kliiberg. Ja kui ta laadaplatsil seltsimaja seina ääres oma leerilapsi õnnistas, oli Viia nagu pühavaim oma õpetaja kõrval. Polnud orelit, altarit ega kantslit — mitte midagi polnud tarviski. Kõik oli nii kena sellegipoolest.

Oli kahju küll, et Kliibergi vaimustatud saatjad nõnda ruttu ta ümbert ära kadusid. Aga Viia oli see, kes jäi viimseni paika. Teised tilkusid kiriku juurde vanasse kogudusse tagasi, silmad maas, aga Viia ei läinud.

Ei läinud ega lähe iial! Läks hoopis Kaaruküla priilaste usku. Seal suutis ta end varsti Jeesuse esimeseks käemeheks võidelda. Kes on Viiast kauem Kaarukülas päästetud olnud? Uut usku? Mitte keegi! Tema on elusatest praegu kõige kauasem olija. Kui vennas Sander välja arvata. Aga Sandril pole see ei usk ega midagi, ta ju va adventist.

Viia pööras Muuli koplimulgust sisse. Kena värske leiva

lõhn lõi ninasse. Viial tuli patune mõte: kui piiluks õige Muuli perepoolsest aknast sisse. Paistaks ehk ära, mis seal sees on ja kuidas. Teises otsas oma kambris Viia ei teagi, mis pererahva tubades on. Ei käi Viia, aus inimene, ilmaski mööda pere tube. Vahel palvekambri lahtisest uksest õiendab vaadata — mis sa sedaviisi näed.

Viia keeras silmadega ringi ümber õue — vaatamas ei olnud kedagi. Ta kangutas mingi ligeda paku aknale ligemale. Vinnas ennast käpuli üles ja upitas ninapidi aknasse. Paistis suure kõrge sängi ots. Selle najal teki alt väljas paar paljaid jalgu. Viia tõmbas pea tagasi. Tundis ära Muuli Mihkli jalad. Ümmargused tömbid labad ja varbad küütsakil üksteise peal. On seda va Mihklit ju igate moodi nähtud, küll paljajalu ja pasteldes, sokipöistel ja simmikingades. Oh Jeesus! Kus Miinal selle õnne ots! Ikka oma kindel paar mehejalgu sängis, pole kellelgi ütlemist. Eks niisugused kuluksid ära igasse sängi, aga kust sa neid võtad. Viia ohkas ja libistas jalad pakult maha. Pühkis repetanud käed rohu külge puhtaks.

Öötulija hakkas nüüd ühe pisema akna all ülespidi vahtima. Natuke küll kõrgel, aga peaks siit ka sisse vaatama. Viia kehitas ennast, tõusis kikivarvukile ja surus raskuse ligasele lauavirnale. Hiljaaegu oli Mihkel remonti teinud. Oli sahvrist tubase kemmergu ehitanud. Et kui võõrad vennad külas käivad, pole ühteilma tarvis lauda taha joosta. Et oma perega käivad küll vanas edasi, omadel iseasi. Kui just pühadeaegu, et siis perel ka pidulikum. Nii oli Muulil seda kemmerguasja arutatud, kui see tegemine hakkas.

Viia kõõlus raami küljes ja sihtis ruudust sisse:

«Ah see ongid see Muuli pühadepeldik! Sa aeg! Suur uhke lasuuritud pott juba kenasti püsti nurkas! Kaas pääl ning! Maksa rääkidagid mette! Sahvreist saab nii kena pisike peldigu! Umbest torud veel panna ning!» Viia nihutas end küljekile, et paremini näha. Ta silmas poti kaanel kaht maailmatu suurt kodust leiba, ahjust alles võetud.

«Jah, ikka kena küll, kui oma ahi ja oma leib . . . Oma mees ning söuke kena olemine. On ikka inimestele õnne antud,» ohkas Viia vaga inimese kadedusega ja hakkas alla kobima.

Viia on endale ammustaega tunnistanud, et Muuli Mihkli jumalaõnnistus on kuradiga kahasse. Kuidas seda muidu nii häbemata palju on? Ja seda ei jäta Viia tulevase kõrge

kohtu ees ilmaski ütlemata, kui aeg kätte jõuab, sest Viia on õiguseinimene.

Äkki kadusid Viial jalad alt ja ta käntsatas robinal akna alla nõgestesse. Niiske sein rüüstas kõhu nabani paljaks ja kraapis kintsule mustad jutid. Viia nühkis viie küünega nõgestest kõrvetatud kohta ja siunas sosinal sajust ilma. Meel sai haigeks, sest põlv valutas hullusti. Tuju läks nulli nii kukkumisest kui pererahva küllast. Kõike on Muuli Miina majas liiga palju. Aga kes ta omal ajal oli? Üks põlatud, lapsega tüdruk! Patust läbi vaotud ja tuuseldatud! Sest ega ju muidu poleks tal meheta last olnud! Südame poolest üks va õel inimene, olgu küll et, jah... Kui leivateo ahjust välja tõmbab, paneb Viiale ka ikka sooja tüki laua peale valmis.

«Aga kas mina olen Miinale miskid võlgu jäänd? Ma lepi selle va vene levaga, mis poest saab toodud. Ilma maiguta, missega Miina oma sigu söödab. Aga konservikarpisid olen ma tämale tööstusest tüdimata vädand. Ega ma küll rikast riiki selle piresega vaeseks ep varasta, aga...» Viia sülitas kolm suutäit, et halva sõna maik keelelt kaoks. «Aga kas söuke äigamine minulegid kerge on.»

Et asi üksiti käsil, sättis Viia end ka viimasest aknast sisse vaatama. See aken oli kuidagi kiivakil, aga täpsemalt Viia ei uurinud. Vinnas ennast vundamendi äärele ja lõi pea valusasti vastu raami. Nagu nüri kirves lõi korraks silmad tuhmiks. Viia porises poolvaljusti ja aevastas. Kui ta hakkas oma palet vastu klaasi litsuma, kadus aken eest kaugemale ja kolksatas kinni. Viia kohkus kangeks: aknast vaatas vastu võõras naerune nägu.

«Tere õhtust,» ütles suu selles näos. «Aga miks te uksest ei tule?» Viia kapsas kui niidetult alla ega julgenud niipea end sirgu ajada. Kööberdas kümmekond sammu küürakil mööda seina äärt ja kadus nurga taha. Taipas alles nüüd, et aken oli olnud poikvel. Et mees oli kõik ta luuramised ära vaadanud. Mis siis, kui oli äkki Laaneluha linnast? Sa püha Kristus!

Viia astus raske südamega oma kambrisse. Siis tuli meelde, et Eerik oli jälle oodata. «Mis see Eerik siin nii sagesti...? Ehk Eeda ka seltsis? Tunneb mees ehk ikkagid usu järge miskisugust nõudmist? Aga — äkist tahtvad kammert käde saaja?» kohkus Viia.

Tujutult kobis ususaadik laua äärde ja hakkas sööma.

Lõikas liigendnoaga tulisoolast kuivatatud lesta. Kohendas lestasiilud mannergu kaanele ja hakkas suutäite viisi Miina pandud leivakäärust lõikama. Nii kena tahe lest ja see leib, et söö ennast või segaseks. Siis leidis Viia, et leib nagu oleks nätskevõitu.

«See arvata. Miina sul oskab jah kenad rugist leiba tehja! Olga pääle! Aga mis sa muud ädaga ää sööd.» Viia ohkas ja pani üksiti terve toodud käänaka korraga nahka. Siis keeras ennast sängi.

«Olga mis on, aga oome õhta lähme Liiliga kahesti. Kui tarist, võtame Mihkli ka seltsi, las ütleb va Leene mis tahes.»

Varsti hakkas Viia nina rahulist muusikat mängima.

31.

KOSJAD

Vallo käuksutas tänaval Breti akna all oma BMW signaali. Erilist tahtmist Bretil täna noorpaariga lusti sõitma minna ei olnud. Nende pidev nurrutamine hakkas Bretile pikapeale vastu. Pealegi tundus talle millegipärast, et Vallo pigem kannatas Linde kudrutamise välja, kui et ise tungi õrnutseda tundis.

Auto hüüatas jälle ja Bret läks vastutahtmist alla. Söögitoas käis keevaline lauakatmistseremoonia: pastorit oli jälle kirikust oodata. Õhtusöögile oli Bretki järjekordselt palutud, kuid seda pakuti juba varasest lõunast alates. Täna oli Helene kutse väga tähendusrikka näoga edasi andnud. Nii et kui päris aus olla — sellesama pastor Rannamaa pühaõhtusöömaaja pärast Bret praegu sõitma läkski.

Lindet täna autos ei olnudki. Vallo käsivarred olid ümber rooli, sinise särgi käised käänitud. Tegi suitsu ja oli suvises meeleolus.

«Teeme paar tiiru ümber Randküla. Tahan proovida, kas spidomeeter pärast trossi kohendamist funktsioneerib.» Vallo pani oma vanakesele hääled sisse. Bret märkas, et täna olid tedretähed Vallo roosakatel käsivartel erakordselt tumedad. Nagu kiivitaja munad, võrdles Bret üleannetult endamisi. Et see mees ka nii valge peab olema!

«Miks Linde kaasa ei tulnud?»

«Ei tema tee praegu ülearust sammu. Sess kaela kukkumas, pea pulki täis. Kirjutab tulise kiiruga kursusetööd.»

Vallo vahtis ahnelt rataste alla kargavat teed. Temalgi näis midagi nagu kaela kukkumas olevat.

«Kas läksite tülli? Sa nii närvis?» Bret tõukas jalad ette sirgu.

«Tülli? Lindega?» Vallo naeris rämedalt. Bretile ei meeldinud see naer.

Mees juhtis autot suvaliselt, valides siledamaid teeotsi. Kõige tasasem oli Soobassoo metsavahetee, veoautod siia ulatunud polnud.

Vallo ei olnud enam elav, pigem oli ta hajameelne. Ikkagi läksid tülli, mõtles Bret.

Kas või tülitseda vahelduseks mõnikord, kui ainult oleks, kellega. Linde, see naiivne armas tobuke, ei teagi ehk, milline varandus tal olemas on. Ei tähenda see, et ta Bretile või veel mõnele teisele ei meeldi. Lindele endale on ta — kuidas ta ütleski — hapnikuks, milleta ta ei saa hingata.

Aja möödudes muutus Breti südamevalu tuimemaks. Ei olnud enam pidev, tuli hoogudena. Eriti hommikul, kui ärkas. Ja muusikat kuulates. Antsu asju vaadates. Päris mööda ei lähe Breti lein iialgi, esimene suur lein elust lahkunud inimese järele. Kodus leidis Bret masendushetkedel seltsi Helenest. Lindel oli nüüd aega vähe. Pealegi tüütas Linde kaastunne Bretti mõnevõrra, ehkki Linde tegi kõike puhtast südamest. Aga õhtuti vallutas üksindustunne Breti jäägitult. Kas oligi õhtut, millal Bret hinge rahustamiseks klaasikest ära ei joonud? Vist mitte. Saa niiviisi veel joodikukski, muretses Bret. Kedagi ei olnud tal siin, keda endale sõbrannana ette kujutada. Mitte kedagi. Kui just Kilda? Aga temal on jumal. Ja Voll.

Soobassoo pohlametsa mändide vahelisel alal suretas Vallo mootori välja. Meri välkus naljatamisi tüvede vahelt ja tegi oma säraga haiget. Kailud praalisid oma kareda vinguga ega hoolinud kellestki. Kuskil ligidal kõlksusid lehmade kellad.

«Palav on, kas pole? Lase aken alla.» Vallo ise ei oodanudki, et Bret käsu täidaks. Ta õiendas end üle Breti ja väntas ise klaasi madalasse. Ja siis . . .

Alguses ei taibanud Bret, milles on asi. Ta sirutus tahapoole ja tegi Vallole tegutsemiseks ruumi. Kui aken all, haaras Vallo ühe käega akna alusraamist, tõmbas end lähemale ja oli korraga Bretil kaelas. Jalad kuidagi kööts-sakil oma pedaalide seas, aga käsivartega kiskus ta sõidu-

kaaslast endale sülle. Aeglane ja mõmm, nagu ta muidu oli, ei olnud ta sel hetkel hoopiski mitte. Tegutses nii kähku ja kohmetuseta, nagu treeniks iga päev võõraste naiste haaramist.

Juba olid Breti huuled Vallo hammaste vahel ja käed vangis. Bret keeras pead abitult siia ja sinna ning sai end lõppude lõpuks lahti. Valge Vallo higist piiskav ja roosalaiguline larhv vahtis ahnelt ja oli valmis uueks rünnakuks. Silmad vaatasid tobearmunud anumisega Bretile otsa ja pikk huulteta suu sahistas Bretile kõrva:

«Bret! Ma armastan sind!»

«Loll!» Bretil oli sülg suus valmis, aga jättis sülitamata.

Midagi veel tobedamat sel hetkel ei oleks ka kõige lollim mees osanud välja mõelda. Oli mis ta oli, aga nii totraks Bret Vallot ei pidanud. Kui ta oleks võõras, veidike vaid tuttav, mõni miskisugune tuntud või tundmatu õnnekütt! Aga Vallo Merede? Linde peigmees!

Bret pahvatas vihaselt naerma. Naeruga on võimalik veel midagi ehk ära parandada, aga kui sülitab, on sõber maatasa.

«Ära naera, kallis. Me ju oleme sõbrad. Mis see sulle teeb . . .»

Breti naer jäi õhku rippuma, kukkus keskelt katki:

«Mis asja?» Ta lootis tõesti, et ei saanud Vallost aru . . .

«Bret, kallis. Me oleme ju bioloogilised olendid, saad aru . . .»

«Ah või kohe niiviisi, peigmees-poiss!» Ja nüüd sülitas Bret tõesti. Selle mehe sõprust ei olnud temale vaja.

Vallo laskis käed lahti. Roosakas sähvatus vajus üle kaela. Ta isegi ei vihastanud. No on lammas! sõimas Bret endamisi.

«Anna andeks, kallis, aga . . . tegelikult. Sinu juures läheb mõte kohe selle peale . . . Sa peaksid minust ka aru saama . . .» halises lammas.

«Pea suu, tohman!» Bret tundis, et siin päästab vaid vulgaarsus.

«Mulle on tarvis . . . tead, kallis, mulle . . .»

«Sulle on tarvis litsi? Kas nii? Ja valisid selleks minu?»

Bret haaras ukselingist, kuid Vallo käsi hoidis seda peos.

«Sa oled . . . me võiks ju sinuga . . . kas või sõbrad olla . . . Bret?»

«Kas me seni siis seda polnud? Mina arvasin, et olime?»

«Kallis, ma ei mõtle seda . . . Lindet ma ei saa ju võtmata jätta . . . Aga kui sina . . . kui sa vähegi . . .?» Silmavalgedki olid tal nüüd roosad.

«. . . kui ma vähegi inimene olen — ehk magaksin sinuga? Vahetevahel?» Bret küsis seda väga tasa, peaaegu hääletult. Kuid sõnad olid nii selged, pilukil silmadest sihtiv säde nii terav, hambad kui koeral puremiseks paljad. Ja siis ta virutas. Lõi käe vastu armatuurlauda, kuid hoop läks märki. Lõi ja astus uksest välja. Väljast kummardas pea veel korraks autouksest sisse ja ütles, nägu naerul:

«Oh jaa! Muidugi! Heldene aeg! Sõpru aitan ma alati!» Virutas ukse kinni, nii et vanakese BMW kere värises. Vallo vajus rööts akile roolile.

Bret jooksis luisel teel pika õnnetu sammuga. Randküla poole. Ja nuttis. Valju jõrinaga nagu karjapoiss ega pühkinud silmi. Kelleks teda õieti peetakse? Sõber! Ja peaaegu et mehe haua äärel! Mis inimesi maailmas ometi elab! Ja sellele läheb pisike Linde mehele!

Võttis enne aega, kuni Vallo autoga Breti selja taha jõudis. Bret ei nihkunud teelt: sõitku kandu või keeraku kalluvarte sekka!

Teeristil juhtis Vallo auto Breti kõrvale. Küünarnukk ja pea aknast väljas, ütles ta lepitavalt:

«Ära ole pahane, Bret . . . Ma ei teinud ju midagi halba . . . Ma ei arvanud, et sa naljast aru ei saa.»

«Käi minema!» jäi Bret teeristil seisma. «Kao!»

«Ole kena, ära sellest Lindele räägi . . .»

Bret haaras tee äärest malaka, nagu tahaks autoakent puruks lüüa. Nüüd sõitis Vallo minema. Bret naeris talle parastavalt järele.

Siis oli ta vulgaarsusest väsinud. Lõpmata õnnetu ja tõsine. Bret istus halli kõva sambla all kükitavale kivile. Mis siis nüüd? Kuhu või kelle juurde veel minna? Ka Linde juurde on nüüd tee kinni. Praegu siin kivil konutades tundis Bret tagantjärele, kui palju pisike Linde talle ta rasketel tundidel oli pakkunud. Just nüüd sai see talle millegipärast eriti selgeks. Ja korraga tuleb see . . . see loom ja teeb lapsukese heateod maatasa? Näru! Milline näru!

Mida siis nüüd ikkagi teha? Linde seltsi ega temale külla ei ole Bret kunagi nii väga ihanud. Ei ole seal teab mis käinudki. Ent nüüd, kus tee Linde juurde oli püsti,

tundis Bret vajadust tüdruku järele. Helenel ei ole täna aega. Pealegi on seal pastor.

Talvel oli pastor kord otse küsinud, kas Bret abielluks temaga, kui tema ettepaneku teeks. See oli küsitud naljaks. Kuid päris nali see ometi ei olnud — seda Bret teadis. Pastor oli — ehkki jah naljaks — palunud kõik tegurid viimseni läbi kaaluda, näis, millise tulemuseni Bret jõuab. Kui Bret selle peale naeris, hakkas pastor ise neid nõndanimetatud tegureid kaaluma: «Armastust — ei ole. Mehe keskmist sümpaatiat — ei ole. Tulusat ja auväärset ametit — ei ole. Seltskondlikku positsiooni — ei ole. Vähemasti noorust? Ka ei ole. Selge. Vastuseks on «ei» juba käes. Aitäh aususe eest.» Nii oli tookord rääkinud pastor Rannamaa. Ja oli sellest hetkest muutunud palju sümpaatsemaks. Ei olnud ta mingi armunud narrike. Bret ilmselt meeldis talle kui inimene ja küllap ta kaalus võimalikku kooselu ehk tõsiselt. Kuid täna ta Rannamaad näha ei või.

Kui Bret lõpuks koju jõudis, oli pastor ammu läinud. Isegi tagasi ei saavat ta aega tulla, kahetses Helene.

Bret ronis raskelt trepist üles. Kallas klaasi veini täis ja jõi keset tuba seistes tühjaks. Kallas teise ja jõi ka selle ära.

...Truu, kurat, nagu Allariida Ärta! Ei tea, kellel sihukest tarvis...

...Ja mina arvasin, et oled süütuke veel, ütles too tudengiloikam...

...Sinusuguse pärast perekonda maha ei jäeta, ütles Robert...

...Ja ise tahad hakata lapsi õpetama? imestas naabrinaine...

...Ma ei arvanud, et sa naljast aru ei saa...

Teine pudel oli täiesti puutumata. Kork ei tulnud kuidagi pealt ära. Bret tõukas korgi kääriotsaga pudelisse. See ulpis abitult veini rohelisel pinnal. Bret küünitas klaasi järele, aga siis tuli Adam.

Bret asetas pudeli kolksudes lauale, ta liigutused olid nurgelised ja hoogsad. Et oma imestust ja seisukorda varjata, avas Bret kapi ja hakkas paela otsima. Et juuksed kokku siduda.

Breti nähes tuli Adam üles esimest korda. Ta vaatas peremehepilguga ringi. Koputas sõrmenukiga vastu aknaraami. Laskis põlve lõnku ja kiigutas käuksuvat põrandalauda. Tegi näo, nagu oleks ta üürilise olme pärast üksnes tulnudki trepist üles. Lõpuks istus, kõhatas ja pöördus üürilise poole:

«Te olete mu majas juba kümmekond kuud eland. Minule ja mu naisele olete te meelepäraline olnd ja teie eluviisi kohta mul paha sõna ütelda pole. Aga täna oli minul tulemiseks üks iseäraline asi. Valitsesin selleks välja pühapäise päeva, et oleks rahu nii minul kui teil.» Adam kõhatas ja vaatas ahju musta küljekivi, kust suitsu sisse oli ajanud. «Nüüd olete teie — kuidas ütelda — lese seisusse jäänud ja teie elu on üksik ning kurb. Ma ei taha mitte teie haava osatada, aga oma juttu ma ilma seda puutumata ära rääkida ei saa.» Peremees asetas peopesad põlveotstele ja kangutas end püsti. Et oleks pidulikum, küllap selleks.

«Pastor kutsuti kiires korras ära, muidu oleks ehk temagi minuga tulnud...»

«Tuli hingekarjasele isameheks?» sähvatas Bretil läbi pea. «Või otsib samuti voodi kohta oma pühale vanapoisile?» Bret muigas.

«Rannamaa austab teid sügavalt. Minu naine on teist temale palju meelepärast rääkinud ja temal on teiega tõsised elumõtted.»

Arvasin ära: tuligi kosja!

«Et teie temale paslik olete, seda võime meie naisega kindlalt kinnitada. Ja teil saab elus suur selts olema. Ta on tõsine ja otsekohene inimene. Need sõnad ütlen ma praegus teile järelemõtlemiseks.» Bret hoidis kätt suu ees, et oma klaasitäisi mitte reeta. Ta ei vastanud peremehele ühtki sõna.

«Oleks soovitav, et te pastor Rannamaale sellest minu rääkimisest teatust ei annaks. Tema ei lubaks seda eales sündida, et keski temale abielusse teed käiks rajamas. Tema on kindla meele ja mõttega mees.»

Bret raputas innukalt pead. Et Adam kiiremini tagasi alla kobiks. Ei saa ju kinnise suuga teab kui kaua tumma mängida.

Peremees ei hakanudki pikemalt venitama. Tõmbas korraks sõrmega üle tahmase ahjukivi, et kas ikka on tahmane. Ja et kas ikka ajab ahi suitsu sisse. Pühkis sõrme rätiga puhtaks, nõkutas peaga ja kadus trepikotta. Kulus oma veerand tundi, enne kui uks all lõmpsus.

Nii et ettepanekuid igasuguseid. Kohe nagu suur kos-

jade päev. Oli Adama ettepanek Merede omast ükskõik kui palju viisakam, kohatu oli seegi. Kuid Adamale võis andestada. Esiteks oli ettepanek austav. Teiseks oli peremees mingi kaalutluse tõttu kiirustama sunnitud. Kartis ilmselt, et kositav libiseb kuidagi ära. Ta ju ütleski, et — järelemõtlemiseks.

Ja nüüd otsustaski Bret «järele mõelda». Ta kallas pika šampanjapokaali veini pilgeni täis ja otsustas samas ära: tuleks vist taas tudengiaegseks mürgli-Bretiks hakata. Siia tulles oli tahtmine väärikaks inimeseks saada, aga vägisi keeratakse mõte metsa poole. Ei taheta lasta vaikselt elada. Võib-olla ongi kõige õigem pastorile mehele minna? Tõsine ja aus inimene. Jumalat pole tal vist ka ülearu palju. Tühja sest armastusest! Ainult kaks korda ta seda tunnet elus tundnud ongi. Küllap see Kallegi puhul oli armastus. Miniarmastus. Usaldamine. See teine aga, mis siin algas ja lõppes, oli suur ja tõeline. Aga mõlemad kallid jätsid maha. Üks oli häbematu ja läks, teine maailma ausaim, aga läks samuti.

Bret võttis raamatu ja teki ning läks istus veranda kõrvale aeda. Sõlmis minnes juuksed paelaga pealaele kuhja.

Erkrohelises aiamurus õilmitsesid valged ja roosad pujengid. Punaste põõsaste all olid eredas hunnikus mahavarisenud õieebemed. Nende aeg oli juba läbi. Bret kahmas peotäie punaseid helbeid ja puhus peale. Õilmed olid rasked ega läinud lendu. Pudenesid laiali.

Bret sättis pererahva aiatooli õige nurga alla ja seadis end lugema. Balzaci ettetellitud sarja kolmas köide oli tal juba ammuilma käes, kuid lugemisega ei olnud ta «Kolonel Chabert'ist» veel kaugemale saanud. Ta lappas soliidset kakaokarva köidet siit ja sealt ega leidnud järge kätte. Haaras siis silmadega huupi mingist reast kinni ja hakkas lugema. Ent lehekülje lõpul ei olnud tal aimugi, mida ta oli lugenud. Veeris nagu tundmatut keelt. Mõte oli uitamas ja raamat vajus käest sülle. Pea oli uimane ja valutas veidi.

Küllap praegu istub Merede-mürakas armsalt Linde külje all. Võtab õiglase mehe kombel vastu armsama hellitusi. Laseb end mõnuga sügada ja röhitseb loiult. Võidukas tunne oli sellest mehest robustsete sõnadega mõtteid mõlgutada. Ajal, millal siidine käeke teda silitab, kujutleb see jõhkard, kuidas ta pärast abiellumist endale varunaise soetab. Võtab endale statsionaarse libu, kes teda

soovi korral magatab. Ei saanud Bretti, küllap saab kellegi teise. Niisuguseid ju leidub alati. Eks seesugustelgi ole tarvidus enesest arvata, et on midagi väärt. Iialgi ei tule nood sellele tõele, et neid ainult kasutatakse. Nagu kaltsu. Linde-taolise abielulise usalduse purustamine ei lähe neile korda. Vaata, et võidukad veel. Just niisuguseks kaltsuks oli Merede pidanud täna Bretti. Võib-olla on kogu aeg pidanud? Ja sedasamakest austas Bret nagu pisikese kolleegi peigmeest! Saatused on aga nüüd niiviisi pööratud, et selle ilge olevuse peab Linde välja kannatama kogu elu vältel. Kogu elu? Sõbrad teavad tõde, kuid ei takista? Ei päästa pisikest? Aitavad veel lükatagi. Inimese hõlma, kes teda ei väära? Talle haiget tegema hakkab?

Bret keeras end küljeli, et päike otse näkku paistaks.

Bret teab, mis tunne on olla abielumehele liignaiseks. On läbi elanud sellegi alandava seisuse. Sidus end kord meelega naabrinaise mehega, peaaegu täiskasvanud poegade papaga. Ainult selleks, et vihatud naabrinnale kätte maksta. Ilmast ilma käis too ema nina all õrritamas ja kelkimas: Minul oma mehega on aina aus abielu, pole nii nagu sul, Ärta! Minu lapsed on ustava abielumehe lapsed, pole nii nagu sinu Bret! Minu mees peab ainult mind au sees, pole niisugune ilmakargaja kui sinu oma! Minu perekonna au kohta ei saa keegi poolt sõnagi öelda, pole nagu sul! Ja aina selles vaimus, kui aga momenti vähegi paslikuks pidas.

Selle tõttu saigi Breti poolt korraldatud nii, et kelkiv naabrimutt sarved sai. Leidis oma puruausa Roberti Breti kaisust.

Viha toetusel sai Bret vastikusest üle. Olgugi oma au hinnaga. Kui selleks ajaks au üldse enam olemas oligi. Kallistas seda antipaatset papit, kes oma hiilimisega nalja ja viha tegi, kui ta oma seiklust saladuses püüdis hoida. Bretile tellis väljasõiduks takso, ise sõitis bussiga, nägu aus ja avalik peas. Laskis Bretil endale Tallinnast kirju kirjutada sõbra aadressil, ise kirjutas ümbrikud enne valmis, et Bret ei unustaks. Bret irvitas ja saatis kirjad õigel aadressil. Onkel hüples nagu ohakatel. Tola! Bret sobitas momendi ja kelkiv naabrinaine avastaski oma üliustava kaasa patuse Bretiga kaelakuti. Niisugune oskas olla Bret, kui tahtis. Kui oli asja olla. Sellisel puhul ei hoolinud ta endastki kuigi palju.

Bret muigas. Ei olnud need ajad hoopiski ainult naerused. Oh ei!

Kui jant läbi, ei pidanud ta enam vastu, et asja külmalt klaarida. Ja öelda, miks ta selle mängu lavastas. Kahmas peotäie mulda ja viskas tollele häbitule taadile vastu silmi. Pimedaks oleks tahtnud visata toda koletist, kelletaolisi ta tegelikult jälestas. Kogu põlgusega põlgas. Kuid tuul oli tol korral vastu ja muld lendas talle endale silma. Bret kükitas mättal ja hõõrus valutavaid silmi. Vesi nirises ja nägu oli porine. Iseennast oli ta määrinud — ka lõpuks veel. Enesehaletsus oli suur. See kiilaspea aga tatsas ta ees ja halises: «Ära jumala pärast mu naisele räägi!» Kurat! Kellele sihukest õige vaja oli!

Ei oleks Bret Roberti-afääri laskunudki, kui vahetult enne seda poleks Kalle teda maha jätnud. Abiellus Breti kursuse tüdrukuga. Ütles, et ei hakka Bretiga sobima. Et Bret põeb seksuaalset vaegust. Just nii ütleski: seksuaalset vaegust. Et Bret suhtleb temaga tundetult. Siis saigi ta arstilt teada oma frigiidsusest. Kallel oli õigus.

Tegelikult oli Kalle talle omamoodi armas. Teadis Bretist kõik, ja ei teinud millestki numbrit. Ütles, et Bret on õnnetu inimene.

«Kes on süüdi?» krapsas Bret tooli seljatoelt sirgu. «Alati tundsin ma ühtviisi, aga tegin teistviisi! Miks?» Bret vaatas ringi.

Päike oli liiga palav. Higi nõrises kaelale ja tilkus silma. Ta tõstis tooli teisiti ja jäi seljaga päikese poole.

Kui ta pärast lõpuklassist väljaheitmist õhtukoolis oma abituuriumi lõpetas, oli tal raske küll. Eksamid. Vaevalt kaheksateistkümnene ja juba rase. Poolteist aastat pärast «papa matuseid», nagu ta siis küüniliselt tavatses öelda. Oleks ta lapsel ei tea mis isagi! Mingi nolk, kes oma võiduga teiste omasuguste ees kelkis. Mitte kui isa, vaid kui sekskangelane.

Klassijuhataja oli hea ja mõistev inimene, mitte nagu see piiga päevasest koolist. Aitas noorel inimesel ennast kätte leida, et kool lõpetatud sai. Aga ka elu oli läbi. See tõeline, isa ootamise helge aeg. See jäi kuskile kaugele, nagu unes oli see olnud.

Siis algaski see teine elu. Uus vaatus. Suur ihuline ja hingeline märatsemine. Sest seljatagune oli tühi ja ees ei paistnud enam midagi. Lapsepõlvest päritud kompleksist — inimeste pelgamisest — sai bravuuritsedes üle.

Eriti siis, kui pidu lahti läks. Alati on ju neid, kes su parajal momendil kampa kutsuvad. Õpetavad ja hoogu annavad.

Kui ei oleks olnud muretsevat õhtukeskkooli klassijuhatajat, kes ta uusi astumisi jälgima jäi, ei oleks tee teda pedagoogilisse viinud. See väsimatu hing juhtis kergusele kalduva tüdruku instituuti peaaegu vägisi. Tuli eksamitele kaasa. Bret oli peaga tüdruk ja sai sisse. Mandaatkomisjonis taheti ema aktiivse usu pärast veelgi läbi kriipsutada. Oli üks tegelinski komisjonis, kes Breti perekonna tumedaid laike teadis. Üks, kelle valvsus üle ääre ajas. Olekski ehk välja arvatud, kui mandaadis ei oleks olnud vastukaaluks ka klassijuhataja häid tuttavaid.

Kui troostituks muutub vahel elu. Imelik, aga Marii, see soovimatu lapsuke, tuli Bretile appi. Tasapisi, aasta-aastalt. Tema lalinas avastas Bret sammhaaval enda uuesti. Leidis elu mõtte tärkava ädala. Tüdruk kasvas, kuid juba algusest saadik oli ta üksnes ema laps. Ema ilmselt tunnetas, et on oma tütrele midagi võlgu. Ja et seda võlga välja maksta Bretile enam ei saa. Vahest ehk just sellepärast ruttaski Mariid lapsendama? Ei tea. Oma hinge nad emaga teineteisele pole iialgi paljastanud. Elasid kõrvuti ja leplikult, ent külmalt kui kelgujalased. Kuid ometi ei olnud elust arusaamine neil emaga kuigivõrd erinev, kui usk välja arvata. Üha selgemini selgus hiljem nende sisemine sarnasus. Küllap jäi mõlemal vajaka tugevast toest ja suurest soojendavast tundest, mis nende omale vastaks.

Bret teab, et ta oli lähedal raiskuminekule, kuid hing jäi ju puhtaks. Kunagi ei õigustanud ta oma kõverkäike. Vastupidi — ta mõistis hukka. Tuliselt. Halastamatult. Jälestas ennast nagu toda Robertitki ja kõiki temasuguseid. Nii nagu Vallot, keda ta põlgab vist küll kõige rohkem.

Bret ei arvagi, et tema lõbus reputatsioon talle siia järele ei jõua. Seda juba loota ei ole. Tuleb järele ja koos igasuguste liialdustega nagu ikka. Aga otsustada tuleb ju tema enese järgi. Ta ju ei ole selline, nagu arvatakse. Oma elukutse väärikust ta juba ei musta. Ants, see vaevalt leitud tugi, on ta kõrvalt kadunud, aga ta loodab, et pinda jalge all hoida suudab ta ka ise. Kas või ainult Antsu mälestuse auks suudab ta seda. Peab suutma.

Ja täna korraga see Merede! Kuidas ta julges! Mis teda

ajendas? Kas üksnes moment? Või kavatses ta ammu juba? Millega andis tema, Bret, selleks põhjust? Ei oleks osanud ette kujutada, et niiviisi võidakse läheneda sõbrale. Sõbranna mees sõbra naisele? Nii see ju tegelikult oligi. Koolitatud põrsas ja ei keegi muu.

Oleks ükski, kellega rääkida! Arutada, nõu pidada. Südamesõprust on Bretil alati napilt olnud. Täna oleks ta kõrvale vaja ausat ja mõistvat inimest. Mitte Helenet. Tänase intsidendi arutamiseks Helene ei sobi. Ka mitte Kilda. Aga kes siis veel? Irma? Ei, mitte kunagi. Vaike? Taga targemaks. Ja ei olegi kedagi.

Kas ükski kolleeg Merede juures varem midagi taolist märganud ei ole? Küllap ei. Ka Bret ju polnud, kuidas siis teisedki.

Nii tark, kui Tooter ka eales on, küllap pettis Merede temagi ära. Kõike harjunud avastama ja läbi nägema, ei märganud ta ometi, et kooli lemmikut ähvardab õnnetus pulmade näol.

Bret seadis käed pea alla toeks ja otsustas tukkuda. Meredega satuvad nad veelgi silmitsi, eks näe, mis näo ta teeb.

Peab ikka vist pastorile mehele minema, ironiseeris Bret. Hakkan küla mammidelt pühapäeva hommikuti terekätt vastu võtma. Kui ainult kuuldused ja tõed enne pärale ei jõua ja pastor kosimist sinnapaika ei jäta. Siis pöörab ka see õnn järjekordselt talle selja.

Bret raputas eemale tüütud sääsevingurid ja sulges silmad. Teda äratas Helene. Perenaine tuli teatama, et loomavelsker — Meeri või mis ta ongi — tahtvat kangesti üles Breti tuppa minna.

Huvitav, mida on võhivõõral Meeril tema juurde asja?

32.

PIHID

1.

Kooli lõpupidu oli peetud. Eeskava oli kenasti õpitud, nagu ütles külanõukogu esimees Võrkaia August oma tänukõnes. Tooterit tänas ta käega, sest lastele oli neli kolmehäälset koorilaulu selgeks õpetatud. Augusti tütar Milvi laulis soolot «Veere, värten, vurinaga, ketra, vokk, nüüd kiiruga». Ilusasti laulis ja ilus laul oli.

Lindel oli suur sõidueelne segadus toas. Pesu, kleidid, raamatud ja muu pudi-padi ootas kušetil pakkimise järjekorras. Kohver närveeris, lõuad laiali, mis kraami Pisikesel pähe tuleb talle sisse sööta. Tuba oli armetult segi paisatud.

Ülepeakaela oli Linde valmistunud suviseks sessiooniks. Tegemata tööde laine lõi üle pea. Kontrolltööd saatis küll ära, aga kohustusliku lektüüriga maadeldes jäi lootusetult alla. Kõiki teoseid ei leidnud kättegi. Juhtus siis äkki vajaliku raamatu saama, asus vihatsi sellele kallale. Lehitses siit ja sealt, ülalt ja alt, eest ja tagant, katsus peategelastest mingit pilti saada — luges ka lõpu ära ja viskas loetud hunnikusse. Ning kargas kui näljane uue otsast kinni.

Mitte ei sõidaks! protsessis sees Linde süda. Kuidas küll Vallo ilma temata toime tuleb! Terve pikk kuu ja veel enamgi!

Linde lehitses rutakalt brošüüre. Kõige raskem on marksismi eksam. Issand, need kongressid! Ja mis oli neil põhiline? Oot-oot-oot! Kuskohta see raamat ometi jäi? Leidis üles, tõmbas jalad istmiku alla ja tegi näo, nagu süveneks.

Vallo sõidab Rakveresse. Tuleb sealt nädalavahetustel talle Tallinna külla. Linde silmitses brošüürist vahtivaid võõraid tähti. Püüdis neid ära tunda, kuid ei osanud kokku lugeda. Hüppas jälle vedruna põrandale ja pakkis kibekiiresti rõivad kohvrisse.

Kirjanduse jaoks oli teine, pisut väiksem kohver. Sinna ladus ta kõik lademes ootava lektüüri. Tõstis korduvalt kohvrist tagasi, paigutas teisiti ja lõi lõpuks kaane kinni. Tõi jooksuga veel midagi ja toppis muule lisaks. Niiviisi mitu korda. Askeldas tühja ja täie eest, peas suur segadus ja nukrate mõtete virvarr.

Juuli lõpuks jõuan tagasi, arutas ta endamisi. Kui ometi ei oleks üldse vaja minna! Kui ometi see neetud sess oleks juba möödas!

«Ja-jaa! Sisse!» Linde läks tulijale vastu.

Tuli Tooter ja küsis Vallo järele. Lindelt sai tulija teada, et Vallo oli läinud autoga välja ja tuleb alles mõne tunni pärast. Tooter vaatas Roolinnukest kaua ja tõsiselt, peaaegu kurvalt:

«Ja minu pisike laululinnuke lendab muudkui suuri tarkusi ründama? Kas juba homme?»

«Juba täna! Nüüd varsti! Udutab sadada, ei ole lennuilma, aga Vallo ise sõidutab mu Kuivastusse.» Sädinal jooksis Linde tooli tooma.

«Kas tead, Rando, ma ei oskagi enam lugeda! Loen kõiki teoseid üle kolme rea! Ahmin, aina ahmin ega omanda midagi!»

«Olen kuulnud, et seda teie lugupeetavat õppejõudu Raielot ahmimisega alt ei vea. Ta ei kuulvatki, mida tudengid talle ette keerutavad, vahele võtab nagunii, kui asja ei tunne.»

«Oi, Rando! Kuidas siis vahele, kui ma midagi ikka tean?»

«Teeb nipiga kindlaks, kas ikka lugesid või lasksid ukse taga endale ette pajatada.» Tooterile tegi Linde rabatud olek nalja.

«See Raielo kõige rohkem mind närvi ajabki! Mis nipiga ta seda teeb?»

«Kui oled talle näiteks «Anna Kareninast» tüki ette jahvatanud, ütleb stopp! ja paneb pirni: öelge mulle õige, millele mõtles Kitty, kui ta ballil Vronskiga kadrilli tantsis? Sinul kohe pea pahupidi — ei ole kuulnudki, et Vronski kuskil Kittyga oleks tantsinud.»

«Ahaa, Rando! Ise jäid vahele! Raielo loeb hoopis ju eesti kirjandust!» Linde oli rõõmus, et sai targa Tooteri üle trumbata.

«Mis sellest, et eesti. Siis küsib vat niiviisi: mida lubas Vargamäe sulane Juss eluaeg pükste peal kanda — tänuks, et Mari talle naiseks tuleb? Mis see oli, suur ahmija?»

«Issand jumal, Rando! Küll oled sa kahemõtteline!» kiljus Linde.

«Miks kahemõtteline?» rõkatas Tooter naerma. «Sa ei ole ju Tammsaaret üldse lugenudki, mu paike! See oli ju nöör, millega Juss end puua oli tahtnud. Ja seda lubaski kogu elu pükstel kanda.»

«Nöör?» pilgutas Linde tükk aega silmi.

«Nöör jah. Mida sina siis arvasid? Näed nüüd! Juba minagi võtsin sind vahele, mis veel Raielost rääkida.» Tooter seisis naeru mugistades keset tuba ja pööras end vastavalt Linde keerlemisele. Neiu väikesed jalad tippisid ümber Tooteri oma karusselli. Astus oma viimaseid äreväid astumisi ega pannud Tooteri olemasolu tähelegi.

«Ära oota, ega Vallo niipea ei tule. Ta laseb mul rahumeeli tegutseda. Ta mul ju nii suur, jääb igal sammul jalgu.» Linde hääles oli hellus. Rõõm, et Vallo on nii suur ja et jääb tülinaks jalgu. Ja et momendil on keegi, kellele sellest rääkida.

«Kas ta sul veel Rakverre ei sõida?»

«Oh ei. Ta võttis valvekorra kohe ette. Siis ei ole pärast vaja puhkust tükeldada, kui mina tagasi olen.» Kui hea oli Lindel öelda sõnu «kui mina tagasi olen»!

«Seda muidugi ...» oli Rando nõus. «Nii on muidugi mõttekam.» Siis ulatas Tooter Lindele käe:

«Noh! Soovin mürtsuga läbipõrumist. Kui kõik tehtud, saada telegramm, ma hüüan Käba katuselt hurraa.»

«Ja sina ei sõidagi ära?»

«Ei. Mina jään Roolinnukesele siia pöialt hoidma.» Tooter kummardus alla ja pigistas Linde põsed oma pikkade pihkude vahele. Vaatas ebatooterliku tõsidusega Lindele silma. Linde rabeles üleannetult ja pildus silmadest sinist välku:

«Oi, Rando! Küll oled sa kulli moodi!» Ta püüdis Tooteri käte vahelt välja pugeda. Tooter vabastas Linde ja imestas, nagu ta juba palju imestanud oli: kas tõesti leidub meie päevil veel nii armsalt naiivseid naisi? Kuidas nad oma keerulise elu küll ära elavad?

«Ei ole ma kull. Olen harilik rahulik sipelgakaru. Ei lase pisikestele lindudele kurja kulli kallale.»

Linde oleks tahtnud, et Tooter nüüd oleks naernud, aga Tooter jäi tõsiseks. Tütarlapse oma naerukellukesed helisesid üle toa.

«Ma olen liiga mõru, kullid mind ära ei söö,» lullitas Linde.

«Pigem liiga magus. Kas sa tead sepp Ignotase tõest? Ei tea? Seal öeldakse vat nõnda: «Kui oled liiga mõru, sülitavad nad su välja, oled aga liiga magus — neelavad su ära.» Neelata sina ära ennast lase!» Naljaka õhumusuga lahkus Tooter ja tuppa jäi jälle vaikus.

Hetke istus Linde taburetil, ta ei osanud enam midagi teha. Ka kohvrid olid lõpuks pakitud. Väljas sadas vihma ja tegi meeleolu nukraks. Siis sõitis Vallo auto müdinal koolimaja ette. Linde jooksis ülepeakaela trepist alla Vallole vastu. See tõstis ta üles pea kohale nagu kuueaastase.

Nad läksid tuppa. Linde vupsas ees ja Vallo koogutas kaht astet korraga võttes talle järele.

Nii et nüüd jään ma mõneks ajaks poissmeheks, mõtles Vallo mitte just rõõmsalt. Peab ise kohvi keetma, ise kraamima, ise sokke pesema. Isegi siis, kui nad veel eraldi tubades elasid, oli Linde need tööd enda teha võtnud. Nii kasvasid nad ikka rohkem ja rohkem üheks pereks. Pärast Breti tagasiminekut Kirumetsale tegid nad oma eraldi tubadest ühise kahetoalise korteri. Tagumises toas magati ja ees elati.

Vallo otsis kapist, mida Kuivastusse sõiduks selga panna. Ilm sajune, peaks midagi vanemat panema. Aga teisest küljest — naise ärasaatmine, peaks nagu lipsumalt riides olema.

«Koledasti on kahju sind maha jätta, Vallik.» Linde poetas oma niiske peo Vallole kaenlasse. Vallo silitas vaba käega tütarlapse märgi juukseid.

«Näe nüüd, saidki märjaks,» ütles Vallo.

«Sa ära unusta hommikuti endale kohvi keeta. Ära söö ka lõunaajal kuivalt. Ütlesin Kaaru-mammile, et ta ka nüüd piima edasi tooks. Usu mind, igatsus kukutab mind eksamitel läbi! Vallik, ausõna!»

«Puhkad minust välja. Tuled tagasi, siis on kõik muretu ja hea.»

«Jah, Vallik. Tegime vist targasti, et abiellumise peale

sessi lükkasime. Praegu mul ei oleks olnud aega õnnelik olla.»

«Aga, nagu kokku leppisime, Tartus ja mitte siin!»

Linde surus tänulikult oma märja ninanipsu Vallo särgi vastu. Oli hea ja ühtlasi kurb. Vallo hoidis paremat kätt ümber niiskelt sooja tüdruku. Kui palju julgustavat oli Vallo jaoks selles väiksekese kehas ja hinges.

Korraks tõmbasid kaks pisikest kätt Vallo näo alla. Jahe kreemilõhnaline põseke surus end vastu mehe roosakat, päikest mitte tunnistavat lõuga. Selles liigutuses oli helluse ahnet otsimist.

«Küll on mul sinuga julge! Sa peaksid mul kogu aeg eksamiukse taga valves seisma! Nii hullusti olen sinuga kokku kasvanud. Tükk minust jääb täna õhtul siia sinu juurde maha!»

Vallo vajutas haprad õlad hetkeks oma suurde sülelusse, kuhu Linde kadus nagu sõidukasukasse. Siis läks Vallo alla tagasi.

Vallo Meredel kulus kaua aega auto esiklaasi pühkimisega. Ta nühkis seda sellele vaatamata, et sadas kohe uuesti täis... Siis pumpas ta mõtlikult kumme. Norutas pikalt esikus ja suitsetas sigaretti. Kui ta lõpuks üles jõudis, seisis Linde keset tuba, vihmavari laiali pea kohal:

«Jooksen Breti juurest läbi!»

«Ma viin su autoga kohale, ootan all, kuni jutud räägitud saad?»

«Ei, ei! Sina puhka ja oota! Ütlen talle nelja silma all hüvasti!»

Vallo vaatas Lindet tõsisel pilgul, kehitas siis õlgu.

«Võib-olla tuleb Bretki mind Kuivastusse saatma? Eks ole?»

«Ära ole narr, Linde!» kohkus matemaatik. «Meil sinuga viimased omavahelised rääkimised, ja äkki mingi võõras segamas. Ära kutsu!» Vallo otsis taskust sigaretipaki.

Linde hüppas päkapikuna ülespidi. Huuled toksisid alt Vallo lõuga, lahtine vihmavari vedas juuksed turri. Takerduvat sirmi läbi ukseaugu rihtides kadus tüdruk trepikotta. Vallo pilk jäi kinnilangenud uksele rippuma. Tuli tagasipõrganult taas tuppa ja hüppas aknast õue. Õhus lendles üksijäämise nukker hõng, segatuna Linde tuttava parfüümiga. Pisikeste susside siidtutid turritasid parastavalt diivani serva all. Homme on need asjad osavõtmatud

ja külmad. Täna on neis veel Linde jalgade soojus. Kõik selles toas on seotud temaga ja on puhas. On tervenisti ainuüksi tema päralt. Temale loodud või kingitud?

Vallo alasti keha võttis võimlas dušši. Ihu kümbles harjumatus jaheduses. Süda valutas veidi ja mõte uitas omapead.

2.

Linde ilmus Breti tuppa äkki. Nagu ei olekski ta treppidest roninud, vaid niiti mööda laest laskunud. Äkki oli ta kohal. Bret tõusis.

«Ja sina laiskled! Magad nooruse maha! Marss üles!» Nii palju sädistavat noorust tekkis Linde tulemisega tuppa, et Bret tundis end hirmutavalt vanana. Vanana ja väsinuna. Linde käokingasammud kõpsusid mööda tuba. Ta roosakad kassiküüned pugesid väledalt Breti hommikumantli alla. Vallatu lapsuke sundis kõdiga Breti kušetilt end maha libistama. Bret venis püsti ja raputas oma lõvilakka. Jalad otsisid üles sussid ja viisid perenaise kapi ette. Sealt võttis ta tillukesed tassid ja suhkrutoosi ning tõi kušeti ette lauakesele. Kapi sügavikust tulid välja ka toredad koogikesed, mis Bretil alati varuks olid.

«Sinu traditsiooniline laud on jälle endiselt kaetud?» märkis Linde.

«See jääbki kaetuks. Aga täna tuleb üks kerge lahkumispidu sinu auks.» Bret tõi lauale tumelillad sügavad pokaalid. «On vaja su ettevõtmiste õnnestumiseks klaas tõsta.»

«Ausõna, sul muutub siin iga päevaga kenamaks! Küll sina, Bretike, oled esteetiline! Sa oskad asjad nii panna nagu ei keegi teine!» Linde pööras vargsi Antsu pildi raadiol tagurpidi. Tillukese lillhernekimbu asetas pildi taha. Kogu tuba oli pöörast lõhna täis. Linde ei võinud Antsu pilti vaadata, ilma et kramp kurku nöörima ei hakkaks.

Bret tõi alt Kirumetsa köögist kannu kuuma kohviga. Tuba sai mõnusat kodust aroomi tulvile.

«Nii et — nüüd sa siis lähed?»

«Kas tead, Bret, kui kurb mul on minna! Ja hirm!»

«Hirm?» Breti käsi kannuga seisatas järsult. Kulmud kerkisid.

«Jah, hirm. Nii palju on veel ju lugemata.»

Bret kallas kohvi. Pastellroosade küüntega sõrmed laskid kannutilal vastu tassi tiliseda. Pikergused silmad tunnistasid keskendunult tumedast vedelikust kerkivat auru. Nägid läbi selle Linde ärevat nägu. See põselohkudega näoke oli nagu plastmassist nukul. Üleni oli ta nagu pisike rõõmus lelu, millele viienda klassi tüdrukud ilusatest hilpudest riided selga nõelunud. Nii palju lihtsust ja ausust kiirgas sellest lapsetaolisest pisikesest naisest.

«Sa ütled, et oled kurb, aga ise nii rõõmus?» imestas Bret.

Linde klõpsatas tassi alusele ja kargas Breti juurde. Kaelustas teda oma kiisukäppadega. Surus näo Breti niisketesse juustesse:

«Oi, Bret! Sa ei tea, sa ei tea! Mu jumal küll! Mis see mul ometi on! Tead, Bretike, ma võin selle kätte surra! Aga ka peale surma ei saaks ma sellest lahti! Armastusest, noh!»

«Liiga palju ei olevat milleski hea,» arvas Bret kellegi arvamist.

«Aga kas sina oled kõiges mõõdukas, Bret?»

«Ei ole. Ja vaat — selles mu häda ongi. Meie vist oleme mõlemad Ljubov Jarovaja lapsed. Temagi ei tundnud keskteed ei armastuses ega vihkamises oma Jarovoi suhtes.»

«Oi ei! Vihata mina ei oska!» kilkas Linde surmtõsiselt.

«Mina aga küll . . .»

«Ma ei tea elus ainustki inimest, keda mina peaksin vihkama!»

«Tuleks teada. Et hiljem mitte alandatud olla . . . Liiga rõõmuski vist on kahtlane olla,» oli Bret ootamatult kiusakas.

«No kuule! Kas rõõmus olla on sinu meelest rumal?»

No muidugi on rumal, sa pisike haneke! oleks Bret meeleldi öelnud.

«Vargamäe Indreku Karin hoiatab liiga suure rõõmu eest.»

«Ma ei kannata seda sinu lolli Karinit! Ta on jälk naine! Ma ei armasta eriti Tammsaaretki tolle jälgi Karini pärast! Miks sina alati räägid igasuguste tegelaste sõnadega? Räägi nii, nagu sa ise mõtled!»

«Nemad ütlevad minu mõtted paremini välja.» Siis naeris Bret, nagu oleks ta nalja teinud. «Mulle tuli idee! Just praegu päästame šampuse lahti! Korraldame maavärisemise!» Bret avas kapi.

«Sul on isegi šampust!» sattus Linde vaimustusse.

«Ema andis kaasa, kui tulin. Ja nüüd joome tühjaks. Liiga kauaks jäigi seisma. Äkki ei teegi enam pauku.»

«Oi Bret!» Linde hoidis kahe käega kõrvu kinni.

«Ema soovitas vastu koolimaja seina kildudeks lüüa. Et laev põhja ei läheks. Nii tehakse, kui uus laev merre lükatakse.»

«Ja sina ei löönud?»

«Hoidsin millekski tähtsamaks, ja laev läkski põhja... Aga nüüd lööme ta vastu Kirumetsa ahju, vahest päästab veel midagi!»

Linde ei tundnud Bretti ära: ta ei olnudki nagu Bret. Oli peaaegu nagu Vaike.

Siis paugatas traaditud pide. Punn lendas vastu lage, hulk vahtu tagantjärele. Seda vuhises igale poole. Ülejäänu alanes aegamisi pokaalidesse. Noored koolmeistrid jõid januselt jahedat jooki. Neelasid seni, kuni pudel sai tühjaks. Bret mõõdukate lonksudega, aeglaselt ja vaheaegadega. Linde rabinal ja ühe sõõmuga, lõug ja sõrmed märjad. Siis vedas Linde tooli Breti kõrvale, pani pea ta õlale ja lubas nutma hakata. Aga ei hakanud.

«Me abiellume augusti alguses. Pärast minu sessi.»

Bret vaatas sõbratari sasitud soengusse. Ta ei öelnud ainsatki sõna.

«Tegelikult plaanitsesime juba varem, aga vanatädi palus oodata. Mul ju ei ole kedagi peale tema. Ja ta tahab meid aidata. Me ei saa ju temalt seda rõõmu ära võtta.»

...Pori! Pori oleksin pidanud talle järele viskama, mitte mulda...

...Me oleme bioloogilised olendid, saa aru...

...Ole kena, ära sellest Lindele räägi...

«Miks sa ei räägi minuga?» silmitses Linde Bretti.

«Ma mõtlesin.»

«Mille üle?»

«Õnne üle.»

Nüüd lõi Linde äkki pea selga ja naeris. Kuidagi imelikult ja mulinal. Nagu jookseks täituvast pudelist välja mullide rodu. Linde oli purjus. Jäi siis ootamatult tõsiseks:

«Bret, anna andeks, pidasin sind alguses ülekohtuseks naiseks. Et sa Eddalt Antsu üle lõid. Aga pärast enam ei pidanud.»

«Miks sa siis pärast ei pidanud?»

«Sest Eddaga ei oleks Ants õnnelikuks saanud!» Nüüd

alles taipas Linde, kui sobimatule teele ta jutt oli keeranud. Ta pani käe suule ja jäi hirmunud silmil Bretile otsa vaatama. «Anna andeks, Bret.»

«Kui juba ütlesid, ütle lõpuni,» lausus Bret.

«Ma juba ütlesingi lõpuni. Rohkem pole enam midagi.»

«Hea küll, ärgem siis rääkigem meist. Aga üldse, kuidas suhtuksid sina, Linde...?»

«Millesse, Bret?»

«Kui sina teaksid kindlalt, et kuskil keegi kedagi petab, alatult ja häbitult? Ja nad on sulle... on sulle lähedased — kas sa paljastaksid selle petja petetava ees või laseksid olla, nagu on?»

«Oi Bret! Ma ei tea ju! Kui oleks ise sellises olukorras olnud, siis ehk...? Ei, ma ei tea! Aga kes need on?»

«Ega ei olegi, ma ainult küsin. Et teada sinu suhtumist?»

«Minu suhtumist! Oi ei! Mina ei oska suhtuda! Petjaga elada? See, Bret! See on ju hirmus! See on ju surmast hullem!» Näis, et küsimuse sisu hakkas tasapisi alles nüüd Linde teadvuses selginema. Ta püüdis ennast petetu olukorda asetada. «Ei. Reetjaga elada on võimatu. Tuleb paljastada. Vat just see ongi minu suhtumine.»

«No nii. Kui näiteks mina tuleksin sinu juurde ja ütleksin, et Vallo sind petab? Kuidas sa suhtuksid minusse?»

«Vallo mind? Mina sinusse? Mida sa ometi räägid, Bret?»

«Ma räägin, et sa olukorda konkreetselt kujutada oskaksid. Noh?»

«Küll oled sa hirmus, Bret! Küll oled sa hirmus! Ma ju sureksin, kui midagi niisugust oleks! Ma vihkaksin sind! Siis vihkaksin sind!»

«Aga kui see oleks tõsi. Tähendab, meelsamini elaksid sa teadmatuna petisega edasi? Nii või?»

«Kuidas sa võid ometi enne minekut mu tuju nii ära rikkuda!»

«Ma ei räägi ju sinust. Ma lihtsalt asetan sind olukorda.»

«Ei. Ma lihtsalt ei usuks sind. Ei usuks! Kuid siiski, ennem surra südames üks kord kui terve elu iga päev uuesti.» Nüüd oli Linde küsimuse sügavikku jõudnud. Oskas oma suhtumise üles leida.

«Seda arvasin minagi!» hüüdis Bret tehtud elavusega. «Ma lihtsalt soovisin veenduda, kas oleme selles põhimõttes sarnased või mitte.»

«Ja kas oleme?»

«Täiesti!» ütles Bret ja otsis nõksu, kuidas tuju uuesti üles viia.

«Kui tore, et me ometi milleski oleme ühtemoodi!» hõiskas Linde . . . Tema tuju tõstmiseks ei olnud vaja mingit nõksu. Selles veendus Bret juba ei tea mitmendat korda.

Bret keetis petrooleumipriimusel veel kohvi. Mõnus oli olla, kuid aega oli vähevõitu. Linde silmitses, kuidas Breti kurgus kohvilonksukeste ajal nähtamatu kera nii ilusasti liikus. Kõik temas on hea ja kaunis. Paljud ei pea Bretti eriti ilusaks, aga Linde küll. Vallo näiteks. Ütleb, et Bret on liiga pikk, liiga sale, liiga suure peaga. Rumal poiss!

«Küll oled sa hea, Bret!» sosistas Linde kohvisõõmu vahele. Ei suutnud ta oma vaimustust kunagi endale pidada. «Minagi tahaksin parem olla, aga ma ei oska. Vahel mõtlen, et kui ainult anda ja anda, mitte midagi vastu tahtmata — kas see on headus?»

«Ei ole. See on rumalus. Ennast paljaks ei tohi anda, rääkida ega tunda. Sina oled ju ise samuti inimene, kes vajab. Just nimelt vajab!»

«Mulle ei ole kuigi paljukest vaja. Ainult õnne, muud midagi. Ka õnneks on nii lõpmata vähe vaja. Vahel, kui Vallo on kuskilt tulemata ja ma ootan. Siis korraga klõpsatab link ja ta tulebki! Siis olen maailma õnnelikum inimene! Piisab lingi klõpsatusest!»

«Ära jää alatiseks ootajaks, see teeb sind orjaks. Ole vahel ka oodatav. Ära muutu Anna Kareninaks, kes oma Vronskit oodates rongi alla sattus. Kodu ei ole selleks, et seal aina olla, vaid selleks, et sinna oleks hea tulla . . .»

Targutan siin, aga endal pole ei kodu ega seda, kelle juurde tulla. Purjus vanatädi! Muudkui lobiseb ja lobiseb! Maailmatark!

«Täna käis Rando minu juures. Ta lubas Käba katuselt hurraa hüüda, kui mul sess läbi ja võlgnevusi pole,» rõõmutses Linde.

«Niipea kui Rando katusele ronib, on Sigade-Meeri toas sees. Aja siis veel välja!» Nüüd naersid nad mõlemad pisut Tooteri naabri üle.

«Tead, mis. Kontrolli sina vahel, et Vallo külmalt ei sööks. Ma kardan, et ta ei viitsi endale keeta. Joob piima ja sööb saia.»

Siis kostis alt tuttav autosireen, pikk ja käskiv. Nagu keravälk oli Linde Breti põues. Ja juba oli ta läinud. Läbi kastani lehvitas Bret minema veerevale autole järele.

Tükk aega rinnutas Bret aknal, kuni vihm juuksed märjaks pesi. Bretile meeldisid vaiksed uduvihmased ilmad. Igatahes palju enam kui tuulised ja päikeselised. Udutav vaikus mõjus alati rahustavalt.

Bret ei lasknud endale mõtteid pähe. Ta teadis, millised need tulevad. Kelle ümber need keerlevad, aga — küllap jõuab mõelda.

Temalgi tuleks asjad pakkida ja suveks ära minna. Noh, küllap ta lähebki. Aga enne tuleb veenduda, et lilled kalmistul kasvama läksid. Enne on vaja lilled kasvama kasta. Ja üldse. Ema juurde ei ole ta ammust aega enam nii väga kiirustanud. Marii aga ootab.

Milline oli Marii tunnistus? Seda Bret veel ei tea. Aga küllap kuuleb ta varsti sedagi.

Ei taha midagi teha. Ei lugeda, ei jalutama minna, ei alla Helenega rääkima end pakkuda.

Bret riietus lahti ja jäi und ootama. Ärkas, kui vihm lahtisest aknast oli toa vett täis loopinud.

33.

KOORED

1.

Nete oli enesega rahul. Kolhoosi esimehe uus kandidaat on kindlalt teada. Alguses oli Võrkaia August ainult salapäraselt muianud, kui temalt otse küsiti. Lõpuks aga nägi ta, et rahvas seda nagunii teab. Teda kui tulevast esimeest isegi arvestab. Niisiis ei olnudki tal mõtet enam vait olla. Ütles küsijaile, et jah, nõusolekut küsiti küll. Ja et tema ka nõusoleku andis. Andis selleks, et teda esimehe kandidaadina esitletaks, kui aeg kätte jõuab.

Netele tähendas niisugune asjade kulg kindlat lootust taas partorgiks valitud saada. Seda kibedamalt hakkas ta ka vastavas valguses tegutsema — sisse elama, nagu ta endamisi ütles.

Täna toimus Kaarukülа vahel iseäralik liikumine. Eerik oli seda juba tükk aega Muuli aknast jälginud. Olbri Nete ja Võrkaia August patseerisid ei tea mitmendat korda küla ühest otsast teise.

Seda Eerik oli eile külast kuulnud, et Kaarukülasse on pealinna esindajaid oodata. Pealegi teevad kaameramehed parajasti Saaremaa eluolust ringvaadet, siis olevat nemadki teel siia.

Küllap filmimehed siia ei oleks eksinudki, kui poleks ajalehetoimetusega kokku lepitud.

Nimelt oli Nete Tallinna ajalehele pika ja põhjaliku artikli saatnud. Oli värvikalt kirjeldanud, kuidas mereäärne kolkaküla on õitsengule puhkemas. Kuidas kasvatatakse inimesi ja kuidas tõstetakse nende poliitilist teadlikkust ning moraalset taset. Peamiselt sellest, kuidas rah-

vas on uut moodi mõtlema pandud. Tõstis muu hulgas esile loengulise töö sisukust ja laia haaret. Loendas üksikasjalikult ette punktid laias programmis, mis viiakse ellu Suure Oktoobri neljakümnenda aastapäeva auks. Eriti tõstis Nete esile ideoloogilise töö tulemusi. Peotäie Oti «Ljubiteliga» niksutatud pilte oli Nete kirjatükile kaasa lisanud.

Neil päevil tuli toimetusest teade, et sõidavad ise kohale. Et ilmselt on asi seda väärt, et sellega lähemalt tutvuda. Ja ka ära filmida.

Väärt oli asi muidugi, selles ei saanudki keegi kahelda. Valetanud Nete Olber oma tõsises töös ei olnud kunagi. Isegi liialdanud mitte, sest Nete ise mõistis seda laadi pluhvimist otsustavalt hukka. Nete kirjutas, et usklikke on Kaarukülas tuhande üheksasaja kolmekümne üheksanda aastaga võrreldes veel vaid üks kümnendik, ja see oli tõsi. Kirjutas, et kolhoosi liikmed selles külas teevad ustavalt ja aktiivselt nõukogulikku põllutööd — on iga päev sajaprotsendiliselt väljas. Ka see oli õige, sest peale Koosta Jassi, Rihvaaugu Elga, Lintsu Ärmani ja Võrkaia pereonise kolhoosnikuid ju polnudki. Need aga olid tõsised töölnimesed. Nete kirjutas sellestki, et alkoholi pruukimisele on külas piir peaaegu täiesti peale pandud. Ka see oli õige: peale Poolevaksa Paavli ei tipsutanud keegi. Isegi Lillevälja poisid enam mitte, sest Einu oli nüüd usklik ja Voll tahtis Kilda silmis särada. Nii et kõik, mis sai kirja pandud, oli aus ja õige. Loomulikult tahtsid pealinnasakssad seda imet oma silmaga näha.

Ometi tundis Nete millegipärast, et üht kui teist edasiminekut oleks võinud vähem rõhutada. Miks ta nii arvas, ei tea. Nete oma stiilis kasutas ohtrasti sõnu «otsustavalt», «järsult», «lõplikult», «võimsalt» ja nii edasi. Viisimäärused olid Nete kõige tugevam külg nii kirjas kui sõnas. Nüüd arvas, et oleks ehk võinud mõni vähem olla.

Rajooni ajalehes ilmus Nete informatsioone ja artikleid ilmast-ilma. Jälle oldi kuskile üksmeelselt mindud, otsustavalt millegi kallale asutud, veendunult midagi hukka mõistetud või resoluutselt midagi öeldud. Ikka enneolematu hooga, seninägematu jõuga, sõnul seletamatu entusiasmiga.

Nüüd olid pealinlased tulekul ja tuli oma õitsengule sammuvat küla kõige helgemast küljest näidata. Nagu kõik teisedki teevad.

Tegelikult oli rajoonist soovitatud, et Nete ise oma külalised ka vastu võtaks. Aga vastutus sundis Netet Kaarukülasse ees kohale ruttama. Külalised jättis ta noore komsorgi Võrkaia Sirje vastu võtta. Sirje jäi poe juurde pabistama, kui Nete jalgrattaga külasse väntas.

Juba üleeilsest saadik oli Netel väike närv peal. Liiga hilja anti külaliste tulekust teada. Mida sa enam ära jõuad teha. Sest olgu asi kui korras tahes — võõraste vastuvõtu ajaks on ikka ju üht-teist kohendada. Hea, et partorg ise ikka veel sanatooriumis on. See sirge olemisega mees räägib sisse. Ütleb liiga otse, kuidas asi tegelikult on. Nete sõnastaks pisut teisiti: ta ei tea täpselt, kuidas asi tegelikult on. Mis puutub Võrkaia Augustisse, siis tema ideoloogilistesse peensustesse nii väga ei tungigi. On töötegija ja jätab sõnadetegemise Nete hooleks.

Paari päevaga oli küla üsna üle viksitud. «Hädavajalikud puudused» kõrvaldatud, nagu Nete keel vahel kraadi võrra eksis. «Oi eesti keel, sa keeruline, kuid hunnitu keel,» nagu ütleb Tooter, kui Saaremaa naiste juttu kuulab.

Läbikukkumist Nete ei kartnud. Kui tõesti peaks midagi olema, mis külalistele ehk muljet ei jäta, siis on Netel varuks oma trump: Aakriku kartulikoobas. Sellest oli ta targu artiklis vaikinud. Tagasihoidlikkusest. Nete esimeheajajärgul oli koobas seest laudadega lastud üle vooderdada. Koopa suu ees õilmitsesid punased lõvilõuad, kollased kurgud õieli. Suure paelahmaka sisse oli Ott daatumi täksinud. Võrkaia Sirje oli oma Milvile pioneeriülesande andnud — koobas korras hoida. Pimedatel sügisõhtutel sudis Milvi kräunuvaid kasse koopast välja, koristas kühvliga heast ja paremast puhtaks.

Kuulsaks oli koobas saanud juhuslikult. Aga võib-olla see koobas just esimeseks astmeks oligi, mille pealt Nete oma hilisemale kõrgusele hüppas. Aakriku koopas oli Nete end sõja lõpul paar ööd varjanud. Siis, kui vaenuväed ülepeakaela Sõrve poole sidisid.

Redutamise põhjuse sai Nete sellest, et ta isa, Merise küla vanamees, väevõimlastele lihanormi maksmata jättis. Mitte, et ei oleks tahtnud maksta. Tahtis küll, sest kuhu sa pääsesid, aga polnud, millega maksta. Sai Ninase metsast kätte ühe matsaka oina, lootis riigiga asjad ära klaarida. Aga oina peremees astus vahele. Väevõimlased panid vana kahe süü eest istuma: oinavarguse ja normivõla eest. Aga

kui hitleripoistel see suur pagemine hakkas, pääses vana kuidagi tulema. Nete aga, juba siis poliitiliselt mõtlev inimene, taipas õigesti, et veel ei ole asjad ühel poolel. Et parem oleks keerulisteks päevadeks silma alt ära kaduda. Mine sa röövleid uskuda tea. Perel papa tõttu vastuhakuving juures. Kas pole küllalt halbu asju juhtunud. Ja Nete siiski tekid kompsu, tuupis kotti toidupoolist, kerad ja ristpistetöö võttis ka kaasa ning hiilis Aakriku koopasse, suurest teest eemale. Et tuleb siis tagasi, kui õhk võõrastest puhas. Papa kaasa ei tulnud: jäi maja valvama. Aakriku rahvas ise oli selleks ajaks ammu üle vee kihutanud.

Koopas polnud Nete õnneks üksi. Talle sattusid kaks mandri jooksikut seltsiks. Need olid Rootsi poole pürgijate isamaalikust kambast maha jäänud. Tuiasid käsi ringutades mööda randa ja oleksid või pesupaliga minema aerutanud, kui ainult keegi oleks kursimeheks olnud. Aga ei olnud. Nii jäädigi koopasse imet ootama. Püssiragin ja suur sõitmine hakkas aga just sedasama kitsast rannateed mööda pihta. Redutajad hoidusid nii koopa põhja, kui vähegi said. Et kui veel eluga pääseks, mis siis kõik teeks.

Hommikul tuli vaikus. Vaenuvankrid olid tulistvalu eemale veerenud. Ja siis saigi Netest midagi kangelase taolist. Sest kui Nete pea koopast välja pistis, olid sõjamehed koopa suus vastas. Meestel viisnurgad ees ja sula eesti keel suus. Rõõmu ja kaelalangemist oli kui palju. Nii sai Netest ja neist kahest ilmarändurist enestelegi ootamatult midagi tagala võitlejate taolist, kes olid end sunnitud varjama. Ikka enam jõudis Nete aastatega veendumusele, et oma korra ees on tal teened üsnagi suured. Partisaniseisusesse Nete end muidugi ei tõstnud, aga tal ei olnud midagi ka selle vastu, kui keegi vähem teadlik oma sõnades Netet selle nimega austas. Nüüd, kolmteist aastat hiljem, tundub Netele, nagu ei olekski ta okupatsiooniajal mujal olnud kui Aakriku kartulikoopas. Nemad isaga kahekesi olid siin rannas ainsad inimesed, kes end vaenlase eest olid varjanud ja nende korrale vastu hakanud. Sest küla oli kõigest kõrval, võimuga kokkupuudet vähe.

Kui Nete pioneeridele koopa juures giidi mängis, näitas ta alati piltlikult ette, kuidas ta täpselt sel korral pea koopast välja pistis, kui punaväelased nad varjust vabastasid.

Mis puutub Otisse, siis temagi oli osanud vaenlaste väe

hulgast õigel momendil põõsasse pöörata. Ja oligi täispatrioötiline perekond olemas. Nõnda olid lood Aakriku koopaga, mis Netel täna tagavaraks oli.

Netel oli meel rahulik ka veel sellepärast, et Poolevaksa Paavli ja Lillevälja Volli silma alt ära sai. Neist võib kõike karta. Lobisevad viimati veel välja, et rist sai Muuli ukse pealt ajutiselt maha võetud. Missugust tirulit Mihkel lõi, kui risti lambalauta varjule lohistati. Jäi siis rahule, kui sai lubaduse, et pärast külalisi tõstetakse uksele tagasi.

Nete pani käe silmadele ja vaatas ülespidi. Rihvaaugu katus oli kenasti terveks paigatud. Korstnad olid kenad valged ja kuldnokapuurid värvitud. Vana sillapurde oli Koosta Sass kindlaks naelutanud. Vedas Aakriku aida seina seest säädsamaid laudu seljas kohale. Sild sai tugev. Selle külge seoti Jäntsi sõiduvalmis mootorpaat. Jänts oli Netele ta suure solvamise andeks andnud, sest Nete oli mõistu öelnud — kooli kaadrite paigutamist veel vaatame . . . Jäntsi «Tuulekalaga» taheti külalised täna merele lõbusõidule viia, kui angerjauhhaa koopas sümboolselt söödud.

Külatänakud, õued, väravatagused, põõsaste vahed — kõik olid puhtaks pühitud. Kiivased aiad otseks aetud ja augud terveks lapitud. Mis vähegi värvida andis, oli värvitud. Irvhambad rääkisid — ja ei valetanud —, et Lillevälja Voll oli kolhoosikontorist käinud värvi küsimas. Tema tahtvat küttepuude pinud ka Koosta õues üle värvida, et siis kena vaadata. Poest läbi tulles oli öelnud, et pole põrmugi aega. Et Nete käskinud terve küla seinad väljastpoolt küljest ära tapetseerida. Et ta läheb kliistrit keetma.

Isegi Kaaruküla lambad pesti meres valgeks kui lumi. Need vupsasid nüüd tee ääres kadakate vahel otsekui pelmeenid. Nii et asi oli igati organiseeritud.

Nete kuivatas gaasrätiku nurgaga nõretavat kaela. Pabistamiseks tegelikult põhjust ei peaks olema. Kas ei ole seegi üks suur trump, et Muuli Eerik praegu külas viibib. Selge näide, kuidas endisest usupimedast perest võrsus hinnatud nõukogude haritlane! Ja sellesama haritlase tõttu on külas veel üks usklik vähenenud: Eeriku naine Edda. Netel oli kindel plaan — Eerik parajal momendil kaamerate ette kutsuda.

Samal hetkel nägi Nete, kuidas linnapoolse tee otsast sisse keerasid oodatud külaliste sõidukid. Aga Randkülapoolsest otsast ohja-aasa keerutades purupurjus Poolevaksa Paavel, kes rõkatas laulda.

Ott sõitis jalgrattal Paavlile vastu ja keeras hobuse nina poole sammu pealt Randküla poole tagasi. Andis Valgele nihvaka ja sõit läks taas tuldud teed.

Külalised tulid autodest välja. Neid oli päratu palju. Teretati ja vaadati ringi. Silmitseti lähedalt küla siledaid õlgkatuseid. Oldi vaimustuses sinisest kiviküllusest ja madalatest kadakavaipadest. Uudistati kuivama laotud lestalaari Koosta katusel. Imetleti Rihvaaugu pestud oinast ja selle «rillis» sarvi.

Külale sai mõne aja pärast ringi peaaegu et peale. Muulilt viis Nete rahva ruttu mööda ja näitas samal ajal teises küljes kõrguvat tohutut graniitkivi Lintsu loigus: Nete kartis, kas risti tume jälg äkki Muuli erkkollasel uksel silma ei hakka. Aga ei hakanud.

Siis paristas Vaksa Paavel oma Valgega Merise-poolselt tecotsalt uuesti külasse sisse. Ja Nete manööverdas pealinnarahva kähku koopasse uhhaad sööma.

2.

Eerik pidi Muulilt tegelikult juba eile õhtul tagasi Randkülasse minema. Nägi siis kibedaid toimetamisi külas ja tahtis asjade edasist käiku oma silmaga näha. Ja nägigi ära.

Nüüd riputas Eerik välisukse võtme väljapoole seina naela kaela ja hakkas astuma. Niigi palju külas veel head, et üksteise usaldamine pole kadunud. Võti Muuli seinal oli tänavalegi näha.

Lintsu loigus suure kivi ääres oli Eerik õhtul küla lastega jutuotsale saanud. Rääkisid poole ööni, ühed külili kummelitel, teised kaksiratsa kivide seljas. Lapsi oli palju, ehkki küla oli väike.

Ei meeldinud Eerikule ka nüüd tema ammune koduküla. Ei olnud siinne talle armas lapsena, ei saa armsaks hiljemgi. Aga just sellepärast tulekski külale ilme anda. Et oleks inimesi, kes teda armastama hakkaksid. Looduse poole pealt on küla ju kaunis, aga hing on külal ikka hall ja auklik. Igiammuselt ja muutumatult vana. Siinsest kivikülvidega külast saaks suurepärase vabaõhumuuseumi.

Ehk näiteks sanatooriumi või puhkekodu. Majanduslikult Kaarukülal ei tea mis tähtsust ju pole.

Inimesele pole siin kunagi ausalt midagi head antud . . . Ei ole püütudki anda . . Siin too komöödia käib — kellel sest tolku on? Hea režissööri puhul kestab taoline komöödia lõpmatuseni. Ja inimene jääb ikka samaks. Igal pool tehakse, luuakse, reorganiseeritakse. Tehakse siingi ühtteist, kõige rohkem aga ikkagi sõnu.

Aiad ja väravad on kihku-kähku üle võõbatud, inimesed aga ikka kümme aastat oma vanusest vanemad. Sünnikodu Muuli on uhkeks muudetud — tõsi —, vaata et varsti niisama uhke kui omaaegne Aakriku. Aga kes teevad ja milleks? Aakriku ehtisid ilusaks laadima-tahtjad, Muulit ehivad taevasse tahtjad. Vahet ei olegi. Kasuisa kosub. Tema keel, sõnavara ja põsedki on pehmemaks muutunud. Isalikkust kasupojagi jaoks kuhjaga nii teos kui näos. Ema on aga samasugune kuiv, elust äravaevatud vanainimene nagu Eeriku lapsepõlveski.

Teisiti on nüüd vahest niipaljukest, et tööle minnakse hiljem ja töölt tullakse varem. Tehakse sulasena nagu mingi nähtamatu peremehe tööd ja püütakse varastada tema aega. Aga kelle siis?

Külas kasvab neliteist alla kuueteistkümneaastast last. Neli neist ei käi veel kooliski. Paneb imestama, millest lapsed siin räägivad: palvetundidest, «ärkamistest», Lintsu ja Rihvaaugu riidudest. Sõna «kommunist» on mõnitamissõna. Kust tuleb kõik see vääritu?

Eerikut aga üllatas üks asi: kõik neliteistkümmend last olid ühtviisi vaimustuses sügisel koos nähtud rohelisest kiirest. Siin rannas on teda ennegi nähtud, kuid mitte kunagi temast nii vaimustunult räägitud. Missuguse kentsaka asjalikkuse ja teaduslikkusega! Püüti oma napi tarkusega üksteist üle trumbata.

Jutuajamise katkenditest avastas Eerik normaalsete laste elava huvi ümbritseva vastu. Maailma saladuste vastu. Leidis tavalise, noorusele omase erutuse. Noori ettevõtlikke inimesi oleks külla vaja. Niisuguseid, kes lapsi suunaksid, enda järel ritta võtaksid. Võrkaia Augusti tütred ei ole organiseerijad, sellele vihjab kas või näiteks kohalik komsomolitöögi. Oleks vaja. Oleks vaja, oleks hädasti vaja. Ja just siia Kaarukülasse oleks paljugi vaja.

Kadakaoksaga vastu püksisäärt pekstes hingas Eerik sisse ranna lapsepõlist kaledust. Neitsitinade roosa-lillat

delt väljadelt ründas Eerikut hobuse higi vänge ving. Kuid see ei reostanud lillede naiivset roosatamist. Primula-farinosa — lubjaküllase niiske mulla ere lill. Lapsepõlve emadepäeva lill, mis Eerikul alati kinkimata jäi. Noppis temagi valmis oma kimbu, kuid ei andnud Miinele üle.

Muuli Eeriku külasse ilmumine oli jõulu eel Kaaruküla ja terve Randküla kihevile ajanud. Kaksteist aastat polnud jalga sünnikülla tõstnud, ja nüüd äkki! Miks ta tuli? Kes ta nüüd on? Üks ütles, et on professor. Teine, et minister. Kolmas, et mingi kange kontroll. Kõige kindlamad teadjad tegid selgeks, et on parteilane. See oli mõõduandev ja sellega jäädi nõusse.

Nüüd on Eerik Kaarukülas juba teab mitmendat korda. Ema Miina oli poja tagasisaamisest hoopis rohkem rabatud kui kunagisest kaotamisest. Talvel oli Miina rõõmust vaata et segaseks minemas.

Ei olnud Eerikul tookord minnes siia kedagi maha jäänud. Ei midagi ega kedagi peale vana lõhmuspuu paargu taga. Nüüd aga kiskus tarka ja õppinud meest siia hoopis kummaline kihk: ta tahtis Kaarukülast tulevastele põlvedele midagi teha. Ei ole see küla tavaline rannaküla. Pole vaeste kalurite paadi- ja võrguküla. Ei, see küla siin kajastab kunagisi sotsiaalseid vastuolusid võib-olla rohkem kui kunagised kirjapandud ürikud ja muud meened. Terve küla oli üks suur hall minevik, mida tuli jäädvustada. Alles hoida tulevikule.

Kuid võõras oli ta praegu Eerikule. Puisniit tee ääres oli kuidagi katkutud: kohati tihnikuks kasvanud, kohati laastatud. Roiskuvad oksad risti-rästi võsa all. Oma lapsepõlist loodusehellust ei osanud Eerik siitki enam leida. Oli kadunud lapsepõline ema eest olnu. Kui Nete käsul eile õhtul rannakividel vanu paadipoolikuid põletati, hajus suitsuga õhku ka viimane kodutunde raas. Vana lõhmuspuu on välk lõhki löönud. Sellega ongi kogu seltskond kadunud. Võrkaia kunagise lastelembe vanamamma asemel on uueks külalaste vanaemaks Vaksa mamma. Kilda ja Paavli heasüdamlik ja usklik ema.

Tema enda asemel on Muulil nüüd Meinu. Sugulussidemete keerukuse kaudu vist midagi õepoja taolist. See mees juba üksi lõhmuspuu alla tõtt vahtima ei jääks. See mees hakkab elus tegutsema. Teab täpselt juba praegu, mis majapidamisest rahaaugu teeks. Temast kasvaks külla uus

Aakriku Taavi, kui sotsiaalne erapooletus Meinule voli annaks.

Meri, mis Eeriku jaoks alati kurjalt kahises — kas ka merel on Eeriku asemel uus trotsija? On tal uus morn mehike, kellega oma riiud maha riidleb? Ei, merd Eerik armastanud ei ole. Meri ei aidanud tal kitsast Kaarukülast minema pääseda. Kui mitu korda ta seda ka püüdis. Ujus kaugele punase kivini, jõud sai otsa, hakkas hirm. Puhkas ja ujus tagasi. Läks teele plangu seljas, aga Merise kalamehed tõstsid ta paati ja andsid märjana kurjale Miinale üle. Meri oli ta vaenlaste liitlane. Ent ometi ei asendanud hilisem Emajõe kallas talle lapsepõlist torisevat randa. Ei ülejõe uhked majad küla kärisenud katuseid. Juured. Ikkagi on nad oma mullas, olgu see kui kivine tahes.

Täna pakub Kaaruküla end vaatajale kuidagi vägivaldselt peale. See näidatatahtmine hakkab hoopis rohkem vastu kui argipäevane pühkimatus. Mõjub maskeraadina, mis auhindamist ootab.

Eerik astus Randküla koolimaja trepile ja takseeris mahavarisenud krohvihunnikut vundamendi ääres. Irma ta selja taga hakkas naerma. Ta sulges väimehe oma emalikku sülelusse.

«Kas läheme nüüd mu kooli katsuma?» naljatas Irma.

«Küllap katsume ka kooli ära, kui aeg tuleb,» vastas Eerik samaga. Nad kõndisid läbi tühjalt kõliseva koolimaja. Talviste lõhnade lahtunud summ meenutas mahajäetust.

Varsti tuli Sirje ja kutsus Eeriku Nete käsul Kaarukülla tagasi.

34.

PATRULLID

1.

Kino hakkas jälle jukerdama. «Tulp-Fanfaan» oli juba üsna otsakorral, kui Voll äkki saali valgeks laskis:

«Nali jääb katki: konets on kadunud.»

Läks lahti trampimiseks ja protestiks. Et kuhu ta ikka võis kaduda. Et mille eest mehed palka saavad, otsigu konets üles. Aga kust sa otsid! Ilmselt jäi eelmisse punkti maha. Ja oligi kino läbi.

Tooter jalutas vilistades tuldud teed tagasi. Tahtis koolimaja kaudu jalgrada mööda otse minna, aga siis märkas ta midagi imelikku: matemaatik hüppas nagu teda peljates üle Kirumetsa tagaaia noorte ploomipuude vahele. Vaatas üle õla ja jäi õunapuu tüve taha tikksirgelt seisma. Arvas vist, et ta õlad puu varjust välja ei paista.

Tooter kummardus, et kingapaela siduda. Samas nägi ta Merede pikki koibi köstri häärberi nurga taha kaduvat. Tooter tegi pisikese ringi ümber poe ja oli tagasi rahvamaja juures, kus kinolised sees tantsisid. Nüüd oli Tooter see, kes oma laiu õlgu kitsa kaevuhargi taha püüdis peita.

Kastan oli Kirumetsa õues toredaks peidikuks. Ümber tüve sirutusid kahvatud, valgusvaeguses vaevlevad karukellad. Nende taha võis vajaduse korral kükki lasta ja olidki välisilmale nähtamatu. Nagu praegugi: korraga Meredet akna all lihtsalt enam ei olnud.

Kuid kaua sa ikka kükitad. Kopsas üks, siis teine, siis veel kolmas ja neljaski kivike vastu Allariida akent. Sellel mehel vist on ajudes midagi keerdu jooksnud, hämmeldus Tooter.

Et Merede oma Roolinnukese seljataga rikkamaid jahimaid otsis, sellele oli Tooter juba talvel kogemata peale sattunud. See oli jaanuarinõupidamiste aegu linnas. Kui Linde Tallinnas talvist sessiooni tegi. Tooter juhtus peale, kuidas Merede, mingi vulfa käe all, linnas ühte punasesse puumajja kadus. Et eksimist poleks, suitsetas Tooter vastasmaja lahtises esikus peaaegu poole pakki «Priimat» ära. Ja veenduski, et Merede mis Merede.

Teisel õhtul, kui juba koolis tagasi oldi, luges Tooter Meredele peale sünge epistli truudusest ja südametunnistusest. Algul kohkus Merede nagu koolipoiss. Siis pingutas oma valged silmad pärani — ülekohtusest süüdistusest muidugi — ja ajas valeks. Et oli kes see oli, aga mitte tema. Kui aga Tooter faktidega tõestada suutis, et tema ju ise nägi: nimelt oli Merede puulobudiku trepil tükk aega seisnud, taskutest midagi otsinud, ja siis tagasi majja läinud. Ja seda kõike otse Tooteri lähedal vaateväljas. Alles siis andis see patune alla. Samas leidis kätte teineteise mõistmise familiaarse tooni. Et meeste asi, teadagi. Et pisikesed naljad lubatud ja nii edasi. Et pole ju seesuguste juhuslikega mingit tõtt taga ega midagi. Kui aga Tooteri rusikas tookord Meredele päris nina alla tuli, muutis Merede veel kord taktikat: mangus, et Tooter loost koolimajas ei räägiks. Eriti muidugi mitte Lindele.

Täna aga tungleb see tegelane Allariida akna all? Ja jälle jäi just Tooterile pihku. Nüüd otsustas Tooter talle kõige sobivamal hetkel õppetunni anda. Kas või laadakakleja kombel otse rusikaga.

Tooter jäi heledas hämaruses oma postile patrulleerima. Akna all kõõlus visalt ka Merede. Otsis kive ja loopis üles.

Mida kuradit seesugusest intsidendist arvata? Ei saa ju uskuda, et nad kahekesi kahasse — Allariit ja Merede . . .? Tooteril ei olnud mehisust mõtet lõpuni mõelda. Miski torkas sisemuses teravasti: kas siis tunnete puhtust maailmas üldse ei eksisteeri? Seda palju kiidetud nõukogulikku moraali? Ustavust? Ausust? Paistab, et ei. Tooteri sisemusest käis läbi võpatus, nagu oleks teda ennast rängalt solvatud. Nagu oleks just temale tahetud meelega ülekohut teha.

Aga mine tea? Võib-olla just sellepärast nad mõlemad — Allariit ja Merede — Randkülasse pikemaks jäidki? Puhkuste aeg on ju käes? Temal endal on teine asi, temal algab valvekord. Ja ei ole tal kuskile nii eriti kiiret.

Merede saatis vastu Allariida akent uue peotäie peenikest kruusa. Aken ülal jäi aga tummaks. Selle asemel avanes alumine aken ja Kirumetsa Adam ise pistis pea välja. Unine mörin tahtis teada, kes see häbematu seal kolgib. Imekiiresti kükitas ööründaja kahvatusse karukellapõõsasse kastani all.

«Ega teie ometi ei arva, et te pordumaja akna all müristate? Öötunnil ju ristiinimesed puhkavad, kulla mees.»

Tooter ei kuulnud, et kükitav mees oleks midagi vastanud. Adamale aga paistis ta varjust ilmselt kätte, sest Adam lisas:

«Mis te sääl kössutate! Preili Allariidal käiakse külas uksest ja mitte ilmaskid aknast. Käiakse selge päevaga, aga mitte ööpimeduse varjus ehk varga kombel.»

Merede vist taipas, et ei ole mõtet karukellades redutada. Ta liikus kummargil tagasi ploomipuutihnikusse ja astus üle aia kirikupoolsele teele. Ringi piiludes jõudis viimaks koolimaja ukseni ja kadus selle taha. Ukse paugatus kajas ehmatavalt läbi ähmase õhtu.

Alles mõne aja pärast astus Tooter samas suunas. Ta seisis oma veerand tundi koolimaja esitrepil ja suitsetas. Imelik — Randkülas sai temast uuesti suitsumees. Aastaid pidas vahet, aga Sigade-Meeri eest hiirvaikset vangi mängides harjus uuesti sigaretiga kokku. Konutas vahel tunnide viisi ega tundnud ennast ära. Meeri ees oli tal peaaegu et kabuhirm. Veider oli vahel toas istuda ja mitte häält teha, kui teine koputab ja kindlalt teab, et sa kodus oled.

Ja kolleeg matemaatik on meil siiski seda sorti vennike, mõtles Tooter. Lootusetu närukael. Sõidab elumerel sisse uusi teid. Aga et Allariit temaga mingisse kompromissi on asunud, seda Tooter ei usu. Vastasel juhul oleks ta oma inimeste tundmisega hoopis ummikusse jooksnud. Esiteks on Bret Allariit Tooteri hinnangu järgi endast lugupidav naine. Võib olla, et liigagi. Vaatamata sellele, et ta puhuti oma seksapiilil mängida laseb. Puht naiselikkusest. Aga ainult paraja määrani. Keeluala temal algab ennem eeskui tagapool piiri. Millisel kaalutlusel too Merede-mõmm just Allariida juures oma strateegiat proovib? Ja veel nüüd? Bretile nii raskel ajal. Noore naise psüühika isegi täiesti segi löödud. Üksik, nagu ta on. Tuleb korraga kolleeg, mehine mees, ja hakkab häbitult ründama!

Teiseks, keda see mees ise õieti petab? Millist inimest?

Usaldavat, naiivset ja haledat last. Seda, keda nii kerge on alt vedada. Moraalselt ühe hoobiga surnuks lüüa!

Tooter loovis aeglasel sammul Käbani välja, Meeri poolel oli õnneks vaikne. Magab. Või on koguni abi andmas? Meerit tülitati abiandmise eesmärgil üldiselt harva. Kolhoosi sanitari peeti tohtritöös velskrist tunduvalt asjalikumaks. Meeri oli justkui veidi puudutatud, aga küllap tundis kergendust, et teda veterinaaria raske tarkusega rahule jäeti. Tooter aga harjutas end koju tulema võimalikult harvem. Harjus Käbalt eemal olema.

Oma ukse tagant esikust leidis Tooter pundi longuvajunud roniroose. Meeri järjekindlust intiimsuhete otsimisel võis ainult imetleda. See siin oli juba mitmes sületäis Tooteri ukse taga.

Tooter tohlas lillepundi laiali — ei olnudki täna napsipudelit puhma sisse peidetud. Tooter itsitas naerda: vat kus kooner! Ise tahab elu eest löögile pääseda, aga armastuse arvelt hoiab kokku. Tooteri-poiss ju tal ainuke lootus veel on. Ja rünnakud üksnes temale ta koondanud ongi. Teab, et Tooter trimpab pudeli üksi tühjaks, Meerit kampa ei kutsu. Kõik ju äraproovitud nõksud. Tooter irvitas. Tõi köögist purgiga vett, pistis norguvajunud õiepusara purki ja tõstis Meeri ukse taha. Õrn tervitus hommikutunniks.

2.

Hommik oli alles väga varajane, sest eha oli koiduga nokkapidi koos. Teelehed oli säramas raskete kastetilkade hõbeda all. Kirumetsa Helene juba lüpsis sorinal lehma, kitsepiim auras juba Adamale määratud suures kruusis. Peremees ise põõnas alles rasket hommikust und. Seinakell paukus vihatsi oma Pätsu-aegset aega. Heina veel ei niidetud, kiiret polnud seega kuskile.

Bretil oli kohver pakitud. Oli plaanis hommikuse bussiga Pärnu poole teele asuda. Sõidab nädalaks või paariks koduste juurde puhkama. Eks hiljem näe, mida veel ette võtta.

Juba enne hümni nagisesid ülal põrandalauad Breti rutakate sammude all. Läks ja kruttis raadio välisjaamade peale, et muusikat saada. Midagi ergutavat. Leidiski muusika üles, kuid tardus samas paigale. Jäi nagu kivistunult

keset tuba: pillist helises ta südamemuusika! Nino Rosso erutav trompetisoolo. Tuttav lahkumisviis, mis ta alati hingetuks tegi. Täna oli see autor ise, kes Breti südamehõiske trompetist välja puhus.

Inimeses, kes niisuguse meloodia on loonud, peab olema üksnes muusika. Breti arvates ei mahu sinna enam midagi muud. Ei autorisse, lauljasse ega temasse kui kuulajasse endasse. Oli olla ääretult raske, aga samas kerge. Oli kurbus, otse masendus, kuid niisama suur mõõtmatu rõõm. See piinas, põletas ja tappis, ent samas äratas ellu.

Joovastus veeres mööda Breti keha alla, õlgadest varvasteni. Bret astus pika sammuga akna juurde ja lükkas selle lahti. Keeras muusika nii valjuks kui sai. Ei tohtinud suur elamus üksnes kitsasse tuppa jääda. Ta tahtis, et kogu maailm sellest vaimustuks. Akna alt möödujad vaatasid üles. Mõned seisatasidki. Oli üksikuid, kes juttu laristades mööda läksid ega teinud väljagi.

Meloodia oli ammugi juba toast laotusse hajunud, kuid veel ikka seisis Bret keset tuba. Ta kuulatas vaikust, kust hunnitus veel ei olnud kadunud. Süda tõmbles valusas elamuses veel tükk aega.

... See tüdruk ei ole ju normaalne! Nutab siis, kui pill mängib, ütles naabrinaine ...

... Mis süda see sul ometi on? Mure puhul läheb trotsi, aga tralli puhul läheb haledaks, ütles ema ...

... Ainult tuim ja sõge inimene ei nuta oma peigmehe matustel, ütlesid Randküla naised ...

... Bret, anna andeks, pidasin sind alguses ülekohtuseks naiseks, ütles Linde ...

Just nüüd oli üksindustunne eriti terav. Muusika tõttu üksijäämise suur seletamatu selgus hoopis ilmsem kui muidu. Pisarad paisusid laugude all ja veeresid põskedele nagu ikka siis, kui midagi sootuks kaunist hinge haaras. Kuidas igatsuse viljatus tegi haiget.

Ehkki ta Lindega teab kui palju koos noorte inimeste sädistamist ei sädistanud, jäi Breti ümber ometi pärast ta ärasõitu uskumatult halliks. Kuskile ei olnud nagu kohta minna. Mingit asja ka koolimajja minna ei olnud. Pealegi võttis juba valvekorrast vaba Merede veel ikka millegipärast Irma direktori-tegemistest osa. Võib-olla osutas ta kooli töödes oma väimehelikku abi?

Ei huvitanud Bretti enam kino ega Nete üritused, kus nad Antsuga oma meelt olid lahutanud. Võib-olla on Marii

juures end kergem taas kätte leida, kui ta end üldse enam leiabki.

Vastu akent kõpsatas õrnuke kastanioks, tänavune vaigune võsu täis rohelist tungi. Bret pööras pead ja vaatas nukralt vallatlevat oksa. Koputa, koputa, aga ära ehmata, mõtles Bret. Ikka ja jälle mängivad hernesuurused okkalised mummud temaga, et rõõmu teha.

Bret sõlmis juuksed pealaele, et pesema minna. Ta libistas end hommikumantlist välja. Bemberg vajus raskelt põrandale. Peitis Breti jalad helesinistesse pilvedesse. Suures peeglis seisis vastas ta oma alasti keha — pikk ja helepruun nagu peitsitud puukuju. Sületäis siravat kulda ülal räti kohal turris nagu rukkinabra pea.

Bret vaatas end ega leidnud teab mis ilu. Ei olnud seda ennast vaadeldes kunagi leidnud. Ühtekokku oli ta keha kuidagi ebaproportsionaalne: ülemine osa liiga lühike, alumine pikk. Eriti pikad olid jalad. Kuid mingit meelehärmi ta sellest ei tundnud. Ilmselt oli ta kasvu poolest oma seiklejast isasse läinud. Näolt vist ka. Sest ema oli tal väike ja roosa. Iseloomult — küllap oma õnnetuseks — emasse. Sellesse naiivsesse teesklejasse. Jahedasse ebanaiselikku naisesse.

Juuksed vajusid oma raskuse all lahvatades tagasi õlgadele, rätt libises maha. Bret võttis maast räti, tõstis käed, et pahmakat uuesti pesemise eest kokku siduda, ja jäi vaatama: peeglis ta selja taga seisis keegi. Ei olnud ta kuulnud ukseklõpsatust ega mingit muud tulemise heli, sest all kolistas Helene lüpsikuga. Aga Breti selja taga seisis keegi.

Seisja nägu oli Breti pea varjus. Kuid õlad ja käsivarred helesinistes kääritud varrukates tõusid aeglaselt.

Järsku ei osanud Bret midagi ette võtta. Seisis seal ja vahtis peeglisse, märkamata end isegi katta. Alles siis keeras ta kui välk kannapealt ringi.

«Vallo!» kiljatas heledalt äratundja ehmumisega. Käsi varjuks rindadel, seisis ta hetke totralt mehe ees. Alles hetk hiljem märkas minema joosta. Vaike toas eesriide varjus kuulis ta sepahaamri tagumist oma meelekohas. Isegi piinlikkust oma alastioleku pärast oskas tunda alles puhk aega hiljem. Lollakas! Mida tal siia asja!

«Tulles koputatakse! Kui ei vastata, siis viisakas inimene sisse ei tule.» Bret vaatas ringi, mida kiiruga ümber võtta.

«Aga näed! Mina tulin...» Vallo hääles oli võõras kuma. See oli küll seesama tuhm matemaatikuhääl, kuid tämbrist oli kadunud tavaline loidus. Selles oli midagi, mis Bretti kiirustades end kaitsele seadma sundis. Mitte midagi ei olnud tal siit võõrast toast võtta. Bret kahmas voodiotsale kokkulapitud kardina ja mässis end kiiruga sellesse.

«Ole niigi galantne ja lase mul end riidesse panna. Marss trepikotta!» Bret piilus läbi vahe-eesriide, kuidas mees sõnatult ukse taha kadus. Vaevaliselt ja vastutahtmist.

Kihku-kähku riietus Bret. Viskas teki üle voodi. Koristas elamise jäljed enam-vähem nähtavalt ära.

«Tule sisse, kui sa siin kord juba oled!»

Vallo astus sisse, käed sorus mööda külgi. Bret teadis, et ei olnud mehel mingit asja siia üles ronida. Uskus end ära arvavat tulemise tõelise põhjuse ja ta viha hakkas tasapisi tõusma.

Või nii järjekindel teine! Ja enesekindel, sindrinahk! Või on ta lihtsalt loll? «Tiirane isane inimene,» nagu ütles Kaaru-mutt kunagise Külakorra-Mihkli kohta.

«Miks sa tulid? Asja oli ka või? Ju koolimaja maha põles, ega sa muidu öösel poleks varju tulnud otsima,» pilkas Bret.

Vallot ärritas Breti tavatu toon. See oli seesama toon, mis tookord Soobassoo metsas. Niisugune toon vist ei lase midagi välja mängida. Niisugune Bret kargab küüntega näkku.

Kuradi naised! Saa neist aru. Muidu iga päev seda nägu, et ainult tule ja võta. Korraga ilvesehambaid suu täis ja küüned ka platsis. Mäng! Puha mäng! Et vaata, kus mina! Kättesaamatu ja kauge! Nagu Põhjatäht. Aga kohe näeme, kas sa oledki nii jäine...

«Sul kohver pakitud, hakkad ära sõitma või?» Vallo astus Bretile lähemale. Katsus ta käsi sõbramehe moodi oma pihku võtta.

«Jah. Mis mul siingi teha,» ütles Bret ja tõmbas käed ära.

«Kallis... miks sa niiviisi? Ma ju... sa ju ometi tead, et...»

«...et sa Linde peigmees oled? Tean küll. Miks ma ei tea.»

«Bret, ma tulin, ma tahan... et...» Kurat, et sõnu eesti keeles ka nii lollakalt vähe on! See ju siin keeleõpetaja, otsib ilusaid fraase.

«. . . tahad, et ma pruutneitsiks tuleksin? Tulen küll. Linde juba kutsus.» Bret pani käed Kaaru-muti kombel puusa ja jäi Merede ette seisma. «Noh? Ja mis veel?»

«Ah sa kuradi väänikas! Või tahad mind naerualuseks teha!» Kiiremini, kui Vallo-taolisest jääkarust oleks oodata osanud, olid Breti käed selja taha painutatud. Nad seisid, rind rinna vastas. Bret kohkus. Kuid Vallo ei plaanitsenud mingit vägivalda. Tal oli tarvis Bretiga kontakt leida. Soojas ja sõbralikus õhkkonnas viimane mängu panna, eks siis näe. Et Bret, see väänleva puusaga koketne daam meest omaks ei võta, ei, seda ei uskunud Vallo hetkekski. Peigmees maetud — noh, ja mis siis? Varsti kaks kuud möödas. Mehest muidugi on kahju, aga naine ju elab edasi. Pingul ja efektne. Erutav, kurat.

«Kallis, sa näed — ma ju ei saa sinuta . . . Saa aru, peale toda Soobassoo vahejuhtumit ei oleks ma ju muidu tulnud . . .»

«Kas Linde teab? Ütlesid talle, et tuled? Et ei saa minuta?»

«Linde-Linde-Linde! Mis Linde? Ole inimene ja ära sega Lindet siia. Linde-Linde . . . Kui sa tahad, ma ei abiellu Lindega . . .»

«Soo-oo-oh? See juba on teine jutt! Noh, ja mis siis saaks?»

«Saa minu omaks ja me sõidame siit ära . . . kas või homme . . .» Vallo käed hoidsid endiselt Breti käsi. Nüüd läks tal oma teist kätt tarvis, et Bretti kallistada. See läks tal enam-vähem korda. Nähes, et Bret on otsustanud puiklemisest loobuda, hakkas Vallo üsna ühemõtteliselt tegutsema: hakkas Breti kittelkleidi nööpe lahti päästma. Ikka ülalt allapoole. Ja Bret, käsist vaba, kinni nööpides talle järele.

«Ära jändi. Las ma teen lahti,» nohises Vallo ja pusis nööpidega.

Issand halasta! Ja niisugust tüügast armastab Linde! See roosike! Ta ju muserdab selle lapse hinge juba enne abiellumist ära! Rikub pisikese tuleviku surmani ära! Mille eest? Selle eest, et ta inimesi usaldab! Et ta vihata ei oska. Et ta esimest ettesattunud aferisti armastama hakkas! Kogu kirega!

Bretis kihvatas. Ta tundis tuttavat kuradit südames. Seda lustakat kambajõmmi, kes vahepeal ta üht eluetappi truult sisustas. Viha tõttu tundis Bret, kuidas Tallinna

ühiselamupäevade mürtsu-Bret ärkas. Passis momenti, et esile hüpata. Et tõelise Breti väärikusest läbi murda ja kaasa lüüa. Ei! Et juhtima asuda ja parajad asjad parajasse paika panna. Au ja häbi ignoreeriv tudengipõline Bret tundis ära, et just nüüd on temal aeg jälle sekka lüüa — võib olla, et viimast korda elus. Või ongi ehk just sellise mineviku-Bretina õigem elust läbi elada? Vastu igasuguseid tõekspidamisi ja tundmusi? Eelarvamustele käega lüüa ja mängida Meredega ta mängu kaasa! Kiskuda ta vääritu häbitus alasti ja visata ta siis minema! Teha plats puhtaks! Või nii armetult vähe austab ta teda, Bretti, ja Lindet! Teda, oma kolleegi ja kihlatud pruuti! Oma sõpru ühisest koolist! Mis siis! Sa veel tunned, mees, mida naised võivad!

Olles end oma vihases solvumises üles kütnud, tegi Bret kuratliku otsuse: lööb mehikese mängule näiliselt kaasa, saagu mis saab! Mängib selle monstrumi pankrotti! Maatasa teeb! Las algab etendus pihta. Elupõletaja Allariida Bret on valmis! Linde, kullake! Sellest pätist suudab ehk Bret sind päästa, kui sa ise inimene oled ja aitad! Kui sa pärast oma elu ise ära ei solgi.

Nii, Merede! Näita õige end! Kui alatu sa õige lõpuni oled!

Sedamaid märkas Breti nööpide kallal puserdav Merede oma partneris mingit muutust: see naeratas kuratlikult ja haaras tema sahmerdavad käed oma pihku:

«Jäta järele, poisu! Sa ära huupi tralli! Istu, näed siia ja ütle mulle, maimuke, mis plaani sa minuga õige pead?» Bret istus ühele ja surus Merede teisele tumbale. Rähklemisest puhkiv Merede vajus võõrastades tumbale. Roosavõõdiline kael oli higipiiskas ja lõõskas vastikult. Bret vaatas väljakutsuvalt ta läikivasse näkku. Mees jäi kõheldes Bretti vahtima, nagu näeks esimest korda. Ootas kahtlevalt, mida see imelik Bret temalt nüüd välja kaupleb.

«Kuidas plaani? Mis plaanist sa räägid?» Ta õiendas käsivarre abitult Breti poole, kes pool meetrit eemal istus.

«Mitte üks liigutus! Kuulsid! Ütle mulle arusaadavas emakeeles, mida sa õige minult päris tahad? Siis räägime edasi.» Bret oli surmtõsine, kuid ta silmadest leidis Merede midagi, mis ei lasknud tal maha jahtuda. Merede valged ripsmed pilkusid kolm-neli korda kiiret pilkumist. Käsivarred tõusid uuesti Breti poole:

«Kuidas — mis ma tahan? Mitte midagi niisugust, mida

sinusugune naine anda ei saa.» Ta tõusis nii kähku, et Bret ei osanud oodata, ja võttis Breti käed vangi. Bret punastas vihast ja vastikusest. Talle näis, et isegi ta kollaste karikakardega kleit muutus punaseks. Küüned tungisid rusikasse, mis oli valmis virutama. Kuid Bret sundis end rahulikuks. Kui mängida, siis soliidselt! See ei kesta ühe lühikese tunni, vaid võib-olla nädalaid . . .

«Sa vist tahaksid minuga veidikeseks voodisse heita? Eks ole, mu poisu?» Hetkeks lõtvusid Merede krampis käed ja ta põrkas tagasi: mis kurat! See siin pole ju üldse Allariit? See ju . . . see ju . . . Merede vaatas korraks Bretti laiade juhmide silmadega ega saanud aru, mida arvata. Milline vulgaarsus! Tema, Merede, võis ju teab mis tahta, aga Breti-taolisel ei passinud kohe labasustesse laskuda. Merede oli hoopis teistsugust situatsiooni oodanud ja end pikemaks võitluseks moraalselt valmis pannud. Nüüd korraga — muudkui nopi . . .

Kuid Bret ei langenud osast välja. Ta naeratas koketset naeratust, lõi jala hooga üle põlve, nii et kittelkleidi hõlmad lendlesid. Siis jätkas endisel toonil:

«Mis siis ikka. Mina pole vastu. Me ju oleme bioloogilised olendid . . .» Ah või selles on asi! Tähendab mõtles järele ja niisama lihtsalt see lähebki. Merede laskis kergendunult õhu pahinal kopsudest välja:

«Noh näed. Ma ju teadsin ammu, et sa pole pirts. Kaasaegne mõistev naine, kes elust lugu peab. Nagu minagi!» hõiskas Merede.

«Igatahes. Ainult et mul on üks pisike tingimus.»

Merede pea vajus valvsalt viltu. Pilk kadus raske lau alla:

«Mis tingimus?»

«Tavaline. Mina tahan nimelt tagatist. Dokumenti. Abielutunnistust.»

«Abielutunnistust?» ei saanud mees nagu sõna mõttest aru.

«Jah. Teisiti ma kohe mitte kuidagi ei saa.»

«Aga . . . Aga . . .»

«Arusaadav, seda sa anda ei saa. Oled oma pruudile purutruu mees. Sellepärast pead sa nüüd minust loobuma, mis parata.» Kurva näoga Bret ohkas südamepõhjast. Tõusis siis, kohendas veidi oma kaelust ja hakkas laulu ümisedes kosmeetikat kotti laduma. Keerles õrritavalt ümber Merede ja tegi, nagu toimetaks teab mis toimetusi. Merede

keeras end tumbal Breti liikumisele vastavalt. Ahmis kuiva suuga õhku ja pühkis rätiga nägu ning kaela.

Korraga kargas ta kiskjana püsti ja krabas Bretil taas ümbert kinni. Breti lihased tõmbusid pingule, kuid ta ei rabelnud. Tegi ainult üllatunud näo ja hüüdis mahedalt:

«Oi, lapsuke! Sina ikka veel siin! Ja mina mõtlesin, et sa juba oma pulma poole teele asusid!»

«Bret! Ära mängi lolli! Noh!» Ta nühkis oma higist lõuga vastu Breti nägu ja Bret ajas pea kuklasse.

«Tead, noh . . . Abiellume, noh, kui sa nii väga tahad . . . Bret, noh . . .»

«Noh, näed! Kohe aumeeste mäng! Oota, ära trügi, peame nõu! Kuhu me Linde nüüd paneme? Tüdruku peaks ju ka kuskile ära sättima?» Bret hoidis küünarnukke mehiselt enese ja Merede vahel.

«Ah mis! Mis Linde ja Linde . . . Jäta oma Linde . . .!»

«Aga kui tuleb sind äkki minu käest tagasi küsima? Mis siis?»

«Ah mine . . .! Ei ta küsi . . . Bret, noh . . . Küll saad oma dokumendi, kui sa nii vanamoodne oled . . . Ega mul teda ju praegu taskus pole . . .»

«Ei lähe läbi. Liignaiseks mina sinule ei hakka! Tänasest päevast käitud Randkülas nagu minu peigmees ja mitte üks jutt. Siis vaatame . . .»

«Jah, jah . . . Ma ju ütlesin, et jah . . .» sahmis Merede.

«Võtad minu käekõrvale ja astud Irma ette. Et näe, meie otsustasime teineteisele mehele minna. Kas lähme?»

«Mine põrgu, Bret! Ma ju armastan sind . . . armastan, noh . . .» See, et Bret talle vastu kõrvu ei andnud, nagu ta alguses kartis, tegi mehe sootuks segaseks. Praegu oleks Merede oma hingegi kuradile andnud, kui see Breti suu läbi seda oleks küsinud:

«Ma olen nõus . . . ma olen kõigega nõus, kallis, ära ainult kiusa . . .»

Bret võitles jõuga ja nägi põlastusega, kuidas see selgrootu mehemürakas teda kušeti poole suunama hakkas. Lükkas kehaga ja mõlema põlvega, kuid Breti jalad olid kindlalt põrandas kinni.

«Noh! Lähme siis . . .»

Kui Bret katseks kaks sammu mehega kaasa astus, minetas see valvsuse ja laskis Breti lahti. Korda armastava mehena hakkas kingapaelu lahti päästma. Ta oli eneses nii kindel, et ei heitnud pilkugi Breti ilmele. Oleks ta seda

teinud, oleks ta hoog sedamaid kadunud. Kuid Merede puserdas oma paelte kallal ega saanud neid lahti. Kiskus siis kingad umbselt jalast ära. Pani ilusasti kušeti äärde kõrvuti, ninad ukse poole. Olles ilmselt valmis täielikuks lahtiriietumiseks, heitis ta alles nüüd pilgu partneri poole. Nägi jahmudes, et see seisab akna all ja muigab.

«Noh? Tule siis!» sirutas redispunane Merede käe kutsuvalt ette.

Bret torkas käed kittelkleidi taskutesse ja purskas naerma:

«Aga ma ju ütlesin oma tingimuse: kuulutad avalikult mind oma pruudiks, alles siis tulen. Ronid salamisi siia üles ja arvad, et kõik on kombes? Jah? Aga näe, ei ole!» Bret astus mehe ligi ja patsutas teda laksudes põsele. «Lähed teatad Irmale ja tuled tagasi. Alles siis . . .» Bret tegi mitmeti mõistetava žesti ja pilgutas silma.

«Irmale? Oled sa . . .? Kas sa mõtled ka, mida räägid . . .?»

«Just nimelt mõtlen, sellepärast räägingi,» naeratas Bret.

«Käi kuradile! Ja mina pidasin sind inimeseks!» Nohinal tuupis Merede oma umbsõlme jooksnud paeltega kingad jalga. Tõmbas peegli ees sõrmedega läbi juuste ja marssis täis tulist viha ukse poole.

«Mängid lumivalgukest, jah? Küll mina juba tean . . .» ja läks. Läks tõepoolest. Ja jättis Breti akna alla muigama.

Bret vajus pingutusest väsinuna tumbale kokku. Oli vist pilli lõhki puhunud. Kas tõesti lõpetas oma impulsiivse plaani elluviimise kohe alguses fiaskoga? Määris enda oma lubadustega saastaseks mitte midagi väärt oleva kekatsi ees?

Oli tahtmine lõdvestuda. Ta jõi lonkshaaval otse pudelist mustasõstraveini. Läks justkui kergemaks. Avastas endas korraga tahtmise suitsu teha! Juba terve aasta ei ole ta sigaretikarpi avanud ja nüüd korraga niisugune tahtmine. Aga suitsu Bretil ei olnud.

Aga ei! See vennike tuleb veel tagasi! Võtku aega mis võtab! Tuleb ja vingerdab ning anub armastust. Temal, Bretil, on tarvis vaid üht: et Irma Tammik oma silmaga väimees Merede kahekeelsuses veenduks. Seletamata, ette kandmata. Küllap siis Lindegi kõigega kurssi viiakse. Irma sekkumisest piisab täiesti.

Ja annabki Bret Lindele võimaluse — «surra südames üks kord, et mitte terve elu iga päev uuesti surra», nagu ta ise ütles. Bret aga, Bret ongi juba surnud. Temale uusi süremisi enam ei tule.

Trepikojas lõi pahur Merede pea vastu madalat põikpuud ja vandus. Silmades sähvisid sädemed, kui ta allapoole koperdas. Ta pooleldi kukkus alumisest astmest alla köögituppa ja ütles segaduses tiinele Britanniale tere. Vanale Adamale tuli köögis omakorda tere öelda ja trepil Helenele veel kord. Nii et tunnistajaid ta ulakäimisele kohjaga. Ta kõverkäikudest kõliseb homme terve Randküla.

Ques vaatas Merede ringi ja põikas teele sauna tagant üle aia. Et jätta muljet, nagu tuleks ta kolhoosi kontori poolt. Mida kaugemale jalg Kirumetsast astus, seda vähemaks jäi häbiväärne tusk. Tegelikult on Allariit tal sama hästi kui käes! Kui juba abieluga kauplema hakkas, on muukski küps. Ei visanudki ju välja, nagu ta tulles oli kartnud. Ja meelespealille tema ees ka enam mängima ei hakanud. Ses mõttes on ta tark. Sest ei tea, keda ta seltega haneks oleks vedanud. Ju Sigade-Meeri tast midagi täpsemalt teab, kui hakkas ta kuulsust laudas levitama. Meeri arvates võrgutab Allariit Tooterit. Sellepärast pühib Meeri enese eest teed puhtaks. Aga et Tooteril ja Allariidal tõesti mingit pistmist teineteisega oleks, seda ei ole Merede veel avastanud. On meelega silma peal hoidnud. Ammu juba. Aga kurat sedagi teab? Vahest on Tooter Allariida nagu temagi salaja oma orbiiti võtnud? Võib-olla sellepärast talvel talle rusika nina alla pistiski? Ega tea?

Merede astus ja nohises õnnelikult: ikkagi vahva hommik. Kahju, et nad vana Kirumetsaga kumbki viinamehed pole. Veidi kõhe nagu vanast Buddhast all köögis mööda käia. Muidu tõstaks pitsi ja vana peremehe poolt treppidest üles roheline tee. Ega seesugune lobise.

«Ma tahan abielutunnistust!» Ole lahke! Et naised kõik nii ühtemoodi on! Aina tahavad abielu. Nagu annaks see ei tea mis kindluse. Tegelikult oli Merede Allariita ses mõttes liberaalsemaks pidanud. Arvab vist, et tema minevikulood siin teada pole. Kui ta, eputis, äkki Lindele ära räägib? Seda ei tahaks. Ei, seda tõesti mitte! Peaks rutem

abielluma. Enne kui kõlaka jõuavad lahti lasta. Vaja kohe Tallinna sõita. Just nimelt ise kõmu ära lõigata.

Merede viskas mõned särgid, sokid ja lipsu kohvrisse. Lõi BMW-le hääled sisse ja kihutas Randkülast minema. Andis gaasi, nagu oleks kuskil tuli lahti. Nagu jõuaks kellegi tulest välja tuua.

Seal ohud ära hoida, siis tagasi ja... Merede laksutas keelt.

35.

TUNGLEJAD

Nii täis polnud Randküla rahvamaja saal varem vist kunagi olnud. Tunglemine algas juba hulk aega enne filmi algust. Muidugi tõi rahvast kokku filmi paljutõotav pealkiri «Kolm musketäri». Kuid kuskilt oli ette jõudnud sõnum, et ringvaates on Kaaruküla. Seega kokku tuldi lähedalt ja kaugelt. Naistel isegi sülelapsed tissipudeliga käsivarrel. Mitmed ütlesid end filmi juba kaugemates külades või linnas näinud olevat. Elamuse lootjad otse värisesid ootusest.

Bretki läks täna kinno, et mõtete rõhuva raskuse alt korrakski välja pääseda. Suur kinohuviline ta Randkülas ei olnud. Teda häirisid filmiketaste vahelelastavad valgusemomendid. Siis igasugused muud pausid: küll filmi katkemised, valesti sisselaskmised. Oli kordi, kus film hakkas linal jooksma tagantotsast ettepoole. Need segasid tõelise elamuse saamist. Parem Bret kinno ei tulnudki.

Täna aga istus ta suhteliselt mugavas kohas — selg vastu lava esiäärt, sest ekraan oli saali tagumises otsas. Musketäridest Bret eriti midagi ei lootnud, kuna ei talunud seda sorti süžeega filme. Neid, mis maarahva vaimustusest pööraseks tegid.

Ja siis lastigi lina valgeks. Juba ringvaate pealkiri ise pani Breti võpatama. Ta luges: «Tulevik mineviku rannakülasse.» Ja kohe libisesid ekraanile Kaaruküla vanade lautade ja rehealuste sammaldunud katused, filmitud mere, mitte tee poolt küljest.

Bret venitas oma kaela pikaks, et paremini näha. Et ükski detail kaotsi ei läheks. Ennäe! Need seal on ju ammuste vabeaedade tüükad! Mõnel vabepostil veel sar-

vedki taeva poole püsti! See on ju sama plats Kaaruküla ja Merise piiril, kus nad kevadel Antsuga rannakruusal külitasid! Kus Ants temalt ta meelisaroome peale ajas! Ja need seal! Need on ju igiammused kulunud kiviaiad, pooleni maasse vajunud! Nende juurde ei viinud ju õiget radagi. Kuid Ants oli need paigad kõik vaimustunult Bretile ära näidanud. Siis tiibadeta tuulikute alusvaremed reas — üks, kaks, kolm ja eemal veel isegi katuse all olev neljas. Selles, Vessiku omas, on vist nelja-viie aasta eest veel jahvatatudki. Mees, kes pealinna ajakirjanikke ja filmimehi aina ühest koobatist üles ja teisest alla juhib, on Muuli Eerik. Igasse varjatud urgu ja peidikusse veab Eerik külalisi ja annab aru. Annab aru Kaaruküla omalaadsest minevikust, inimestest ja küla elust. Repetanud rookuhjade juurest adruhunnikute manu, kidura kadakavälja vahelt luiselt kiviste kartulivagude vahele. Ei ühtki paraadnat! Aina võpsikud, nõgusseljaga saunad, majade tagaküljesse kunstipäraselt laotud puupinud, reed, redelid ja adrad. Ei Vessiku lõvisid ega traadipilli, ei Muuli uhket väravat. See siin linal oli tõeline Kaaruküla, nii palju kui tollest muistsest veel järele oli jäänud. Loomulik ja looduslähedane. Ammune ja äraelanud küla, kus aastakümneid ja võib-olla enamgi oli toimunud suur tunglemine rikkaks ja õndsaks saamise nimel.

Bret heldis Kaaruküla vanadust vaadates. Olenemata sellest, et film oli must-valge, nägi Bret selgesti ka Kaaruküla värve: sünkrohelist samblasametit saunakatustel ja kiviaedadel; märja adru rusket pruuni merevee vahupiiril; küpsemata sidruni värvi vetikavaipa selges rannavees lihvitud kividel. Kõik elas, tungles ja rõõmles. Rõõmles ka Bretis. Sest see seal oli Antsu Kaaruküla. Tema silmadega nähtud, tema südamega läbi tunnetatud, ehkki Eeriku poolt siin edasi antud. Eeriku sõnad, mis aparaatide vahendusel saali kandusid, olid Antsu mõtetest sündinud ja Breti poolt kui palju kordi kuuldud. Plaanid Antsu poolt plaanitud, kuidas ta mineviku-Kaaruküla tulevastele põlvedele säilitaks. Nagu oleksid nad Eerikuga kahekesi kokku rääkinud. Ja Bret tundis vajadust talle peaaegu tundmatut Eerikut käega tänada.

Netegi oli korraks mingis kaadris vilksatanud, siis, kui nad filmi alguses Eerikuga kahekesi teed mööda tulid. Siis kadus Nete ega tulnudki enam nähtavale. Mis on Kaarukülas tänaseni saavutatud, kuhu kõrgusse jõutud, selle üle

filmis ei hõisatud. Küll oli aga juttu sellest, mis siin tuleks talletada: konserveerida, restaureerida, samas aga rahvast teenima panna.

Bret oleks tahtnud, et ringvaade veel kaua oleks kestnud. Teda ei seganud seegi, et terve kinosaal selle viieteistkümne minuti vältel hetkekski vait ei olnud. Muudkui hõiskasid üle üksteise «nää-vaada!», «see ju see!» ja kümmet muud moodi. Bret ei elanud sisse niivõrd Kaarukülasse nagu teised kinolised, vaid oma isiklikku kaunisse kevadesse, mis nüüd oli alatiseks möödas. Fatamorgaana.

Seesugused meenutused mõjusid Bretisse hoopis kummaliselt. Need ei teinud teda kurvaks, nagu arvata võiks. Ei, need meenumised tegid Breti kuidagi kangeks. Mida enam aega edasi, seda suurema trotsiga ta oma möödunut meenutas. Küllap oli see pika harjutamise tulemus: paratamatust möödunust mitte heldida ega pisaraid valada. Parem teha süda kõvaks ja trotsida saatuse suurt ülekohut.

Kui ringvaade lõppes, tõusis Bret ja väljus saalist. Musketäride suuri tegusid ta vaadata ei tahtnud.

Trepil pidas aru, kuhu minna. Otsustas siis astuda Sahvtra-Puudeti poest läbi. Nägi, et tagauks oli lahti ja Puudetit imelikul kombel kinos ei olnud. Puudetil rippus väljas pesu, endal olid tal alles pesupulgad nööriga kaelas.

Vaarikalikööri ei olnud. Aga Sahvtra-Puudet viipas ta sõrmega oma tuppa. Kallas külalislahkelt teeklaasidesse valget viina ja ütles: «Davai, vüpim! Minul mjees kalamasiinaga kaugel! Naisel tarvis rjeemus olla. Nu davai, Brita! Venelane eesti sõber on!»

Sahvtra-Puudet jõi üle pooleni täidetud teeklaasi tilgatuti tühjaks. Bret vaatas kohkudes noort kena naist ja mõtles, mis nüüd edasi saab. Küllap ta kukub nüüd kohe kokku? Aga ei midagi.

Sahvtra-Puudet lõikas hapukurgi pikuti neljaks tükiks ja torkas ühele kahvli sisse. Sõi selle valgete hammaste vahelt ära. Lükkas siis kõhklevale Bretile ta klaasi lähemale ja kamandas:

«Mis on eputab! Vodka legarstva on. Vot sjuda ili sjorsvnoo, mis valutab, siis aitab. Nu, Brita! Davai!»

Bret teadis ammugi, et Puudet pole mingi napsinaine, ja tal ei sobinud tema ees kuidagi pirtsutada. Pealegi pakkus Puudet oma soojast südamest. Isegi ju jõi ta oma klaasi ära ainult selleks, et Bret oma juua ei häbeneks. Ja taipas

sedagi, et Bret napsitamiseks vaarikalikööri ju otsima tuligi. Pealegi tagauksest.

Bret tegi küünarnukiga alateadlikult sama liigutuse, mille Puudet oli teinud. Kordagi sisse ega välja hingamata neelas temagi tulikibeda viina kurgust alla. Võttis Puudeti käest kahvli otsa juba valmis pandud kurgi ja sõi ära. Siis purskas naerma. Nad naersid mõlemad tükk aega ei tea mille üle.

Lahkudes raputasid nad teineteise kätt nagu parimad sõbrannad. Bret pani tähele, et Puudeti toas oli kõik puhas. Vaevalt et nad siin kahekesi enam teist korda viina joovad. Seda enam et Bret oma elumöllus viina juurde iialgi välja polnud jõudnud. Tudengid-elusellid jõid veini, vahel sekka nalivkat või likööri.

Kaupluse tagaukse trepist alla astudes tundis Bret juba kerget uima. Jalg pidi astet enne kompama, kui julges peale astuda.

Köögis võttis Helene Breti vastu äreva uudisega. Ütles, et ülal ootavat külaline. Et juba tüki aja eest oli tulnud.

«Kes?»

«Ei tea. Ei öelnud oma nime. Ma arvan, et vist üks kunagisi koolikaaslasi. Paistab, et selles vanuses.»

Bret läks sahvrisse ja jõi suure sõõmu külma kohvi.

Oma viinajälgede likvideerimisega ähmis Bretile ei tulnud pähegi küsida, kas külaline on mees või naine. Oletas, et naine, sest ei osanud ühtki koolikaaslasest mehepoega endale külla kujutleda.

Kahetses südamest Sahvtra-Puudeti sõpruse ärateenimiseks kummutatud klaasitäit. Uue ehmumisega tabas ta, kuidas kuri vedelik ta juuste all juba tungles. Bret läks aeglase astumisega trepist üles.

Võõras seisis raamaturiiuli ees, seljaga ukse poole. Instinktiivselt kohendas Breti käsi pluusi seeliku värvli kohal: ootaja oli mees. Kohe ei tundnud Bret teda ära. Tumedates kulmudes ja mustades prilliraamides oli midagi oi kui tuttavat. Aga õhtune valgus paistis selja tagant. Tarvitses mehel aga häält teha, teadis Bret samas, et ootaja on vend Laaneluha. Breti käsi tõusis kohkudes suu ette. Mis sel pühal mehel küll asja tema korterisse oli! Muidugi ei saanud Helene teda tunda — ta oli ju Kingisseppa alles sügisel tulnud.

Mehe kahe käe tugevas surves oli omainimese soov sõbraks ja toeks olla. Võõrastus hajus pikkamisi. Ei tulnud

seda teeskluspinget, mille abil soovimatu võõras vahel teretulnuks näideldakse.

Juba kevadel Muuli palvetunnis oli Bret vend Laaneluha mehisuse mõttes sümpaatseks silmitsenud. Kuid siia, oma toa intiimsusse, ei osanud teda varem sisse mõelda. Aga miks ta ikkagi tuli?

Äkki tuli temagi teda, Bretti, kosjama?! Miks ka mitte! Mida muud neist palvevendadest arvata ongi! Kui juba Muuli Mihkel lille sülle sokutas, mis siis veel Laaneluhataolisest dändist rääkida!

Klaasitäie alt end uppi ajav uljus andis Bretile nõu: just nüüd paljasta selle palvehärra patused mõtted! Otse keset kurameerimist näita talle ta koht kätte! Energia raputas Breti kujutluse tööle.

«Mul on rõõm, et te mind mäletate,» lausus võõras. «Ma olen teile palju mõelnud. Te olete mul meeles iga tund meie kohtumisest saadik.»

Bret noogutas. Andis mõista, et ootab jutuajamise järge. Ajas muigama intsident Muuli toas. Küllap on eelarvamusteta mees, kui tulla julges ja ootas.

«Olen meelitatud,» julgustas Bret läbi sõrmede.

Heameele helk valgustas mehe tõsist nägu. Ta seadis end toolil kodusemaks. Asetas küünarnuki käetoele ja sirutas jalad välja. Peened sokid laitmatutes kingades ei jäänud Bretile ka täna märkamatuiks. Alati on Bretti erutanud meeste kaunilt kängitsetud jalad.

«Olen teie ees süüdi. Tungisin vargana teie kindlusesse, ilma et oleksin omanud sissepääsuviisat. Ka ei leia ma vastavaid sõnu, mille abil oma tuleku põhjust teile seletada.» Võõras mees oli armas.

No otsi, otsi, küll sa sõnu leiad, mõtles Bret. Ma ju juba sinan, miks sa tulid, aga ei lähe läbi, mõtles Bret. Eks me näe, kumb teise õnge tõmbab, mõtles Bret. Tegutsema oli asunud mitte Randkülas tuntud, vaid tudengite möllavas pundis võidutsev mineviku-Bret.

Mustades raamides prillid vaatasid Bretile sügavalt silma. Läbi paksude klaaside joonistusid mehe silmad välja erakordse ilmekusega, tarkade ja kaunitena. Silmade selgete piirjoonte lõikes oli reklaampildi kaunidus — ripsmetuši pakendilt.

«Te ehk ei usu, aga kogu aeg kiirustas miski mind tagant teid üles otsima. Olin igapäevaselt arg ega leidnud

tulekuks julgust. Nüüd aga, kus mulle sai teatavaks teie ja minu oma saatuse analoogia, asusin viivitamatult teele.»

Bret püüdis alles hoida kevadel tekkinud poolehoidu, kuid tusk oli juba tulekul: jälle tuleb keegi, kes hakkab haavu lahti kiskuma. Hakkab su hinges sorima, arvates ise, et lohutab. Nagu suudaks antud olukorras keegi midagi rõõmsaks rääkida. Toogu unustust! Kas või korrakski. Aga ei. Tulevad ja laulavad nutulaule ning väsitavad, väsitavad. Igaüks arvab sinust omamoodi, käitub vastavalt.

Külaline võttis prillid eest ja nühkis neid püüdlikult. Pilutas tuhmilt lühinägelikke silmi. Prillideta näis mees abituna ja arana. Kiirustades pani ta oma optilised tagasi kohale ja kohe sai ka tagasi oma võimu.

«Mina kaotasin naise kaks nädalat pärast abiellumist.» Siis vaikis mees kaua ja vaatas Bretist mööda.

«Kahe aasta eest karistati mind korvamatu kaotusega,» ütles siis.

Bret noogutas mõistvalt.

«Meie ju oleme inimesed, siinses elus antavad rõõmud on meile kallid. Jumala poolt oleme me loodud elama ja armastama, otsima emotsioone ja rahuldust ning pillama ennast. Raiskame oma psüühilist ja meelelist vara, nagu kellelegi on antud tuld ja kirge. Mulle oli neid omadusi antud rohkem, kui ma üksi jäädes jaksasin kanda. Ja minu lein oli liiga suur, et sellega üksinda toime tulla. Mul ei olnud millegagi oma suurt tühjust täita. Oma kannatustes pidin ma endale kuskilt jõudu juurde saama, et tõusta ja püsti jääda. Et õhu juurde tagasi jõuda ja hingata. Aga selleks tuli mul põrmust kõrgemale lennata. Oli vaja tiibu, mille abil ülespoole pürgida, avarust, et sirutamiseks ruumi nõutada. Ja, Bret, mu kallis tütarlaps, ma sain endale need tiivad.»

Mees sukeldus mõtliku kuulaja pikergusse pilku. Hingestatuna oma sõnadest, pakkus ta otsest abi kuulajale samasuguste tiibade leidmiseks. Rääkija näis uskuvat, et nad koos täna need tiivad ka nõutavad. Samas pöördus ta oma jutus päraleviivale peateele.

«Mina leidsin, sest otsides oli mul tugi, selles mõttes olin mina oma õnnetuses rikkam ja kaitstum kui teie. Mul oli jumal.»

Breti kulmud kerkisid tõrjuvalt, kuigi ta ammu aimas, kuhu jutt välja viib. Bret ei olnud meeleolus, et jumala juurde välja jõuda. Pealegi oli Laaneluha õige aja maha

maganud: Bret hakkas tasapisi oma suure õnnetusega leppima.

«Teile on südamesse tarvis suurt usku . . .»

Bret tõusis järsult. Rääkija võttis sõnapealt sisse pausi ning tegi lauses ootamatu käänaku:

«. . . suurt usku iseendasse, oma inimlikku jõusse.» Bret istus tagasi. Aega kaotamata jätkas külaline:

«Aga et saada tugevaks usus endasse, on vaja Vaimu, kes aitab su usku kinnitada. On vaja Vaimu, keda tunnistad suuremaks iseendast, kes teeb sinugi suureks.»

«Vajan inimest, mitte vaimu,» ütles Bret.

«Vaim aitab sul leida ka inimesed, ustavad inimesed.»

«Ma vajan üht, mitte hulki.»

«Ka selle ainsa sa leiad, kui Vaim su otsimist juhib.»

«Seda üht ei leia ma iial enam, ja teisi ma ei otsigi.» Bret tõusis jälle ja astus akna alla. Tõmbas kardinad üsna serva ja ruum läks valgemaks. Mees istus ega lausunud midagi. Bret tundis, et ta teda selja tagant vaatab. Bret toetas käe vastu raami ja surus puusa kaardu. Bret teadis oma talje laitmatust ja andis võõrale aega seda silmitseda. Bretil oli hiljuti olnud elamusi, mis ei häälestanud teda religioosseid emotsioone vastu võtma.

Mees tõusis. Bret kuulis, kuidas ta tema selja taha astus. Ilge voogava sõnaga mees rääkis Bretile kuklasse:

«Usus on inimesed sõbralikud ja solidaarsed. Iga õnnetu leiab kaitset kümnete ja kümnete poolt. Koos meiega saaksid ka sina tagasi oma rahu, mu õnnetu laps. Sinu hing hüüab ja su noor süda ihaldab, sest sa oled lihast ja verest. Ent see, kelle poole sa tungled, ei tule iialgi enam ega puuduta sind käega. Sa võid kisendades kutsuda kui kõrbes, aga ainult tuul puistab sulle liiva silma ja sa nutad. Ehkki sa oled köitev oma füüsilises olekus, oled sa ometi hüljatud ja sa õitsed tühjalt. Sa oled haige tiivaga lind, kes peksleb ega suuda tõusta.» Breti juuksed kuklal liikusid Laaneluha sosistavatest sõnadest. Bret tunnetas ta eesmärki ja suutis liigutusele vastu panna. Hinge sadestunud ahastus tahtis vägisi ülespoole kerkida. Laaneluha liiga ilmne püüd aitas Bretil end vaos hoida ja temas tekkis kuratlik trots. Selja taga seisev mees erutas Bretti sootuks teises mõttes, kui see ise arvata oskas. Bret soodustas tahtlikult mehe lähenemist endale. Peaaegu märkamatult toetus ta seljaga mehe vastu. Bret koges, kuidas kiirgus selja taga seisvast mehest temasse kandus. Kahetsuseta

tajus Bret, et on seesama ühiselamu-Bret, keda ähvardas toast väljatõstmine. Seesama Bret, kes loengutele saamata magas vahel tagantjärele oma magamata öid.

Soe hingamine kõditas Breti kaela ja ta soovis, et mees talle veel lähemale tuleks. Võib-olla soovis ainult selleks, et küüsi näidata, nagu tol hommikul sellele molkusele Meredele.

Ammu «sinale» üleläinud usuvõrgutaja tajus, et Bret teda hingetuna kuulab, tema sõnu neelab.

«Sulle on vaja hiiglast, kes sind kõrgemale tõstaks maisest madalusest. On vaja jõudu, mis jääks sind kõrguses kandma. On vaja loojat, kes sulle uuesti elu annaks, puhuks kire su hinge ja kehasse, mis püüdleks valguse poole.

Just praegu avanevad väravad su ees! Süli ootab, et sind embusesse võtta. Tule, laps, ja usalda end kõikvõimsa hoolde! Heida kõhklused peast, sest sind oodatakse!»

Bret võpatas, kui tundis Laaneluha kätt oma käsivarrel. Ta kujutles, kuidas usumehe huuled ta kukalt puudutavad. Kuidas mehe käed ta näo enda poole pööravad ja ta keha enda vastu suruvad. Ja siis paljastab ta tema! Selle valeliku! Selle silmakirjaliku! Selle petise, nagu nad kõik on, ilmalikud ja usklikud! Olles kindel, et mehelikult mehine Laaneluha sobiva situatsiooni ära kasutab, varus ta endasse viha. Kuid see ei tahtnud tulla. Tuli sootuks midagi muud. Tuli tõsine soov, et mees ta tõepoolest kaissu võtaks — kõige lihtsamal ja mõistetavamal viisil. Lõpuks peab ju mees märkama, et ta ees seisab noor abitu naine. Muuli Mihkel märkas seda igatahes kohe.

«On tarvis helinat, suurt sisemist kaasahelisemist, et end temale anda. Ja kui sa kord oled saanud tema omaks, oled sa õnnelik ja vaba ning su eksimised on sulle eos andeks antud.» Laaneluha oli Breti käsivartele pannud oma mõlemad käed. Nüüd! Nüüd kohe suleb ta mind oma sülelusse! Ja ma ei anna talle vastu kõrvu... Ma saan hetkeks lahti oma tühjade päevade kõledusest!

Bret vaatas aknast välja, ilma et oleks midagi näinud.

«... ei voola enam punast kihisevat verd. Ärarääkimata rahu on su südames siis. Maailm oma ärevusega ei lähe sulle enam korda. Mitte keegi ei lähe sulle enam korda peale ainsa ja ühe...»

Bret taipas, et ongi juba pooleldi mehe süleluses. Mehe käte asend ta käsivarrel meenutas Antsu.

«Mu õnnetu laps! Laskugem põlvili ja palvetagem, et Jeesus su hüüde vastu võtaks ja sind oma valdustele kutsuks.»

Enne, kui Laaneluha palvetamiseks põlvili jõudis laskuda, pöördus Bret vuhinal ümber, nii et juuksed lendlesid. Laaneluhale paiskus suu karvu täis ja ta puristas ootamatusest. Nüüd vihastas Bret tõepoolest. Vihastas, et ta oletused nii alandavalt tühja olid jooksnud. Ta ütles selgelt:

«Põlvili on mu ümber juba küllalt oldud. Jääge vähemalt teiegi püsti! Ma arvestan vaid sirge seljaga inimesi.» Said nüüd! parastas Bret. On see ikka tõesti nii, et see mees siin on tõsine usklik? Ja mitte õnnekütt?

Juba põlvedele kooldumas Laaneluha ajas end aeglaselt sirgu.

«Aga teie ju vajate oma suures mures...» otsis Laaneluha sõnu.

«Mured on nagu nõgesed: kõrvetavad, kui neid õrnalt puudutad. Hakka julgelt kinni — ei olegi valus!» õpetab Maupassant.»

«Ja teie arvate, et oletegi juba oma rahu kätte saanud? Te usute, et sellest teile piisab?» Laaneluha imestus oli lapselik.

«Ei piisa. Rahu ei leia ma niipea.» Kui imelik! Laaneluha ei tundunudki enam nii väga mehine. Või sai Bret viinauimast üle?

«Kui suured ilmalikud ütlejad enam ei aita ja te veel ikka mõistmise järele janunete, siis kutsuge mind ja ma tulen. Siis toon ma teile Jeesuselt uue kutse. Ja ma loodan — te võtate selle vastu.»

«Sellekski puhuks on mul juba mees olemas. Mees, kes aitab.»

«Noo? Kes siis?» küsis Laaneluha hämmeldunult.

«Colas Breugnon. Tema on mu sõber ja aitab igas mures.»

«Colas Breugnon? Nii et — elame veel!» Nüüd oli vaga mehe naeratus väga ilmalik. Isegi mingi kergendustunde tabas Bret selles ilmalikus naeratuses. Kuid mees jätkas:

«Teie otsite tuge surnud kujudelt? Need ei aita. Te vajate elava inimese lähedust ja tema sõna. Minult aga võtate ära meeldiva võimaluse see heategu teile teha,» ütles külaline avameelse kahetsusega. Prilliklaasid olid natuke kurvad.

««Mina ei tunnista heategusid, mille eest loodetakse rahuldust enesearmastuses,» — nii vastaks teile minu asemel Balzac.»

Laaneluha muigas ega öelnud kohe mitte kui midagi. Hiljem ütles:

«Ma näen, et teil on jumalasõna vastu võitlemisel lingukiviks ilmalike kuulsuste ütlemised. Mina aga otsin õpetussõnu raamatute raamatust. Suurte ütlejate sõnadel on ilus kõla, piibli omadel aga suur ja vääramatu sisu. Ma loodan, meie kahekesi veel räägime niisuguste ütlemiste üle. Ja küllap leiame ka ühise tõe. Ka mina ei räägi omast tarkusest ega tahtest, minule annab sõnad mu Suur Saatja.»

«Kuid minu tõde ei ole nii lootusetult kadunud, et peaksin seda teie jumala abiga otsima,» naeratas Bret oma kentsakat naeratust.

«Loodame. Loodame, et ei ole. Et teil oleks kõik hästi . . .»

Külaline seadis end minekule:

«Ma tänan kalli vastuvõtu eest,» Laaneluha kummardas. Bret ulatas lahkujale armulikult käe, soovides mitte mingil juhul jätta haleda abivajaja muljet. Ta naeratas mehele julgustavalt. Just nagu oleks ta ise lohutaja ning hoopis Laaneluha see tuge otsiv õnnetu:

«Pole viga. Vahel tunneb inimene end nõrgana, aga toibumine tuleb jälle. Pea püsti! Ja soovin jõudu!» Bret saatis Laaneluha trepist alla nagu abiotsija, keda eriti aidata ei saanud. Kättemaksuks süü eest, mida mees ise ei oleks ehk mõistnudki . . .

Oli läinud külaline, oli kadunud ka Breti kunstlikult üleshüpitatud reipus.

. . . Niiviisi ei saa sinust ju mitte midagi, kui nad su instituudistki välja viskavad, ütles ema . . .

. . . Väiksena olid sa nii alandlik ja käsutäitlik laps, ütles ema . . .

. . . Oli sul tarvis Robertiga seda inetut janti alustada, ütles ema . . .

. . . Aga teie, aus naabrinaine, ärge tulge minu ema mõnitama . . .

. . . Ole kena, ära sellest Lindele räägi, ütles Merede . . .

. . . Te vajate elava inimese lähedust ja tema sõna, ütles Laaneluha . . .

Bret põrnitses lagedat lauda ja kõledat tuba. Ei ole mul seda elavat inimest, mõtles Bret. Õnne ka enam ei ole. Kuid ometi on end õnnelikuks pidav Linde temast kümme korda õnnetum. Ainult — ta ei tea seda. On seegi ehk omamoodi õnneks?

. . . Nimetav kes? Marii, omastav kelle? Marii, osastav keda? Mariid . . .

. . . Me oleme ju bioloogilised olendid, saa aru, ütles Merede . . .

Kui jalutaks Kaarukülla? Kinos saadud mulje tungis tasapisi uuesti esile. Kuid mida seal nüüd õhtul hilja üksinda ikka vaadata on? Üksinda ei tahagi seal mitte midagi näha. Läheb kunagi päeval. Siis kutsub Kilda kaasa ja vaatavad kahekesi. Kilda on mõistev inimene. Tema ehk võikski olla selleks elavaks inimeseks, kelle lähedust ma vajan, nagu arvas Laaneluha.

Kuid ometi ei ole ka Kilda see, kellele hinge võiks puistata Bret, kes ei ole harjunud puistama.

36.

KÜÜRUD

Merede tagasi Kirumetsale ei tulnud.

Pärnu-sõidust loobunud Bret ootas moraalselt relvastatuna. Et peigmeespoissi lõplikult paljastada. Tundis end nüüd Merede tulemata jätmisest veel enam määrituna. Tundis sellepärast, et nüüd jäi temast mehele mulje nagu tõeliselt kergest naisest. Vist lõplikult.

Samal ajal olid Kirumetsal rasked päevad: kuninglik peni Britannia suri poegimisega maha saamata. Kolhoosi kontorist abi otsima tõtanud Adamat olid nokastanud mehed hoiatanud, ärgu ta Sigade-Meerit kohale toogu. Parem kutsugu Ninase lauda sanitar, see hulga targem. Poolevaksa Paavel oli sünge näo pähe teinud ja Adamat hirmutanud: «Sigade-Meeri ei tee tiinusele ega puhitusele vahet vahele. Näeb, loomal köht punnis, ja kärutab pussi keresse nagu niuh! Ei Meeri ooli!» Teised toetasid tagant ja rõkatasid naerda.

Kirumetsa vanad olid ähmi täis ega teadnud, mida uskuda, mida mitte. Naerukõlakaid Meeri tohterdamise kohta olid nemadki kuulnud. Teadsid, et ega Meerit naljalt kohale ei palutud, kui sanitar saada oli. Nüüd oli aga asjaga kiire ja Meerile saadeti ikkagi sõna.

Meeri väntas jalgrattaga kohale, nägu tähtis ees, käärid, vatt ja pulbripudel paunas. Tammus ümber koera ja ajas segast tohtrijuttu. Kord kahmas kotist käärid, siis pudeli ja lõpuks tortsaka vatti. Aga penile päris ligi ei läinudki. Telefon oli kaugel ja päristohtrid veel kaugemal. Ja Meeri suureks imestuseks heitis Britannia hinge. Nüüd hakkas Meeri innukalt seletama, miks ta just hinge heitis.

Teadagi, töös juhtub mõndagi. Lõpeb ravimisel suuremaidki loomi tarkadegi tohtrite käe all. Aga Meeri ei lasknud end õpetada ega kritiseerida. Kuid suhtumine ärritas teda hullusti. Ikka oli tunne, et kuhu ta eales jala tõstis, irvitati seljataga. Teaduse kulul naljategemine pahandas Meerit. Nimelt ei tunnistanud Meeri endale eladeski, et naljа tehakse tema, mitte teaduse kulul. Ja Meeri pahameel sai ta enda arvates galileilikult avara kõlapinna. Kui naerdi ta lolle jutte, siis tõlgendas Meeri seda nii, et pilgati suurt teadust ennast. Nii tundis Meeri end vahel peaaegu et üsna märtrina.

Meeri pesi pesukausis käsi, millega ta tegelikult polnud koera puudutanudki. Ja rääkis leinavale Kirumetsa vanapaarile tarka juttu:

«Võhikud võivad ju teadusest teab mis arvata. Mina olen küll alles väga noor inimene, aga arstina olen ma tugev. Seda teie hurta poleks keegi enam päästa suutnud.»

«Britannia polnud hurt, ta oli iiri setter,» vaigistas Helene Sigade-Meeri tarkuseõhinat.

«Ei, ma tean, ma tean! Aga see on ju üks kama kõik,» teadis Meeri.

«Vahe on väga suur,» köhatas Adam nördinult ja läks lohinal oma tuppa. Enne Meeri lahkumist ta sealt välja ei tulnudki.

Helene seisis, kuni Meeri käsi kuivatas ja teaduse kohta segaseid sõnu rääkis. Helene noogutas ega kuulanudki, mida Meeri räägib.

Bret ülal viskas vihmamantli ümber õlgade, sest ilm oli märjavõitu. Tema tollehommikune bravuur, kui Merede käis, oli ammu maha jahtunud. Võitmatu soov Linde tulevik Merede küüsist päästa tundus nüüd isegi naeruväärsena. Ja kui Linde saabki teada, et Merede siin vahepeal on sigatsenud — kas tüdruk sellepärast veel end peigmehest lahti ütleb? Vaevalt küll. Andestamisrõõmu teeb suureks ju kindel usk, et midagi säärast enam iial ei juhtu. Bret, see vaheletikkuja, jääb ainsaks süüdlaseks. Bret, see momendi-Bret, on end blameerivasse puntrasse mässinud. Eriti Merede silmis end oma «kõigeks valmisolekuga» lubamatult kompromiteerinud. Merede silmis, olgu ta milline iganes tahes.

Aga mis siis, kui tema mulje Meredestki on väär? On enneaegne? Kui ta ehk tegelikult ei olegi mingi põlgust väärіv seelikukütt? Võib olla, et just ainult tema, Breti

suhtes avaldus Merede erootiline purse? Erandlikult? Et Bret ise oma alateadliku koketsusega mehes ta inetuse esile kutsus? Et ei enne ega pärast Bretti Meredega midagi niisugust ei olnud ega ole?

Bret vajus tumbale lääpa. Kössutas istuma nagu vana naine. Põlved laiali, varbaotsad sissepoole, käed rippus jalgade vahel, niiviisi unustas ta end loiult konutama. Imestas tulemuse üle, mille ta enese ja Merede suhete lahkamisel oli leidnud. Korraga on tema, Bret, see ainuke vääritu, nagu korduvalt varemgi. Intrigant ja võrgutaja? Madalate instinktidega rikutud naine?

Otse enne Britannia haigust oli Bretil Adamaga suur klaarimine olnud. Adamal oli õigus, kui Breti suhtes oma suurt laitust avaldas. Oli ju peremees isiklikult Merede mõlemalt sissetungilt tabanud. Nii hilisõhtuselt kivirünnakult akna all kui hommikuselt, ebasündsalt visiidilt Breti tuppa. Iseenesestki mõista langes kogu saast Breti selga: «Kuidas pole kuulda, et teiste haritud preilide ööhingamist sel kombel segatakse?» Pealegi teadis Adam täpselt, et «see sissetikkuja on teadupärast selle teise koolipreili kihlatud peigmees». Just nii ta täpselt ütleski. Ja kogu lugu heitis Bretile suuresti varju. Ei vaevunud Bret Adamale asja ära seletama. Vaevalt et Adam Breti imelikku seletust oleks hakanud kuulamagi.

Merede kibekiire ärasõit Linde juurde ei jahmatanud Bretti. Seda oli ta ette aimanud. Meredet ta uuest küljest tundma õppinud, teadis Bret täpselt, et see sõit tuleb. Kõik sillad on ju vaja vabad hoida, et elumerel möllajat muretusse sadamasse lasta. Nii talitavad enamasti kõik liiderdajad mehed, abielu-huligaanid.

Just sellise hinnangu andis Bret Merede ärasõidule järgmisel hommikul, kui sellest kuulis.

Kuid täna ta kahtles: kui Merede sõitis vaid selleks, et oma süüd heaks teha? Temast eemale põgeneda? Sõitis kahetsusega, et mitte enam eksida? Lindega oma vahekorda mitte rikkuda? Muidugi. Linde tuleviku suhtes oleks see parim enne. Ainuke lahendus. Kuid — kas Merede käitumine ikka tõesti tähendab seda?

Ei hakka Bret oma isikut Merede juures hiljem sõnadega puhtaks loputama. Arvaku temast mida tahes. Tegelikult ju solvas Merede Bretti ja mitte vastupidi. Sõnadega vehklemist ja õiendamist Bret ei sallinud. Ise sellesse ei laskunud.

Randkülast läheb Bret sügisel nagunii ära. Ei saa ta niisuguses mitmemõttelises situatsioonis vabalt töötada ega elada. All sügaval südamepõhjas ei uskunud ta siiski, et Merede ta päris rahule jätab. Parem läheb ta siit ära, eemale halvast ja heast. Kaugele suurest õnnest ja veel suuremast õnnetusest. Alustab uue lootusega uuest otsast. Elu on nii seatud, et igaüks tungleb oma tõekspidamise nimel. Kõik tunglevad kuskile ja millegi poole, nii ka tema, Bret. Tema, Bret, tahab saada inimeseks, kellel endale mitte midagi ette heita ei ole. Ei enda ega ühegi ausa inimese poolt. Paraku on seni kõik tal vastupidi läinud. Ja tulebki välja, et seal, kus teda eetilisele pürgida ei lasta, ei ole ta õige koht.

Linde on praegu Tallinnas arvatavasti oma õnne tipul: peigmees tuli! Küllap see seletab talle, et ennäe, ei suuda ilma pruudita olla. Ja tüdrukus ei teki kahtluse raasugi? Tegelikult ehk ongi hea, et ei teki... Kolmanda isikuna ei maksa teiste elu ette ennustada...

... *Küll oled sa hirmus, Bret, ütles Linde...*

... *Ma ju sureksin, kui midagi niisugust juhtuks, ütles Linde...*

... *Ennem surra südames üks kord kui terve elu iga päev uuesti, ütles Linde...*

Bret raputas õlgu. Tõusis ja tahtis toa ukse lukku keerata. Otsis võtmeid, kuid meenus, et jättis need koolimajja lauasahtlisse. Mitte kuidagi ei harju ta võtmetega ära. Laskis need endale meisterdada, et iga juhuslik tulija suvaliselt sisse ei pääseks. Tullakse isegi siis, kui teda ennast koduski ei ole.

All õues patseeris Sigade-Meeri, valge kittel seljas. Otsekohe tundus Bretile, et Meeri teda all õues ootas. Oli justkui aimanud, et Bret ülalt oma toast tulemas on. Nii ta siis siin passiski.

Kui Bret trepile astus, sööstis Meeri talle pika sammuga vastu. Teretas familiaarselt nagu suurt sõpra. Bret pani imestusega tähele, et Sigade-Meeri isegi sinatas teda. Ei olnud nad ju kordagi kahekesi jutupealgi olnud. Meeri oli algusest peale Bretile antipaatne olnud.

Koolimaja poole kõndides pidas Meeri Bretiga truult sammu. Alustas kohe juttu. Ja juba mõne lause järel sai Bret aru, et Meeri on endale Adama kõrval samuti kosjamoori ameti nõutanud. Millisel eesmärgil, seda Bret ära ei mõistatanud.

«Sa ei teagi siis? Küla ju ammu juttu täis? Kõigil teada, et Merede ööd sinuga veedab. Mis sellest siis nii halba ära ei ole.»

«No kuulge! Kas te ise mõtlete ka, mida räägite?» Bret jäi keset teed seisma ja jõllitas Meeri kollastesse paistes silmadesse.

«Ma tean, ma tean! Aga sina passid Meredele hoopis paremini kui see pisike beebi. Sina kui pedagoog tead isegi — peaksid abielluma.»

«Kas te selleks valge kitli selga kiskusitegi, et mulle soppa vastu silmi paisata?» oli Bret ootamatult jäme. Kuid Meerit ei õnnestunud jämedusega segi paisata. Ta isegi ei üllatunud. Ajas oma päratu suu ammuli ja haugatas naerda:

«Veterinaaria spets puutub kõigega kokku, vahel ka sopaga. Aga ma tahtsin sulle . . .»

«Tahtsite mida tahtsite, aga oma soppa mind ärge kiskuge!»

Bret tegi väga lihtsalt: ta pani oma pikad jalad tööle ja sai sedamaid masajast Meerist kümmekond meetrit edumaad. Meeri tampis mis suutis, aga juba astus Bret kõrgilt koolimaja uksest sisse.

Nii et Meerile on vajalik minu suhete stabiilsus Meredega? Miks?

Õpetajate toas Irma Tammikut ei olnud. Õpetajate toas oli — Bret võpatas veidi — Vallo Merede. Mees rääkis telefonisse mingitest remondiküsimustest. Üle selja sähvatanud tuline löök sundis Bretti hetkeks seisatama: ainult mitte seda! Vähemalt seda muljet mitte jätta, et juba ta käibki Merede kannul.

Momendi-Bret pööras ringi ja lahkus ruumist. Läbis huupi kõik koridorid, saaks ainult kaugemale! Siis jäi ta aga seisma: no kuula nüüd! Kelle eest ma õige jooksen? Mis põhjusel? Ei, Bret Allariit! Praegu lähed sa õpetajate tuppa tagasi! Lähed sinna, kuhu plaanisid!

Roosa naeratus Merede suu ümber kuivas kokku, kui mees Breti uksе vahel ära tundis. Breti kiirele lahkumisele vaatas ta imestunult järele: solvunud! Viha täis, et Tallinna sõitsin! Oh naised, naised! Aina peab teil külge soojendama, vat siis olete lustis!

Kuid ometi oli Meredegi Breti äkilisest sissekargamisest ehmunud. Liiga järsku tuli. Ettevalmistamatult.

Telefonitorusse räägiti teises otsas sõnu, millest Merede

suurt midagi ei taibanud. Keskjaamas hallootati kärsitult ja raksati toru hargile. Vallo Merede süütas sigareti.

Mis see ometigi olgu. Teel Tallinnast tagasi tegi Merede ju ometi otsuse — jätab jandi Allariidaga korraks katki. Ei passi nagu. Ikkagi inimesed ümberringi ja kui ilmsiks tuleb, on seda märulit tarvis. Ja ilmsiks ta tuleb. Ning seda üksnes Merede kartiski.

Ilusad olid olnud nende Tallinna-päevad. Nii suurt hellust ja teineteisemõistmist ei olnud kumbki enne üle elanud. Linde juures tundis Merede end hoopis rohkem omaenese peremehena kui Bretiga. Tallinnas imestas Merede isegi oma õrnuste rohkuse üle. Linde kirjutas kogu tormakuse muidugi kauase lahusoleku arvele. Peaaegu terve nädala oli ta oma mõrsjat peopesal kandnud nagu kamalutäit vahtu. Puhunud, paitanud, pihult pihule hüpitanud ja pruudi suurt säramist imetlenud. Oli oma tüdruku õppimist sellega suuresti seganud. See aga oli rõõmuga valmis eksameil läbi kukkuma, kui Vallo vaid püsiks selline uudne ja hell läbi aegade. Meredel kukkus see kõik väga toredasti välja. Ainult üksikutel hetkedel tabas mees ennast teesklemiselt. Siis surus ta tüdruku kindlamini kaissu ja puhus Breti nagu udusule eemale. Imetles ka ise oma hellitusvarude lõputust. Tegi sõidueelsete kiirete nädalate jaheduse Linde ees tuhandekordselt tasa. Ja tuli Tallinnast tagasi, tulvil peigmehe õrnu emotsioone. Veel samal õhtul, kui saabus, pakkis oma asjad kokku, et pruudi sessiooni lõppedes kohe puhkusele sõita. Ja jätta Allariidaga siiski asjad katki. Ei ole see ainuke saadaval naine. Aeg praegu nagu siiski ei passi. Küla koht, nägijaid alati, rääkijaid veel rohkem. Nüüd see äkki . . .

Õpetaja Merede küsis keskjaamalt kõne tagasi. Direktori poolt antud palve remondiasjad korda rääkida oli veel pooleldi täitmisel.

Siis kuulis Merede taas Allariida lähenevaid samme. Mees püüdis telefonitorusse rääkida rahulikult. Ta isegi ei pööranud pead, kui Bret uuesti sisse astus. Ometi nägi ta, otsekui läbi kukla, kuidas see oma pikkadel jalgadel õõtsus. Õrritab, kuradi tüdruk! mõtles Merede. Merede kuulis Breti roheliste kingade kontsade klõpsumist. Klõpsutab nimelt, et ma kuuleksin, mõtles Merede. Nägi nüüd juba otse silmadega laua taha istuva Breti kasteheinavärvi pluusi ja aimas ta alasti ihu tiheda siidi all. Pani meelega

minu pärast selga, mõtles Merede, rõõmujoovastus südames.

Vallole mingit tähelepanu osutamata tõmbas Bret sahtli lahti ja võttis võtme. Siis noogutas ta hüvastijätuks Vallole ja valmistus minekuks. Ta märkas, kuidas Merede telefonitoru otsas sõnadega sassi läks. Mees andis Bretile käega märku, et see veel ei läheks, ja lõpetas torusse oma jutu ära.

Ei. Seda tükki ta käest ära ei anna! On sama hästi kui käes, ja nüüd korraga jäta teistele. Linde — tühja temaga! Temale annab asi ära seletada, kui vaja peaks minema. Vallo tõusis püsti.

«Linde tervitab. Mul tuli äkki kiire korraldus Tallinna minna.» Vallo astus samm-sammult edasi, ümber laua nurga Breti poole.

«Kuidas tal läheb? Hiilgavalt, nagu ikka? Või ehk registreerisite koguni abielugi ära juba?» Bret ei tahtnud pilgata, aga ikkagi kukkus sedamoodi välja. Pealegi oli pilkamiseks küllalt põhjust.

«Kus me seal registreerida saime . . . Me . . . Ma . . . Kuule, Bret — noh . . .»

«Noh?» Allariit pööras näo sõnadega takerduva Merede poole.

«Tead, mul on . . . ma ei saa. Tule siia, tüdruk, ma pigistan sind!» Merede kahmas kahe tedretähnilise käsivarrega Breti ümbert kinni. Vaatas talle oma vihmase pilguga otsa ja hakkas suuga Bretile lähenema. Bret surus küünarnukid jõuga kahe vahele.

«Ah jaa! Ma unustasin ära — sina ju olid juba minu peigmees!» tuli Bretile nagu korraga meelde. «Igatsesid minu järele, jah?»

«Oi, Bret! Sinuga ja ainult sinuga! Ega ma Linde pärast . . .»

Täna oli see tohman teistsugune kui ülal Kirumetsa ärklitoas. Oli kuidagi endaga hädas. Küllap andis Tallinnas tõotusi ja nüüd valmistab end ette neid murdma. Ümberlülitumine teeb mõnevõrra raskusi.

Millised kõnekad liigutused tal kuramusel on! mõtles Merede. Kuutõbise äraoleva ilmega sihtis Merede Bretile silma ja hoidis käsi ta ümber. Vahi silmi, missugused on! mõtles Merede. Küll välgutab see sindrima sireen! mõtles Merede. Niisuguste eest meremehed masti külge seotigi,

mõtles Merede ja pigistas Bretti. Ta napsas Breti käest võtme ja pistis oma taskusse:

«Nüüd saan ma igal ajal su tuppa. Ma tulen, Bret! Tulen, tulen . . .»

Bret, vaatamata kurjustamisele, ei saanudki võtit enam kätte.

«Ära karda, noh! Ega siia keegi ei tule, Irma läks kalaranda . . .» puhkis Merede ja hakkas Bretti diivani poole juhtima.

Breti endale hoopis lähedale tirinud, hakkas ta temaga maadlema.

Kuigi vihane, hoidis Bret naeru tagasi:

«Tähendab sa siis ikka ütlesid Lindele oma peigmehekoha üles, ega sa muidu end minuga kihlata ei tahaks? Ega muidu ei lähekski su plaanid läbi. Minu juures igatahes mitte.»

Kuradile oma abieluga! Muudkui laulab oma laulu! mõtles mees.

«Jah! Jah-jah! Kõik on kombes, noh! Ega see sul tükki küljest ju ära ei võta . . . Ei oleks arvanud, et sa niisugune imelik oled . . .»

«Mis «jah-jah»! Ütle selge sõnaga, mis sul minult vaja on? Siis ma tean. Mina saan nii aru, et tahad Lindet maha jätta ja minuga ennast paari panna? Saan ma õigesti aru?» Breti pilk hoidis Vallot kinni.

«No mis sa nüüd . . .! Sinuga . . . nojah, kui sa . . .» kogeles Merede saamatult ega jõudnud oma sõnadega kuskile välja.

«Selge! Olen nõus,» lõikas Bret Merede manööverdamisvõimaluse läbi. «Nii et alates praegusest momendist oleme siis pruutpaar?» irvitas Bret ja tõrjus Merede käsi eemale. Oli terve kehaga valvel.

«Aga kuidas siis . . . kas me siis . . . mina sinuga . . .?»

«Just-just! Sina minuga! Või ei taha sa mind? Paistab nagu teistmoodi . . .» Bret lükkas Merede jäigad tuhkjad rukad nagu kõrred krae vahelt eemale ja kuulatas hoolega, kas ikka veel kedagi ei tule, et peigmeest temaga tabada.

«Tahan, kallis, tahan . . . olen kõigega nõus, Bret, mu . . .»

«No siis on selge. Lähed minema ja võtad mu kaasa. Tallinna või Narva või minupärast kas või Novgorodisse! Aga praegu ära trügi!»

Merede haare ümber Breti puusade lõdvenes korraks ja Bret krapsas püsti. Kas Breti provotseerivad nõudmised

üldse Merede teadvusse jõudsidki, seda Bret ei teadnud. Ta oli enesekaitsest väsinud ja vihane. Ikka veel ei tulnud kedagi. Bret veendus üsna varsti, et on jõu poolest Meredega võrdväärne. Veel ei tahtnud ta talle vastu kõrvu virutada, sest siis oleks programm pooleli jäänud.

Merede käitus nagu kõige labasem juurikas. Mitte intelligentsi kübetki ei olnud mehes järele jäänud. Ja Bret võttis nõuks narri mängimine lõpetada. Ütleb ise sõnadega välja ja aitab naljast.

«Kallis . . .» oigas Merede.

Olgu kuidas on, aga see sitke naine siin on võitlemist väärt. Juba tema ümbert kinni haarates sa alles tunned, et oled mees. Kogu jõuga rabele, aga taltsaks ei tee, sa saatan! Niiviisi vurasid mõtted Merede salkus ja higises peas. Samal ajal murdis ta tüdrukut õla, lõua ja käsivarte jõuga. Breti äraarvamatu füüsiline tugevus tegi Merede arutuks. Ta oli kindlalt veendunud, et Allariit kogenult lihtsalt mängib temaga. Etendab kassi ja hiirt. Teeb näo, nagu võitleks elu eest, aga ise ootab alistumiseks parajat hetke. Või mine sa seda hullu tea! Lased lahti, kargab uksest välja, et pole asigi?

Merede higine nina püüdis vägisi end Breti põue poetada. See oli külm nagu pestud porgand.

«Ei oleks arvatagi võinud, et sa niisugune jäänikas oled!» paiskas Bret murdmise vahele.

«Jah, kallis . . . nüüd sa . . . näed, et ma . . . et ma . . . sa ju tead . . .»

«Lähed ja ütled Irmale ning lased end koolist maha võtta!» viskas Bret külma sahmaka tulise võitluse vahele.

«Jah, jah! Aga ennem ma pigistan sind puruks!» vahutas Merede suurest ja tugevast tundest lausa üle.

«Ütled Irmale, et näete, ma armastan Bretti ja Lindega on suhted läbi?» ironiseeris Bret oma võtteid kordavale Merede-mõmmile.

«Küll sa oled julm! Me oleme ju . . . oleme ju juba nii omad, kallis!»

«Omad muidugi! Naabrimees ja majasõbranna! Millest need anekdoodid siis tehakse! Ikka aina omadest!» Bret ei viitsinud enam Meredet tõrjuda ega teda lollitada. Lootus, et keegi sisse tuleks ja neile pilgu heidaks, kadus hoopis. Siia ei eksi kedagi. Ei tule ühtki, kes Lindele täpselt ette kanda võiks, milline lontrus ta Vallo tegelikult on.

Pealegi tundis Bret, et ta jõud hakkab lõppema. Ja et

see lame intelligent ei kohku millestki tagasi. Ja milleks veel üldse seda labast komöödiat! Siia ei saagi kedagi tulla, sest kedagi ju ei ole.

Merede sosistas sooja auru Bretile juuste alla:

«Sa pole naine, sa oled kurat . . . kurat oled sa, Bret . . .» Bai maadeldes aina vihasemaks. «Mängid mulle siin lumivalgukest, aga mina ju tean . . . pole sa nii süütuke midagi . . .»

«Küll oled sa närakas!» sosistas Bret nagu hellitades Meredele vastu, ilma et see oleks sõnade sisule mõelnud. «Küll oled sa küürakas! Kõõlud nagu kaamel oma küüru all!» sosistas Bret otsekui armusosinal rabelevale Meredele näkku.

«Kallis . . . kallis . . .»

«Eluaeg antakse malakaga vastu su räpast küüru, sa vastik kaamel,» sosistas Bret, otsides nagu meeletu inetumaid ja salvavamaid sõnu, et Meredet solvata. Südamepõhjani haavata.

Kui mehel oleks korrakski pähe tulnud vaadata Breti nägu ja silmi, oleks ta kihk kadunud. Breti silmad olid hirmsad. Neis oli tahe tappa. Hävitada! Meredet üleni porri suruda.

Siis ei pidanud Bret enam vastu. Ta surus küüned Merede tedretähnilisse käsivarde. Mees tundis valu, laskis ta lahti ja surus küünistatud koha suhu:

«Mis asja sa kraabid nagu ilves! Nii mõnusa olemise rikud ära.»

«Või temal mõnus olemine!» hüüatas Bret nagu tänavatüdruk. «Tuleb sinuga aga odavasti välja! Jõhkard oled sa, vaat kes!»

Bret kohendas pluusi, mille Merede oli oma tirimisega seelikust välja sakutanud. Juukseid kammides minetas Bret hetkeks valvsuse ja märatsev Merede oli uuesti ta käed enda kätte väänanud. Nüüd oli Bret võitlusvõimetuks tehtud. Kuid otse samal ajal tabas Breti kõrv läheneva astumise. Sammud olid juba üsna ukse taga.

Niiviisi täies heitlushoos keset õpetajate tuba Irma nad tabaski.

Bretil oli tunne, et otsekohe poeb ärasagritud Merede tugitooli alla. Juba tõmbaski end kössi ja pooleldi kükitas maha, nägu punane, valge pea turris nagu võililletutt. Bret pahvatas naerma.

Ainult hetke peatus Irma lävel. Siis astus külmalt ame-

tilaua juurde. Ütles, selja taha pilku heitmata, hääles värinat varjamata:

«Kas helistasid läbi, seltsimees Merede?»

«Jah. Remondiasi liigub, seltsimees Tammik,» võttis seltsimees Merede end peaaegu et valvele. Särki pükstesse toppivad käed kukkusid mööda külgi ja mees surus need sirgelt vastu reisi. Küllap ta oleks kannadki kõpsudes kokku löönud, kui tal heitluses üks king jalast ära poleks kadunud. Nüüd otsis mees seda vargsi silmadega.

«Tänan, seltsimees Merede.» Irma tegi näo, nagu ei oleks rohkem seltsimehi ruumis olemaski. Temas oli kõik viimseni pingul, nii vapustatud oli ta.

Bret jälgis vastikustundega, kuidas Merede pärast kohmetusest ülesaamist Irma ees nagu laiali vajus. Nagu sula rasv jahedal taldrikul, vajus laiali ja tardus. Bretile tundus, et oleks Irma sel hetkel Meredel käskinud taguotsa paljaks ajada, et talle vitsu anda, oleks Merede sellegi käsu täitnud. Niisuguse roomaja poosi oli ta sisse võtnud. Bret kuulis, kuidas mehe sõnad suus sassi läksid, kui Irmale vastas. Suu pudistas nagu hambutul.

Direktor viskas kaasatoodud ajalehed lauale. Merede hüppas kohale, et need ilusasti kandiliselt üksteise peale panna.

Sõnatult andis direktor talle Linde nimele tulnud kirja ja rahakaardi. Merede pööras saadetist nii ja naa, nagu ei oskaks lugeda.

«Vist vanatädi käest,» kohmas lõpuks.

«Kellelt muult. Üksnes tädi, see vana tädi üksi veel . . .» ütles Irma iga sõna rõhutades. Bretti ainsagi pilguga austamata astus Tammik uksest välja, astus täpselt kella tiksumise taktis.

Pendel klaasi taga vehkis kiirustades, nagu peaks ta õhtuks mingi normi täis saama. Tiksus ega elanud ruumis toimuvatele suurtele sündmustele kaasa. Ei teadnudki, mida nähtud lood otsustavad.

«Nüüd pole sul enam pääsu,» parastas Bret, ilma et oleks kahjurõõmu tundnud. «Aja aga auto kuudist välja ja sõida kohta otsima. Siia Irma sind enam ei jäta.» Bret vaatas meest kõrvalt. «Ei ole meie endist matemaatikut enam olemas. On vaid varemed veel.»

«Ei ole meie endist Brettigi enam. Sa ju räägid nagu Vaike.» Merede vajus diivanile lasusse. Suur tulemusteta

tunglemine Breti järele oli jahtunud, mees maha käinud ja küllap kahetsev.

Bret tõusis ja jalutas, pea püsti, uksest välja. Astus ukse taga vastu seina toetuvast Irmast mööda. Uks ta järel langes kinni.

Irma polnud koridorist kaugemale jõudnud. Äärepealt oleks ta seal kokku vajunud. Toetas laste jooginõu juures selja vastu seina. Jõi laste kopsikust pika sõõmu mitmenädalast leiget vett.

Niisiis ei tule Linde abiellumisest Meredega midagi välja. Lõpp. Tüdruk jääb õnnetuna tuulte ja vihmade räsida. Ja jälle tuleb temal, Irmal, kogu mure ja edasine vastutus enda peale võtta.

Jälle Allariit. Ta oleks nagu just selleks maailma sündinudki, et õnnelikke inimesi õnnetuks teha. Nende elusid lõhkuda. Aina purustada. Tema nagu ei saakski teiste õnnetusteta elada.

Irmale on selge: Allariida minema saatmise eest hakkab ta juba täna võitlema. Ära siit koolist! Ja kohe!

Kuid Merede? Linde ees lugu maha vaikida on muidugi alatu. Ta peab teadma, otsustagu siis ise, mida teeb. Võib ju olla, et kõik ei ole veel lõplikult nurjunud? Igasuguse kahtluseta on selge, et Merede libises võrgutaja püünisesse. Ja just nimelt seda oligi Irma alateadlikult kartnud, kui Linde-lapsuke ära sõitis.

Irma Tammik pöördus, et õpetajate toas Merede kohe vestluseks ette võtta. Kuid uksel tuli Merede talle kiirustades vastu ja läks sõnagi lausumata koolimajast välja. Järele hõikamiseks Irma ennast ei alandanud.

Õpetajate toas istus ta kaua üksi ja mõtles oma mõtteid.

37.

AIMUSED

Vaike astus hääleka sammuga Randküla poe eest mööda. Iga astumisega tõusis tolm talle kandu nagu sõjapommi pilv. Vaike tuli linnast autojuhi eksamitelt ja ta süda oli rõõmu täis. Sügisel Vaike enam koolmeistriks ei hakka, sest Jäntsil tuli kalapunktis koht juurde. Vaike meeleolu oli täis amatöörautojuhi helgeid tundeid, ehkki autot ennast veel ei olnud. Aga saab sellegi, kui aeg tuleb. Jäntsi selg teeb ikka enam haiget, hea, kui naine ka juhtida oskab. Ja üldse, Vaike on ise oma elu peremees.

Vaike vahetas raske kompsu all kätt. Oli linnas riisipirukaid võrgu täis tuupinud ja suitsutatud seapea veel otsa. Nüüd vahtisid nad kõik võrgust välja, sest paber oli pudedaks hõõrdunud. Küllap Jänts kodus kuuletub ja kirub: äi tea, mis raharaidamine see olgu! Umbest kut kodu süüa poleks mette! Vaike ei tee Jäntsist väljagi. Ainult pulmadeni Jäntsi suur heldus oma naise suhtes püsiski. Pärast hakkas kulusid kokku rehkendama ja vaata et müüb kingitud kitsenahkse kasuka veel komisjonis maha, et rahasid tagasi saada. Paneb hoolega tähele, kas Vaike äkki liialt ei raiska. Jäntsi koonerikisa Vaiket ei heiduta. Ise teenib, ise ka kulutab.

Pritsimaja tagant teelt ühines Vaikele teeseltsiliseks Tooter. Mees marssis vilet lüües, labidas õlal. Tuli õpetajate maja ehitamise hoogtööpäevakult. Tükk teed said nad kahekesi koos astuda, enne kui Tooter Käbale pööras. Vaike rõõmustas, et temal õpetajate majaga enam mingit pistmist pole. Tema puhvib nüüd oma Vessikut, et see Kaarukülas esimene oleks. Kaaru-muti varju jätaks.

«Mis sinagi sest õpetajate majast enam vuntsid? Sa pida-

vat ju Sigade-Meeriga Saaremaalt vehkat tegema,» tegi Vaike paugu, ilma et oleks eriti sihtinud. Vaikele meeldis Tooterile ootamatuid pirne panna.

«Mina või?» imestas Tooter. Ja ta imestus oli tõepoolest ehtne, sest temani ei olnud küla uuemad jutud veel jõudnud. Uusim uudis aga pajatas, et Tooter on Sigade-Meerit kosimas käinud.

«Sina jah. Kes siis muu? Ise ei teagi või?» Vaike lajatas laia naeru, nii et pirukad võrgu sees hüppasid. «Külas ju praegu muust ei räägitagi kui koolimaja meeste pulmadest.»

Tooter ei reageerinud Tooteri kombel. Vastupidi: ta jäi tõsiseks ja kuulatas, sest Vaike tämbris ei olnud luiskamise varjugi.

«Kas kellelgi on selle kohta ütlemist või?» üritas Tooter hetkeks oma tooni kätte leida. Mis pagana legendi see Vaike deklameerib?

«Üldsegi mitte! Nalja saab, kui küla kõige lollem ja targem ennast paari panevad ja lapsi hakkavad vorpima.» Vaike raputas jälle naerdes oma pirukaid. Seapea vappus parastavalt kaasa. «Sellepärast mina ju ütlesingi, et mis sina sest õpetajate residentsist vuntsid, lähete ju sügisel siitmailt minema.» Vaike vaatas Tooteri totrat ilmet ja rõkatas uuesti naerma, nii et teel patseeriv kass krabinal puu otsa kargas. «Sa ise justkui poleks kuulnudki?»

«Ega olegi. Milline eit sulle need uudised andis?» huvitus Tooter üsnagi asjalikult. Tooteril tekkis kuri kahtlus. Ja ta ootas Vaike vastust, et oma oletusele kinnitust saada.

«Kes või? Minule rääkis Sigade-Meeri ise. Rääkis läbi tillede, et elate juba ammuilma Käbal õnnelikku pruudipeiu põlve. Ta on ju seda igal pool laialt levitanud, kõik teavad.» Nüüd oli Vaike kord jahmunud olla. Sest Tooteri nägu ütles selge sõnaga: lips on läbi! Vaike jäi imestusest koguni seisma. Ei olnud ta enne kunagi näinud, et mingi loba oleks Tooteri rivist välja löönud. Kuid praegu läks mees näost otse halliks. Ta ei öelnud enam ühtki sõna.

«Sigade-Meeri räägib, et sina olevat tal laudas töötamise ära keelanud. Et läheb nüüd linna kliinikusse kirjatöö peale. Et nii noor ja nägus naine ei tohi end füüsilise tööga tuksi panna.» Nüüd naeris Vaike jälle oma mahlakat ja paukuvat naeru, mis surnudki üles ajab.

Tooter oli enese juba leidnud, ehkki ennekuulmatu uudis ta korraks tummaks tegi. Just nimelt seesama tal

hetke eest läbi pea välgatanud oligi: Sigade-Meeri levitab ise enese kohta kõmu. Et kas näete! Minulgi on oma armud ja puha! Et ennäe! Võlun siin kõrgesti haritud mehi nagu nalja! Et magame ühes voodis ja teab mis veel! Donnerwetter!

Tooter üürgas korraga naerda nagu metsaline. Vaikel jäi suu ammuli. Sama äkki kui algas, nii ka lõppes Tooteri naer. Korraga meenus talle, et oli varemgi sellelaadilisi vihjeid tabanud. Kuid polnud, tohman, neid enese arvele osanud panna. Rannamehed poe juures kord poetasid, et tühja sest naise näost, peaasi et teost tolku oleks ... Et olgu või murdja ise, kuhu see pimedas paistab ja muud taolist. Tooter ei tunginud loba sisusse ja oli nagu ogar meestega kaasa naernud.

Tõsi mis tõsi. Meeri tüütu järjekindlus intiimsuhete pealesurumisel ajas vihale. Ega Tooteri-taoline huumorimees asjata urgu pugenud. Viimasel ajal oli Meeri hakanud kulinaaria abil oma armuteed tasandama. Kui kolhoosist tuli, tõi patsakate viisi kaasa liha, mune ja igasugust muud söödavat. Kuidagi leidis ta ikka tee, et oma salakaupa Tooteri tuppa sokutada. Järjest sagedamini leidis Tooter ukse tagant potskuid saaremaa õllega, mis talle muide ei maitsenudki. Poetas taskutesse pisikesi «meeneid»: pastapliiatseid, võtmehoidjaid, apelsine. Ja pudeleid loksuva kangemaga. Isegi oma foto oli ta osanud salapäraseid teid pidi Tooteri taskuraamatu vahele poetada, kahemõtteline pühendus pöördel. Niisugune väljapeetud järjepidevus pani Tooteri aina imestama. Tooteril oli tunne, nagu oleks Sigade-Meeri näol talle sandarm sabasse pandud. Isegi pükse kergitades olid kirbul.

Tooter teadis kümneid üsnagi inetuid naisi, neid, kes ei mõjunud hoopiski inetuna. Mõnedel, koguni vastupidi, oli nende inetuses mingi eriskummaline võlu. Need olid naised, kes igas muus mõttes mõjusid sümpaatselt. Niisuguste naiste inetus muutus kõrvalseisjale täiesti olematuks. Nad olid kas targad või nende suhtlemises avaldus peenetundelisus. Oli erudeerituid eluteel ette juhtunud, südamlikke, helgelt meeldivaid karaktereid. Kuid Sigade-Meeri õnnetus seisis selles, et ta oli kõigest ilma jäetud. Kui Tooter kunagi juhtumisi oma kursusekaaslasest õpetajalt teada tahtis, et miks nad seesuguseid tarbetuid spetsialiste üldse toodavad, oli see vastanud: kontingendi saamisega kooli on meil nii suur tegu, et käime ise neid mõnikord otsimas.

Sama häda on ka kõrgkoolidel. Kui üks Meeri-sugune käes, katsume kuidagi sees pidada, et kursus ei laguneks. Ja nüüd konutas üks seesugune nagu kirp Tooteri krae vahel. Tundus juba lootusetuna temast vabanemine.

Alguses tegid Meeri ponnistused Tooterile üksjagu nalja. Tooter isegi nautis ta vaesekese tunglemist mehe voodi poole. Leidis sellest enda jaoks isegi veidrat huumorit. Kuid mees taipas varsti, et see siin pole lihtne inetu pardipoeg, vaid salakaval ja sihikindel isend oma taotlustes. Ja Tooter tõmbuski oma kesta.

Tükk teed oli juba sõnatult astutud ja Vaike tüdines vaikusest ära. Pealegi leidus tal Tooteri pommitamiseks veel üht kui teist:

«Sa, Rando, ehk ei tea sedagi, et Sigade-Meeri sind Allariida Breti juurest otsimas käis, kui sa jälle linnas ulapeal olid? Helene oli Irmale rääkinud. Korraldas toas läbiotsimise.»

«Kuidas läbiotsimise? Millal?» kohkus Tooter.

«Millal ja millal! Kui sind ööseti Käbal ei olnud, siis käis. Meeri arvas, et sa Kirumetsa ülal eraotsa tegemas oled ...» Vaike ei mallanud Tooteri reageerimist ära oodata, vaid pistis juba oma sõnade sekka naerma, nii et tõmbus keskelt kõverasse.

Tooter vihastas. Ta arvas, et Vaike liialdab. Sest nii loll ei saanud Tooteri arvates isegi Sigade-Meeri olla. Allariida juurest teda otsima? Teda, Tooterit?

Tooter vakatas ja jäi nagu sammas seisma. Nüüd äkki sai talle selgeks hoopis miski muu. Miski, mille peale ta varem iialgi ei olnud tulnud. Allariit! Just nimelt Bret Allariida pärast! Just tema pärast oli tema, Tooter, oma huumorisoone kaotanud ja Sigade-Meeri eest pakku pugenud, et oma intiimset reputatsiooni plekita hoida. Just selle pärast vihkas ta näotu Meeri lähenemiskatseid nii jäägitu vihkamisega. Ja võib-olla just sellesama pärast oli ta ka Meredet jälitama hakanud ta sohiteedel? Sedasama oli alateadlikult taibanud vist ka Meeri? See armutu ja arutu. Oli tajunud, et tema jaoks varitseb oht just nimelt Allariida näol! Oi, Tooter, sa viimane puupea! Sigade-Meeri käis Breti juures ja rääkis kurat teab mida?!

«Oli näidanud Bretile oma nikkelkella, mille sina talle olevat kinkinud. Sünnipäevaks või — ma ei mäleta, mis tähtpäevaks.»

Tooter asus rinnutsi Vaikele vastu ja küsis:

«Ütle mulle ausalt, sa neitsi Maarja puhtusega naine — ega sa ei luiska?» Tooter puuris oma kullipilgu Vaike silmadesse.

Vaike lõi kannad kokku ja äigas pirukavõrguga vastu lillasid jumikatutte ning vastas:

«Ise oled sa tark ja ladna mees, kuidas need kuuldused kõik sinu kõrvadest mööda on läinud? Kui sa mind ei usu, mine küsi Meerilt eneselt! Sinu ees ajab see sitavares ehk muidugi valeks. Aga mine ja küsi Irmalt! Teda sa ometi usud?»

«On ta ka Irmale oma udu puhumas käinud?» Tooter tunnistas end lööduks, nii nagu ei iialgi enne. Kuid seda mees vaeseke veel ei teadnud, et Meeri oli isegi haridusosakonnas oma soojadest suhetest rääkimas käinud. Niisama möödaminnes sisse astunud ja pajatanud. Seal tutvused loonud ja naistele villast lõnga lubanud hankida.

«No seda sa ometi kuulnud oled, et Roolinnukese peigmees Bretile pihta paneb? Sõidutab teist nädalate viisi oma Noa-aegses mobiilis. Nüüd pidi ööseti munakividega akent pommitama. Pole jälle kuulnud või?»

«Bret Allariida nime soovitan sul mitte suhu võtta! Selge?»

«Selge muidugi, aga ei mina mõista, mis pühakuks sa seda Allariita nii väga pead? Ründab Meredet niisamuti kui Meeri sind!» Vaike tuju vajus alla. Tooteriga rääkides kukkus lõpuks alati nii välja, et tema jäi keelekandjaks ja tolaks. Tegelikult suhtus Vaike Tooterisse hästi. Hindas ta avarat silmaringi ja julgeid ütlemisi. Seepärast oli Vaike talvest saadik julgust kogunud, et temalt midagi üsna intiimset küsida. Kunagi ei ole ta selleks sobivat momenti leidnud. Pealegi ei võinud Vaike iialgi teada, millal Tooter ta äkki narriks kuulutab. Tema käes läheb see lihtsalt. Ometi olenes Tooteri vastusest üpris palju, et Vaike rahule jääks.

Praegust võimalust ei tohiks Vaike käest ära lasta. Võib-olla ei juhtu nad elades enam Randoga kahekesi niiviisi tulema, intiimsed jutud juba ennegi suus.

«Tead, Rando ... Sina ju oled suur asjatundja igal alal, naistegi mõtteid loed nagu lahtisest ajalehest. Tead, ütle, mida sa õige minust arvad?» Et Tooteri uuriva pilgu alt välja pääseda, astus ta mehele nii ligi, et see teda ei näi-

nud. Vaike pühkis Tooteri õlalt mingi nähtamatu kübeme ja ootas südame põksudes vastust.

«Sinust?» üllatus Tooter.

«Minust jah. Mis liiki naiseks sa mind pead?» Ometi oli see küsitud!

«Mina sind? Kas ausalt või?»

«Ausalt ikka. Ega ma muidu poleks ju küsinud.»

«No olgu siis. Kuid, pea meeles, see on üksnes minu ja ei kellegi teise hinnang. Mõnel muul võib see sootuks vastupidine olla. Nii siis, sa elad suure saamise nimel. Õnn, armastus, kurbus, mure — kõik lähevad sulle korda ainult selle võrra, kuivõrd nad su igapäevast rühkimist segavad või soodustavad. Sügavat õnne, tundeid, mille nimel võiks kõik muu kuradile saata, sina tunda ei oska. Nagu minagi,» lisas ta vaevukuuldavalt. «Teiste kadedus on ainus, mille nimel sul maksab elada. Said muide endale sobiva mehe, ehkki sina koonerdamises jääd praegu mehele alla. Praegu veel jääd.»

«Nonoh!» ei olnud Vaike rahul.

«Võib-olla ei jäägi, eks sa ise tead,» keeras Tooter Vaike hüüatuse teise tähendusse. «Paistab, et sa pole mu iseloomustusega rahul?»

«Ei ole. Sa näitad mind sihilikult halvemana, kui ma olen.»

«Milleks? Sa küsisid mu ausat arvamust ja — palun. Siin see on.»

Vaike pahmis läbi suu hingata ja pidas Tooteriga sammu. Olgu kas või nii, nagu Tooter ütles. Kuid sellele küsimusele, sellele piinlikule, millele ta tegelikult vastust tahtis, ei olnud Tooter vastanud. Küllap ta ise vist ei osanud nii küsida, et mees oleks aru saanud ...

«Aga veel ... Kes olen ma sinu arvates, noh, naisena? Selles naiselikkuse mõttes? Või — kuidas suhtuksid sina minusse kui mees? Kole häbi küll, aga ma tahaksin väga teada. Nii üldiselt ...»

Üsna korraks vääratas Tooteri suunurk muigele. Vilksamisi, aga valvel olev Vaike tabas selle ja kohmetus. Kahetses, et oli küsinud.

«Naisena? Siin ei oska ma jälle anda teiste hinnangut kui enda oma, mis ei ole ju määrav. Kui see sind rahuldab?» Tooter vaatas korraks õhetavale Vaikele näkku, kes pirukavõrguga vehkides tempot hoidis. Tooteri analüüs koolimaja naiste kohta oli juba õppeaasta alguses ära teh-

tud. Nii enda jaoks. See oli paratamatu ja küllap seda tegid kõik vastastikku, nii mehed kui naised.

«Ma juba ütlesin — sinu «naine» on kullaveovankri ette rakendatud. Sa tapad ta õrnukese ära. Küll oleks Mogri Märt sinust mõõdupärase perenaise saanud! Kui sa oskaksid veidigi naiselikum olla, oleks Tooter esimene, kes su akna all suupillil serenaadi mängiks. Sinus puudub see pisike miski, mis sulle imetledes järele vaatama sunniks.»

Vaike solvus. Oleks pidanud ette ära arvama, mida Tooter suust välja ajab. Kisu võõra mehe ees end hingeliselt ihualasti ja see laksatab sulle täie käega vastu paljast istmikku.

«Aga ütle, mille poolest see teie Allariit minust etem on?» küsis Vaike vihaselt. Südames oli ta lootnud leebemat hinnangut.

«See meie Allariit?» Tooter muigas. «Kelle meie?»

«Sinu ja Looritsa ja Merede ja . . .» äärepealt pidi Vaike veel lisama «. . . ja Jäntsi,» kuid sai pidama. «Kõik olete tal sabas. Mis temas siis nii teisiti on? Noorem ta ju pole! Ju siis ilusam ehk?»

«Ei, see pole ilu. See on midagi muud, mida naljalt külge ei poogi. Vaevalt et sinule keegi su mures tuult lehvitama tuleks nagu Allariidale. Sina murrad tundmustele oma toore jõuga peale ja kaotad sellegi, mis on. Ära rõhu rinnaga, vaid libise veetlusega, seda sul ju ometi on. Lase ta käiku. Pane ekspluatatsiooni. Kuid oskus selleks peab sul endal olemas olema.»

«Peab olema — aga mis see ikkagi on, mis olemas peab olema? See, mis Bretil on, ja minul pole?» Sai Vaike veel enam vihaseks. Ta astus vihatsi ja ta kontsad kraapisid kruusa.

«Tead, Vaike. Jää õige korraks seisma ja ma vaatan sind üle! Teen seda mürtsutäis mehe hindava pilguga ja ütlen tõtt.»

«Vaatad üle nagu mullika laadal,» turtsus Vaike.

«Väga õige. Targasti teevad need naised, kes ennast vahetevahel mullikana tunnevad, ja just nimelt laadal, ostja ees. Ei lahmiks nad siis oma jalgu hoolimatult vastu maad. Mängiksid rohkem puusa ja pihaga, kallis laps. Seegi on väärt elutarkus.»

«Ah käi — tead kuhu!» oli Vaike lõplikult solvunud. Kuid ometi jäi miski talle Tooteri lõõbist hinge kinni.

Ehkki Tooteri vihjetest päriselt aru saada Vaikel ei õnnestunud. Ennast tema nõuannete järgi joonele seada Vaike ju ikkagi ei oska. Ja Jänts vahib endiselt Bretile pika kaelaga järele, habe õieli. Vahel, kui Vaike peale pahandab, kahetseb aina, et ei võtnud Bretti ära, kui võtmise aeg oli. Ei ole Vaikelgi teadmata, kuidas ta aus abikaasa ühel õhtul hiljapaiku Bretiga läbi Kirumetsa akna juttu puhus. Nii kaua, et konservivabriku poisid Jäntsi sääreväristaja vahepeal kaupluse lao katusele vinnasid. Vineeritükil oli suurte kirjadega plakat: «Kuhu lähed, seltsimees direktor?» Suure kauplemise peale ostis Jänts poistele pudeli valget, et need ratta uuesti alla tooksid.

Selles loos ei olnud ju teab mis torget ega pahandamiseks põhjustki. Aga ikka jälle oli mängus Bret. Ilmast ilma.

Üksi oma teed Kaaruküla poole jätkates unustas Vaike oma juhilubaderõõmu sootuks ära. Muud tusad murdsid peale. Viimasel ajal on Jänts üsna haige. Tohtreid ta, kange mees, kardab. Operatsioonist ei taha kuuldagi. Ütles, et ennem läheb ta Muuli Mihkli usku ja palub jumalat, kui et noa alla end sätib. Selg on aga juba üsna kange.

Tooterigi meeleolu oli Vaike lobisemiste tõttu päris nullis. Nüüd, kus ta enda jaoks oli avastanud uue tõe —Allariida suure mõju oma alateadvuses —, ei osanud ta end äkki kätte leida.

Oota, Tooter-poiss! Millest sai Sigade-Meeri oletus alguse, et Allariit . . .? Ei, küsime teisiti: mis Tooteri sümpaatia Sigade-Meeri ees võis reeta? Ega ometi see, et ta valju häälega oma toas laulis: «Ütle, kuusk, kas õitsed mulle! Miks su latv nii kõrgel on?» Ei. Need kaks värssi ei ütle Meeri-taolisele midagi. Aga mis siiski? Miks läks Meeri sind just Allariida juurest otsima? Mitte Vaksa Kilda, Võrkaia Sirje ega kellegi muu juurest? Oi Tooter! Kui see pole äkki majesteet Armastus, kes sinuga avalikku mängu mängib?

«At sa kurat! Kui äkki ongi?» lõi Tooter endale Käba õues laksaka vastu laupa. Ja hakkas naerma. Naeris välja nii ennast kui oma poisikesemõtted. Kui Meeri suu lahti teeb ja Breti nime nimetab, tuleb selle nimega koos ainult laitust, nõmedat kriitikat. Ja kui Tooter kolleegi samas südilt kaitsma asub, siis on see ta mehekohus. Ei ole siit midagi välja nuhkida ega sorida. «Käed eemale tabust!» hõikas Tooter, kui matil jalgu pühkis. Ja kohe oli Meeri

platsis. See, et Tooter endamisi valjusti rääkida rõkatab, oli Meerile suureks abiks. See juhatas tihti kätte, kas Tooter on kodus või mitte.

«Ah näe! Te tulete otse füüsiliselt töölt!» märkis Meeri. Omavahel teietas Sigade-Meeri Tooterit. Kuid kolmandate isikute ees nimetas Tooterit lihtsalt Vanaks. Vana tuli ja Vana tegi.

«Tulen praegu otse Bret Allariida juurest!» hõiskas Tooter ja sättis labida seina najale. «Ma nimelt kosin ta endale naiseks.»

Täpselt nagu Tooter oli ette ennustanud, vajus Meeri lopergune alalõug alla madalasse. Just seesama alumine lõug Meeri õnnetus oligi. See vajus ühteilma kopana alla, kui Meeri kontrolli oma näo üle longu laskis.

«Millega see Pirts Alleratt siis teid ära võrgutas? Söötis midagi sisse või?» sattus Meeri kohe Tooteri poolt kättenäidatud teele.

«Küllap ta oleks söötnud, kui kolhoosi liha- ja munavarude ligi pääseks, nagu mõni teine. Ta vaeseke on ju õllepotskute hankimises täielik debiilik. Pole talenti. Ja näe! Ei söödagi sisse!»

Lollitas Tooter mis ta lollitas, aga tegelikult oli ta vihane. Veel üks ülearune sõna ja Tooter oli valmis Meerit kraedpidi Käba majast välja tõstma. Tooteri viha polnud Randkülas keegi näinud, aga kui see tuli, oli targem kaugele hoiduda.

«Mul ongi täna tagavaraks teile midagi hoopis huvitavat sisse sööta. Just nimelt teie jaoks kaasa tõingi.» Meeri jooksis oma tuppa. Ja veel enne, kui Tooter ise oma tuppa jõudis, lipsas Meeri mehe käe alt juba sisse. Tooter ei lausunud veel sõnagi. Pani sussid jalga ja keeras raadio mängima. Ringhäälingus laulsid noored interpreedid Heli Lääts ja Kalmer Tennosaar oma hääli sisse eesseisvasse kuulsusse. Tooter imetles noore Saaremaa neiu häält ja ta oleks seda tahtnud nautida üksi. Igatahes mitte koos Sigade-Meeriga.

Meeri süstis priimuse põlema ja hakkas Tooteri köögi-nurgas tegutsema. Kooris verise nutsaku pliidi kohal laiali ja kukkus seda tükeldama. Juba tulles oli Meeri rasvakausi Tooteri riiulile eesriide taha poetanud. Küllap selleks, et seda sinna «unustada». Et oleks asja kätte küsima tulla. Tooter vaatles tõsisel juurdleval pilgul ja püüdis kuulata muusikat.

Meeri oli sissepääsemise tõttu otse arust ära. Oli ülemeelik ja aina naeris ning mõjus selle tõttu veelgi eemaletõukavamalt. Peaaegu iga sõna järel ajas ta suu ammuli ja partsatas naerda.

«Meie veterinaarid oleme omamoodi rahvas. Meie delikatessiks valge viina juurde on täku munad. Ennäe!» riputas Meeri näo ees värske liha viilukaid, mis võisid tõepoolest täku küljest lõigatud olla. «Täna lõikasime. Ma küsisin teie jaoks kaasa. Et teen õhtuks prae.»

«Prae! Kellele? kui tohiks küsida. Ütlesite, et mulle või?» küsis Tooter iseäralikult tasa. Ta tõusis püsti ja astus paar sammu Meerile ligemale. «Kas nii ütlesitegi kolhoosis, et teete õhtuks Tooterile prae? Oma peigmehele, jah?» Tooteri sosistav suu oli üsna Meeri pea kohal. Ripendav lihatükkki oli Meeril alles sõrmede vahel, kui Tooter talle ülalt alla otse kui pikne käratas:

«Välja! Marss minema mu toast! Koos oma rasva ja panniga.» Maruvihane Tooter kahmas kausi koos kardinaga ja viskas vastu Meeri ust. «Välja! Või ma löön maha!» Uks paukus, kui Tooter selle vastu seina hingedest lahti tõi. Pea õlgade vahel, kadus Sigade-Meeri oma panniga toast välja. Snepper klõpsatas ja rahu oli majas.

Möödas oli ka Tooteri imelik viha. Heli Lääts laulis alles oma lüürilist laulu. Aga Tooter ei mõistnud äkki, miks ta nii võimatult vihastanud oli. Meeri oma panniga — no kuula nüüd! Mitte Meeri praegune tulek ja olek ei viinud teda nii naeruväärselt endast välja. See pidi olema hoopis midagi muud. See oli just seesama, mille ta Vaike kuulujutte kuulates oli endas äkki avastanud . . .

Ja ta otsustas niipea kui võimalik Käbalt Meeri läheduses ära kolida.

38.

MÕISTMISED

Bret riietus hoolikalt. Vaatamata suvisele soojusele võib-olla ehk liigsegi rangusega. Ei soovinud ta Tooterile tema kodus visiiti tehes mitte mingiski mõttes kahemõtteline tunduda. Juba see samm ise — Tooterile külla minna — oli ettevaatamatu Breti praeguses situatsioonis. Kõmujanulised keeled ja meeled olid oma töö päris põhjalikult teinud: Breti autoriteet Randkülas ei maksnud enam mitte kopikatki. Kuid kõige kiuste küpses Bretis tasapisi otsus Tooter Käbal üles otsida. Oli teda püüdnud koolimaja lähistel kätte saada, kuid ei õnnestunud. Ent veendus üha enam, et ainult Tooter on ehk inimene, kellega oma elu sasipundart veel arutada saab. Kui mees hakkabki satiiritsema, kuulab ta kolleegi ometi ära. Ja tema arvamus on midagi väärt. Kui aga Tooter ta lootusetult välja naerab, tähendab see seda, et kuskil ausamat ja õigemat kohtlemist enam otsida pole. Et temaga on nüüd lootusetult läbi. Aga kui ei naera?

Aga kui Tooter tõepoolest ei naera?

Randkülasse peab jääma kas või üksainuski inimene, kes kindlalt teab, et Bret Allariit ei ole jätis. Ei teinud oma imelikke tegusid kergemeelsusest ega hoolimatusest. Keegi peab jääma, kes pärast Breti lahkumist lood õigesse valgusesse seab. Kes Lindele seletab. Sest Bretil endal ju ei sobinud peale kõike veel Linde juurde trügida ja seal end puhtaks pesema hakata.

Bret pani selga kurguni nööbitava helelilla pluusi ja halli seeliku. Hallid poolkõrged samsskingad jalas märkisid tagasihoidlikkust. Halli, tugevast nahast ja pressmustriga käekotti pistis ta lilla pitsäärega taskuräti. Ja Bret

silmitses end peeglist. Vastu vaatas pruun aukussilmaline naine. Ligi kuus kilo oli ta maikuust alates kaalust maha võtnud. Kõhnumine aga jätkus. Riided seljas muutusid avaraks ja Bret pidi neid pidevalt kitsamaks õmblema.

Bretis tõrkus ometi kõik Tooteri juurde minemise vastu. Kuidas oma pihtimist ta ees küll alustada? Et näe, Meredega läks mul rahva arvates kuramaažiks lahti? Tooter irvitaks nii, et vaju või läbi põranda. Või et — kas tead, Rando, Merede lööb mulle kõvasti külge? Samuti totter. Või — mul on suur mure: Merede püüab Lindet minuga petta? Võib olla, et alustakski nii? Või hoopis: anna nõu, Tooter, mida selle kuradi Meredega teha? See gangster kipub minuga voodisse? Tooter naerab, aga küllap jääb kuulama. Ei tea. Aga minna tuleb.

Paljudel kordadel on Bret kuulnud öeldamas suuri sõnu nagu andmisrõõm, enesest andmine, jäägitu andumine millelegi ja nii edasi. On kuulnud andmistest, mille puhul midagi vastu ei taheta. Seesugused küsitava väärtusega fraasid on Breti alati külmaks jätnud. Veelgi enam, need on teda vihastanud kui tühjad sõnakõlksud. Ei ole eriti end sundinud mõtlema hommikust õhtuni pasundatavate sõnade sisu üle. Breti arvates muutub igapäevane käibesõna deklaratsioonis aina tühjemaks ja tühjemaks. Vägivaldselt väljaväänatuks. Sellepärast jäigi ta talvel pikalt sõna «andmisrõõm» üle mõtlema.

Tol päeval said õpetajad avanssi ja Bret ruttas Sahvtra-Puudeti poodi. Ostis sealt poole saadud raha eest kleidiriie lillelist siidi. Põikas siis sidejaoskonnast läbi, kus Irma Tammik parajasti terve oma raha Eddale saatmiseks kaardile kirjutas. «Kas sugugi kahju ei ole?» oli Bret siis küsinud. «Ei ole,» oli Irma vastanud. «Kahju on siis, kui sinult enam ei taheta, kui enam pole, kellele anda. Seni, kuni see on olemas, oled õnnelik inimene. Seda nimetatakse andmisrõõmuks,» oli Irma öelnud. Näostki oli näha, et Irma saatis oma saatmist rõõmuga.

Nii oli Irma öelnud Bretile, kes teda ei mõistnud. Sest polnud ise harjunud andma. Oli harjunud elus üksnes vastu võtma. Loovutama — jaa, seda küll. Seda oli ta pidanud. Kuid see polnud see. See oli hoopis midagi muud. Irma sõnade üle oli ta siis küll pikemalt mõelnud, kuid neist mitte päris aru saanud. Uuesti mõtlema nende sõnade üle oli ta hakanud nüüd. Seoses Merede jandiga. Kas ka see on Linde suhtes mingil määral tema poolt andmine?

Sest enda arvates annab ta praegu Linde tuleviku suhtes oma hea nime? Kuid rõõmu tal sellest andmisest ei ole. Pigem teeb ta seda vihaga. Aga mis siis, kui see on jälle hoopis võtmine, nagu arvavad siin kõik? Sest rõõm tegelikult on kahjurõõm vihatud Merede suhtes.

Kui ta aga Linde valitud teed ainult risustab ja ta ikka läheb, kuhu minna kavatses? Siis on ta end Linde silmis ainult mustanud, ja täiesti asjatult. Ta elu esimene suur andmine muutub naeruväärseks. Ta tungleb tühja tunglemist.

Ka tänane minek Käbale Tooteri juurde võib olla vaid tühi tunglemine. Ei või ju ette arvata, mis sellest tuleb.

Tooteri toa uks oli lukkus. Bret ei jõudnud teistkordseks koputamiseks veel kättki tõsta, kui Sigade-Meeri oma uksest välja vaatas.

«Tere päevast. Kolleeg Tooter ei ole vist kodus?»

«Ma tean, ma tean!» ruttas Meeri seletama. «Ega pole mõtet oodata, Rando ei tule enne poolt ööd.» Meeri näis naabri käikudega kursis olevat. «Vana ütles hommikul, et ärgu ma teda väga aegsasti oodaku.»

Ah nii on selles peres lood, mõtles Allariit lõbustatult. Ei koer asjata haugu, külaline peab kuskil ikka olema, mõtles Bret.

«Kuhu kaugele ta siis nii ära sõitis?» uudishimutses Bret, kuna Meeri sugulaslik agarus tegi talle nalja.

«Oli üks sõit. Aga mis asjus teil oli?» hakkas Meeri täna ootamatult teietama, nii nagu ta eelmine kord ootamatult sinatamagi hakkas.

«Mul oli isiklikes asjus,» õrritas Bret ja pilutas silmi.

«Kas ta kutsus teid siia või?» tõmbas Meeri oma lühinägelikud silmad kissi. Miski ei tohtinud tal täna siin selgusetuks jääda.

«Jaa. Kutsus küll jah. Aga mitte tänaseks. Aga ma tulin täna.» Bret vaatas muigamisi Meeri ilme muutumist. Imelik, mitte mingit südametunnistuse piina ei teki seda naist narritades. Tegelikult peaks temast ennem olema hale, aga lõbus kiusakus tekkis iseenesest.

«Ah siis se-se-sedamoodi, et te tu-tungite kohe ise peale,» hakkas Meeri pahameelest kokutama. «See ju kõigile näha, igal pool te olete tal kannul,» sai Meeri vihaseks. Ja hakkas udujuttu ajama.

Hämaras esikus ei seletanud Breti silmad Meeri näos iga kriipsu. Aga seda nägi Bret selgesti, et vihasena ei

valitse Sigade-Meeri oma nägu enam üldse. See vajus lootusetult välja.

«Noh, hästi. Ma jään teda ikkagi ootama,» ütles Bret otsuse, mida tal üldse ei olnud. Ta lihtsalt ei suutnud end välja kiskuda kiusatusest Meerit veidi kiusata. Ei unusta Bret Meeri läbiotsimist niipea. Ei tee halba, kui ta tilgakese õli tulle sirtsutab.

Bret astus esikust välja ja istus trepi kõrvale pingile. Best see, et Meeri Bretist nii kiiresti kui võimalik lahti tahtis saada, oli Meeri olemisest selgesti loetav.

«E-e-ega Rando ei kannata, kui teda võõraste väed ees ootavad ja rahu segavad. Mina tunnen teda ja mina tean.»

«Mind igatahes kannatab ta välja,» ütles Bret laisalt, kukal vastu seina, silmad kinni.

«Teid?!» Meeri partsatas naerma. Hammaste vahel venisid pikad ilaniidid. Bret jäi nagu naelutatult Sigade-Meeri suhu vahtima. «Te-te-teie olete ta juba ammu ära tüüdanud! Ta ise ütles mulle.»

Bret hakkas ohjeldamatult ja kogu südamest naerma. Nüüd oli talle igavesti selge, miks Meerit ei kannatatud. See polnud hoopiski ainult ta ilutu nägu, mis ta vastuvõetamatuks tegi. Üldse mitte!

Bret ei viitsinud enam lollitada. Endalgi oli küllalt muret. Ta hakkas laisalt mööda jalgteed värava poole liikuma. Kuid saatis veel ühe pisikese pommi ja ootas ära ka selle plahvatuse:

«Ma jalutan talle vastu. Ma tean, kustpoolt ta tulemas on.»

«Ma tean, ma tean! Minge minema! Kas teil Meredest veel vähe on, et meie uste taga passimas käite!»

Bret ei vaevunud isegi tagasi vaatama. Isegi meeleolu ei suutnud Sigade-Meeri ära rikkuda. Sedavõrd õnnetu on see inimene elus ise.

Koolimajale lähenedes märkas ta juba eemalt Tooterit kooli katseaias. Sekeldas seal peenarde vahel, viis-kuus koolilast sagis ta ümber. Praegu oli Tooteril koolis ju valvekord.

Tegelikult tegi Tooter ülal isolaatoris kerget remonti. Tapeetis, lupjas, värvis ja oli ka vastavalt riides. Treeningpüksid härrasmehest Tooteri jalas mõjusid kentsakalt. Ei olnud teda harjunud nii nägema.

Lapsed olid õpetaja äraolekut üleannetusteks kasuta-

nud. Madin käis ja ninad olid poistel veel praegugi mullased.

Tooter hakkas tööd üle vaatama. Kiitis usinuse eest ja laitis tallamise pärast. Ähvardas hinde maha võtta. Poisid vaidlesid vastu, et õpetaja ei ole neile möllu ära keelanud. Et kui oleks keelanud, ei oleks maadlemist ka tulnud. Kuid õpetaja kritiseeris poisse veel ka sellepärast, et need kooli vaheajal arvasid endal õiguse olevat kurja vanduda. Paistis, et õpetajat ei häbenetudki.

«Oi-oi, lapsukesed, lapsukesed! Kes siis nii karvaste sõnadega! Need ju kratsivad kurgu kärna!» noomis õpetaja vanaisalikult.

«Aga õpetaja! Ei saa ju teisiti! Kohe mitte kuidagi ei saa!» kurtsid jäänikad nutuste häältega.

«Tohohh kurat! Kuidas mina saan?» võidutses õpetaja.

Enam ei vannutud ega madistatud. Teati, et õpetaja Tooter naljatab nendega ainult üks kord. Seda tuli arvestada.

Tooter tegi lastele selgeks, et kui tänane töö kvaliteetselt vat siit saadik tehtud, võivad nad vabad olla. Ise peavad kontrollima töö kvaliteeti. Tema usaldab ja kontrollima ei tule.

Tooter teadis täpselt, et nii, nagu nõutud, saab ka tehtud. Teati, et Tooter pettust ei andesta.

Siis märkas Tooter Allariida lähenemist katseaiale. Imelik. Mitte kunagi varem ei olnud Tooter tabanud end Breti tuleku puhul erutumast. Nagu iga teisegi puhul kiskus keel nöökamisele. Aga nüüd, kus Meeri käitumine ta mõtetele suuna andis, hakkab ta enda juures avastusi tegema. Pisike võpatus nimelt oli Tooteril Bretti nähes läbi põue käinud. Või on see lihtsalt piinlikkusest Sigade-Meeri kontrollkäigu pärast?

«Suur tänu soovimast. Jõudu läheb vaja. Parem tule mulle üles appi kajutit tapeetima. Sul pikad jalad, tuled ilma redelita toime.»

«Hakkasid suvel remondimeheks? Et taskuraha teenida?»

«Tõeline töötav inimene ei longi mööda küla, tühi kott üle õla. Tõelisel töörahval on tung töötada. Täna paremini kui mullu.»

«Et meie rahva hulgas valitseks küllus?» nöökas Bret.

«Et meie rahval oleks putru . . .»

Bret naeris hammaste välkudes ja Tooter imetles ta pruuni jumet.

«Teen endale isiklikku olemist isolaatorisse. Tule varsti soolaleivaga.»

«Ja-a-ah? Kas Käbast üksi ei piisa?» uudistas Bret.

«Ei piisa. Kitsaks jääb.» Tooter tegi ilmeka žesti.

«Seda ma nägin jah . . .» ütles Bret.

«Mida sa nägid?»

«Seda, et kitsaks jääb . . . Su noorik viskab külalised ka ehk sellepärast välja, et kitsaks jääb . . .» Breti silmad tõmbusid naeruks pilukile. Ja nüüd juhtus midagi hoopis imelikku. Midagi nii veidrat, et Bret ei uskunud oma silmi: Tooter punastas.

«Sa siis käisid Käbal? Ei oleks pidanud ilma minuta minema.»

Nad jalutasid trepist üles isolaatorisse. Bret kükitas keset ruumi mingile taburetile. Ta ei viitnud aega. Kartis, et kui viivitab, on tühjaksrääkimise tung kadunud. Ja ta ütles sissejuhatuseta:

«Me peame Linde selle tõpra käest ära kiskuma. Merede käest.»

Breti üllatuseks ei avaldunud Tooteri näos ei üllatust ega imestust. Ei hakanud naerma ega pärima. Imelikul kombel sai ta ilma mingi seletuseta aru, mida Bret mõtleb. Kas Tooter tõesti ka ise juba on midagi märganud? Millal siis ja mida?

«Kuidas sa seda ärakiskumist mõtled teoks teha, kui teada tohiks?»

«Miks sa ei küsi, mida Merede kokku on keetnud? Sa ju ei tea?»

«Tean küll. Sinu juurde visiidile tulles ei vali ta sobivaid aegu.»

«Nii et juba teadki. Kuid varu kannatlikkust ja kuula mind ära. Ja ära katkesta, ma võin oma pihtimuse pooleli jätta.»

Mõne lühikese lausega tõi Bret Tooteri ette ainult faktid. Siis ikka enam kiirustades lisas oma oletused, mõtted ja plaanid. Ta tahtis enne lõpule jõuda, kui oma avameelsust kahetsema hakkab. Kohutavalt kahetsema hakkab ta juba varsti. Sellest pole tal pääsu. Aga siis on tal varuks teadmine, et ta pole enesega päris üksi. Tooter kuulas ega seganud teda. Bret rääkis rohkemgi, kui oli kavatsenud.

«Ma tahan, et üks inimenegi siin Randkülas teaks, et ma ei ole alatu.»

Mida enam Tooter Bretist ja Meredest teada sai, seda enam läks ta närvi. Hakkas toas edasi-tagasi kõndima ja karjus lõpuks Bretile peale:

«Sa ei tohi seda tobedat mängu mängida! Mis jama sa kokku keerad!»

«Aga ma juba mängisin. Irma juba tabaski meid. Kas saad aru!»

«Bret! Sa oled loll! Loll oled sa issand-jumal!» märatses Tooter. «Mis sinust endast nüüd järele jääb? Kas sa mõtled sellele!»

«Ega vist mitte kuigi palju. Sellepärast ma ju siia tulingi . . .»

«Mitte kuigi palju!» osatas Tooter. «Mitte midagi ei jää sust siin järele! Mitte milligrammigi! Sinu jaoks leitakse veel vaid üks nimi!»

«Lits. Ma tean.»

«Sa tead! Mis sellest teadmisest kasu on! Miilitski ei lähe abielupaari konfliktile vahele, sest süüdlaseks jääb see, kes vahele tuli. Sina lähed Lindet päästma. Kelle käest? Peigmehe käest! Küll näed, tüdruk tormab kalli kaissu, olgu see või tervet küla vahepeal kallistanud!»

Tooter hakkas pikkade sammudega mööda räämas tuba edasi-tagasi tõttama, pea kookus ees, selg vimmas. Pööras siis järsku Breti poole:

«Kas sul siin ka midagi on?» Tooter koputas sõrmenukkidega vastu oma laupa. Ja hakkas jälle pika sammuga mööda isolaatorit vihtuma.

«Enese solvamise eest tahtsin ma ka kätte maksta.»

«Kätte maksta? Millega? Et lasksid enesega maadelda! See üks-kord-üks arvab praegu veel kindlamini kui enne, et sa oled . . . el-el-el!»

Nüüd lõi ka Bretis viha vahule:

«Siis tirin ta oma mänguga perekonnabüroosse välja! Ja näitan talle seal keelt! Ütle, mida ma siis nüüd tegema pean?»

Tooter vaatas vihast Bretti. Puna neiu näos tungis läbi tumeda pigmendi. Vihas on see kuradimanahk tõesti kaunis, mõtles Tooter.

«Oleksid pidanud seda küsima varem. Kohe peale Merede seatempu oleksid pidanud seda küsima. Minu juurde tulema ja küsima.»

«Ma tean ise, mida ma teen. Mulle ei olegi su õpetusi vaja.» Bret oli piiril, kust algavad kahetsused. Tuju kukkus alla viimast pügalat. Kodus oleks ta nüüd kapi avanud ja pudeli võtnud.

«Bret. Ära enam rumalusi tee, ma palun . . . Katsun sind kaitsta nii palju kui suudan.» Üleliia kiiresti kummardus Tooter ja hakkas pikkade pintslitõmmetega tapeedi seljatagust kliisterdama. Tõmbas ja tõmbas ega vaadanud kordagi üles.

Bret tõusis. Läks sõnagi enam ütlemata uksest välja. Kõmpis läbi kõliseva koridori ja suundus õpetajate toa poole. Lootis Irmat tabada, et talle enda töölt lahkumisest teatada.

Ebasobivale ajale vaatamata istus Irma tõepoolest oma kohal. Ta lappas mingeid pabereid. Temagi oli momenti passinud. Et Bret Allariidale oma viimased sõnad öelda.

«Palun istu, Bret Allariit. On jutt, mis tuleb rääkida.»

Bret muigas: tuleb see, mis ette nähtud. Pea vastu, tüdruk!

«Ma palusin sul istuda!» muutus Irma palve selgeks käsuks.

Korraks tõmbusid Breti sõõrmed laiali, siis kitsalt kokku. Selge märk tema trotsist. Ta istus ja jäi ootama. Irma andis talle aega ennast koguda. Ja Bret koguski: sellele naisele siin ei räägi ma midagi. Ta ei saaks aru. Ja see, mida Irma ütleb, on mul teada . . .

«Mina . . .» direktor pidas pausi, «. . . olen jäänud vanaks. Noorus mu ümber rõhub mind raugaks. Kägistab mu ära.»

Bret istus, küünarnukid laual, lõug kahe käe vahel.

«Jutt on sinust, sa taipad isegi. Loodus on andnud sulle välimuse, riik hariduse. Sul on tugev pedagoogiline vaist. Imepärane oskus leida õpilastega kontakti. Ainus on sul selge orientatsioon, ideelis-poliitiliselt lähed õiges suunas — sa oled sündinud pedagoogiks.» Nüüd pööras direktor end otse Bretile vastu, vaatas silma sisse:

«Aga miks ei ole sa inimene?»

«Kas suure algustähega?»

«Miks ei ole sa inimene?» kordas Irma irooniat tähele panemata.

«Sügisel ütlesin teile: tulin, et inimeseks saada.»

«Aga miks sa selleks siis ei saanud?»

«Ju siis ei lastud.»

«Kas ka mina ei ole lasknud sul inimeseks saada?»

Bret ei vastanud. Ta ainult muigas.

«Sa ju ise rebid oma väärikuse alla. Tallad enda peal, oma väärtusel.»

«Väärtused on suhtelised.»

«Bret. Sa tead täpselt, millest ma praegu räägin. Ma ei ole harjunud sind tundma häbematuna, miks sa end selleks sunnid?» Vaikis pisut. «Ma ootan oma küsimusele sinult konkreetset vastust.»

«Kuni konkreetselt küsitud ei ole, ei saa ka konkreetselt vastata.» Bret surus sõrmed sügavalt juustesse. Pea vajus madalale.

«Hästi. Sa tulid sügisel. Otsisid ja leidsid endale Antsus lähedase inimese, olgu küll, et kellegi teise õnnetuse hinnaga. Sa ka kaotasid ta ja ma saan aru su valust. Aga ütle mulle, miks sa hukutad?» Irma sattus liigutusse oma vihast ja sõnade sügavusest.

«Hukutanud ma ei ole. See ainult näib teile nii . . .»

«Sa ju püüad võõrast valgust. See sind ei soojenda, tea seda.»

«Mis siis, kui ei ole olemaski seda soojust ega valgust, millest teie praegu nii vaimustuses olete?»

«On. See on olemas. Aga sind köidab üksnes süütamise võlu. Ei soovita mängida tikkudega. Kõige sagedamini kõrvetab tuli just süütaja sõrmi.» Irma nautis, kuidas ta sõnad Breti tõsiseks tegid.

«Ma ei hooli.» Nüüd ei hoolinud Bret enam tõest. Temas hakkas rääkima trots, mis kõik võis valele poolele keerata.

«Kellest ei hooli? Endast või teistest?»

«Ei ühest ega teisest.»

Irma vaatas Allariita arusaamatult. Siis jätkas:

«Sügisel sundisin end uskuma, et see oli su suur tunne, mis eesseisjaid teelt ära lükkab — ma püüdsin mõista. Kahetsusega taipan nüüd, et see oli sul juba siis madal ülelöömise iha. Kihk oma võitusid ritta seada.» Irma uskus tõesti seda, mida rääkis.

Bret vaatas Irmat mitte kurjalt, vaid haletsevalt: nii vähe sa vaeseke inimesest taipadki.

«Ja ometi ei ole see nõnda,» sosistas Bret iga sõna rõhutades. «Baptist Laaneluha lubab andestust iga eksimuse eest, teie aga poote oma käega risti. Veel enne, kui süütegu tehtud.»

«Kes sind küll selliseks küüniliseks on kasvatanud?»

Bret vihastas. Ikka ja aina — kes kasvatas! Ta käratas:

«Teie! Ja te oskate seda suurepäraselt!» Bret tundis, et teeb ülekohut, kuid viha tõusis. See, mis mõnikord silmad pimedaks lõi. Purse, mille taltsutamiseks tal alati polnud jõudu.

«Mina?» hämmastus Irma ja haaras taskuräti.

«Just! Kui teie ei oleks see, kes te olete, ei oleks teie tütar Viia sülle oma valu välja nutma läinud! Kui teie oskaksite vaadata Merede sisse, ei lükkaks te Lindet vägisi ta voodisse! Aga seda te ju teete, et moraal oleks majas!»

Bret oli püsti tõusnud. Küünitas kummargil üle laua Irma poole.

«Sa oled halastamatu inimene, ise alles nii noor,» ütles Irma tasa. «Sa oled nagu soolveetünn, mille ümber kõik haljas ära kõrbeb.»

«Aga mina olen ka see, kes pidi nägema, kuidas te Looritsat nagu kull mu käest oma pessa kiskusite! Taktiliselt ja intelligentselt. Aga Merede tõelist palet te ikkagi ei näe.» Bret peaaegu et vajus otseti lauale. Juuksed vajusid üle pea tagurpidi lauale laiali. Breti õlad tõmblesid ja Irmal hakkas kergem. Breti arvatav nutt äratas Irmas suuremeelsuse. Ta oleks tahtnud tüdrukut puudutada. Ainult korraks tõstis pead õrnushoog. Kuid juba järgnes uus hukkamõist. See, mida Irma oli meelega lõpetuseks hoidnud:

«Miks sa oma lapse emale lapsendada andsid?» Küll oskas Irma võidukalt vaadata! Võidukalt ja kahjurõõmuga.

«Välja! Välja siit! Minu klass peab olema kristalselt puhas, kiunus see vanatüdruk . . .

«Võib-olla ei sobigi teid pedagoogilisele tööle suunata, ütles kursust hooldav õppejõud . . .

«Käitumine mõnikord jätab soovida, aga praktikaga tuleb ta suurepäraselt toime, ütles hooldav õppejõud . . .

«Abielus või mitte — naised on loodud sünnitama ja ka kasvatama, ütles õhtukooli klassijuhataja . . .

Bret vastas aeglaselt ja vaikselt, kummargil laua kohal.

«Olla õde on mõnikord ausam kui et olla ema . . .»

«Jätsite oma koorma vana inimese kanda?»

Nüüd tõstis Bret pea ja Irma veendus pettumusega, et Bret ei olnudki nutnud. Silmapilud põlesid kuivalt:

«Minu ema on veel isegi praegu noorem, kui teie oma Eddat sünnitades. Minu tütar aga lõpetas juba teise klassi.

Mis siis?» Breti pilgu all tõmbus Irma tahtmatult kössi. Kuid tal oli veel tagavara:

«Ja Looritsa tahtsid sa sellesse oma valesse kaasa tõmmata.» Need sõnad olid Irmal kättemaksuks petetud nutu eest. «Sinu laps seega ei teagi, et ta on sinu laps?»

Bret tõusis ja astus sirgena ukse ette. Alles seal pöördus ta ja küsis, nägu muigel:

«Kas Linde teab, et ta on Edda õde?» Vastust ootamata jalutas Bret uksest välja. Ta astumine kostis ka siis veel Irmale kuulmetesse, kui välisuks ammu oli laksunud ja inimene läinud.

Need jutud, mille rääkimiseks ta Bretti oli püüdnud, jäid rääkimata. Unustas öelda, et otsigu endale tööks uus kool ja andku lahkumisavaldus sisse.

Ukse ees ootas Merede, portfell käes ja nägu roosa peas: tema hakkavat mandrile sõitma ja tahtvat Bretiga rääkida.

Kari kajakaid kiskles prügikasti ümber. Kisa oli ilm ja maa täis.

Bret vaatas Meredet ülalt alla ja siis uuesti alt üles. Ei lausunud sõnagi ja hakkas Kirumetsa poole astuma, Meredet sinnasamasse jättes.

Merede kahmas peotäie kruusa ja virutas kisajate keskele. Kohkudes lahvatas kiljuv parv laiali, sõimeldes valjusti ja vaenulikult.

39.

KARISTUSED

1.

Ei oleks osanud arvatagi, et Kaaruküla kaks ja sealjuures üsna harilikku sündmust võivad nii paljudele sekeldustele alust anda. Ühelt poolt sattusid segadusse kõik ümbruse usklikud, teiselt poolt ateismi eest võitlev Olbri Nete. Mõlemal poolel löödi mõneks ajaks jalad alt ära. Need sündmused olid Vessiku Roosi haigus ja Kaaru Sandri surm. Kumbki ei olnud päris ootamatu ega ebatavaline.

Ega Roosi ülemäära otsas olnudki, seda enam, et sai varsti uuesti terveks. Aga kange, nagu ta oli, nõudis ta oma haiguse tõsisemal momendil jumalaarmuks pastorit. Ja poeg Jänts läks hingekarjase kohaletoomiseks Netelt autot küsima. Nete aga, printsipiaalsust pilgeni täis, keelas auto ära. Et mis tagurlikud kombed need tema kolhoosis olgu! Ei mingit pastorit! Ei mingit jumalaarmu. Et endal kooliõpetaja majas, kuhu jääb tema ateistlik printsiip! Ja ei saanudki Jänts autot.

Jänts püüdis kannatlikul meelel Netele selgeks teha, et pastorit ei nõua mitte ta naine, vaid hoopis ema. Aga Netele oli lihtsat asja mõnikord väga keeruline selgeks teha. Vahel isegi päris võimatu, nagu nüüdki. Ja Jänts tuli täis tulist viha kontorist tagasi.

Kirumetsa Adam tuli ja andis armu küll Roosile ära, aga suured konfliktid seisid alles ees.

Jänts polnud mees, kelle ühe ropsuga nurka sai suruda. Jänts lärmas, mis jaksas. Kes kuulis, see imestas. Imestas sellepärast, et haigete niisugust südamesoovi polnud

keegi tihanud ära keelata. Netelt polnud keegi selleks varem luba nõutanudki. Aga nüüd, kus Nete valjult vahele astus, keeras ta külarahva enda vastu üles. Oli Jäntsi autoriteediga muidu kuidas oli, aga seekord joondus kolhoosi töövägi just Jäntsi selja taha. Võib-olla oleksid kired vaibunud ja asi pikapeale unustussegi vajunud, kui Netel ei oleks pühapäevaks plaanis olnud laiendatud loovõttu. Üritus oli Netel kavandatud suurelt: viimne kui kätepaar Soobassoosse loole, konservivabrik kaasa arvatud. Sest ädal hakkas soos kaartest läbi kasvama.

Nete ennekuulmatule keelule vastukaaluks kolhoositalurahvas pühapäeval loole ei ilmunud. Kolhoosi kogu vana ja keskmine töövägi oli pühapäeval kirikus. Ka need, kes muidu sinna jalgagi polnud viinud. Esimest korda kolhoosi kaheksa-aastases ajaloos mängis usin ja ustav tööarmee desertööri. Ja üle teab mitme aja kuuldus Randküla luteri kiriku lahtisest uksest välja vali koraal. Orel üürgas mis jaksas.

Ilm aga siras. Pääsukesed vedasid vidinal räästa-alusesse pisiperele kulinaariat. Loodus laiutas ja loog Soobassoos oli enam kui küps. Kaasiku servast aga ajas pilvenutsakas ennast nähtavale.

Kuid nurjaminekust päästsid päeva piirivalve sõdurid. Viimases hädas sai Nete Merise ohvitseridega kokkuleppele ja õhtuks oli loog õnneks ikkagi kuhjas.

Ent ka Nete polnud naine, kes end narriks teha laskis. Uuris välja ninamehed ja saatis nimekirja linna nagu alati. Esmaspäeva hommikul aga kamandas Oti kohale ja kiriku uks paugutati neljatolliste naeltega kinni. Võrkaia August, kes paugatuste peale külanõukogust kohale kiirustas, küsis kahtlevalt, et kas nii ikka tohib. Aga Nete oli oma teo õigsuses kindel. August ärgu pabistagu. Kirik on riigist lahutatud ja Nete ise vastutab.

Vastutama hakkas Nete juba selsamal nädalal: kutsuti komiteesse. Ja kohe pärast Nete linnast tagasijõudmist kiskus Ott tangidega naelad kiriku ukse seest välja. Nete käis norus näoga ringi.

Viimasel ajal ei saanud Nete enam aru, mis on õige, mis mitte. Mis ta ka iganes organiseerib või korraldab, tuleb uuesti üle teha. Enam ei võta kohaliku lehe toimetus ta kirjutisigi endise õhinaga vastu. Kaalub ja vaeb aina ega lase iga kord ilmudagi. Siis veel see õnnetu lugu Kaarukülas. Oli tal tarvis Sirjet Muuli Eeriku järele saata!

Lootis Eerikust üritusele suurt särа, aga see keeras kõik kihva. Ja Nete pika kirjatüki asemel ilmus hoopis Eeriku oma, mis rääkis Nete kavatsetud loole risti vastu. See sestlugeja võõraspoeg kirjutas Kaaruküla väärtustest tulevikuperspektiivis. Et millise unikaalse küla-muuseumi Kaarukülast saaks, kui teha nii ja naa ja veel kolmandatneljandat moodi. Mehed kuulasid juba siis, silmad säramas, kui Eerik rääkis. Ja korraga tuli nii välja, et seda usupesast võrsunud upsakat poisikest peeti teenetega Netest etemaks. Isegi film, mis vändati, läks Muuli Eeriku mõtete valgusel. Netet nagu ei olnudki enam olemas. Miltest see ometi tuleb, et kõik käest ära libiseb? Partorgki tuli sanatooriumist tagasi, aga jutud käivad, et uueks kandidaadiks arvatakse tont teab kes. Nüüd tahaks Nete elusest oma rapsakust veel näidata, aga kuidas sa näitad, kui naelad kästakse kiriku ukse seest välja kiskuda.

Lahkusulised aga Nete muredest ei teadnud, neil olid Kaarukülas omad suured segadused. Juba kostsid nende murehääled külast väljagi. Selle kohta, et baptistide koguduse tüdrukud ateistlikke poisse oma poolele tirivad ja nendega abielluvad, oli Nete juba signaalid kuuldavaks võtnud ja teele saatnud. Nete on veendumusel, et Vaksa Kildaga abiellumise pärast Lillevälja Voll veel vastust annab. Sai teine alles hiljaaegu Muuli Mihkli asemel ehitustööde brigadiriks pandud ja tema tasub sellega. Sellega, et astub ise vennastekoguduse punti. Tegelikult ei kulgenud asjad Kaarukülas hoopiski selles suunas ja Nete oleks võinud ses suhtes muretu olla. Kaarukülas leidis aset teine sündmus, mis usklike arvates taevalikud jõud liikvele pani.

2.

Kaaru Sandri näol suri küla viimane adventist. Üksi oli ta aastaid oma piiblit uurinud ja seletanud. Ei viinud ta kordagi oma jalgu Muuli palvemajja, sest seal ei olnud Sandri arusaamist mööda mitte mingit usku ega uskumist. Tema kogudused olid aga kõik Kaarukülast kaugel.

Tegelikult oli Kaaru Sander aus ja õiglane inimene. Tagasihoidlik ja rahulik. Eks seda kinnitas seegi, et suutis ligi nelikümmend aastat käreda mutiga ühe katuse all elada.

Sandri surmgi oleks ehk külas üsna märkamatuks jäänud, kui Kaarul ei oleks olnud kaht lehma. Üks muti, teine Sandri oma.

Lahkumise eel kutsus Sander õe Viia ja muti oma voodi ette. Et rääkida. Isegi oma viimsel väsinud tunnil tuli Sandril mutti kaks korda hüüda, enne kui see tuli.

Sandril oli enne surma üksainus palve: andku mutt tema lehm Vaksa Kilda lastele. Need ilma emata vaeslapsed.

«Mu lehmal see viga, et sandi südamega inimesele ta 'p anna piima käde. Kilda ea inimene. Tal ulk vöörud suid lava ääres söömas. Lehm ju Vaksal vana ning umbeaher.» Sander hingas raskesti, ta oli väsinud.

Mutt arvas, et Sander on sängis segaseks läinud. Lehm Kildale?

«No nüüd ajad sa küll lolli inimese juttu! Ning pole sa surnud ka veel mette! Üks igavene varanduse väljajägamise tahtmine terve elu!»

Sander oli vaikne, aga vankumatu:

«Sa, naine, ää viida mu kasinad aega. Las ma jäta kas või ühegid eateo enesest maha. Las ma tee Vaksa lastele püsut röömu.» Pikk jutt pani Sandri aina hingeldama.

Lehma pärast pidid mutt ja Viia sealsamas surivoodi ees üsna käsitsi kokku minema. Sest Viia arvas ka endal venna lehma üle õiguse olevat. Sellepärast kogus Sander jõudu ja palus:

«Ähk lepiksite täna mu silma all ää? Mul nii sant minema akata, kui omad nii tulises vainus maha jäävad.» Sander sulges silmad.

Siis teatas mutt valju sõnaga, et tema Sandri lehma Vaksale ei vii. Et kes on sundinud Vaksa Paavlit õlut lakkuma, et eks muretsegu Vaksale uus lehm. Et ega tema, Kaaru perenaine, jõua küla sante toita.

«Naine. Kui sina mu lehma piima Vaksa laste suust ää kisud, võib jumala välk sind maha lüüa. Andaga taevas mu sandid sõnad andeks.»

Naised kohkusid end mõlemad vait. Mutt toibus siiski enne Viiat:

«Sa, Sander, ää jändi oma välguga! Keik sõnad pole itlemiseks.»

Sander ei vastanud mutile midagi, sest Sander oli surnud.

«Püha issand Kristus!» kiiratas mutt. «Ongid läind!

Needus jähigid viimpseks sönaks!» Mutt seisis, silmad laiali, Sandri sängi ees.

Viiait nõudis toibumine mõne pika minuti. Nutma aga märkas ta hakata ikkagi enne mutti. Viia nuutsus pingil ja vaatas venda — niisama vaikset praegu surnuna kui enne eluski. Silmitses ainukest venda, kellega ta ilmas polnud mingit tegemist teinud. Kumbki uskus oma usku ja kumbki pidas just oma usku teise omast õigemaks. Niiviisi elasidki teineteisest mööda.

Kui mutt viimaks nutujärje kätte sai, rööskis ta Viiast valjemini.

Ent Sandri lehma tegi mutt pärast matuseid rahaks. Viia arvates sai mutt hea noosi, sest Sandril oli kena poputatud loom. Ja karistuseks pasundas Viia mööda küla muti patusest pettusest ja Sandri needusest. Ajas terve küla ja eriti usurahva kihevile.

Ega muti süda endaga päris rahul polnudki. Südametunnistusele leevendust otsides vedas ülepäeviti Vaksale mannerguga piima. Kuskil ei unustanud aga toonitamata, et viib täiesti muidu. Et mitte kopikat ei võta liitrist.

Niisuguste ärevusttekitavate sündmuste seas jäi Kilda ja Volli abiellumine esialgu üsna varju. Registreerimisel käidi vaikselt ega äratatud tähelepanu, sest pulma ei tulnud. Kuid varsti lülitus seesama pilli ja trallita sündmus ikkagi Kaaruküla imelike sündmuste sekka. Sai õestelevennastele isegi probleemiks number üks.

Kaaru Sandri needus kanti Kildale muidugi varmalt ette. Ja jälle luusis Kilda, silmad maas, kurb võru ümber naeruse suu. Oli nagu suur süüdlane ei tea kelle ees. Mamma, kes nüüd juba ammu Vaksal oma laste juures elas, lohutas tütart, mis suutis. Voll aga kirus küla lolle naisi ja nende jumalat. See kurvastas Kildat ja mammat veel rohkem. Sest nemad ju palusid selleltsamalt jumalalt endale kinnitust ja tuge.

Siis aga juhtus midagi hoopis ootamatut. Ühel üsna päikeselisel päeval käis Kaarukülas pikseraksatus. Välk põrutas heinalabusse sisse ja lõi selle ääres inimese surnuks. Ei tuult, ei vihma, ei õiget pilvegi taevas. Ei tulnud sellest pisikesest pilvetropist teist müristamistki enam otsa. Aga inimene oli elust ilma.

Uskliku segadus ja arusaamatus külas oli tohutu. Ja uskliku Sandri oli jumal nüüd veel tagantjärele naeruks teinud: mitte ülekohtust mutti ei tulnud jumala välk

nuhtlema, vaid lõi surnuks hea ja uskliku Vaksa mamma. Niigi õnnetu Kilda ema.

Palvetundides ja õeste-vennaste jutuajamistes otsiti vastust aina ühele küsimusele: missuguse patu eest selline karistus? Ja süüdlane leitigi üsna kähku kätte: õnnetuse põhjuseks on Kilda usuleigus ja ta patune pulm. Nüüd langes Kilda süüks seegi, et ta ei tulnud Lilleväljale elama, vaid viis Volli Vaksale, Paavliga ühe katuse alla. Pealegi oli Kilda ka see, kes laskis oma vennatütrel Paulal usust ära võõrduda. Viimane kui üks tõeotsijate tee viis Kilda juurde välja. Miks tuli just üksainuke välk? Ja miks just Vaksa labusse? Või miks pidi mamma labu tegemiseks vikati kaasa võtma? Ja selle nagu käsu sunnil labu najale püsti panema? Ise siis sinnasamasse istuma? Ei! Siin ei saanudki muud seletust olla, kui et Jeesus tahtis Kildale näidata. Ja hoiatada teisigi usukahtlejaid. Sest usus ei tohi ilmaski sorakile jääda, usus peab käredalt uskuma.

Miks patune mutt karistusest pääses, sellele ei osanud targad pühakirja tundjad esialgu seletust leida. Lõpuks lepiti üksmeelselt kokku, et küllap muti hädad alles tulevad. Et küllap need seisavad ees ta eluajal, rääkimata sellest, mis pärast surma veel saab.

Kildat rõhus süütunne ta sündsusetu armastuse pärast. On hirmus, kui sinus kaks vägevat eri poolele kisuvad. Mõistus siia, tunded aga sinna. Tegelikult ei öelnud mõistus Kildale enam suurt midagi. Volli tõttu rääkis Kilda mõistus üha vähem vahele.

Volli eest püüdis Kilda oma hullu armastust peita. Püüdis esialgu endas naist maha suruda. Püüdis end uskuma panna, et abiellus Volliga üksnes soovist poisski usu juurde juhtida. Teadis aga samas, et petab nii ennast kui jumalat. Süda tuikas valus hommikust õhtuni. Kuid õhtust hommikuni oli südames hea ja kerge. Ei mingit valulemist. Öö leevendas. Volli läheduses oli tugi, oli selgus ja rahulolemine.

Vaatamata päeval tunglevale süütundele ei pidanud Kilda õigeks ka Paulat, oma pisikest vennatütart, vägivaldselt usu poole suruda. Ta pigem kaitses last selle surve eest. Isegi teadmine, et seda hoiakut talle süüks pandi, ei muutnud Kilda meelt. Ent ometi ei saanud keegi aidata tal oma hingekoormat kanda, ta oli endaga üksi nagu surija.

Tuli vist süüks seegi, et ta oli Volliga laulatamata. Kilda ei tihanud Vollile seda tegemata tegu meelde tuletada.

Töölt koju tulnud, hakkas Kilda kohe aknast välja vaatama, kas Volli juba ehituselt ei tule. Kino oli Volli maha jätnud, õlle ja laaberdamise ka. Muuli Mihklil, sellel kadehopsul, ei olnud mitte kuskilt haaki leida, millest Vollil kinni hakata.

Tänagi piilus Kilda kardina vahelt, kui Koosta koer haukuma hakkas. Magus judin väristas Kilda keha. Ja ta peaaegu jooksis lauda katma. Volli tuleb! Peagi läks uks lalalt lahti ja Volli naerev nägu oli köögis. Viskas mees käigu pealt oma mütsi varna ja laksatas naisukese hõõguvale põsele musi. See punastas mis suutis, sest verd oli Kilda põskedes veelgi tagavaraks.

Vallatu pööris Volli kuklal oli Kildal viimse karvani peas. Läbi silmitsetud ja läbi silutud. Volli sünnimärk — tulipunane ülemine huul, must vurrupiire selle kohal, tohk lõua otsas — kõik need looduse poolt mehele antud ehted aitasid Kildat usust eemale lükata.

Kui Vollit kodus ei olnud, tuli süü äratundmine nagu surve all Kildale kaela. Milline tänamatu ta on! Kas ta tõesti oma kunagises jalutuses antud tõotuse ilmalikus õnnes on unustanud? Tõotuse, et kingib end üksnes Jeesusele kogu eluks? Elu ja tervist ei olnud ta ju tagasi saanud oma jõuga!? Elu? Kuid milleks elu, kui ei ole Vollit? Jeesuski ju peaks sellest aru saama, kui ta juba igale usklikule olemiseks aja annab? Aga ei. Ja juba mitmendat korda arvab Kilda teisiti kui tema Jeesus. Võib olla, et nad leiaksid koos sel juhul ühise keele, kui — jah... Kilda ei julge oma mõtet lõpuni mõelda. Sest Vollit Kilda nagunii usule võita ei suuda. Selles osas on ta jõud nõrk. Ei suuda Kilda oma meest jumala ette palvesse panna. Kui ta seda suudaks, oleks ehk andestus olemas. Ja päevane südamerahu käes.

Voll vaatas Kildat, nagu ta igal õhtul töölt tulles teda vaatas. Jumaldavalt vaatas see Müra-Voll oma jumalakartlikku naist.

Põlvitades on Kilda õnarused voodi ette põrandasse kulutanud. Oma kahtlused on ta padjasse nutnud. Oma südant närinud ja veristanud. Oma Jeesusele on ta pikki pihtimusi ette kandnud. Aga alles nüüd hakkab Kilda märkama, kuidas ta palumiste eesmärk on nihkunud. On suutuks teise suuna saanud.

Alguses palvetas Kilda, et Volli ta rahule jätaks. Siis, et ta Volli meele suudaks usu poole võita. Sealt edasi, et ta ise Volli pärast oma usku maha ei jätaks. Nüüd aga on tal juba mõnda aega üksainus palve: et Volli armastus ta vastu iialgi ei kahaneks. Niikaugel on Kilda nüüd oma langemises. Aga see on ju suur süü! Selle eest sai otsa nende hea mamma! Ja tuleb kannatada ei tea mis veel.

Kõik noomivad, kõik hoiatavad. Kõik usklikud sagivad aina tema ümber. Kuid kõige tüütumad on Volli ema Liili ja Viia. Need tuletavad ta leigumist iga päev meelde. Nagu suudaks ta ise seda unustada.

Minia juurde tulemiseks ja ütlemiseks oli Liilil alati asja. Ega ta kurjalt ütle. Ei. Ämm ütleb sõnaselgelt ja nõudlikult. Aga ometi tuleb kius sõnadesse kord-korralt rohkem sisse. Pärast vanema poja Einu ärkamist sai Liili kõvasti usujõudu juurde. Rõõmu teeb Liilile seegi, et tütretütar Maiu ei tõrgu ja ligineb usule ikka suurema sügavusega. Volli, see murelaps, oleneb veel ainult miniast.

Vaksa pere asus sööma, kui Liili tuli. Paavel oli Rihvaaugul katust paikamas. Paavel töötas nüüd Volli juures ehitusel, aga pärast tööd käis ikka Rihvaaugult läbi. Et äkki saab kuskil abiks olla.

Voll puristas alles eesriide taga pesukausi kohal, kui Liili Kilda kutsel lauda asus. Voll püüdis ikka siis eesriide taga lobistada, kui Liili lauas söögipalvet luges. Kildaga oli teine asi, Kilda luges salaja, ainult mõttes. Aga ema pani nagu pasunaga.

Liili ütles, et tuli Vaksa lastele pannileiba tooma. Pani käänaka lauale Paula ette ja ütles, oma suuri hambaid naeratuseks seades:

«Säh söö, laps, et sust inimene kasvaks.»

Paula ei öelnud midagi. Vaatas oma suurte lapsesilmadega Liilile võõrastavalt otsa. Tundis, et Liili ei ole tädile sõbraks.

«Oh Jeesus! Ole tänatud ja kiidetud, et sa mu laste lava pääle jälle rohkesti toidust oled laskand panna. Ole tänatud, et sa meite Einul suures linnakirikus laskasid tunnistamas käia, ödede-vendade ees oma usumeelt aavaldada! Oh Jeesus, võta kuulda önnetu ema palveäält, et ka poeg Volli su juurde tuleks, sind nõudama akaks! Et . . .»

«Aamen,» ütles Voll ja istus lauda.

Liili lükkas tangusupi laadungi solvunult suhu. Noolis

lusika põhja väljastpoolt puhtaks ja sättis kõrva äärde püsti. Uut täit ootama.

«Ma mõtli ikka, et sa, Kilda, üks suure vääga inimene oled.»

Voll helpis suppi ja hammustas rahulikult leiba. Ootas järge.

«Kohe imelik mõtelda, et mu pojad teine nii teist moodi on. Kut polekskid must omast ilma sündind mette . . .» Liili lusikas kriiksatas vastu taldriku põhja. «Ju see ikka naisest ka tuleb, et sa, Volli, nii isemoodi kange oled.» Täna oli Liili millegipärast kiuslik, mitte niisugune otsene nagu muidu.

Selle laua taga oli viimasel ajal ikka nõnda: Liili noomis, Voll lõõpis, Kilda vaikis. Või — Liili noomis, Voll vihastas, Kilda punastas. Täna aga laulis Liili hoopis uuel lindil.

«Millal te oma laulatuse ää mõtlete teha?»

Voll neelas alla liiga palava suutäie ja hakkas köhima.

«Laulatamata paarid pole ju jumala ees paarid mette. Te ju elate paregus kahesti armugest.»

«Meie Kildaga teame ise, mis me teeme. Pole sinu asi,» sähvas Voll.

Kilda mudis närviliselt leivaraasu sõrmede vahel ega vaadanud kuskile. Ta ei osanud hoida mitte kummagi poole, sest mõlemal oli Kilda arvates omamoodi õigus.

«Tuleks rutem ää teha. Pilkus tulavad lapsed, nee ju siis tõdruga lapsed. Va värdjad,» pani Liili pirni. Ja et Vollile vastukäratamiseks mitte mahti anda, pööras jutu sootuks mujale:

«Nää, Muuli Eerik kuulusse jälle Kaarukülase tulla tahtavad. Et pidi küla eladismaju ning õuesid miskisuguse näituse jäuks sättima. Mis siis ep luhuta palvemaja ka Muulilt maha ning usuinimesed aetasse teab kus nurka unniku. Viia ju itles. Ju ta kuskist kuuland oli. Oh Jeesus, Jeesus, jah! Ilm on kurjaks ning kangeks läind. Keskid ep tea, kus tale uskmatuse eest uiesti käde näidetasse. Armuaeg akab otsa löppema ja Jeesus tuleb oma inimessi koju kutsuma. Nää va Tammigu Eeda ka! Ärkas ja tunnistas ja mis keik ää tegi. Niipea kut selle va Muuli Eeriguga kogu juhtus, oli usk meelest läind. Sa vaada ede, Volli, et teite usuga sedasammaviisi pole.» Liili volksas üle lusika minia poole. Suu haukas viilu küljest lahmaka leiba. Kongus nina õõtsus söömise taktis üles ja alla.

«Suur ingede väljavalitsemine on lisidal, ju see teitid ka mõtlema peaks panema. Ja sa, Kilda, peaksid meeles pidama, et kui sina Volli meelt-möistust ümber ep pööra mette, antasse sinule veel teist korda näha, nat selle välguga oli.»

Voll kargas nii ägedalt püsti, et taburet kukkus ümber. Ta hallide silmade sähvatusest muutus Liili nägu valgeks.

«Kuule, mutt! Kurat! Siin söömalauas jäta meite pere rahule! Kilda ka väsind ja töölt tulnd.» Rusikas raksas lauale, nii et lusikad hüppasid. Pannileiva-kähmakas vajus haledalt taldriku kõrvale külili.

«Sa oled Kilda juba poolsurnuks piinanud. Nüüd aitab.» Voll tõstis tabureti jalgadele ja astus eemale. «Kui sa siia majja tuled, siis jäta oma jumal värava taha, meil siin on oma. Et ma sõna ega poolt Kilda kiusamiseks enam ei kuule.» Voll väljus ja lõi ukse järsult kinni. Lapsed hiilisid teise tuppa.

Liili tõusis solvunud kohinaga. Oli puudutatud, et Kilda oma ämma kaitseks välja ei astunud. Usuvõõras Volli võib ju paljugi ütelda, aga uskliku Kilda kohus on vahele astuda.

Veidike aega laperdas Liili oma suurräti hõlmadega. Ei teadnud, kuidas oleks mõjukam välja astuda ja uks kinni tõmmata. Ust paugutama Liili ei hakka, seda enam, et Volli juba paugutas. Vagalt ja sõnatult minna polnud mõtet, tuimale Kildale ei avaldaks see mingit mõju. Tuleks minna nõnda, et neil kahel kurb ja kahju hakkaks. Ja et nad ema sõnade peale mõtlema jääksid. Ja et nad sellestki aru saaksid, et mitte kõik tulijad ei tule majja jumalasõnaga nagu Liili.

Liili astus tasaselt ukse juurde ja ütles Kildale:

«Kui teitel viimne ahastus ühekorra käde tuleb ja sul kessegite juurest pole abi leida — tule siis mu juure. Ma ju nüüd su ainuke ema, eks ma palu siis suga seltsis.»

Ja läkski Liili mõtet mööda: kui Voll pärast Liili minekut tagasi kööki astus, nuttis Kilda, pea laual supitaldrikute vahel. Teisest toast tuli Paula ja võttis tädil ümbert kinni:

«Ära kurvasta, tädi. Küll ma kaeban Iidale ära. Iida lubas Koosta sealauda aknad sisse lüüa, kui Liili sind kiusamas käib.»

Kilda ehmus pea püsti ja silmad kuivaks. Kust küll niisugused sõnad! Voll pistis laginal naerma. Ta ähvardas sõrmega Paulat läbi naeru:

«Lööte, pöörased, sea surnuks! Kus selle kahju ots!»

Paula pea vajus häbenedes alla. Tundis ise ka, et Iida kuraas temale ei passi. Hoidis aga oma protesti veel ülal ja sähvas:

«Ja ega meie seda pannileiba ei söö. Las onu Voll viib Koostale tagasi.» Paula pea vajus veel rohkem alla, sest nüüd oli tal veelgi enam oma sõnadest häbi.

Voll istus tagasi laua äärde Kilda kõrvale. Ta tõstis pisikest kasvu Paula oma külje vastu. Teise käega sasis tuju tõsta püüdes oma naise keerduvaid tukki:

«Ära sina, naisuke, alla anna. Kui need keik siin külas veeranditki sind väärt oleksid, saaks taevas rahvast liiga täis. Lähevad põrgu, nii et suitseb! Sina aga oled maailmas keige parem. On ju, Paula?» Voll pilgutas Paulale kambajõmmi kavalusega silma. Paula muigas ja noogutas. Voll oli Paula meelest hirmus vahva. Paula teadis isegi seda, et Koosta Maiul on kade meel, et onu Voll nüüd Vaksal elab.

«Mis see olgu! Tavaline ämma urin minia kallal. Jumal võetakse ainult appi, et kiusul õiguse maik juures oleks.» Voll silitas Kildat ja muudkui rääkis. Rääkis ja silitas, kuni Kilda naeruselt naeratas ja mehe käe hellalt ära lükkas.

Paula koristas laua ja lappis nõud kappi. Laud jäi lagedaks. Ainult krobeline pannileib konutas keset lauda, keegi ei teinud temast väljagi. Voll vaatas lõbusa pilguga Liili kingituse poole:

«Aga pannileiva paneme nahka.» Niiviisi praalis Voll. Ta murdis tüki ja ulatas Paulale. Teisele lõi ise hambad sisse. «Paula. Kutsu lapsed ja hävitame selle rasvase nässi ära! See ju teile toodud.»

Lapsed vudisid kohale ja Voll tegi kõigile vennaste-jaod. Ka Kilda hammustas oma osa. Onu ise mälus demonstratiivse isukusega, see tegi lastele nalja. Niuhh oli taldrik tühi. Ja sädin tuli Vaksa majja tagasi.

Voodis oli Kilda ikka veel mõtlik. Voll hingas talle juustesse sooja. Pööras naise näo enda poole ja tõstis lõua üles. Mehe sitked käsivarred surusid naise tihedalt enda vastu. Puuvoodi kraaksatas ja Voll purtsatas naerma. Kilda muredest kleenukeseks kõdunud keha oli jahe. Voll puhus Kildale ka põue sooja auru ja hakkas hammastega ta ninaotsast kinni. Voll tegi kõik, et naist raskest vaikimisest välja tuua. Ajapikku leidis Voll aina uusi võtteid, kuidas Kildat rõõmsalt enesega kaasa viia. See õnnestus tal alati.

Kilda oli hell ja vastuvõtlik, selle oli Voll ammu kindlaks teinud.

Siin, voodis, oli ta naise suutnud täiesti elule võita. Täielikult enda juurde tuua. Siia ei pääsenud nende vahele ei Liili, ei Jeesus ega kahetsus. Siin oli nende kahe õnn nii täielik, et võimatu oli uskuda võimatut: hommikul on varjud jälle platsis. Voll teadis, et niipea kui Kilda ta käte vahelt välja libiseb, piiravad tuhat vaenlast ta sisse. Kilda asub nende vastu võitlema üksinda. Ime siis, kui ta puhuti alla jääb. Õhtuks võitleb ta end vaevatuks ja jälle algab Volli heitlus omaenda Kilda kättesaamise nimel. Jälle hakkab ta uusi kavalaid võtteid otsima. Ja nagu ikka — jääb võitjaks.

Kuidas ta seda pooldunud hingega hella olevust armastab! Sa issand jumal! Kui külanaised teaksid, küll nad naeraksid! Juba tol kaugel Vaksale esmakordselt tulemise päeval oli Voll Kildat üle kopliaia vaadanud. Tegi tempe ja püüdis tüdruku tähelepanu endale tõmmata. Ei tulnud selle pealegi, et see tüdruk uljust ei imetle, ja rikkus hulgaks ajaks kõik ära.

Voll puudutas huultega Kilda põske, siis teist. Siis silmi. Siis jälle põske. Siis kaela. Siis rinda. Alles siis huuli. Ja jälle otsast peale: põski, silmi, kaela, rinda, huuli, kuni veendus, et jumal on voodist välja tõrjutud ja nad on kahekesi — kaks inimest. Nii kahekesi, kui üldse olla saab. Mehe tuline keha sütitas Kilda kui kustunud söe tasapisi hõõgvele. Voll koges ei tea mitmendat korda, et midagi kaunimat nende niisugusest kahekesiolemisest olla ei saagi. Olgu Kilda kui usklik tahes, aga ta on naine! Maapealne ja üleni ilmalik. Selle naise eest astub ta kas või pussnugadega ükskõik kui vägeva vastu. Kõik, mis Vollisse oli külvatud head, pääses kasvama Kilda läheduses. Paavli tuiamised ei haaranud Volli enam kuigi tihti.

Kilda oli õnnelik. Volli juures ei olnud tal midagi karta. Kui usk tema juurest tahabki minna, siis — kui Voll tal seda hoida ei aita, ei jaksa ta üksi. Kui usku tõesti peab endas hoidma nii suure vaeva ja enda mahasalgamisega, siis teda ehk inimesele vaja ei olegi? Ja kui tõde tõesti on vaid teadmiste vastamine tegelikkusele, nagu ütleb Muuli Eerik, ja usk ainult ettekujutus, siis ju ei teagi enam, mida uskuda. Kui vaid sellest kaksipidi olekust lahti saaks. Kuid Vollit ta oma usu eest ära ei anna. Mitte iialgi!

Samas teadis Kilda, et tarvitseb tal vaid hommikul õrgata ... Kilda köitis käed tihedasti ümber Volli. Ei ole vaja laulatust ega midagi. Ei hirmuta teda enam ka päevane hirm ...

Usklikud aga otsisid teid, kuidas Kildat patuse ilma lõugade vahelt tagasi kiskuda. Olbri Nete varitses aega, et Voll ühiskonna moraalse kohtu ette sundida. Usklikud lootsid suurtele palvenädalatele, mis seoses baptistide kuuekümnenda juubeli saabumisega olid tulemas. Nete lootis loengutele, mida ta otsustas tihedamini pidama hakata.

40.

KAJAKAD

Kui Linde Kaaru-muti anonüümkirja kätte sai, ei katkestanud ta sessiooni. Ta luges kirja läbi, tundis saatja ära ega uskunud mutti. Vastikusega tulid meelde Vaikele saadetud näotused — Mahta paljad fotod ja kirjasedelid. Need puha olid ju muti sepitsetud. Et Vaiket kiusata. Kui oleks Linde teha, saadaks ta muti koolist minema.

Nädala pärast sai aga Linde direktorilt endalt käsu — kohe tagasi Randkülasse sõita. Nüüd ei naernud Linde enam nagu muti puhul. Teade rabas ta nagu unest üles. Soome keele arvestus jäi andmata, mitmed antud arvestused matriklisse kandmata. Linde loopis asjad ülepeakaela kohvrisse ja kihutas taksoga lennuväljale. Pileteid ei olnud. Kiirustas tagasi linna, kuid bussijaamaski ei olnud enam pileteid. Suure palumise peale lubati ta lõpuks kuidagi bussi.

Oi kui aeglaselt sõitis buss! Terve maailm oleks võinud ta roomamise jooksul hukka minna. Mõtted tormlesid, kui need üldse olidki mõtted. Need olid nagu mingid kõverikud, mida Linde püüdis ühte ritta seada. Kogu keha valutas nii seest kui väljast.

Lõpuks ometi võis Virtsus astuda praamile. See õõtsus kurjasti. Kajutis hakkas Lindel paha. Ta tuikus mööda treppi laevalaele. Toetus vastu üht kasti ja silmitses vahust joont praami kannul. Kõrgete seadeldiste vahel tundus Linde endale nii pisikese ja mannetuna, tal hakkas endast hale. Silmad sirisesid vett, hinge käristas valu. Kajakad tülitsesid pea kohal ja tegid valju kisa. Nüüd

hakkas Linde valjusti nutma. Peale kajakate polnud teda siin kedagi kuulmas, trööstimas ka mitte.

Kajakad kiljusid tüdimatult. Laskusid harjunult üsna reisijate keskele, et õhku visatud palukesi kinni püüda. Ähvardasid ahnuses koguni pähe toksata. Karjusid nii üksteise kui reisijate peale.

Võib-olla on need just samad kajakad, mõtles Linde. Need, kes siis lendamist harjutasid? Pisut rohkem kui aasta tagasi? Kui kaua elab kajakas? Tookord, kui nad Valloga tulid, tegi Linde oma esimest meresõitu. Olid alles mõnda kuud väga lähedased. Vallo ei tahtnud Saaremaale tulla, aga tuli. Linde tegi õnnelikuks mõte, et tema pärast.

Tookord viskas Linde kajakatele terve võileiva. Selle raskus vedas kajakajõmpsika merre. Kuidas Linde siis oli ahastuses karjunud: «Upub ära! Upub ära!» Süda oli täis musta hirmu.

Torm oli sel tulemise korral tugev. Linde ei tahtnud aga reisijate ruumi minna. Ebadelikaatne tuul rebis ta valget kleiti seljast ära. Linde mäletas, kuidas ta kiljudes käsi kleidile kaitseks reitel hoidis. Et lai serv üle pea ei tõuseks. Vallo oli ta oma põue sulgenud, et meri teda ära ei viiks. Kui nad kahekesi üht ja sama võileiba näsisid, oli ta Vallole öelnud: «Hoia mind! Kui lased mu lahti, muutun kajakaks ja sa ei tunne mind teiste lindude hulgast ära. Olen sama pisike ja valge. Kisan sama valjusti, nokk laiali lahti. Toksin sind korraks vastu kukalt, aga sina ei tunne mind ära. Ja kunagi sa ei tea, kui üle väina sõidad, kas ma veel elan. Või olen end surnuks karjunud. Hoia mind enese varjus, Vallik!» Ta oli siis Vallo pintsakusse pugenud. Mees oli nööbid ümber tema kinni nööpinud. «Ära lase mul muutuda merelinnuks! Tuulte linnuks! Näljaseks linnuks! Igavesti laevu saatvaks linnuks!» Nüüd oli see kõik nii kauge.

Kuid sõnad olid Lindel viimseni meeles. Ta ju teadis, et nendega eales midagi niisugust ei juhtu. Mis teiste vahele ka iganes tulla võib, see ei puuduta neid. Neil Valloga on kõik teisiti. Vallo oli ju lubanud, et ei lase tuultel tüdrukut ära viia. Oma tüdrukut.

Nüüd tegi ta seda ometi. Linde nuttis häälekalt, kuulmas polnud siin kedagi. Üksik nuttev tüdrukuke, juuksed tuules hilberdamas, rippus kõrgel kui hilbuke nööri küljes, nii tähtsusetu oli ta suures lainetavas ilmas.

Enne aparelli allalaskmist õnnestus Lindel end ühele furgoonautole sokutada, et vältida Kuivastus bussiründamisega kaasnevat ajaviitu. Autojuht kahetses, et ei saanud kena väikest neidu kabiini võtta, seal olevat kunde juba ees.

Mida lähemale linnale, seda valusamalt tuikas süda. Ent ometi mitte lootusetult. Ta ei rutanud mitte niivõrd vastu oma õnnetusele, kui olukorda selgust tooma. Kirjakirjutajaile tõestama nende suurt eksimust. Aimatav tõde ise oli Linde tunnetele ja tõekspidamistele, kogu ta eluks valmisolekule, nii vastuvõetamatu, et ei mahtunud kuskile, ei südamesse ega pähe. Vallo! Ja korraga reetur? Ei, see on võimatu! Või-ma-tu! Bret! Ja alatus? Ei, ei, ei! Kõik saab olla üksnes suur arusaamatus! Või pahatahtlik, alatu ja õel nali.

Aga ikka jälle lõi Linde kindlusest läbi kahtlusevälk, mida ta peletas: kui siiski? Auto roomas nagu leheuss mööda rootsu. Puldanfurgooni auklikes seintes puhus tolmune ja tüütu tuul. Mida lähemale linnale, seda suuremaks sai Linde hirmus kahtlus, kuni muutus ahastuseks. Ees kabiinis naersid sohver ja ta tüdruk. Küll võib südamel kerge olla, kui inimesed saavad niiviisi naerda! Ta ei uskunud nüüd, et veel eile hommikul võis temagi muretult naerda. Kas ta tõesti oli alles hiljuti õnnelik? Ja naeris? Ilma põhjuseta, niisama, et elu sees ja ümberringi nii imehea? See naermiseaeg tundus Lindele siin auklikus furgoonis koletult kaugena, peaaegu ülekohtusena, kudrutamine kabiinis kohatuna.

Kas on mõeldav, et inimesed saavad nii hirmsal viisil petta? Armsad ja omad inimesed? Sõbrad? Ei, see ei ole võimalik. Seda ei tee isegi võõrad. Keda siis elus veel üldse uskuda? Vanatädi on vahel manitsenud: umbusaldus küll närvutab, aga liigne usaldus võib ära tappa. Vanatädi ei räägi ilmaski tühja. Ta on elus palju näinud. Usaldada tohib üksnes väga enesekindel inimene, ütleb direktor Tammik. Tema on enesekindel, tema tohib. Tema on õiglane ja kaine inimene, tema räägib tõtt. Teda ei murraks pettumus eales maha. Ent ometi läheks Linde õnnetuses kaitset otsima just tema juurde kõige viimasena. Ennem läheks ta kas või Rando Tooterilt häid sõnu otsima.

Kas nad kõik seal koolis juba tema elu segadustest teavad? Usuvad? Naeravad ta üle? Ei. Seda ei ole. Seda kõike ei ole olemas!

Furgoonauto songerdas auklikul maanteel ja peksis eilset vihma aukudest üles. Siis algas jälle tolm. Kingissepast peab juhusliku sõiduvahendi leidma, bussini jääb veel hulk tunde. Jõuaks ometi rutem! Saaks kiiremini selguse kätte! Mured minema! Või kui — ehk saaks veel midagi päästa? Oh jumal, jumal küll!

Furgoonis tagurpidi istudes hakkas Linde tundma iiveldust. Selg kattus higiga, juuste all võbelesid judinad. Sisimast tõusis midagi visalt kurgu poole. Linde püüdis pingsalt mõelda muule. Üritas laulu nurutada, kuid suust tuli üksnes hale kägin.

Kui ta oleks lõpetanud sessiooni koos teistega laupäeval, oleks Vallo talle Tallinna järele tulnud. Oleks siiski vist pidanud ootama? Ta ju lubas tulla. Kas Vallo tõesti oleks ta jätnud asjatult ootama? Ei. Mitte ühelgi juhul! Nii et ta tegi valesti, kui tulema kiirustas, kaebajate suhtes suuremat usaldust osutas. Solvab mitte milleski süüdi olevat Vallot hinge põhjani? Teeb talle ülekohut? Ja veel Bretile! Bretile, kes on nii kena ja seda Lindele andeks ei anna! Mu jumal! Mis ma ometi teen! Kes ütleks, kuidas oleks õige?

Klomp kurgus tõusis äkki üles. Linde komberdas tagahuugi juurde, kummardus üle auto ääre ja oksendas. Kogu sisikond ähvardas end välja puistata. Linde pühkis suud. Istus luugi vahele tagavararattale. Ta oli väsinud. Märjad juuksed tilberdasid vastu higist punetavat nägu nagu rabalad. Vesiste silmadega hakkas Linde loendama möödahüppavaid telefoniposte. Kui esimese majani on liigarv, siis on kõik vale. Oli paarisarv. Möödalibisevalt viidalt luges Linde «Kallemäe». Ikka oli linn veel väga kaugel. Tuge otsides tammus Linde tagasi ja kükitas jälle kabiini varju. Istus vatikuuele, mille juht talle oli «sohvaks» pannud. Sulges silmad ja toetus küljega vastu kabiini.

Kui see kõik on ikkagi tõsi? Et Vallo ja Bret? Äkki neid ei olegi enam Randkülas? Ongi juba läinud? Sõidavad just praegu sedasama teed mööda mandri poole? Tulid talle vastu ega teagi, et tema siin furgoonis kükitab? Sõidavad, Vallo käsi ümber Breti... On õnnelikud ega mõtlegi temale? Või ehk koguni naeravad tema, lollikese üle? Ja võib-olla põlgavad teda? Tema aga kiirustab nagu hiireke kassikarjale vastu. Ja mitte keegi ei rutta talle appi.

Ees kabiinis naerdi jälle valju õrritavat naeru. Linde

rusikas tõusis, et kabiini katusele põrutada, kuid vajus samas alla: kuhu tal siin minna, kui autost maha astub? Jääda tee äärde ootama, kuni need kaks temast, hüljatust, mööda sõidavad? Neile viibata või rusikat näidata? Nuttes käsi ringutada või end ehk rataste alla visata? Ei! Ei.

Aga kui nad ongi juba mööda sõitnud? Pisarad hakkasid taas voolama. Veeresid üle kuumleva näo põue. Märg taskurätt kägaras peos muutus määrdunud kaltsuks. Linde võttis hoogu ja viskas niiske nutsaku üle auto ääre. Kuivatas käsi vastu vatikuube. Pisarad valutavatest silmadest veeresid vahetpidamata kaelusest sisse.

Ei. See kõik ei saa olla nõnda. Linde rahunes veidi. Siis lõpuks jäi auto seisma. Oli linn. Oli bussijaam. Linde poetas autojuhile 30 rubla. Eemalt nägi ta Merise leitnanti. Ta ei oleks näinudki, aga leitnant viipas kutsuvalt käega, sest piirivalve auto hakkas kohe sõitma. Linde jooksis üle platsi. Ta pandi juhist sõduri kõrvale istuma.

Leitnant nägi peagi, et Linde on tujust ära, ning jättis ta rahule. Pakkus talle tuutu seest maasikaid. Andis lõpuks kogu tuutu Lindele üle. Linde lutsis marju, aga pisarad tilkusid omasoodu. Leitnant lohutas omas keeles ja tahtis teada mure põhjust.

Kirumetsa väravas astus Linde autost maha. Kohe! Otsekohe on asjas vaja tõde jalule seada! Ei taha ta ühegi teise, ainult sõprade eneste seletusi on talle vaja. Ruttu kõik selgeks, siis on aega ükskõik milleks muuks!

Tolmune, kortsuline ja räämas, nii astus ta Kirumetsa kööki ega näinudki imestavat Helenet. Hingematva erutusega rebis Linde end trepist üles. Alateadlikult kartis ta Vallot siit eest leida. Ja kui ta tõepoolest on siin, siis kukub ta tagurpidi alla pimedasse sügavusse ega tõuse enam. Siis on puha otsas. Siis ei ole Lindel enam midagi.

Linde astus koputamata sisse. Bret tardus. Nüüd on see siis käes. Ja samas tundis ta Lindes jälle ära Edda. Sellesama Edda, kes ka tuli oma õnne puhtust kontrollima, üksteist kuud tagasi. Kuid siis olid tagamaad alles hoopis teised.

Linde seisis kohvrit pakkiva Breti ees ega öelnud ainsatki sõna. Ainult vaatas. Oli raske vaikus. Selle lühikese vaikuse vältel sai Lindele selgeks, et küsida ei ole mõtet. Ja ta tundis, et miski hakkab temas allapoole vajuma.

Ainult mitte seda! Raputa end üles! virgutas Linde oma nõrkevat keha. Ole tugev ja ära kuku! Siin mitte!

«Ütle mulle, Bretikene, et see ei ole tõsi! Ärata mind halvast unest üles, mu pisike kallis!» Selles sosinas oli veel kübeke lootust, õige tilluke raas. «Ütle mulle, Bret, et nad valetavad!»

Linde tajus, kuidas ta sõnad kukkusid maha ja läksid katki.

Bret kükitas kivistunult kohvri kõrval. Ta tundis seda tühjust, mille põhja Linde praegu oli vajumas. Bret tundis seda pimedust, mille taga ei ole enam mitte midagi. Selles pimeduses oli ta ise käsi ringutades ülespoole püüdnud. Õhku ahminud ja hüüdnud...

Ei midagi enam, mitte midagi enam, vasardasid tuimad hoobid Linde oimudes. Väikeste rusikatega hoidis ta uksepiidast kinni, et mitte lävele variseda. Juunikuu vete värvi silmad pisaraist pilgeni, vaatasid Breti jäist profiili, ta suurt tumma suud. Ei! See siin maas ei ole see Bret, keda tundis tema! Keda kaitses ja hoidis tema oma tillukese jõuga. See kivine siin on võõras! Seda, kes seal konutab nagu varguselt tabatu — seda Bretti ei ole ta ialgi jumaldanud.

Bret ajas end püsti. Ei nõtkust, ei graatsiat ega võlu. Oli üksnes suur kohmakas kogu, mis ülespoole venis ja kohvri kaane jalaga kinni lükkas. Ei pakkunud istet, ainult seisis — veelgi nõutum kui Linde. Ei olnud arvanud, et nad nii ootamatult silmitsi satuvad.

Lindes katkes miski. Ta vajus põlvili. Roomas paari sammuga Bretini. Haaras kahe jaheda käsivarrega teise põlvede ümbert kinni. Kaks keskpäevast rukkilillesilma üles vaatamas, anus ta:

«Bret, mu pisike armas! Sa ju näed, kui tilluke ma olen — miks sa seda mulle tegid? Sa ju tapsid mu ära, mu kallis pisike!» Linde vaatas üles endast võimsama poole. Ootas pääsmist, millesse ta enam ei uskunud, märg põsk vastu sõbratari põlve. Pisike, vaotud ja hale. Nuusutikuna kortsus ja kriim.

Bret ei liigutanud end. Kui ta nüüd järele annab ja seletama hakkab, rikub ta kõik ära. Ise peab Linde läbi elama kõik viimseni, olgu see kui julm tahes. Pärast teab ta, mida õigeks peab teha. Praegu see laps seletustest aru ei saaks. Hiljem, jah, siis küll. Vahest säästab Tooter teda ja teeb seda siiski tema eest, kunagi.

Kätega põrandalt tuge otsides ajas Linde end uppi. Kooldunult kerkis ees selg, alles siis salkus pea. Ta tõusis nagu vanaeit. Käed rippus, hakkas ta ukse poole tuikuma.

Nii. Nüüd on ka see viimane tehtud — enda alandamine teoks saanud. Inimesest ei ole enam raasugi järel, mõtles Linde tuimalt.

Uksed Linde järel jäid lahti. Ta vaarus läbi köögi, läbi õue, üle kummeliplatsi ja kadus kastanisse. Pisike kühmus ja tolmune hall kübemeke, nii puhus tuul ta nurga taha. Olendi, kes oma sisemuses sel hetkel varises kokku. Keda ta õnnest äratada oli julm, kuid keda unes edasi hoida oli alatu. Bret seisis akna all ja vaatas talle järele. Nägi, kuidas Helene ämbri väravasse maha pani ja talle silmnäolt järele ruttas. Bret teadis, mida Helene mõtles: äkki on ta vaeseke üksi.

...kuidas igal hommikul uuesti ärgata... uue usuga ellu, ütles Colas Breugnon...

...Aga siis, kui sina pimedas põlvitasid, palvetasin ka mina...

...Aga ta on ju sama vana kui su isa, ta pojad sinust vanemad...

...Aga kes on Marii mulle nüüd?...

...Sinu usk oleks ehk nüüd aidanud mind. Miks sa ta ära viskasid, ema?...

...Mul on vaja selja taha tuge, mitte ähvardust pea kohale, ütles ema...

...Sa ju oledki kordumatu, Bret...

...Linde ei ole naine, keda maha jäetakse...

Bret seisis ikka veel. Oli endale vastik, aga valis siiski selle ainsa võimaluse, mis jäänud oli. Ta alustas kirjanduse pakkimist.

Koolimaja trepil seisis direktor. Ta astus astmetest alla ja sulges tuikuva Linde oma sülelusse. Poest astus lähemale Viia ja Helene astus Irma järel koolimajja sisse.

Direktor pani Linde oma diivanile istuma, àsudes ise ta kõrvale. Käsi silitas tüdruku salkus poisipead. Selle esimese helluse ees vajus Linde norgu ja pisarad ilmusid jälle. Sahinal libisesid nad salaja direktorile sülle. Pruunl lameeseelikusse imbus see tilluke soe loik. Direktor aga silitas ja silitas. Ta ei näinud lapse nägu, aga soovis teda lasta end tühjaks nutta.

Irma on ju kõik püüdnud teha. Aga saatuse ees on ta

võimetu. Kas ka selle õnnetuse eest peab Edda oma õnnega maksma? Edda, keda siis veel olemaski ei olnud, kui see süü sündis. Mitte Irma, aga Tammikute süü. Jälle satub kellegi saatus Edda saatusele ette. Oma isikliku õnne iga raasu on Irma pidanud käe peal kaaluma, enne kui omaks julges pidada. Õnne iga kübeme eest pidi andma ja aina lisama, et seda endale võidetut õigusega omada. Nõuti aina veel ja veel. Ta oli ju valmis andma, kui ainult miski selle eest saaks päriselt omaks. Lõpuni. oli valmis andma veelgi rohkem, et ainult vabaneda alandavast osanikutundest. Tuli välja, et sellest ei pääse ta tütargi. Kui raske on olla uhke! Kui raske oma pjedestaalil püsima jääda.

Kui ta abielus olles oli endale püüdnud kindlustada püsivat rahu ja õnne, ning temast kümme aastat vanem mees ometi ta juurest ära läks, oleks tema ju võinud uhkelt ära pöörduda. Kuid aasta pärast võttis ta mehe tagasi. Tegi sedagi uhkelt: ei sõnagi etteheidet, ei ainustki küsimust. Nagu oleks vahepealne naine olnud tuustakas koltunud kulu, millega pühiti tolmust saabast. Oli jäänudki selleks tolmuseks tuustakaks nende kahe vahele, minemata enam kummalegi korda.

Ent Irma ei oleks olnud Irma, kui ta tagala oleks uurimata ja puhastamata jätnud. Veel enne, kui ta mehe tagasi võttis, teadis ta, milline jälg nende lahusolemisest oli maailma jäänud... Uhke naisena tegi Irma, mis tema kohus: võttis mehe tütre majandusliku hoole alla.

Miks küll inimesed sirget teed mööda käia ei taha! Siin nad koolis on — kõigil elukäigud kõverad: kellel isa, kellel ema tõttu, kellel muude lähedastega või endaga seoses. Merede oli ainus, kelle elus ja sugupuus kõik selge ja lihtne, puha olemas ja õigel kohal. Siis korraga teeb temagi niisuguse tembu, et pöörab sassi teiste ja enese elu.

Koputati. Linde Irma süles võpatas. Ettevaatlikult vabastas Irma end rahunema hakkavast tütarlapsest:

«Palun sisse!» Kiire pilguga kontrollis Irma toa olukorda.

Sisse astus Vallo Merede, mingid paberid näpus. Ta ei märganud Lindet, sest Irma seisis ees. Vallo ütles:

«Annan need teile üle. Mina sõidan juba täna. Tulen tagasi... asjadele järele. Siis ka lõpetame. Osakonnast saatun ise läbi.»

Siis astus Irma Tammik kõrvale. Diivanilt vaatasid Vallole otsa tuttavad suured, aga merimärjad silmad. Vallole visati nagu tihe kott üle pea — ta pilgutas silmi ega näinud hetke jooksul mitte midagi. Nii suur oli ta kohkumine. Siis vahetas ta jalgadel raskust.

Linde ei liigahtanud. Vaatas ainiti oma süütute silmadega Vallole silma ja imestas, miks seisis see inimene siin.

Siis köhatas Vallo ja pöördus direktori poole, aga Irmat ei olnud enam toas. Köhatas uuesti ja ühmas totralt:

«Ah sa tulid juba tagasi?»

Linde ei öelnud midagi. Ainult vaatas, silmad pärani.

«Ma oleksin sulle vastu tulnud. Ma ju lubasin.» Jällegi otsis ta saamatult pilgule paika. Milline häda! Mitte kuskile ei ole vaadata!

Linde tunnistas tummalt, pööramata silmi. See mees, kes siin seisab, kael krae sisse tõmmatud, oli talle kõigist omam olnud ligi kaks aastat! Oleks selle võõra jäädavaks omaks arvanud veel eile.

«Ma sõidan . . . ma — ma tulen varsti tagasi . . .» Vallo Merede ei teadnud, mis ta selle lausejupiga öelda tahtis. Ta kandis keharaskuse jälle teisele jalale. Mitte kuidagi ei osanud ta sõnagi lausumata uksest välja minna. Et ta mehisusest midagigi järele jääks.

Ei, seda inimest nägi Linde täna esimest korda. Äratundmise üksikud etapid astusid selges järjekorras Linde eest läbi. Kõik kaunis pudenes maha. Võlts kobrutas peale ja mattis mehe oma alla. Ei, seda meest siin ei ole ta iialgi silitanud. Mitte eladeski ta särgile nööpe ette õmmelnud! Teda kahvli otsast kotlettidega söötnud! Seda mitte!

«Ma olen su ees ehk sutt süüdi . . . mu hing valutab, ma ei saa . . .»

Mida ta räägib? See imelik mees? Kas siis temalgi on hing? Mida ta ei saa? Või arvab ta, et keegi teda jääda palub? Kes siis?

«Sina saa minust ka aru . . . Sa jääd mu südametunnistuseks . . .» Mis jama ma ometi ajan! Kus siin see südametunnistus, pahandas Merede.

Linde vaatas. Isegi siit madalalt diivanilt õnnestus tal pikale mehele ülalt alla vaadata ja ta maadligi suruda. Linde teadis, et see Merede, keda tema tundis, oleks nüüd tulnud: kiisupojake, kas moss pani musi prunti? Nu-nu-

nuh! Aga see võõras seal — las tammub edasi jalalt jalale. Ja reedab oma süüd.

Linde tõusis. Ajas end sirgu ja jalutas aeglaselt ära. Tõmbas ukse tasa enda järel kinni. Vallole tundus, nagu viilistanuks ta minnes.

Paar sammu astus Merede Lindele järele. Proovis ust — see oli snepris. Seisis hetke nõutuna ukse ees. Pagana räbalasti võib inimene end mõnikord tunda. Oli nagu halva unenäo tunne, kui seisad alasti rahvahulga ees, aga peituda pole kuhugi.

Merede võttis ukse kõrvalt portfelli. Tammus ivakese aega jalalt jalale: kas minna või mitte minna ära? Tammikule sai käratatud, et läheb ära ja lõpp! Et ega tema pole karjapoiss, kelle kaelas näägutatakse. Ja kas temalgi praegu siin kerge on! Katsu sa kahe niisuguse naise vahel valida! Irma muidugi tellis Lindegi juba Tallinnast siia. No on nõid! Paistab, et Pisikesega pole praegu midagi peale hakata. Narr kah! Paneb eest plehku, kui tahad rääkida. Ta ju oleks võinud proovida kas või sõimata, kui vait ei oleks rohkem enam tahtnud olla.

Lõpuks astus Merede siiski välisuksest välja. Kuna ta bravuuriga oli Irmale oma koha üles öelnud, tuli tal nüüd ka ära minna. Kuid Allariit kaasa ei tule. Võib-olla pärastpoole tuleb? Kurat seda teab!

Läks tujutult ja peaaegu et sihitultki. Pööras ja vaatas Tammiku akna poole. Siis piilus üles. Pööras ja hakkas jälle kõheldes minema.

Siis lõi mees äkki selja sirgeks ja samm hakkas otsustavalt bussipeatuse suunas minema: Meredele tuli meelde, et Irma võib ju praegu mingist aknast ta minemist jälgida. Irma ees tuleb astuda nagu paraadil, mõtles Merede ja surus portfelli tugevasti vastu pintsakut. Ei hakka ta siin akende all oma BMW-ga tossutama, vaid läheb kõrgi sammuga otse bussi.

Irma saatis tõepoolest läbi akna Merede kahtlevat minemist. Nägi, kuidas mees hoogu võttes otsustas ja bussiga minema sõitis. Lubas, et läheb, ja läks. Vat siin on nüüd äkki moment, kus sõnast kinni peetakse, mõtles nördinud Irma.

Ülal lae peal astus Linde mõne hädise sammu, siis jäi sealgi vaikseks. Täna ta tüdrukut üksi jätta ei tohiks. Ise end seltsiks pakkuda ja tüütuks muutuda Irma ei söandanud. Kui Irma oleks Nete, telliks ta siia komsomoliorga-

nisatsiooni aktivistid. Aga et Irma ei olnud Nete, ei teadnud ta äkki, mida teha.

Kui Merede bussiga ära oli sõitnud, tuli Tooter poest. Samas hõikas Allariit Tooteri läbi akna Kirumetsa õue. Ta jooksis trepist alla ja haaras kahe käega Tooteri käsivarrest kinni:

«Rando! Ma palun sind, mine üles Linde juurde! Ära jäta teda täna mitte korrakski üksi! Saad aru? Mõtle midagi välja! Sa ise tead!»

Tooter vaatas mõistvalt Allariida halli nägu. Batoon ühes ja kefiiripudel teises käes — niiviisi hakkas ta koolimaja poole astuma. Ei ole just kerge talle antud missioon, aga küllap ta Värvukese maha rahustab. Ainult et kuidas? Milliste sõnadega? Ei ole elus olnud juhust seda laadi funktsioonis end tunda.

Tooter vaatas üle õla tagasi. Allariit seisis alles Kirumetsa väravas, käed laiali värava varbadel. Tooter tõstis batooni kaenlasse ja viibutas Bretile julgustavalt rusikat, põial raudselt peos.

Bretist ei saanud ta nüüd enam üldse aru. Juba tükk aega ei saanud. Milleks oli talle kogu seda suppi vaja! Ennast Merede seiklustesse segada? Nagu suudaks ta seda pehmet venda ümber kasvatada. Aga ennast laseb teadlikult põhja kaasa vedada? Mõtleb ta pöörane siin ka lapsi veel edasi õpetada? Naised viivad ta liiderdamise eest juba esimesel septembril otse aktuselt lintšimisele.

Ja nii astuski Tooter tehtud reipusega Merede-Roo treppidest üles.

41.

NOORED

1.

Vaatamata Linde protestile laskis Nete Sirjel lahtise komsomolikoosoleku kokku kutsuda. Nete suureks rõõmuks ei seganud partorg vahele, sest oli alles sinisel lehel. Pealegi ei olnud ta kohalike probleemidega end veel kursi viinud. Seega oli Netel voli tegutseda.

Nete kahetses südamest, et Allariit ega Merede kumbki komsomoli ei kuulunud. Olid mõlemad organiseerimata nagu metslased. Ime siis, et kehtivatesse moraalinõuetesse vastutustundetult suhtuvad. Kuuluksid nad Sirje algorganisatsiooni, oleks Netel naljamäng nad kollektiivi ette põlvili suruda. Praktiliselt ei ähvarda neid kaht praegu mingi otsene karistus. Isegi koosolekule oli neid võimatu käsutada. Olgu tänatud sellegi eest, et Netele haruldase võimaluse andsid end moraali eest võitlejana näidata.

Nete dikteeris Sirjele, kuidas see koosoleku ette peab valmistama. Et asi suurejooneliseks kujuneks. Ka Lillevälja Volli oleks Nete oma pulmanalja eest koosolekule käsutanud, aga kartis — äkki teeb Voll ta teiste ees tolaks. Ja nii jättiski Volli välja. Küllap ta Vollile mujal sauna laseb kütta: vähe sellest, et vennas palveliseks hakkas! Lisaks sellele kosib ise usuõe endale naiseks. Ei tea, mille eest ta Mihkli asemel ehitusbrigadiriks edutati!

Nete plaanitses komsomoli lahtisele koosolekule niisuguse suuna anda, et noored ise väärnähtusi nõukogude moraalis piitsutama hakkaksid. Et tema suunamisel kogu organisatsioon häält tõstaks. Niisuguse võidu säras lootis Nete omagi autoriteedi kindlamalt taas maksma panna.

Kuid Netet vihastas hädavares Linde Roo: surub koosolekule vastu, mis jaksab. Nagu ei olekski just Roo ise see, kelle huvisid ja suhteid kaitsta tahetakse. Hea seegi, et Roole saab koosolekule ilmumise kohustuslikuks teha. Süüdistavast ettekandest aga ütles Linde Roo raudselt lahti. Nüüd surus Nete ettekande Sirjele peale. Seegi punnis vastu mis hirmus. Isegi nuttu vesistas paar peatäit. Ei suuda kuidagi noortesse sisse suruda printsipiaalsust, mis Netel endal nii kindlalt karakteris istub. Kui palju hingejõudu see Netelt nõudis, et üks tõsine hukkamõistmine ette valmistada.

Nete ise kirjutas valmis sõnavõtud kõigile kümnele kolhoosi noorele. Tuli neid koolimajasse Roo Lindele näitama. Et see kursis oleks. Tüdruk aga ei vaadanud Nete paberite poolegi. Vahtis, silmad laiali, Netele otsa, nagu oleks Nete teab mis kurja teinud.

Nete arvates oli Tammiku Irma vanaaegne vaim kõikide õpetajate juures läbi löönud. Noorte inimeste kasvuraskused jätab Irma viimseni nende endi üle elada. Mis kaasaegse kooli direktor säärane on! Nete on pidevalt teinud kõrgemal pool selgitustööd, et Irma võim koolis võimalikult kiiremini lõpeks. Seni ei ole teda kuulda võetud. Õnn, et uus haridusosakonna juhataja kohale asus, olgu küll, et pandi ajutiselt. Aga kohe märkas Nete haridustöö juhtimises progressi: Irmale tuli nädalapäevad tagasi ootamatu revisjon sisse. Uus juhataja Tiik ei lasknud signaale oma kõrvust mööda. Ise madal ja must, aga hääl vali. Ja mis peaasi, — printsipiaalne. Ja kui Irma juhtimisse juba negatiivsed hääled sisse löövad, ei siis enam juhtida lasta. Eks Tootergi juba kutsuti linna Tiigi ette aru andma. Pedagoogilise eetika puudumise eest näidatakse ehk temalegi Tiigi poolt koht kätte.

Tänagi on Tiik kohale palutud. Linnast veel mõned teisedki esindajad, et näeksid ja veenduksid, kuidas Randkülas negatiivsetele nähtustele reageeritakse. Et Tallinna ajalehemehed tema artikli asemel Muuli Eeriku oma avaldasid, ei tähenda veel Nete kukkumist. Eks valvsuse puudumine ole vohama hakanud, kuhu iganes vaatad. Netetaolist karastatud õigluse eest seisjat ei löö pisikesed ebaõnnestumised veel rivist välja. Ta võitleb viimse veretilgani.

Ennäe, haridusosakonna juhataja Tiik istubki juba platsis, aga teisi pole näha. Nete viis talle käega teregi

juba ära. Ja kutsus pärast enda juurde öömajale. Tiik oli rõõmuga nõus olnud.

Linde oli Nete omavolist sedavõrd šokeeritud, et pidas korraks plaani koosolekule mitte minna. Sirje keelitas Lindet sellest mõttest loobuma. Ütles, et Nete käest võib tulemata jätmise eest pähe saada. Linde ei tahtnud pähe saada. Pealegi oli ta korralik komsomoli liige.

Koosolek toimus koolimajas. Õpetajatest olid peale Linde kohal veel Tooter ja direktor ise. Istusid mõlemad üsna akna ääres.

Linde istus känkras nagu vettekastetud kassipoeg. Siin taheti täna ta õnnetu isiklik elu laiali tõmmata. Nende võõraste ees. Kolhoosi kümnest kommunistlikust noorest, kelle hulka ta ise kuulus, tundis ta ainult Sirjet ja veel paari kolhoositüdrukut. Viit noort ei olnud ta aasta jooksul kohanudki. Nägi neid täna esimest korda.

Nii tore, et Tooter kohale tuli. Linde istuski Randole võimalikult ligemale. Istus üsna ta ette, et tuge tunda. Tooter oli ainus, kelle läheduses Linde end julgemana tundis. Koju Rakveresse vanatädi juurde ta minna ei tihanud. Ei julgenud seal tõtt tunnistada. Aga Tooter aina naljatab. Ütleb näiteks: «Oleks ma ise nägus poiss ja mitte kõvera nokaga Carduelis spinus, pistaksin su põue ja soojendaksin elule tagasi. Sest tegelikult on elu ju ilus. Ainult et vahel ajutiselt on tal mõned mõlkis kohad sees. See on kõigil nii. On kohe ette nähtud, et inimene elada nakkab. Sest elu on nii kuradima pikk! Õiged inimesed enda jaoks leitakse ikka alles peale suurt otsimist. Mitte prauh ja prauh.» Niiviisi praalis Tooter ja ajas Linde naerma. Rando kaudu tundis Linde, kui suur jõud on tihtsal inimlikkusel. Küsib näiteks, mis vahe on lehmal ja hobusel. Linde vastu, et lehmal on udar ja hobusel lakk. Tooterile meeldis, et Linde kaasa naljatas ja küsis edasi: «Kumma otsa ajab magamast tõustes ees uppi tehm, kumma hobune?» Linde jäi pigisse. Naeris ja hakkas mõtlema, aga ei mõelnudki välja. Tooteriga oli hea ja kodune olla. Talutab teda kõikjale kaasa ja õpetab igasuguseid elutarkusi. Tegelikult saab Linde väga hästi aru, miks Rando nii tihedasti äkki ta lähedusse hoidub. Aga ta teeb näo, nagu ei taipaks. Kord ei suutnud end pidada ja küsis: «Ütle mulle, Rando, miks nad seda mulle tegid?» Siis jäi Tooter tükiks ajaks vait ja ütles lõpuks:

«Ma arvan, et kord räägib Bret sulle sellest ise. Usu mind, halba ta sulle teha ei tahtnud. Ma tean seda.»

Koosoleku juhatajaks valiti üks kolhoosi II brigaadi tüdruk, keda Linde ei tundnud. Siis luges Sirje paberilt maha talle valmis kirjutatud ettekande. Ta luges ettekannet, pea maas ja väga tasa. Lindel oli väga piinlik. Oli tunne, et tema üle mõistetakse kohut.

Siis küsiti, kas keegi sõna soovib. Sõna ei soovinud keegi, küsida ka mitte keegi. Siis hakati sõna andma Nete poolt kirja pandud järjekorras. Järgmised sõna ootajad lõkendasid esinemispalavikus.

Esimesena tõusis krapsakas postivedaja. See Nete paberit ei kasutanud. Ütles, et tema ei tea asja kohta midagi öelda. Teab ainult seda, et kui kellelegi ülekohut tehakse, on teiste kohus teda kaitsta. Aga tänase loo kohta tema sõna võtta ei tea. Ei hakka proovimagi.

Teisena tõusis Ninase lüpsitüdruk. Võttis taskust paberi ja silus sirgeks. Ta oli ähmis ega osanud võõrast käekirja lugeda:

«Kuulanud ära mitmed põhjalikud ettekanded, tahan ka mina . . . aaa auh . . . ah . . . ka mina ahtruse asjus . . .»

«Antud asjus!» jäi Nete päästmisele hiljaks. Naer juba varises nagu korvitäis kartuleid mööda põrandat laiali. Tüdruk punastas ja istus.

Sõnavõtu järg oli ulja Pahapilli poisi käes. See oli kena naksis poiss. Kolme kuu eest sõjaväest tulnud. Poiss meeldis Netele, sest oli hakkaja. Väeosas oli ta komsomoli astunud, aga Randküla koosolekul oli esimest korda. Talle meeldis suud pruukida ja oma kartmatust näidata. Irma Tammik üksi siinsetest teadis, et poiss polnud oma kuuenda klassini kõiki tähtigi vist selgeks saanud.

Ei kohmetunud noor paguniteta mees kübetki. Kargas püsti ja hakkas mundri kõikides taskutes tohlama. Tuustis taskud pahupidi ega leidnud, mida otsis. Niigi närviline Nete muutus veel enam kärsituks. Ta tahtis juba appi hakata, kui poiss lõpuks võidutses:

«Nää, kääs!» Tõstis oma sõnavõtu kõrgele üles. «Ma juba mõtli, et kus kurat ma selle lipaka toppisi!»

Noormees pööras Nete lipakat küll üles-, küll alaspidi, uuris ühest ja teisest küljest ning teatas Netele lõpuks, täis siirast uskumatust:

«Mette möhku ma 'p saa su kirjast tolku! Kut varese varbad! Tähed seega-saaga üheteise selgas! Nää, tule

vaada, kui sa 'p usu!» Tõestuse mõttes viis poiss sõnavõtu autori kätte uurida. Nete ei heitnud pilkugi poisi poolt antud lipakale. Kortsutas kokku ja jättis pihku.

«Mina neist asjust veel suurt ep tea, pole naisevõtu pääle mõtlend,» rääkis poiss, nägu naerul. «Aga ma arvan, et kui üks tüdruk ep meeldi, ju siis tohib teise juurde minna. Onts see's nüüd keeltud või? Kui oleks naised-lapsed, siis teine asi. Või ütlesiks ma miskid valesti?» lõi poiss verest veidi välja, kui Nete nägu nägi.

Ei lastudki kõigil oma sõnavõtupabereid taskutest välja tuhnida. Nete ise võttis sõna enda kätte ja tegi kokkuvõtte. Ütles, et tänapäeva noori olevat halvasti kasvatatud. Eelkõige ei olevat neile ei koolis ega töökohas õpetatud moraali. Printsipiaalsest ellusuhtumisest ei maksvat rääkidagi. Elatakse enne ilma registreerimata koos, siis minnakse laiali ja otsitakse uusi paarilisi. Suur süü tuleb siin Linde Roole ka endale, kes asjad nii kaugele laskis minna ja kes keeldus samas moraalituid hukka mõistmast. Kuhu jääb printsipiaalsus!

Asjade käik hakkas nii pöörduma, et Linde ise kippus suureks süüdlaseks jääma. Lindele tõusid juba pisarad kurku, nii paha oli olla.

Et koosoleku suunda valelt kursilt teisale juhtida, tõstis Tooter käe. Palus küsimiseks luba tunduvalt varem, kui oli kavatsenud.

Irma sattus ärevusse. Kartis, et Tooter hakkab jälle lollitama. Nete suhtes oli ta seda korduvalt teinud. Näiteks kui uus osakonnajuhataja hiljaaegu Netega koos ootamatult kontrollis tema, direktori tööd, korraldas Tooter terve etenduse. Kui Nete seltsimees Tiigi ees särada soovides Irmalt küsis, et milline on tema kui juhtiva pedagoogi panus laste printsipiaalsuse kasvatamisse, oli Tooter vastamise enese peale võtnud. Surmtõsiselt kummardas mõlema naise poole ja laskis kui plaadilt: «Seltsimehed daamid. Võib-olla tean mina kõrvaltvaatajana seda täpsemini. Kas lubate?» Tiik, enneolematust galantsusest uimaseks lööduna naeratas meelitatult. Ja Tooter hakkaski tema lahkel loal pihta: «Mind lummab teie mõlema indikatiivne isiksus. Ja teile kui intelligentsi esindajatele on muidugi teada, et trepanatsioon ventriikulis ja satisfaktsioon gratifikatsioonis on ju tänapäeval negatiivsed osutajad?» Nete noogutas innukalt, Tiik püüdis, kulm kortsus, mõisteid lahti mõtestada. Kuid Tooter

jätkas ilma aega andmata: «Nii suhtub ka meie direktor, see on fakt. Kuid psühhoanalüütiline licentia poetica ja detašee on teilegi ju mõistetavad kui kaasaja progressiivsed . . .» rohkem Tooter edasi jaurata ei saanud, sest Nete ütles vahele: «Me ju teame isegi, et progressiivsed . . .» ja jättis Irma oma printsipiaalsuse-kasvatamisega rahule. Tiik oli vait ja juurdles pikka aega Tooteri sõnamulina kallal ega suutnud vist järjekorda tagantjärele taastada. Oli kuidas oli, aga Tiigile jättis Tooter tookord soodsa mulje . . .

Kuid ei. Täna mängis Tooter soliidselt ja tõsiselt kaasa. Ta teadis, kus viibib, teadis, mis sobib, mis mitte. Tooter palus koosoleku juhatajalt luba üks päevakorda mittepuudutav küsimus ära küsida. Koosoleku juhataja oli juba ammu oma osast välja langenud. Istus laua otsas ja vaatas laua sisse. Sirje tõusis püsti ja andis loa.

«Kas te võiksite mulle seletada, on laulukooril ka mingit kasvatuslikku tähtsust või mitte?»

Sirje vaatas nõu ootavalt Nete otsa. See noogutas Sirjele.

«On küll kasvatuslik tähtsus,» ütles Sirje ja vilksas Nete poole.

«Vabandage, aga siis veel üks selgitust vajav lisaküsimus: kui on, miks rahvamaja juhataja Ott Olbri abikaasa Nete Olber meie laulukoori ära keelas? Käidi ju ometi koos ja töö käis?»

Sirje vaatas nõutult Nete, siis Tooteri otsa ega teadnud, kes vastama peab. Esmakordselt koosolekut juhatav II brigaadi tüdruk vaatas endise visadusega omaette laua peale.

«Rahvamaja juhataja abikaasa seltsimees Nete Olber ütles lauljatele, et Pätsu-aegsete laulude laulmise eest pannakse terve koor kinni. Muide, õppisime parajasti Miina Härma «Lauliku lapsepõlve» ja Cyrillus Kreegi sirbikeste-lugu. Estraadi me ei saanud alustadagi. Estraadipillidega põmmutamine olevat lääne ees lömitamine. Nüüd meile on muidugi selge, et patriootilised pillid on üksnes puhkpillid ja lõõts. Aga need tuleks siis rahvamaja juurde muretseda. Muidu ju noori muusikaliselt kasvatada ei saa.» Tooteri nägu oli üsna kohtlane ja Irma süda hakkas uuesti valutama.

Nüüd tõusis Nete ise. Ta pööras end selle nurga alla, et Tiik iga ta sõna kuuleks ja oma järeldused teeks:

«Jah, see olin töesti mina, kes laulukoori repertuaari korrigeeris. Teie, Tooter, olete nähtavasti unustanud, mis juttu me teiega sügisel ajasime? Lastevanemate koosolekul, kui lastekoorist jutt oli? Tuli meelde, jah? Apoliitilist trallitamist kooris lubada ei saa! Seda kordan ma printsipiaalselt ka praegu. Mis puutub estraadiorkestrisse, siis seda ei tule. Läheb pool aastat edasi ja te ehk nõuate juba isegi? Voh! Nii on lood. Kas päevakorrakohaseid küsimusi ei ole? Ei ole? Siis lähme sõnavõttude lõpetamisega otsusteprojekti juurde üle. Enne aga tahan ma ise sõnavõttudest kokkuvõtte teha.» Pikalt ja laialt tõmbaski Nete koosoleku kokku. Andis koolile ühe hoobi teise järel. Moraali puudujääkide eest ladus ta süükoorma Irma selga. Vanas iganditega koolis õpetust saanud inimene ei võivat enam juhtida. Tema olevat oma aja ära elanud, tühjaks ammutatud. Direktori aegunud suhtumiste pärast olevat ka Linde Roost saanud moraalilagedusse loiult suhtuv noor. Niisugune noor, kes isegi kõrgema organisatsiooni esindajale vastu hakkab, paljastustest kõrvale hoiab.

Niiviisi lahmis Nete ja andis Tiigile sõna. Tiik loobus. Küllap ta ehk oleks sõna võtnudki, aga kartis. Ei julgenud Tooteriga rinda pista, just nagu oleks teadnud, et see veel täna rääkida kavatseb. Tiik õppis alles kaugõppe kolmandal kursusel ja ei olnud oma hariduse võrdväärsuses päris kindel. Tammikule oleks ta meeleldi tahtnud säru teha, sest selleks oli tal Olbrilt materjale küllalt ja selle naise roll koolis on otsustatud. Aga kui Tooter teda siin jälle kaitsma kukub, võib kemplemine narristi lõppeda. See iseenesest sümpaatne Tooter on vist võimeline musta valgeks rääkima. Nii otsustaski Tiik vaikida.

Enne projekti juurde asumist paluski Tooter sõna. Netel käis peast läbi mõte — sõna mitte anda. Vaatas korraks Tiigi poole. Et see aga ergutavalt noogutas, andis ta otsad Tooteri kätte. Veendus nördimusega, et ta tähelepanek osutus õigeks: Tooter meeldib sellele poolmehelikule vanatüdrukust Tiigile.

«Palun. Aga tee lühidalt!» oli Nete sunnitud soostuma.

Tooter tõusis. Tõmbas kuuehõlmad harjumuspäraselt sirgeks:

«Seltsimehed. Randkülas ollakse harjunud koosolekutel vaikima ja noogutama. Vahest üheks põhjuseks see ongi, miks mina häält teen. Komsomolikoosolek — see on auto-

riteetse organisatsiooni tõsine üritus, mitte loovõtmise talgud. Kuulusin minagi veel hiljuti sellesse organisatsiooni, kuid siis langesin vanusega välja. Ent mulle lubati praegu sõna ja ma kasutan seda.

Probleemid sellistel koosolekutel peaksid olema otsustamist vajavad ja väärivad. Mis toimub aga siin? Võtan endale ehk liiga suure voli, kuid küsin ometi: mida siin täna õige hukka mõistetakse — printsipiaalselt? Milles seisab kooli pioneerijuhi Linde Roo süü, et teda siin kollektiivi nimel vintsutatakse? Keda siin õieti karistatakse ja mille eest? Ja, vabandage, kes on need karistajad? Nagu ma aru saan, mõistetakse hukka vabu ja vallalisi inimesi, kelle suhted on ometi nende eneste asi klaarida? Piinitakse Rood selle eest, et ümbruse keelekandjad ta intiimsuhetes leidsid millegi üle uudishimutseda. Ise nad ju oma suhteid sorida ei palunud. Teie, Nete Olber, ütlete, et noored mõistavad hukka? Aga noored ju ei tee oma algatusel suudki lahti. Enamus neist ei tunnegi kõne all olevaid isikuid lähemalt. Seega — õigesti teevad, kui vaikivad.

Tegelikuks kohtunikuks tänasel noorte koosolekul olete end seadnud teie, Nete Olber. Teie käsite, teie keelate, teie kaebate ja karistate. Aga keda te karistate ja mille eest? Teie ei ole ju kommunistlik noor? Kui ma praegu neilt noortelt siin küsiksin, et miks nad täna siin koosolekul on, ma kardan — nad ei tea seda.»

Noored istusid pingil reas ja vaatasid pikale kõnelevale mehele suhu. Vaatasid ausalt ja süütult, sest neil ei olnudki mitte millegi üle häbeneda. See pikk kooliõpetaja rääkis just seda, mida nemad mõtlevad. Kuidas ta küll kõike nii täpselt teab?

Nete ajas end kohevile. Tegi üldtuntud liigutuse: võttis märkmiku ja hakkas paljutähendavalt muiates midagi kirjutama.

«Kui juba midagi arutavad noored, siis andke noortele õigus oma mõtteid ise välja öelda. Noored ei vaja teie lipakaid, nagu noormees enne nii värvikalt ütles. Kui nad ise veel ei oska oma ütlemisi ilusasti öelda, las õpivad. Kui ei julge, las koguvad julgust. Las otsustavad õigluse nimel õigeid asju. Noortel ju on ja peavad olema ka oma mõtted, kired, huvid. Need ei saa ju olla teie omadega identsed. Teil, Nete Olber, tuleks kord juba aru saada, et ei tohi ajale jalgu jääda. Te süüdistate täiesti asjatult

kooli direktorit, kes tegelikult kõike intelligentselt ja kaasaegselt näeb võrreldes teiega. Ma ei häbene seda praegu avalikult öelda, sest keegi ju peab ometi olema, kes seda teile otse ütleb. Seljataga irvitamisest ei ole kasu teil ega meil kellelgi. Olge noortele toeks kui suudate, aga ärge suruge neile pihku oma lipakaid! Mul pole ettepanekuteks õigust, aga kui oleks, siis ütleksin: siin ei ole ju midagi, mida protokollida.»

«On küll,» hõikas Nete paljutähendavalt muiates. «Teie sõnavõtt.»

«See on ka ainus!» andis Tooter vastu ja asutas end istuma.

Tooteril oli ammu teada, et Nete teda Randküla koolist lahti kangutab. Nüüd otsustas ta kasutada selle ajutise Tiigi abi. Aga ei lähe läbi. Tooter võib ju minna, aga mitte ilalgi Nete intrigeerivate kaebuste pärast. See, et Brigade-Meeri ta korterist välja peletas, ei tähenda veel seda, et teda võib suvaliselt siia ja sinna tõsta.

Tooteri sõnavõtu ajal muutus Nete aina punasemaks ja läks ähmi. Irma Tammik oli akna all kahvatu ja madal. Juba mõnda aega mõlkus ta peas mõte — direktoriamet koolis maha panna. Seni ei olnud ta käsi avaldust kirjutama tõusnud. Oleks pidanud vahekorrad klaariks tegema enne eelmise osakonnajuhataja lahkumist. Alles nüüd tunneb ta, kui väga ta vajab rahu. Nete ees kummardamiseks ja ta soovide silmist lugemiseks ei jätku alandlikkust. Kuid teisiti ei saa. Südames oli ta tänulik Tooterile hea sõna ja eestkoste eest, aga mida see annab? Teeb vahekorrad veel enam teravaks, aga üldiselt jääb kõik samaks. Siin see Nete on: surub lastele kivi pihku ja käsib lüüa. Need täidavad käsku ja virutavad valesse külge. Süüdlased aga jäävad karistamata.

See mees tuleb Tiigi ametijõuga koolist minema saata, otsustas Nete täna lõplikult. Kuid seda tuleb teha tasa ja targu, mitte siin.

Nete tõusis ja lubas mittekommunistlikel noortel lahkuda.

«Lubage üks hetk!» Koosolijad vaatasid üllatunult selja taha. Saalis istujad olid enne kogu aeg tähele pannud, et Sirje punastab ja viskab vahetevahel pilgu taha nurka.

Nüüd tuli klassi tagumisest sopist ettepoole tuttav mees. Ta pani käe Sirje õlale ja ütles:

«Sirje, ole hea laps, andke kahe peale mulle ka üks pisike sõna.»

Irma Tammik kohmetus üllatusest, kui äkki väimehe häält kuulis. Veidi heidutatud Nete astus külalise juurde ja andis kätt. Tahtis teada, kas seltsimees Muuli esindab komsomolikomiteed. Eerik vastas kuidagi kaudselt, et mitte just päris. Aga et mõnes mõttes küll.

Nete tahtis Sirje eest seisma hakata. Et tegelikult olevat koosolek hoopis teisiti kavandatud olnud, aga et nii ... ja nii edasi. Eerik ei teinud väljagi ega andnud Netele seletamiseks mahti:

«Tõstke õige käed, kes teist laulda oskavad?» Muuli Eeriku imeliku korralduse peale vaadati üksteisele nõutult otsa ega tõstetud kätt. Teeb see Tartu-mees nalja või?

«Ei-ei, ma mõtlen tõsiselt. Kes teie hulgast oskavad laulda? Ühesõnaga — kes peavad viisi?»

«Kas auklaulud ka lugevad?» tegi algul sõna võtnud noormees nalja.

«Kõik loeb. Peaasi, et viisiga metsa ei pööra.» Naerdi selle peale. Eerik ise tõstis käe üles kõrgele. Peale Irma ja Nete tõstsid nüüd kõik käed. Kõik tundsid, et peavad viisi ja oskavad laulda.

«Tubli. Laulukoor missugune! Ja nüüd — kas ka teie hulgas on neid, kes koori kokku tulid ja siis enam ei tulnud?» Eerik vaatas ringi, teised ümberringi samuti. Lõpuks tõusid mõned käed vaevu-vaevu kõhust kõrgemale.

«No näete nüüd! Tulete ja käite nagu kaltsumehed — väravast sisse ja teisest välja. Ärge laske oma dirigendil heliharki rooste minna. Koorijuht ise ütleb, mis õhtul, aga kõik harjutusele. Igaüks toob kaks sõpra kaasa. Kas sobib?»

Eerik vaatas küsides Tooteri poole. See noogutas ja ütles:

«Minupoolest kas või homme. Kell 21.00.»

«Kuulsite? Ja pole kellegi jutt, et koorijuhi vastutusel valitud laulud ei kõlba. Nii et kaks sõpra kaasa!»

2.

Irma ei olnud ette teadnud väimehe sõidust Saaremaale. Üldse oli tükk aega nende kohtumisest möödas. Kuid rõõm ja uhkus olid tal südames, kui ta väimeest

nägi. Just Eerik oli mees, kes talle enesekindluse ja kodanikuau tagasi andis. Läbi tule ja vee läheks Irma nüüd selle inimese eest, kes talle perekonnaliikmeks oli saanud. Tema tulilinnu oli mees oma hoole ja kaitse alla võtnud. Jäi ainult loota, et see tuletukk ausat meest läbi ei kõrvetaks. Kui Edda vaid abieluga seoses ülikooli astumata ei jätaks!

Irma keeras ukse lukust lahti ja astus tuppa. Tõmbas kapi ukse valla, et riided ära panna. Nagu välk kargas kapist välja Edda ja juba rippus ta ehmunud emal kaelas:

«Oi, memmeke-memme! Sa mu valgepäine memmeke! Küll olen ma õnnelik!» Edda asis kohkunud ema veel sügavamalt kaissu. Tiirutas teda mööda tuba, kuni kukkus koos memmega diivanile hunnikusse. Seal naeris Edda väsinult lõõtsutades veel tükk aega.

«Memmeke! Kas usud, ma olen ikka alles armunud! Varsti pool aastat juba! Ja sina ei uskunud! Arvasid, jälle mingi tuju! On ju? Tead, ta hoiab mind mee-le-tult! Usu, memme! Just Eerik oligi mulle saatuse poolt määratud! Oli ju, memme?» Edda muljus ja pigistas ema, nii et see oli sunnitud hellalt protesti avaldama. Irma soeng oli segi, nööbid ripakil. Tuli otsekohe rõivaid vahetada, sest Eerik oli tulemas.

«Memme, eks ole tore, et ma sul olemas olen! Kunagi sa aina seda kordasidki. Minu tõttu ju oled sina nüüd ka õnnelik? On ju?»

Mu jumal, milline laps ta ikka veel on, mõtles Irma murelikult. Kas nüüd on üllatused lõppenud või tuleb millalgi järgmine prahmakas? Eddasse ei saa mitte iialgi kindlalt uskuda. See on Irma õnnetus ja ta ei saa sinna mitte midagi parata.

«Tead, memm!» lõid Edda silmad ootamatust mõttest säramа. «Lähme mõlemad kappi! Ja kui Eerik tuleb, hüppame talle kapist kaela! Nagu mina sulle praegu? On ju?» Juba hakkaski Edda end kappi sättima. Tiirutas siis veidi mööda tuba ja unustas oma plaani. Istus Irma kõrvale. Irma uuris tütre nägu kahe käe vahel, nagu kontrolliks, kas kael on pestud. Edda oli kosunud, kuid eksamitest veel veidi kahvatu. Sarnasus Lindega oli mõneti suurenenud. Kui Eddal ei oleks Irma terashalle silmi, oleks nende kahe sarnasus talumatu. See oli küllaltki reetev ja rikkus tugevasti Irma tuju.

«Kas Bret, mu sõbranna, läks tõesti koolist ära?»

«Koolist küll jah, aga ta on praegu veel Randkülas, see sinu sõbranna . . .»

«Läheb Meredega? Selle mõmmiga? Mida ta küll selles jõmakas leiab!»

Irma muigas: või juba nii suured sõbrannad teised . . . Elame, näeme . . .

«Kuuldavasti Allariit Meredega ei lähegi. Vist piinlik. Allariit läheb Pärnu, Merede kuskile hoopis mujale. Ega vist Allariit Meredet tahagi. Pühitses lihtsalt jälle üht järjekordset võitu, muud midagi.» Nendest ema sõnadest läks Edda põlema:

«Milline triumfeeriv iseloom, memme, kas pole! See on ju oi kui põnev! Aina vallutada ja vallutada! Kui mina ei oleks endale leidnud Eerikut, hakkaksin ka südamete vallutajaks, memme!» Edda oli hüplev ja ebaloogiline, naerune ja kärarikas. Et ta nii harva nüüd koju juhtus, ei kutsunud ema teda korrale. Laskis tal tilpneda igal sammul jalus ees. On kuidas on, aga ikkagi on meeldiv, et inimesel on lapsed. On rõõmu, ehkki palju just rahutut rõõmu. Valuga lipsas korraks läbi südame — Linde. Ka tema on vaja paika panna, et see südant ei rõhuks.

Tuli Eerik ja Irma pisike pere oligi koos. Õnneliku kadedusega tundis Irma jälle, et hellust on tütre ümber rohkem, kui temal endal ta õnnepäevadel oli. On lapsuke juba küllalt jõudnud nagu liblikas aknalt aknale pekselda ja tiibadele haiget teha. Kui ta keevaline ainult nüüd taltununa puhkama jääks.

«Memm! Ma ei lähegi ülikooli. Hakkan õpetajaks ja lähen mittestatsi.»

«Nonoh? Ise elad ülikoolilinnas ja korraga mittestatsi? Sa katsu tal see plaan nurja ajada,» andis Irma Eerikule nõu.

«Kas sinul oleks võimu päikest või vihma ära keelata?» Eerik muigas.

«Mõõdukas tuleb olla ka optimismis. Pedagoogi töös on tuhandeid tõrkeid. Soovime ja teeme üht, tulemused aga ei olene meie soovidest.»

«Ega sina oma elutööd ometi viljatuks ei pea?» imestas väimees.

«Ei, seda mitte. Mina oskan näha, mis inimeses on minu poolt tehtut, ja lepin selle vähesega, mis ma näen. Kes aga loodab liiga suurt, see pettub ja läheb. Aga kahjuks

on jääjate hulgas ka neid, kes ei looda ega teegi midagi suure eesmärgi nimel. On enesega rahul. Nende töövili see ongi, mis teistel tuleb ümber kasvatada. Kui annab.»

Harilikult algas Irma ja ta väimehe omavaheline pedagoogiline poleemika üksmeelselt. Hargnes aga varsti ja lõpuks pöördusid nad teineteisele risti vastu. Eerik ei osanud ämmaga rääkida. Ja imelikul viisil hakkas tal sellest mitteoskamisest kergem. See eri suundadesse hargnemine vabastas Eeriku ebamäärasest süütundest. Eriti teravalt tulid esile põhimõttelised käärid suhtumises religiooni. Irma tõdedest ei saanud Eerik alati aru.

«Usk ägeneb siis, kui ägeneb kas ateistlik või rühmituste eneste vaheline võitlus, kui viimast nii saab nimetada. Sina, ema, mõistad hukka omaaegseid Kliibergi jüngreid, Randküla kirikust lahku löönud luterlasi. Kas sa oled aga iialgi analüüsinud, miks kogudus tol ajal määratsema hakkas? Aferistile järele veeres? Ju tal siis kirikus pidi midagi vajaka jääma? Et uue järele sööstis? Kas pole?»

«Olen sellele mõelnud. Need põhimõttetud ei teadnud, mida otsivad.»

«Õigesti ütlesid: ei teadnud, mida otsivad. Aga ometi oli neil midagi puudu, mida luteri kirik ei suutnud anda. Hinges täideti tühjus uue vaimustusega. Esmaklassilise oraatorina suutis Kliiberg seda puuduvat neile pakkuda. Mäletan ise ta esinemist, kui ta rannas sillal jutlust pidas. Küla ähvardas rahvarohkuse all merre vajuda. Hõisates läksid massid selle kuulutaja kannul. Aga sina mõistad neid minejaid hukka. Isegi nüüd veel? Minu arvates ainult tulmad ei läinud, elavad aga läksid, sest nemad otsisid. Tõsi jah, nad ainult ei teadnud, mida nad otsisid. Selles on sul õigus.»

«Aga nad ju tulid, silmad maas, paari aasta jooksul tagasi. Pugesid oma vanasse kogudusse varju. Ja neile andestati.»

«Kes olid andestajad?» naeratas Eerik ja vaatas ämmale silma.

«Kuidas kes? Kirik. Alles jäänud kindel kogudus. Ei, Eerik. Mina ka tõesti enam ei tea, mida sellest arvata. Tollal olin ma kindlalt ja kõigest hingest isa kiriku kui õigluse poolel.»

«Niisama pimesi kummardavas kirikus oli sinu õiglus?»

«Mitte nii. Minu õiglus ei olnud kirikus, vaid kindlameelsuses.»

«Ema, ka sinuga ei ole aeg veel täit tööd ära teinud.»

«Oi, Eerik! Uskumatult palju on ta teinud. Järjest juurib ta mind seestpoolt vanast risust tühjemaks. Kerge mõelda, et hakka nüüd uut moodi mõtlema. Kõik tuleb enesel läbi elada, tunnetada, enesest läbi lasta. Loodame, et kui sinu ja Edda lapsed kord pedagoogidena töötavad, ei tunta kasvatustöös enam religiooniprobleemi. See on siis võib-olla üksnes veel minevik.»

«Mina arvan ka siin teisiti. Kahjuks. On alust karta, et usud kasutavad ära meie konstitutsioonis vastava punkti ja mitte üksi ei ela edasi, vaid laienevad. Usk võib muutuda poosiks. Moeasjaks. Populaarseks. Enesenäitamise üheks modernseks teeks.»

«Võib-olla. Aga siis ikkagi ainult poosiks . . .»

«Kui kalliks see poos aga ühiskonnale maksma läheks! Sadu, halvemal juhul tuhandeid selliseid pühadusega poseerijaid aktiivsest ühiskonnast ära tõmmata? Nõukoguliku pulsi juurest ära kiskuda — mida see välja teeks? Ühiskonda müstifikatsiooni alla matta lasta meie aga ei luba. Tähendab — on vaja võidelda. Mitte malakaga, vaid tarkusega.» Eerik oli valmis tänast sõnaheitlust lõpetama.

«Eks siis tule ja võitle,» ütles Irma alistunult.

«Tulengi. Mind määrati täna Randküla kooli direktoriks. Nii on lugu.»

Irma kohvitass tuli suu juurde minnes poolelt teelt tagasi. See kõlksatas vastu alustassi põhja.

42.

MURED

1.

Poe soolalao taga pakk-kasti otsas istus murelik Vaksa Paavel. Ta jootis õllepudeli korgi seest herilast. Ja just siis sõitiski Vessiku Vaike oma erksinise «Pobedaga» poe ette.

Ehkki Paavel oli eilsest saadik jälle õnnelik abielumees, oli ta meel praegu kurb ja vihane. Tema piimaveo Valge oli Nete süü läbi eile õhtul maha löödud. Päris kogemata kombel. Paavel ise küll töötas nüüd ehitusel ja tal polnud Valgega enam mingit pistmistki, aga ikkagi oli see Paavli jaoks kohutav ülekohus. Niisugune rahulik ja seltsiv hobune oli ja üsna noorgi alles. Polnud veel täit kümmet aastat vana. Ja korraga selline enneaegne õnnetu surm.

Nete oli eile kolhoosi meestele käsu kätte andnud, et olgu need viis väljaprakeeritud kronu maha löödud. Viis surmamõistetud veolooma pandi päitseidpidi põllu aia hirre külge kinni oma saatust ootama. Valge pidi pärast meestel abiks olema, oli läheduses köides ja näksis rahumeeli rohtu, muret ei midagi.

Aga enne oma sünget tööd olid mehed Netelt viinad välja pressinud. Et säärast timukatööd nemad selge peaga tegema ei hakka. Nete, mõistev inimene, nagu ta on, laskiski meestele veidike välja teha.

Siis viisidki mehed kõik kronud järjekorras hukkamisele. Ja kui järg eest otsa lõppes, haarasid veidi laiemalt ja nabisid köie otsast ka Valge kinni. Tegid temalegi lõpu peale. Kui Nete hiljapeale olukorda vaatama suundus, olid kõik siruli, nii hobused kui mehed. Ainult selle

vahega, et ühed olid vaiksematest vaiksemad, teised norskasid nii mis larin taga.

Ja sellest õnnetusest pidi Paavel kuulda saama oma abielu esimesel hommikul. Valge oli viis aastat Paavlil sõbraks ja seltsimeheks olnud. Pealegi sälu-ikka jõudmas varsa õnnelik ema.

Kui Paavel sellest kisendavast ülekohtust hommikul kuulis, jättis ta pohmellis mehed laua taha tookima ja kõmpis poodi. Et mure uputamiseks kangemat tuua. Ta polnud veel poodi saanudki. Istus pakk-kasti otsas ja puhkas jalgu. Kasti äärest maast leitud tühi nalivkapudel kahe käe vahel. Sellest oli ta plekist korgi sisse magusat märga niristanud, mida ta herilasele sisse jootis ja ässitas:

«Joo, vennas erilinnuke! Tömma nina täis ja mine põruta Nete pea paiste! Siruta üks nokatäis kihvti Netele kulmude vahele! Sest näe, kui Poolevaksa Paavel seda ise läheks tegema, annaks Nete Paavlile seitse pikka päeva. Tsemendile nagu niuh. Aga sinu pääle ta vöim ei aka.» Paavel kallutas korki ja herilane imes mõnuga. Siputas jalgu ja limpsis isukalt pakutud alkoholi. Tõusis siis raskelt lendu ja võttis täis otsustavust kursi kolhoosi kontori poole. Purjuspäise uljusega teeb ta joomasõbra soovi ehk tõepoolest teoks, lootis Paavel ja muheles.

Siis tõusis murelik Paavelgi. Tundis Vessiku Jäntsi erksinise omnibussi ära ja tal tekkis mõte: äkki võtab Jäntsi noorik ta peale? Saaks pudelikotiga kergemini tagasi. Mehed jäid ootama. Äkki on üsna kasulik, et naabrimees Venemaalt endale auto ära tõi. Saavad vaesemadki mõne otsa hõlpsamini ära teha.

«Ennäe, proual roolis kohe täis krahvinna jume. Jänts ise asemel seliti maas,» mõtles Paavel oma mõtet peaaegu valjusti. Suunas siis sammu otse Vessiku «Pobeda» poole. Vaikel, näe, auto esiots kenasti Kaaruküla poole. Mis raskus üks Poolevaksa Paavel oma pulmaviina-kotiga ikka nii väga ära ei ole. Ega tal teab mis pulmi või midagi. Kõige etemad sõbramehed sai kutsutud. Voll, Võrkaia August ning Tooter. Sai hommikuni nalja visatud. Elga küll ennist ütles, et ei tea, maksab see viina järele minna, et keha õlut veel vikini täis. Aga Paavli süda oli Valge pärast raske. Nüüd oli ta poe juures ja mine tea, saab ehk äkki koguni veel sakste autoga sõita.

Paavel seisatas autost veidi eemal. Ei või teada, mida noorik äkki ütelda võib. Peaks õige viisakalt küsima. Aga

Paavel tunneb oma suud. See ütleb vahel hoopis teisiti, kui Paavel tahaks. Ütleb, mis ette juhtub, ja jälle sõprussuhted läbi.

Paavel pani suitsu ette. Noorik istus roolis endiselt sirge ja kaugena. Nagu oleksid temalgi Jäntsi moodi ristluud kanged.

Vaike laskis mootoril natuke veel mürada. Siis jättis seisma. Sebis veidike oma pehme istumise all ja tõi triikvalge rätiku välja. Hakkas sellega auto silmnägu tolmust puhtaks hõõruma. Nühkis esiklaasi pikuti ja põiki. Lõõtsus suust hingeauru klaasile peale ja uhtus, kuni aken läikima hakkas. Et asi üksiti käsil, siis pühkis kogu auto kergelt üle. Kallutas pea viltu ja takseeris eemalt töö tulemusi. Peitis siis rätiku polstri alla tagasi.

Poes järjekorras ootavad lestasabalised olid välja tulnud ja end trepi kõrval rivisse võtnud. Vaatasid Vaiket ja erksinist autot kui seitsmendat maailma imet. Mõned asjatundjamad tulid hinda küsima. Koputasid plekki siit ja sealt ning avaldasid oma arvamisi. Enamus vaatas eemalt. Vaike tundis selgesti seda vaatamist ja tal oli lõpmata mõnus seda tunda. Ega tal poe ees mingit asja peatuda polnudki. Tegi ainult näo, nagu oleks. Tuli linnast ja sõitis ainult läbi.

Vaike tõstis korraks isegi kapoti üles ja sihtis mootorisse. Alles siis istus autosse tagasi. Oli juba küllalt seisnud ja võis vaatajate silme all ilusa surinaga minema sõita.

Aga nagu kiuste tegi auto jämedat torinat. Turtsus ja jäi seisma. Nagu tulist vett kallati Vaikele kapaga kaela: kui äkki jääbki seisma lestasabaliste naeruks. Aga turtsumine lõppes ja mootor jäi torisema. Siis nägi ta Vaksa Paavlit. See tuli ja vehkis käega. Vaata et sõidab veel nina alt minema, mõtles mees. Ega Paavel sellepärast eemal nii kaua aega viitnud, et ta Vaiket pelgas. Oh ei. Aga tore oli vaadata, kuidas emand end vaatamiseks välja pakub ja ise arvab, et sellest aru ei saada. See vaatepilt oli ehk isegi autosõidust etem.

Paavel sundis sõnu õigesti ritta, et need ei väärataks. Ja ütleski Paavel päris oma tavalisel kombel:

«No tere ka! See kuradi muutliku suunaga tuul puhub täna oomigust saati lõunast. Ajab igile. Kas su särgialuse ka ligeks võtab või?»

«Pole tunda,» vastas Vaike lõbusalt. Vaike hindas lopsakat juttu, sellepärast polnud tal Paavli seltsi vastu midagi. «Sul pulmaöö leitsak alles jahtumata, eks sind paneb muidugi higistama,» asus Vaike vasturünnakule. Ja Paavli silmis tõusis Vaike kohe tükk maad. Mees koputas sõrmenukkidega vastu «Pobeda» keret ja küsis:

«Tunnista üles, kust sa selle saksteвana ää ajasid?»

See ütlemine ei meeldinud Vaikele enam. Ta vaatas väheldast Paavlit mõne hetke nagu putukat. Aga pikemalt pirtsutama siiski ei hakanud. Jõuab vihastada, kui veel ütleb. Mis Paavli-taolisel mehikesel kadedusest muud targemat öelda olekski. Ja Vaike laulis vastu:

«Saksad söitsid saaniga,
mina aga limussiiniga,
— Vaksa Paavlil kand ja varvas,
könnib kondiauruga!»

Paavel naeris. Tegelikult oli Vaike kena naine, olgugi et upsakust Jäntsi küljest talle ikka rohkem ja rohkem külge jääb.

«Vessiku emand võiks vaese Vaksa Paavli ka koduväravasse veeretada, kui juba neli ratast all? Tunneks korra ka, kuidas rikka roua seltsis söit on.»

«Kobi sisse, siis tunned!» Vaike uuris enne pilgu aega Paavli ülikonda. Kas see viimati pole purune või porine.

«Ehk viidaksid natuke aega, ma läheks ja ostaks oma ostud ää? Jänts muidugid nuumab sind sokulaadiga, aga ma tooks ootamise eest nutsaka kommi ka?» Paavel tegi mesimagusa näo ja Vaike ütles:

«Mine osta. Ma ootan. Aga komm olgu kvaliteetne, et suus sulama ei hakkaks.» Vaike oli seda ütlemist Tooterilt kuulnud ja kasutas siin ära.

Paavel sebis tiheda sammuga poe uksest sisse. Tal läks ostusid tehes üsna palju aega. Sest seal oli lestasabas tuttavaid mehi. Ja Puudet ei ajanud viinavõtjaid mehi ilmaski poest välja: davai, las võtab!

Vaike istus jälle pühalikult roolis, pilk mootori ees maas. Oma mured tulid uuesti meelde. Kodused hädad, mis hingele asu ei andnud. Auto tõi Jänts küll möödunud nädalal Leningradi laadalt ära ja ajas paberid korda, aga tervise pani hoopis nahka. «Pobedal» ikkagi oma kuusseitse aastat endise peremehe käes sõidetud — mootor hakkas teel jukerdama. Vihma kallas ka kaela ja selg ongi läbi. Sundis mõne päeva pärast voodisse. Nüüd on Vaike ainuke peres, kes autoga sõidab ja kalapunkti asju ajab. Tänavu meri helde, tööd ülepea. Kui Jänts ometi olukorda mõistusega suhtuks, siis laseks ta end haiglasse panna. Velsker kirjutas saatekirjagi juba valmis. Aga ei. Velsker, see jahupea, ei tea midagi! Toodagu talle linnast kõige targemad tohtrid. Haiglast ei taha kuuldagi. Et tema oskavat haigla abitagi teise ilma kolida. Aga näe. Muuli Mihkliga ajas pikka juttu, kui Mihkel lubas jumala abiga valud ära võtta.

Vaike trummeldas lakitud küüntega vastu rooli ja mõtted vurrasid peas. Eks auto üle ole rõõm peres muidugi suur. Pole siinkandis kellelgi seesugust lindu. Merede oma trofeega sõidab minema, võtab oma Allariida kaasa ja kaob. Ja ongi Vessiku sinine kogu ümbruse ainuke isiklik auto.

«Minu isiklik auto,» ütles Vaike tasasel häälel omaette ja silitas rooli. Siis märkas ta koolimaja poolt lähenevat Lindet. Et Roolinnuke märkamatult ei mööduks, andis Vaike tortsaka signaali. Linde vaataski üle õla tagasi. Istus Vaike kutse peale sisse, aga ei rääkinud sõnagi. Vaike poolt oodatud imetlushüüatust Linde suust ei tulnud. See solvas Vaiket ja ta poetas tõredalt:

«Nüüd sa, tobuke, said, mida tahtsid.»

Linde ei vastanud, ehkki taipas, millele Vaike vihjas. Lõpuks ta siiski küsis:

«Kas sa selleks mind siia istuma kutsusidki, et seda öelda?» Ta tegi liigutuse, nagu tahaks autost välja astuda. Vaike aga soovis, et Linde veel oleks. Sellepärast arendas ta teemat edasi:

«Allariida Breti iseloom oli ju ammu kõigile selgesti näha. Mehed igatahes tundsid ta küttimise himu nagu õhust ära. Isegi Kirumetsa pastor taipas. Eks ta heitis meie Jaanilegi väikselt silma.»

Linde vaatas Vaiket varjamatu imestamisega. Linde arvates oli Vaike suhtlemismaneer kogu aeg jämedakoeline olnud. Aga kolm viimast kuud on ta hoopis iseäraliseks muutnud. Või ehk ei olegi? Võib olla, et just nüüd ongi ta tema ise? Paljud inimesed võltsivad end alguses, kui võõrasse keskkonda satuvad. Aga hiljem tuleb tõeline võltsi alt ikkagi välja. Bret, Vallo — nemadki ju tundusid hoopis teistena. Või oli tema, Linde, see ainuke, kes ei

märganud nende ühe palge all teist, tõelist. Tooter püüab Breti eest seista, teda puhtaks pesta, aga eks temagi ole selle võltsi mõju all. Vaike siin näiteks näib arvavat, et teeb minu ees heateo, kui endist korterikaaslast taga räägib. Aga poole tunni pärast läheb ja naerab kellegi kolmanda kuuldes Lindet ennast. Kui Vaike oskaks ära arvata, missuguses ummikus Linde praegu vaevleb. Piin Vallo kaotamise pärast on muidugi suur, aga hoopis suurem on hirm: mis siis, kui maailma inimeste hulgas usaldust üldse ei olegi? Kui ainult tema üksi oli see, kes arvas, et on? Kui kõik on ja peavadki olema ebaustavad? Autud? Sõnamurdjad? Valelikud? Aga kuidas siis niiviisi edasi elada? Valed! Vale nimel vaikitud vaikimised! Ja ei tule iialgi inimest, keda uskuda tohiks? Ei saagi tulla, sest niisuguseid inimesi ei ole! Keegi ei taha inimesi paremaks muuta! Kaasinimest halva küüsist ära päästa. Ja mitte ainsalgi inimesel ei ole niisugust muret ega mõtetki kui temal? Sest kõik teised teavad, normaalne inimene just niisugune olema peabki. Tema üksi on ebanormaalne ja kannatab selle all.

«Meie Jaan ütles ju ka, et see teie Bret on nagu kärbsepaber,» lausus Vaike ja katsus juuksekarva Linde lõua küljest lahti kraapida.

«Mida sa mulle tahtsid rääkida, et kutsusid?»

Vaike vihastas. Mida ja mida! Et vaataks ka autot ja ütleks mõne sõna! Aga ei!

Korraga jäi Vaikel heameelest hing kinni. Ta otse kerkis äratundmise suurest rõõmust. Kuidas ta selle peale küll kohe ei tulnud! Roolinnuke on kade! Muidugi on ta kade! Iseenesestki mõista! Täiesti inimlik tunne ja andestatav! Selle Linde nii inimliku tunde pärast oli Vaike valmis ka ta hoolimatuse andestama. Ükskõiksuse tema auto suhtes. Oli valmis temast täiesti aru saama.

Leebelt pööras Vaike Linde näo uuesti enda poole. Kastis keelega taskuräti nurga niiskeks ja nühkis Linde kaelalt ära mingi kriimu. Nagu oleks mu kael pesemata, mõtles Linde ja võpatas vastikusest.

«Nüüd on siis meil lõpuks auto käes,» ütles Vaike ja sirutas sääred kaugele ette. «Sa ära kurvasta, saad ehk sinagi jälle masinaga mehe. Mis see vana BMW nii väga ära oli, et seda taga nutta. Sina noor ilus tüdruk — tuleb ehk ka mõni «Pobedaga» poiss, pole sul siis enam leina ega midagi. Siis sa alles näita sellele valgele matemaatikule! Tee auring ümber Merede, las siis vaatab!»

Vaike asetas käe Linde käsivarrele, püüdes talle emaliku lohutusega otsa vaadata. Linde pööras näo ära. Astus siis hüvasti ütlemata autost välja. Vaike vaatas, kuidas ta läks, pisike ja kerge. Läks ja läks, kuni kadus suvise kuumuse virvendusse.

Pisike küll, aga kange hing sees, mõtles Vaike. Ei anna ta mulle elades andeks, et minul elus paremini veab, võidutses Vaike. Sellised pehmed siidikerad on enamasti õelad, ohkas Vaike õnnelikult.

Jah. Majanduse mõttes on tal Jäntsiga vedanud: ta oskab igalt poolt üles leida, mis kuskil on. Olgugi ihnur, aga küll tema, Vaike, korra peres ajapikku maksma paneb. Merise kalatööstus läheb laiendamisele. Jänts ehk saab sealt mingi ülemusekoha. Vaike tegutseb punktis ja saab endale abilise. Rahad ikkagi avaramalt käes kui koolis. Või mis au üks mingi koolmeistriamet ära ei anna.

Majaehitamiseks läheb ka varsti linnas lahti. Eks siis hakka pidev galopp materjalide pärast. Aga kui maja kord tipsis, on nali autoga linnast maal tööl käia. Eks vanad või Vessikul loomi pidada ja kartuleid kasvatada. Perspektiivid on eluks puha olemas. Kui vaid Jäntsi haigus jälle järele annaks!

Paavel hakkas poe eeskojast paistma. Leti ääres poole peale pakutud pudel õieli käes, hakkas ta lestalistega veel juttu puhuma. Ju nalja näeb, kui kaua Elga Paavlil pudelisse laseb vaadata. Peksab varsti kõik vastu paargu nurka puruks ja Paavel vang valmis. Vaike naeris kahjurõõmsat naeru. Õnn, et Jäntsil viinaviga pole.

«Noh, Vessiku-emand. Minu poolest võid oma vanaraua minema tõugata. Löö oma lokomotiivile ääled sisse ja ma vaatan, kas veereb ise ilma lükkamata mäest ala.» Paavel astus ähkides autosse ja andis Vaikele kommikoti kätte. «Kuidas on, ega pole karta, et su tilisang teel koost laiali läheb?» tegi Paavel mureliku näo.

«Kui lähebki, ei tea, kellel sinust peaks kahju olema. Mul teine asi, ma noor noorik,» naljatas Vaike ja naeris mis paukus.

«Mina ju ka nooruke naisemees! Kuule võta jalg gaasi pealt ära, anna vahetevahel natukeaavalt,» õpetas Paavel ja pidas naeru. «Muidu meitel mölematel varsti sussid püsti.»

«Ega mu auto pole sinu vana Valge, et kabjad vastu

taevast!» andis Vaike aina vastu. Paavli tõgamiskihk jahtus maha.

«Kuidas Jäntsi tervis on? Ikka seljast sant?»

«Hullem veel. Tõin talle eile linnast tuttava targa tohtri, praegu viisin tagasi. Ega ta seisukord just kerge ei ole.»

«Kas tohter kirjutas kabelipileti valmis?»

«Kujuta ette — ei kirjutanud. Kutsus enda juurde haiglasse.»

«Mis see Jänts sest aigemajast nii kardab? Seal ju enne tedagi küllalt surdud. Arvab, et jääb jänni või?» irvitas Paavel.

«Kuule, Paavel! Ma pean auto kinni ja viskan sind välja!»

«Mis viga siis visata, kui sa auto kinni pead! Aga katsu siis visata, kui auto söidab! Aa-hah! Ei kuku välja!» naeris Paavel.

Vaike ei viitsinud Paavlile vastuseks sõnu otsida.

«Sa oleksid võinud omale ikka sitkema ristluuga paarilise valida. Näed, minulgid köik luud-kondid kõvad.»

«Sul ju Elga! Lõid Lintsu Eti käest minia üle. Iga mees omamoodi vahva!» pommitas Vaike nüüd juba vihatsi vastu.

Siis märkasid nad äkki mõlemad, kuidas keegi neile vetruva sammuga mööda teed vastu hakkas astuma. Tundsid tulijas ära Tooteri.

«Kurat! Pea kinni, Vaike! Kuidas selle kasti uks sul lahti käib?»

Vaike peatas auto ja tegi Paavli-poolse ukse lahti. Paavel pistis pea autost pikalt välja ja hõikas:

«Kuule, Tooter! Miks sa ära lähed? Ma töin väiksed viinad, parandame pea ära?» Paavli hoiak oli ärev, kuid aupaklik.

«Ma tänan,» kummardas Tooter. «Sa puusepp Joosep, oh rutta! Su Maria ootab, sest Kristus on sündimas. Aga vaata, et sa oma poega jumala süüks ei aja. Te puusepad olete protsessija rahvas.» Tooter heitis käega ja astus tantsiva sammuga üle välja koolimaja poole.

«Tooter on ju purjus!» ajas Vaike silmad laiali.

«Mis purjus! Natuke võtnud. Aga näed! Pani enne minema, kut ma poest tagasi jõudsi.» Paavel vaatas kahetsedes Tooterile järele. «Ullusti küll. Mees kutsub sõbramehed külla ja lasseb ise jalga. Mine nüüd laku oma viin

üksi nahka.» Paavli tuju läks nüüd lõplikult alla. Ei oleks päästnud enam ka Vaikega lõõpimine.

Tooter aga aina astus, sest tal oli sellegagi tegemist küllalt.

2.

Irma seisis koolimaja trepil ja vaatas, kuidas Muuli Mihkel seljatäie lehmaleibadega Kaaruküla poole astus. Irma ei tahtnud, et uus sugulane teda märkaks ja juttu tuleks puhuma. Ta oli valmis esikusse tõmbuma, kui märkas Tooterit tulemas. Ta vaatas terasemalt ja nägi, et see Tooter ei ole tavaline Tooter.

Midagi hoopis veidrat oli Tooteri tulemises. Hõlmad tavatult laiali, särgi nööbid vaata et ridamisi lahti. Tortsakas helesinist hilpu veel värvligi vahelt väljas.

Irma taipas jahmatusega, et Tooter on maani purjus. Irmani jõudnud, üritas mees galantselt kummardada, aga kaotas tasakaalu. Tegi külgepidi paar ebamäärast sammu ja jäi, jalad harkis, seisma.

«Kust sa niiviisi tuled?» Irma keel oli ehmatusest kange. Ta vaatas ringi, kas kedagi pole nägemas. «Kust sa tuled, Tooter?»

«Mis tähtsust on sellel, kust ma tulen. Pulmast tulen. Noh, kas teil nüüd on kergem mind vaadata?» Tooter kaotas tasakaalu ja tegi mitu rutakat sammu Irma poole. Irma nägu läks vihast kortsu:

«Ja kuidas sa tuled! Häbene ometi!» Irma hääl kähises. «Kõik meie pedagoogid teevad tempe, nüüd sina ka teiste kannul!»

«Ma kõnnin su kannul, mu a-a-re,
kui vari su kõrval ma käin!»

laulis Tooter, nagu polekski purjus. Siis lõi Tooter jälle käega ega teinud Irma lähedalolust suurt välja.

«Mina tulen apostel Pauluse pulmast. Apostel auras ära, aga Tooteril tuli tung oma templi järele.» Tooter üritas trepist üles astuda, aga Irma oli täis õiglast pahameelt ta tee peal ees:

«Koolimajja sa igatahes niisugusena sisse ei astu!» Tooter tegi imetleva näo ja vaatas harduda püüdes Irmale silma:

«Te olete kaunis oma moraalses vihas! Las ma vaatan teid!»

Vaatamata vihale punastas Irma Tammik meeletult. Kogu nägu ja kael lõid leekima. Selle äratundmine lõi Irma hoopis rööpast välja:

«Ise oled sa intelligentne inimene ja sellisena ilmud naisterahva ette! Sul peaks piinlik olema.»

«Mul ongi piinlik, aga mida ma teha saan, kui teie mind uksel kinni hoiate nagu koidupuna.» Tooter otsis trepibarjäärist kinni kahmates tuge. «On naisi, kelle šarm lööb õitsele alles küpses eas.»

«Ütle, Tooter, miks sa end purju jõid? See ei ole ju su tavaline viis.» Tundus, et Irma hakkab tasakaalu tagasi saama.

«Midagi peab inimene tegema, kui südametunnistus valu teeb. Kui kahetsus vastu pead peksab.» Tooter vajus kurva sahinaga trepibarjäärile istuma. «Proua Irma, teie tulge ja istuge mu kõrvale — ma tunnistan teile tõtt.»

Irma pidas veidike aru ja istus siis. Tooterist nii palju eemale, kui barjääri pikkus lubas.

«Ma ootan. Sa pidid mulle tõtt tunnistama?» uudishimutses Irma.

«Tunnistangi.» Tooter hakkas köhima. Läkastas tükk aega ja hoidis kombekalt taskurätti suu ees. Siis ütles:

«Ma ei teadnudki, et te olete kretiin!»

Irma tõusis püsti. Ta kavatses sõnagi lausumata lahkuda.

«Ärge minge ära. Sest ükski teine peale minu teile seda tõtt ei tunnista. Niisama suur kretiin olete teie kui te alandlik sõdur Tooter. Ah kuidas ma julgen või? Julgen küll. Koolis oli üksainus tark ja naiselikult aus naine, aga teie kihutasite ta minema. Ja mina, mina lasksin tal minna. Kes oleme meie nüüd ilma Allariidata? Närukaelad oleme. Teie veel rohkem kui mina. Aga siiski. Miks te nüüd ei iitsata?»

«Sind on piinlik vaadata, veelgi piinlikum kuulata.»

«Teie ei näe ega kuule mitte kui midagi. Tooter samuti mitte. Meil teiega peaks olema häbi elada. Mind tuli ta endale kaitsjaks paluma, mind, Tooterit. Aga mind lõi tunne tuhmiks . . . Ja ta läks minema.»

«Nii et nüüd oled siis sina juba järjekorras?»

«Vait! Ärge pange pahaks, pardon. Aga nende sõnade juures käsutan mina teid vait. Sest te olete kretiin ega saa aru elust.»

«Mida sa sellega öelda tahad?» püüdis Irma oma solvumisest üle olla.

«Mitte midagi. Pole mõtet. Aga enne ei liigu Tooter siit teie territooriumilt, kui Allariit on valge kui lumi. Kõikide ees.»

«Oi, mehed! Küll olete te võimsad! Autuid naisi olete te valmis lumest valgemaks pesema. Aga ise olete te kuradid.»

«Ei olnud Tooteril ei kuradeid ega jumalaid, aga nüüd veendusin, et kurat on olemas. On tõesti olemas.»

«Irma Tammiku kujul vist jälle?»

«Ei. Minge Käbale, siis näete. Istub seal, laksutab lõugu ja ootab ohvrit. Kas te teate, kes see on?»

«Inimene on inimene. Ei maksaks solvata.»

«Te kujutage ette, mida ta tegi: ta viis isiklikult ministeeriumisse sõna, et kooliõpetaja Tooter on pettur, reetur, ülbur, võrgutaja, vägistaja, kägistaja. Haridusministeerium! Vat nii avara haardega on see kaunitar Sigade-Meeri.»

«Ilmselt tahab ta olla sinu saatuseks,» muigas Irma.

«Jah, aga Tooter maksab talle õelalt kätte, pange tähele.»

«Huvitav, kuidas sa seda teed?»

«Väga lihtsalt: ma näitan talle peeglit! See on hirmsaim, mida talle elus näha antakse.» Tooter vajus aina madalamaks.

«Et Meerist lahti saada, tuleb sul temaga abielluda.»

«Ega te seda ometi tõsiselt mõtle? Ei, nii südametu te ehk siiski pole. Meie perekonnas ollakse koolmeistrid Aleksander III ajast alates. Kuid mina olen sugupuus ainuke mees, kes ministrite juures võrgutajana arvele võeti. See on juba kuulsus, proua Irma.»

«Mis Meeri sinus nii väga leiab? Miks ta sind niiviisi tahab?»

«Kurja olen ma talle ainult nii paljukest teinud, et . . .» Tooter naeris, «. . . et lennutasin ta rasvakausi vastu ust mõlki nagu Mooses oma käsulauad. Aga Allariida saatsite te asjatult ära.»

Irma Tammik ei tabanud, kus kohas Tooteri jutus lõpeb loba, kus algab tõde. Irma otsustas lontivajunud Tooteri üles ergutada ja trepilt seinte varju saata.

«Virgu ja tõuse püsti. Mine puhka pulmaväsimus välja.

Sinu praeguses jutus on punkte, mis tahavad ranget analüüsi saada. Tule, ma aitan su jalule.»

Kuid Tooter tõusis juba ise:

«Ei, mu füürer! Laske mul surra siinsamas! Tooter on kaputt.»

«No kuule! Ära ometi kokku vaju!» Irma toetas uuesti Tooteri tõusmist. Kuid see ajas sõrad vastu:

«Ei vaju Tooter kokku. Tooter on nagu Pisa torn: igavesti viltu, aga igavesti püsti.» Tooter raputas end, lõi kannad kokku ja tõmbas hõlmad sirgu. See oli märk, et mehest hakkab jälle mees saama.

«Me sureme, kuid ei alistu. Te öelge mu armaadale, et admiral läks hingusele!» Pööras siis järsku ümber ja ütles kurjalt: «Aga litse mu lähedusse lasta ärge lubage!» Tooter kummardas ohtlikult sügavasti ja toetus hetkeks Irma käele.

«Korrigeeri oma väljendusi!» kurjustas Irma.

«Ei ole Tooter seda kõlvatut sõna välja mõelnud, nagu Titi-kaka järvgi pole eestlaste ristitud. Ti-ti-ca-ca. Peruu ja Boliivia piiril.» Tooter pani jalad tööle. Need töötasid, ehkki nõdralt.

«Ei ole sa nii purjus, kui minu ees näitled,» noomis Irma. Ta oleks Tooteri minekut võimalikult enam kiirustanud, sest inimesed käisid koolimaja eest mööda ja heitsid pilke trepi poole.

Vetruva sammuga õnnestus mehel esikusse pääseda. Irma valmistus tuikuva mehe järel ust kinni tõmbama, aga siis tuli Meeri.

Meeri paiskus nurga tagant niisuguse hooga välja, et ehmatas. Lõug vapustava ilmekusega vastu rinda surutud, silmad vihkamisest paistes. Ümbrusele lühematki pilku heitmata, sõnu ega häält kontrollimata, möödujaid arvestamata paiskas ta oma mõistmatu viha välja. Miks Meeri vihane oli, see jäigi Irmale arusaamatuks. Aga ainult nii kauaks, kuni Meeri põhjuse selgelt välja ütles:

«Või nii on lood! Ma tean, ma tean! Püüate siin mehi! Aga teie ju olete nii vana, et ei tule arvessegi enam! Te surete varsti maha ja teie laul on läbi! Elu läheb edasi, aga mina olen . . .!»

Irma Tammik, kooli kauane direktor, haritud ja auväärne naine, ei jäänud kuulama, mis Sigade-Meeri on. Ta tõmbas enda ja Tooteri järel ukse kinni. Ja mõistis nüüd Tooteri ülekolimise mõtet täiesti. Ainult niipalju nägi Irma veel, kuidas Meeri läbi ukse jääklaasi sisse püüdis vaadata.

Nüüd tundis Irma, et ta elutöö on lõplikult tehtud. Et aeg on läbi. Kui Tooter enne teda oma segases meeles kretiiniks nimetas, siis taipas ta selle ütlemise mõtet ja see Tooteri ütlemine läks temast puudutamatult mööda. Aga kui juba iga mingi Meeri ta oma uksel nagu Lintsu Eti Elgat võib mõnitada, siis on vaja, et midagi erakorralist juhtuks. Midagi, mis väärtused tagasi paika paneks.

Ja Irma läks miilitsasse helistama.

43.

VÕTMED

1.

Merede konutas veoautode vahel ja vahtis mustalt lok suvasse vette. Praam viis teda juba teist korda sel suvel tagasi Saaremaale. Eelmisel korral, kui ta Lindet Tallinnas külastamas käis, tuli ta, pea selge ja meel helge. Lõokesi ja ööbikuid põu täis. Tundis end maailma õilsaima peig mehena. Täna tuli ta teisiti. Mitte küll otse tujutuna, aga segadus oli peas ja südames. Just nimelt segadus, mitte aga süütunne.

Pärast seda, kui Irma ta Breti pärast metoodiliselt läbi võttis, Linde ta nina ees Irma ukse lukku pani ja Allariitki enam ligi ei andnud, sõitis Merede oma nõutuses ära mandrile. Korraks. Kuni kired Randkülas maha jahtuvad. Linde ootamatu tagasisõit Tallinnast oli Merede hoopis ära jahmatanud. Ei arvanud, et informatsioon nii kiiresti käib. Uut kohta ei mõelnudki ta otsida. Sõitis niisama ringi. Läks lennukil Tallinna, sealt Pärnu, siis Viljandisse ja põlkas korraks Värskast kursantide juurest läbi. Lõi lihtsalt aega surnuks, sest suvel õpetajast poissmehel seda jätkub.

Mida konkreetselt edaspidi ette võtta, seda Merede ringi uidates veel ei teadnud. Lootis, et õiged mõtted tulevad õigel ajal. Tammikule ütles ta küll otse näkku, et läheb minema! Võtab Allariida kaasa ja lähevad kahekesi ühte kooli. Oli Tammiku irisemise ja moraalitsemise pärast vihastanud. Mis see siis olgu! Veel ei ole naisemeeski, juba igasugused patroonid käivad sind kamandamas. Kui Allariit siis oleks valmis olnud kaasa tulema, oleks ehk oma sõnad täidegi viinud. Millegagi pidi ju Merede uriseva

Irma pahviks panema. Nii ütleski, et läheb minema, andku matemaatikat ja võtku Linde kes tahes. Lollisti muidugi läks. Päris maha ei ole Merede Lindet jätta ju kavatsenudki. Kogu segadus algas sellest sõgedast momendist, kui Irma temale ja Bretile peale sattus. Meredele oli tarvis, et nii Irma kui Linde mõtlema hakkaksid. Vaimus ette kujutaksid, millise mehe nad ikkagi käest ära lasevad. Kui ta siis lõpuks, nägu ükskõiksust täis, uuesti tagasi läheb, on nad ehk mõlemad rõõmu pärast meelest ära. Ennekõike on vaja Tammik tagasi enda poole võita. Küll Tammik juba omakorda Lindele asja lahti mõtestab. Kuidas see kõik täpselt end organiseerida annab, see selgub Randkülas. Omal soovil ta Randkülast töölt ära ei lähe. Irma ei ole nii kange jonniga, et vägisi minema kihutab.

On ennegi olukordades oldud ja kriimuta segadustest välja tuldud. Ja nagu oleks tookord Allariidaga seal õpetajate toas teab mis kompromiteerivat olnudki! Väike sasimine nalja mõttes, muud midagi.

Praamile tulnud, vaatas Merede aparelli aeglast sulgumist ja mõtles: nagu vangimaja väravad. Korraga on su ees tee kinni ja ei kuskile mingit minekut. Kui, siis vaid ülalt masti otsast merre. Küllap on niisamasugune püss ahneluski. Oled sees ja enam ei pääsu kuskile. Lindega ehk veel kuidagi, aga Allariidaga oleks lips läbi. Seesuguse kõrval tunneksid end igaveses ahelas. Ei mingeid salapäraseid labürinte. Küllap tunneks end tema käekõrval naturaalselt lollina. Iga targa naise kõrval laseb mehisemgi mees end maha muljuda. Kui teedki pisikese kõverkäigu — iial ei oska ette ära arvata, kus ta sind tabab. Või kus juba tabanud ongi. Simuleerib süütut mitte-midagi-taipamist, ja siis korraga äigab sul pinna jalge alt ära. Seda tüüpi naisega ei tohi Merede-taoline poiss end iialgi paari siduda. Aga erutav on, kurat! Seesugune peaks igal mehel kogu aeg reservis olema. Võtta, kui vaja läheb. Aga tema: võta ära! võta ära! abiellume! jäta Linde maha!

Merede puhus suitsu ja silmitses Kessulaiu sinist mügarikku meres.

Kui ta täna kohale jõuab, kargab Irma muidugi kohe kallale ja hakkab truudusejama näkku puhuma. Nagu saaks keegi seal truudust üldse murdagi. Allariit lubab, lubab, aga kui kahmad, lööb küüned näkku. Kui lähedalt pilgu põue heidad, sülitab tuld. Endal vaim valmis, aga kus keerutab, kelm. Ei oleks tema, Merede, teda seal väänama

hakanud, kui ta ise just selle mõttega poleks koolimajja tulnud. Tegelikult on süüdlane Allariit, mitte tema.

Merede puhus pahvaka suitsu üle reelingu, aga tuul tõi selle laevalaele tagasi. Ja kohe astus selja tagant ligi üks puldankinnastes sell. Vajutas käe Merede käsivarrele ja ütles:

«Lugeda ka oskate või, noorhärra?» Ise osutas puldanpöidlaga keelusildi poole. Tähtis asjamees enese meelest, nagu märkis Merede.

Vallo heitis pooleli põletatud sigareti üle parda. Kari kajakaid kargas sellele kakeldes järele. Avastasid pettuse ja sõimasid petja väljendusrikkalt läbi. Meredet vihastas kajakate näägutamine. Autokabiinide katused nende kisakõride autogramme täis. Varakevadest kuni jäise sügiseni praalivad nad mööda randa. Närvi ajavad püsti.

Üldse vihastas Merede viimasel ajal kergesti ja tihti. Igas ütlemises arvas ta ära tundvat torke. Kõige tavalisemat pöördumist pidas narritamiseks ja oli valmis jõhkralt vastama. Mis see küll on?

Asjata laskis ta Allariidal käest ära libiseda. Vihastas vist, et ma Irma ees välja vajusin? Naised ju kujutlevad, et igas mehes on mingil määral tema jaoks rüütel. Et siin ma olen, ma armastan teda! Aga üks mis kindel, selle naise orbiidist ei ole ta veel praegugi väljas. Talvest saadik hakkas enda poole kiskuma. Ei lasknud õieti enam magadagi, kui Linde minekul oli. Aga Allariit tegi seda kõike meelega. Sigade-Meeri tõi ju mandrilt täpsed andmed, mis elu ta elanud oli.

Kindel see. Poputamist mehel selle naise kõrval elades loota pole. Tee ise, ole ise, too ise ja need teised sõnad. Ses mõttes on Lindel hoopis teised värvid. Silitab, soputab, kudistab, otse tüütuseni.

«Kuradi kajakad! Kas kaote kaugemale!» Merede viskas linde mingi poldiga. Need lahvatasid laiali. Merede pilk sattus kõrvale ja keha võpatas: paar sammu eemal loopis väike neiuhakatis kisklejatele raasukesi. Hetkeks raputas miski Meredet kuskilt seestpoolt. Süda virutas ühe ülearuse hoobi vastu roideid. Mis see olgu! Iga väikest kasvu tüdrukut enda ees kõndimas nähes lööb samm sakiliseks. Nagu tahaks nurga taha kaduda: Linde! Justkui ulatuks see pisike igale poole, kus liigub tema, Vallo Merede. Tema ees, tema kannul, tema pea kohal, tema kõrval. Kui ta lähedal olla, ei saa nagu arugi, et nii ligi tükib teine.

Huvitav, mis ta praegu teeb? Vesistab? Ei usu. Kauaks naistel silmavett nii väga jätkub. Aga võib-olla sõitis hoopis ära? Rakveresse vanatädi juurde? Tõepärasus tundub üsna suur. Ei, Rakveresse Merede ei lähe. Sinna praegu küll igatahes mitte. Enne tuleks asjad-lood kahekesi stabiliseerida. Küllap on tüdruk oma kaotuse läbi jõudnud tunnetada. Et mis elu see oleks, kui tugevat meest elus kõrval ei ole. Juba harjutud ja oldud. Paljugi mis ette tuleb. Küllap Merede ise piiri ära tunneb, et kellega ja kus. Kas Linde siis tõesti mehest aru saada ei oska! Kuidas see meest kõditab, kui saak sööta näkib!

Merede rinnutas reelingule ja süütas salaja uue sigareti. Linnud ähvardasid merre vahtivat meest, nagu oleks neil temaga isiklik ja ammune vaen.

Irma Tammiku viimaste sõnade kilisev saag hõõrus ka aina sisemuse kallal. Oskas vist osavasti öelda see naine, kui ta sõnad teise hinge kipitama panevad: «Sa, Vallo, lükkad ise oma pruudi Muuli palvemaja uksest sisse. Hoiad põlvega ust kinni, et ta välja ei saaks.» Aga äkki ongi istid-distid ta oma võimusesse juba võtnud?

Kuratki ei tea, mis viimaste päevadega seal kõik juhtunud on. Tooteriga vaja arved ära klaarida. Mis temal kõigega tegemist oli, et rusika nina alla tõi? Praegugi lõug veel veidi krampis. Et ta ise Allariita kõditamas käib, selles Merede ei kahtle. Ta on kade Meredele.

Kõige enam on Meredet imestama pannud Allariit ise. Lööb tuttavalt tüdrukult mehe üle ega tee teist nägugi? Ei mingit halastust. Kas lihtsalt kihk kiiremini mehele saada? Või konkurent üle trumbata? Ühe õhtu hurma ta püüdma ei hakanud. Ikka terveks eluks, ei midagi vähemat. Oleks kahju, kui ta Randkülast ära läheb.

Mida enam Kuivastule lähemale, seda kaugemale kadus Merede muretu segadus. Oli aeg edaspidisele kindlad piirjooned ümber tõmmata: lepitus Irmaga, siis Lindega. Näidata Tooterile koht kätte ja ... Ja vaadata, kuidas Allariidaga saab. Kui ta jääkski, ega temaga nüüd enam midagi välja joonistada ei anna ... Kahju küll ...

Aga äkki on naised seal kõik kompromissi astunud ja korraldavad tema tulekul skandaali? Mis siis saab? Ei kurat ...! Aga võib-olla on tema pärast teineteist äragi juba kägistanud? Linde ja Irma kahekesi, Allariit üksi? Bret on sitke natuur, see saab kahestki jagu.

Kui ikkagi ei lähekski Randkülasse tagasi? Veel mitte?

Keeraks Kuivastus otsa ümber ja ujuks sellesama praamiga mandrile tagasi? Ükskõik millise kaare poole, peaasi et tsüklonist välja. Läheks ehk siiski Rakveresse? Koju. Linde vanatädi juurde astuks sisse? Aga mis siis, kui Linde ikkagi juba sinna ette jõudis? Tribunalgi juba kokku kutsutud? Kust leida küll õige võti, mis õige ukse avaks?

Narriks kujuneb situatsioon eriti sellepärast, et tema vanad ja Linde tädi endid juba sugulasteks peavad.

Tuleb tarkus ikkagi, jah, kokku võtta ja Lindega suhted normaliseerida. Ei oleks need suhted sassi läinudki, kui Allariit oleks mõistlik naine olnud . . .

Buss Kuivastu—Kingissepa maanteel ajas tolmu sisse. Viiskümmend ihu higistasid bussi seest väljakannatamatult palavaks. Niisugusel sõidul oskab inimene isikliku transpordivahendi väärtust hinnata.

Nüüd varsti on ta siis nende kõikide ees. Ükshaaval või korraga? Ja mis on siin Irmasse puutuvat? Ei ole tema asi, mida nemad Lindega teevad või kuidas elavad. Linde ilma Irma ässituseta tühja pärast tüli poleks lahti löönud. Ja mida see Irma õige nägi? Seda, et ta Allariita keset tuba väänas? Ja muud ei midagi! Sest muud pole ju olnudki! Mitte kõige vähemat ei ole ju olnud! Kuidas see alles praegu talle meelde tuleb? Mõtleb ja paanitseb, aga tegelikult on mees süütu kui talleke! Kui kõik peigmehed nii süütukesed oleksid!

Bussilt maha tulles heitis ta pilgu Kirumetsa üles. Aken oli lahti. Tähendab Allariit on siin. Tuline jutt sõitis Meredel üle selgroo. Ta vaatas veel korraks üles, aga Bretti ennast ei näinud.

Koolimaja jahedas esikus oli Irma Tammik nagu tellitult Meredel vastas. Võttis aeglaselt prillid eest ja pilkas:

«Noh Merede? Kas leidsid maakeralt varjupaiga, kuhu peitu pugeda?»

«Ironiseerite? Ma luban teile selle lõbu,» lõi Merede vastu. Ta tundis end äkki olukorra täieliku peremehena.

«Kui tulite oma raamatute järele, siis õpetajate toa uks on lahti.»

«Ärge muretsege. Vallo Merede ei sõida kuskile. Sest ta on Randküla kooli matemaatikaõpetaja. See peaks teil teada olema.»

«Ei maksa erutuda. Matemaatikat hakkab andma uus direktor ise.» Irma valmistus jahedalt lahkuma. «Võite juba täna sõita.»

«Ma ei sõida kuskile. Mitte kuradi kuskile ei sõida me Lindega.» Merede istus laste jalatsite tolmusele kastile. «Ma ei taipa, mida teie mulle süüks panete, et mina, Merede, peaksin siit ära minema?»

«Ei sõidagi ära? Teie Lindega — jääte siia? Lindega? Ja mitte Allariidaga?» Irmagi vajus räämas kastile Merede kõrvale. Ta pani käed vanaeide kombel risti sülle. Irma ei saanud korraga aru, mis täpselt on muutunud. Aga et lootusetu hakkab lahenema vastupidi piinavatele kartustele, sellest sai Irma juba aimu.

«Kas te siis abiellute ikkagi Lindega? Kõik jääb nagu enne . . .?»

Nüüd tabas Merede oma üleoleku täiesti. Ta naeris valjusti oma harva rämedat naeru, mis kananaha ihule ajas:

«Iseenesestki mõista. See ei ole ju teisiti mõeldudki. Ma ei taipa, mis intriige te siin kokku sepitsete? Lindet traumeerite?»

«Ah ei sõidagi?» kordas Irma ega leidnud end kuidagi kätte. Puna hakkas pikkamööda üle Irma kahvatu kaela valguma. Heameelehelk tegi ta näo poole nooremaks. Liigutused muutusid kiireks. Muutus siis hetkeks valvsaks. Tõstis pea, vaatas Meredele silma ja küsis:

«Aga Allariit?»

«Allariit? Mis Allariit? Mis Allariit siia puutub?» Merede kraapis paar tikku pooleks, siis sai suitsule tule otsa. Sõnad väsitasid millegipärast Meredet nagu astmahaiget ätti.

Irma lõi käed põskedele ja hüüatas plikalikult mitmendat korda:

«Või ei sõidagi! Taevake! Siis on ju hoopis teine lugu! Kas sa Lindet juba nägid? Käis ta sul vastas?»

«Ei. Tulin siit enne läbi. Head nägemist.»

Irma kuulas südame põksudes, kuidas Merede pikkade sammudega kõige enne koridori läbis. Siis treppidest tõusma hakkas, üles vaheklassi jõudis ja otse läbi klassi oma korteri poole kiirustas.

Irma vajus sinnasamasse jalatsite kastile ja puhkas erutusest.

Merede süda tagus nagu vasaraga vastu vaati. Kuidas küll minna? Milliste sõnadega teha teatavaks oma tagasipöördumine? Õigemini — milliste sõnadega teha selgeks oma süütus. Et Linde on mingite väljamõeldiste mõju alla sattunud. Et tegelikult, et tegelikult . . .

Praeguseks oli Merede täiesti veendunud, et tegelikult ei ole mitte kõige vähematki olnud. Ei mingit reetmist. Ta taipas ka ise üllatusega, et ei olnud Allariita ju isegi suudelnud, rääkimata suuremast süüst. Tegelikult peaks Linde Vallolt andeks paluma, et teda alusetult häbematuks pidas. Aga ikkagi, kuidas seda kõike öelda? Kuidas minna ja millest alustada? Kuidas teha end kohe sealsamas uuesti usaldatavaks. Sellele ausakesele? Mõtted peksid tuttava ukse taga Vallole vastu pead. Vastu särki, mis peksmisest hüppas. Ei osanud kuidagi koduust lahti lükata: mis siis, kui uksetagune on ikkagi tühi? Esmakordselt tundis Vallo elus midagi niisugust.

Ta lükkas ukse lahti ja rahunes. Esimene, mis talle silma hakkas, olid Linde tuttidega sussid. Kohe küünitas ukse poole vaadata ka Linde ise. Siis tõusis mummulises kitlis tüdruk aeglaselt ja läks oma tuppa. Et anda Meredele ta endises toas olemiseks voli.

Paari sammuga oli Vallo tal ees. Ta oleks Linde tulemisehooga kätele hüpitanud, aga ei julgenud: liiga võõralt tõsine oli Linde nägu. Linde jäi seisma, sest ta nägi, et Vallol on midagi öelda.

«Linde, ma... ma ei sõida sinu juurest ära. Ma jään siia. Meie sinuga jääme siia. Mina ja sina.» Kõik oligi öeldud. Mitte midagi rohkem ei osanud lisada. Oleks tulnud ehk pikemalt, aga kuidas?

Linde seisis ja ootas, mida Vallo öelda tahab. Sest see, mida ta juba ütles, ei lähe Lindele korda.

«Ma jään sinu juurde, kallis... Kõik vahepealne — seda pole olnud.» Vallo kahmas taskuräti ja pühkis higi. Ta neelatas kuivalt.

Sõnagi lausumata ulatas Linde talle tassiga külma vett. Tass oli seesama, mille ta ise Lindele naistepäevaks kinkis. Ainsatki sõna ei tulnud pisikese inimese suust. Ei reageerinudki üldse.

«Näed, Linnupojake, võta see...» Vallo tõi taskust lagedale võtme. «Võta see võti ja mine vii... temale tagasi. Ütle, et mina saatsin. Ma ei ole seda temalt endale küsinud, aga sina vii tagasi...»

Linde vaatas võtit Vallo käes ega sirutanud kätt.

«Või — veelgi parem! Oota, ma kirjutan kirja kaasa, siis pole sul tarvis midagi öelda.» Merede rebis räpakalt bloknoodist lehe ja kritseldas sellele mõned sõnad. Murdis neljaks ja pani Lindele pihu peale. Võttis siis lehe uuesti lahti ja luges Lindele ette:

«Saadan Su võtme tagasi. Ma ei tule Sinuga. Sinu jaoks on eesti keele õpetaja koht mõnes teises koolis. Jõudu Sulle uue paiga leidmiseks.» All oli ametlik allkiri. «V. Merede».

Linde vaatas endisele peigmehele pikalt otsa. Sirutas siis käe. Laskis kirja ja võtme oma peopesale panna. Niiviisi hakkaski ta minema, kiri ja võti pikalt ettesirutatud käe peopesal. Väljus toauksest, esikuuksest õue. Astus akna alt läbi asula keskuse poole. Merede vaatas talle imestunult järele: mitte ainsatki sõna?

«Tule kohe tagasi! Ma tahan sinuga pikalt rääkida!» hõikas Merede astujale järele.

Linde ei pööranud pead, ei seisatanud ega tasandanud sammu. Merede nägi, kuidas tuttav selg mummulise kodukleidi sees sammuga koos nõksus, tuttavlikult ja armsalt. Siis kadus Pisike kooperatiivi taha.

Merede, suur, tugev ja tuim mees, tundis end korraga poisikesena. Oli tunne, nagu oleks soojal päeval vabanenud tüütavast kasukast. Oli tung uperpalli lüüa, nii kerge ja vaba oli meel. Talle ei tulnud meeldegi ette aimata, mis naiste vahel praegu võiks toimuda. Mitte kummalegi ei tulnud tal pähe kaasa tunda. Oli hea ja kerge vaid tal endal. Küllap Linde juba lahendab selle loo seal Bretiga.

Merede viskus nii, nagu oli, kušetile pikali. Ja jäi otsekohe raskesti magama. Väsinult, valmistehtud töö puhul tuntava kergendustundega. Oma kodus, oma soojade ja sõbralike seinte vahel.

Bret lebas Kirumetsa aias vanas lamamistoolis, nägu vastu päikest, silmad suletud. Linde jäi seisma üsna Breti jalgade ette. Vaatas teda ilma vihata. Seal ta peesitab, õlitatud sääred pikalt ees. Üks rind pleekinud trikoo pesast pooliti välja libisenud. Seal ta tukastab, juukseküllus kitsukesse supelmütsi topitud. Ei mingit ülevust ega ilu. Ent ometi kena oma mittemidagiütlevas üksiolemises. Temas p e a b olema midagi, mida temas, Lindes, ei ole. Sest niisama naljapärast ei oleks Vallo Lindet maha jätnud, ta lihtsalt ei ole niisugune. Kärbes lendas Breti suule ja Bret tegi silmad lahti.

Linde lai sinine pilk võttis ehmunud Breti oma võimusesse. Ta vaatas vaikivat Lindet ja siis võtit ning kirja väljasirutatud käel. Kuid ta ei hakanud kivina kukkuma

tumedasse tühjusse, mida need kaks mõlemad olid tundnud ja üle elanud. Asjatult! — see oli ainus mõte, mis läbi Breti pea välgatas. Kogu ponnistusest ei olnud midagi kasu! mõtles Bret. Et peita imelikku pettumust, laskus ta raskelt tooli seljatoele. Nüüd ei suuda tema, Bret, Lindet enam millegagi aidata. Ta sirutas suletud silmil käe. Asjata! Nii et ikkagi läheb Linde Meredega!

Linde sai aru Breti tunnetest praegu, sai aru omamoodi ja oli valmis lohutama. Pani saadetise Breti käele, kuid oli samas valmis armsa inimese kaelast kinni võtma. Linde vaatas suuril silmil võtmele järele, kui see kasteheinapuhmasse kukkus ja sinna jäi. Ja siis nägi Linde midagi niisugust, mida ta eladeski näha ei oleks kartnud: nägi, et Breti põsk veeres märjaks. Sisemiselt tormas Linde juba sedamaid Bretti kaelustama. Kuid seekord jättis hellusesööst ta ruttu maha. Tuli meelde üleelatud päevade tumedus nagu surm.

«Vallo saatis.» See oli kõik, mis ta ütles.

«Ja — sa annad talle andeks?»

Neid sõnu Bret ei oleks pidanud ütlema. Linde vaatas teda hetke, pöördus ja läks sõnatuna väravast välja.

...Ei ole hirmsamat, kui et su peale tuleb see, keda sina oled kord löönud, ütles Stepan Razin...

...Sa siis uskusid lapsena tõega minu jumalat? küsis ema...

...Välja! Mis sest, et abituurium! kisas vanatüdruk...

...Ühiskond seda... armastust ei andesta...

...Ei tähenda, mis sa ise endast arvad, tähtis on, mida arvavad teised, ütles Helene...

Ja ikkagi saab Linde elus õnnetuks. Ja minul ei ole enam sõpru. Nüüd ei saa ma Lindele enam midagi seletada, mõtles Bret. Nüüd enam mitte midagi. Kõik oli asjatu.

Bret astus väsinult aiast välja. Tool tema selja taga kukkus ümber. Kirumetsa uksed Breti järel jäid lahti, kui ta samme lohistades üles astus.

«Siin ei ole mul enam muud kui ahi ja voodi,» meenusid Malõškin Žurkini sõnad. «Isegi ahi siin ei ole minu oma,» mõtles Bret nukralt.

Eile õhtul oli vana Kirumets Bretile toa üles öelnud: «Kui teie sügisel meie ristitütre peigmehe käest ära võtsite, andsime meie selle teile andeks. Aga et teie kiimaliselt kõik õnnetumaks teete, sellepärast me teid oma

majas pidada ei saa. Ja mina pime oleksin teid oma mõistmatuses pastoriga paari pannud. Tuba tehke priiks nii ruttu, kui saate. See võib meil meie oma majas ka tühjalt seista.»

Ei teadnud vana Adam, et ta tuba ongi juba prii. Ammu juba. Bret istus siin oma kohvrite otsas ainult selleks veel, et veenduda. Et näha, kas Linde laseb sel nurjatul end uuesti haneks vedada või ei. Nüüd ta nägi ja nüüd võib ta minna: ei oleks tohtinud. Tooteril oli õigus. Teiste suhetesse ei ole mõtet heateo eesmärgiga sekkuda, saagu nad kas või õnnetuks. Merede ei saa kunagi teada, et Allariit põlgab teda. Ei oleks mitte iialgi temaga läinud ega abiellunud.

Nii üksi kui Bret praegu on inimesel raske olla. Igaühel on keegi, temal mitte. Kõik tunglevad kuhugi ja nii või teisiti jõuavad pärale, tema mitte.

Helenele salaja hüvasti soovides läks Bret oma kohvritega tee äärde autosid passima. Meriselt tuli Sahvtra-Puudeti mehe kalaauto ja võttis ta peale. Kabiini ronimisel takerdus sukk ja silmad hakkasid judinal jooksma. Autojuht tüdines reisijat rääkima ergutamast ja hakkas omaette vilistama.

Ära! Nüüd veel ainult ära! Mitte meelde tulla lasta, et siia jääb kõik, mis ta elule üürikeseks sisu andis. Ta kahekümne kuue aastase elu kõige kaunimad kuud. Ja kõige õnnetumad.

2.

Vallo ärkas sedamaid, kui Linde tagasi tuppa astus. Mees tegi liigutuse, et Lindet emmata. Linde libises eemale. Läks kaugelt mööda. Läks oma tuppa ja keeras ukse lukku.

«Linde!» hüüdis mees, käed laiali, seistes juhmilt keset tuba. «Linde! Pisike kallis! Ma tulin ju tagasi!»

Ukse taga oli hääletus. Nagu oleks Pisike läbi lae lennanud.

Vallo kummardus lukuaugu kohale, katsus Linde tuppa vaadata. Võti oli ees, midagi ei paistnud. Lindet ei olnud ei siin ega seal. Vallo koputas — ei vastatud. Vallo palus andeks. Vaikus.

Merede võttis toolikorjult mantli ja maast portfelli —

kuskile ei olnud enam minna. Kuskile ei tahtnudki enam minna.

Naised on imelikud. No milles ta siis õige nüüd süüdi on? Et tuli, alandas ennast ja palus? Mida ta siis veel peaks tegema? Õige põlvili viskuma või? Oleks mingi kurjategija, siis teine asi.

Täna ei lähe ta enam mitte kuskile. Magab õpetajate toas diivanil öö üle, eks homme näe. Või läheks Kirumetsale? Läheks kiuste?

Ei mängi vist välja? Kui ta tulemusteni tahab välja jõuda, peab ta öö siin konutama, selles majas siin. Et hommikul taibataks, kui alatult temaga on ümber käidud. Ei või ju ometi olla, et nad niiviisi lahku lähevad? Et Linde, see Headus, temast aru ei saa? Paljugi mis meestel juhtub, ega siis sellepärast veel . . . Nii tark peaks Lindegi olema, et ega ju mehed nendest naistest mitte tühjagi lugu ei pea, keda nad vahel kõrvalt krabavad. Aga tuleb välja, et ka Lindel on tujud, nagu kõigil naistel. Turtsub tükk aega, anna lubadusi ja silita — läheb mööda jälle?

Merede pani mantli uuesti tooli seljatoele. Koputas pikalt uksele. Kuid teisel pool ust ei hingatud, ei nuuksutud — teisel pool ust ei olnud hingelistki.

Merede korjas kõheldes uuesti oma asjad kokku ja mõtles:

«Kõik on pakitud, kohvrid allagi kantud. Siia tühja tuppa ootama jäädes peab inimene kindel olema, et uks lukust lahti tehakse. Aga kas ikka tehakse? On vist väärikam ära minna. Veel ei ole teada, kes kelle ukse taga viimasena koputab. Elame, näeme!

Uks Vallo järel langes aknast tulevast tuuletõmbusest raskelt paukudes kinni.

Linde vappus sellest helist kui pikse kärgatusest.

Alles kinnilangeva ukse lõmpsatusest jõudis Lindeni teadmine: nüüd on piir. Siit, just siit lähevadki kaks lähedast inimest alatiseks lahku. Seni oli alateadvuses veel mingi sädemeke hingitsenud — lootuse kübemeke, et miski selgub. Miski, mis ütleb, et kogu halb oli üks suur arusaamatus. Nüüd see kustus.

Ta õnn oli olnud kui veerev kerake, mis paigal seisis seni, kuni ta teda kahe käega kinni hoidis. Niipea aga, kui ta käest lahti laskis, veeres ta ära.

Ei maksa püüda. Võid saada ta ehk veelgi korraks kätte,

kuid ikka ja jälle veereb ta eemale, kui korrakski sõrmede vahelt lahti lased. Igavesti püüda oma kerakest ta ei jaksa. Ega taha.

Ka nutta oli nüüd asjatu, ent ometi nuttis Linde. Kaua ja valusalt.

44.

ALGUSED

1.

Irma Tammik tõmbas lahkusuliste kiriku ust, see kääksatas lahti. Oli veel väga varane aeg ja teisi sissetahtjaid ei olnud. Irma astus siiski esikusse ja lükkas palvesaali ukse praokile, kuid tõmbus tagasi: kitlis naine pühkis pikal redelil lae all harjaga tolmu. Tagaseinas, ristilöödud õnnistegija kohal, oli loosung: «Jeesus! Jeesus! Jeesus!» Vaevatud Kristuse maadligi rõhutud pilgu all lõõskasid tulevärvi kressid. Külgedel seinavaasides eretasid kuldkollased pargiroosid, okkalised nagu kroongi lunastaja pea ümber.

Koristaja vaatas ülalt alla ja sissetungija taganes uuesti esikusse. Irma läks ja luges ukse kõrvalt tahvlilt teenistuse aegu.

Trepist alla taganedes sattus Irma Vaksa Kildale ja Vollile peaaegu sülle. Noored hämmeldusid ega osanud midagi öelda.

«Ah või teie käite ka selles puhkekodus siin?» leidis Voll harjunud tooni kätte. Kõik kolm tundsid end mõnevõrra räbalasti.

«Vaatasin ainult sisse. Ei ole mul siia muud asja,» valetas Irma ja noogutas hüvastijätuks. Irma astus väärika aeglusega bussijaama pinkide poole. Võttis platsi ja jäi ootama.

Vaksa noorpaar oli oma asjad juba ära ostnud. Et bussi minekuni veel aega oli, andsid nad pakid hoiule ja läksid tagasi linna. Kui juba korra linnas ollakse, on asjaajamist küllaga.

«Kui Tammiku Irmagid juba kiriku uksest sisse tükib, siis on Olbri Nete ka varsti platsis,» arvas Voll. «Mis muud üle jääb, kui kõrged kohad käest kadund.»

Kilda ei vastanud mehe sügavamõttelisele oletusele midagi. Vollile meeldis vahetevahel usu kallal lõõpida. Kuid enamasti pidas Kilda läheduses siiski suu. Teadis, et Kilda on kerge solvuma, seepärast neelas oma ütlemised alla. Üldse harjus ta Kilda kõrval ülearu vaikseks. Koguni puudust tundsid mõned Müra-Volli naljadest. Ei olnud mürtsuks enam erilist tahtmistki. Ettevõtmisteks polnud enam ju paarilistki, mida sa üksi ikka teed.

Kuid kihk tempe teha kimbutas Volli vahel siiski veel. Aga Volli auks teadsid tõsisemad inimesed öelda, et ilma mõjuva põhjuseta polnud ta elus ühtainustki tempu teinud. Ikka oli Volli üritus korda saadetud mingi pahateo karistuseks. Tasategemise vaim oli Volli vempudel alati saatjaks. Igasugused sõgedad noomimised, mis Kilda-Volli abiellumise hukka mõistsid, olid noorpaari ära tüüdanud. Voll kahetseb siiamaani, et jänesenahkne läkiläki Muuli korstnasse toppimata jäi. Kilda oli Volli plaanile jälile saanud ja kättemaksu ära keelanud. Aga mis on Muuli Mihklil asja, kellega Kilda paari läks! Mis õigusega Mihkel Kildat Volli pärast noomib! Olbri Nete aga, vastupidi Mihklile, tegi Vollile printsipiaalse peapesu. Selle eest, et Kilda naiseks võttis. Saa siis aru. Vähemasti Netele sai Voll väljateenitud hüvituse kätte anda. See rahustas Volli. Nimelt olid nad ühel uduvihmasel ööl Paavliga kahekesi tee kolhoosi kontorist Olbri kemmerguni tihedalt kuuseoksi täis riputanud. Kilda ees oli Vollil pärast piinlik küll, kui asi avalikuks naljaks sai. Aga kuradima lõbus oli hommikul eemalt vaadata, kuidas leinamärke maast üles nopiti. Nete juhtimisel puhastasid kontoritüdrukud mitu töötundi Olbri väljakäiguputka teed. Korjasid ja itsitasid ega pannud Vollile pahaks.

Aga niisugusteks etendusteks inspireeris elu Volli nüüd väga harva. Kilda andestas Vollile ja palus jumalalt, et tehtud tembud ikka jälle viimasteks jääksid. Tasapisi püüdis jumal Kilda palvele vastu tulla. Võib-olla olid Paavligi elumuutused Kilda pikkade palvete tulemus. Kilda ise igatahes oli selles veendunud ega reetnud oma veendumust kellelegi. Ka Vollile mitte.

«Mis sa arvad? Miks Irma ikkagi kiriku ukse taga passis?»

Kilda kehitas õlgu. Ei oska inimene inimese mõtteid ära arvata.

«Pagunid maas, mis paraadi ta enam peab — kui akabki äkist palveliseks?» juurdles Voll. «No see vast oleks alles huumor!»

«Ei tea.» Korraga jäi Kilda vaatama ja jättis sammu seisma: «Vaata, Volli! See on ju Bret!»

«Ongid!» imestas Voll. «Ta ju siis polegid minema reisinud!»

«Aknal juba ammust aega kardinad eest ära,» teadis Kildagi lisada.

Vaksa noored seisid ja vaatasid, kuidas Bret eemale astus. Ei vaadanud vasakule ega paremale. Läks otse nagu ikka. Vaatamata ilusale ilmale oli tal vihmavari tihedalt kaenlas. Ta kadus mööda pikka Marxi tänavat bussijaama poole. Noored vaatasid talle veel ikka järele, lausumata tükk aega teineteisele sõnagi.

«Ta vist ei märganud meid,» ütles Kilda lõpuks nukralt naeratades.

«Märkas küll,» vastas Voll. «Läks meelega mööda.»

«Miks siis?»

«Mine küsi. Mis sõpradeks tal meidkid asja nii väga pidada.»

«Me ju pole temast alba mõtelnud?»

«Pole küll. Aga inimesel meel möru, mis rööm tal meistkid nii kangesti peaks olema. Ise kuulsid küll, Tooter ju rääkis.»

«Nii kahju. Bret nii kena inimene. Kui lapsevanemad läheksid ja räägiksid, ehk jääks siis kooli edasi?»

«Ei ta jääks.»

«Tuleks ehk ühekorra uuesti tagasi. Mõne aasta pärast.»

«Tagasi tuleb niikuinii. Kui juba Sõrve obune Lätist üle Riia lahe täies rakmes tagasi tuli, puuäke taga, ammuks siis veel Sõrves sündind tüdruk!» oli Voll enese ja oma arvamises kindel.

Kilda ja Voll läksid oma teed, et viimased asjad veel ära ajada.

2.

Bret astus pika sammuga, sinine vihmavari kaenlas. Oli selle eile õhtul restorani unustanud, täna käis järel . . . Ta keeras ümber nurga ja Lenini tänava otsal pani Laaneluha ootamatult tal tee eest kinni.

Irma istus ikka alles bussijaamas pingil ja tegi aega parajaks. Esimest korda ei olnud tal pakilisi asjaajamisi linnas. Aastakümnesed astumised kooli huvides olid nüüd astutud, osakondade ja nende raamatupidamiste vahel käidud käigud lõppenud. Nüüd astuvad ja ajavad kooli asju uued. Nii nagu teistel, on ka Irmal uued algused ja hakatused: temast sai reaõpetaja, kes ta kümneid aastaid pole olnud. Elus on tal kõik oma kohale pandud. Ainult Linde on tal veel diplomi projektiks, mis tuleb ära kaitsta. On seegi juba suure veenmise ja rääkimise tulemus, et ta nõustus statsionaari üle minema.

Kuid ometi ei tea Irma Lindest mitte kuigi palju. Ei pääse selle tüdruku südame lähedussegi. Kuidas ta Meredesse suhtub või mida mõtleb? Kas ta kunagi oma praegust kangust kahetseb ja ümber mõtleb, seda ei oska ära arvata. Irma on kindel, et Merede tuleb veel kord. Tuleb ehk kakski korda. Aga et Linde järele annab, selles Irma kindel ei ole. Pigem vastupidi.

Ja jälle on Randküla kool õpetajatest lage. Nagu peaaegu igal aastal. Seni on paigas vaid Tammikute dünastia: Eerik, Edda ja Irma. Tooter siiski ka. Ja see on suur pluss koolile, et Tooter jääb.

«Tooter jääb ka siis, kui teda, köis ümber kere, väina poole veetaks,» oli mees ise Eerikule vastanud, kui see küsis.

«Jah, ja Irma jääb ka. Võttis Eeriku poolt pakutud tunnid sellepärast vastu, et Lindet instituudis materiaalselt toetada. Kuni temagi elus järje kätte leiab.

Irma ei tea isegi päris täpselt, mis see päriselt on, mis teda palvemajja minema ajendab. Juba talvel siia hakkas sundima. Just siia, mitte Muulile. Mõistusega teeb ta endale selgeks, et see on püüd veenduda. Tung teada saada. Saada aru, mis see ikkagi oli, mis tema Edda talvel oma võimusesse võttis. Kaks kuud tema noorusest maha lõikas. Mis jõud see oli, millele tema Edda vastu panna ei suutnud, aga Linde suudab? Et Edda teeselda võis, seda ei usu Irma eales. Et usklikud nii Eddat kui Lindet piira-

sid, seda Irma nüüd teab. Kuid usklike kaudu pidi Edda kokku saama millegi enneolematult suurega, millele ta jõud alla jäi. Ja just seda suurt ja mõistmatut Irma tundma õppida tahabki. Tahab ta olemasolus veenduda. Et oma tütre talvist langemist mõista.

Direktoriautoriteeti Irma oma kirikusseminekuga enam nüüd ei ohusta. Las muretseb direktorimaine pärast nüüd väimees. Kui Eerik oleks tema suhtes aumees olnud, ei oleks ta Irmat nii kaua teadmatuses hoidnud. Oleks veidikenegi millalgi märku andnud. Mitte positsioonist ei ole Irmal sedavõrd kahju, kui alandavast salapäratsemisest. Oleks Eerik teda hoiatanud, oleksid ära jäänud kõik need direktorimurede muretsemised nende inimeste ees, kes täpselt teadsid tema mahavõtmisest. Tema pika töö eest oleks ju võinud teda sellest alandusest säästa. Tiigi intelligentsi taset arvestades ei oska Irma Tammik temalt taktilisemat kohtlemist nõudagi. Aga Eerik ju seisab oma tasemelt Tiigist võrratult kõrgemal. Pealegi on ta Irmale sama hästi kui poeg.

Või tuleb tõepoolest uskuda Eeriku kinnitust, et ettepanek tehti ja võeti vastu viimasel hetkel? Selsamal päeval, kui ta Randkülasse koosolekule tuli? Võimalik. Eerik nõustus üksnes oma plaanide pärast. Et olla nende täitmisele lähemal: võidelda, et Kaarukülast saaks küla-muuseum. Et külla saaks saarlastele puhkekodu. Lastele külla pioneerilaagri paik. Irma tahaks, et Eeriku soovid täituksid. Sest koos Eeriku soovidega läheksid täide ka Edda soovid. Ja Edda ainsaks suureks sooviks on — õnnelik olla.

Juba oli kiriku uks, mida Irma silmas pidas, palju kordi lahti ja kinni käinud. Irma ootas, et kirikusse võimalikult rohkem inimesi koguneks. Ikkagi oli ebamugav sellesse majja sisse minna. Veel enam ebamugav, kui teda seal nähakse ja ära tuntakse.

Siis lõpuks tõusis ta ja jalutas kiriku poole. Ta laskis väikese naistesalga endast ette ja asus nende kannule. Siis nõksatas Irma seisma: otse tema ees astus kirikusse naerev Bret Allariit, keegi prillitatud noormees käevangus. Irma tundis ära baptistide jutlustaja Laaneluha. Ja see teine on tõesti Allariit? Bret Allariit, kes tükk aega tagasi Randkülast ootamatult ära sõitis. Ootamatult küll mitte Irmale, küll aga külale. Ja nüüd on ta korraga siin? Ei olegi Saaremaalt ära läinud. On veel ühe ohvri ehk endale välja valinud? Ja tahab ehk koguni tagasi Randküla kooli tulla? Ei! Seda mitte! Seda küll ühelgi juhul mitte!

Irma astus kirikusse ja istus taha viimasesse ritta. Ta vaatas, kuidas käituvad teised kirikulised. Selles kirikus siin oli ta täna esimest korda. Irma nägi, et kõik sissetulijad enne istumist põlvitasid, mis luteri kirikus sugugi möödapääsematu ei olnud. Kuulis, et iga palvesse asuja enne istumist ohkas. Et mingi eriline kurb ja rõhutud olek iga tulija oma võimusesse võttis.

Irma tõdes, et enamik kirikulisi olid naised ja vanemad inimesed. Kuid oli noorigi. Üldiselt kiriku ülevat pühalikkust, mida sisendavad kivised löövid ja kaared, säravad kroonlühtrid ja orel, siin ei olnud.

Tasapisi rahunes Irma kiriku jaheduses maha ega võõrastanud enam. Ta pilk püsis Bret Allariida seljal. Laaneluha oli Allariida kirikus üsna ette istuma viinud. Irmale paistis ta silma üle teiste peade. Selja tagant nõelus Irma teda kui naaskliga.

Bret ei vaadanud, kes istusid ta ümber. Pea käis veidi ringi ja ajas iiveldama: õhtune pidu restoranis läks vist liiale. Ei mäletagi täpselt, kuidas lõpp tuli. On meeles, et Allimanni vabaõhukella all püüdis ta joodeldada. Pärast oli tal hotellitoas paha hakanud.

Ei usu Bret, et Laaneluha ta pohmelli ei märganud. Kirikusse-kutsele ei vaielnudki ta just sellepärast vastu, et ei julgenud suud lahti teha. Aga võib-olla märkas Laaneluha siiski?

Bret silmitses maalil vaevleva Kristuse ristatud jalgu. Lauludest, mida ta ümber lauldi, ei tabanud ta sõnu. Tajus vaid meloodia kergelt õõtsutavat rütmi. Laaneluha seisis siinsamas lähedal, laskmata teda oma vaatest lahti. Laul tegi meele tasapisi haledaks. Laaneluha silmad seirasid teda, vist natuke liiga tähelepanelikult. Ikkagi mees maailmaklassist! Kui õige selle mehega pidu lahti lüüa? Aga ei lähe läbi! Selles mehe väärtus ongi, et temaga ei lähe plaanid läbi! Äraproovitud asi.

Bret märkas kohkudes, et ennist rüübatud klaasitäis hakkab täiskiilutud ruumis pähe. Laaneluha pea kõikus ja silmad koos prillidega valgusid laiali.

Pikkamisi tõmbas rituaal ta endaga kaasa. Ümbrus, see laulev ja õõtsuv mass, imes ta endasse. Linde aga Randkülas õõtsub oma nilbe Merede kaisus. Usub iga ta sõna ja põlgab Bretti. Olgu!

Huvitav, mida mõtleksid tuttavad, kui teda siin näeksid? Bret Allariit on endaga läbi! Jälle läbi! Ja paras talle! Küllap nõnda?

Laulud muutusid valjemaks ja rõõmsamaks. Bret tundis usklike maneeri. Teadis, et Kaarukülas lähevad laulud lõpus eriti lõbusaks. Iseenesest hakkasid Bretigi õlad rütmile kaasa kõikuma. Hakkas kerge ja hea. Iiveldus taandus. Linde oma Meredega ujus kuskile eemale.

Vend Laaneluha hääl rahustas Breti meelt. Hääl tõi tervitusi õdedelt-vendadelt kaugelt piiri tagant, kellega, tänu jumalale, nüüd jälle suhtlemine lubatud on. Hääl tänas Jeesust koguduse meelekindluse eest. Ja selle eest, et mitmed usuinimesed kaugelt Siberimaalt on tagasi tulnud. Ja et sealt aina veel tullakse. Hääl kiitis ja avaldas rõõmu Kristusele, kes Nõukogude riiki tema tarkades otsustes juhib ja hoiab.

...Nimetav kes? Marii, omastav kelle? Marii, osastav keda? Mariid...

...Ma lihtsalt ei usuks sind, Bret! Ei usuks! ütles Linde...

...Ei tähenda, mis sa ise endast arvad. Tähtis on, mida arvavad teised, ütles Helene...

...Me oleme ju bioloogilised olendid, ütles Merede...

Bretile piisas Laaneluha häälest, et rahu saada. See mõjus jaheda kompressina. Niisamuti oli kunagi mõjunud Antsu käsi, kui miski muret tegi. Aga see oli nii ammu! Oi-oi kui ammu see oli! See oli tuhat aastat tagasi, kui ta oli Antsu kõrval ja kuulatas vaikust.

Ümberringi valjenesid nuuksed. Laaneluha hääl palus issandalt meelekindlust ja hingelist abi mehele, kes haigevoodis lamab ja on abitu. Palus mehe eest, kes oma ilmalikus olekus seisab operatsiooni ootel ja on hirmul. Mehe eest, kes inimeste õpitud tarkuses ja teadmistes kõhklema on löönud ja loodab nüüd jumala peale. Hääl palvetas, et Jeesus Kaaruküla mehe Jaan Vessiku meelekindlust tõstaks ja aitaks tal terveks saada.

Bret kuulis, kuid ei tundnud nime järgi meest ära. Ta oli ainus, kes palve ajal sirgena istmele istuma oli jäänud. Tema ümber maas kummardusid tundmatud kehad ning venis halamine. Vana kortsuline ja küllap õnnetu eideke surus pea Breti säärte vastu ja kaisutas neid kahe käega. Bret ei vabastanud end ega võõrastanud ümbrust. Palveundamisest laskis ta end kaasa kanda. Õhust vajutas peale raske rõskus. Breti õlad vajusid ikka rohkem

longu. Vajus ise aina madalamaks. Nina puudutas varsti sõrmi süles.

Siis korraga jõudsid Bretini ka Laaneluha sõnad! Need rääkisid temast, Bretist! Tema ränkadest hingelistest ülelamistest, ta leinast, mis ei lõpe. Noorest armastusest, mis ajaliku elu paratamatu seaduspärasuse tõttu on puruks käristatud. Tema igatsevast südamest, valust ja vermetest. Noorest naisest, kes hälbinuna jäi elutormide vintsutada. Ilm aga on valmis teda kägistama. Juba tantsib kuratki ta ümber oma hukatustantsu, tirib õnnetut oma pillerkaaride keskele.

Nutt valjenes. Bretil oli maani häbi. Piinlik, et omaenese suures õnnetuses sekkus kahemõtteliselt teiste eludesse. Nüüd korraga sai Bret aru, et midagi suurt jäi tal tegemata: ilmarahva ees oma armastus puhas hoida. Hoida kalli inimese mälestust nii, et ka teised seda hoidmist näeksid. Ja usuksid. Ei piisa sellest, et ta ise oma süütust teab ja tunneb. Küllap Laaneluha arvab, et ta ise praegu kuristiku serval seisva Breti käest kinni hoiab. Hoiab kinni, kuna kardab, et teda tõugatakse.

«Aga see õnnetu siin ei leia kuidagi õiget teed kätte!» kuulutas Laaneluha üle kiriku.

Bret tundis, kuidas ta haige hing alasti kisti. Mille eest? Kuidas seda teravate skalpellidega lahkama hakati. Elusat tuksuvat hinge haavati. Talle viirastus, et sajad sõrmed sirutusid karistada tahtvalt ta poole. Nagu oleks ta ise see, kes Antsu verisena tookord teele jättis ja pakku jooksis. Nagu oleks Bret meelega ta pulma eelõhtul moorrattaga teele hukka saama saatnud. Laaneluha ränk hääl kangestas Breti kui kurjategija karistuse ootele. Käed pillasid vihmavarju maha ja ristusid rinnal. Rusikatega kattis ta südame, see tuikas aga rusikaist läbi. Bret kujutles kellegi kätt oma põue poetuvat, teravaid küüsi oma kehasse tungivat: ta südant hakati ihust välja rebima. Tema südametut südant kisti tükkideks! Bret tundis, kuidas sooja vere nire mööda rinda alla nõrises. Rinnalt kõhule, sealt edasi mööda reisi maha. Cma verised jalgu vaatama kummardudes vajus Bret pinkide vahele põlvili. Kare liiv tungis põlvelihasse. Bret proovis keharaskust põlvedelt ära tuua. Sirutas käed üles eesmise pingi seljatoe poole, kuid ei ulatunud toeni. Näod tema ümber pöördusid, karmid kättemaksuhimulised näod. Need venisid pikaks, valgusid lõustadeks laiali. Igal

niisugusel oli neli-viis silma. Vana eidekese õlgadel lähenes talle Sigade-Meeri inetu pale, laiad õieli hambad punnis, silmad kollaselt tigedad nagu koeral.

Vastikusest surus Bret käed silmade ette, need olid vett täis. Nüüd pääsesid nired vabalt voolama.

Ees ristil ringutas valutava ihuga Kristus. Nagu Bretile ette heites oma valu. Pisarate soojad soolased tilgad kastsid huuli.

Laul, mille keskel Bret ainsana põlvitas, muutus maruks. Oksad pekslesid ümber kiriku ja tilgad huultel muutusid soolveeks. Neiu sirutas käed nagu selleks, et keegi ta üles aitaks. Ja nägi korraga, et Jeesus Kristus end ristil liigutas. Tahtis Bretile kätt vastu ulatada, aga ei saanud, sest oli üleni verine, pea lõdvalt õlal — nagu Ants tookord, kui ta toodi. Bret sirutus ettepoole, et silitada Antsu külmi murtud jalgu, kuid kallis keha jäi liiga kaugele. Laulvad hääled surusid end ta ümber tihedaks seinaks, lükates teda õnnetule Antsule lähemale. Läbi uduse kumina jõudis teadvuseni laulusõnade hirmutav tõde:

Sa ehk mõtled, küll sellega aega veel on,
sest ma olen ju alles nii noor,
ei sa rahu või leida siin õelate teel,
ilmalõbu on tühi kui koor.

Bret pingutas õlgu, et puudutada sõrmedega Antsu haavatud jalgu. Veenduda, et ta keha ei ole külm. Aga ikka ei ulatunud. Bret nuuksatas. Antsu elavatest mustadest silmadest põles talle vastu hukkamõist. Sügav süüdistus oli Antsu silmades . . .

«Mille eest? Mille eest, armas, mille eest?» sosistas suu.

Ära viibi, mu sõber, ma hoiatan sind,
aeg ei ole su enese käes.
Väga tähtjas su elus on praegune tund,
surm ja hukatus seisvad sul ees.

Bret ajas end takistajate vahelt jõuga püsti. Astus nagu unes pingirea vahelt välja, et talle vastuvankuvat Antsu toetada. Kuid miski jäi talle jalgu ja ta kukkus kummuli vaipa. Rohelise plüüsi murust ta ei tahtnudki enam tõusta.

Tule Jeesuse juurde, oh tule just nüüd
sa, kes eksiteed julgesti käid.
Mõtle, kuhu viivad su patud ja süüd —
täna armu sa saada veel võid.

Bret nuuksus meeletult. Märjad juuksed silmades ja

suus, ajas ta pea kuklasse, mõistmatu kahetsus südames. Keha jäi valule kitsaks. Pisaraist punetavad silmad tunnistasid ahastusega Kristuse pilti: Jah! See seal on tema! Ants!

Bret karjatas. Tõusis põlvili ja lohistas end verise Antsu poole. Ja ennäe! Ristilöödu naeratas talle valgete hammaste välkudes vastu. Ja astus ristilt alla — terve, suur ja tume. Bret tundis ta soojade käte puudutust, surus need vastu oma põski ja naeratas sulnilt. Käed olid elavad ja noored ning päevitusest pruunid. Need käed püüdsid ta kinni ega lasknud Bretil teadvust kaotades kukkuda. Need käed kandsid ta lauljatest eemale, taha seina äärde.

Hõiskav tänu- ja kiidulaul tõusis lae poole. Üle hulga aja oli jälle kord üks noor inimene päästmist leidnud.

Vend Laaneluha asetas Breti istuma ja jäi ta ette seisma.

Siis ärkas Bret oma olemisest üles. Ta katsus kahe käega juukseid. Vaatas ehmunult enese ümber ja taipas, mis temaga on. Bret kargas püsti. Ta kulmud ehmunud näos tõusid kõrgele juuste piirini.

«Ei!» kisendas ta üle kiriku. «See pole ju see!» Ta pöördus juuste lenneldes ja vaatas Kristuse pilti. «See pole ju see!»

Samas jäi Breti pilk kinni Irma Tammiku jäistesse silmadesse. Bret vaatas taha ukse ette, nagu näeks ta ilmutist. See Irma, kelle jää on püüdnud tedagi jäätada — seesama Irma oli tema hetkelise nõrkuse tunnistajaks.

Ei! Seda ei ole! Seda ei tohi olla!

Bret astus pikkade kõmpsivate sammudega mööda rohelist plüüsi ukse poole. Ei ainsatki pilku vasakule ega paremale. Astus, vaade kinni ukse ees seisva Irma silmades: sa ainult vaata, kuidas ma siit lähen! Just nii siit minnaksegi! Ei ole mõeldudki teisiti minna!

Pea püsti, sammus ta kirikust välja ja kirikulised vaatasid talle järele. Uks sulgus raskelt mineja ja jääjate vahel.

Irma oli vapustatud. Teda rabas kirikus olnud, kuid veel enam kirikust väljunud Allariit. Ivakese aja pärast astus temagi trepile. Loojuva päikese punakas soojus uputas ta endasse. Pikast istumisest oli selg haige. Hinges oli raputav arusaamatus. Ei õnnestunudki tal endal kohata seda suurt ja võimsat, keda kohata lootis. Seda, kes Alla-

riida kirikus ahastama sundis ja talvel Edda temalt mitmeks kuuks ära võttis. Tuleb välja, et ikkagi üksnes sisemine ahastus ja ei midagi muud? Seda suurt, mille olemasolu ta juba oletama hakkas, ikkagi ei ole. Midagi ju oleks tema, Irmagi, pidanud tundma. Kas või veidikegi. Aga Bretil ja tookord tema oma Eddal oli põhjust end oma ahastusele kaotada. Ja tuleb ikkagi välja, et ongi kõik. Bret on Eddast ainult nii palju jonnakam, et rebis end siinsamas oma langusest välja. Iial ei lange see inimene vist oma emale kaela — memmeke, ma olen õnnelik. Iial ei tuleks see paluma nagu velsker Meeri — ma palun vabandust, ärge andke kaebust miilitsasse. Ei. See inimene jookseb külmalt vastu müüri, kui seal auku tä jaoks ees ei ole. Milline ränk iseloom.

Bret läks mööda peatänavat kesklinna poole. Et tuua võõrastemajast kohvrid ja minema sõita. Marii, oma tütre juurde. See on koht, kuhu tal seni alati minna on. Senl. Ja minna tuleb enne, kui seegi koht kaob. Enne, kui sinnagi enam ei oodata. Näeks ainult kedagi Randkülast, et Irma pilk viimaseks ei jääks, mille ta siit kaasa viib.

Alati on olnud tema see, kes minema peab, kui keegi ülearuseks jääb. Ikka kellegi eest või kellegi pärast ära jooksma. Kui kaua niiviisi veel? Randkülasse ta õpetajaks jääda enam ei saa, kuigi oleks tahtnud. Vanemate suhtumine kandub kodudes lastele, võib-olla ei võtaks nemadki teda enam tagasi. Ei saa ju ometi minna ja igaühele seletada, et — tegelikult oli kõik hoopis nii ja nii.

Inimesed tulid kiirustades vastu, läksid mööda, Bretist välja tegemata. Bret ei näinudki neid. Ei astunud mööda kõnniteed, vaid otse sõiduteel, pilk enda ees, pea raske. Sadadest tuhandetest jalgadest astutud libedad sillutisekivid kõlksusid kontsade all.

Siis jäi Bret korraga seisma: vihmavari jäi kirikussel Kuid astus kohe jälle edasi: las jääb. Seda varju ta enam ei vaja.

Ainsatki Randküla inimest ei näi linnas liikuvat. Tahaks näha kas või ühegi nägu! Ligidalt. Otse enese ees. Et välja mõistatada, kuidas ta minusse suhtub, mõtles Bret.

...Ei tähenda, mis sa ise endast arvad. Tähtis on, mida arvavad teised, ütles Helene...

...Nimetav kes? Marii, omastav kelle? Marii, osastav keda? Mariid...

...Elada tuleb nii, et ei oleks piinavalt kahju..., ütles Kortšagin...

...Minu õnn on see, et ma elan, ütles Kilda...

Korraga seisid kaks inimest Breti ees ja panid tal tee kinni. Bret punastas millegipärast. Ta jäi seisma ja teretas.

«No mis patseerimine see olgu! Akame koju minema!»

Vollist ja Kildast uhkas suur sületäis kodust soojust Bretile vastu. Kilda igavene naeratus oli rõõmus, ta silmad särasid.

«Me just enne Kildaga rääkisime, et...» Voll jäi korraks kimpu, «...et võttis kardinad akna eest ära ja tegi minekut. Ju teie pesumaja-käik nüüd käidud on, buss paneb varsti minema?»

«Kunagi ehk tulen — pesumajast... Kui teiegi lapsed kooli lähevad.»

«Näed nüüd, Kilda. Kui juba Sörve obu Lätist tagasi tuli, äke taga, ammuks siis veel Sörves sündind tüdruk! Ma ju ütlesin sulle, Kilda.»

Võõrastemaja poole astudes oli Breti samm nüüd pikem ja kergem. Bret vaatas üle õla tagasi. Voll ja Kilda seisid ikka veel riigipanga ees ja vaatasid talle järele. Naeratasid, viipasid käega.

Irma Tammiku liikumatu kuju kiriku ukse kõrval jäi kuskile tahapoole. Randküla kooli kauase direktori nägu, jahe ja osavõtmatu, ei jäänudki viimaseks, mille Breti nägemismälu Randkülast kaasa võttis. Need näod, mis talle viimasena järele vaatasid, olid naerused sõbranäod. Nendes ei olnud hukkamõistu raasugi.

1977—1979, Kingissepas

Mere läheduses lapsepõlve veetnud inimene jääbki mere sugulaseks. On tuhandete niidikestega seotud tema kui esivanema külge. Enamuse, mida rannainimene endas väärtuslikuks peab, pärib ta merelt.

Tunnen minagi end mere lapselapsena. Saaremaa on suur. On siingi oma sisemaa inimesed, kes võib-olla poolte aastate kaupa suurt vett ei näe. Kuid mina olen mereäärne lapsepõlvest alates. Kõik mu elu rõõmud ja õhinad on mere läheduses leitud. Enda meelest suured mõtted sealt saadud. Sõnad hakkavad end ise järjekorda seadma, kui vaatan laia vett.

Mu koduküla Abula on mere ääres. Pidula Algkool samuti. Aga Kuressaare Tööstustehnikum, kuhu pärast sõda õppima läksin, oli majas, kuhu meri paarisaja sammu kauguselt paistis. Ka kõik kolm kooli, kus pärast instituudi lõpetamist lastele kirjandust õpetasin, paiknesid mere läheduses: üks Mustjalas, teine Taritus ja kolmas Kingissepas.

Ka lõpliku otsuse — romaan valmis kirjutada — tegin, kui olin põlvist saadik Laulasmaa lahes, soe kivi külje all. Nii et igas mõttes oli meri sel tunnil põlvini. See oli 1976. aastal. Mõtet romaanist kandsin endas aga palju varem.

Enne ma romaane kirjutanud ei olnud. Küll aga igasugust repertuaari: rahvapidustuste, kontsert- ja agitbrigaadide stsenaariume — neid kaugelt üle saja. Umbes veerandsaja jagu oli siinseal ära trükitud estraadipalasid. Peale nimetatute veel kuus-seitse lühijuttu rajooni ajalehes ja üks pikem «Loomingus».

1977. aasta suvel panin kirja oma romaani esimese rea. Siitmaalt algas pidev töö. Varem oli kirja pandud ainult märkmeid ja üksikuid kilde. Pealkirjade hulgas oli eelviimaseks enne «Tunglejate» kasuks otsustamist «Küürakad».

Nüüd seisab mu Tungleja lugeja ees, küsivalt nagu lasteaia jõmpsikas.

ENDLA TEGOVA

SISUKORD

1. Muiged 5
2. Rääkimised 14
3. Trepid 22
4. Võrgud 35
5. Hälbed 47
6. Otsad 62
7. Sõlmed 75
8. Varjud 90
9. Suhted 101
10. Nutud 111
11. Õhtud 120
12. Tõed 129
13. Kahtlused 142
14. Talendid 151
15. Elamused 160
16. Jumalad 173
17. Näod 181
18. Hääled 190
19. Inimesed 202
20. Sõnad 212
21. Sammud 224
22. Ristid 235
23. Naerud 245
24. Silmused 254
25. Väärtused 265
26. Kiusud 279
27. Janused 292
28. Hoobid 306
29. Killud 320
30. Püünised 332
31. Kosjad 342

32. Pihid 353
33. Koored 364
34. Patrullid 373
35. Tunglejad 387
36. Küürud 398
37. Aimused 410
38. Mõistmised 420
39. Karistused 431
40. Kajakad 444
41. Noored 455
42. Mured 469
43. Võtmed 482
44. Algused 494

Tegova, E.

T 36 Tunglejad. — Tln.: Eesti Raamat, 1980 — 512 lk.

Autori esikromaan. Tegevus toimub 50-ndate aastate keskpaiku ühes Saaremaa rannakülas. Armastusteema põimub palvevendade ja -õdede ning usuhullutajate probleemiga. Teos on tugeva psühholoogilise koega, andes laiahaardelise pildi tolle maanurga elust ja inimestest, eriti maakooliõpetajaist, kes on kesksteks tegelasteks.

T 70305—228 / M901(16)—80 **TL—1—14—80** **4702700200**

Эндла Тэгова. ОДЕРЖИМЫЕ. Роман. На эстонском языке. Художник-оформитель Ю. Каарма. Таллин, изд-во «Ээсти раамат». Toimetaja E. Lehiste. Kunstiline toimetaja M. Vannas-Orupõld. Tehniline toimetaja S. Kohu. Korrektorid M. Sepp ja A. Nurmoja. ИБ № 3027. Laduda antud 14. 12. 79. Trükkida antud 2. 04. 80. MB-03915. Formaat 84×108/32. Trükipaber nr. 1. Kiri: žurnalnaja. Kõrgtrükk. Trükipoognaid 16. Tingtrükipoognaid 26,88. Arvestuspoognaid 27,62. Trükiarv 32 000. Tellimus nr. 4901. Hind rbl. 1.90. Kirjastus «Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10. H. Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. III.